

Isidore de Séville (saint ; 0560?-0636). Sancti Isidori, hispalensis episcopi, Opera omnia, Romae anno Domini 1797 excusa, recensente Faustino Arevalo, qui Isidoriana praemisit ; variorum praefationes, notas, collationes, qua antea editas, qua tunc primum edendas.... 1850.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF. Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :

\*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.

\*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer [ici](#) pour accéder aux tarifs et à la licence

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

\*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.

\*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter [reutilisation@bnf.fr](mailto:reutilisation@bnf.fr).

# PATROLOGIÆ

## CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,  
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

### RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA  
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,  
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA,  
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEPERENT ABSOLUTAS  
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALIQUO MOMENTI  
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM  
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM  
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID  
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO  
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES  
ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM  
SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS  
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS  
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER  
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,  
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM,  
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,  
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

### SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ  
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIUM III.

Accurante J.-P. Migne,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

### PATROLOGIÆ TOMUS LXXXIII.

SANCTI ISIDORI HISPALENSIS

TOMI QUINTUS, SEXTUS ET SEPTIMUS.

—  
VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 28 FRÆNCIS GALLICIS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,  
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM VULGO DENFER NOMINATAM,  
SEU PETIT-MONTRUGE.

—  
1850



# SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

## OPERA OMNIA

ROMÆ ANNO DOMINI MDCCXCVII EXCUSA

RECENSENTE FAUSTINO AREVALO,

QUI

ISIDORIANA PRÆMISIT; VARIORUM PRÆFATIONES, NOTAS, COLLATIONES, QUA ANTEA EDITAS,  
QUA TUNC PRIMUM EDENDAS, COLLEGIT; VETERES EDITIONES  
ET CODICES MSS. ROMANOS CONTULIT,

NOVA NUNC ET ACCURATIORI EDITIONE DONATA PRETIOSISSIMISQUE MONUMENTIS AUCTA

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

---

TOMUS QUINTUS.

---

—  
VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 28 FRANCIS GALLICIS.

—  
PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,  
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM VULGO D'ENFER NOMINATAM,  
SEU PETIT-MONTROUGE.

—  
1850

# ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN QUINTO S. ISIDORI OPERUM TOMO CONTINENTUR.

---

Differentiarum libri duo.	Col.	9
De ortu et obitu Patrum.		129
Præmia in libros veteris ac novi Testamenti.		155
Liber numerorum in sanctis Scripturis occurrentium.		179.
De veteri et novo Testamento quæstiones.		201
Quæstiones in vetus Testamentum.		207

---

# SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

## DIFFERENTIARUM,

SIVE

## DE PROPRIETATE SERMONUM, LIBRI DUO.

### Praefatio.

ISIDORUS LECTORI SALUTEM.

¶ Plerique veterum sermonum differentias distinguere studuerunt, subtilius inter verba et verba aliquot inda-  
gantes. Poetae autem gentiles [Al. Gentilium] necessitate metrica confuderunt sermonum proprietates [Al. pro-  
prietatem]. Sicque ex his consuetudo obtinuit pleraque ab auctoribus [Al. auctoritatibus] indifferenter accipi, quae  
quidem quamvis similia videantur, quadam tamen propria inter se origine distinguuntur. De his apud Latinos  
Cato primus scripsit, ad cuius exemplum, ipse paucissimas partim edidi, partim ex auctorum libris deprompsi,  
tibi, lector, pro delectatione [legentium] subnotavi.

### LIBER PRIMUS.

DE DIFFERENTIIS VERBORUM.

#### 2 De littera A.

1. Inter *Aptum* et *utile*. *Aptum* ad tempus, utile ad perpetuum.
2. Inter *Amicum* et *socium*. *Amicus* constat affectu, *socius* re, quia consortio constat.
3. Inter *Arrogantem* et *abrogantem*. *Arrogans* superbus, *abrogans* humilis. *Arrogans* assumit sibi fiduciam, *abrogans* demit, id est, negans.
4. Inter *Avarum* et *cupidum*. *Avarus* est qui suo [Al. sua] non utitur, *cupidus* qui aliena desiderat.
5. Inter *Amorem* et *cupidinem*. *Aliud est*, inquit

\* DIFFERENTIARUM.—De libris Differentiarum verborum et rerum fuse disputatum fuit in Isidorianis, cap. 56. Cum duosint exempla libri de differentiis verborum, aliud ordine alphabetico, quod Grialius primo loco cum notis P. Pantini posuit, aliud sine eo ordine, quod idem Grialius ex Editione Bignæana sumpsit, primum exemplum a nobis tanquam genuinum profertur, alterum ad Appendices tanquam dubium rejicietur. Pantini notas ac varias lectiones saepe obscure collocatas in meliorem ordinem, ut potui, redegimus. Barthius, lib. xxxix Adversar., cap. 6, praefationem ex quodam suo ms. Codice protulit cum nonnulla scripturae discrepantia, ut *Poetae necessitate confuderunt... tibi, lector, pro delectatione legentium subnotavi*. AREV.

PRÆF.—Servius, ad ill. IÆn.: *Nemora inter frondea*.

1. C. Fronto: *Aptum loco venit, et tempori; utile usus fecit*.

\* Omnes notae quarum auctor nominatus non est, PANTINI sunt, cui etiam tribuendae variantes lectiones quae in textu inter uucinos leguntur. EDIT.

A Cato, *Philippe*, *amor longe*, aliudque *cupido*. *Accessit illico alter ubi alter recessit: alter bonus, alter malus*. Alii verius amorem et bonum dixerunt et malum, cupidinem semper malum. Amoris [Al., Jam horum] quadripartita differentia est. Est enim justus amor; pius, crudelis, obscenus. Justus amor est uxorum, pius filiorum, crudelis contra naturam, ut *Pasiphae*, obscenus meretricum.

6. Inter *Auspicia* et *auguria*. *Auspicia* sunt quae inchoantur et ultro veniunt, *auguria* quae consuluntur et consequuntur.

*Ibid.* Vat. *et utile quid interest?* Et ita in singulis differentiis addit *quid interest*. AREV.

B 3. *Abrogans* pro humili fortasse apud alios non reperitur, sed non invenustum est, ait Barthius; pleraque enim Latina, quae ad in adjectione, ea ab in detractioe admittere, observari potest. AREV.

4. Etymolog. lib. x, *Littera A et C*.

*Ibid.* Vat. *omittit desiderat*. AREV.

5. Vid. Non. in voce *Cupido*.

*Ibid.* Vat. *omittit ubi post illico alter*. Idem Ms., *amor ex uxoribus*. Elegantissima esse verba Catonis, ait Barthius; nam ubi *cupido* intrat, exit *amor* honestus et Socraticus. Legit vero *Philippi*, et suspicatur, denotari aliquam Catonis invectivam in *Philippum*, seu *Philippicam*. In Codice Barthii erat *obscenus in æternum*; et quamvis Barthius corrigebat *obscenus meretricum*, tamen dubitabat an legi posset *obscenus in tenerum*, quasi sermo sit de venere aversa, ut in differentia *impuri et impudici*. Melius esset *Pasiphaes*. AREV.

6. Malim: *Quae inchoanti quid ultro ven.*

*Ibid.* *Consolantur. Al. consulantur. Al. consultantur.*

7. Inter *Argumentum* et *argumentationem*. *Argumentum* est quod in principio libri breviter causam pandit, *argumentatio* est quæ in disputatione fidem assertionibus [Al., assertionemque] facit.

8. Inter *Artem* et *artificium*. *Ars* est natura liberalis, *artificium* vero gestum manibus [Al., gestu et manib.] constat.

9. Inter *Absconditum* et *absconsum*. *Absconsum* est cujuslibet arte celatum, *absconditum* vero naturaliter abditum. *Conditum* est enim, non *consum*. Inde et *consuere* dicitur, quando rupta [Al., erupta] atque aperta quæque texuntur [Al., trahuntur]. Porro *occultum* [Al., occultatum] ab *occulendo*, id est, claudendo, dictum. *Arcanum* vero ab *arca* vel *ab arcendo*, eo quod ab eo omnes arceantur, id est, prohibeantur. Inde et *arces* dicuntur, a quibus arceantur hostes. Inde et *arca*, eo quod arceat furem. Inde et *arcus*, eo quod arceat adversarium.

10. Inter *Ante* et *antea*. *Ante* locum significat et personam, *antea* tantum tempus.

11. Inter *accubuit* et *recubuit*, hæc differentia est: *accubuit* in triclinio conviva, *recubuit* in cubiculo dominus, *decubuit* languidus. *Accubare* enim est corpore toto, *accumbere* cubito.

12. Inter *abscedit* et *discedit*. *Abscedit* quod a parte qualibet se subtrahit, quod vero a medio dividitur, *discedit*.

13. Inter *Adulterium* et *fornicationem*. Quod *adulterium* est alienam uxorem appetere, *fornicatio* vero non est adulteratio matrimonii fœderis, sed cum aliis solutis moechari.

14. Inter *Altum* et *excelsum*, *sublime* et *arduum*. *Altum* ex superiori parte et inferiori est, *excelsum* ex superiori tantum; *sublime* *excelsum* est cum aliqua dignitate; *arduum*, *excelsum* est cum ali-

7. Vat. *pandit*: *argumentatio*, quæ in disputatione fidem assertionibus constat, et facit. AREV.

8. Vat. *mensa liberalis*, et mox *manibus constans*. AREV.

9. *Arcanum*. Serv., ad illud. *Æneid.*: *Arcana mavebo*. Ipse, *Etymolog.*, lib. xx, cap. 9.

— *Arces*. *Etymolog.*, lib. xv, cap. 2.

— *Arca*. Varro, iv de Ling. Lat., dict. *Arca*; et ipse, lib. *Etymolog.* xx, cap. 9.

— *Arceat*. Visum est in *Etymolog.*

— *Arcus*. *Etymolog.* lib. xviii, cap. 9.

*Ibid.* Cod. Vat., quæ exiuntur pro quæque texuntur. AREV.

11. Vide Acron., ode 27, lib. iii Horatii.

*Ibid.* Al.: *Inter accubuit, recubuit et decubuit*. Barthius existimat vocem *dominus* ad *decubuit* retrahendam esse, quod non placet. De cubito vero ex more Romano excitat Horatium: *Et cubito remanente presso*. In Codice bibliothecæ veteris Vaticanæ 3984, in quo caractere semigotico describuntur regulæ vice cancellariæ per Joannem XXII, hi præmittuntur versiculi:

Sanus eo cubitum, sed læsus vado cubatum;  
Accumbens dormit, discumbens fercula sumit;  
Concumbit, violat; procumbit, numen adorat;  
Occumbit, moritur; victus succumbere fertur;  
Qui cubat, ille jacet, vigil excubat, incubat ales. AREV.

13. *Etymolog.* lib. v, cap. 26.

*Ibid.* Vat. omittit hanc differentiam: *Inter adulterum, etc.* AREV.

A qua difficultate. Item altus puteus, murus excelsus. Summa videtur in excelso, ima in alto.

15. Inter *Adnissum*, *innixum*, *subnixum* et *obnixum*. *Adnissum*, conantem [Al., conari] ad aliquid, *innixum* innitentem in aliquid [Al., inniti ad], ut si quis baculo innitatur, aut columnæ. *Subnixum* vero instructum aliquo consilio, aut suffultum ex omni parte, *obnixum* autem obstinatum, vel perseverantem [Al., perseverans].

16. Inter *Alloqui*, *obloqui*, et *eloqui*. *Alloqui* hortantis et jubentis, *obloqui* obtrectantis, *eloqui* oratoris.

17. Inter *Amare* et *Diligere* putat differre Cicero, sæpiusque sic utitur, ut distinguat, atque amare ponat pro ardentem amare, at *diligere* pro levius amare, sicut in epistolis ad Brutum: *Vale, inquit, et nos ama; vel, si id majus [Al., minus] est, dilige [Al., diliges]*. Et rursus: *Sic igitur facies; me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges*. Item ad Dolabellam: *Quis erat qui putaret ad eum amorem quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, ut mihi nunc denique amore videar, antea dilexissa*. Alii dixerunt amare nobis naturaliter insitum, *diligere* vero electione.

18. Inter *Abjicere* et *projicere* distat. Quod enim in despectione est, et neglectum, *abjicitur*, quod vero foris est penitus a salute, et a beatitudine alienum, hæc *projicitur*. *Projicere* autem dictum, quasi porro *abjicere*.

19. Inter *Arguere* et *coarguere*. *Coarguere* est coercere et compescere, *arguere* modo accusare, modo aliquid ostendere, et patefacere est. Virgilius (*Æneid.* iv): *Degeneres animos timor argutti*. Unde et *argumenta* dicuntur quæ causam ostendunt.

20. Inter *Adlidere* et *elidere*. *Adliditur* quis proxime, *eliditur* longe.

14. Servii verba sunt, ad ill. ii *Æn.*, *Terris jactatus, et alto*:—*ALTUM* tamen sciendum est, quod et superiorem, et inferiorem altitudinem significat.

— *Sublime*. *Etymolog.* lib. x, L, T, S.

— *Arduum*. Sic Serv. interpretatur illud *Georg.* ii: *Ardua palma, aut alta, aut ad quam difficile pervenitur*.

15. *Adnissum* in uno ms. Servius tamen, quem Isidorus laus sequitur, alteram scripturam magis probat, ad illud i *Æn.*: *Tritæ adnissus acuto, etc.*

— *Obnixum*. Vetus glossarium, *obnixus* Nonius, contra adversarium colluctantem.

*Ibid.* Vat. *conantem aliquid... et columnis*. AREV.

16. Ex *Agrestio*.

*Ibid.* Vulpius, ad Catullum, carm. 38, observat *alloqui* aliquando usurpari pro *consolari*. AREV.

17. Vid. Non., diot. *amare* et *diligere*.

— *Ad Dolab.* Fam., lib. ix, epist. 24.

— *Diligere* vero, *Etymolog.* lib. x, littera D.

*Ibid.* Similia Ciceronis verba indicat Barthius, ex lib. ix. Famil. epist. 14, et addit *diligere* egrægie amare non uno loco Suetonio valere. AREV.

18. Macrob., lib. Satur. vi, cap. 4.

19. Ex *Agrestio*, in quo male pro *compescere* est *compensare*, desuntque illa, modo *accusare*, modo *aliquid*, sicut in Parisiensi Editione.

— *Causam*. *Causam* *causæ* est in *Agrestio*.

*Ibid.* Vat. *causæ ostendunt*. AREV.

20. Ms. Vat., *quisque proxime*. Et infra: *Item circumspicit* (forte *circumspiciens*) *quærit carnere*. Num, etc. AREV.

21. Inter *Aspicere* et *respicere*, etc. *Aspicimus* ante nos, *respicimus* retro; *suspiciamus* sursum, *despiciamus* deorsum, *inspiciamus* introrsum, *prospiciamus* [ *Al.*, *perspiciamus* ] longe, *conspiciamus* circumquaque. Item *aspiciamus* praesentia, *respicimus* praeterita, *prospiciamus* futura. Qui autem in dexteram laevamque se convertit, haec aspectat, non aspiciat. Notandum sane, quod si et *despiciens* dixerimus, nonnunquam diligenter inquirere significamus. Item *circuminspicere* [ *F.*, *circumspicere* ], quae nec cernere possis [ *Al.*, *quaerit cerner.* ]. Nam *circuminspicere* [ *F.*, *circumspicere* ] est quaerere.

22. Inter *Attendere* et *intendere*. *Attendere* aspiciere est, *intendere* vero criminari, aut ad eadem, aut ad injuriam. *Perraro* [ *Al.*, *pro raro* ] tamen in bono est.

23. Inter *Audire* et *exaudire*: quod tam boni quam mali audiuntur, *exaudiuntur* tantum boni.

24. Inter *Adolescere* et *inolescere*. *Adolescere* augmenti est, *inolescere* consuescere.

25. Inter *Annuntiat*, *nuntiat* [ *Al.*, *enuntiat* ], et *denuntiat* [ *Al.*, *denuntiat* et *renuntiat* ]. *Annuntiat* de futuro, *nuntiat* [ *Al.*, *enuntiat* ] de longinquo; *denuntiat* de [ *Al.*, *in* ] praesenti, *renuntiat* de excusando et repudiando.

26. Inter *Advocatur*, *invocatur* et *evocatur*. *Advocatur* daturus patrocinium, *invocatur* praestiturus auxilium, *evocatur* praebiturus [ *Al.*, *praestiturus* ] obsequium.

27. Inter *Abducitur*, *perducitur* et *deducitur*. *Abducitur* quis ad rem inhonestam, *perducitur* ad studia [ *Al.*, *studium* ] *deducitur* ad honorem.

28. Inter *Adficimur* et *afficimur*. *Adficimur* [ *Al.*, *afficimur* ] honore, *afficimur* [ *Al.*, *Adficimur* ] injuria.

21. Ex *Agratio*, in quo male est *aspiciamus sursum*, qui hinc emendandus.

— *Notandum*. Ex *Serv.*, ad illud I *AEn.*: *Despiciens mare velivolum*.

— *Quod si*. *Al.*, *quia si*. *Servius*.

— *Nonnunquam*. *Serv.*

— *Inquirere*. *Inquirens*, *Servius*.

22. Interpretes *Terent.*, act. III, scen. 4, *Eunuch.*: *Proprie intendere est crimen in adversarium jacere*.

*Ibid.* *Vat.* in bonum est. *AREV.*

24. Ex *Agratio*: Vid. etiam *Non.* in dict. *Adolere*. — Forte legi possit ex *Serv.*, ad illud VI *AEn.*, *Modis inolescere miris*, *CONCRESCERE*. Propius tamen vero existimo, ut ex *Agratio* legamus *inolescere coaugmenti*, addamusque tertium membrum: *exolescere evanescenti*.

25. Ex *Agratio*.

*Ibid.* *Vat.* in praesenti. *AREV.*

26. *Ascon.* *Pedian.* in *Divinationem*.

27. Ex *Agratio*, in quo pro *abducitur*, est *adducitur*.

28. *Agrat.*: *afficimus honore*, *afficimus injuria*, qui hinc forte emendandus.

*Ibid.* *Cod.* *Vat.* in honore... in injuria. *AREV.*

29. Ex *Agratio*.

30. Ex *Agrat.* Vid. *Serv.*, ad ill. III *AEn.*: *Harum unam inveni*, et ipse *Etymolog.* lib. X, littera A.

31. Ex *Agratio*, et *Serv.*, ad ill. I *AEn.*: *Apparent vari nantes*. Vid. etiam *Fest.*, dict. *Apparet*.

— *Non reg...* Haec ab *Agratio* absunt, et recte.

29. Inter *Adversum te* et *adversus te*. *Adversum te* adversarius, *adversus te* imitator.

30. Inter *Alterum* et *alium*. *Alter* de duobus dicitur, *alius* de multis. *Alter* enim sine uno esse non potest.

31. Inter *Apparet* et *paret* [ *Al.*, *adparet* et *apparet* ]. *Apparet* [ *Al.*, *adparet* ] qui videtur, *paret* [ *Al.*, *apparet* ] qui obsequitur non regulae ratione, sed discernendi intellectus gratia.

32. Inter *Aditum* et *ostium*. *Aditus* quibus admittitur [ *Al.*, *admittitur* ], *ostium* quo excluditur [ *Al.*, *excluditur* ].

33. Inter *Arbitrum* et *judicem*. *Arbiter* ex voluntate fit, *judex* ex lege.

34. Inter *Advenam* et *convenam*. *Advenae* de uno loco venientes, *convenae* de diversis.

35. Inter *Album* et *candidum*. *Album* natura, *candidum* studio sive cura; *Albos* ergo capillos, eorum candidam dicimus. Item *candidum* est quaedam nitenti [ *Al.*, *ante* ] luce perfusum, *album* vero quod aurorae constat esse vicinum.

36. Inter *Albentem* et *albescentem*. *Albentem* dicimus eum qui jam *albatus* [ *Al.*, *albus* ], *albescentem* eum qui incipit.

37. Inter *Animum* et *animam* hoc interest, quod *animus* consilii est, *anima* vitae. *Ista* semper eadem est, *ille* pro affectu mutatur. Item mentem antiqui ab animo separaverunt: mentem, ut sciat, *animam* vero, ut velit, aut possit discere. Praeterea nonnunquam, et *animus* pro viribus ponitur.

38. Inter *Alvum* et *ventrem*, et *uterum*. *Alvus* interioris receptaculum cibi est, quo sordes defluunt, ut *Sallustius*, *Simulans sibi alvum purgari*. *Venter* est aspectus ipsius partis extrinsecus, ut *Juvenalis*: *Montani quoque venter adest*. *Uterus* autem proprie

*Ibid.* *Ms.* *vat.* sed discernendo. *AREV.*

32. Videtur differentiam concinnasse ex pluribus verbis *Servii*, ad ill. VI *AEn.*, *Ostia jamque domus patuere*. Habes haec etiam lib. *Etymolog.* V, cap. 7.

*Ibid.* *Vat.*, *ostia quibus excluduntur*. *AREV.*

33. *Varro*, IV de *Ling. Lat.*

34. Ex *Serv.*, ad ill. VIII *AEn.* *Tum manus Ausoniae*. Ipse *Etymolog.* lib. X, littera A.

35. Ex *C.* *Front.* et ipse *Etymolog.* lib. X, littera C. — *Item...* Ex *Serv.*, ad ill. III *Georg.*: *Color deterimus albis*. Ex quo pro aurorae leg. *pallori*.

*Ibid.* *Hispanis* adhuc *alba* auroram notat, atque ita fere *Italica*, quod animadvertit *Barthius*, ad verba: *Album ve o quod aurorae constat esse vicinum*; et plura observaverat ad *Apulejum*, qui aurorae *album lacertum* laudat. *AREV.*

36. *Vat.*, *qui albus est; albescentem qui jam incipit*. *AREV.*

37. *Etymolog.* lib. XI, cap. 1.

— *Praeterea...* *Etymolog.* lib. X, littera A: *Animosus quod sit animis, et viribus plenus*.

*Ibid.* *Ms.* *vat.*, *affectu immutatur*. In *Ms.* *Barthii*, *ista* semper in *essendo*; corrigit *Barthius*, *ista* semper in *esse uno*. *Elegantem* vocat hujus differentiae observationem. *AREV.*

38. Ex *Serv.*, ad ill. II *AEn.*: *Uterumque armato milite complent*. Ipse *Etymolog.* lib. XI, cap. 1.

— *Sallustius*. Ex fragmentis incertorum lib.



prægnantis est. Sed et hoc a poetis metri necessitate A variatur.

39. Inter *Arma* et *tela*. Arma sunt quibus defendimur [Al., defendimus], tela quæ mittimus [Al., emittimus]. Item arma belli sunt, armamenta navium.

40. Inter *Alluvium* et *colluvium*. Alluvium consumptio est riparum ex aquis, colluvium autem congregatio sordium, quæ fit a fluxione multa.

41. Inter *Aquatam* et *aquosum*. Aquatam positionera recte dicimus, aquosum locum qui ex se aquam fundit. Ita et meracam potionem, merosum autem vinum appellamus.

42. Inter *Apricum* et *opacum*. Apricum contrarium est opaco, quasi apertum cælo, vel soli sine [Al., in] horrore frigoris. Et est apricum, quasi [Al., quia] sine flatu et frigore. Hinc et Africam dici quidam existimant, quasi Apricam. At contra opacum condensum est, et umbrosum, sicut et amœnum. Amœna autem dicta eo quod amentur.

43. Inter *Acerbum* et *acervum*. Acervus per duas *vv* scribitur, et significat molem. Acerbus per *b* scriptus significat immaturum.

44. Inter *Arbos* et *arbor*. Arbor interdum et sine fructu, arbos vero non nisi fructifera. Similiter *silva* et *nemus*. Silva interdum est fructuosa, nemus vero arbores umbrosæ et infructuosæ intelliguntur.

45. Inter *Acerbum* et *immaturum*. Acerbum est longe a maturitate positum, immaturum vero proximum maturitati.

46. Inter *Avenam* et *habenam*. Avena per *v* litteram herba est. Habena per *d* litteram lorum est. Habenas autem ab habendo dictas putant, quod his equos habemus, hoc est tenemus, unde et equi habiles dicti.]

47. Inter *Avem* et *volucrum*. Aves dicimus quæ per aera levibus [Al., levius] volitant pinnis [Al., pennis], volucres autem non solum aves vocamus, sed quadrupedes nimia pernicitate currentes, sed

39. Etymolog. lib. xviii, cap. 5. Aliud discrimen apud Fest. dict. *Arma*.

— Serv., ad ill. ix Æn. : *Tetorum effundere contra omne genus*.

*Ibid.* Vat. post hanc differentiam inserit : *Inter aquam et undam*, etc., ut num. 65. AREV.

40. Etymolog. lib. xiv, cap. 9.

*Ibid.* *Consumptio est riparum*. Eleganter, ait Barthius; perduntur enim ut non videantur ripæ. Ita *mori flumina* exposuit idem apud Petronium Arbitrum. In Vat. Cod., *consummatio est*. AREV.

41. Ex Agrætio, in quo tamen pro *aquatam* est *aquaticum*.

— *Dicimus*. F. Addendum ex Agrætio, quæ aquam aliunde recepit, aquos.

42. Al. : *Est opacum quasi opertum cælo*.

— *Sine flatu*. Puto mendum subesse, scribendumque ἀνευ πρηνος, id est, *sine frigore*, sic et in Serv. leg. ad ill. v Æn. : *Apricis statio gratissima mergis*, et vi Æn., ad ill. *Terris immittit apricis*. Vid. Fest. dict. *Apricum*. Ipse Etymolog. lib. iii, cap. 18.

— *Opacum condensum*. Sic Fest., dict. *Opacum*.

— *Amœnum*. Sic etiam vetus Glossar. *Amœnum* interpretatur σύσκιον τόπον.

— *Amœna autem*. Ipse Etymolog. lib. xiv, cap. 8.

tamen cum adjectione, ut puta volucrum equum, volucrum tigridem. Ut est illud Pacuvii : *Volucris currit axe quadriga*. Nam [Al., sed] et sagittæ volucres dicuntur, quod his pinnæ [Al., pennæ] conglutinantur. Nam sine adjectione tantum alitem sonat.

48. Inter *Anguem*, *serpentem* et *draconem*. In mari angues, in terra serpentes, in templo dracones. Ut Virgilius : *Tranquilla per alta angues*; et paulo post : *Serpens amplexus uterque*. Item : *Delubra ad summa dracones*.

49. Inter *Aureum* et *auratum*. Aureum auro factum, auratum ex alia materia factum, et mistum auro operitur.

50. Inter *Animalia* et *animantia*. Animalia sunt quæ habent animam, animantia tantum ad animos B pertinent.

51. Inter *Austrum* et *ostrum*. Austrum ventum significat, ostrum vero purpuram.

52. Inter *Annuat* et *abnuat*. Annuat consentit, abnuat denegat.

53. Inter *Æs* et *es*. Æs metalli materia, es vero verbum est.

54. Inter *Animum* et *animam*. Anima sine differentia, animus vero varius est; quod animo sapiamus, anima qua vivimus.

55. Inter *Ad* et *at*. *Ad* præpositio est, *at* vero conjunctio.

56. Inter *Adjuro* et *abjuro*. *Adjuro* rogo, *abjuro* nego.

57. Inter *Apud* et *penes*. Quod apud te tunc dico, cum aliquam partem omnem significo. Nam penes possessionem significat, apud autem quasi corpus et librum, non possessio [Al., possessionem]. Dicimus autem, *apud te habeo argentum meum*, non *penes te*; quæ ergo redduntur, apud te habeo; quæ possidentur, penes te habeo.

58. Inter *Amburere* et *comburere*, et *sepelire*. *Comburere* est igni dare, *amburere* ex utraque adurere; *urere* est igni adurere penitus, et ad medullam

Fest., dict. *Amœna*. Servius ad illud. v Æn., *amœna piorum*, et vi, *amœna vireta*.

43. Ex Agræt. ; ipse Etymolog. lib. xviii, cap. 6.

— *Molem*. Al. *mobilem*. Agrætius male.

44. Ex Agræt., et ipse Etymolog. lib. xviii, cap. 6.

*Ibid.* Vat., et *fructuosæ*. AREV.

46. Ex Agræt. 46; ipse Etymolog. lib. xx, cap. 16.

47. *Volucris currit*. Al. : *Volucris erit ex quad*.

*Ibid.* Cod. vat. omittit, *nimia pernicitate... sonat*; et num. 49 et 50, et ita alios. Barthius in suo Codice legebat : *Volucris currit citata quadriga*; emendabat, *cita pro citata*, ut sit anapæstus. AREV.

48. Ex Servio, ad locum ii Æn. citatum ad verbum.

50. C. Fronto : *Animantia animus facit, animalia animam habent*.

52. Vid. Non. dict. *Innuere*, et *Annuere*.

— Sic veteres membranæ vocum in Terentio explicatar. : *Abnuo, nego, subtraho*.

54. Non. Marc., dict. *Animus*, et *Anima*.

*Ibid.* Vat. *anima spiritus, quo vivimus*. AREV.

55. Etymolog. lib. i, cap. 26.

57. Vid. Fest., dict. *Apud*.

58. F. Legend. : *Uri est penitus et ad medullam ignem sentire*. Nam dictiones *est igni adurere* ex illis superioribus, *est igni dare*, sic male irreperant.

ignem sentire. Sepelire est sepulcro cingere, vel A corpus humo tegere et ossa. Inde Virgilius (*Æneid.* x): *Corpus humo patiare tegi* : Aut (*Æneid.* ix) :

Si qua id fortuna vetabit,  
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.

**10** 59. Inter *Audacem* et *temerarium*. Audax non timet, temerarius non æstimat periculum.

60. Inter *Ad forum ire* et *in forum ire*. Ad forum significatur aliquis locus in quem imus; in forum, in ipsum forum.

61. Inter *Afrum* et *Africum*, et *Africanum*. Afrum dicimus civem, Africum ventum, Africanum negotiatorem.

62. Inter *Agnoscere* et *cognoscere*. Agnoscimus notos, cognoscimus ignotos.

63. Inter *Auferre*, *adimere* et *eripere*. Auferimus B rem quam dedimus, adimimus jus, eripimus quod ab aliquo [*Al.*, alio] rapimus.

64. Inter *Agere causam* et *dicere*. Quod agit patronus, dicit reus.

65. Inter *Aquam* et *undam*. Unda semper in motu est, aqua vero stativa. Porro imbres nubium sunt, latices fontium. Nam latex proprie liquor fontis est; et dictus, quod in venis terræ lateat.

66. Inter *Æquora* et *maria*. Æquora, non tantum aquæ, sed et campi propter æqualitatem dicti, mare autem tantum congregatio aquarum.

67. Inter *ævum* et *sæculum*. Ævum tantum tempus ostendit, sæculum vero perpetuitatem et tempus. Unde et *in sæcula sæculorum* dicimus.

68. Inter *Æquum* et *justum*. Justus quippe ex lege C est, quasi jus custodiens, æquus autem est qui secundum naturam justus. Etenim justus a jure vivendo, id est, juxta quod jus est faciendo, vocatur.

69. Inter *ægrum* et *ægrotum*. Æger proprie animo mcestus, nam corpore ægrotus dicitur. Proinde æger est, et tristis, **II** et male valens, ægrotus autem, sive ægrotans tantummodo male valens.

70. Inter *Ægritudinem* et *ægrotationem*. Sicut

— *Sepelire*. Etymolog. lib. xi, cap. 22.

*Ibid.* Fortasse legendum *ex utraque parte*, AREV.

59. Ex Agræti mente, *temeritas sine consilio, audacia post consilium*. C. Fronto hinc forte emendandus : *Audax non timet, temerarius non providet*; nam male alioqui, *audax non providet, temerarius non timet*.

62. Serv., ad illud viii *Æn.* : *Accipio, agnoscoque libens*.

63. C. Fronto : *Aufert qui dedit, adimit imperio coactus, eripit, qui plus valet*.

— *Jus. F.*, *Jussi*, ut infra littera *It*.

66. Ex Serv., ad ill. ii *Æn.* : *Quæ me æquora possunt*.

— Non., dict. *Æquor*.

67. Serv., ad ill. vi *Æn.* : *Quem tibi longævo* : — *Ævum* (inquit) *proprie æternitatis est*. Unde quis in Isidoro forte legendum censeat : *Ævum tantum perpetuitatem ostendit*.

68. Etymolog. lib. x, dict. *Æquus*, littera *A*.

69. Ex C. Fronton. et Agrætio.

— Ex. Serv., ad ill. i *Æn.* : *Curisque ingentibus æger*. Interpretes Terentii, Act. i, scen. 2, Andr.

70. Al. ut Cicero, Tuscul. iii.

*Ibid.* Nota Pantini quid sibi velit, nescio. AREV.

74. Vat. et omnium. AREV.

72. Hoc sensu et Fronto : *Beatus, qui apud Græcos*

*ægrotatio in corpore*, sic *ægritudo in animo nomen* habet non sejunctum a dolore. Dolor igitur *ægritudo*, id est, causa efficiens *ægritudinem in animo*, tanquam *ægrotationem in corpore*.

#### De littera B.

71. Inter *Benignitatem* et *bonitatem*. Stoici ita definiunt [*Al.*, distinguunt] : quod *benignitas sit virtus ad benefaciendum exposita*, lenis, blanda, dulcis alloquio, ad omnium bonorum familiaritatem invitans, *bonitas autem bene quidem facere et præstare quod poscitur parata est*; non tamen novit suavis esse consortio, et sua cunctos invitare dulcedine.

72. Inter *Beatum* et *felicem*. *Beatus sibi tantum est, felix, et aliis* [*Al.*, sequenter et aliis], ut est illud Virgilianum :

Sis felix nostrumque reves quæcunque [*Al.*, quemcunque] laborem.

*Felix autem dicitur, per quem datur et accipitur felicitas, ut felix tempus, felix locus, felix eventus.*

73. Inter *Beatus*, *honestus*, *fortunatus*. *Beatus animo, honestus moribus, fortunatus substantia.*

74. Inter *Bibere* et *potare*. *Bibere naturæ est, potare luxuriæ.*

75. Inter *Balineum* et *balneum*. In prosa quotidiano sermone *balineum*, in versu *balneum* dicimus.

76. Inter *Barbam* et *barbas*. *Barbam hominum, barbas pecudum vel herbarum dicimus. Barbas et hominum, ut apud Virgilium : Barbas incanaque menta regis Romani.*

**12** 77. Inter *Bucinam* et *bucinum*. *Bucina est tuba qua signum datur in hostes* [*Al.*, hostem], *Bucinus ipse clangor canoris.*

78. Inter *Bellum* et *prælium*. *Bellum indicitur, prælium geritur. In bello enim non statim prælium; in prælio autem statim et bellum. Unde et apud antiquos tuba prælii signum erat, belli buccina. Item bellum totum est, id est, totus conflictus, ut Jugurthinum* [*Al.*, jurgium), civile, Punicum. *Pugna unius diei, prælium pars pugnae, licet et pugna duorum sit*

*μακάριος.*

— *Sis felix*. Ex Serv. videtur, ad ill. i *Æn.* : *Sis felix, et illud eclog. 5 : Sis bonus, o felixque.*

*Ibid.* Cod. Vat., *felix sequenter et aliis... et adipiscitur felicitas*. AREV.

D 74. In Codice Regio Vaticano 1838, in quo Differentiæ aliquando copiosiores sunt, quam in Excusis, id ita refertur : *Inter bibere et potare : bibimus necessitate, potamus voluntate; alii dicunt : Bibere naturæ est, potare luxuriæ.* AREV.

76. Ex Serv., ad ill. iii Georg. : *Barbas, incanaque menta*. Porro locus quem Isidorus citat. est ex vi *Æn.*, in quo, pro *crines, barbas* legisse constat.

77. Barthius putat *bucinus* esse adjectivum nomen, et rescribendum, *bucineus canor est ipse clangor*. Pro eo sonitu *bucinatus* exstat apud Papiam. Idem Barthius, alio loco, scilicet lib. xxxvi, cap. 13, observat *bucinum* de sono *bucinæ* dici, ut ex fragmento Fl. Capri, et ex hac Isidori differentia colligit. AREV.

78. Vide Serv., ad illud viii *Æn.* : *Qui sese in bella sequantur.*

— *In bello*. C. Fronto.

— *Tuba prælii*. Ex Serv., xi *Æn.*, ad illud : *Bello dat signum*, et ipse Etymolog. lib. xviii, cap. 1 et 4.

— *Prælium pars*. Sic Non. dict. *Bellum*.

aliquando, et sine ferro, unde et a pugno dicta est.

79. Inter *Balsamum* et *opobalsamum*. Balsamum est arbor ipsa, opobalsamum succus collectus ex arbore. Nam opo dicitur succus. Probatio autem balsami, ut dicit Plinius, hæc est: quod si contra solem feratur, et corruptum non sit, manum ferentis exurit.

80. Inter *Bassos* et *bassus*. Bassos nomina propria sunt, Bassus [Al., Balsos] vero appellativa nomina sunt.

81. Inter *Barbarismum* et *solæcismum*. Barbarismus fit in una loquela, solæcismus in pluribus.

*De littera C.*

82. Inter *Cœtam* et *æther* ita distinguitur. Quod non tantum ille astriferus [F., astrifer] locus, sed et iste aer coelum vocatur. Æther autem sublimior coeli pars est, in quo sidera constituta sunt. Sane et æther **13** aer igneus est superior, æthra vero lux et splendor est ætheris.

83. Inter *Cras* et *crastinum*. Cras ad tempus pertinet, crastinum ad opus ejusdem temporis.

84. Inter *castitatem* et *continentiam* hoc interest. Quod castitas est corporis incorruptio, continentia vero post corruptionem sexui renuntiatio. \* Primum ex his felicitatis est, non esse quod metuas; secundum virtutis est, prosternere hostem libidinis, a quo toties victus atque dejectus es. Quo primum cedere humilitatis est, secundum patientiæ. \* Harum prima felicitatis est, non nosse in totum a quo postea liberari optabis; secunda vero virtutis contemnere vitium quod optime noveris. Alii continentiam in conjugis [Al., conjugibus] specialibus, castitatem in virginibus intelligunt. Item quidam castitatem accipiunt in mente, virginatatem vero in corpore. Illa est autem vera castitas, quæ nec corpore, nec mente polluitur.

85. Inter *Clamorem* et *clangorem*. Clamor rationa-

*Ibid.* Vat. omittit, id est, totus conflictus. Barthius memoria hæc digna esse ait, sive ea ex sua observatione Isidorus promat, sive more suo aliunde describat. Quod autem Barthius sæpe lectionem sui Codicis conjecturâ emendare conatur, actum plerumque agit; nam jam ea fere omnia in Editione Grialiana correctæ erant, saltem cum Adversaria Barthii in lucem venerant, quæ aliquando Editionem Grialii vidisse constat. AREV.

79. Ex Serv., ad illud in Georg.: *Balsamaque et baccas*.

80. Vetus Glossar. Bassus  $\tau\upsilon\chi\omega\lambda\omicron\varsigma$ .

81. Etymolog. lib. 1, cap. 32. Vid. Agell., lib. v, cap. 20.

82. Utrumque ostendit Varro, lib. iv ling. Lat., dict. *Cœlum*.

— Sane... Ex Servio, ad illud in *Æn.*: *Nec lucidus æthra siderea potus*.

84. Al.: *Sexus. Primum ex his; et infra: contemnere ea quæ optima noveris*.

*Ibid.* in Editione Grialii indicatur, deesse in aliquibus exemplaribus verba, *Primum... secundum patientiæ*. Ac revera in vetustissimo Codice Vaticano 5521 ita continuatur oratio: *sexui renuntiatio. Horum prima felicitatis est, etc.* Mox idem Cod. in conjugis parentibus intelligunt, castitatem in virginibus. AREV.

86. Citat alterum versum Non., dict. *Gannire*, ex

*A* bilium, clangor irrationabilium, ut anserum, vel turbarum.

86. Inter *Criminatorem* et *criminantem* hoc interesse auctor Orbilius putat, quod criminator sit qui alteri crimen inferat, et id sæpius faciat, criminans autem qui crimen inferat, et cum suspitione quoque id faciat quare quis magis noxius videatur. Ut Afranius: *Non sum, inquit, tam criminosa* [Al., *criminosus*], *quam tu* [Al., *quantum*], *vipera, gannire ad aurem nunquam didici dominicam* [Al., *domini*].

87. Inter *Callidum* et *versutum*. Callidus est in disputando subdolos, versutus autem cujus mens in negotiorum actu ad quamlibet fraudem facile vertitur. Ergo callidum non pro astuto tantum, **14** sed pro astute docto dicimus, versutum autem ab eo quod animum cito vertat. Unde et Plautus:

*Versutior es quam rota figularis* [Al. *figulari*].

88. Inter *Curam* et *sollicitudinem*. Sollicitudo moderata est, atque temperabilis, cura vero sine moderatione est; unde et cura dicta est, eo quod cor urat.

89. Inter *Cognitionem* et *agnitionem* quidam sic distinguunt, quod cognitio eorum sit quæ antè non scivimus, et ea postea scire permittimur, agnitio vero eorum quæ prius scientes, deinceps scire desivimus, eorumque postea recordamur.

90. Inter *Commentarium* et *commentum*, et *comicum* [F., *commaticum*]. Commentarium liber, commentum, vel commentatum volumen, id est, ex diversis libris comatum, scilicet, ex Veteri et Novo Testamento.

91. Inter *Coram* et *palam*. Coram ad personam refertur, dicimus enim *coram illo*, palam autem persona caret, quia id ipsum significat quod omnes sciunt. Ergo coram ad personam certam refertur, palam ad omnes.

prosa (Catii, Rosa) Affranii.

*Ibid.* Barthius suspicatur legendum *cum suspitione occulte id faciat*. In suo Ms. invenit: *tam criminosa, quam tu vituperas*. Alii habent, *tam criminosa, quantum vipera*. AREV.

87. Vid. Donat., in Terent., act. iii, scen. 3. Adolph.

— Sic Fest., dict. *Versutus*, et ipse lib. x Etymolog., littera C, et littera R.

— Plautus. In Epidico, scena cujus princip. *Fecisti jam*.

88. Aliter distinguit Donat., act. ii, scen. 4, Phorm.

— *Cura vero*. Ex Serv., ad illud in *Æn.*: *Curisque ingentibus æger*, et in *Æn.*: *Jam dudum sanciu cura*.

*Ibid.* Vat., *cura vero sine sollicitudine est*. AREV.

90. In uno Manuscripto hæc tantum: *Inter commentarios et commentaria. Commentarii libri, commentaria volumina*.

— *Comatum*. F., *concinnatum*, aut *commatum*.

*Ibid.* In Ms. Vat. 3321 solum hoc est, *Commentarium liber, commentam volumen*. In Editione differentia non plene explicatur, cum prætereatur explanatio verbi *comicum*. Legendum ergo videtur: *Commentum volumen, id est, ex diversis libris commentatum, Comicum ex Veteri, et Novo Testamento. Comicus, Comicus, et Comas liber ecclesiasticus erat, Lictionarius quoque dictus, de quo vide Ducangium, verbo Comas, primo loco*. AREV.

92. Inter *Cavum* et *cavatum*. *Cavum* naturaliter, *A* *cavatum* manu.

93. Inter *Circiter*, *circa* et *circum*. *Circiter* ad numerum referendum est, *circa* ad locum et tempus, *circum* vero undique. Ergo dicimus [Al., dicamus] *circumisse nos orbem*, non *circasse* [Al., *circasse*].

94. Inter *Circumpedes* et *antepedes*. *Circumpedes* sunt obsequia servorum, *antepedes* amicorum.

95. Inter *Contingit*, *obtingit*, *evenit*, et *accidit*. *Contingit* eventu, *obtingit* sorte, *accidit* casu, *evenit* vel malo, vel bono,

96. Inter *Corripere*, *objurgare*, et *castigare*. *Corripimus* verberibus, *objurgamus* verbo, *castigamus* verbis, *caedibus* et *verberibus*.

97. Inter *Cupere* et *ambire*. *Cupere* est terrona *lucra*, vel quolibet mundi desideria inaniter quaerere, *ambire* vero honorum gradus, vel ordines potestatum appetere.

98. Inter *Cantare* et *canere*. *Cantare* tantum vocibus vel clamore insonare est, *canere* autem interdum modulari, interdum vaticinari est, id est, futura praedicoere.

99. Inter *Conscribere*, *exscribere*, et reliqua. *Placidus*: *Conscribere*, inquit, est multa simul scribere. *Exscribere*, quod alibi scriptum sit transferre, *transcribere*, cum jus nostrum in alium transit, *Inscribere* accusationis est, *ascribere* assignationis. *Describere* dictionis [F. *ditionis*], vel ordinis.

100. Inter *Construere* et *destruere*. *Construere* est aedificare, *destruere* vero exterminare.

101. Inter *Commodare* et *accommodare*. *Commodare* est praestare aliquid, *accommodare* vero aptare.

102. Inter *Consuere* et *suere*, vel *assuere*. *Consuere* vestium, *suere* codicum, *assuere* coriorum.

103. Inter *Consequimur* et *assequimur*. *Consequimur* pedibus, *assequimur* studio.

104. Inter *Consuescimus*, *assuescimus*, *insuescimus*.

95. Cod. Vat., non *circa esse* pro non *circasse*, vel *circasse*, quod melius videtur. AREV.

94. Ex Agræt. ad verbum.

95. Vide aliud discrimen apud Agrætium.

96. Al.: *castigamus cum credimus*.

98. Serv., in ill. 1 Æn.: *Arma virumque cano*; et VIII Æn.: *In limine adessee canebat*.

99. Ex Agræt. omnia.

— *Accusationis*. — *Vel occasionis*. Agræt.

— *Assignationis*. — *Significationis*. Agræt., male.

— *Ordinis*. — *Ordinationis*, ms. 1, et Agræt.

*Ibid.* In nota Pantani erat: *Forte, ditionis*; quod cor-  
rexi ad ejus mentem, ut puto, *sorte, ditionis*. Barthii  
Codex sic erat interpolatus: *Exscribere, quod alibi  
scriptum est, quod verbum medicorum est, transcri-  
bere*. Pro his, quod verbum medicorum est, Barthius  
subrogabat, quod verbum indecorum est; pertinet  
enim ad plagiarios. Observat idem *dictionem esse de-  
clamatoriam exercitationem, quales dictiones Eme-  
dii ad nos venerunt*. AREV.

100. Leg. *destruere*, nisi malis, praesente Agrætio,  
*exstruere* vero in excelsum *struere*.

101. Agræt., dict. *Commodatum*.

— Nou., dict. *Accommodat*.

16 *bona, insuescimus mala, as-  
suescimus utraque* [Al., *utrumque*].

105. Inter *Capio* et *capesso*. *Capio* aliquando,  
*capesso* frequenter.

106. Inter *Cunctos* et *omnes*. *Cuncti* omnes sunt,  
si modo juncti sunt, et simul faciunt aliquid. *Ali-*  
*ter* omnes dicuntur non *cuncti*.

107. Inter *Ceteros* et *alios*. Quod *ceteri* ex eodem  
numero sunt, *alii* ex alio.

108. Inter *Curulem* et *curialem*. *Curiales* officiales  
publici, *curules* vero sellæ, in quibus magistratus  
sedentes jura reddunt.

109. Inter *Censorem* et *censualem*. *Censores* enim  
[Al., *tantum*] *judices* vocantur, *censuales* vero offi-  
ciales qui censum provincialem exigunt. *Interim*  
[Al., *interdum*] et *ensorium* [Al., *ensorem*] homi-  
nem pulchrum dicimus.

110. Inter *Cognatum* et *affinem*, et *propin-*  
*quum*. *Cognatus* ejusdem generis, *affinis* nuptiis ve-  
niens, *propinquus* sanguine vel affinitate conjunctus.

111. Inter *Columem* et *incolumem*. *Incolumem* ani-  
mo accipimus, *columem* corpore. *Columen* autem sa-  
nitas, vel sustentaculum est, quod [Al., *quia*] a  
*columna* est factum, unde et *culmen*, unde et *cul-*  
*mus*.

112. Inter *Comptum* et *compositum*. *Comptum* cura,  
*compositum* natura.

113. Inter *Crassum* et *grassum*. *Crassum* corporis  
est pinguedinis [Al., *pinguendo*]. Nam *grassari* ani-  
mi nimiae crudelitatis.

114. Inter *Crassum* et *obesum*. *Crassus* pinguis est,  
*obesus* plus est quam pinguis.

115. Inter *Cærulum* et *cæruleum*. *Cærulus*  
est color, *cæruleus* qui ex eo colore confectus est  
natura. Nam *cærulum* ipsum colorem dicimus.

116. Inter *Corpus* et *carnem*. Quod in omni carne  
corpus est, non in omni corpore caro. Caro enim  
proprie ossa et sanguis est, quod tamen et corpus  
est. *Corpus* autem et lapis, et lignum est, quod tamen

103. Agræt.: *Consequimur studio, assequimur voto*.

104. Ex Agrætio.

106. Vid. Front., dict. *Omnes*. Festus eadem *sero*  
habet cum Isidoro, dict. *Cuncti*, et Ascon. *Ped an. in*  
*Divinationem*.

— *Apertior erit lectio: Aliter omnes dicuntur, non*  
*D cuncti*. Vid. Serv., ad illud 1 Æn.: *Tota armenta se-*  
*quuntur*.

*Ibid.* Vat., *al ter omnes dicuntur cuncti*. AREV.

109. In Ms. Barthii: *Censorium hominem vultum*  
*dicimus*. Conjecerat Barthius *vultuosum*; nam *vultuo-*  
*sus* severum notat apud Sidonium et alios. De seve-  
ritate censoria res nota est. Ego malior, *censorium*  
*hominem pulchre dicimus*. AREV.

111. Vetus glossar., *columina, ἐπιστηρίσματα, et*  
*calumen, ἐπίκυλον*, dict. *Columnæ*. Ipse *Etymolog.*  
*lib. x, littera C*.

113. Ex Agræt., *Crassari, grassari*.

— *Animi...* Agræt.: *Aut animi, aut crudel*.

*Ibid.* *Nimiae crudelitatis*. Vat. *omittit, nimiae*. AREV.

115. Ex C. Frontone: *dicitio autem Natura lupo nota*  
*possessio sui restituenda, legendumque, Cærulus*  
*est color naturæ*.

116. Sic lib. *Etymolog. xi, cap. 1*.

caro non est. Dictam autem corpus a corruptione, et a caro a carendo, vel a cadendo.

117. Inter *Capillos* et *capillamenta*. Capilli capitis sunt, capillamenta summitates arborum. [Al., arboris].

118. Inter *Collum* et *cervicem*. Collum [Al., Collus] semper cervicem, cervix [Al. collus] autem dum singulari numero dicitur, significat collum; dum plurali, superbiam, ut Cicero in Verrem (Lib. v): *Prætores tu accusas? Frange cervices.*

119. Inter *Concidit* et *concidit*. Concidit, correpta media syllaba, significat cecidisse, concidit, producta media, significat separasse.

120. Inter *Cassidem* et *galeam*. Cassis de lamina est, galea de corio [Al., corio fit].

121. Inter *Clypeum* et *clupeum*. Clypeum sentum, clupeum ornamentum [Al., ornamenta] dicimus. Inter *Clypeum* et *clupeum*: Clypeus masculino genere est quem scutum dicimus, clupeum neutro dicitur imago, ab eo quod clueat, id est, dicatur et nominetur, et clara sit. Sic et inclytus præclarus dicitur.

122. Inter *Consuetudinem* et *ritum*. Consuetudo est solitæ rei usus, ex consensu duorum, plurimorumque factus. Ritus vero ad justitiam pertinet, quasi [Al., pendet, quia] rectum, ex quo pium, æquum, sanctumque [Al. s. respicimus].

123. Inter *Cognitorem* et *procuratorem*. Cognitor non nisi præsens a præsentem præsentem datur, procurator autem et absens constituitur [Al., quem a. constituit] adversus absentem. Item cognitor adversus eum solummodo lite [Al., litem] contendit [Al., defendit] adversus quem ad agendum constitutus est, procurator vero apud omnes. Item cognitor liti tantum dari solet, id est [Al., item], iudicii expediendi gratia, procurator vero et res omnes administrat.

— *Carendo*.—*Creando* in Etymolog.

117. *Capillamenta seminum*, lib. v.

118. Ex Serv., ad ill. II Æn. *Cervici imponere nostræ*. Etymolog. lib. XI, cap. 1.

— *Frangere*. In altero exemplari: *Frangere cervices, et superbiam inclinare*, quæ, ut glossematon, inducenda.

119. Sic Acron., od. 3, lib. I Horatii, in illo versu: *Nequicquam Deus abscidit, exponit abscidit, separavit.*

*Ibid.* Barthii membranæ ita: *Inter cassidem et cassidam nihil interest. Galea vero cassis est, quæ de corio fiebat.* AREV.

121. *Clypeum*. Ex Carisio in G. Frontone, male. *Clypeum armorum, clypeum imaginis.*

— *Clypeus*. Locus mutilus, quem sic ex Carisio suppleri posse existimo: « Clypeus masculino genere est, quem scutum dicimus, ab eo quod est clepo, κλέπτω, id est, celo, cum clupeum imago dicatur, et nominetur a clueo, quod clara sit. » Sic et in Serv., ad ill. VII Æn.: *Nec clypei cursusque sonant*:— *Dicti ab eo quod celent corpus ἀπὸ τοῦ κλέπτω.*

122. Al., *Solito rei consensu usus d.*

*Ibid.* Vat. ad justitiam pendet. Et æquum semper præspicimus, pro æquum, sanctumque. AREV.

123. Fest., dict. Cognitor: *C. enim præsens a præsentem præside datur.*

— *Nisi...* Al.: *Jussu præsidis præsentem præsentem d.*

*Ibid.* Nemo veterum melius differentiam inter pro-

124. Inter *Cochlearium* et *cochleare*. Cochlearius qui vendit, cochleare vero species.

125. Inter *Cætum* et *cetum*. Cætus multitudo cetum belluam dicimus.

126. Inter *Commune* et *epicænum*. Commune generis [Al., gentis] est, epicænum vero animalium.

127. Inter *Capillatum* et *capillosum*. Capillatus capillo grandi, capillosus pilosus et hirsutus.

128. Inter *Cornua* et *cornu*. Cornua animalium, vel antennarum, cornu vero pomorum genus.

129. Inter *Cœpit* et *cepit*. Cepit de capiendo, cœpit de incipiendo.

130. Inter *Calvum* et *calvatum*. Calvus est natura, calvatus manu. Inde et decalvatus dicimus valide manu decalvator.

131. Inter *Circa*, *circum* et *circiter*. Quod circa est incerti loci de aliqua parte, circum certi undique, circiter numeri pene infiniti.

132. Inter *Causam* et *rationem*. Quod causa rem vel rationem antecedit, ratio in ipsa re est. Item causa est, propter quam fit aliquid, ratio per quam fit.

133. Inter *Civile* et *civicum*. Civile est quod ad civitatem pertinet, civicum, quod ipsi cives faciunt.

134. Inter *Cognoscimus* et *agnoscimus*. Cognoscimus ignoratos mores, agnoscimus quæ nobis exciderant.

De littera D.

135. Inter *Diurna*, *diutina* et *diuturna*. Diurna a die facta sunt, ut diurna merces, diutina dicta ab eo quod est, quod diu duraverit, diuturna vero a perpetuitate dicta, quasi æterna.

136. Inter *Disertum* et *discretum* [Al., dissertum]. Disertus orator est, discretus est doctus, a discendo dictus.

137. Inter *Divitem* et *locupletem*. Dives est pecuniis, locuples [Al., locis plenus] autem fundis, quasi locorum divitiis plenus.

curatores et cognitores in sensu proprio expressit, ut advertitur in not. ad Brissonium, lib. IV, cap. 20, Select. Antiquit. In Ms. Vat., *præsens a præsentem datur*; et omittit *Item cognitor... omnes administrat.* AREV.

125. Vat., *belluam dicit.* AREV.

126. Sic lib. I Etymolog., cap. 6.

*Ibid.* Cod. Vat., *commune genus est hominum; epicænum*. Epicæna a communibus differunt, quia communia duos habent articulos, ut *hic et hæc sacerdos*, epicæna vero unum tantum, ut *passer, lepus*, etc. Vide Cledonium, in Arte, pag. 1862, Pustsch. AREV.

130. Decalvationis mentio Concil. Tolet. XVI, cap. 3; Emeritens. cap. 15, et alibi, passim vero in legibus Visigothorum eratque perpetuæ infamiae nota.

*Ibid.* De pœna decalvationis plura Ducangius, verb. *Decalvare*, et *decalvatio*. Apud Isidorum verba *valide manu Decalvator* fortasse ex aliquo alio auctore petita sunt exempli loco. AREV.

131. In uno ms.: *Inter circa et circum, quod circa est de aliqua parte loci, circum undique.*

132. C. Fronto: *Causa docet factum, ratio solvit obscura.*

133. Acron. et Porph. in od. lib. II Horat. ita tantum distinguunt, quod *civicum* antiqua figura dicatur, *civile* non item.

135. Al., *adjecta*, nullo sensu pro a die.

136. Ex Agrætio.

— *Discretus est*. Lege: *Desertus, est derelictus, a*

138. Inter *Defensorem* et *ultorem*. Defensor curat, ne fiat injuria, ultor id facit, ne impune sit facta injuria.

139. Inter *Deformem* et *turpem*. Deformis ad corpus pertinet. Turpis ad animum.

140. Inter *Dementem* et *aclirum*. Demens est cujusunque ætatis amens, et [F., id est] sine mente, delirus autem per ætatem mente defectus: dictus autem ita, eo quod recto ordine, quasi lira, aberret. Lira enim est arationis genus, cum [Al., cum qua] agricolæ facta [Al., jacta] semente dirigunt sulcos.

141. Inter *Dirum* et *atrocem*. Dirus immisericors, quasi divina ira in id adactus. Atrox, crudelis, hoc est, crudus, neque suavis [Al., suasibilis].

142. Inter *Dolum* et *dolorem*. Dolor est corporis incommoditas, sive molestia. Dolus vero occulta malitia, blandis sermonibus adornata.

143. Inter *Dolum*, *insidias*, et *fraudes*. Dolus animo fit, insidiæ loco, sive telo, fraus circa fidem mutuam [Al., injuria].

144. Inter *Dementiam* et *amentiam*. Dementia temporale vitium est, amentia perpetuum. Dementia autem dicta, quasi diminutio mentis.

145. Inter *Distinctionem* et *subdistinctionem*. Distinctio finem sensus facit, subdistinctio suspendit [Al., mentem susp.].

146. Inter *Dimidium* et *dimidiatum*. Dimidium est æqua pars divisa, dimidiatum utique pars, sed [Al., si] non æqualis.

147. Inter *Divertit* et *divortit*. Divortio [F., divor-

*deserendo* dictus. Ex Agræti mente neutra harum lectionum, quas ms. habent, tolerari potest. Al.: *Disserertus est doctus a disserendo*, etc.

137. Rectius forte Fronto: *Dives, quia dividendi facultatem habet*. Varro a divo deducit.

— *Locorum*. Sic fere Fronto, ix Terent., Scæurus; et ipse Etymolog. lib. x, littera L.

*Ibid.* Vat., quasi loci plenus. AREV.

138. Sic et Fronto: *Ultio vindicat factum; vindicta, vel vindictio, futura prohibet*.

139. Al., *Animam*. Crimen, al. ms.

140. Fest., dict. *Mente captum*. Ipse Etymolog. lib. x, littera D.

— Non., dict. *Delirus*, et ipse in Etymologiis.

— *Sulcos*. In Etymolog. additur: *In quos omnes seges decurrit*, quod cum minime verum sit, fortassis et illic ea verba tollenda, aut scribendum ex Non.: *In quos omnis uligo decurrit*.

*Ibid.* Vat., sine mente defectus; *delirus autem pro ætate*. De verbis quæ in Etymologiis adduntur post dirigunt sulcos, dixi suo loco. AREV.

141. *Indignatus*; s., *natus*, ut Festus. Vide Serv., ad illud ii Æn.: *Quæ mens tam dira*.

— Fest., dictione *Atroces*.

*Ibid.* Pantinus pro in id adactus indicat ex var. lect. *indignatus*, et ex conjectura *natus*. Barthius, lib. xxxviii Adversar., cap. 2; legit *neque suasibilis*, et exponit *consultus, ratione utens*, ut apud Apicium, et Phœbadium. AREV.

142. Sic Cic., Tusc. ii: *Dolor motus asper in corpore, a sensibus alienus*.

— Ipse Etymolog. lib. x, littera D dicit *dolosus*.

*Ibid.* Vat. *adornat* pro *adornata*. AREV.

144. Lib. x Etymolog. littera D.

145. Etymolog. lib. i, cap. 18.

— *Sensus*. Al., *Mentis, vel sensus*.

146. Agræt., et copiose Agell., lib. iii, cap. 14.

— Non., dict. *Divortium*.

atium] est separatio, cum mulier a viro discedit, divertit vero, qui a via vel ratione deflectit.

148. Inter *Deluit* et *diluit*: *Deluit* purgat, diluit temperat. [Livius, de morte Mitridatis: *Quod cum diluisset*.

149. Inter *Dilectum* et *delectum*. Dilectum a diligendo, delectum ab deligendo [Al., eligendo].

150. Inter *Directum* et *derectum*. Derectum per latum est, directum per longum.

151. Inter *Discernere* et *secernere*. Discernit qui in duas partes dividit, secernit, qui ex multis seorsum multa eligit.

152. Inter *Dicere* et *memorare*. Dicit enim, qui semel idem pronuntiat, memorat, non qui semel dicit, sed qui sæpius idem, memoriæ conservandæ causa, facit.

153. Inter *Derigere* et *dirigere*. Derigimus quæ curva sunt, dirigimus, cum aliquo tendimus.

154. Inter *Deportare*, *comportare* et *exportare*. *Deportare* est aliquid afferre, *comportare* in unum locum conferre, *exportare* tollere.

155. Inter *Discedere* et *abscedere*, et cætera. *Discedere* per divortium dicimus, *abscedere* per absentiam, *secedere* per singularitatem, *decedere* per mortem.

156. Inter *Deauco* et *diduco*. *Deduco* de amico producendo [Al., perducendo]. *Diduco* autem distraho, vel divido. Item quantum ad equos triumphales 22 refertur, si equi, duxere triumphos; si boves,

— *Divertit*. Sunt enim *diverticula*, quæ ab hoc verbo, *semitæ transversæ a latere, viæ militares*, ait Serv., ad illud ix Æn. *Ad divortia nota*.

*Ibid.* Ms. Vat., vel a ratione deflectit. AREV.

148. Ex Agrætio.

— *Purgat*, Al., *purgat vel lavat*, quod tamen abest ab Agrætio.

— *Livius*. Ex lib. cii, ut constat ex Flori epitome, erat locus.

*Ibid.* Barthius, lib. xxxix, cap. 14, potius *Festo* vel *Paulo* assentitur, qui *deluere* solvere exponit a *luendo*, non a *lavando*. AREV.

149. Ex eadem mente Agrætius: *diligi affectionis, deligi iudicii*.

150. Hinc legendum constat apud Agrætium unde sumptus quoad sensum locus: *Directum in latera aptatum*. Sic et Etymolog. lib. x, lit. D: *Directus eo quod in rectum vadit*.

*Ibid.* Elegantem hanc differentiam Barthius vocat. AREV.

152. Fest., dict. *Memorare*.

*Ibid.* Vat., sæpius id. AREV.

153. Sic Paulus ex Festo: *Dirigere apud Plautum invenitur pro discedere, sed discindere legit vir erudit.; Et cum aliquo*. Al., *cum ad aliquem*.

154. Forte scribendum ex mente Agrætii: *Deportare, ea deferre*; male tamen ipse, *deponere*. *Apportare est aliquid afferre; comp., etc.*

— *Tollere*.-De loco tollere. Agræt.

156. Sic Serv., ad ill. i Æn.: *Despiciens mare velivolium*: — *Deduco, prosequor; diduco, divido*.

— *Vel divido*. Al. seu pono, id est, s. seu dispono.

— *Equos*. Malim currus.

— *Subducere*. Ex Serv., ad ill. i Æn. *Subducere classem*.

— *Deducunt*. iii Æn. Al., *diducunt*.

*Ibid.* Vat., *deduco pro animo deducendo*. AREV.

*deducere* [Al., *duxere*]. Item quantum ad naves, *deducere* in terram dicimus, *deducere* [Al., *diducere*] autem in mare, ut : *Deducunt socii naves*.

157. Inter *Duo et ambo* [Al., *duos ambos*], Utiq[ue] qui dicit duo [Al., *duos ambos*], numerat; qui ambo, jungit.

158. Inter *Disparem et imparlem*. *Dispar* est inæqualis, vel dissimilis, *impar* vero, sine pari.

159. Inter *Duo et bina*. *Cicero*, in epistolis ad *Gellium*, duas epistolas, non binas; binas litteras, non duas. Quia numeri tantum pluralis est nomen litteræ quæ epistolam significant. Nam non dicimus bina, nisi ea quæ singularem numerum non admittunt, ut *bina castra*, *bina arma*. Ea autem dicimus duo quæ singularem numerum admittunt.

160. Inter *Domum et hospitium*. *Domus* ad proprios habitatores pertinet. Nam *hospitium* tunc vocatur, cum aut aliquem recipimus, aut cum ab aliquo ipsi recipiamur; unde et qui venit, et ad quem venit, *hospes* dicitur. Sic *Plautus*:

*Hospes necavit hospitem captum manu.*

161. Inter *Decentem et speciosum et formosum*. *Decens* motu corporis probatur, *speciosus* specie, *formosus*, natura, sive forma.

162. Inter *Deformem et informem*. *Deformis* est cui deest forma, [Al., *læda form.*] *informis* ultra formam.

163. Inter *Decus et decorem*. *Decus* ad animum refertur, *decor* ad corporis speciem.

164. Inter *Delatorem et dilatorem*. *Delator*, qui defert ad accusandum [Al., *causandum*]; **23** *dilatator*, qui differt ad proferendum.

165. Inter *Draconem et traconem* [Al., *traconem*]. *Draco* est immanis bellua, *tracones* [Al., *tracones*] vero sunt hiatus terræ.

166. Inter *Divitem, potentem, fortunatum, locupletem et honestum*. *Dives* est potentia et virtute, *potens*, quasi Deo proximus, *locuples* fundis, quasi *locis plenus*, *fortunatus*, subito [F., *substantia*]

169. Ex *Serv.*, ad illud vii *Æn.* : *Frenaque bina*. Vide eundem, ad illud i *Æn.* :

*Bina manu lato crispans hastilia ferro.*

Al., *Cic.* *epistolarum ad fil.*

*Ibid.* *Barthius* futilissimum esse ait, quod non dicamus *bina*, nisi quæ numerum singularem non admittunt. *Isidorus Servium* aliosque grammaticos sequitur, quamvis alioquin verum sit quod sæpe *bini* pro *duo* promiscue usurpatur. AREV.

160. Ex *Serv.*, ad illud viii *Æn.* : *Ne vero hospes, ne quare.*

— Et *Mostellaria*, sceu. cujus initium *Habeo, Neptune, mag. grat.*

161. *C. Fronto* : *Decens in gestu est, et motu corporis, speciosus*; male legitur : *formosus ab excellenti specie dicitur, forma naturæ bonum, unde etiam formosus dicitur.*

162. *Lib.* 10 *Etymolog.* littera I.

164. Ex *Agrætio*.

*Ibid.* *Vat.*, ad offerendum. AREV.

165. *Poeta* anonymus, laudatus a *Joanne de Janua* : *Terrarum tracones, animalia dico dracones*. Vide *Ducangium*, verb. *Tracones*. AREV.

166. *C. Fronto* : *Cui forte aliquid contingit.*

*Ibid.* *Vat.*, et virtutibus. AREV.

167. *C. Fronto* : *Cedo sibi poscit, et est immobile;*

*A factus beatus, honestus moribus et honore usus.*

167. Inter *Do et cedo*. Qui dicit *do* significat quibus datur; qui dicit *cedo*, de se tantum dicit.

168. Inter *Deum et divum*. Quod *Deus* semper est, *divus* fit.

169. Inter *Dammum et jacturam, et detrimentum*. *Jacturam* scientes [Al., *scienter*] et ultro patimur, *dammum* subito, et non credentibus nobis, fit; *detrimentum*, leve *dammum* fit in parte.

170. Inter *Donum et munus*. *Donum* Deo offertur, *munus* hominibus.

171. Inter *Delicta et delecta*. *Delicta* peccata, *delecta* electa.

172. Inter *Delictum et injustitiam*. *Delictum* quidam leve putaverunt esse peccatum, quasi negligentis [F., *negligentia*] derelictum, *injustitiam* vero immane aliquod sævumque commissum.

173. Inter *Dolum et dolorem*. *Dolus* tergiversatio, *dolor* vero corporis inquietudo.

174. Inter *Dolosum et inimicum*. *Dolosus* est qui œculta machinatione grassatur, *inimicus* vero qui mala facit apertius.

175. Inter *Deduco et diduco*. *Deduco*, amicum, *diduco*, distraho.

**24** 176. Inter *Directum et directum*. *Directum* [Al., *derectum*] in rectum vadens; *derectum* [Al., *directum*] in latere rectum.

177. Inter *Disco et doceo*. *Discit* qui non novit, *docet* vero qui novit.

#### De littera E.

178. Inter *Externum et hesternum*. *Hesternum* dicitur pridianum, *externum* autem extraneum, hoc est, alienum.

179. Inter *Eloquentem et loquacem*. *Sinceritas* facundiae eloquentum est, *effusa* et *incoudita* temeritas, *loquacium*. Unde est *Sallustius* : *Loquax magis quam facundus*. Et *Cicero* : *Hunc loquacem esse habitum, nunquam disertum.*

*dat qui non finire facit datum.*

168. Ex *Serv.*, ad illud v *Æn.* : *Genus alto a sanguine divum.*

169. *Subito*, etc. Al. : *Insolito et nobis nescientibus fit.* — *Detrimentum*. Sic *Ascon. Pedian.*, 3 orat. contra *Verr.* : *Detrimentum vel unius partis dici potest.*

170. *Serv.*, ad illud v *Æn.* : *Strueremque suis altaria donis* : — *Dona*, ait, *superorum, munera inferorum*; et clarius. *C. Fronto* : *Donum quod diis datur; munus, quod amicis vel cliens, vel libertus officii causa mittunt.* Ipse ead. libro *Etymolog.* vi, cap. 19.

*Ibid.* *Cod. Vat.*, *munus omnibus*. AREV.

175. *Ms. Vat.*, *distribuo* pro *distraho*. AREV.

178. *Vat.*, hic et alibi, quasdam differentias diverso ordine collocat, et nonnullas hoc loco addit. Littera *E* ita incipit : *Inter æquora et maria*, etc., ut num. 66; *inter ævum et sæculum*, etc., ut num. 67; *inter externum*, etc., ut hoc n. 178; *inter hæresim et schisma*, ut n. 282. Hæc varietas ex diverso scribendi modo oritur; nam medio ævo scribebatur *equora, evum, eresis*, etc. AREV.

179. *Varr.*, iv de *Ling.* [Latin. : *Loquax, qui rîntum loquitur; eloquens, qui copiose loquitur.* Ipse, *Etymolog.* lib. x, littera *C* et *L*.

— *Sallustius*. Citatur idem fragmentum ab *Agell.* lib. 1, cap. 15. Incertum unde.

180. Inter *Expertem* et *expertum*. Si enim expertum rerum dixerimus, significamus peritum, si expertem, ignarum.

181. Inter *Exercitatum* et *exercitum*. Exercitus, laboribus fatigatus, exercitatus, vel arte, vel studio peritus.

182. Inter *Exosum* et *odiosum*. Exosus dicitur qui aliquem odit, odiosus, qui oditur.

183. Inter *Ebrietatem* et *ebriositatem*. Quod ebrietas aliquando est, ebriositas frequens temulentia vini est. De qua Apostolus ait (I Cor. vi): *Neque ebriosi regnum Dei possidebunt*. Pulchre autem quidam non ignobilis orator, cum ebrium e [Al., a] somno describeret excitatum, ait: *Neque dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat*. Qua sententia **25** expressit quodammodo nec mortuum eum fuisse, nec vivum.

184. Inter *Eventum* et *eventa*. Eventus ipsa res est, Eventa autem dicuntur quæ ab eventu veniunt.

185. Inter *Egestatem* et *paupertatem*. Quod egestas peior est quam paupertas, paupertas enim potest esse honesta, nam egestas semper turpis est.

186. Inter *Experientiam* et *scientiam*. Experientia in malo dici potest, ut poenas expertus, scientia autem in bono tantum.

187. Inter *Emittit* et *admittit*. Emittimus alios a nobis, admittimus alios ad nos. Sic quidam virgini cuidam ait: *Murum sexui tuo exstrue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos*.

188. Inter *Existimare* et *arbitrari*. Existimare apud animum nostram est, arbitrari iudicium animi [Al., animi nostri est] proferre.

189. Inter *Emere* et *redimere*. Id differt quia qui emit alienum emit, qui autem redimit, id emit proprie quod suum fuit, et suum esse desiit.

190. Inter *Exspectare* et *spectare*. Exspectatur venturus, spectatur qui videtur, vel approbatur.

191. Inter *Efferunt* et *eserunt*. Efferunt qui exportant [Al., asportant], per duo ff. Eserunt autem, qui

180. Ex Serv., ad illud in Æn.: *Exercite satis*. Ipse Etymolog. lib. x, littera E, dictionibus *Expertus*, et *Expers*.

— *Ignarum*. De re vel cosa quæ agitur. Ut glossæma rejiciendum, nec Servius agnoscit.

181. Ex Servii loco citato: *Exercite*, inquit, *fatigate*. *Exercitatus peritus; exercitus laboribus; exercitatus studii*.

*Ibid.* Vat., *labore fatigatus*. AREV.

183. Innuit idem discrimen Cicero. Tusc. Quæst. lib. iv.

*Ibid.* Non ignobilis orator. Cœlii verba annotari ait Barthius, qui totum locum ex Quintiliano petiitum illustravit lib. xiv, cap. 18. Sermo autem Cœlio erat de M. Antonio. AREV.

184. Non., dict. *Eventus*; ex libro I Lucretii: *Eventum dici poterit quodcumque erit actum*.

185. Epitheton Virgilianum, *turpis egestas*.

187. Al.: *Anobis ad alios*.

188. Non. dict. *Arbitrii*.

189. Vat.: *Iner emere et redimere quid interest. Qui emit, etc.* AREV.

190. Ex Servio, ad illud I Georg. *Multo exspectata labore; quin et exspectare pro probare ab eodem usurpatur II Georg. : Crassaque terga exspecta*.

191. Eadem Agrætius; nihil tamen de duplici ff: *Efferunt, inquit, qui portatur; et efferunt, qui laudando*

laudandum [F., laudando] extollunt, per unum f. Cicero: *Nimum fortasse hæc illi eserunt*.

192. Inter *Exsequimur*, *persequimur* et *prosequimur*. Exsequimur mortem, in qua vindicta est, persequimur fugientem, prosequimur, cum fungimur officio.

193. Inter *Extemplo* et *illico*. Extemplo, repente, vel statim, vel subito, illico, mox vel continuo.

**26** 194. Inter *Exstinctum* et *restinctum*. Exstinctum dicimus lumen, ut Cicero: *Lumina civitatis exstincta sunt*, restinctum vero incendium, ut idem Cicero: *Subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus*.

195. Inter *Equitem* [Al. equum], *equestrem* et *sequestrem*. Sequestris dicitur, qui certantibus mediis intervenit, per quem utraque pars æquam fidem sequatur [Al., æqua fide æquatur]. Eques autem est qui equo sedet in armis. Equestris vero locus, vel ordo, ut si dicas: *Ille homo equestris est*. Item: *Militat* [Al., miles] *ille in equestri ordine*.

196. Inter *Exanimem* et *exanimatum*. Exanimis est mortuus, exanimatus vero timens. Ut est illud:

*Exanimata sequens impingeret agmina muris*.

197. Inter *Eu* et *heus*. Eu interjectio dolentis est, heus adverbium vocantis.

198. Inter *Ensem* et *gladium*, *Ensis* est ferrum tantum, gladius vero totus. Mucro autem non tantum gladii, sed et cujuscunque teli acumen est. Item gladium generaliter dicimus, ensem in prælio, mucronem in opere.

**C** 199. Inter *Exuvias* et *spolia*. Exuviæ ducum sunt, spolia privatorum.

200. Inter eum qui in insulam relegatur, et eum qui deportatur, magna differentia est: primo, quod relegatum [Al., qui relegatum] bona sequuntur, nisi fuerint sententia adempta, deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa. Ita fit, ut relegato, mentionem bonorum in sententia habere extollunt.

193. Varr., lib. vi de Ling. Latin.: *Extemplo est continuo*. Al.: *Extemplo, subito, illico, continuo*.

— Non.: *Illico significat statim, mox*.

195. Serv., ad illud xi Æn.: *Et pace sequestra: — Sequester est medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur*. Et sic fere Fest.

**D** — Dux illæ voces, in armis, ab Isidoro, lib. ix Etymolog., cap. 3, ubi agit de militibus equestribus, omittuntur, et sane mihi suspectæ sunt. Fortassis adjecerat equitem etiam pro equo ipso sumi, adducto Virgilii loco, in Georg.: *Atque equitem docuere sub armis, Insultare solo*. Non., dict. *Equitem, et Equites*.

— *Ordine*. Al.: *Sequester suspector pignoris dicitur, F. susceptor pignoris*.

196. Ex Serv., ad illud I Æn.: *Exanimemque pro corp.* Et interpretibus Terentii, actu. 1, scen. 4, *Andriæ*, et alibi.

197. Ex Agrætio.

198. Lib. viii Etymolog., cap. 6.

199. Videtur ex Serv., ad illud xi Æn.: *ipsos ferre duces*.

200. Etymolog. lib. v, cap. 27.

— *Haberi non prosit. Lego non haberi possit*.

*Ibid.* Aliena videtur ab hoc loco hæc differentia inter *relegatum* et *deportatum*; et abest a veteri Co-



ri, non prosit, deportato noceat. Item distant **27** et in A loci qualitate. Quod cum relegato quidem humanius transigitur, deportatis vero solent insulæ assignari quæ sunt asperrimæ, quæque sunt paulo minus summo supplicio comparandæ.

201. Inter *Eremum* et *desertum*. Eremus est in via solitudo, ubi nunquam habitatum est, desertum ubi aliquando habitatum et derelictum est.

202. Inter *Exsecrationem* et *jurationem*. Exsecratio, ut puta : *Si malum non patior* [F., *ut malum non patiar*]; Juratio : *Si bonum mihi evenit*.

203. Inter *Expertum*, et *experrectum*. Expertum, aliquid agnitum, experrectum a somno.

204. Inter *En* et *em*. En, cum ostendis, em, cum increpas.

205. Inter *Ebrium* et *ebriosum*. Ebrius ad tempus B multum bibit, ebriosus semper multum bibit.

206. Inter *Æquum* et *equum*. Equus, quod est animal, per *e* et *u*. sola scribendum. Quod vero pro justo scribitur [F., accipitur] per *æ* diphthongon geminata *u u* est scribendum.

De littera F.

207. Inter *Fidelem* et *fidum*. Fidus amicus dicitur, fidelis famulus. Item infidelis est qui caret firmitate, infidus, qui fide.

208. Inter *Famosum* et *infamem*. Famosus est, de quo fama loquitur seu bene seu male, infamis vero tantum malæ famæ est.

209. Inter *Ferozem* et *ferum*. Ferox dicitur animus, ferus leo.

210. Inter *Fallacem* et *mendacem*. Omnis homo fallax id agit, **28** unde quisque fallatur; non autem omnis vult fallere qui mentitur. Sicut mimi et comædiæ, et multa poemata, ubi mendacium delectandi potius studio quam fallendi voluntate scribitur. Nam et omnes fere qui jocantur [Al., pene qui loquuntur], mentiuntur.

211. Inter *Furiatum* et *furiosum*. Furiosus est qui ferarum ritu fertur, et ab eo furor nunquam recedit, furiatus qui furit ex causa.

212. Inter *Furiosum*, *surentem* [Al., *furientem*] et *iratum*. Furiosus est corde, furens [Al., *furiens*] causa, iratus merito.

213. Inter *Ferocitatem* et *feritatem*. Ferocitas sæpe laudi habetur. Est enim ferocitas militum, et ferox juvenus dicitur. Feritas autem dirus animi habitus.

214. Inter *Formidinem*, *pavorem*. et *metum*, sive

dice Vaticano 3321. Barthius eam reperit in suo Codice, ubi erat magna est differentia, ut ait Orenius primo etc. Conjicit, ut ait Herennius, scilicet Modestinus JC.; et mox, ita in relegato si mentio non fit bonorum, homini prosit, deportato noceat. AREV.

202. Videtur ex Serv., ad illud II Æn. : *Vos aræ, ensesque nefandi* :— *Exsecratio est adversorum deprecatio; jusjurandum vero optare prospera.* D

203. Ex C. Frontone : *Expertus est aliquid aut in bona parte, aut in mala; experrectus de somno.*

206. Innuitur vetus mos scribendi *ecus*, et deinde *equus* pro *equus*, ut *quis* pro *quis*, etc. AREV.

207. Ex interpretibus Terentii, act. I, scen. 2, Phorm.

*Ibid.* Vat., qui caret infirmitatem, *fidus*, qui *fidem*. Mendum est infirmitatem pro firmitate; sed accusati-

timorem. Formido objicitur, vel oculis, vel animo, sine adhibita ratione, et maxime parvulis, pavor autem cum timiditate animi subita est conturbans occasio, quæ tamen solvitur ratione, vel tempore, nec stat, item metus est motus interior animi subitus, sive cordis, factus ex aliqua tristi recordatione. Timor vero est accedens dolor mentis extrinsecus, ex aliqua accidenti occasione. Porro timiditas animi vitium sempiternum est. Nam timor, pro tempore est. Itaque in viro forti est aliquando timor, timiditas nunquam. Est autem et bonus timor et malus. Malus est, cum temporalia bona quisque sibi subtrahi perhorrescit [Al., abstrahi pertimescit]; bonus, cum quanto quis Deum ardentius diligit, tanto eum diligentius offendere pertimescit. Nam timere interdum prodest, et decet, pro qualitate temporum atque causarum.

215. Inter *Facinus* et *flagitium* ita videtur distinguere Augustinus. *Quidquid enim, inquit, agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium vocatur, quidquid vero agit ut alteri noceat, dicitur facinus. Et hæc duo genera sunt omnium* [Al., *hominum*] *peccatorum. Sed flagitia priora sunt, quæ cum corruerint animum in facinora prosiliunt.*

**29** 216. Inter *Phantasia* et *phantasma*. Phantasia est imago alicujus corporis visa, et cogitando postea in animo figurata, ut puta, avi vel patris species, quem aliquando vidimus, ac dum cogitando memoramus, phantasia dicimus. Phantasma vero est ex imagine cognita, aliqua, quam vidimus, imago formata, ut puta, species avi quem nunquam vidisse meminimus; sed tamen ejus species non memoria, sed motu animi figuratur. De cognitis ergo speciebus memoria collecta, phantasia est; de incognitis species animo figurata, phantasma. Nam figurata phantasmata nihil aliud sunt quam de specie corporis, corporeo sensu abstracta; figmentoque memoriæ, ut accepta sunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel distendere, vel ordinare, vel turbare, vel quilibet figurare cogitando facillimum est, sed, cum verum quæritur, cavere et vitare difficile. Item phantasia est incognitarum rerum ex cognitis conjectura, phantasma vero rerum incognitio cognitarum.

217. Inter *Fiduciam* et *confidentiam*. Fiducia in bonis rebus, confidentia in malis est.

vus pro ablativo, ut in *utor*, fortasse ferri posset. AREV.

208. Vid. Non., dict. *Fama*.

209. Ex C. Frontone.

211. Ex Serv., ad illud II Æn. : *Furiata mente Chorebus.*

*Ibid.* Qui fuerit ex causa, scilicet, quia, ut ait Barthius, furiatur cui stimuli ad iram subjiciuntur. AREV.

212. *Iratus...* Ex interpretibus Terentii, act. I, scen. 1, And., et act. III, scen. 1, Hecyræ.

216. Breviter hæc in Codice Vaticano 3321 : *Inter phantasia et phantasma quid interest? Phantasia incognitarum rerum ex cognitis conjectura; phantasma rerum incognitio cognitarum.* AREV.

217. Ex Serv., ad illud I Æn. : *Generis fiducia vestri.*

218. Inter *Famam* et *gloriam*. Gloria quippe virtutum est, fama vero vitiorum. Ennius in Achille: *Summam tu tibi pro mala vita famam extolles, et pro bona paratam gloriam*. [Al., parata gloria]...; malevolentes [*Fort.*, male viventes] enim famam tollunt, benevolentes [*Fort.*, bene viventes] gloriam.

219. Inter *Fatum* et *fortunam* pagani ita separant: quod enim fortuito venit, nulla palam causa, fortunam vocabant, fatum vero quidquid appositum singulis, et statutum erat, ut puta, fati esse dicebant quod nascimur, quod occidimus; fortunæ quidquid in vita varietatis accidit [Al., occiderit].

220. Inter *Falsitatem* et *mendacium*. Negare quod verum [Al., vere] est, falsitas est, fingere quod verum [Al., vere] non est, mendacium est. Unde 30 et Cato: *Tu, inquam, si verum suppressis* [Al., vera nobis suppressis], *falsarius agnosceris; si falsa confingis, mendax esse videris* [Al., judicaberis].

221. Inter *Falsum* et *factum*. Falsum ad oratores pertinet, ubi veritas sæpe ita luditur, ut quæ facta sunt negentur; factum vero ad poetas, ubi quæ facta non sunt facta dicuntur. Falsum est ergo quod verum non est; factum quod tantum verisimile est.

222. Inter *Fertilem* et *fructuosum*. Fertilis, est ager; fructuosum, quod cuique compendium est.

223. Inter *Frondeum* et *frondosum*. Frondeum est totum factum de frondibus, ut torus, frondosus vero est locus [Al., lucus]. Licet enim abundet frondibus, non tamen est de frondibus totus. Sic et gramineum, et graminosum [Al., germinem et germinosum].

224. Inter *Flecti* et *deflecti*. Flecti est retro [Al., a recto] et in proximum; deflecti vero longius et in devium.

225. Inter *Frui* et *uti* hæc distinctio est. Quod frui-mur quo nequaquam carere possumus; utimur quæ aliquando nec semper habemus. Ac per hoc uti temporale est, frui vero æternum.

226. Inter *Fremere* et *frendere*. Fremere est furorem mentis, usque ad vocis tumultum excitare, frendere vero proprie, dentes comprimere et concutere. Unde frena dicta, quod hæc equi frendant, id est, premant [Al., imprimant] dentibus, et mordeant. Hinc et frenetici dicti, eo quod dentes concutiant.

227. Inter *Flere* et *plorare*. Flere est ubertim la-

219. Ex Serv. mente, ad ill. iv *Æn.*: *Quem dederat D* *cursum fortuna peregi*.

*Ibid.* An vox *fatum* a Christianis adhiberi possit, nonnulli quærant, catholico sensu a plerisque eam adhiberi constat. AREV.

221. Ex interpretum Terentii mente, act. i *Eunuch.*, scen. 2.

223. Ex Serv. ad ill. ii *Æn.*: *Nemora inter frondea;* unde locus antea mutilus, restitutus.

*Ibid.* Pantinus ex varia lectione notat *locus*, quod ipsum in textu Grialius edidit. Fortasse Pantinus in nota voluit *lucus* pro *locus*. AREV.

226. Lib. x *Etymolog.*, littera *F*.

*Ibid.* Scribendum potius *phrenetici*, quod non est a *frendeo*, sed a Græco *phrenesis*. AREV.

227. Fest., dict. *Plorare*.

**A** crymas fundere, quasi fluere, plorare est quasi cum voce flere, plangere, cum lacrymis pectus aut faciem tundere. Lamentari, est cum aliquibus dictis miserabilibus flere. Mœrere, cum silentio dolere. Lugere est cum habitus mutatione. Lacrymas autem a laceratione mentis dictas. Lugentes vero dicti, quasi luce egentes, unde et luctus [*F.*, lucus] dicitur.

**31** 228. Inter *Fodere* et *effodere*. Fodere est tantum sollicitare terram, effodere, hoc ipsum faciendo eruere aliquid, vel invenire, cui contrarium est infodere.

229. Inter *Famulari* et *obsequi*. Famulari est debiti; obsequi, voluntatis proprie.

**B** 230. Inter *Flagitare* et *flagitiare*. Quod flagitare idem est quod acriter interpellare, flagitiare vero est impurare.

231. Inter *Fugiunt* et *diffugiunt*. Fugiunt pariter, diffugiunt divisi.

232. Inter *Fatemur* et *confitemur*. Confiteri proprii arbitrii est; nam fateri, coacti est animi, non voluntatis [Al. profiteri, id est...].

233. Inter *Fecisti?* et *nunquid fecisti?* percontandi differentia est. Nam quo loco volumus nobis responderi factum esse, quod est imperatum, dicimus: *Fecisti?* Quo loco volumus negari, hoc modo dicimus: *Nunquid fecisti?*

**C** 234. Inter *Fluit* et *defluit*. Fluit quod naturaliter decurrit, ut humor, defluit autem quod ætate, vel vetustate dissolvitur, ut ætas hominum, folium arboris. Fluere autem tribus modis dicimus: humore rerum, sanie vivorum, tabe mortuorum.

235. Inter *Funebre*, *funereum*, et *funestum*. Funebre, luctuosum; funereum, quod ex funere constat; funestum vero, quod funere [Al., in funere] inquinatum est. Itaque funestus famulus dicitur, qui aliquo funere pollutus est, quo minus sacra peragere potest.

236. Inter *Fragrat* et *flagrat*. Fragrat per *r* litteram ad odorem refertur; per *l* ad flammam et ignem. Nam quando incendium significat, quod flatu alitur, per *l* dicimus; et quando odorem, quia fracta [Al., qui a fracta] specie major est, per *r* enuntiat [Al., pronuntiat].

237. Inter *Fratrem* et *germanum*. Fratres dicuntur, qui ex eodem patre nascuntur, et non ex eadem matre. Qui vero **32** ex eodem patre et matre [Al.,

— *Plangeré*. Sic vetus glossar., *plangoribus*.

230. Vetus glossar., *flagitaverit pro acriter*.

— *Male imputare*. In mss. *impura res est pro imputare*.

232. Non., dict. *Confiteri*.

— Serv., ad illud iv *Æn.*: *Anna fatebor enim*.

234. Serv., ad ill. viii *Æn.*: *Sanie taboque fluentes,* contra sentit: *Sanies mortui est, tabum viventis, scilicet sanguinis*.

*Ibid.* Vat., ut *ætas hominis*. AREV.

236. Ex Serv., ad ill. i *Æn.*: *Fragrantia mella,* in altero ms. erat: *Nam quando flammam et ignem, qui incendium significat*. Forte legendum: *Nam quando flammam et incendium significat*, præeunte Servio.

237. Sic lib. *Etymolog.* ix, cap. 6.

— *Ex eodem...* Ex eod. lib. citato videtur legendum

eadem matre et patre], germani appellantur. Et est A germanus ex eadem genitrice, vel ex eodem germine manans.

238. Inter *Firmum et valentem*. Firmus ex firmitate naturæ, valens vero ex præcipuis viribus, ut athleta.

239. Inter *Figuram et formam*. Figura est ætis, forma naturæ [Al., hominis].

240. Inter *Fæctum et partum*. Fæctum dicimus qui non est editus, et intra ventrem jacet, partum qui editus est.

241. Inter *Fessum et fatigatum, et lassum*. Fessum animo et cura [Al., corpore], fatigatum, ex itineris longitudine, lassum, labore.

242. Inter *Frãmæam et machæram*. Frãmæa appellatur gladius, ex utraque parte acutus, quam vulgo spatam dicunt [Al., vocant], machæra autem gladius est longus, ex una parte acutus.

243. Inter *Fædus et pacem*. Fædus namque pacem prævenit. Nam posterius pax accipitur, prius fœdus inicitur.

244. Inter *Flumen et fluvium, flumen, torrentem, etc.* Fluvius, perennis aquarum decursus generaliter, a flendo dictus. Et proprie flumen ipsa aqua; fluvius, cujus aqua; torrentis autem inde dictus, quia pluvia crescit, siccitate torrescit, id est, ardescit. Unde et Pacuvius: *Flammeo vapore torrens terret*. Porro rivus vocatur **33** qui subito ex pluvia fit, celeriterque decurrit, ac deficit, fons autem est caput [Al., corpus] aquæ nascentis. Amnis autem fluvius est nemore et [Al., ex] frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate amnis vocatur.

245. Inter *Fulgura et fulmina*. Fulgur est splendor micantis nubis [Al., micantibus nubibus], flumen autem, macro est fervidus, ventorum violentia e nubibus ad terras emissus. Tria sunt autem hæc, fulgor [Al., fulgur F. fulgos], fulgur, et ful-

ex eadem matre, non patre, et infra: est enim germanus ex eadem genitrice, non ex eodem germine manans. Alioqui sibi contrarius Isidorus his duobus locis, et Serv., unde sumpsit, ad illud v Æn.: *Hæc germanus Erix*.

Ibid. Vat., ex eodem matre et matre. AREV.

238. Interpretes Terentii, actum, scen. 3, Hecyr.: *Valdus, robustus, et habitior corpore*.

239. C. Fronto. *Figura artis opus, forma naturæ bonum*.

241. Vid. Serv. lib. viii Æn., ad ill.: *Ter fessus valle resedit*. Etymolog., lib. x, littera F. Alter Verrius apud Diomedem lib. i: *Quod fatigatus sit, cum quis per alium laborare compellitur; fessus verb, cum quis labore deficit, ut lassus*.

242. Sic lib. xviii Etymolog., cap. 6.

244. C. Fronto contra: *Flumen idem fluit, et manet; fluvius temporibus siccat*. Est autem totus fere hic locus ex lib. xiii Etymolog., cap. 21. Ex quo verba fluvius cujus aqua in fluvius decursus aquæ, mutanda videntur.

— Pacuvius... Fest., dict. *Torrentis*, ex Antiocha citat; porro dictio *torret*, et hic et in Etymolog. in terræ mutanda, legendumque: *flammeo vapore torrens terræ fetum exusserit*.

— Fons autem. Varr., lib. iv Ling. Lat., dict. *Fons*, et Festus a fundendo,

men. Fulgor [Al., fulgur], qui tangit; fulgur, quod incendit et urit; fulmen, quod findit. Et ideo euntinuis radiis singuntur.

246. Inter *Florida et florulenta*. Florida sunt arbores et herba, florulenta campi, vel prata. Sic et alia intelliguntur similia.

247. Inter *Frumenta et fruges*. Frumenta sunt arida et sicca, fruges vero liquidæ. Frumenti autem nomen tractum est a frumine, id est, eminente gutturis parte.

248. Inter *Feras et bestias*. Omnis bestia fera, non omnis fera bestia. Bestiæ namque sunt, quæ morsu, vel unguibus sæviunt, ut pardi, leones, tigrides, a vastando dictæ. Feræ autem etiam illæ sunt quæ etsi non [Al., a vi quæ] sæviunt, tamen silvestres sunt; dictæ autem feræ, quod et naturali utantur libertate, et desiderio suo ferantur.

249. Inter *Fastos et fastos* [Al., fastos] dies. Fasti universaliter comprehensi, tam boni, quam mali, dies fasti [Al., fastus], quibus sunt contrarii nefasti.

250. Inter *Fastos dies et nefastos dies*. Quod fasti dies sunt quibus iudicia exercere et causam dicere vel agere licet, nefasti dies dicti ab eo quod nefas sit quidquam his diebus agere, vel dicere, vel sacrum facere. Ergo festis diebus contrarii sunt nefasti.

251. Inter *Festos dies et solemnes*. Festi dies ex consuetudine dicuntur, solemnes vero qui ad omnes pertinent, ut parentalia. Ut **34** cum quis defuncti officia expleverit, dicitur solemnia præstitisse.

252. Inter *Fulmen, fulgorem et fulgur*. Fulmen, quod ferit, fulgor est, quod apparet, fulgur, quod conditor, si cadat de coelo.

253. Inter *Fædus et fœdus*. Fædus turpis, fœdus placitum.

254. Inter *Fides et fids*. Fides in fide, fids de chorda.

255. Inter *Fenum et fenus*. Fenum pascæ, fenus lucrum est.

— Et ex ipsa... Varr. et Fest., melius, a circum-eundo, aut circumnando.

Ibid. In Etymologiis legitur nunc fluvius cursus aquæ, non decursus, ut Pantinus exhibet; sed infra, n. 499, legitur decursus. AREV.

245. Sic fere Non, dict. *Fulmen*.

Ibid. Vat. terram emissus. Et mox ternis radiis. AREV.

247. A Serv. dissentit, qui, ad ill. i Æn.: *Frugesque receptas, frumenta et fruges confundit*, et lib. i Georg. *Siliqua quassante legumen*.

— Eminente... Ex Serv. lege: *Sub mento gutturis parte*; sunt hæc lib. vii Etymolog., cap. 3.

248. Etymolog., lib. xii, cap. 2.

— Naturali. Ex Serv., ad ill. i Æn.: *Pinguisque ferinæ*, et in Etym.

249. Festus, dict. *Fasti*, et Serv., ad illud iii Æn.: *Stirpis Achilleæ fastus*.

Ibid. Vat., quibus est contrarius nefastus. AREV.

250. Fest., dict. *Festis diebus*. Varr., lib. v de Ling. Lat., dict. *Fasti dies*.

Ibid. Ms. Vat., hic diebus agi. AREV.

255. F.: *Inter fœdum et fædus: fœdum turpe, fædus placitum*.

254. Forte ex Agrætio legend.: *Fides de fidelitate, fids de chorda*.

256. Inter *Fragrat* et *flagrat*. *Fragat* redolet, *flagrat* verberat.

257. Inter *Favorem* et *favum*. *Favor* adiutorium est, *favum* vero mel.

258. Inter *Furatum* et *furtatum*. *Furatum* eum qui furtum facit; *furtatum*, quod furatur fur.

259. Inter *Fatum* et *fatuum*. *Fatum* segnem, *fatuum* vero fortunæ decretio est.

260. Inter *Fastos* et *fastus*. *Fastus* de superbia, *fastos* de libris.

261. Inter *Feminam* et *femina*. *Feminam* de homine, *femina* femora sunt.

262. Inter *Forfices* et *forcipes*. *Forfices*, id est, *tisorias*, *foreipes*, *tenaces*.

263. Inter *Fornicationem* et *adulterium*. *Adulterium* est conjugalis tori inquinamentum, *fornicatio* vero amor legitimo conjugio solutus, et vagus, explendæ libidinis consecrando licentiam. *Scripturæ* autem solent *fornicationem* vocare omnem illicitam corruptionem, sicut est idololatria, et avaritia, ex quibus fit transgressio legis, propter [Al., per] illicitam concupiscentiam. *Fornicatio* autem sumpsit nomen a quibusdam ædificiis arcuatis quos *fornices* antiqui vocabant, **35** in quibus meretrices constitutæ prostituiebantur. *Meretrices* autem dicuntur a *merendo*, id est, promerendo stipendia libidinis. Unde et *milites*, cum stipendia accipiunt, *mereri* dicuntur.

#### De littera G.

264. Inter *Grates* et *gratias*. *Grates* Deo aguntur, *gratiæ* vero hominibus, quoniam referri possunt [Al., non possunt]. Idcirco optime Deo convenit, quod relationem significat ad patriam [Al., latam].

265. Inter *Gaudium* et *lætitiā*. *Stoici* sic distinguunt: *gaudium* quippe esse aiunt elationem animi [Al., animæ], in his quæ digna sunt exsultantis, *lætitiā* vero effrenatam animi [Al., animæ] elationem, quæ modum nesciat; et in his quoque quæ vitio sunt mista lætetur. Unde et *Scriptura*: *Non est gaudium* [Al., gaudere] *impiis*, dicit *Dominus*.

256. Hinc *flagratores*, quod mercede flagris cædebantur. *Fest.*, dict. *Flagratores*.

260. Ex *Agrætio*.

262. Melius *Serv.*, ad illud viii *Æn.*: *Versantque tenaci forcipe ferrum*: — *Forfices* sunt quibus incidimus. *Forcipes* quibus aliquid forvum tenemus, nam forvum est calidum. *Fest.*, dict. *Forcipes*

*Ibid.* *Tisorias*. *Hispanismus* hic est *tijeras*, ut mox *tenaces*, *tenazus*. Sed *tisorix* neque apud bonæ Latinitatis lexicographos, neque apud *Ducangium* reperitur, nisi quod in auctario *Ducangii* est *tissor* *protector*. In *Codice Vaticano 3521* legitur *forcices incisorias*, fortasse *incisorias*. *Haetenus* ex schedis v. c. *Cajetani Mariani* varias lectiones ejus *Codici* excerptæ licuit; nam desunt alia. *AREV.*

263. *Etymolog.* lib. v, esp. 26.

— *Scripturæ*... *Ezechiel.* xvi, multis locis; *Osee* ii, cap. 14, al.

265. *Cic.*, *Tusc.* iv: *Cum* ratione animus movetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem inaniter et effuse animus exsultat, tum illa lætitiā gestiens, vel nimia dici potest, quam ita definiunt: sine ratione animi elationem.

— *Scripturæ*... *Isaie* xviii et lvii. Ubi in *Vulgat.*:

266. Inter *Gravitate* et *gravitudinem*. *Gravitas* ex pondere animi, et ex sententia constat, *gravitudo* autem corporis est. Inter *Grave* et *gravidum*. *Grave* de ratora dicitur; *gravidum* de accidenti [Al., accidenti] fecunditate, ut arbor grvida pomis.

267. Inter *Garrire* et *loqui*. *Loquitur* qui recte et temperanter dicit; *garrit* qui aut multa verba dicit, aut sordide loquitur.

268. Inter *Gerere* et *ferre*. *Gerimus* nostra, et veluti natura aliqua, quæ in nobis sunt, *ferimus* vero imposita nobis, veluti onus. Sed *Virgilius* permiste utitur (i *Æneid.*): *Fidus* quæ tela gerebat *Achales*. Gerebat pro *ferre* posuit.

**36** 269. Inter *Gravatur* et *ingravatur* [Al. ponderatur]. *Ingravatur* [Al., ponderatur] pondere alieno, *gravatur* suo.

270. Inter *Gentem* et *gentes*, et *genus*. *Gens* nationis est, ut *Græciæ*, *Assyriæ*. Hinc et *gentilitas* dicitur. *Gentes* autem familiæ, ut *Julix*, *Claudix*. *Genus* vero ad qualitatem refertur, ut *pecoris*, *pomi*.

271. Inter *Græcum*, *Græcanicum*, et *Græcense*. *Græcus* homo dicitur; *Græcanica* res; *Græcense*, quale in *Græcia* solet fieri.

272. Inter *Gallum* et *Gallicum*, et *Gallicanum*. *Gallum* in *Gallia* natum, *Gallicum* ex *Gallia* latum, *Gallicanum*, quod aliquid ex *Gallia* affert.

273. Inter *Germanam* et *sororem*. *Soror* enim ab eodem germine, non ab eodem utero; *germana* vero ex utriusque manans germine.

274. Inter *Genitorem* et *patrem*. *Genitor* naturæ vocabulum est, sive originis; nam *pater* dignitatis et honoris nomen est. Unde et *sanctos viros* ac *seniores patres* dicimus. *Genitores* vero nostri a quibus [Al., non nisi a quibus] nati sumus.

275. Inter *Generat* et *parturit*. *Generare* masculos dicimus, *parturire* feminas. Ut puta: *Ille generavit, illa parturit*.

276. Inter *Gubernatorem* et *nautam*. Quod omnis *gubernator*, *nauta* esse potest, omnis *nauta* *gubernator* esse [Al., dici] non potest.

*Non est pax imp.*, dicit *Dominus*.

266. *Non.*, dict. *Grave*. *Serv.*, ad ill. viii *Æn.*: *Nodisque gravatum*.

267. Ex *Varronis Sententia*, lib. v de *Ling. Latina*, qui *loqui* a loco derivat, quod suo quoque loco verba dicantur.

— *Garrit.* *Non.*, dict. *Garrire*.

*Ibid.* In *Grialii Editione* textus et nota exhibent *temperanter*. *Pantinus* videtur voluisse *temperate* pro una lectione, et pro alia *temperanter*. In verbis *Varronis* apud *Grialium* erat *sux quoque*. *AREV.*

268. *Vid.* *Non.*, dictionibus; *Ferre*, et *Gerere*.

270. *Gens* et *nationis*, et *familiæ*, *Serv.*, ad ill. i *Æn.*: *Gens inimica mihi*.

271. *G.* *Fronto* fere eodem sensu: *Corinthium civem dicimus, Corinthiacum vas, Corinthiensi fontem*.

*Ibid.* *Hæc*, et similia discrimina, ut *Hispanus*, *Hispanicus*, *Hispaniensis*, observari non solent. *AREV.*

272. *Sic Fronto*: *Gallus natione, Gallicus ex Gallia*.

— *F.* scrib. : *Gallicanus* qui aliquid.

273. *Sibi ipsi* contrarius *Isidorus supra*.

274. *Servius* tamen, ad ill. i *Æn.*: *Prospiciens genitor*: — *Venerabilis*, inquit, ut *Tibri Pater*; ergo nomen et ad verum pertinet, et ad honorem refertur.

277. Inter *Grande* et *maximum*. Grande ad corpus pertinet, maximum ad animum.

### 37 De littera H.

278. Inter *Hodie* et *hoc die*. Hodie est quasi primum fiat, hoc die quasi aliquando factum referamus.

279. Inter *Hunc diem* et *hanc diem*. Dies masculini generis bonum tempus apud veteres indicabat; feminini malum, veluti in Job, *maledicta dies*.

280. Inter *Habeo* et *ab eo*. Habeo, retineo; ab eo, hoc est, ab ipso.

281. Inter *Hos* et *os*. Si hos cum *h* scribimus, significamus personam, sine *h* significat vultum.

282. Inter *Hæresim* et *schisma*. Schisma esse eadem opinantem, atque eodem ritu colentem quo cæteri, solo congregationis delectari discidio: hæresim autem esse longe alia opinantem quam cæteri, allamque sibi ac longe dissimilem perversi dogmatis instituere culturam. Hæresis autem Græce ab electione dicitur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod melius esse videtur. Secta autem a divisione dicta est, quasi sectio. Unde et sectæ philosophorum vel hæreticorum dicuntur.

283. Inter *Honos* et *onus*. Honos de honore, onus de onere.

284. Inter *Hora* et *ora*. Hora cum *h* littera, dierum, sine *h* regionum, vel finium, sive oris significatio, quo locutio exprimitur.

285. Inter *Honustus* et *oneratus* hoc interest, quod oneratus est qualicumque pressus pondere, honustus vero, cui ipsum onus honori est, ut si quis spolia hostium ferat. Sed oneratus aspirationem non habet, quia ab onere venit; honustus vero, quia ab honore descendit, retinet aspirationem.

286. Inter *Hauritur* et *exhauritur*. Hauritur aqua, exhauritur puteus.

287. Inter *Herbidum* et *herbosum*. Herbidum dicimus locum, **38** in quo herbarum viriditas nunquam cessat, herbosum autem, qui facile herbam generat, et ad tempus arescit.

### De littera I.

288. Inter *Inferum* et *infernum*. Pars superior inferni inferus est, ubi quieverunt ante adventum Christi animæ justorum. Pars vero inferior infernus, in quo trudentur [Al., traduntur] animæ impiorum qui plurimum peccaverunt. De quo Propheta animam suam liberatam esse gaudet [Al., congaudet], dicens:

277. C. Fronto: *Grande incremento, magnum amplitudine.*

283. Al.: *Honus regionum*, sed vox *regionum* irrepsit ex sequenti articulo.

284. Ex Agrætio.

285. Ex Serv., ad ill. 1 Æn.: *Spoliis orientis onustum.*

— Vetus gloss., *Honus honor*. *Τιμὴ θεῶν, τιμὴ ἀνθρώπων*. Varro etiam, 4 de Ling. Lat.: *Dictum onus et honos qui sustinet remp.*

287. Fusius hæc differentia exponitur in libro sine ordine alphabetico, num. 134, ubi nonnihil annotabo ex Goldasto. AREV.

288. *Inferi infernum est* uterque Ms., mendose.

— *Dicens...* Psalm. LXXXV: *Et eruiisti animam meam.*

291. Etymolog. lib. VIII, cap. 9.

A *Quia liberasti animam meam ab inferno inferiori.*

289. Inter *Initium* et *principium*. Initium est rerum a quo quid incipit, ut fundamenta domus, carina navis; principium autem verborum exordium est.

290. Inter *Judicium* et *justitiam*. Justitia est studium recte vivendi, iudicium vero æquitas recte iudicandi; quisquis ergo bene vivendo servit [Al., vivendi serviat], justitiam facit; quisquis recte iudicat in subditis, iudicium custodit. Profanatur autem iudicium astutiæ tempore, non dignitate. Nam primum oportet quemque esse justum, providere rectitudinem, et post hoc assequitur in iudiciis æquitatem. Horum primum virtutis est, alterum honoris. Neque enim quisquam potest pervenire ad honorem, nisi per virtutem. Differt enim justitia a iudicio. Solet enim dici iudicium pravum, quod injustum est; justitia vero nunquam [Al., iniqua] et injusta esse non potest.

291. Inter *Incantatorem*, *magum*, *aruspicem* et *maleficum*. Incantatores sunt qui rem verbis [Al., verbo] peragunt. Magi, qui de sideribus philosophantur. Malefici, qui sanguine utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum. Aruspices, qui exta [Al., secta] pecudum inspiciunt, et ex eis futura prædicunt.

292. Inter *Indoctum* et *indocilem*. Indocilis est, qui penitus non **39** potest discere [Al., docere. F., doceri]. Indoctus, qui nondum discit, et tamen discere potest. Ad hanc formam [Al., ab hac forma] similia distingue, ut puta, immotus, et immobilis, et his similia.

293. Inter *Innoxium* et *innocuum*. Innocuus est cui non nocetur; innoxius, qui non novit nocere.

294. Inter *Impurum* et *impudicum*. Impudicus [Al., impurus], qui turpitudinem flagitii infert; impurus [Al., impudicus], qui patitur.

295. Inter *Immemorem* et *ignarum*. Immemor est, qui oblitus est; ignarus, qui inscius. Unde et nares dictæ, quæ nos odore [Al., ad odorem] admonent ut cognoscamus [Al., noscamus] aliquid et sciamus. Unde et olfecisse, scisse [Al., olfari res] veteres dicebant.

296. Inter *Inertem* et *segnem*. Iners sine arte, et ob hoc neque operis quidem ullius [Al., operique utilis]. Segnis, quasi sine igne; quomodo securus, sine cura, id est frigidus, per quod inutilem accipimus.

297. Inter *Insanum* et *insanientem*. Insanus est qui

*Ibid.* Barthius, lib. XL Adversar., c. 10, in suis membranis verba corrupta invenit et sæpe cogunt corpora, et ex conjectura reponiebat, et qui surgere cogunt corpora, etc. AREV.

292. Ex Serv., Æn.: *Is genus indocile*. Al., indocibilis.

— *Discit*. - *Didicit*, ex Serv.

293. Ex Serv., ad ill. x Æn.: *Omnes innocua*.

295. Ex Serv. ad ill. 1 Æn.: *Neque enim ignari sumus ante malorum*. Ipse Etymolog. lib. x, littera I.

296. Fest., dict. *Iners*, est autem ex Serv., ad ill. 1 Æn.: *Instant ardentes Tyrii*; ipse Etymolog. lib. x, littera I.

— Etymolog. lib. x, littera S.

perpetuo animi furore tenetur; insaniens subito incitatus indignatione, vel ira.

298. Inter *Impium* et *peccatorem* hoc distare solet, quod omnis impius peccator, non tamen omnis peccator impius habendus est. Impius quippe est quisquis a fidei pietate alienus efficitur, peccator vero qui prava actione sœdatur.

299. Inter *Iniquitatem* et *peccatum* sic distare dicit Ambrosius, quod iniquitas ad mentis acerbiteriam refertur, peccatum vero ad prolapsionem corporis. Præcedit igitur iniquitas, peccatum sequitur. Sed gravior est iniquitas, tanquam materia peccatorum, in cuius comparatione levius est peccatum. Item peccatum est quod admittitur; piaculum autem id quod admissum est, et id quod expiatur admissum. Iniquitatis autem tres sunt differentiæ: 40 suggestionis, delectationis, et consensus. Inter iniquitates et peccata sanctus Hieronymus hanc differentiam facit: iniquitates dicimus quæ ante susceptam fidem, sive per ignorantiam, sive per scientiam committuntur. Peccata vero, quæ post cognitionem fidei, vel gratiam baptismatis contrahuntur; totidemque et peccata, verbi, operis et consensionis.

300. Inter *Invidum* et *invidiosum*, quod invidus feliciori invidet, invidiosus autem is est [Al. idem est] qui ab alio patitur invidiam [Al. malum]. Nihil autem honestum, quod non invidiosum. Nemo quippe invidet misero; quis autem bonus et non invidiosus?

301. Inter *Iram* et *iracundiam*. Ira præsens est, et ex causa nascitur; iracundia autem vitium naturale et perpetuum est. Item iratus pro tempore concitatur; iracundus autem frequenter [Al. frequens] irascitur, et ad levem sermonis æuram, quasi a vento folium, commovetur. De talibus dicit Scriptura: *Vir iracundus inhonestus est*. Et iterum: *Iracundus effodit peccata*.

302. Inter *Ignominiam* et *infamiam*. Ignominia ponitur potestate [Al., in potestate] alicujus, infamia

298. Ex Ambrosio.

*Ibid.* Hæc est ratio cur sanctissimi Patres docent impios in extremo iudicio non esse iudicandos, quia jam iudicati sunt, sed eos qui medii sunt inter pios et impios. Vide Prudentiana mea, n. 179. AREV.

299. In textu Pantinus fortasse legebat *totque*, aut *totidem et*, pro quo varia lectio assignatur *totidemque*. AREV.

300. Etymolog. lib. x, littera I.

*Ibid.* In Ms. Barthii: *Feliciori invidet, et sibi nocet. Invidiosus, qui ab aliquo patitur malum*. Legit Barthius: *qui ab aliquo petitur malo*. Mox, *ibid.*, *bonis pro bonus, et Barthius interpretatur, bonis abundans, locuples*. AREV.

301. Terentii interpretes, act. iv, scen. 6, *Heauton.*: *Ira de causa est, iracundia de vitio multum irascentis*. Distinguit etiam Cicero, iv *Tusc.*; et Fronto: *Iratus ex offensa est, iracundus natura*.

*Ibid.* Verba Scripturæ fortasse sunt ex Proverb. xv, 18, ubi Vulgata: *Vir iracundus provocat rixas*; et cap. xxvi, 21: *Vir iracundus suscitatur rixas*. Barthius prope hunc locum indicat differentiam inter *jacturam* et *damnum*, quæ littera D jam exposita fuit. AREV.

302. Ex C. Fronto: *Ignominia imponitur ab eo qui potest animadversione notare, infamia ex multorum sermone nascitur*.

PATROL. LXXXIII.

Amia autem sit multorum consentiente sermone.

303. Inter *Incusare* et *accusare*. Incusamus potiores, accusamus pares. Item incusamus verbo, accusamus crimine et facto.

304. Inter *Jubere* et *imperare*. Jubere apud veteres non idem erat quod imperare; nam jubere ibi dicebatur, ubi voluntatis erat obsequium; imperare autem, ubi debito [Al., dubio] quisque imperio parebat.

41 305. Inter *Jactamur* et *fatigamur*, *Jactamur* in maris fluctibus, *fatigamur* in terris.

306. Inter *Jaceo* et *jacio*. Jaceo accubantem significat, jacio vero mitto demonstrat.

307. Inter *Ignem* et *focum*. Ignis ipsa flamma est, focus vero fomes, ac nutrimentum ignis. Nam Varro: *Focus*, ait [Al., autem], *dictus, quod foveat ignem*. Focus ergo dictus a fotu.

308. Inter *Januam* et *ostium*. Janua est aditus primus in domum, ostium in quemlibet locum domus. Similiter vero janua, vel est clausa [Al., cum claustris], vel patens; fores autem et valvæ ipsæ clausæ [Al., ipsa claustra] sunt, sed fores quæ foras vertuntur, valvæ, quæ intus aperiuntur, et duplices, multiplices, complicabilesque sunt. Portæ vero proprie murorum dicuntur; atque ideo [Al., inde] dictæ eo quod antiquitus portato aratro designabantur [Al., portatura rotæ designat], quando circumducebatur gyros, atque urbs [Al.; Urbo] signabatur.

309. Inter *Illius similis* et *illi similis*. Illius similis ad mores refertur, illi similis ad vultum.

310. Inter *Juventam* et *juventutem*. Juventus est juvenum multitudo; juvena [Al., juvenas] autem hominum est ætas. Juventas vero decus juventutis, sed auctores in plerisque locis aliter posuerunt.

311. Inter *Inficere* et *officere*. Inficere est colorem mutare, officere est alicui nocere.

312. Inter *Invenire* et *reperire*. Invenimus inquisita, reperimus ultro occurrentia.

303. Ex Serv., ad ill. i *Æn.*: *Talibus incusat*, qui tamen amplius quam noster.

305. Ex Serv., ad ill. i *Æn.*: *Terris jactatus et alto*. *Ibid.* In nota Pantini est *mars* pro varia lectione, sed fortasse Pantinus voluit *mare*. AREV.

307. Fest., dict. *Focus*, et Serv., ad ill., xii *Æn.*: *In medioque focos*.

308. Ex Serv., ad ill. i *Æn.*: *Foribus cardo stridat ahenis*.

D — *Portæ*, etc. Vid. Serv., ad ill. ii *Æn.*: *Jamque propinquabant portis*; et lib. v *Æn.*, ad illud: *Urbem designat aratro*. Ipse, Etymolog., lib. xv, cap. 2.

*Ibid.* Hanc differentiam elegantem, et pro multorum antiquitatis locorum meliore captu, præsertim comicorum, utilem esse ait Barthius, qui inanem operam ponit, ut veram lectionem restituat in Editione Grialiana jam constitutam. AREV.

310. Ex Serv., ad ill. i *Æn.*: *Lumenque juventæ*.

— *Decus*. Leg. *juvenum*, ex Serv.

— *Hominum*. Leg. *Deus*, ex mente Serv. et Acron., in Od. 3 lib. i Horatii. Hæc est ἄβη, et sic fere Agrætius. Vid. et Non., dict. *Juventus*.

311. Ex C. Fronto: *Infector colorem mutat, offeror officio obest*.

312. C. Fronto: *Invenimus nostra, reperimus aliena*. *Ibid.* In Editione Grialii, a num. 312, gradus fit ad n. 314. Propterea, ex n. 12, duos feci, ut numeri suo ordine procederent. AREV.

**42 313.** Inter *Inquirere* et *quærere*. Inquirimus ea de quibus dubitamus, quærimus ignota.

**314.** Inter *Impendere* et *impenders*. Impendere correpte ab eo venit, quod est impendo, impendere; impendere autem, si e litteram producas, significat imminere, ab eo quod est impendo.

**315.** Inter *Juvat* et *jubat*. Juvat, delectat; jubat, adjuvat.

**316.** Inter *Illicem* et *ilicem*, Illicem cum duobus *ll* significat inductorem; ilicem per unum *l* arborem indicat.

**317.** Inter *It* et *id*. *Id* pronomen est; *it* vero, vadit.

**318.** Inter *Inquit* et *inquit*, ut puta ubi inquit dictum.

**319.** Inter *Insitum* et *insertum*. *Insitas* arbores dicimus, *insertas* vero causas [Al., *cautes*], aut *fabulas*.

**320.** Inter *Illud* et *illuc*. *Illud* pronomen, *illuc* adverbium est.

**321.** Inter *Imprecari* et *deprecari*. *Imprecari*, maledicere; *deprecari*, excusare et expurgare.

**322.** Inter *Incolam* et *inquilinum*. *Incola* quidem et [Al., *qui et*] *inquilinus* signum est *perditæ patriæ*; sed *inquilinus* dicitur *quandiu peregrinatur*, *incola* cum invenerit *sedem*.

**323.** Inter *Indigenam* et *indigentem* [Al., *indigentem*]. *Indigentes* [Al., *indigetes*] *egeni* sunt; *indigenæ*, *inde geniti*.

#### 43 De littera L.

**324.** Inter *Libertatem* et *liberalitatem*. *Libertas* conditionis est, *liberalitas* vero *beneficentiæ et largitatis*, ut *nudum vestire*, *captivos redimere*, *pauperi victum* [Al., *add. tribuere vel*] *administrare*.

**325.** Inter *Laudabilem* et *laudandum*. *Laudabilis* est qui *laudari potest*, *laudandus* qui *laudari debet*.

**326.** Inter *Luxuriosum* et *prodigum*. *Luxuriosus*, quasi *solutus in voluptates*, unde *membra loco mota luxa dicuntur*; *prodigus* autem *sumptuosus*, qui *omnia porro agit*, et quasi *projicit*.

**327.** Inter *Lascivum* et *petulantem*. *Lascivus* luxu,

**313.** Ex C. Frontone.

— *Ignota*. Al.: *Nota disciplinam*, Frontone.

**315.** Puto inter *juvat* et *juvat*, ut supra inter *paret* et *paret*, ut tantum *juvat*, *discrimen significationis* sub eadem voce, ut inter *nobilis* et *nobilis*, *notus* et *notus*, sed hoc in uno tantum Codice.

*Ibid.* In nota Pantini fortasse legendum ut *tantum sit juvat*. AREV.

**316.** Ex Fest., dict. *Inlex*.

**318.** *Corruptus locus*, atque hoc quoque abest ab altero ms.

*Ibid.* In textu Grialii erat *inquit*, et *inquit... ubi inquit*. In voce *inquit* intellige *in quid*. AREV.

**319.** Ex Serv., ad ill. II Georg.: *Mutatamque insita mala ferre pyrum*, sed in altero lib.: *Insertas vero caules, aut fabulas*, ut amplius de Servii loco deliberandum censeam.

*Ibid.* Non satis assequor, ait Barthius, cur *INSERTAS causas, vel fabulas dicat*, nisi quod *sciam INSERTAS prisços emblemata nuncupasse, quod ornamento inserantur aliis, velut lignæ assulæ, aut gemmæ*. Vox *inserta* apud Macrobiū et Gellium ab aliis alio modo

*petulans temeritate*. *Petulantia* autem *libido* dicitur, ab eo quod *petit male alienum pudorem*.

**328.** Inter *Litigiosum* et *litigatorem*. *Litigiosus* est de quo *litigatur*, quasi *ager*; *litigator* qui *litigat*.

**329.** Inter *Lætitiā* et *exsultationem*. *Lætitiā* est *mentis gaudium*, *exsultatio* vero *verborum atque membrorum*. Rursus *exsultatio* a *jubilatione* [Al., *ad jubilationem*] *distinguitur*. Ubi enim *verba sufficiunt lætitiæ*, et *lingua idonea est mentis gaudium explicare*, *exsultatio* est. Ubi vero non potest quisque *conceptum gaudium verbis annuntiare* [Al., *nuntiare*], sed *ipsam animi effusi* [Al., *diffusi*] *lætitiā* in *vocem quamdam exsultationis erumpit*, *jubilatio* est.

**330.** Inter *Lethum* et *mortem* quidam tentaverunt *facere discretionem*, dicentes: *Lethum per se venit*, *mors vero infertur*.

**331.** Inter *Libidinem* et *lividinem* [Forte, *libidinem*]. *Libido* per *b* *cupiditas* est *animi*; *livido* [Forte, *livedo*] per *v* *livor* est *corporis*. Sunt autem *multæ variæque libidines*, sicut *libido ulciscendi*, quæ *ira* vocatur; sicut *libido habendi pecuniam*, quæ *avaritia* nominatur; sicut *libido quomodocunque vincendi*, quæ *peritacia* dicitur; sicut *libido gloriandi*, quæ *jactantia* nuncupatur. Et cum sint *multarum libidines rerum*, neque *cujus rei libido sit adjicitur*, non solet animo *occurrere*, nisi *illa tantum qua obscenæ partes corporis ad flagitiorum immunditas excitantur*. Sed merito *ista inter cætera hoc sibi nomen proprie obtinuit*, quia *in carne corruptibili plus cæteris sævit*. Dicta autem *libido*, eo quod *libeat alienum pudorem*, sive *quamcunque rem appetere*.

**332.** Inter *Laudem* et *laudationem*. *Laus* est *ejus qui laudatur*; *Laudatio* vero *ejus qui laudat*. Item *laus* est in qua *virtus enitet*; *laudatio*, ipsa *laudantis oratio* [Al., *laudatio orationum*]. *Laus* et *lætitiā* [Al., *laudem lætitiā*,] *sine celebratione vocis* in *animi admiratione consistit*: *laudatio* vero *rei cuiusque prædicatio* est, *adminiculo orationis ornata*.

**333.** Inter *Largitatem* et *largitionem*. *Largitas* *humanitatis* est, *largitio* *ambitionis*.

explicatur, neque eodem modo ab omnibus scribitur. AREV.

**321.** Agræt. Vid. Agell., cap. 16, lib. VI.

**322.** Vid. Etymolog., lib. VIII, cap. 4; Fest., dict. *Inquilinus*.

**323.** Ex Serv., ad Ill. VIII Æn.: *Tum manus Ausoniæ*.

**326.** Vid. Non., dict. *Luxum*, et dict. *Luxuria*, ipse lib. Etymolog. X, littera L.

— Fest., dictione *Prodegeris*, et dict. *Prodiguæ hostiæ*.

**329.** In textu et in nota pro varia scriptura est *exsultationis*. Utrolibet loco videtur reponendum *exsultatione*. AREV.

**331.** *Pertinacia*. Non., dict. *Pervicacia*.

*Ibid.* In nota Pantini erat *forte libidinem*, quod mutavi ad *ejus mentem*, ut opinor, in *f. livedinem*. Barthius e suo Ms. corrupto emendabat *immundiciam*; sed *mellus est immunditas*. AREV.

**332.** Al., *Ejus ipsa virtus enitens*. F. *Ejus in quo virtus enitet*.

**333.** Ex Agrætio.

334. Inter *Lætari* et *gratulari*. Lætatur de nostris A bonis, gratulamur de amicorum [*Agræt.*, alienis].

335. Inter *Legerè* et *lectitare*. Legere ad tempus refertur, lectitare ad frequentiam. Interdum et legere nauticam verbum est, quia et navis dicitur legere quidquid transit.

336. Inter *Labium* et *labrum*. Labium superius dicimus, labrum inferius. Rostrum, non nisi avium, quod incurvum est. Vanissime autem quidam nititur [*Al.*, tentant] facere discretionem, ut virorum labra, mulierum labia dicantur [*Al.*, dicant].

337. Inter *Lactantem* et *lactentem*, quod lactans est quæ lac præbet, lactens cui præbetur.

338. Inter *Leges* et *jura*. Jus dicitur, lex scribitur. Unde et Virgilius : *Jura dabit legesque viris*. Item leges humanæ, jura 45 divina sunt. Ideoque B et juramentum dicitur id est, sacramentum in Deo [*Al.*, Domino]. Hinc et Virgilius :

Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura.

339. Inter *Leges* et *mores*. Lex est scriptis edita, mos autem lex quædam vivendi, nullo vinculo astricta [*Al.*, astrictus], sive lex non scripta, sed tantum cum usu retenta.

340. Inter *Latronem* et *furem*. Qui alienum involat [*Al.*, aliquid subtrahit], fur est; qui furatur et occidit, latro est. Proprie autem latro a latitando insidiis [*Forte*, in insidiis] dictus; fur autem a furvo vocatus, id est, nigro; nam noctis utitur tempore. Pulchre autem Plautus cuidam [*Al.*, de quodam] qui furabatur ait (*Plant. Aulularia*) : *Tu triam litterarum homo*, id est, fur.

341. Inter *Locum religiosum*, et *sacrum*, et *sanctum*, quod sacrum vocamus, quod ad deos superos pertinet; religiosum, quod ad deos inferos; sanctum vero, quod aliqua sanctitate sanctum est, ut sunt tauri apud Homerum (*Ὀδυσσ. μ*) soli sancti, sacri, sacrosancti.

342. Inter *Labat* et *lavat*. Labat nutat, lavat lotorem esse.

334. Ex *Agrætio*.

335. Ex *Serv.*, ad ill. i *Georg.* : *Primi lege littoris oram*; et ill. iii *Æn.* : *Littoraque Epiri legimus*; et ii *Æn.* *Pars cætera pontum pone legit*.

336. Ex *Agrætio*.

— *Non est av. nisi quod incurvum est*, *Agræt.*

— *Vanissime*. Ex *Serv.*, ad ill. ii *Eclog.* : *Calamo trivisse labellum*.

337. Ex *Serv.*, ad ill. i *Georg.* : *Lactentia turgent*.

*Ibid.* In Barthii Codice, *lactens, qui ducit*; quod verbum *ducit* elegans est, ut ait Barthius, et lactenti maxime congruum. *AREV.*

338. Ex *Serv.*, ad citata verba ab Isidoro, quæ sunt i et ii *Æn.*

— *Serv.*, ad locum citatum, qui est ii *Æn.*

339. Sic fere ipse, lib. ii *Etymolog.*, cap. 10, et lib. iv, cap. 3.

340. Sic ipse *Etymolog.* lib. x, littera L. Varrò, quod circa latera ferrum habeat. *Fest.*, quod a latere adoriatur, aut ἀπό λατρείας.

— *Serv.*, ad ill. iii *Georg.* : *Nocturnum stabulis furem*.

341. Vid. *Fest.*, dict. *Religiosus*, et *Macrob.* lib. iii *Saturn.*, cap. 3.

— *Soli*, etc. F. *Solisantii*, duæ sequentes dictiones

343. Inter *Lætum* et *lethum*. Lætum gaudentem, lethum mors dicitur.

344. Inter *Labium* et *labrum*. Labium oris; labrum vasis, a rostro, quod incurvum est.

345. Inter *Lympham* et *nympham*. Lympham aquam, nympham deam.

346. Inter *Litem* et *rixam*. Lis inter duos committitur, et mota finitur; Rixa inter multos et jurgio [*Al.*, injuria] constat.

347. Inter *Ligat* et *legat*. Ligat quis vinculo, legat testamento.

46 348. Inter *Limen* et *limitem*. Limen ædium est, limes regionum vel finium.

349. Inter *Libat* et *immolat*. Veteres immolare dicebant, quando victimas in mole [*Al.*, mola] altaris ponentes ignem sacrificiis [*Al.*, sacrificium] subjiciebant. Libare autem quando pateras mero plenas aris fundebant. Nam libare proprie fundere est. Unde et Liber vocatur qui [*Al.*, quia] vini usum in Græcia ostendisse fertur. Nos ergo juxta verborum distinctionem immolamus panem, libamus calicem.

De littera M.

350. Inter *Misericordiam* et *miserationem*. Bene velle misericordiae est; bene facere, miserationis. Dicitur enim miseratio, quasi misericordiae actio. Nam misericordia affectus tantum cordis est quo compellimur ut miseris subveniamus. Quapropter misericordia condolere misero novit, etsi non sit unde tribuatur; miseratio autem ex opere comprobatur.

351. Inter *Memorare* et *commemorare*. Memorantur C pauca, commemorantur multa.

352. Inter *Mansuetum* et *modestum*. Mansuetus est qui nulli injuriam irrogat, modestus qui nec læsus irascitur.

353. Inter *Miserum* et *misellum*. Miserum viventem adhuc dicimus, misellum mortuum.

354. Inter *Miserandum* et *miserabilem*. Miserabilis est cui misereri possumus, miserandus cui misereri debemus.

355. Inter *Memoriosum* et *memorem*. Memoriosus forte glossema.

342. Forte lotorem aut lavatorem.

*Ibid.* Pantinus in not. conjicit lotorem, quod exstat etiam in textu. Fortasse in textu vel in nota legendum lutorem. Vox lutor et lotor apud quædam vetera monumenta reperitur: de voce lavator minus id liquet. *AREV.*

345. Etiam *Fest.* distinguit dict. *Lympha*.

348. Ex *Agrætio*, qui forte ex Isidoro supplendus.

349. Eadem fere lib. *Etymolog.* vi, cap. 16.

*Ibid.* Melius est mola quam mole: nam vere immolo a mola deducitur. *AREV.*

350. *Quippe videtur* in altero ms.

*Ibid.* In nota Pantini fortasse legendum est, *al.*, miseratio, ut, scilicet, varia lectio discrepet a textu. *AREV.*

352. *Fest.*, dict. *Mansuetus*. *Non.*, dict. *Mansuetum*:

— *Non.*, dict. *Modestus*. Ipse *Etymolog.* lib. x.

353. Ex lib. x *Etymolog.*, littera M. Potius legendum videtur: *Misellum viventem adhuc, miserum mortuum*.

354. *Etymolog.* lib. x, littera M.

355. Ex C. *Front.*, qui paulo copiosius: *Memoriosus habet ad dicta, factaque referenda memoriam; memor beneficii memoriam vel injuriæ refert*. Unde in Isidoro pro *defensionis* malim *offensionis* reponi.



memoriam habet, memor vero beneficii vel defensionis memor est.

47 356. Inter *Moram et tarditatem*. Mora est quæ impedit, tarditas quæ impeditur. Mora in re, tarditas in homine.

357. Inter *Mendum et mendacium*. Mendum in libro proprie dicitur, unde et emendare dicimus. Nam mendacium in cæteris rebus est.

358. Inter *Malitiam et malignitatem*. Cogitatio quippe prava mentis malitia dicitur, malitiæ votum vel opus malignitas appellatur.

359. Inter *multationem, pœnam, et supplicium*. Multatio potest esse, et sine sanguine, in damno pecuniæ. Supplicium cum sanguine; pœna vero dolor sine sanguine.

360. Inter *Munus et donum*. Munus est debitum, ut [Al., in] patrono; donum, honorarium est. Item donum dantis est, munus accipientis. Dictum autem donum a dando, munus a muniendo, vel a monendo.

361. Inter *Meruit et promeruit*. Meruit commune est et ad pœnam et ad præmium, promeruit tantum ad præmium. Nam promeritus dicitur qui bene facit, sic immeritus qui male.

362. Inter *Magnum et grandem*. Magnum ad animum referimus [Al. refertur], grandem ad corpus.

363. Inter *Mutuuum dare* [Al., mutuare] et *commodare*. Qui mutuuum dat, aliud recepturus est; qui commodat, utique idem sibi reddi desiderat.

364. Inter *Monere et admonere*. Monet qui præcipit, Admonet 48 qui quod exciderat memoriæ reducit.

365. Inter *Meretur et mæret*. Qui meretur dignus est aliquo beneficio; qui mæret, tristis est.

366. Inter *Miramur et admiramur*. Admiramur virtutes, miramur opera.

357. Carisius sic fere *mendum et mendam* discriminat: *Mendum in mendacii significatione distinguitur, menda in culpa operis, aut corporis.*

358. Sic Cicero, III de Natur. deor.: *Est enim malitia versuta et fallax nocendi ratio.*

359. Ex Varronis mente, V de Ling. Lat.: *Multa a pecunia, quæ a magistratu dicta, ut exigi possit ob peccatum.*

— *Pœna*. Varro., ibid.: *Pœna a puniendo, aut pœnitendo, quod post peccatum sequitur.*

360. Ex Front., et Etymolog. lib. VI, cap. 19. Vide supra.

— *Item donum*. Ex Agrætio, ad verbum.

— *Monendo*. *Movendo*, Agrætius, male opinor.

361. Interpretes Terent., act. II, scen. 2: *Promeruit, adjuvit, profuit*. Cui contrarium est *commeruit*; unde quis pro immeritus *commeritus* legendum suspicari possit. Vel ex illo loco Hecyr., act. III, scen. 5:

Quæ nunquam quidquam erga me ommerita est pater. Ubi iidem interpretes *mereri bona dicimus, commereri mala*. Vid. Serv., ad ill. IV Æn.: *Nunquam Regina negabo-Promeritam.*

363. Ex Agrætio abbreviatum.

364. C. Front.: *Monet propter benivolentiam, admonet ut confirmet memoriam.*

366. Ex Agrætio.

367. Ex Serv. sensus expressus, ad ill. II Æn.: *Miserescimus ultro.*

367. Inter *Miseremur et miserescimus*. Miseremur quantum necesse est, miserescimus amplius quam necesse est. Item miseremur rogati, miserescimus ultro.

368. Inter *Monemus, admonemus et commonemus*. Monemus futura, admonemus præsentia, commonemus præterita.

369. Inter *Multitudinem et numerum*. Multitudo numero fit, turba loco posita. Possunt enim pauci in angusto turbam facere.

370. Inter *Mihi et mi*. Mihi dativus casus est, mi vocativus.

371. Inter *Municipem et municipalem*. Municipes sunt curialium majores, dicti eo quod fisci munera accipiant; municipales autem originales [Al., originis] cives sunt, et in locum [Forte, loco] officium gerentes.

372. Inter *Mamillas et mammas, et ubera*. Mammillæ virorum sunt, mammæ mulierum, ubera pecorum [Al., pecudum]. Papillæ autem sunt nuclea summa mammarum, quæ sugentes comprehendunt.

373. Inter *Matronam et matrem familias*, Melissus grammaticus arbitratur hoc interesse, quod matrona dicatur mater primi pueri; mater familias, quæ plures peperit. Alii dixerunt matronam dici quæ in matrimonium cum viro convenerit, et in eo [Al., ideo] matrimonium 49 actum [Al., dictum]; matrem vero familias eam esse quæ in mariti manu, mancipioque est, aut in cujus maritus manu mancipioque esset, quoniam in familiam quoque mariti et sui hæredis venisset. Matronæ autem et virgines nobiles dicuntur, quæ matres jam fieri possunt. Quoniam per quamdam juris solemnitatem in familiam migrant mariti.

374. Inter *Mortuum et emortuum*. Mortuum jam

369. Lege (inducta dictione) *numerum*, quæ male ex sequenti versu irrepserat *turbam*.

— *Loco posita*. F., *loci positu*. C. Fronto: *Turbam angustus locus facit.*

371. Etymolog. lib. IX, cap. 4.

*Ibid.* Error videtur irrepsisse in nota Pantini, ac legendum *originis post originales, et loco post locum*. AREV.

372. Ex Etymolog. lib. XI, cap. 1.

*Ibid.* In Editione Grialii erat *mammillas*. AREV.

373. Leg. Helius Melissus ex Agel., lib. XVIII, cap. 6. Ubi hæc ejus opinio recensetur. Vid. etiam lib. Etymolog. IX, cap. 18.

— *In cujus*. Al., *in ejus*. In cujus Agell., apertius.

— *Venisset*. *Locum venisset*, Agell.

— *Matronæ*, etc. Vid. Servium, ad illud IX Æneid.: *Multis e matribus ausa.*

— *Locus non integer, et ex Servio, unde est ad illud, XI Æn.: Tirrhena per oppida matres, ita explendus: Matres familias vero, quæ in matrimonium convenerunt per coemptionem, quoniam, etc.* Nam alioqui descriptio illa minime matronis convenit, sed matribus familias tantum. Vid. etiam Serv., ad ill. VII Æneid.: *Quæritur hæres*. Et forte etiam tertium membrum de matre desideratur; consule lib. IX, cap. 8, Etymolog. Vid. Fest., dict. *Mater familias, et Non.*, dict. *Matronæ, et Matres familias.*

*Ibid.* In textu Grialii erat *Mesius*. De Melisso vide catalogum scriptorum ab Isidoro laudatorum, ex Bar-

exanimatum [*Al.*, exanime] corpus, emortuum vero A vicinum morti.

375. Inter *Mare* et *maria*. Mare elementum est totum, maria vero partes maris. Sicut terræ sunt, terra vero tantum elementum.

376. Inter *Montes* et *colles*. Montes tumores terrarum, colles prominentiora juga montium, quasi colla.

377. Inter *Malogranatam* et *Malogranatum*. Malogranata, feminini generis, arbor est; malogranatum vero, generis neutri, pomum est. Sicut persicus et persicum: persicus, generis feminini, arbor; persicum, generis neutri, fructus est. Sicut buxus et buxum: nam buxum neutrum [*Al.*, neutri], lignum est: buxus femininum [*Al.*, feminini], arbor est.

378. Inter *Magis* et *potius*. Magis est alterum ex duobus præferre, utrum comparet; potius alterum damnat.

379. Inter *Mala* et *malas*. Mala poma sunt, malæ vero maxillæ.

380. Inter *Marem* et *mare*. Marem, masculinum; mare elementum est aquæ.

381. Inter *Mentientem* et *fallentem*. Considerandum est quod ille mentitur qui vult videri quod non est: qui [*Forte quia*] autem non volens aliud putat quam est, non mentitur, sed fallitur. Inest ergo 50 omni mentienti voluntas fallendi: res autem fallendi, voluntas non est mentiendi. Nam et lapis fallit, et multa corpora specie fallunt, ut remi fracti in unda, dum sint integri: sed et turres, quasi currentes, oculos navigantium fallunt. Et tamen hoc naturæ agunt specie non mentiendi voluntate.

382. Inter *Monile* et *munile*. Monile dicitur harpago a monendo, eo quod moneat mulierem esse sub potestate viri; munile vero dicitur vestimentum, a muniendo, vel munile dicitur ornamentum ex gemmis quod solet ex feminarum pendere collo: dictum a munere.

#### De littera N.

383. Inter *Necessitatem* et *necessitudinem*. Necessitas aliquid fieri cogit, necessitudo autem affectus est vel vinculum propinquitatis.

384. Inter *Nihil* et *nihili*. Nihil adverbium est, nihili autem homo nullius momenti.

thio et Fabricio, in Isidorianis, cap. 53, num. 2. Mellissi quoque sive ejusdem, sive alterius meminerunt Chalcidius, Plinius et Donatus. Correxì in mariti pro in matri. AREV.

375. Ex Serv., ad ill. VI Æn.: Tot maria intravi.

376. Varro, a colendo, IV de Ling. Lat.

Ibid. Quasi colla. Ita etiam lib. XIV Etymolog., cap. 8, num. 19. AREV.

381. Res autem, etc. *Al.*, res autem fallunt, quibus tamen vol.

— Specie, etc. *F.*, species etiam fallunt ut.

— Naturæ, etc. *F.*, Natura ag. species.

Ibid. Fortasse Pantinus in textu legebat quia autem. AREV.

383. Eodem sensu C. Fronto, et Scaurus de Orthographia.

384. Agrætius, et Carisius fere eadem.

385. Ex Serv. sensus expressus ad illud XII Æneid., Nudato capite.

387. Breviter Frontonem expressit: Nullus tam in re

385. Inter *Nudum* et *nudatum*. Ea enim nudata dicuntur quæ vestiri solent, ea nuda quæ non solent legi. Item nudus illius rei aut illa re bene dicitur. Nudatus vero ab illo denuntiatur [*Al.*, denuntiamus].

386. Inter *Negamus* et *abnegamus*. Negamus, si quid objicitur; abnegamus, si quid petitur.

387. Inter *Neminem* et *nullum*. Neminem ad hominem referimus, nullum ad omnia.

388. Inter *Nomen*, *prænomen*, *cognomen* et *agnomen*. Nomen [*Al.*, prænomen] est vocabulum propriæ appellationis; prænomen, quod nominibus, ob dignitatem [*Al.*, dignitate] generis præponitur: ut Publius Virgilius. Non enim possumus dicere [*Al.*, dicimus] Virgilius Publius. Cognomen, quod ex familia generis venit, ut puta Scipio Cornelius, a Cornelia familia ortus. Agnomen, 51 quod ex virtute, vel vitio trahitur: ut Scipio Africanus, pro eo quod Africam vicerit: vel Lentulus Sura, pro eo quod majores habuerat suras. Proinde nomen a proprietate venit, prænomen a dignitate, cognomen ab origine, agnomen vero a specie vel actione.

389. Inter *Nascitur* et *enascitur*. Nascitur, quod ab utero decedit; enascitur, quod ex terra, aut aqua exurgit.

390. Inter *Nautam* et *navitam*. Navita poeticum est. Nam dictus est a nauta, sed causa metri a poetis una littera addita est.

391. Inter *Num* et *nunc*. Num, nunquid; nunc, modo.

392. Inter *Ne* et *næ*. Næ, si præponitur, adverbium est et acuto accentu pronuntiatur, ne vero si subjungatur, conjunctio est, et presso accentu.

393. Inter *Nigro* et *migro*. Nigro nigrum facio, migro demutatio [*Al.*, de loco mutatio] est.

394. Inter *Neutrum* et *neutrale*. Neutrum nomen, aut pronomen, vel participium; neutrale vero verbum est.

395. Inter *Notus* et *notus* [*Al.*, notu]. Notus, cognitus, notus judicio; Notus, Auster.

396. Inter *Nobilem* et *nobilem*. Nobilis, generosus; nobilis, notus omnibus.

397. Inter *Nomina* et *Numina*. Nomina sunt vocabula, numina, potestas.

quam in persona: nemo in persona dicitur, ut nemo homo, *F.* ne homo.

388. Testibus Sosipatro, Donato, Diomedo, et aliis: Nomen est, quod originem gentis declarat, ut Cornelius. Prænomen, quod nomini gentilitio præponitur, ut Publius. Cognomen, quod nominibus Gentilitiis subjungitur, ut Scipio. Agnomen, quod extrinsecus addi solet, aliqua ratione, vel eventu quæsitum, ut Africanus. Hic vero in utroque Manuscripto cognomen et agnomen sedes permutarant; reduximus tamen utrumque in suum locum, non modo iis quos dixi auctoribus, sed ipso etiam Isidoro lib. I Etymolog., cap. de Namine.

389. Ex Agrætio

390. Fest., in dict. Navita.

396. Ex Non., dict. Nobile;

— Sic Titinnius; male factis nobilitarent, quod notificarent Non. exposit.

397. Ex Serv., ad illud Eclog. IV: Stabili fatorum numine Parcæ.

## De littera O.

398. Inter *Osculum et pacem*. Pacem amicis [Al. add. amicis vel] illis osculum dari dicimus: uxori-  
bus basium, scorto suavium (Al. savium). Item os-  
culum charitatis est, basium blanditiæ [Al., blandi-  
tium], suavium voluptatis. Quod quidam etiam **52**  
versibus his distinxit:

Basia conjugibus, sed et oscula dantur amicis:  
Suavia lascivis miscentur grata labellis.

399. Inter *Occasionem et opportunitatem*. Convenien-  
ter in litteris ponitur, occasio arrisit. Opportunitas  
se præbuit, vel secunda successit.

400. Inter *Observationem et observantiam*. Obser-  
vatio curæ, doctrinæ et artis est, observantia vero  
cultus et religionis est.

401. Inter *Opus et operationem*. Opus dicitur ip-  
sum quod fit, operatio autem ipsa rei actio est.

402. Inter *Omne et totum*. Omne ad multitudi-  
nem et ad numerum pertinet: [Al. add. ut omnis]  
ad numerum, ut omnes homines; ad multitudinem,  
ut omnis familia, omnis exercitus, omne pecus dici-  
mus. Totum vero ad magnitudinem pertinet, ut to-  
tum corpus, tota terra, totum cœlum. Ergo totus  
homo, si ad corpus referamus; omnis homo, si de  
universis. Proinde omne in diversis partibus poni-  
tur, totum autem sine partibus debet esse.

403. Inter *Orare et exorare*. Orare est poscere;  
exorare, impetrare.

404. Inter *Obesse et officere*. Qui obest nocet, qui  
officit vult nocere.

405. Inter *Officere et inficere*. Officere est alicui  
velle nocere, inficere colorem mutare.

406. Inter *Olet et redolet*. Olet res [Al., olent],  
vel male, vel bene; redolet [Al. redolent] tantum  
bene.

407. Inter *Oracula et delubra*. Oracula templa  
sunt ubi oratur, **53** unde et responsa redduntur. De-  
lubra autem templa fontes habentia ad purificandos  
et abluendos fideles. Et inde delubra a diluendo ap-  
pellata. Unde et prius hæc loca altaria non habe-  
bant, ut tantum delubra essent, non templa.

398. Interpretes Terentii scen. 2 act. III, Eunuch: **D**  
*Oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia  
libidinum*. Servius ad illud I Æn.: *Oscula libavit natæ*:  
— *Sciendum osculum religionis esse, suavium volu-  
ptatis*.

— *Basia*. Al., *basia conjugibus sedet oscula d.*

*Ibid.* In nonnullis Ms.: *Inter basium et suavium hoc  
interest, quod basium uxori datur, suavium scorto.*  
*Item basium blanditiarum esse, suavium voluptatis.*  
*Quidam etiam versibus hoc distinxit:*

Conjugis interea basium, oscula dantur amicis,  
Suavia lascivis miscentur grata labellis.

Hi versiculi de basio, osculo et suavio exstant apud  
alios quoque grammaticos. Quisnam eorum auctor,  
adhuc latet. Discrimen tamen non semper observa-  
tur. Vide Glossarium Isidorianum, verbo *Savium*.  
Variæ lectiones Pantini confusæ videntur. AREV.

400. Recte Ascon II in Verr.; *Observant modo specu-  
lantur, alias venerantur*.

402. Vid. Servium, in illud I Æn.: *Tota armenta  
sequuntur*.

**A** 408. Inter *Orbum et cæcum*. Orbus est qui filios  
amittit, cæcus est qui oculos perdit.

409. Inter *Occidit et occidit*. Occidit, correpta me-  
dia, eum qui mortuus est significat; occidit autem,  
producta media, eum qui interficit.

410. Inter *Oleam et olivam* auctores ita distinguunt,  
ut olea sit fructus, oliva arbor, quia multitudo di-  
citur olivetum, ut quercetum [Al., querquetum] et  
pometum [Al., vinetum]. Enimvero sine discrimine  
poetæ [Al., crimine poetarum] et oleam et olivam  
pro fructu sæpe posuerunt. Sed consuetudo obtinuit  
olivam fructum dicere. Nec [Al., dicere nec] vetat  
quominus et arboris et fructus idem nomen sit [Al.,  
sumpsit].

411. Inter *Odorum, odorabile et odoriferum*. Quod  
**B** enim per se odorem mittit odorum est, odorabile  
[Serv. odoratum] vero, quod aliunde [Serv. alicunde]  
accipit odorem; odoriferum, quod odorem sequitur.

412. Inter *Operam et opera*. Operam, quæ sit;  
opera vero, quod fit.

413. Inter *Ostium et hostiam*. Ostium quod aperi-  
tur, hostia sacrificium.

414. Inter *Ortus et hortos*. Ortus processus, hortos  
agros dicit [F., dicimus].

415. Inter *Oblitum et oblitum*. Oblitum, correpte,  
perfusum; oblitum, producte, immemorem.

416. Inter *Offerre et inferre*. Offerre est ultro præ-  
bere, inferre importare.

**54** De littera P.

417. Inter *Prudentiam et sapientiam*. Prudentia  
**C** in humanis rebus, sapientia in divinis distribuitur  
[Al., tribuitur].

418. Inter *Pudorem et pudicitiam*. Pudor corpo-  
ris est, pudicitia mentis.

419. Inter *Pietatem et affectionem*. Pietas inter de-  
vinctos sanguine exhibetur, affectio inter extraneos.

420. Inter *Patientiam et tolerantiam*. Tolerantia  
animi [Al., animæ] est patientia corporis. Ut Sal-  
lustius [Al., Catilina] *Corpus patiens inediæ, alboris*.

421. Inter *Peritum, prudentem, callidum et facun-  
dum*. Peritus usu doctus; prudens, veluti provi-  
dens, utilis rerum futurarum ordinator; callidus,

403. Ex Serv., ad illud III Æn.: *Exorat pacem divum*.

405. Supra, ex C. Frontone.

407. Etymolog. lib. xv, cap. 4.

— Vid. Servium, ad illud II Æn.: *Delubra ad sum-  
ma dracones*; et ill. IV; *Delubra adeunt*. Ascon. Ped.  
in Divinationem Cicer.

408. Vid. Fest., dict. *Orba*.

410. Vide Servium, ad illud II Georg.: *Sed Trun-  
cis oleæ melius*.

411. Ex Serv., ad ill. IV Æn.: *Odora cænum vis,  
ex quo pro odoriferum, odorisequum leg. videtur*.

412. Vel potius: *Opera quæ facit, opus quod fit*.

417. Lib. II Differentiarum, 36.

418. Sic fere distinguit Non. inter castitatem et  
pudicitiam, dict. *Castitas*.

420. Intellige, in Var. lect. Pantini, *Sallustius, de  
Bello Catilinario*. AREV.

421. Sic Cicer., VI de Repub., prudentiam ait  
nomen nactam a *providendo*.

— *Callidus*. Interpretes Terentii, act. III, scen. 3,  
Adelph.: *Callidus dicitur, qui callum sibi usu artis  
induxerit*.

per exercitationem [*Al.*, pro exercitatione] artis instructus; facundus, qui facile possit fari.

422. Inter *Pudentem* et *verecundum* hoc interest, quod pudens opinionem veram falsamque metuit: Verecundus autem non nisi veram [*Al.*, vera] timet.

423. Inter *Profanum*, et *nefandum*, et *nefarium*. Nefarius, ut Varro existimat, non dignus farre. Quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur [*Al.*, sustinebatur]. Nefandus, id est, nec nominandus quidem. Profanus autem, cui sacris non licet interesse. De quo Sallustius: *Sacra polluet profanus*. Profanus ergo, porro, id est, longe a fano.

424. Inter *Peccatorem* et *immundum*, quod omnis peccator immundus est; non tamen omnis immundus peccator. Peccator enim est qui transgreditur præcepta Dei, et necesse est hunc et immundum esse quia transgreditur. Immundus autem est et qui **55** cum uxore sua dormierit, aut mortuum tetigerit, non tamen ideo peccator est.

425. Inter *Ploratum*, *planctum*, et *fletum*. Ploratus tantum lacrymarum est, planctus tantum vocum, fletus ad utrumque pertinet.

426. Inter *Pigritiam* et *torporem*. Torpor dormitantis est, pigritia vigilantis.

427. Inter *Perseverantiam* et *pertinaciam*. Perseverantia in virtute est, pertinacia in vitio.

428. Inter *Præsidium*, *auxilium* et *subsidiū*. Præsidium est aliquo loco utili positum, auxilium quod ab exteris datur, subsidium quod postea supervenit.

429. Inter *potentiam* et *potentatum*. Potentia est sui cujusque solius, potentatus vero auctoritas [*Al.*, auctoritatis] est judicialis.

430. Inter *Pestem* et *pestilentiam*. Pestis ipsum est nomen morbi [*Al.*, verbi], pestilentia vero id quod ex se efficit. Pestilentiae autem tres modi sunt: aut ex terra, aut ex aqua, aut ex aere.

431. Inter *Passionem* et *propassionem* Hieronymus in Matthæum distinguit, dicens: quod passio reputatur in culpa; propassio, licet culpam habeat [*Al.*, pro culpa habeatur], tamen non tenetur [*Al.*, retine-

425. Ascon. Pedian. III, in Verr. Non., dict. *Nefarius*; ipse Etymolog. lib. x, littera N.

*Ibid.* Fortasse ne nominandus quidem. Ita certe melius. AREV.

427. Varr., IV de Ling. Lat., initio. Non., dict. *Pervicacia*.

428. C. Front.: *Subsidium quod subest deficientibus, præsidium imponitur, auxilium repentinum est, ita subsidium ad secundos casus præparatur. Præsidium ad custodiam, auxilium, ut possit, ex insperato venit.* Vid. Fest.

429. *Al. suæ* 2 Mss. pro sui.

*Ibid.* Varia lectio efficit cum textu Grialii congruit. Legi poterit *facit*, aut aliquid simile pro *efficit*. AREV.

431. In Codice Regio Vaticano 1838 differentiae sunt alphabetico quidem ordine dispositae, sed alibi contrahiores, alibi copiosiores, et nonnullae additae, ut, exempli gratia: *Inter pati et perpeti: pati brevis est, perpeti longioris est temporis. Inter passum et expertum: patimur voluntate, experimur necessitate. Malim Experimur voluntate, patimur necessitate.* AREV.

432. Ex interpretibus Terent. videtur sumpsisse

tur] in crimine. Ergo qui viderit mulierem, et anima ejus fuerit titillata, hic propassione percussus est: Si vero consenserit, et de cogitatione affectum fecerit (sicut scriptum est in David: *transierunt in affectum cordis*), de propassione transit ad passionem, et huic non voluntas deest, sed occasio.

432. Inter *Percunctionem* et *interrogationem* Augustinus hoc interesse **56** existimat, dicens: quod ad percunctionem multa responderi soleant, veluti quid est hoc, aut illud? ut respondeantur diversa, vel varia. Ad interrogationem non multa respondentur, sed aut non, aut etiam pronuntiabitur. Veluti factum dictumve est? Verum aut falsum est? Respondetur: aut non, aut etiam.

433. Inter *Perfectum* et *consummatum* hoc distat quod perfectum est cui jam addi nihil aliud potest. Consummatum vero est quodlibet opus in finem deductum.

434. Inter *Patens* et *patulum*. Patulum dicimus quod naturaliter semper patet, ut nares, arbor. Patens vero quod aperitur et clauditur, ut ostium, oculi. Sic lucidum et lucibile: lucidum est quod aliunde illuminatur, lucibile quod per se lucet.

435. Inter *Penetrabile* et *penetrabile*. Quod penetrat penetrabile dicitur; quod autem penetratur, penetrabile. Penetrabilia autem sunt domorum secreta, et dicta ab eo quod est penitus.

436. Inter *Post* et *pone* hoc videtur interesse quod post semper chronicōs ponimus, cum dicimus: Post tempus veniam; pone vero, post tergum.

437. Inter *precari*, et *imprecari*, et *deprecari*. Precari est rogare, imprecari est optare [*Al.* exoptare], deprecari est excusare, vel expurgare. Cicero (*lib. II in Verr.*). Quid, inquit, faciat Hortensius? Avaritiæ crimina frugalitatis laudibus deprecetur?

438. Inter *Poscere* et *exposcere*. Poscere minus est quam exposcere. Nam poscunt qui simpliciter petunt, exposcunt qui desiderant.

439. Inter *Polliceri* et *promittere*. Polliceri dicimur **57** quod sponte promittimus nec rogati, promittere

D. Augustinus, act. v, scen. 4, *Andriæ*.

— Aut etiam pron. *Al.*, Sic pronuntiabitur, forte, etiam pron.

*Ibid.* Pantinus in textu legisse videtur aut et pronuntiabitur, pro quo conjicit aut etiam; quæ genuina est lectio. AREV.

434. Ex Serv. ad ill. Eclog. I, *Tityre, tu patulae*.

— Ex Serv. ad ill. VI *Æn.*, *Lucentemque globum lunæ*, ex quo videtur legendum *lucens*, non *lucidum*. Fronto tamen ita etiam fere distinguit inter *lucidum* et *luminosum*.

435. Ex Serv. lib. X *Æn.* ad ill., *Nostrum penetrabile telum*.

— *Penetrabilia*. Ex Serv., ad ill. VII *Æn.*: *Penetrabilibus altis*, et ill. VI: *Regnis penetrabilia nostris*.

436. Fest., dict. *Pone*, et Serv. ad ill. II *Æn.*, *Pone subit conjux*.

— *Tempus*. F. dictio *tempus* superat.

437. Ex Agræt. qui hinc forte augendus.

438. Serv. ad ill. IX *Æn.*: *Si tibi, quæ posco*, aliter quam Isidorus.

439. Ex Serv. ad ill. I *Æneid.*, *Ditione tenerent, Pollicitus*.

quod petitur. Ergo promittimus rogati, pollicemur **A** ultro. Item pollicemur scriptura, promittimus verbo.

440. Inter *Properare* et *festinare*. Marcus Cato sic distinguit dicens: Qui unumquodque mature transigit, is properat. Qui multa simul incipit, neque perficit, is festinat. Ego unumquodque quod adortus eram transigebam °.

441. Inter *Primum* et *priorem*. Primus e multis, prior e duobus, primarius a dignitate.

442. Inter *Plures* et *pluris*. Pluris est quod majori summa laxatur, plures vero de multitudine scribimus [Al., scribitur].

443. Inter *Petivit* et *expetivit*. Petivit pro parum [F. add. petivit] ponitur, expetivit pro satis petivit. Et inimicissime ac vehementer adniscus est. Ex enim **B** pro valde ponitur.

444. Inter *Pyram* et *rogum*: Pyra est constructio lignorum, antequam ignis admotus est. Rogus est dum ardet. Bustum vero posteaquam arsit.

445. Inter *Plebem* et *populum*. Plebs a populo eo distat, quod populus est generalis universitas civium cum senioribus, plebs autem pars humilis et adjecta.

446. Inter *Pauperiem* et *paupertatem*, Pauperies damnum est, paupertas ipsa conditio.

447. Inter *Proclivum* et *declivum*. Proclivus est ascensus; declivus, descensus facilis.

448. Inter *Puerperam* et *puellam*. Puellam investem dici **58** et ætate parvulam, quasi pullam; puerperam vero, quæ primum puerum enixa est, et in an- **C** nis puerilibus parit. Unde et Horatius (*Lib. iv, od. 4*):

Laudantur simili prole puerperæ.

449. Inter *Pampineum* et *pampinosum*. Pampineum est totum de pampinis, pampinosum quod pampinis plenum est.

450. Inter *Populum* et *populos*, cum enim populos numero plurali dicimus, urbes significamus; cum

— *Scriptura*. Al., *Minus*. F. *minis*.

*Ibid.* Hæc est prima differentia quæ in altero libro non alphabetico occurrit, brevior tamen quam hoc loco. AREV.

440. In oratione quam de suis virtutibus habuit. Agell. lib. vi, cap. 14. Non., dict. *festinare*. Fest., dict. *properare*. C. Front. *Qui properat, apparet non D esse defessus, qui festinat, videtur esse defatigatus.*

— *Unumquodque*. Al., *Nunquam quidquam, quod adortus eram, transibam*. Ortus Ms. Forte, *orsus*.

441. Ex Agrætio.

442. Ex Agrætio.

443. *Inimicissime*. Lego *enixissime*, aut *intensissime*.

444. Ex Serv., ad ill. ii Æn., *Constituere pyras*.

— Fest., dict., *bustum*.

445. Sic 9 Terent. Scaurus de Orthograph.: *Populus est in quo omnis pars civitatis, omnes ejus ordines continentur: plebs ea dicitur, in qua gentes civium patriæ non insunt*.

446. Fest., dict. *Pauperies*; ex quo forte scribendum, *paupertas est damn. quod quadrupes facit*.

448. Lib. x Etymolog., littera P. *Puella est parvula, quasi pupilla, et lib. xi, cap. 1, Pupilla, quod pura sit et impolluta, ut sunt puellæ. Et sic dictionem pullam in pupillam forte quis mutandam censeat, cum et Græcis ἡ κόρη utrumque et pupillam et puel-*

populum, unius multitudinem civitatis intelligimus.

451. Inter *Pontificem* et *vatem*. Pontifex tantum summum sacerdotem significat, vates autem plura significat, aut sacerdotes, aut poetas, aut prophetas.

452. Inter *Profugum* et *exulem*. Profugus voluntate, exsul necessitate.

453. Inter *Patrium* et *paternum*. Paternum est quod patris fuit, ut fundus paternus. Patrius dicitur patri similis [Al. patri affectus], ut patrius animus [Al., amor.]

454. Inter *Proprius* et *propius* [Al., *proprium*]. Proprius est nomen, propius vero juxta me.

455. Inter *Prægnantem* et *gravidam* hæc differentia est: prægnantem esse quæ concepit; gravidam, quam uteri gravedo proximam partui ostendit.

456. Inter *Pignera* et *pignora*. Pignera sunt rerum, pignora filiorum et affectuum.

457. Inter *Portentum* et *monstrum*. Portentum est quod **59** ex formis diversis proponitur, monstrum, quod extra naturam nascitur, vel nimis grande, vel nimis breve.

458. Inter *Portentum* et *portentosum*. Portentum dicitur quod ex omni parte naturæ mutationem sumens aliquid portendere futurum videtur, sicut biceps caput in corpus unum, vel sicut in Xerxis regia ex equa vulpem ferunt creatam (*Herodian.*); per quod ejus solvi regnum ostensum est. Nam portentosa dicuntur quæ ex parte corporis sumunt mutationem [Al., notationem]; ut, exempli causa, cum sex digitis nati, sive cum aliqua pravitate [F., parvitate] membrorum.

459. Inter *Portentum* et *ostentum*. Portentum nascitur et in sua permanet qualitate; ostentum vero subito offertur oculis, et subducitur. Sic portentum dicitur a portendendo, id est porro ostendendo, sicut et prodigium, quod porro dicat, id est futura de longe prædicat. Monstrum sane a monitu vel monstrando dictum, quod aliquid significando demonstret et statim. Quinque sunt autem genera prodigiorum, ut

lam significet. Vox tamen *pullam* non temere rejicienda, quandoquidem et Non. *pullum*, inquit *ætatis novellæ, ab antiquo verbo pullare*, quod vetus glossarium agnoscit, estque παραφυάδας βάλλειν, pulli παραφυάδες. Ipse certe hanc eandem lectionem superiore libro habet.

— Etymolog. lib. ii, cap. 2.

449. Serv. ad ill. i Æn., *Nemora inter frondea*.

*Ibid.* *Pampinosum*. Adhibetur hæc vox a Columella et Plinio. AREV.

451. Lib. Etymolog. vii, cap. 12.

452. Vid. Serv. ad ill. i Æn. *Profugus, Lavinaque venit littora*.

456. Ex Agrætio.

457. Fronto. Sic: *Portentum, quod porro, et diutius manet, futurumque postmodum aliquid significat; monstrum est contra naturam, ut est Minotaurus, et infra, in monstro rectus ordo naturæ vertitur: in portento differtur eventus*. Non., dict. *monstra*.

458. Etymolog. lib. ii, cap. 3.

*Ibid.* Pantinus in textu legebat, ut puto, *parvitate*, pro quo conjiciebat *pravitate*. AREV.

459. C. Fronto eodem sensu *ostentum, quod præter consuetudinem offertur, et infra, in ostento raritas administrationem (Lego admirationem) facit*.

Varro dicit, id est : portentum, ostentum, prodigium, A miraculum et monstrum.

460. Inter *Pueritiam* et *pubertatem*. Pueritia est tenera et parva ætas, a puritate ita vocata; Pubertas autem ætas adulta est quæ jam gignere potest; dicta a pube, id est a pudendis corporis, quod hæc loca tunc primum lanuginem inducunt [L., induunt]. Pueritia autem a septimo anno, pubertas a quarto decimo incipit.

461. Inter *Percussum* et *perculsum*. Percussum corpore dicimus, perculsum animo. Cicero, de Signis: Tanquam ipsa illa face perculsus esset [Agræt., perculsos esse].

462. Inter *Parricidam* et *paricidam*. Parricidam dicimus qui occidit parentem; paricidam, qui socium atque parem.

463. Inter *Procellam* et *tempestatem*. Procellas non tam terrarum **60** quam cœli esse, tempestatas autem fluctuum sunt.

464. Inter *Plantas* et *plantaria*. Quod plantæ sunt raptæ de arboribus, plantaria vero, quæ ex seminibus nata sunt, et cum radicibus et terra propria transferuntur.

465. Inter *Pomarium* et *pometum*. Pomarium est ubi poma ponuntur [Al., transponuntur], pometum ubi poma nascuntur, pomerium ubi poma inveniuntur [Al., ipse locus arborum].

466. Inter *Pyram* et *pyrum*. Pyra est rogos [Al., robur] ardens, pyrum vero pomum.

467. Inter *Piscatorem* et *piscarium*. Piscator est C qui capit, piscarius est qui vendit.

468. Inter *Pulvereum* et *pulverulentum*. Pulvereum, factum; pulverulentum est, pulvere plenum.

469. Inter *Pennas*, et *pinnas*, et *pennum*. Pinnæ sunt murorum, pennæ avium, a pendendo; pennum extremitas ferri acuti.

470. Inter *Prædam*, *lucrum* et *compendium*. Præda ex hoste, lucrum ex negotio, compendium proprie ex pondere.

471. Inter *Pompeii porticum*, *Pompeiam*, et *Pompeianam*. Pompeii, est ipsius Pompeii; Pompeia,

460. Hæc eadem fere Etymolog. lib. II, cap. 2, et D libro secundo Different.

— *Pubertas autem*. Fest., dict. *Pubes*.

— *Pueritia autem*. Lib. II, Different.

461. Ex Agrætio.

— *De signis*. 2 Ms., designat.

462. Lib. V, Etymolog., cap. 25.

*Ibid.* *Paricida* et *patricida* pro eodem accipi solent. Vide Festum. AREV.

463. Ex Serv. ad ill. I. Æn., *Creberque procellis Africus*, et ipse Etymolog. lib. XIII, cap. 11.

464. Ex Serv. ad ill. II, Georg., *Hic plantas tenero abscindens de corpore*.

465. Ex Sosipatro Carisio.

— *Pomerium*, etc, Puto glossema proxime præcedentium verborum.

468. Lego ex pulvere factum.

470. C. Fronto., *præda victos spoliat*.

— *Compendium*. C. Fronto., *Compendium utique ad pondus pertinet*.

471. Ex C. Frontone.

publicata; Pompeiana, si ad aliam domum transit. 472. Inter *Populum* et *plebem*. Quod populus est univ-  
versus cum senatu et civibus Romanis, plebs tantum vilior numerus.

473. Inter *Partem* et *partim*. Partem nomen, partim adverbium est.

474. Inter *Postremum* et *posteriorem*. Postremus de multis, posterior de duobus.

475. Inter *Principium* et *initium*. Principium, prima pars; initium, uniuscujusque rei incipientis cœptum.

476. Inter *Pendent* et *pendunt*. Pendent suspensi, pendunt aliquid ponderantes.

**61** 477. Inter *Pene* et *pene*. Pene adverbium est, pene turpissima [Al., novissima] pars corporis.

#### De littera Q.

**B** 478. Inter *Quatenus* et *quatinus*. Quatenus adverbium est, quatinus conjunctio causalis, ut si dicas: *Quatinus hoc sine plaga non facis, en tibi plagas*. Adverbium est autem quatenus, aut temporis, aut loci; temporis cum dicimus: *Quatenus hoc modo res exercebis*.

479. Inter *Quoniam* et *quia*. Quoniam præponitur, et sic sequentem sensum alligat, ut: *quoniam dicis* [Al., dicit], dico. Quia postponitur, et superiorem sensum confirmat, ut: *Scias quia didici*.

480. Inter *Quamdudum* et *jamdudum*. Quamdudum interrogantis est, jamdudum respondentis.

481. Inter *Quæritur* et *quiritur*. Quiritur de implorando, quæritur de inquirendo.

482. Inter *Questus* et *quæstus*. Quæstus lucri, questus lacrymarum.

483. Inter *Quæ* et *que*. Quæ pronomen est, que vero conjunctio est.

484. Inter *Quod* et *quot*. Si per *d* scribitur quod, pronomen personale est; si per *t* quot, numerus.

#### De littera R.

485. Inter *Recens* et *novum*. Recens nascitur; novum fit. Unde et Virgilius:

Lac mihi non æstate novum, non frigore deficit.

**62** 486. Inter *Religionem* et *fidem*. Fides est credulitas qua Deum confitemur, religio est cultus quem illi credentes exhibemus. Dicta autem fides ab eo quod fit id quod inter utrosque placitum est. Quasi

— *Pompeiana*. 2 Ms. *Pompeigena*.

— *Domum*. *Dominationem transiit*, Lego ex Frontone.

477. Fest., dict. *Penem*.

478. C. Fronto: *Quatenus, quatine, quatinus, quoniam*. Fest., dict. *Quatenus*.

*Ibid.* *Quatenus* et *quatinus* proprie non differunt, quidquid Festus alique dicant; sed quia apud veteres *e* et *i* inter se facile commutabantur, idcirco *quatenus* et *quatinus*, *protenus* et *protinus*, et similia occurrunt. AREV.

481. Ex Agrætio, unde legendum constat: *Inter quæritur et queritur: queritur deplorando, quæritur de inquirendo, nisi malis quiritur in quiritatur mutandum*.

*Ibid.* Conjecturam Pantini, legendum *quiritatur*, confirmat locus Varronis, l. V de Ling. lat., cap. 7: *Quiritare dicitur is qui Quiritium fidem clamans implorat*. AREV.

482. Ex Agrætio, in quo male est *lucro*.

486. Cicer., Off.

inter Deum et hominem dicta quoque religio, eo quod ea homines religantur vinculo serviendi ad cultum divinitatis. Religio autem est in virtute, superstitio vero in cultu illicito.

487. Inter *Rationale et rationabile*. Rationale et [Al., ut] angelus et homo, rationabile quod ratione vel agitur vel dicitur.

488. Inter *Rusticum et rusticum*. Rusticus operarius dici potest, rusticantus pater familias.

489. Inter *Rusticitatem et rusticationem*. Rusticitas morum est, rusticatio operis.

490. Inter *Rationem et ratiocinationem*. Ratio est mentis motus [Al., motum] in his quæ dicuntur [Al., discuntur], discernere vel connectere valens; ratiocinatio autem rationabilis est subtilisque disputatio, atque a certis ad incertorum [Al., add. aut incertis ad certorum] indagacionem nitens cogitatio.

491. Inter *Regium et regale*. Regium est ipsius regis, regale dignum rege. Sic et regia et regalis. Regia domus in qua est, regalis rege digna.

492. Inter *Rubor, robur, robor*. Rubor coloris est, robur virtutis, robor arboris.

493. Inter *Reptilia et repentia*, Reptilia aquarum sunt, repentia terræ.

494. Inter *Rivum, fontem, torrentem, et flumen*. Rivus subito fit: fons est caput atque decursus in quem naturalis manat aqua, torrens pluvie fluctus præceps [Al., pluvia fluctus et præceps], fluvius aquæ decursus generaliter.

#### De littera S.

495. Inter *Sidera, astra, stellas, et signa*. Sidera illa dicuntur quibus navigantes considerant quod ad cursum dirigant consilium; **63** astra autem sunt stellæ grandes, ut Orion; stellæ autem, multijuges, ut Hyades, Pleiades; signum vero quo animantis imago formata est, ut Taurus, Scorpio et hujusmodi.

496. Inter *Sempiternum et perpetuum* hoc distat [Al., discrepat], quod sempiternitas ad Deum pertinet, perpetuitas ad angelos, vel ad animas [Al., animam] hominum. Primum enim semper fuit, nec unquam esse desinit; alterum esse cœpit, sed esse perpetuum non desinit.

497. Inter *Sensum et intellectum*. Sensus ad naturam refertur, intellectus ad artem.

498. Inter *Sacrum, religiosum, et sanctum*. Sacrum vocamus quod ad Deum pertinet; religiosum quod ad homines justos; sanctum vero quo aliquid sanc-

tur, quoque violato, poena committitur. Sacrum vero et sanctum est, sanctum vero non continuo sacrum. Item sanctum in bonam partem ponitur; sacrum vero duo significat, et bonum, et malum: bonum, ut illud (Virg., Eclog. 1): *Inter flumina nota, et fontes sacros*; malum, ut: *Auri sacra fames* (Æneid. lib. III). Et: *Sacræ panduntur portæ* (Æneid. lib. II). Et: *Leno sacer* (Plaut.). Et: *sacer hircus* (Ovid.). Unde et ignis sacer dicitur hircus horribile. Alma autem ab alendo dicta. Unde et apud paganos alma Ceres dicta est, alimentorum inventrix.

499. Inter *Sapientem et prudentem* ita discerni solet, ut sapiens vocetur is qui intellectum æternorum rimatur, prudens vero qui ea quæ sensibus corporis experiuntur.

**B** 500. Inter *Stultum, fatuum, et stupidum*. Quidam veterum fatuum existimant qui nec quod fatur ipse, nec quod alii dicunt, intelligat; stultum vero hebetiorem corde. Unde Afranius: *Ego, inquit, me stultum existimo, fatuum esse non opinor*. Id est, obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. Stupidus vero dictus est quasi lapideus, quasi stolidus.

501. Inter *Sævum et crudelem*. Sævus in ira, crudelis in sanguine.

502. Inter *Stuprum, incestum, et adulterium*. Stuprum in virgine, **64** incestum in parente vel vidua, adulterium in nupta. Dictum autem incestum quasi incastum.

503. Inter *Satietaem et saturitatem*. Satietas vario genere spectaculorum contingit, saturitas vero ciborum est.

**C** 504. Inter *Superbiam et arrogantiam*. Arrogantia est inanis gloria de eo quod quisque est. Superbia vero, supergrediens elatio mentis de eo quod non est. Superbiæ autem gemina est differentia: Una quæ spirituales ac summos viros per virtutum jactantiam dejicit, altera quæ carnales erga seniorum imperium inobedientes reddit. Dicta autem superbia, quia super vult quam quod est.

505. Inter *Scientem et sciolum*. Sciens est peritus scientia et rebus; sciolus, simulator scientiæ ac peritiæ, scienti contrarius est; et quidquid alius sciat, ipse videri vellet scire: aut qui se profitetur scire omnia, aut etiam futura prædicere.

506. Inter *Spurcum et spurium*. Spurcus non tantum impurus, sed et sævus; spurium autem patre incerto, matre vidua genitus, quasi tantum

— *Superstitio vero*. Non., dict. *Superstitionis*.

491. Ex C. Front., dict. *Regium*.

492. Vetus Glossar., *robur*, εἶδος ξύλου μελάνδρου.

493. Etymolog. lib. XII, cap. 6.

494. De hac differentia, vide n. 244. AREV.

495. Etymolog. lib. III, cap. 59 et 70.

*Ibid.* In aliis Mss. quæ navigantes considerant. AREV.

496. Lib. Sententiarum D. Isidor.

498. Serv., ad ill. I Æn.: *Templis indicit honorem*.

Et illud III Æn.: *Auri sacra fames*.

500. Etymolog. lib. X, littera S, interpretes Terentii act. V, scen. 9, Eunuch.

— *Stupidus*. Non., dict. *Stupidus*.

502. *Cum viduis*, Non., dict. *Stuprum*.

**D** — Etymolog. lib. X, littera I.

— Etymolog. lib. V, cap. 26, et lib. X, littera A.

503. Carisius: *Saturitas in cibo tantum dicitur, in cæteris vero satietaem*. C. Fronto brevius. *Saturitas ventris, satietaem animi*.

504. C. Fronto: *Superbia a superhabendo: arrogantia etiam in pauperem cadit*.

— *Super vult*, etc. Al. *Semper vult, quod non est*.

505. *Dissimulare* est astute celare, et occultare, quod quis scit, quamvis non dicat, se nescire. AREV.

506. Non., dict. *Spurcum*.

— *Spurium autem*. Etymolog. lib. IX, cap. 5.

*Ibid.* *Spurium vocabant*. In Etymologiis, loco citato, litteris Græcis σπόριον vocabant. AREV.

spurii filius. Quia muliebrem naturam antiqui [Al. A *add.* jurisconsulti] spurium vocabant. Eisdem et favonios quidam appellant, quia quædam animalia favonii spiritu hausto concipere existimantur.

507. Inter *Sceleratum*, *scelestum*, et *scelerosum*. Grammatici dicunt sceleratum illum esse in quo fit [Al., sit] scelus; ut Cicero: *O te* [Al., tu] *scelerate, qui subactus et prostitutus es*. Scelestum autem per quem fit. Ut Terentius: *scelestus, ovem lupo commisisti*. Scelerosus, qui facit: ut idem: *Ego illum scelerosum misera nolens pertuli*. Sed hæc auctores non usquequaque custodiant.

65 508. Inter *Salutem* et *salubritatem*. Salus est integritas corporis; salubritas, saluti conveniens causa, per quam sanitas, vel reservatur, vel restauratur.

509. Inter *Super* et *supra* hoc interest: Super **B** est quod imminet [Agrætius eminet], supra quod substratum aliquid habet. Item super interdum, aut nimium, aut satis accipimus.

510. Inter *Subter* et *subtus*. Subter est quod re aliqua superiore deprimitur, et proculcatur [Al., conculcatur]; subtus quod demissum altius non contingitur.

511. Inter *supremi* et *supprimi*. Supremi et summi significat et imi; supprimi autem, occultari.

512. Inter *Sumere* et *accipere* [Al., præcipimus]. Sumimus ipsi, accipimus ab alio. Cum enim damus, dicendum est, Accipe; cum permittimus [Al., præcipimus] ipsi tollere, dicimus [Al., dicendum est], Sume. Item sumimus per nos, accipimus a volentibus, tollimus a non volentibus [Al., nolentibus]. Item auferimus [Leg. adimimus], jure quidquid dedimus assumimus jussu, eripimus vi.

513. Inter *Sperare* et *expectare*. Expectamus et bona et mala; speramus autem tantum bona. Miro autem modo Virgilius verbi hujus proprietatem a propria significatione secernit, dicens (*Æneid.* IV):

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem;  
dum omne quod exhorret animus rectius timere  
dicatur [Al. *add.* quam sperare]. Sed grammatici hoc exponunt, dicentes: Sperare dixit pro timere. Quod et Lucanus distinguens ait: *Liceat sperare timenti*.

514. Inter *Scire* et *nosse*. Scire est reddere ratio-

507. Sic interpretes Terentii act. IV, scen. 3, Eunuch.: **D** *Scelerosus, est multorum: scelestus, vel unius: scelerosus, proprie auctor sceleris: sceleratus, in quo scelus sit commissum, vel constitutum.*

508. Al. *Ætas, vel salvatur, vel reservatur.*

509. Ex Agrætio.

— *Super interdum.* Serv. ad ill. III, *Æn.*, *O mihi sola mei super Astyanactis imago.*

510. Ex Agrætio.

511. Fest., dict. *Supremum*. Non., dict. *Supremum*.

512. Sic C. Fronto: *Sumimus quæ posita sunt, accipimus quæ porriguntur.*

— *Assumimus, etc.* Ex Fronto, qui ita, *aufert, qui dedit, adimit* (legoin Isidoro *adimimus*) *imperio coactus; eripit qui plus valet.*

513. Ex interpretibus Terentii act. II, scen. 6, *Andriæ*.

— *Miro, Serv. ad versum citatum.*

514. Ex Serv. ad ill. I *Æn.*, *Dissimulant, et nube*

nem quam noveris; nosse, referre tantummodo quod audieris.

515. Inter *Simulare* et *dissimulare*. Dissimulamus nota: simulamus ignota. Qui enim fingit se scire quod nescit, simulat; **66** qui autem quod scit nescire se dicit, dissimulat. Unde et Sallustius: *Ille simulator incerti, ac certi dissimulator erat.*

516. Inter *Sistere*, et *consistere*, et *assistere*. Sistere est interdum resistere, vel prohibere, id est, qui aliquam rem in loco stare facit. Ut Virgilius: *Sistere aquam fluviis*. Assistere vero et ante unum, et coram multis; consistere in medio adesse.

517. Inter *Servire* et *inservire*. *Servire* tantum dominis: *inservire* cujusque præceptis.

518. Inter *Spirare* et *exspirare*. *Spirare* vivere est, *exspirare* mori.

519. Inter *Surgere* et *exurgere*, et reliqua. *Surgitur* a loco, *exsurgitur* a somno, *insurgitur* ad vindictam, *consurgitur* ad auxilium.

520. Inter *Subjicitur* et *supponitur*. *Subjicitur* cito, *supponitur* lente.

521. Inter *Simul* et *semel*. *Semel* ad numerum pertinet, ut, *semel bis*; *simul* ad congregationem, ut, *Globati* [Al., *conglobati*] *simul feruntur in arma viri.*

522. Inter *Sepulcrum* et *monumentum*. *Sepulcrum* tantummodo tumulus defunctorum est, *monumentum* vero, nunc *sepulcrum*, nunc *historia rerum gestarum*: dictum eo quod mentem moneat, vel ad memoriam defuncti, vel ad recordationem rei scriptæ. Porro tumulus bifarie, nunc tumens tellus, nunc *sepulcrum* vocatur. *Sepulcrum* autem a sepulto dictum. *Sepultus* vero, eo quod sine palpitatione, vel pulsu sit, id est, sine motu. *Cadaver* autem a cadendo dictum.

523. Inter *Sacrificium* et *hostiam* hæc vetus erat discretio, quod *sacrificium* spontanea oblatio erat; *hostia* vero quæ devictis hostibus immolabatur. Hæc et *victima* vocabatur. Alii *victimam* **67** ideo dictam putant, quia ictu percussa cadit, vel quia vincata ad aras perducitur.

524. Inter *Sedes* et *thronos*. *Sedes* non tantum unius, sed multorum est. Nam *solium* unius tantum est, et *regum*; *sedes* quibuscunque [Al., *illud cujuscunque*] proprium. *Solium* autem, vel a *solius*

*cava speculantur amicti.* Al., *Dissimulamus notum, simulamus ignotum.*

— *Qui enim.* C. Fronto, *Qui simulat probare vult quod non est.*

— *Ille simulator.* Puto Isidorum scripsisse adducto loco ex bello Catilinario et exposito: *Cujuslibet rei simulator, ac dissimulator. Simulator incerti, ac certi dissimulator erat.* Nisi forte ab alio glossema adjectum.

516. Nescio an scripserit Isidorus: *assistere vero ante unum, consistere coram multis.* Et reliqua quæ alteri exemplari deerant, omittenda.

518. Ex Agrætio, qui forte hunc emendandus.

522. Fest., dict. *Sepulcrum*. Etymolog. lib. xv, cap. 11.

*Ibid.* *Dictum.* Serv. ad ill. vi, *Æn.*, *illa hæc monumenta reliquit.*

— Etymolog. lib. xv, cap. 11.

— Etymolog. lib. xi, cap. 2.



sessione, vel a soliditate dictum. Solium Latini, A Græci thronum dicunt. Sedes autem dictæ, quia apud veteres Romanos non erat usus accumbendi. Unde et consedere antiquo more dicitur. Nam veteres sedentes epulabantur. Postea, ut ait Varro, de Vita populi Romani, viri discumbere cœperunt, mulieres sedere. Quia turpe illis erat discumbere mulierem [Al., discumbere visum].

525. Inter *Servum* et *famulum*. Servi sunt in bello capti, quasi servati; sicut mancipium ab hostibus, quasi manu captum. Famuli autem ex propriis familiis orti.

526. Inter *Servitatem* et *servitium*. Servitus est conditio serviendi, servitium numerus servientium [Al., servorum est].

527. Inter *Socerum* et *socrum*. Socerum virum dicimus, socrum feminam.

528. Inter *Similitudinem* et *figuram*. Similitudo est cum secundum aliquam speciem visam imago vel pingitur, vel formatur. Figura est cum impressione formæ alicujus imago exprimitur, veluti si in cera ex annulo effigiem sumat, aut si sigulus in argillam manum vultumque aliquem imprimat, et fingendo figuram faciat.

529. Inter *Sanguinem* et *cruorem*. Sanguis est dum in corpore manet, effusus vero cruor fit. Cruor autem a cruditate vocatur, unde et crudelitas dicta, et crudus. Alii dicunt cruorem victimarum esse, sanguinem hominum. Ut Virgilius (*Æneid.* II) :

Sanguine placastis ventos, et virgine cæsa;  
id est, sanguine virginis occisæ.

530. Inter *Sinum* et *gremium*. Sinum dicimus sinuatæ vestis receptaculum, gremium interius accuratæ [Al., accuratæ].

68 531. Inter *Senium* et *senectutem*. Senectus est gravior ætas post juventutem succedens, senium autem ultima ætas post gravitatem veniens. Sic senex et senior. Nam senior adhuc viridior. Ut illud Virgilianum :

Jam senior, sed cruda deo viridisque senectus.

Et Terentius : *Quo jure sum usus adolescentior; non utique magis adolescens, sed minus.* Ut senior, minus

523. Etymolog. lib. VI, cap. 19.

524. Etymolog. lib. XX, cap. 11.

— *Solium*. Serv., ad illud I *Æn.* : *Solioque alte D subnixa resedit.*

— *Sedes autem unius*. Isidor., proxime citato loco.

525. Etymolog. lib. VIII, cap. 4.

526. Ex Sosipatro Caris.

529. Etymolog. lib. XI, cap. 1.

— *Cruor*. Serv., ad illud VIII *Æn.* : *Tepidusque cruor fumabat ad aras.*

*Ibid.* In textu Grialii erat *cruor victimarum*, per errorem, ut puto, pro *cruorem*. AREV.

531. Etymolog. lib. XI, cap. 2.

— *Sic senex*. Forte legendum, ex citato loco Isidori, *sed sene minus est senior.*

— *Jam senior*. Vid. Serv., ibidem, *Æneid.* VI.

*Ibid.* De variis ætatis gradibus plura dixi in prolegomenis ad Dracontium, pag. 21. In textu Grialii erat : *Sic senes pro sic senex*. AREV.

534. Ex C. Fronto., qui tamen Palæmonem non nominat.

535. Ex Servio, ad ill. II *Æneid.* : *Statio male fida*

senex. Senecta autem est ipsa sors, sive [Al., atque] conditio senectuti accedens.

532. Inter *Sonum* et *sonitum*. Sonus [Al., sonitus] est quidquid auditur sensibile, sonitus [Al., sonus] vero confusio [Al., confusæ] vocis tubarum.

533. *Spolia* ad exspoliantes, *exuviæ* ad exspoliatos.

534. Inter *Stillam* et *guttam* Palæmon grammaticus ita distinguit : *Gutta*, inquit, *stat*; *stilla* *cadit*.

535. Inter *Stationem* et *portum*. Statio est, ubi ad tempus stant naves, portus ubi hiemant. Nam portus locus ignotus est ab accessu ventorum, ubi hiberna opponere solent.

536. Inter *Serenum* et *tranquillum*. Serenum enim ad cælum referri potest, ad mare non potest. Serenum enim cælum dicimus, tranquillum mare.

537. Inter *Saxa* et *lapides*. Saxa tantum durissima, nam lapis et dura et mollis est petra.

538. Inter *Specum* et *antrum*. Specum Latini, Græci antrum dicunt. Sunt autem loca ex quibus repercussæ voces imaginem referunt.

539. Inter *Semitam*, *callem* et *tramitem*. Semita hominum est, callis vero pecorum vel ferarum est. Callis etiam dicitur via stricta, a 69 calcando ita dicta. Tramites vero transversa sunt in agris itinera, proprie ergo callis semita tenuis, callo pecorum prædurata. Semita autem quasi semis via. Semita [dicta, qua potest ire unum vehiculum. Hujus [Al., cujus] duplex actus vocatur : propterea quod duo capit, vel propter euntium et venientium vehiculorum occursum.

C 540. Succipere est, de superiori aliquid cadens corporale, suscipere causam incorporaliter. Suspiciere sursum aspicere, aut venerari.

541. Inter *Simulare* et *dissimulare*. Qui simulat vult videri facere quæ non facit, qui dissimulat non vult videri facere quæ facit.

542. Inter *Somnum* et *somnium*. Somnus quo dormimus, somnium quod dormientes videmus.

543. Inter *Sum* et *suum*. Sum verbum est, suum pronomen est.

544. Inter *Sævit* et *sevit*. Sævit, irascitur; sevit satorem dicit.

*carinis*; et ill. X :

Frangere, nec tali puppes statione recuso.

— Forte legend. *locus remotus*, ex Etymolog. lib. XIV, cap. 8.

536. Sic Virg., Georg. I : *Cælo properanda sereno*; et *Hiemes optate serenus*; et alibi : *Unde serenas Ventus agat nubes*; et sæpe alias.

— *Tranquillum*. *Tranquilla per alta*. II *Æneid.*

538. Agnoscit etiam hanc vocem vetus glossarium.

539. Ex Serv., ad ill. IV *Æneid.* : *Convectant calle augusto*; et ipse Etymolog. lib. XV, cap. 16.

— *Semis via*. Varr., IV de Ling. Lat. : *Quasi semi iter*. Ipse Etymolog. lib. citato, a *semi itu*.

— *Semita dicta*. Legend. *Via dicta*, neque enim semita vehiculum, sed via capit.

— *Actus vocatur*. Paulus, ad Festum, dict. *Actus*. Varr., IV de Ling. Lat., duobus locis. Ipse Etymolog., lib. XV, cap. 15.

542. Ex Serv., ad ill. V *Æn.* : *Tibi tristia somnia portans*, qui tamen : *Somnium, quod dormientes videmus.*

545. Inter *suus* et *sus*. *Suus* pronomen est, *sus* animal est.

546. Inter *Syram* et *suram*. *Syra* gentis suæ femina, *sura* pars pedis.

547. Inter *Sartorem* et *sarcinatore*. *Sartorem*, agrum sarrientem; *sarcinatore*, vestes sarcientem.

548. Inter *Similem* et *simulantem*. *Similem*, talem; *simulantem*, talem mentientem.

549. Inter *Strenuum* et *externum*. *Strenuum*, fortem; *externum*, extraneum dicimus.

550. Inter *Statum* et *staturam*. *Statum*, quæstionem vel scenicam vestem; *staturam*, quantitatem cujusque rei.

70 551. Inter *Scripturam* et *lectionem*. *Lectio* in opere est, *scriptura* in affectu, vel *pictura*.

De littera T.

552. Inter *Terram*, et *tellurem*, et *humum*. *Terra* squalida est et inculta, *tellus* fructifera; *humus* autem, inferior, et deorsum, et humida [ *Al.* add. *tellus* ]. Unde et *humati*, *sepulti*. Generaliter autem ubique *terra* est, non ubique *humus*. Et in parietibus *terra* est, hoc est in lateribus, et non est *humus*. *Humus* autem *terra* humida est, et ab humore vocata, sicut et *terra*, quod naturali siccitate torreat, sicut et *tellus*. quod fructus [ *Al.*, fructum ] ejus tollimus.

553. Inter *Temperantiam* et *temperatorem* sic discernitur, ut *temperantia* animorum sit, *temperatio* rerum.

554. Inter *Timentem* et *timidum*. *Timidus* est qui semper timet, *timens* vero qui ad tempus formidat ex causa. Tali intellectu distinguuntur *pavidus* et *pavens*, *providus* et *providens*, *superbus* et *superbiens*, *languidus* et *languens*, *furibundus* et *furens*, et cætera similia.

555. Inter *Tremulum* et *tremetem*. *Tremulus* est natura, *tremens* tempore.

556. Inter *Temeritatem* et *audaciam*. *Temeritas* sine consilio dicitur; *audacia*, post consilium.

557. Inter *Tum* et *tunc*. *Tum* temporis est futuri; *tunc*, præteriti.

558. Inter *Tribuere* et *tribuere*. *Tribuimus* cum aliquid donamus, *tribuimus*, dum ordines officiaque distribuimus.

545. Vide supra.

547. Ex Non. videtur dict. *Sartores*.

—*Sarcinatore*. C. Fronto, *Sarcinatrix*, quæ *sarcinas* servat.

*Ibid.* *Sartor* non solum accipitur pro eo qui *sarrit* agrum, hoc est, qui *sarculo* herbas inutiles evellit, sed etiam pro eo qui *sarcit* vestes. AREV.

550. Interpretes Terentii act. III, scen. 5, Eunuch. *Statura corpori* ascribitur, *status ad habitum* refertur. Ergo *status* est *σχῆμα*, *statura* longitudo corporis: pro *quæstionem* autem, malim *quæstionis*, aut *quæstionum*. Porro dictiones *scenicam vestem* forte in *σχῆμα* contrahendæ, legendusque locus: *statum quæstionis*, vel *schema*; aut, *statum quæstionis*, vel *schéma*, sive *vestem*. Vid. Ascon. Pædian. in III Oration. contra Verrem.

551. Quid si legamus, *Inter scripturam et scriptionem*: *Scriptio* in opere, *scriptura* in affectu, V. p.?

552. Etymolog. lib. IV, cap. 5. Varr. IV de Ling. Lat., dict. *Terra*.

553. Ex Agræt. qui addit *temperies ventorum*.

554. Ex Serv. ad ill. Eclog. 7, *Timidisque super-*

559. Inter *Tulit*, *Aabstulit*, et *sustulit*. *Tulit* qui fert, *abstulit* qui ab alio tulit, *sustulit* qui sursum tulit.

560. Inter *Tumidum* et *turgidum*. *Tumet* corpus ægroti. *Turget* cadaver.

71 561. Inter *Testor*, *contestor*, et *obtestor*. *Testor* sæpenumero ad jusjurandum pertinet, ut Virgilius, *per sidera testor*; *contestor* autem ad iudices, *obtestor* ad adversarios.

562. Inter *Terga* et *tergora*. *Terga* sunt hominis, quod singulariter *tergum* facit; *tergus* vero quadrupedum est. Unde pluraliter *tergora* coria dicuntur.

563. Inter *Tumultum* et *bellum*. *Bellum* est contra hostes exortum, *tumultus* vero domestica appellatione concitatus. Hic et *seditio* nuncupatur. Nam *seditio* est discessio [ *Al.*, *dissensio* ] civium. Quod enim seorsum alii ad alios eunt, *seditio* dicitur. Alii putant propter dissensionem animorum *seditionem* vocari [ *Al.*, *vocatam* ], quam Græci *diastasin* vocant.

564. Inter *Turbidum* et *turbulentum*. *Turbidum* de natura est, *turbulentum* fit.

565. Inter *Terrenum*, *terrestre*, et *terrosum*. *Terrenum* opus dicimus, *terrestre*, ut *maritimum*, *terrosum* vero *frumenti* genus *arenosum*.

566. Inter *Tuus* et *tus*. *Tuus* pronomen est, *tus* vero pigmentum.

Inter *Tuum* et *tum*. *Tum* adverbium est, *tuum* pronomen.

567. Inter *Tempore* et *tempori*. *Tempore*, ablativo casu, *tempori* adverbium est.

568. Inter *Tristitiam*, et *mœstitiam*. *Mœstitia* cordis est, *tristitia* vultus. *Mœstum* ergo vel *mœrentem* animo dicimus, *tristem* aspectu. Item *mœstitia* temporis est, et fit aliquando ex aliquo accidenti dolore. *Tristitia* vero, vitium naturæ perpetuum est.

De littera V.

569. Inter *Vetus* et *antiquum*. *Vetus* annis enumeratur, *antiquum* sæculis.

72 570. Inter *Virtutem* et *fortitudinem*. *Virtus* in animi vigore et habitu est, cujus pars est *fortitudo* mentis. Quæ ex quatuor virtutibus una est, licet et corporis robur *fortitudo* vocetur.

571. Inter *Vecordem* et *vesanum*. *Vecors* inali cordis, sicut *vesanus* non probe [ *Al.* *proprie* ] sanus.

D venit *Ægle*.

556. Vide supra.

557. *Al.* *Tum temporis est præsentis, tunc temporis futuri est.*

561. Sic Serv. ad ill. II *Æn.*, *Testor numen ait.*

*Ibid.* In nonnullis Mss. est: *Inter contestari et obtestari hoc interest, quod contestamur ad adversarios, obtestamur amicos.* AREV.

562. *Caris.* brevius: *Tergum hominis, tergus pecoris nominatur.* Vid. Serv. ad illud *Æn.*, *Tergora diripiunt costis.* 593. *Tumultus* propriam significationem vide apud Serv. ad ill. I *Æn.*, *Ut belli signum, VIII,* etc. et illud, VII, *Ipse vocat pugnas.*

*Ibid.* De *tumultu* fusius in *Etymologiis*, lib. XVIII, cap. 1. AREV.

569. C. Fronto sic: *Antiquum est, quod excessit patrum memoriam. Vetus annorum multorum sentit utilitatem.*

571. Sic Fest. dict. *Vecors.*

*Ibid.* De vocibus quæ ex *ve* componuntur, videndus Gellius, lib. V, cap. 12, et lib. XXVI, cap. 15. AREV.

572. Inter *Velocitatem* et *celeritatem*. *Velocitas* A *gratia* : *Uter vult, veniat ad me*, id est, qui vult de pedum est, *celeritas* animorum.

573. Inter *Vastitatem* et *vastitudinem*. *Vastitas* corporis est; *vastitudo*, solitudo.

574. Inter *Voluptatem* et *voluntatem*. *Voluntas* est desiderium nondum adeptæ rei, *voluptas* vero rei adeptæ delectatio, vel bonæ, vel malæ.

575. Inter *Verbera* et *flagella*. *Verbera* quodlibet genus flagellorum est, nam *flagella* proprie virgarum sunt, et dicta eo quod flatu agitentur et sonent.

576. Inter *Valetudinem* et *infirmiorem*. *Valetudo* prospera esse potest et adversa, *infirmitas* semper infesta est.

577. Inter *Vulnus* et *ulcus*. *Vulnus* ad animum refertur, *ulcus* ad corporis injuriam. Item *vulnus* corporis recens plaga, *ulcus* vero inveteratum *vulnus*.

578. Inter *Verbum* et *Sermonem*. *Verbum* unius B *pars* orationis est, juxta grammaticos. Nam *sermo* plurimorum verborum oratio est. *Sermo* autem a serendo dictus, quod nos cum præpositione dicimus a disserendo. Hinc et *sermo* sancti Hilarii et Augustini dicitur, id est dissertio Hilarii et Augustini.

579. Inter *Ultra* et *citra*. *Ultra* illuc vel amplius, *citra* huc ad nos, intra nos.

73 580. Inter *Ulcisci* et *vindicare*. *Ulciscimur* injuriam factam; *vindicamus*, ne fiat.

581. Inter *Videre*, *aspicere*, et *intueri*. *Videmus* natura, *aspicimus* voluntate, *intuemur* cura.

582. Inter *Veneunt* et *vendunt*. *Vendunt* qui venundant, *veneunt* qui venduntur.

583. Inter *Volo*, et *opto*, et *cupio*. *Volo* minus est C *quam opto*, *Opto* minus est *quam cupio*.

584. Inter *Unum* et *unicum*. *Unus*, ex multis; *unicus*, solus est. *Solus* itaque *unus* numeratur, *unicus* intra numerum finitur.

585. Inter *Unum* et *solum*. *Unus* ad numerum pertinet, *solus* e multis intelligitur.

586. Inter *Uter* et *utrum*. Si enim dicimus: *Utrum vis*, eligere significat, aut hoc, aut illud. *Uter* autem accipitur pro personis, sicut, verbi

572. Ex Agræt. qui amplius, *Velocitas pedum et corporum, celeritas animorum atque factorum*.

574. Fronto brevius: *Voluntas facto gaudet, voluptas fieri cupit*, quem Isidor. velut explicavit.

575. Etymolog. lib. v, cap. ultim.

— *Et dicta*. C. Ex Serv. ad ill. II Georg.; *Neve flagella summa pete*. Etymolog. lib. xvii, cap. 5, 6.

577. Agrætius: *Ulcus est quod nascitur, vulnus quod ab alio infertur*. Et Serv. *Ulcus tecta et clausa est malignitas, vulnus hians, et patens*.

578. Etymolog. lib. v, cap. 8.

580. Ex Frontone, qui ita: *Ultio vindicat factum, vindicta vel vindictio futura prohibet*.

581. Ex Frontone, in quo tamen pro *aspicere* et *aspicimus*, rectius est *spectare* et *spectamus*, nam *aspicere* ex improvise, idem auctor docet.

586. *Lego eligo* pro *eligere*.

587. Ex Serv. ad ill. II Æn.: *Festa velamus fronde per Urbem*. Vid. Non. dictionibus: *Inter Urbem, et Civitatem*. Al. *Ut urbe mœnia civitatis significet, civitate incolas urbis*.

— *Urbem autem*. Serv. ad ill. I Æn.: *Urbs antiqua fuit*; et Donat. ad ill. v *Urbem designat aratro*.

*gratia* : *Uter vult, veniat ad me*, id est, qui vult de duobus.

587. Inter *Urbem* et *civitatem* ita distinguit Cicero, ut *urbem* mœnia civitatis significant, *civitas* incolas urbis. Nam ad Dolabellam sic scripsit: *Liberasti urbem a periculo, civitatem a metu*. *Urbem* autem ab urbo, quem aratrum vel sulcum veteres dicebant, aut ab orbe dictam putant, cujus in se imaginem respublica contineret. Porro oppidum ad habitantes pertinet, *civitas* ad leges, *urbs* ad utramque.

588. Inter *Virum* et *hominem*. *Vir* mas est, non femina; *homo* mas est, et femina. *Femina* autem naturale nomen est, generale mulier, speciale virgo, vel nupta, vel quæ etiam ætatis nomina accedunt.

74 589. Inter *Vultum* et *faciem*. *Facies* est naturalis oris habitus immutabilis, *vultus* vero pro rerum ac temporum qualitate varius et mutabilis [Al., commutabilis], et secundum affectionem animi modo lætus, modo tristis. Unde et *vultuosi* dicuntur qui *vultum* sæpe commutant. Itaque Lucilius hæc quasi distinguens ait: *Quæ facies, qui vultus viro*. Dicimus autem et *vultum* cœli et *vultum* maris, quia et mare sæpe in varios motus ventorum flatibus mutatur, et cœli *vultus* ex luce in tenebras, et ex sereno in nubilum commutatur, sicut et hominum cum mentibus *vultus*.

590. Inter *Virginem* et *viraginem*. *Virgo* est quæ *virum* nescit, *virago* autem quæ *virum* agit, hoc est opera virilia facit. Non autem solum *virgines* *viragines*, sed et corruptæ mulieres, quæ virilia faciunt, *viragines* recte dicuntur.

591. Inter *Vivum* et *viventem*. *Vivum* de victuro dicimus; *viventem*, de morituro.

592. Inter *Ve* et *que*. *Ve* distinguit, *que* conjungit.

593. Inter *Væ* et *ve*. *Ve* sine a conjunctio conjunctiva est. *Væ* cum a, interjectio dolentis est.

594. Inter *Vocem* et *Sonum*. *Vox* est hominis, *sonus* crepidinis.

595. Inter *Uvidum* et *humidum*. *Humidum* est,

— *Aratrum, vel*. *Pars* aratri non aratrum, neque sulcus, sed quod sulcus sit, melius distinctiusque ipse lib. Etymolog. xv, cap. 2.

D — *Ab orbe*. Servius; loco citato, *ab orbe*, quod antiquæ civitates in orbem fiebant.

588. *Vir maris, non feminæ*: *homo, maris et feminæ*. Ms. mendose.

589. Ex veteribus Terentii interpretibus, in quibus tamen pro *facies, formæ* est. Vid. Non. d. *facies*, et potissimum dict. *vultus*, et *facies*, et Serv. ad ill. I Æn. *Tu faciem illius*.

— *Vultuosi*. Non., dict. *Vultuosum*.

— *Vultum maris*. Æneid. v:

Mene salis placidi vultum fluctusque quietos  
Ignorare jubes?

Et ibi Serv.

591. Ex Agrætio.

592. Cod. Vat. *Inter que et ve hoc interest, quod que conjunctio est, ve disjunctio*. AREV.

595. Ex Serv. ad ill. 10 Eclog.

*Uvidus*: hiberna venit de glande Menalcas.

quod extrinsecus habet aliquid humoris, uvidum A vero quod intrinsecus; unde et uvæ dictæ.

596. Inter *Valles* et *convalles*. Valles sunt depressa loca [Al., colla] camporum, convalles, montium intervalla.

597. Inter *Undam* et *aquam*. Unda semper in motu est, aqua vero stativa. Porro imbres nubium sunt, latices fontium. Nam latex proprie liquor fontis, et dictus quod in venis terræ lateat.

598. Inter *Vicum*, et *Viam*, et *plateam*. Vici dicuntur ipsæ 75 habitationes in urbibus; viæ autem, spatia angusta quæ inter vicos sunt, quarum perpetuas et latiores plateas vocamus. Nam plata juxta proprietatem linguæ Græcæ a latitudine nomen accepit.

599. Inter *Viridia* et *virentia*. Viridia sunt ligna; virentia sunt campi, vel prata [Al., prati].

600. Inter *Visus* et *visos*. Visos, participia dicta; Visus, nomina appellativa.

601. Inter *Virum* et *virus*. Virum, hominem; virus, venenum dicit.

602. Inter *Vivit* et *bibit*. Vivit de vita, bibit de potione.

603. Inter *Vinctum* et *victum*. Vinctus, vinculatus; victus, superatus.

604. Inter *Vis* et *bis*. Vis, quæ ad voluntatem pertinet; bis, duabus vicibus.

596. Etymolog. lib. xiv, cap. 8. Fest., dict. *Convallis*.

597. Lib. xiii Etymolog., cap. 20.

— A lapsu. Fest., dict. *Latex*.

598. Etymolog. lib. xv, cap. 2, dict. *Vicus*, et dict. *Plateæ*.

607. *Ragit vel*, puto glossema. Vide carmen Ovidio attributum de variis animalium vocibus.

*Ibid.* De sonitu avium vide appendicem 17 ad Etymologias ex Codice Palatino 281. AREV.

605. Inter *Ullam* et *ollam*. Ullam, aliquam: ollam, vas.

606. Inter *Vallum* et *murum*. Non quod murus etiam vallum. Nam utique quod vallum murus est.

607. Inter *Vagire*, *mugire*, et cætera. Infans vagit, bos mugit, equus hinnit, asinus ragit vel rudit, leo rugit, elephas barrit, sus grunit, ovis balat, serpens sibilat, rana coaxat, corvus crocitat, grus arsat, milvus jugit, canis baubat, vel latrat, vulpes gannit.

608. Inter *Vesperescit* et *vesperascit*. Vesperescit, id est, sero fit; vesperascit, sol ad Occasum declinat.

609. Inter *Viperinum* et *vipereum*. Viperinus, pulchus; Vipereus, ad similitudinem serpentis.

#### De littera Z.

610. Inter *Zelum* et *invidiam*. Zelus interdum et in bonam partem accipi potest, cum quis nititur ea quæ meliora sunt æmulari; invidia vero, ut dictum est, aliena felicitate torquetur, et in duplicem scinditur passionem, cum aut quod ipse est aliud esse 76 non vult, aut alium videns esse meliorem, dolet se non esse consimilem. Pulchre autem quidam Græcum versum transferens elegiaco metro, de Invidia lusit dicens:

Justius invidia nihil est, quæ protinus ipsum  
Auctorem rodit, excruciatque animum.

Invidiæ autem nomen dictum est a nimis intuendo felicitatem [Cicer. fortunam] alterius, ut est illud: *Quisnam florem invidit meum?*

610. Cujus auctoris sit versus Græcus incertum.

— *Invidiæ autem*. Cic., Tusc. iii.

— *Illud*. Actii ex Menalippo, sed detruncatus versus, qui apud Ciceronem ita legitur:

Florem quisnam liberum invidit meum?

C Apud Non., dict. *Invidiæ*:

Unde aut quis mortalis florem liberum invidit meum?  
Trochaicis numeris.

## LIBER SECUNDUS

### DE DIFFERENTIIS RERUM.

#### DIFFERENTIA PRIMA.

77 1. Inter *Deum* et *Dominum* ita quidam definiunt, ut in Dei appellatione Patrem, in Domino Filium intelligerent. Scriptura autem sacra utrumque et Deum affirmat et Dominum.

2. Sed tamen invicem hæc vocabula discernuntur. D Primum enim naturæ nomen est pertinens ad amorem; secundum potestatis, congruens ad timorem.

1. In Domino Filium. Unde hi occasionem sumpsisse potuerint, indicat August., ii de Trinit., cap. 10.

*Ibid.* Hæc differentiæ aliquando rerum, aliquando spirituales vocantur, ut fusius expositum fuit in Isidorianis, c. 56. Notas in Editione Grialii Rolandus Wicelius apposuit, quas propterea Wicelii nomine describam. Varias lectiones ad finem voluminis rejicio. AREV.

3. *Tria quidem nomina*. Nihil hic pericli a Sabellio. Jam enim dixerat in personis esse discretionem, et extrema verba hujus capituli sunt: *Trinitatem in personis non distinguere impium est*. Et capite sequenti cur tam laboratur in discretionem personarum, si cum Sabellio consentiret, nihil fuit. Sed hæc multo plura quam opus est in re minime dubia. Ita tamen veteres

Denique ex Dei vocabulo advertite quid diligas, ex Domini appellatione cognosce quid metuas.

#### II.

3. Inter *Trinitatem* et *unitatem* hæc distinctio est, quod unitas propter inseparabilem deitatis substantiam, trinitas vero 78 propter personarum diversitatem vocatur. In personis enim discretio est, in Divinitate nulla distinctio. Est enim gignens, genitus et

Patres interdum locutos ostendunt D. Eucherii verba immerito ipsi ab hominibus minime malle adempta. Non enim tollenda, sed explicanda fuerunt, aut ex August., qui, serm. 192, ita ait: *Non enim nomina tantummodo, sed nominum etiam proprietates, id est, personas confitemur*; et xi de Civit., cap. 10: *Neque vero sola est ista nominis Trinitas, sine subsistentia personarum, sicut Sabelliani hæretici putaverunt*; aut etiam ex Gregorio Theologo, qui, ne in id incideret, *non personarum nomina, sed nominum personas vere constare dixit: Neque verbum (inquit) sine re velut sonum vocis accipimus, sed tria nomina, et tres personas unius essentiæ, unius majestatis, atque potentiae credimus*.

*Ibid.* *Tria quidem nomina*. Observandum nomina

procedens. Tria quidem nomina, sed substantia una. Sicut enim ignis, candor et color, tria quidem sunt vocabula, sed res una.

4. In relatione enim personarum trinitas est, in substantia vero naturæ unus Deus est : Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus. De Patre quia Deus est testatur Apostolus dicens, *Unus Deus Pater, ex quo omnia*; ita de Filio, quia Deus est, alibi ipse dicit : *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.*

5. De Spiritu autem sancto, quia Deus est, idem qui et supra sic dicit : *Divisiones donationum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus.* Ecce Pater, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, sed non triplex deorum numerus in hac Trinitate est credendus.

6. Scriptum est enim : *Ego sum Deus, et non est alius Deus præter me.* Et illud : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Tres ergo deos credere profanum est; trinitatem in personis non distinguere impium est.

## III.

7. Inter personam *Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, ita secernitur. Quod pater, nec factus, nec natus est. Filius natus, non factus; Spiritus sanctus, nec factus, nec natus, sed ex Patre Filioque procedens est. Proinde Pater æternitatem habet sine nativitate, Filius nativitatem cum æternitate; Spiritus vero sanctus processionem sine nativitate, cum æternitate.

8. Pater ex nullo exordium ducit, Filius ex Patre originem **79** sumit, Spiritus vere sanctus ex Patre Filioque procedit. Hæc tamen a nobis ita dicuntur de Trinitate, ut potest humana natura capere. Nam quis considerare sufficiat ipsius Trinitatis interna mysteria? Quomodo Pater, Filius, et Spiritus sanctus tres personæ sunt, una natura?

9. Quomodo Pater ingenitus, Filius genitus, Spiritus sanctus nec ingenitus, nec genitus? Quomodo Filius de Patre natus est, Spiritus sanctus de Patre procedit et Filio? Quomodo Filius nascendo procedit, Spiritus autem sanctus procedendo non nascitur? Quomodo Pater nunquam sine Filio, et tamen sine Filio Pater genuit Filium?

10. Quomodo Filius nunquam sine Spiritu sancto, et tamen ait : *Nisi ego abiero, Paraclitus non veniet ad vos?* Quomodo Filius non de se sed de Patre est, nec tamen ei est posterior de quo est? Quomodo Spiritus sanctus de Patre procedit et Filio, nec tamen ab eis præceditur a quibus procedit?

11. Quomodo tria unum sunt, et unum tria? Quomodo pro personis sæpe accipi. Vide not. a ad Hymnod. Hispan., die 4 Aprilis, pag. 274. AREV.

4. Apud Grialium patres, ex quibus : apud alios patres, et ex quibus, ut in Vulgata. AREV.

5. In Vulgata : *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem spiritus. Et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus.* AREV.

7. Theodulfus Aurelianensis ad probandam processionem Spiritus sancti ex Patre Filioque utitur his Isidori verbis, quæ paulo aliter legit, ut dixi in Isidorianis, cap. 33. AREV.

13. Quo sensu intelligendum sit Filium minorem

do ad se invicem relative tria sunt, et essentialiter unum sunt? Quis ista consideret? Quis ista comprehendat? Si enim humanæ nativitatis Christi secreta non capimus, divinæ naturæ mysteria quomodo capiemus?

## IV.

12. Inter substantiam et essentiam Dei hoc quidam definierunt, quod substantia est hoc quod non est ab alio, sed semper ex sese est, hoc est propria intra se virtute subsistit; essentia vero in Deo idcirco est dicta, quia semper est, nec incipiens quando, nec desinens est, sed esse semper proprium ejus est.

## V.

13. Inter hoc quod Filius nunc æqualis, nunc minor est Patre, ista est differentia. Primum æternæ substantiæ est, alterum **80** humanæ naturæ. In forma enim servi, quia factus est ex muliere, Pater major illo est; in forma autem Dei, in qua erat ante carnis assumptionem, Patri coequalis est. Propter illud dictum est, *Pater major me est*; propter hoc, *Ego, et Pater, unum sumus.* Æqualis ergo Patri in quantum Deus est, subjectus vero in quantum homo est.

## VI.

14. Quid differt inter id quod Christus nunc unigenitus, nunc primogenitus esse prædicatur? Horum primum ad Patrem pertinet, alterum ad nos. Nam secundum divinitatis excellentiam Unigenitus est a Patre juxta Evangelium, quod dicit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.*

15. At vero, secundum fraternam societatem, primogenitus universæ creaturæ, juxta id quod Apostolus ait : *ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Est ergo unigenitus in substantia deitatis, primogenitus in susceptione humanitatis : primogenitus in gratia, unigenitus in natura; primogenitus, juxta Apostolum, in multis fratribus; unigenitus tantum ex Deo solus. Inde est quod Frater nuncupatur et Dominus : Frater, quia primogenitus; Dominus vero, quia unigenitus.

## VII.

*De variorum nominum distinctione, quæ Filio Dei attribuuntur.*

16. Jam vero differentiæ vel significationes nominum quæ in Dei Filio distinguuntur plurimæ sunt. Sed ex his quædam sunt naturalia ad divinitatis ejus excellentiam pertinentia, quædam vero accidentia. Naturalia sunt : Deus, Omnipotens, Perfectus, Filius Dei, Verbum, Principium, Virtus, Sapientia, Imago, Splendor sive Figura, Brachium.

**81** 17. Accidentia sunt ista : Agnus, Sacerdos, esse Patre, non una est veterum Patrum sententia; nam nonnulli docuerunt majorem Filio Patrum appellari, propterea quod Filius a Patre genitus est. Sed communior interpretatio fuit præsertim episcoporum Occidentis, majorem Filio Patrem ideo nominari quia Filius, homine suscepto, minoratus est, non a Deo solum, sed etiam ab angelis. Hanc interpretationem, quæ certe præferenda est, Isidorus tenet cum multis aliis, quos Petavius resencet de Trinit. lib. II, cap. 2 AREV.

16. Jam vero. Pleraque ex Aug. serm. 2, de Trinit.

17. Filius Dei et hoc ipsum, quod Pater, non tamen ipse qui Pater. Hoc innuit eandem esse Filii et

Petra, Lapis, Homo, Leo, Vitulus, Aquila, et his similia. Deus dicitur quia ex Deo genitus est, Omnipotens ab Omnipotente, Perfectus a Perfecto: Filius Dei est, quia dum hoc ipsum sit quod Pater, non tamen ipse est qui Pater.

18. Verbum est Filius Dei, quia proprie de divino ore processit, vel quia nihil in substantia naturæ suæ visibile vel corporeum est, vel pro eo quod Pater per eum omnia condidit sive jussit, vel quia per illum innotuit. Pater principium ex eo quod rerum omnium origo et causa sit. Dexteram, propter effectum totius creaturæ, quæ per ipsum formata est.

19. Brachium, quia ab ipso omnia continentur. Virtus pro eo quod omnem potestatem Patris in semetipsum habeat, et omnem cœli terræque creaturam gubernet, contineat atque regat. Sapientia est pro eo quod ipse revelet omnia mysteria scientiæ, et arcana sapientiæ. Imago est propter similitudinis veritatem.

20. Species enim Patris indifferens est, habens in se indiscretam naturam, sive essentiam. Splendor appellatur, quia dum sit ipse Pater lux, ita Filius ab eo inseparabiliter quasi splendor ex luce procedit. Figura est, quia, suscipiens formam servi, operum virtutumque similitudine Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designavit.

21. Mediator est, quia inter hominem et Deum medius est, habens in se substantiam utriusque naturæ, id est, humanæ humilitatis formam, et divinitatis excellentiam. Porro, Agnus propter innocentiam, et passionem carnis appellatur. Sacerdos, quia semetipsum Patri hostiam pro nobis obtulit. Petra, quod firmitas sit credentium, offensio et ruina incredulorum. Lapis angularis, quia Vetus et Novum Testamentum, veluti duo parietes ex adverso venientes, tanquam angulus, sibimet copulavit ac fidei unitate conjunxit.

22. Homo, quia secundum carnem ex Virgine natus est passibilis atque mortalis. Leo, propter regnum et potentiam, per quam **82** in morte Zabulum vicit. Vitulus, quia propter salutem gentium immolatus est. Aquila, pro eo quod resurgens ad astra cœli remeavit, et ad sedem paternam unde venerat iterum rediit.

## VIII.

23. Inter *nativitatem Christi et nostram* hoc interest, quod omnis homo ex delicti lege invenitur esse conceptus, ille autem non ex concupiscentia carnis, vel

Patris naturam, non eandem personam. Vide notas meas ad Sedulium, l. I, vers. 319. De hujusmodi vero nominibus, quæ Filio Dei attribuuntur, agit etiam Isidorus l. VII Etymologiar., cap. 2. AREV.

24. *Ille vero ex tribus*. Apposite in concilio Toletano XV, præside sancto Juliano, propugnata fuit assertio quod tres in Christo sint substantiæ: *Tres in Christo substantias diximus, quod et majores nostros docuisse monstravimus, honorantes videlicet et sequentes sententiam doctoris egregii, Hispalensis sedis episcopi, quam in libris suis de differentia naturæ Christi, vel nostræ disseruit, ubi ait, etc.* Patres concilii Francofordiense, anno 794, hanc loquendi rationem minus probabant, ut constat ex libello episcoporum Italiæ contra Elipandum, ex concilii decreto misso ad episcopos Hispaniæ, tom. VII Labb., col. 1028: *Sunt*

*A* ex virili coitu, sed de Spiritu sancto natus est. Naturam quippe traxit originis, non culpam prævaricationis. Corpus ex Virgine sumpsit, virginitatem maternæ carnis non abstulit. Item, nos ex una generatione subsistimus; ille autem ex duabus, divinitatis et humanitatis.

24. Ex prima nativitatem sumpsit, ex altera creationem. Natus enim divina generatione, factus humana. Primum fuit sine tempore, secundum in plenitudine temporis. Nos ex duabus subsistimus substantiis; corporis, videlicet, atque animæ; ille vero ex tribus: verbi, corporis, et animæ. Inde est quod perfectus prædicatur Deus et homo, habens in se geminam substantiam, et divinitatis suæ, et humanitatis nostræ.

## IX.

*B* 25. Item hoc distat inter *mortem Christi et nostram*. Nos enim in mortem pro merito prævaricationis incurrimus, ille autem **83** sponte mortem pro nostra salute suscepit secundum quod ipse testatur dicens: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et nemo eam tollit a me, sed ego pono eam.*

## X.

26. Inter *resurrectionem Christi et nostram* sic discrepat: quod nobis resurrectionis tempus usque in finem sæculi differtur, illius vero die tertio celebratur; ille nullius eguit ut resurgeret, nos illo miserante resurgimus.

## XI.

27. Inter *creationem mundi et formationem ejus* hæc est differentia, quod originaliter secundum materiæ substantiam simul cuncta creata sunt, juxta illud quod dicitur: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.*

28. At vero secundum distinctionem specierum per sex dierum alternationem formata sunt. Totius enim creaturæ origo simul exstitit, species tamen et forma per temporum incrementa processerunt.

29. Nam primum materia facta cœli et terræ confusa atque informis, quam Græci chaos appellant. De qua postmodum singillatim per species varias formasque proprias prodierunt. De qua materia Scriptura loquitur: *Qui fecisti mundum de materia informi.* Quæ ob hoc informis, quia adhuc confusa erat atque obscura, et necdum per visibiles species, variasque formas discreta.

30. Sed materia facta est de nihilo. Mundi autem species de informi materia. Proinde duas res ante omnem diem et tempus condidit Deus omnipotens:

*D* etiam plerique qui astruunt ex tribus substantiis unam mediatoris personam Verbi, carnis et animæ, cum in causa fidei non videatur necessarium *sophistica disputatione sæcularium litterarum calculos syllogistica spargere manu.* Verum jam olim sanctus Julianus Toletanus causam suam acriter defenderat, ac Romano etiam Pontifici probaverat, quamvis nonnulli tres in Christo substantias in nullo sensu admitti posse asseruissent. Vide Florezium, *Hisp. sacr.* tom. V, pag. 297, et tom. II Patrum Toletan. AREV.

27. *Quod originaliter secundum materiæ substantiam.* Processerunt ex Gregor., xxxii Moral., cap. 9.

*Ibid.* Simul cuncta creata sunt. Id quo pacto intelligi debeat, explicatur a Loaisa in not. ad lib. I Sentent., cap. 11. AREV.

angelicam, videlicet, creaturam, et informem materiam; quæ quidem dum sit ex nihilo facta, præcessit tamen res ex se factas non æternitate, sed sola origine, sicut sonus cantum.

31. Nam qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Itaque non omnia ex nihilo condidit Deus, sed quædam ex aliquo, **84** quædam autem ex nihilo. De nihilo mundum, angelum et animas; ex aliquo hominem et cæteras mundi creaturas.

## XII.

*De duplici paradiso.*

32. Unus est *terrenus*, ubi primorum hominum corporaliter vita exstitit, alter *cœlestis*, ubi animæ beatorum, statim ut a corpore exeunt, transferuntur, atque, digna felicitate lætantes, expectant receptionem corporum suorum. De hoc paradiso Dominus ad latronem dixit: *Hodie mecum eris in paradiso*. Originaliter autem primi hominis culpa nos de paradiso expulit, et in hanc exsiliū peregrinationem dejecit.

33. Inde est quod prævaricationis suæ reatu astringimur. Unde et merito sententiæ debito pœnam paternæ prævaricationis exsolvimus. Nam ita primus homo est conditus, ut per augmentum ætatum sine media morte de vita corporalis paradisi commutaretur ad vitam paradisi cœlestis.

34. Sed quia hoc bono contentus esse noluit, protinus suæ conditionis merito caruit, mortemque geminam animæ et corporis invenit. Ignorantiam veri et vetustatem obtinuit, atque in omnem progeniem peccati sui prævaricationem transmisit, non tantum in hos qui proprio delinquant arbitrio, sed etiam in illos qui nondum implicari valent actuali peccato.

35. Inde est quod parvulis lavacri gratia conceditur. Quia etsi non est illis peccatum proprii operis, inest tamen originaliter noxa paternæ prævaricationis. Unde et propheta David ex semetipso humanum genus deplorans conqueritur, dicens: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis peperit me mater mea.*

## XIII.

*De rerum gradibus.*

36. Gradus vel differentiæ rerum sex sunt. Id est, non viventia, **85** viventia, irrationabilia, rationabilia, mortalia, immortalia; novissimus DEUS, qui est super omnia benedictus in sæcula. Primus gradus est eorum quæ non crescunt, vita motuque carent, qualis est in lapidibus.

37. Secundus gradus, in iis quæ crescunt, vitam motumque sine sensu habent, qualis est in herbis, vel in arboribus, quibus si minime vita insensibilis, motusque inesset, nec germinare utiquè, neque crescere possent; atque ista quæ vitam sine sensu habent lapidibus præponuntur et terræ.

38. Tertius gradus est in iis quæ non solum crescunt et vivunt, sed etiam sentiunt, at non intelligunt, qualis est in pecoribus. Quartus gradus est in iis quæ crescunt, vivunt, sentiunt, et intelligunt, sed tamen mortalia, ut animalia sunt, qualis est in hominibus.

39. Quintus est in iis quæ sentiunt, et intelligunt, et immortalia sunt, qualis est in angelis. Sextus, id quod immutabile et infinitum, et simplex est, a quo omnis hæc natura inspiratur, movetur, gubernatur, et regitur, quod est Deus.

40. Sed hæc quidem omnia, sicut gradibus crescunt, ita sibi qualitate naturæ præcellunt. Nam arbor præfertur lapidi, et pecus arbori, et homo pecori, angelus homini, et Deus præponitur angelis.

## XIV.

41. Inter angelos, dæmones, et homines hanc differentiam veteres scripserunt, quod angeli sint spiritualis substantia, ante omnem creaturam creati, natura mutabiles conditi, sed contemplatione Dei immutabiles facti, animo impassibiles, mente rationales, tempore æterni, beatitudine perpetui, felicitate securi, futuri præscii, jussi mundum regunt, missi corpora ex excellenti aere sumunt, in cœlestibus commorantur.

**86** 42. Dæmones sunt impuri spiritus, subtiles et vagi, animo passibiles, mente rationabiles, corpore aerei, tempore æterni, humanitatis inimici, nocendi cupidi, superbia tumidi, fallacia callidi, semper in fraude novi. Commovent sensus, fingunt affectus, vitam turbant, sompos inquietant, morbos inferunt, mentes terrent, membra distortunt, sortes regunt, præstigiis oracula fingunt, cupidinem amoris illiunt, ardorem cupiditatis infundunt, in consecratis imaginibus delitescunt; invocati adsunt, veris similia metiuntur, mutantur in diversis figuris, interdum in angelorum imaginibus transformantur. Hi quondam a sede cœlesti ob superbiam lapsi, nunc in aere commorantur.

43. Homines sunt ratione capaces, intellectu sapientes, ore loquaces, natura magis quam doctrina valentes, statu rigidi, vultu erecti, figura universi similes, et inter se dissimiles singuli, animo immortales, sensu imbecilli, corpore fragiles, mente leves, diversi moribus, impares erroribus, ad studia inertes, proni ad voluptates, cassi labore, divitiis caduci, sollicitudine anxii, singillatim mortificamine. AREV.

39. *Quæ sentiunt et intelligunt, et immortalia sunt.* Eodem modo Augustinus, viii de Civit., cap. 6: *Vel etiam, quæ nutritorio subsidio non indiget, sed tantum continet, sentit, intelligitque, qualis est in angelis.*

40. *Corpore aerei.* August., de Divinat. Dæmon., cap. 3: *Dæmonum ea est natura, ut aerei corporis sensum terrenum corporis sensum facile præcedant.*

43. *Denuo alii ad gloriam.* Hæc non sunt in manu scriptis libris.

35. *Peperit me mater mea*, ita apud Greg., lib. vii Reg., cap. 53, et lib. xii, cap. 10.

*Ibid.* Vulgata: *In peccatis concepit me mater mea.* AREV.

36. Samson abbas Cordubensis, in Apologetico, lib. ii, cap. 23, quinque differentias creaturarum ex Augustino enumerat; tum addit: *Sed et egregius doctor Isidorus in libro Differentiarum dicit: Quot sunt gradus vel differentiæ rerum? Sex. Quæ? Non viventia, viventia, sentientia, rationabilia, immortalia; novissimum, quod est super omnia, Deus. Primus gradus, etc., cum levi quodam nonnullarum vocum dis-*

les, prole mutabiles, vita queruli, tempore celeres, A tardi ad sapientiam, veloces ad mortem, de præteritis nudî, de præsentibus exigui, de futuris incerti; concipiuntur in iniquitate, in peccato nascuntur, in labore vivunt, in dolore moriuntur; denuo alii ad gloriam, alii ad pœnam de favilla surgentes debitum solvunt.

## XV.

*Inter prævaricationem angelicam et humanam.*

44. Quæ sit discretio *prævaricationis angelicæ* et *humanæ naturæ*, cur ista redimitur, illa sine fine damnatur? Prævaricatores quippe angeli ideo veniam non habent, eo quod fragilitatis carnalis nulla graventur infirmitate. Homines autem post peccatum idcirco ad veniam reverti possunt, propterea quod pondus infirmitatis ex lutea traxerunt materia.

87 45. Probat Psalmista quod propter carnis conditionem reditus eis pateat ad salutem; sic enim dicit: *Ipse scit figmentum nostrum. Memento, Domine, quod terra sumus.* Et iterum: *Memorare quæ mea substantia.* At vero diabolus, vel maligni spiritus, nec possunt habere veniam, nec merentur, sicut scriptum est de eodem apostata, cujus cor, quasi lapis, indurabitur, scilicet, ut pœnitentiæ compunctione non emolliatur.

## XVI.

46. Inter hominem et pecus ista est discretio. Homo est animal ex corpore anima que vivente compositum, atque spirituali compactione formatum, subsistens ratione, liberique arbitrii voluntate, vitiorum capax, atque virtutum; at contra pecus est animal C irrationale, mortale, motu carnis et sanguinis animatum; unde et anima eorum post mortem simul cum carne dissolvitur. (Adde et aliud, per quod ab eis distinguitur. Illa prona sunt, et ad terram vergentia; nobis naturaliter vultus in cœlum erectus est; illis otium et opulentia; nobis ratio et sermo concessus est, per quæ intelligere et Deum confiteri possimus.)

## XVII.

*Inter humani corporis membra.*

47. Rationem autem humani corporis singulorumque membrorum differentiam Lactantius, sive plerique auctorum, ita definierunt, dicentes: *Homo dictus est ab humo.* Hic ex diversis subsistit substantiis, ex mortali et immortalis. Corpus autem ejus ex ossibus et carnibus constat, dividiturque in quatuor elementa. D

48. Habet enim in se aliquid ignis, aeris, aquæ et terræ. Ratio autem terræ in carne est: humoris in sanguine, aeris in spiritu, ignis in calore vitali. Siquidem quadripartita humani corporis 88 ratio quatuor elementorum designat speciem. Caput namque ad cœlum refertur, in quo sunt duo oculi, quasi duo luminaria solis et lunæ.

45. Eadem sententia apud Greg., iv Moral., cap. 9 et 21.

*Ibid.* Vulgata: *Quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordatus est quoniam pulvis sumus.* AREV.

46. Adde et aliud... confiteri possumus. Hæc in uno tantum libro leguntur.

47. Hæc eadem pleniora Etymolog. lib. xi, cap. i, v

49. Pectus aeri conjungitur, quia sic inde emittitur spiraminis flatus, sicut ex aere ventorum spiritus. Venter autem mari assimilatur, propter collectionem omnium humorum, quasi congregationem aquarum. Vestigia postremo terræ comparantur, eo quod sunt ultima membrorum arida, sive sicca, sicut et terra. Jam vero in capitis arce mens collocata est, tanquam in cœlo Deus, ut ab alto speculetur omnia, atque regat.

50. Factus est autem homo ad contemplationem cœli rigidus, et erectus, non sicut pecora in humum prona, atque vergentia; in cujus summitate caput est collocatum, datumque illi hoc nomen, quod hinc capiant initium sensus et nervi. Capilli autem capitis, vel ad speciem sunt decoris, vel ad arcendam B frigoris injuriam, sive caloris.

51. In capite autem, ut ait sanctus Augustinus, *Tres tanquam ventriculi cerebri constituti sunt: unus anterior ad faciem, a quo sensus omnis; alter posterior ad servicem, a quo motus omnis; tertius inter utrumque, in quo memoria vigere demonstratur, ne cum sensum sequitur motus, non connectat homo quod faciendum est, si fuerit oblitus quod fecit.*

52. Facies dicta est, eo quod notitiam faciat hominis. Inter faciem autem et vultum hæc est differentia, quod facies naturalis et certus oris habitus est; vultus vero varius et secundum affectionem animi modo lætus, modo tristis. Unde et vultuosi dicuntur qui vultum sæpe commutant.

53. Jam vero barbæ ratio quantam vultus confert decentiam? Barba est decoris signum, virilitatis indicium, quæ et juventutem significat, et sexus naturam distinguit. Oculi autem in facie concavis foraminibus inclusi sunt, a quo foratu frons nominata est. Iidem quoque oculi gemmarum habentes similitudinem membranis perlucens conteguntur. Per quas membranas, quasi per vitrum, vel speculum refulgentes, mens ea quæ foris sunt transpicit.

89 54. In medio autem horum orbium scintillæ luminum conclusæ tenentur, quas pupillas vocamus, quibus cernendigratia continetur; et ut oculi munitiores essent ab injuria, eos Opifex summus tegminibus occultavit. Unde et oculos esse dictos, quasi occultatos (id est, undique munitos) quibus adhibitæ sunt palpebræ a palpitando dictæ. Quia concurrentes invicem oculorum obtutum reficiunt, pilis in ordine astantibus ad munitionem eorum.

55. Supercilia quoque pilis brevibus adornata sunt, quasi quibusdam aggeribus oculis præbentes custodiam, ne quid superne incidat. Aurium inde dictum nomen est, a vocibus hauriendis. Per imutationem enim litteræ aures veluti audes, sunt nominatæ. Per has enim sonum vocemque, quasi

ubi indicati loci e quibus sumpta sunt; locus Augustini de cerebri ventriculis lib. vii de Genes. ad litter., cap. 18.

*Ibid.* Sive plerique pro et plerique. AREV.

52. Differentia inter faciem et vultum iisdem fere verbis expressa est in Differentiis verborum, num. 589, ubi quædam annotata sunt. AREV.



per cochleam descendere. Quod aer ictus in circum orbemque moveatur.

56. Genæ, a genibus dictæ. Quia complicatum in utero gigni formarique hominem aiunt, ita ut genua sursum sint, quibus oculi formentur, ut cavi ac reconditi fiant. Ideoque et qui alicujus lacrymas elicere cupiunt, genua tangunt, ac per ea deprecantur, quod in utero formaverint oculos, atque enutrierint. Ipse genarum tumor instar collium leniter exurgens ab omni parte contra imminentes ictus, oculos efficit tutos.

57. Nares dictæ, quod per eas aer, vel spiritus nare non desinit. In his, enim tria sunt officia: unum ducendi spiritus, alterum capiendi odoris, tertium purgamenta cerebri defluendi. Os dictum est, quasi corporis ostium. Cujus species in duobus constat officiiis: sumendi victum, et loquendi lingua.

58. Labia a lambendo nominata. Quod autem superius est labium dicimus; quod inferius, labrum. Linguae nomen a ligando cibo impositum. Hæc interpretis animæ vocem motibus suis in verba distinguit, vel illusionem palati, ac dentium, vel compressionem labiorum.

59. Dentes dicti, quasi cibos dividentes. Siquidem escam incidunt et comminuunt, opportunius gutturi et stomacho tradunt. Horum priores, qui cibum præcidunt, adversi dentes dicuntur; molares intimi, qui cibos subigunt; canini, qui vigesimo ætatis anno existunt.

60. Gingivæ a gignendis dentibus nominatæ, quæ magnam pulchritudinem ori conferunt, dum nuditatem dentium tegunt. Fauces sunt angustæ fistulæ, quasi foces, per quas vocalis spiritus ab intimo pectore exiliens sonum vocis emittit.

61. Mandibulæ maxillarum partes sunt quibus mandimus. Dicta autem maxilla per diminutionem, sicut paxillus a palo. Collum ad instar columnæ vocatum. Est enim rigidum et rotundum. Duæ sunt in eo fistulæ: una ciborum, altera aeris. Harum superior rumen vocatur, qua cibus et potio devoratur; unde bestiae quæ cibum revocant ac remandunt ruminare dicuntur: altera inferior vocatur gurgulio ex ossibus compacta, et cohærentibus et flexuosis; hæc a naribus ad pulmonem patens ob transmeantem spiritum. Cujus operculum sublinguium dicitur, quasi parva lingua, quæ foramen ejus recludit et aperit, ne per partes juncta fistula impetu veniens, violenter aer interna corrumpat.

62. Manus dictæ eo quod munus sint omni corpori, et quod ab ipsis mandimus. Palma manus est dispansis digitis, sicut et arbor dispansis ramis. Item, sicut contractis digitis, pugnus.

63. Digitorum quoque numerus perfectus est, et ordo decentissimus. Ex his primus rector omnium et moderator pollex vocatur, eo quod plurimum inter cæteros polleat, id est prævaleat. Secundus index et salutaris vocatur, quia eo fere ostendimus et salutamus. Tertius medius vel impudicus, quartus me-

57. Fortasse legendum *purgamenta cerebri de jicendi*. AREV.

58. A *ligando*. Ita etiam in Etymologiis. Alii ali-

dicus, quod eo tritum collyrium a medicis colligitur. Quintus auricularis, quod eo aurem scalpimus.

64. Porro pectus hominis ab aspectu vocatum. In mutis enim animantibus ad terram oppressum est, atque ab aspectu remotum; hominis autem aspectui patens et erectum. Plenum enim ratione non decebat esse latens et humile.

65. Papillæ sunt mammarum capitula. Mammæ autem tumores pectoris leviter exurgentes: hæc sunt feminis ad alendum fetum datæ, maribus ad solum decus, ne informe pectus esse videretur. Neque enim decebat in feminis alibi esse, quam ut animal intelligens ex corde alimoniam sumeret.

66. Porro umbilicus est nota impressa quæ medium ventrem designat. Ad hoc factus, ut per eum fetus dum est in utero nutriatur. Splenis autem et jecoris viscera quasi ex conturbato sanguine videntur esse concreta. Juxta eos autem qui de physicis disputant, voluptatem veneræ concupiscentiæ consistere dicunt in jecore, affectum autem iracundiæ in felle, pavoris in corde, in splene lætitiæ. In pulmonibus vero aerem contineri, qui a corde per venas quas arterias vocant, diffunditur, ut paulatim inspirandi et respirandi tractu totum animet corpus.

67. In jecore ignis habet sedem, qui velut subvolare ostenditur in excelsum cerebri locum, tanquam in cælum corporis nostri. Unde et radii emicunt oculorum, et de cujus medio, velut centro quodam, quædam non solum ad oculos, sed cæteros sensus tenues fistulæ deducuntur. Siquidem in eo volunt esse officium voluptatis, et decoctionis ciborum complexu, et calefactu suo in sanguinem mufandorum.

68. Intestinorum autem ratio: idcirco longis anfractibus in circulo ordinata sunt modum, ut susceptos cibos paulatim egerant, et ex ipsis ea quæ intrinsecus sunt, humorem sensim suscipiant. Alvus dictus eo quod in eum, quasi in alveum, omnis humor cibo permistus defluat ac recurat, et inenarrabili modo ciborum succo universum corpus, quasi e latere valles vicinas irrigando adimpleat.

69. Porro alvus venter, et uterus differunt. Venter enim est qui apparet extrinsecus, pertinetque a pectore ad inguen. Alvus est interior pars, qua cibus recipi et purgari solet. Uterum solæ mulieres habent in quo concipiunt. Confundunt tamen hæc auctores, et uterum pro utriusque sexus ventre ponunt.

70. Genitalia autem, sicut ipsum nomen docet, a gignendo dicta. Natium caro conglobata sedendi officio facta est, ne, premente corporis mole, ossibus cederet. Femina sunt femorum partes, quibus in equitando tergis equorum adhæremus. Unde et præliatores feminibus equos admisisse dicuntur.

71. Genua a genis dicta, eo quod in utero cohæreant, et cognata sint oculis. Unde Ennius, *genua comprimit arta gena*. Tibiæ dictæ sunt quasi tubæ. Plantæ vero a planitie nuncupatæ, quia non rotundæ, ut in ter. AREV.

73. Hæc differentia in uno tantum Ms. legitur.

quadrupedibus, ne stare non possit homo, sed planæ **A**  
et longiores formatæ sunt, ut stabile corpus efficerent.  
Calces autem a callo pedum sic nominatæ sunt.

72. Pedum digiti et decorem et usum serunt. Nam  
currere **92** non possemus, nisi digitis in humum  
pressis soloque nitentibus impetum saltumque capiamus.  
Reliqua ossa corporis, velut columnæ quædam,  
quibus caro sustentatur, inserta sunt, et nervorum  
vinculis colligata, ut aptissimo motu flectantur. Hæc  
Lactantius cæterique de ratione corporis scripserunt.

## XVIII.

73. Inter *virum* et *hominem* quidam distinxerunt  
hoc interesse, quod vir utraque scientia præditus  
eloquentiam cum sapientia retinet: Homo loquaci-  
tate tantum naturæ bestiis præpollet. Virum autem  
dixerunt ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute. **B** *Virtus* autem  
apud veteres scientia rerum omnium nuncupatur.  
Nos autem unum eundemque et virum, et hominem  
nuncupamus. Juxta quod et de Christo legitur, qui  
tam vir in sanctis Scripturis quam et etiam homo  
vocatur.

## XIX.

74. Inter *infantiam* et *pueritiam*, et reliquas ætates,  
sapientes ita definierunt. Prima hominis ætas infan-  
tia, secunda pueritia, tertia adolescentia, quarta ju-  
ventus, quinta senectus, sexta senium. Duæ primæ  
ætates singulis annorum terminantur hebdomadibus,  
propter simplicem vitam. Nam infantia septimo anno  
finitur, quartodecimo pueritia, dehinc sequens ado-  
lescentia duabus constat hebdomadibus propter in-  
tellectum et actionem. Quæ duæ nondum erant in **C**  
pueris, et porrigitur hæc ætas a quinto decimo anno  
usque ad xxviii.

75. Post hæc succedens juvenus tribus hebdo-  
madibus permanet, propter tria illa, intellectum et  
actionem, corporisque *virtutem*. Ista ætas a xxviii  
anno exoritur, et quagragesimo nono consumma-  
tur, quando et in feminis partus deficit.

76. Porro senectus quatuor hebdomadibus comple-  
tur propter accedentem illis tribus animi et corporis  
gravitatem. Incipit enim hæc ætas a quinquagesimo  
anno, et septuagesimo septimo terminatur. Ultima  
vero senium nullo certo annorum tempore definitur,  
sed solo naturæ fine concluditur.

## XX.

**93** 77. Inter *senectutem* et *senium* hoc differt, quod **D**  
senectus vergens ætas a juventute in senium, nondum  
tamen decrepita; senium vero est fessa atque extrema  
ætas, et vitam ultimam anhelans.

78. A *puritate*. Non., *Pueritia, id est puritas*. Varro  
Rerum divinar. lib. 1, *Quæ pueritia est infrequens  
polluta.*

*Ibid.* Quia nondum lanug. Fest., *Puer, impubes tan-  
tum dicitur.*

79. Quasi *pulla*. *Pullum est ætatis novellæ*, ait Non.

*Ibid.* *Puerilitate*, ita Codex Hisp. Varro de Liber. edu-  
cand., *Velim, me Hercle, ipse usu magno puerilitatis  
formulam audire. Al. puerili ætate.*

*Ibid.* Notæ Wicelii in Grialii Editione perturbatæ  
sunt, et extra ordinem suum collocatæ. Notas, A  
*puritate*, etc., et quia *nondum lanugo*, facile fuit ad

## XXI

78. Inter *infantem* et *puerum* quidam ex sapienti-  
bus distinxerunt. Infans, inquiunt, dicitur, qui non-  
dum fari potest. Puer autem a puritate vocatus  
quasi purus, sive quia nondum lanuginem florem-  
que genarum inducunt.

79. Puella autem a parvitate vocata, quasi pulla.  
Unde pupillos et pupillas non pro conditione, sed  
pro ætate puerili vocamus. Puer olim et masculus  
et femina appellabatur, sicut infans. Hinc consuetudo  
communis puerperam vocat. Proprie autem puerpe-  
ras dici quæ primum enixæ sunt pueros, eo quod  
puellæ admodum pariant.

80. Egressi pueritiam masculi, puberes appellantur,  
quia jam gignendi potestatem sumunt; feminæ vero vir-  
gines vel viragines dicuntur. Dicta autem virago, vel  
quod a viro sumpta sit, vel quod sit masculini vigoris.  
Simul pubertatem egressi, adolescentes appellantur.  
Adolescentes autem dicti ab adolescendo atque cre-  
scendo. Unde et quidam, de agricultura loquens, matu-  
rescentem fructum adolescentem vocavit.

81. Post adolescentiam quoque juvenes fiunt. Juve-  
nes autem dicti, quod juvare posse incipiunt, ut bobus  
juvencus dicitur, cum a vitulo discedit.

82. Jam vero mediæ ætatis proprie dicuntur vir  
et mulier. **94** Vir itaque nuncupatus, ut ait Lactan-  
tius, quia major in eo vis sit quam in feminis, et hinc  
virtus nomen accipit. Item mulier a mollitiæ dicta, im-  
mutata et detracta littera, quasi mollier.

83. Sed ideo viris plus roboris datum est, ut facilius  
ad patientiam conjugalem feminæ cogerentur. Mulier  
autem non pro corruptela integritatis, sed pro sola  
maturitate ætatis mulier nominatur; sicut et vir pro  
sola virilitate, etiamsi ab opere femineæ admixtionis  
habeatur immunis.

84. Extremæ jam ætatis, senes et anus vo-  
cantur. Senes autem quidam dictos putant, eo  
quod se nesciunt, et per nimiam ætatem delirent  
atque desipiant. Unde et Plato: *In pueris crescit ser-  
sus, in juvenibus viget, in senibus minuitur*. Anus au-  
tem ex multis annis dicta est, quasi annosa.

## XXII.

85. Inter *rationabile* et *rationale* hoc interesse sa-  
piens quidam dixit: *Rationale est quod rationis uti-  
tur intellectu, ut homo; rationabile vero quod ratione  
dictum vel factum est.*

## XXIII.

86. Inter *mentem* et *rationem* hoc differt. Mens est  
pars animæ præstantior, a qua procedit intelligentia.

suum locum revocare. Notæ *puerilitate; ita Codex,*  
etc., et *al., puerili ætate*, videntur positæ pro verbis  
*pro ætate puerili*. AREV.

81. In Editione Grialii mendum clarum erat *juven-  
tus* pro *juvencus*; in aliis desunt hæc verba, *ut in bo-  
bus*, etc. AREV.

82. *Quasi mollier*. Non male alii, *quasi mollior*.  
AREV.

85. *Rationale est*. Verba sunt August. ii de Ordin.,  
cap. 11.

89. *Intelligibile esse... sentiuntur*, verba August. viii  
de Civit., cap. 6.

Ratio vero est motus quidam animi visum mentis **A**  
acuens, veraque a falsis distinguens.

## XXIV.

87. Inter *memoriam, mentem, et cogitationem*, talis distinctio est, quod memoria præterita retinet, mens futura prævidet, cogitatio præsentia complectitur.

## XXV.

88. Inter *sensum et memoriam* hoc interest. Sensus, rei cuiusque adinventio; memoria, rei inventæ recordatio: ille excogitat et reperit, hæc reperta custodit.

## XXVI.

95 89. Inter *intelligibilia et sensibilia* taliter veteres discreverunt: intelligibilia esse quæ mente animoque percipiuntur; sensibilia autem, quæ visu tactuque corporeo sentiuntur.

90. Sunt autem sensus corporei quinque: visus, **B** auditus, odoratus, gustus, tactus. Visui subjacet habitus, et color, seu magnitudo mensuræ. Auditui voces et sonus, odoratui odorum fragrantia, vel quæ aliter se habent, gustui sapor amarus seu dulcis, tactui calida vel frigida, aspera vel mollia, seu lenia.

91. Hi autem quinque sensus ex partibus elementorum sunt, sed non ex omnibus elementis quatuor, sed ex aere terraque gignuntur. Ex aere quidem visus, odoratus, auditus; ex terra tactus saporque nascitur.

## XXVII.

92. Inter *animam et corpus* ita secernitur: anima est substantia incorporea, intellectualis, rationalis, invisibilis, atque mobilis, et immortalis, habens ignotam originem, nihil tamen in natura sua mixtum concretum, vel terrenum, nihil humidum, nihil flabile, vel igneum; at contra corpus est substantia visibilis, atque mobilis, mortalis, habens semen ex vitio, et ex terrena facie materiam. Sed anima, quia spiritualis creatura est, initium novit, finem habere non novit. Sicut enim angeli, ita et animæ sunt. Habent enim initium, finem nullum. Corpus autem, quia ex quatuor elementis constat, ignis, aeris, aquæ, et terræ, dum fuerit excedente anima resolutum, redit rursus unde fuerat ortum. Inde et partim mortales, partim immortales sumus. Animæ enim naturam communem habemus cum angelis, carnem vero cum pecoribus.

## XXVIII.

93. Inter *carnem et corpus* quidam sapiens distinxit dicens: Caro est quæ proprie sanguine, nervis, ossibusque distinguitur; corpus vero, quanquam et caro dicatur, interdum tamen et aereum **96** nominatur, quod tactui visuique non subiaceat, et plerumque est visibile atque tangibile. Parius corpus est, sed non caro; lapis corpus est, sed non caro. Sic et **A** apostolus corpora cœlestia appellat, et corpora terrestria. Cœleste corpus solis, lunæ et stellarum, terrestre ignis, aeris, aquæ, terræ, et reliquorum, quæ absque anima iis censentur elementis.

94. Confer de his Etymol. lib. xi, cap. 1, num. 43. **AREV.**

97. Multa, quæ de anima hic dicuntur, repetita sunt in libro quodam de Numeris, quem nondum editum puto, et inter appendices exhibebo, ut dixi

## XXIX.

94. Inter *animum et animam* Lactantius distinguere philosophos quosdam ita existimat: « Quidam, inquit, aiunt aliud esse animam qua vivimus; aliud animum quo sentimus et sapimus, quia, valente in corpore anima, nonnunquam animus perit, sicut accidere dementibus solet.

95. Addunt quoque animam morte sopiri, animum somno. Ob hoc inde putant esse divisum, eo quod actionis officio separentur. Qui vero utrumque indifferenter accipiunt, veracius argumentantur: Quod nec vivere sine sensu possumus, nec sentire sine vita.

96. Idcirco nequaquam posse esse divisum quod a se minime separatur. Sed idem unum, et vivendi habere vigorem, et sentiendi perfrui ratione; et dum sunt utraque unum, varia sumpsere vocabula, pro diversitate effectuum. Sicut enim spiritus pars animæ est per quam imagines rerum corporaliū imprimuntur, sic animus pars ejusdem animæ est, quo sentitur et sapitur; sicut et mens ejusdem portio est, per quam omnis ratio intelligentiaque percipitur.

97. Sicut voluntas, qua intellecta consentiuntur; sicut memoria, qua meditata rememorantur. Et hæc quidem dum multiplici constant appellatione, non tamen ita dividuntur in substantia sicut in nomine, quia eadem una est anima. Quæ dum contemplatur, spiritus est; dum sentit, sensus est; dum sapit, animus est, dum intelligit, mens est; dum discernit, ratio est; dum consentit, **97** voluntas est; dum recordatur, memoria est; et dum membra vegetat, anima est et modo sapit, modo desipit, modo remotis paulisper curis, corporis sopore delinita quiescit, rursusque commota ad contemplandas rerum imagines protinus excitata recurrit.

## XXX.

98. Inter *animam et spiritum* hoc differre doctores dixerunt, quod anima ipsa vita est hominis, præstans sensum motumque corporis: spiritus autem ipsius animæ est quædam vis et potentia rationalis, per quam lege naturæ præstare videtur cæteris pecoribus. Proinde anima flatus vitæ est, animaleū hominem faciens; spiritus autem, vis quæ carnales concupiscentias calcet, atque mortalem ad immutabilitatem vitæ hominem provocat.

99. Certissime autem spiritum animam esse evangelista testatur, quia animam quam Christus in carne suscepit spiritum nominavit. Nam cum dixisset Dominus, *Potestatem habeo ponendi animam meam*, hanc sine dubio tunc posuit, quando in cruce, inclinato capite, spiritum tradidit. Omnis autem anima spiritus esse potest, non tamen omnis spiritus anima. Nam ipse Deus spiritus est, et tamen anima non est; angeli quoque et venti spiritus sunt, et tamen animæ non sunt.

100. Ipsa autem anima, quid sit, qualis sit, ubi sit, quam formam habeat, vel quam viam, nullo modo certissime

in Isidorianis, cap. 63, num. 10 seqq. **AREV.**

100. De his agit Isidorus lib. i Sentent., cap. 12, quem ad locum videndæ sunt Loaisæ notæ. quæ huc quoque faciunt. **AREV.**

sapientes hujus mundi definiunt. Alii namque ignem animam, alii sanguinem esse dixerunt, alii incorpoream, neque habere ullam figuram. Nonnulli quoque eandem divinæ naturæ esse partem impia temeritate crediderunt.

101. Nos autem eandem non ignem, vel sanguinem, sed incorpoream dicimus, passibilem, atque mutabilem, carentem pondere, figura, sive colore. Nec dicimus animam partem, sed creaturam esse Dei, nec de substantia Dei, vel de qualibet subjacenti elementorum materia, sed ex nihilo fuisse creatam.

102. Nam, ut ait quidam, si eam Deus ex semetipso fecisset, nequaquam vitiosa, vel mutabilis, vel misera esset. Item, si ex elementis **98** esset visibilibus facta, haberet utique vel ex terra soliditatem, aut ex aqua humorem, aut flatum ex aere, aut calorem ex igne; **B** sed quia his omnibus caret, apparet eam inde non esse, quia cum illis nihil probatur habere commune.

103. Unde et prave a quibusdam creditur esse corporea, quæ propter id ad imaginem Dei facta est ut si non immutabilis ut Deus esset, tamen incorporea ut Deus existeret. Si enim corpoream credimus animam, ergo et Deum credimus habere corporis formam, quia eadem ad suam condidit imaginem.

104. Hujus autem animæ partes nonnulli veteres tres esse dixerunt: rationale, irascibile, et concupiscibile. Rationale, per quod invisibilia conspiciunt; irascibile, per quod impetus iræ suæ emendat et corrigit; concupiscibile, per quod concupiscentiam carnis spirituali virtute compescit. Cujus domicilium quidam in pectore esse voluerunt, **C** quidam vero in capitis arce eam habitare dixerunt, tanquam in cælo rectorem, ut a summo omnia contemplerentur. Alii nullum ei certum locum definiunt, sed eam per omnes artus infusam discurrere dicunt.

105. De origine ejus variæ habentur opiniones: verum tamen, sine affirmandi præsumptione, quid inde Patrum disputatio senserit, referamus. Inter quos sanctissimus Fulgentius incertam de hac quæstione sic profert sententiam, cujus breviter verba ponenda sunt: « Utrum, inquit, sicut caro nascentium, sic omnes animæ ex Adam venire credantur, an novæ fiant, et ex parentibus minime propagentur? Quæ quæstio in definiendo difficilis est, quia contrariis objectionibus destruitur.

106. Nam illi qui novas animas contendunt singulis corporibus dari, cum illis opponi cœperit eorum anima parvullæ, quæ non propagatur, ut caro, cum carne originalis peccati teneatur consortio? Nunquid injustus est Deus, ut cum carne mittat animam in ignem æternum, quæ cum carne non habet commune peccatum? Hoc cum illis opponitur, omnino deficiunt. At contra illi qui asserunt animas cum ipsis corporibus propagari, possunt quidem in parvulis justum Dei judicium firmare, ut commune habeant peccatum originale, sicut communem vindi-

**A** cant utriusque esse propagationem. Sed in consideratione seminum quæ non concepta pereunt, et ipsi penitus obmutescunt.

**99** 107. Animam quippe humanam certum est in ipso conditionis suæ munere percepisse. Quæ necesse est ut corpus in quo hic quantulumcunque tempus vixerit, in resurrectione recipiat. Quis ergo dicat animata semina profluxisse, sive illa quæ non concipiuntur, sive illa quæ nocturna illusionem funduntur? Quod omnis sapiens videt quam sit absurdum et a ratione omnibus modis alienum. His ergo propositionibus de origine animæ partes se invicem vincunt, quia unaquæque earum alteram propositionem destruit, et ipsa non valet astruere quod proponit.

108. Ob hoc de hac quæstione cautius quærendum est: maxime quod a sanctis viris nihil certius definitum est, nec sanctarum Scripturarum auctoritate quidquam manifestius pronuntiatur. Illud tamen tenendum est parvulorum animas nexu peccati originalis esse astrictas, quæ nisi percipiant baptismatis sacramentum, regni cœlestis participes esse non possunt; sed cum carne commune habebunt peccatum, et pari judicio damnabuntur in ignem æternum.

### XXXI.

109. Inter concupiscentiam carnis et spiritus hoc interest: concupiscentia carnis est motus animæ turpis in effectum sordidæ delectationis; concupiscentia vero spiritus, ardens intentio mentis in desideria sanctæ virtutis. Ista sibi consentientes mittit ad regnum, illa ad supplicium sempiternum. Illa lex peccati est, de primi hominis damnatione descendens, ista lex mentis est de munere Redemptoris nostri procedens. Hæ autem sibi invicem pro affectu virtutum ac vitiorum, quotidiana colluctatione lethaliter adversantur.

110. Concupiscentia namque carnis primum illecebras vitiorum in cogitationibus gignit, concupiscentia vero spiritus e contrario cogitationes sanctas indesinenter opponit. Illa fabulis vanis oblectatur et verbis, ista Scripturarum meditationibus atque præceptis; illa gaudet spectaculis rerum terrestrium; ista contemplatione **100** cœlestium gaudiorum. Illa terrena gaudia quærit, ista gemitus et suspiria trahit: illa torpore somni atque pigritia corpus relaxat, ista vigiliis et competentibus orationibus elaborat.

**D** 111. Illa per ingluviem illecebris ventris et desiderii gutturis æstuat, ista semetipsam jejuniis et abstinentiæ cruciatibus macerat. Illa luxuriæ subdita turpium perpetrationum affectus, quos intentione cogitationis agit, perfectione voluptatis explere contendit; ista castitatis et pudicitie pulchritudinem diligit. Illa avaritiæ flamma succensa appetit lucrum et fugit damna temporalium rerum; ista contemneus mundum solum sibi vindicat Christum. Illa invidia nullum sibi superiorem vel æqualem esse permittit, sed interno livore vulneris de cunctorum profectu

*creatur, cui admisceri videtur. AREV.*

109. Vid. Cassian. lib. de Concupiscentia carn. et spirit., cap. 11 et seq.

108. Ita etiam hæret Isidorus cum Augustino, lib. II Offic., cap. 24. Vide not., et lib. I Sent., cap. 12, ubi recte astruit animam creari quando et corpus

tabescit; ista de cunctorum virtutibus gaudet, et A minores sibi per charitatem præponit.

112. Illa, ira exæstuans, nihil æquanimiter portat, sed perturbatam mentem usque ad vocis tumultum exaltat; ista nulla exasperatione movetur, sed per tranquillitatem et mansuetudinem patienter omnia sustinet. Illa tristitia inficitur, dum quælibet adversa persenserit; ista nullo mœrore frangitur, sed etiam mala de proximis portans, ab interiore gaudio non movetur. Illa ambitione honorum, inficitur humanis laudibus, vel illecebris vanæ gloriæ delinitur; ista humilitatem amat, et soli Deo suo, qui inspector est mentis, placere delectat. Illa inflata superbiz fastu cor miserum elevat; ista, ne a celsitudine sua corruat, usque ad infima seipsam humiliat.

113. Sed quid plura? Concupiscentia carnis in B omnium vitiorum multitudinem consentientes sibi præcipitat, concupiscentia vero spiritus mentem lapsam ne deficiat, spe futuræ gloriæ corroborat. Proinde illa, quamvis superet, nullatenus desperandum est, quia, reparato certamine, possumus de ea etiam gloriosius triumphare. Ista quamvis vincat, de victoria non est segura, quia callidus hostis, etsi devictus interdum, tamen victores ultimo vincit. Et quos prima congressione non percutit, decipere in finem contendit.

114. Hinc est etiam quod ipsa concupiscentia carnis usque in hujus vitæ terminum dimicare non cessat. Sed si concupiscentia spiritus usque in finem superet, victoriæ pace segura in æternum **101** cum suis victoribus regnat. Quando, consummato concupiscentiæ aculeo, nec carni spiritus, neque caro spiritui adversabitur. Sed utræque invicem æternæ pacis concordia copulatæ, Redemptori suo sine oppugnatione in perpetuum adhærebunt.

### XXXII.

115. Inter gratiæ divinæ infusionem et humani arbitrii voluntatem hoc interest: arbitrium est voluntas liberæ potestatis, quæ per se sponte, vel bona, vel mala appetere potest; gratia autem est divinæ misericordiæ donum gratuitum, per quod et bonæ voluntatis initium et operis promeremur effectum. Nullus autem liberi arbitrii quidquam potest prævalere virtute, nisi supernæ gratiæ sustentetur juvamine. Divina quippe gratia prævenitur homo, ut bonus sit, nec humanum arbitrium Dei gratiam antecedit; sed ipsa gratia Dei volentem hominem prævenit ut etiam bene velit.

116. Nam pondere carnis homo sic agitur, ut ad peccandum sit facilis, et ad pœnitendum piger. Habet de se unde corruat, et non habet unde consurgat, nisi, gratia Conditoris, ut erigatur manum jacenti extendat. Denique homini per Dei gratiam liberum restauratur arbitrium, quod primus homo perdidit.

115. Honorius Augustodunensis, in opere. De libero arbitrio inter sententias Patrum hac etiam Isidori in rem suam utitur. AREV.

116. *Liberum arbitrium... quod primus homo perdidit.* Eodem modo Aug. in Enchirid. cap. 30: *Nam libero arbitrio male utens homo, et se perdidit et ipsum.* Quæ quomodo accipienda sint, ex ipso Augu-

rat. Nam ille habuit inchoandi boni liberum arbitrium, quod tamen Dei adjutorio perficeretur. Nos vero, et inchoationem liberi arbitrii, et perfectionem de Dei sumimus gratia. Quia et incipere et perficere bonum de ipso habemus, a quo et gratiæ donum datum, et liberum arbitrium in nobis est restauratum.

117. Dei est ergo bonum quod agimus propter gratiam prævenientem, et subsequentem. Nostrum vero est, propter obsequentem liberi arbitrii voluntatem. Nam si Dei non esset, cur illi gratias agimus? Et si nostrum non est, quare retributionem honorum operum **102** exspectamus? Proinde ergo in eo quod gratia prævenimur, Dei est, in eo vero quod bene operando prævenientem gratiam sequimur, nostrum est. Nemo autem Deum meritis antecedit, ut tenere eum quasi debitorem possit. Sed miro modo æquus omnibus conditor alios prædestinando præeligit, alios in suis moribus pravis justo iudicio derelinquit. Unde verissimum est gratiæ munus non ex humana virtute vel ex merito arbitrii consequi, sed solius divinæ pietatis bonitate largiri.

118. Quidam enim gratissimæ misericordiæ ejus prævenientis dono salvantur, effecti vasa misericordiæ; quidam vero reprobi habiti, ad pœnam prædestinati, damnantur, effecti vasa iræ. Quod exemplum de Esau et Jacob nondum natis colligitur. Qui dum essent una conceptione vel partu editi, parique nexu peccati originalis astricti, alterum tamen eorum ad se misericordiæ divinæ prævenientis bonitas gratuita traxit, alterum quadam justitiæ severitate odio habitum in massa perditionis relictum damnavit. Sicut per prophetam idem Deus loquitur dicens: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.*

119. Unde consequens est nullis prævenientibus meritis conferri gratiam, sed sola vocatione divina. Neque quemquam salvari sive damnari, eligi vel reprobari, nisi ex proposito prædestinantis Dei, qui justus est in reprobatis, misericors in electis. Universæ enim viæ Domini misericordia et veritas.

120. Ante gratiæ enim donum liberum quidem est in homine arbitrium, sed non bonum, quia sine gratiæ adjutorio manet infirmum. Nam sicut oculus videre non valet, si caret officio luminis, ita humanæ voluntatis arbitrium nihil valet, si luminis gratia indigeat; illud utique quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Liberum autem arbitrium ad omne malum promptum est per semetipsum, ad bonum vero nequaquam nisi per gratiæ donum: et eadem præstat homini et bona velle et facere, mala præterita flere, tam a cogitatione quam ab opere delicta præsentia cavere, quod etiam Apostolus manifestius scribit dicens: *Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra*

stino satis constat et ex Isidoro, qui paulo post ita subjicit: *Ante gratiæ donum liberum quidem est in homine arbitrium, sed non bonum, quia sine gratiæ adjutorio manet infirmum.*

120. In aliis Excusis post verba *miser cordia et veritas*, omissis aliis, sequitur, *omne autem donum gratiæ, etc.* ut num. 122. AREV.

*ex Deo est.* Itaque non in omne genus hominum **103** gratiæ beneficium tenditur, sed in illis tantum qui per fidem illuminantur; nec enim in cunctis gentibus fidei pervenit auditus.

121. Unde et Apostolus: *Quomodo, inquit, invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt?* Ipsius etiam gratiæ donum quibuscunque datur, non æqualiter conceditur, sed ad mensuram pro merito accipientium distribuitur, juxta quod scriptum: *qui reddet unicuique secundum opera sua.*

122. Omne autem donum gratiæ non omnibus ad integrum datur, sed singulis dona singula distribuuntur, ut scilicet, quasi membra corporis singula officia habeant, et alter indigeat altero quod non habet alter; proinde omnia fiunt communia, **B** dum fiunt sibimet membra invicem necessaria.

### XXXIII.

123. Inter *Legem* et *Evangelium* hoc interest, quod in *Lege* littera est, in *Evangelio* gratia: illa habuit umbram, ista imaginem; illa data est propter transgressionem, ista propter justificationem; illa ignorantiam demonstrat peccatum, ista agnitum adjuvat, ut vitetur; illa flagitiis deditos increpat, ista peccantes bonitate propria liberat; illa talionem reddendum decrevit, ista etiam pro inimicis orare jussit: illa, conjugiorum indultis habenis, crescere et generare præcepit, ista continentiam suasit.

124. Illic prædicatur circumcisio sola carnis, hic lavacrum in ablutione cordis et corporis; illic Chanaanitidis regnum et promissiones rerum temporalium continentur, hic vita æterna regnumque cælorum promittitur; illic sabbati otium et requies celebratur, hic ipsa sabbati requies in Christo habetur, qui dixit: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, et invenietis requiem animabus vestris.* Illic esus animalium immundorum prohibetur, hic in corpore Christi, id est in sanctis suis, non admittitur quidquid per illa animalia immunda in mores hominum figurabatur.

125. Illic, pecoribus immolatis, carnis et sanguinis hostiæ offerebantur, hic sacrificium carnis et sanguinis Christi offertur, quod **104** per illa animalia figurabatur; illic ex carne Agni Pascha celebratur, hic Pascha nostrum immolatus est Christus, qui est verus Agnus immaculatus. Illic Neomeniæ, id est novæ lunæ principia celebrantur, hic nova creatura in Christo accipitur, sicut Paulus apostolus ait: *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt nova.*

126. Quid plura? In lege per figuram res gestæ in significationem futurorum annuntiabantur, in gratia vero, evangelicæ veritatis, quæ illic denuntiata fuerunt, explentur. Item in lege mandata scripta sunt et promissa, sed mandata legem implere vel conservare iubebant, promissa vero, figuris oblecta

125. Vulg.: *Omnia nova.* Exprimitur sacrificium sanguinis et corporis Christi. AREV.

128. Nam præcepta legalia, etc., e Greg. xxviii Moral., cap. 9.

**A** sacramentorum, futuram Evangelii gratiam prædicabant. In lege ergo mandata tenentur, promissa vero in Evangelii plenitudine consummantur. Legem enim Evangelia complent, et significationem præcepti plenitudo Testamentorum.

127. Item nihil aliud lex præstitit, nisi quod solum peccata monstravit, non abstulit, et sub suo terrore redactos omnes servos effecit, et inde spiritum servitutis habuisse priorem populum Apostolus docuit. Evangelium vero veniens crudelitatem legis amovit; peccata, quæ lex puniebat per spiritum servitutis, laxavit per spiritum adoptionis, filios ex servis reddidit, amorem implendæ legis omnibus condonavit, et, si deinceps punienda commiserunt, per eundem spiritum adoptionis indulget: formam bene agendi præbuit, et ut possint agi quæ docuit adiutorem Spiritum infudit.

128. Nam præcepta legalia quæ illi populo data sunt, comparatione meliorum, etiam non bona dicuntur, quia quæ præcipiunt non perficiunt; gratia vero Evangelii quod exterius imperat, interius ut perficiatur juvat. Ezechielis etiam testimonio dicitur: *Dedi eis præcepta non bona.* Utique quia in eis quædam inutilia infirmioribus sensibus agenda permessa sunt, sicut illud, ubi Deus Israelitarum cupiditatem spoliis Ægyptiorum satiari permisit.

129. Nam pro eo quod carnalis populus modum egrederetur vindictæ, lex permittit carnalibus vicem rependere mali, quod Evangelia firmioribus vetant. Proinde ergo dicuntur non bona, quoniam Evangelio comparata, legis præcepta inferiora noscuntur. **105** Ante adventum enim Redemptoris nostri, gentilis populus ideo non obtemperavit legi, quia nondum intelligebatur sensu spirituali. Lex enim gravia atque dura secundum litteram jubebat, ideo contemnebatur. Venit autem gratia Evangelii, temperavit legis austeritatem, applicavitque sibi gentilem populum.

### XXXIV.

130. Inter *activam* et *contemplativam vitam*, hæc distinctio est: activa vita est quæ in operibus justitiæ et proximi utilitate versatur; contemplativa, quæ vacans ab omni negotio, in sola Dei dilectione desigitur. Harum una in opere bonæ conversationis, altera in contemplatione immutabilis veritatis est; una, quæ ex fide in hac peregrinatione vivit, altera quæ bene viventes usque ad regnum perducit.

131. Activæ enim vitæ magna sunt præmia, sed contemplativæ potiora. Activa vita ex bonis operibus incipit, contemplativa pervenit ad quod intendit. Activæ vitæ opera cum corpore finiuntur, contemplativæ autem gaudia in fine amplius crescunt. Illa autem, quamvis utilis et bona, tamen cum requies venerit, transitura; ista vero boni operis transituri merces est, et requies permansura.

132. Contemplativa vita per Rachel ostenditur, quæ erat pulchra et sterilis, quia per contempla-

130. Opusculum de differentia inter activam et contemplativam vitam Isidori nomine in Codice Regio Vaticano 281 a me repertum, ad appendices rejicio, de quo etiam dixi in Prolegom. cap. 85. AREV.

tionis otium minus operum filii generantur. Activam autem vitam monstrabat Lia sine oculis, sed fecunda. Quia actio laboriosa quidem est, minusque alta considerans. Sed in eo quod se erga proximi utilitatem plus exhibet, fecundior operibus, quasi in filiis crescit. Sic Martha et Maria, quarum una virtutibus mentem exercebat in opere, altera requiescebat defixa in contemplatione.

153. Ille autem qui ad contemplationis otium venire contendunt, prius se in stadio activæ vitæ exercere debent, ut dum opera justitiæ fæces peccatorum exhauriunt, cor mundum exhibeant ad videndum Deum. Nam mens quæ adhuc temporalem gloriam **106** quærit, aut carnalis concupiscentiæ tentationibus cedit, a contemplatione proculdubio prohibetur. Unde et populus dum legem acciperet a monte, id est a sublimi contemplatione, quasi carnalium curiositas removetur. Et in Evangelio curatus a legione vult Dominum per contemplationem sequi; sed jubetur dominum reverti, et in activæ vitæ operatione versari.

154. In ipso autem contemplationis et actionis usu interdum magna differentia animorum est. Nam quibusdam sola contemplatio proficit, quibusdam vero activa sola est consolatio. His media et de utrisque composita utilior est magis ad refoendas mentis angustias, quæ solent per unius intentionem nutriri, ut de utriusque partibus melius temperentur. Nam quod Salvator per diem signis et miraculis coruscabat in urbibus, activam nobis vitam commendabat. Quod vero in monte orationis studio pernoctabat, vitam contemplationis significabat.

155. Idcirco Dei servus juxta imitationem Christi, nec actualem vitam amittit, et contemplativam vitam agit. Aliter enim incedens offendit. Sicut enim per contemplationem amandus est Deus, ita per actualem vitam diligendus est proximus. Ac per hoc sic non possumus sine utraque esse vita, sicut et sine utraque in dilectione esse nequaquam possumus.

## XXXV.

156. Inter *Fidem* et *Opus* hoc distat: per fidem possibilitas boni operis inchoatur, ex opere ipsa fides perficitur. Opus enim fide prævenitur, fides ex operibus consummatur. Opera autem ante fidem nequaquam prodesse, quia nihil valet a malo declinare et agere quod pertinet ad salutem ei qui ipsum salutis vel negat vel nescit auctorem. Item fides sine operibus **D** nequaquam prodest, quia non potest per fidem Deo placere qui Deum contemnit in opere.

157. Ob hoc etiam fides sine operibus mortua est, juxta Jacobum; et opus extra fidem vacuum est, juxta Paulum. Horum enim alter fidei studium, alter opus laudat. Paulus prædicat ante fidem **107** nullo modo esse opus bonum, Jacobus narrat fidem nihil valere sine opere bono. Ac per hoc, juxta primum, opera fidem præcedentia nihil prosunt; juxta alterum, subsequenta multum prosunt.

158. Jacobus dicit: *Abraham pater noster ex ope-*

156. *Nequaquam prodesse, supplendum possunt, aut constat, ut sæpe accidit in operibus Isidori, præ-*

*ribus justificatus est. Paulus dicit: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Quid ergo? Utrique se destruunt? Absit. Sed utrique nos instruunt. Nam secundum Paulum, Abraham ex fide justificari meruit, quando credidit Deo; secundum Jacobum, ex operibus placuit, quando tentatus immolandum filium non recusavit.*

## XXXVI.

159. Inter *fidem*, *spem* et *charitatem* hoc differt: fides est divinitatis confessio, et religionis solidum fundamentum; spes est bonorum expectatio futurorum; charitas est perfecta dilectio in Deum et proximum. Harum prima credulitatem fovet præsentem, secunda promissa præstolatur futurorum, tertia amorem complectitur æternum. Quæ quidem tria in **B** jus vitæ tempore ita copulantur, ut altera sine altera stare non possit.

140. Denique veraciter credere non possumus, nisi ea quæ promissa sunt speremus; nec poterimus sustinere promissa, nisi sit fidei credulitas firma; nec aderit fructus spei, vel stabilitas fidei, nisi fuerit perfecta charitas Christi, quæ et fidem ut credat, adjuvet et spem spectationis corroboret. Cujus specialiter secundum Apostolum inter has virtutes traditur principatus, et cultus manet æternus.

141. Nam et fides cessabit, dum futura quæ creduntur advenerint; et spes finem habebit, dum beatitudinem quam quisque bonus præstolatur acceperit. Sola charitas in æternum perseverabit, ipsa sola utramque perducens ad Christum, ipsa sola gaudio perfruens **C** sempiterno.

## XXXVII.

142. Inter *amorem* et *dilectionem*, sive *charitatem*, hoc differt, quod amor et dilectio media sunt, et ad utrumque patata, modo in bonum, modo in malum vertuntur. Charitas autem non nisi in bonum; cujus etiam nomen eo usque extollitur, ut ipse Deus **108** Charitas appelletur. Illa est enim perfecta charitas, quæ inimicos et patienter sustinet, et benigne refovet. Qui vero hæc non agit, longe a charitate discedit. Hæc enim summa sola sunt bona. Nam a quibus habentur, utique veraciter habentur. Aliæ vero virtutes media bona sunt, et quæ ad utilitatem possunt ab aliquibus haberi, et ad perniciem, si de his arrogantes tumuerint.

143. Quatuor autem sunt diligenda: Deus scilicet, atque proximus, caro nostra, atque anima. Prior est autem amor Dei, sequens vero est et proximi. Sed sicut per amorem Dei amor fit proximi, sic per amorem proximi amor ostenditur Dei. Dilectio in Deum origo est dilectionis in proximum; et dilectio in proximum cognitio est dilectionis in Deum. Porro dilectio Dei a timore inchoat, sed non sub timore perseverat. Nam dilectio ex timore servilis est, non libera, quia non constat ex amore Dei, sed ex timore supplicii.

144. In tribus autem his rebus dilectio Dei **expri-**  
**sertim in Etymologiis. AREV.**

mitur, ut nihil remaneat in homine quod non divinæ dilectioni subdatur. Nam dum dicitur : *Diliges Deum ex toto corde tuo*, omnes cogitationes in Deum referendas præcipit; dum vero dicitur, *ex tota anima*, omnes affectiones animæ ad Deum referri jussit; dum vero adjecit, *ex tota mente*, indicat omnem rationem humanam, qua intelligimus et discernimus, in rebus divinis esse occupandam.

145. Item duo sunt erga dilectionem proximi servanda : ut ipse præstet aliis quæ sibi præstari et ab aliis vult, et quæ sibi inferri pertimescit non inferat. Ex hac gemina dilectionis virtute in proximum omnes oriuntur virtutes, quibus aut utiliter ea quæ sunt appetenda cupimus, aut quæ vitanda sunt præcavemus.

146. Quod enim Dominus dicit : *Omnia quæcunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, pertinet ad boni impensionem in proximum. Item quod in Veteri Testamento legitur : *Quod tibi non vis, alteri ne feceris*, pertinet ad cavendum ne quis malum inferat proximo. Ex his ergo duobus articulis congrue diligitur proximus, dum et beneficii impensione fovetur, et nulla malitia læditur.

## XXXVIII.

109 147. Inter scientiam et sapientiam hoc interest : scientia ad agnitionem pertinet, sapientia ad contemplationem. Scientia temporalibus bene utitur, atque in vitandis malis, seu intelligendis vel appetendis bonis versatur : sapientia autem tantummodo æterna contemplatur. Item nonnulli viri inter sapientiam et prudentiam intelligi voluerunt, ut sapientiam in divinis, prudentiam autem vel scientiam in hominis negotiis ponerent. Perfecta autem est scientia multa agere bona, et de illis laudem terrenam non quærere quæ Deus præcepit facere, et seruum inutilem ante oculos Dei se existimare.

## XXXIX.

148. Inter sapientiam et eloquentiam ita distinguunt : quod eloquentia constat ex verbis. Sapientiam sine eloquentia prodesse non est dubium. Eloquentia sine sapientia valere non potest. Melior enim est indiscreta prudentia quam stulta loquacitas. Rerum enim studia prosunt, non ornamenta verborum. Eloquentia enim, ut diximus, scientia est verborum; sapientia autem, cognitio rerum et intellectus causarum.

149. Porro sapientiam veteres philosophiam vocaverunt, id est omnium rerum humanarum atque divinarum scientiam. Hujus philosophiæ partes tres esse dixerunt, id est, physicam, logicam, ethicam. Physica, naturalis est; Ethica, moralis; Logica, rationalis. Harum prima naturæ et contemplationi rerum deputatur, secunda in actione et cognitione recte vivendi versatur, tertia in discernendo verum a falso ponitur.

146. Verba Tobiae in Vulgata hæc sunt : *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias*. Sententia eadem est. AREV.

A 150. Hoc trimodum philosophiæ genus, juxta sapientes mundi in partibus suis, ita distinguitur. Ad physicam pertinere aiunt disciplinas septem, quarum prima est arithmetica, secunda geometria, tertia musica, quarta astronomia, quinta astrologia, sexta mechanica, septima medicina. Ratio autem earundem disciplinarum breviter, ista est.

110 151. Arithmetica namque est definitio per quam numerorum omnium ratio vel ordo consistit. Geometria est disciplina magnitudinis, et figurarum notis lineamentisque propriis distincta, vel formis. Dicta autem Geometria a dimensione terræ, per quam uniuscujusque termini delineari solent. Hanc primum Ægyptii invenerunt pro necessitate terminorum terræ, quos Nilus inundationis tempore confundeat. Musica est ars spectabilis voce vel gestu, habens in se numerorum ac soni certam dimensionem cum scientia perfectæ modulationis. Hæc constat ex tribus modis, id est sono, verbis et numeris.

152. Astronomia est lex astrorum. Astrologia est ratio quæ conversionem cœli et signorum definit, potestatesque et ortus siderum, et occasus. Hanc mathematici sequuntur. Mechanica est quædam peritia, vel doctrina, ad quam subtiliter fabricas omnium rerum concurrere dicunt. Medicina est scientia curationum, ad temperamentum corporis, vel salutem inventa. E quibus quidem omnibus quædam religioni conveniunt, quædam vero longe modis omnibus aliena sunt.

C 153. Digestis generibus, sive differentiis physicæ artis, nunc partes logices exsequamur. Constat autem ex dialectica et rhetorica. Dialectica est ratio sive regula disputandi, intellectum mentis acuens, veraque a falsis distinguens. Rhetorica est ratio dicendi, jurisperitorum scientia, quam oratores sequuntur. Hæc, ut quidam ait *sicut ferrum veneno, sententia armatur eloquio*.

154. Post logicam sequitur [ethica] quæ ad institutionem pertinet morum. Hæc enim bene vivendi magistra est, dividiturque in quatuor principales virtutes : prudentiam, scilicet, atque justitiam, fortitudinem, et temperantiam. Prudentia est agnitio veræ fidei, et scientia Scripturarum, in qua intueri oportet illud trimodum intelligentiæ genus. Quorum primum est per quod quædam accipiuntur historialiter sine ulla figura, ut sunt decem præcepta; secundum est per quod quædam in Scripturis permixto jure accipiuntur, tam secundum finem rerum gestarum, quam etiam juxta figurarum intellectum, sicut de Sara et Agar. Primum quod vere fuerint, dehinc quod tropice duo Testamenta figurentur.

155. Tertium genus est quod tantum spiritualiter accipitur, sicut de Canticis canticorum. Quæ si juxta sonum verborum IIII vel efficientiam operis sen-

150. De arithmetica, geometria, musica, etc., uberius Isidorus agit in libris Etymologiarum, ubi opportuniæ notæ suis locis adhibentur. AREV.



tiantur, corporalis magis luxuria quam virtus sacramentorum accipitur.

156. Definito prudentiæ genere, nunc partes justitiæ subjiciamus, cujus primum est Deum timere, religionem venerari, honorem referre parentibus, patriam diligere, cunctis prodesse, nocere nulli, fraterna charitatis vincula amplecti, pericula aliena suscipere, opem ferre miseris, boni accepti vicissitudinem recipere, æquitatem in judiciis conservare.

157. Fortitudo est animi magnitudo, atque gloria bellicæ virtutis, contemptus honorum et divitiarum. Hæc adversis aut patienter cedit, aut fortiter resistit, nullis emollitur illecebris, adversis non frangitur, non elevatur secundis, invicta est ad labores, fortis ad pericula, pecuniam negligit, avaritiam fugit, contra improbos animum ad pericula præparat, molestiis nullis cedit, gloriæ cavet appetitus.

158. Temperantia est modus vitæ in omni verbo vel opere. Hæc verecundiæ comes est, humilitatis regulam custodit, tranquillitatem animi servat, continentiam et castitatem amplectitur, fovet decus et honestatem, restringit ratione appetitum, iram comprimit, nec rependit contumeliam. Sed ex his prudentia agnitione veri delectatur, justitia dilectionem Dei et proximi servat, fortitudo vim virtutis habet metumque mortis contemnit, temperantia affectiones carnis moderatur, et restinguit appetitum. Prima credit et intelligit, secunda diligit, tertia appetitum cohibet, quarta modum imponit.

#### XL.

##### *De distinctionibus quatuor vitiorum.*

159. Contra hæc tamen quatuor virtutum genera, totidem vitia philosophi opposita dicunt: metum, et gaudium, cupiditatem, et dolorem; nos autem hæc ipsa non perfecta vitia, sed media nuncupamus, eo quod propter diversitatem morum ad utrumque parata sunt, et modo ad bonum, modo ad malum, pro arbitrii voluntate, vertuntur. Sic enim nonnullæ male usæ virtutes ex se **112** vitia gignunt: veluti si ex mansuetudine interdum nascatur torpor, et ex pietate dissolutio disciplinæ, vel ex justitia crudelitatis immoderata vindicta. Ita quatuor ista, si bene utantur, virtutes sunt; sin minus, ex virtutibus in vitia trans-eunt.

160. Hoc modo denique, cum quisque metuit peccare, vel cupit beatificari, dolet pro peccatis, gaudet in bonis operibus, jam tum hi motus, qui ab amore studioque procedunt, pro virtutibus accipiuntur. At contra, dum quisque metu carendi re aliqua terrena tenetur, vel dolore amissæ rei frangitur, dumque rerum temporalium cupiditate inflammatur, aut gaudio adeptæ rei extollitur, tunc non virtutes sed vere vitia nuncupantur. Ex his autem duo sunt futuri

159. Virgilius, lib. vi Æneid. vers. 733: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Verbum utantur passiva significatione adhibetur. AREV.

161. De his vitiis principalibus fusius lib. II Sententiar., cap. 38 seqq., ubi videri possunt eruditæ

A temporis, antequam quid eveniat, metus et cupiditas; alia duo præteriti, cum quid acciderit, gaudium et dolor.

161. Octo sunt autem perfecta, vel principalia vitia, quæ omne genus humanum inquietant, ex quibus vitiorum turba exoritur copiosa, id est: gulæ concupiscentia, fornicatio, avaritia, invidia, tristitia, ira, inanis gloria, novissima dux ipsa et harum radix superbia. Ex quibus omnibus duo sunt carnalia, fornicatio et ingluvies ventris; reliqua spiritualia.

162. Quæ quidem in membris suis taliter distinguuntur. Gulæ concupiscentia in quinque modis distinguitur: primo modo, si ante tempus cibos quis appetat, sicut Jonathan gustu mellis jejunium solvit. Secundo modo, si lautiores escas quærat, sicut populus, eremi manna contempto, carnes Ægyptias concupivit. Tertio modo, si diligentius quisquam communes cibos procuret, sicut filii Ilii extra morem crudam ab offerentibus carnem tollebant, quam sibi accuratius præpararent. Quarto modo, si viles escas nimium quisque sumat. Unde et propheta Sodomam de panis saturitate accusat. Quinto modo, si quis ex desiderio quodcumque sumat, sicut Esau pro lentilæ concupiscentia perdidit primogenita sua.

163. Fornicatio quoque trimodo genere discernitur. Primo quidem, dum per voluptatem luxuriæ commistio carnis expletur; altero, dum sola attractione luxus carnis per immunditiam provocatur; **113** tertio, dum intentione turpis cogitationis nocturna quisque illusionem polluitur. Est et quartum genus fornicationis juxta Scripturam, omnis, scilicet, illicita corruptio mentis, sicut idololatria et avaritia, ex quibus fit prævaricatio legis propter illicitam concupiscentiam.

164. Porro avaritia in geminam distinguitur poenam, id est in concupiscentiam augendæ rei, et in metum rei carendæ. Sicut etiam quidam ait: Non enim unquam expletur neque satiatur cupiditatis sitis. Neque solum ea quæ habent amore augendi exeruciantur, sed etiam amittendi metu.

165. Ipsa quoque invidia duplici afficitur flamma, id est, cum aut meliori invidet in id quod ipse non est, aut dum quemlibet consimilem esse sibi æqualem dolet.

D 166. Sequitur tristitia, cujus tria sunt genera, quarum prima, ut ait Cassianus, temperata et rationalis, de delictorum poenitudine veniens; altera perturbata, irrationabilis, de anxietate mentis seu desperatione peccatorum exoritur; tertia de iracundia, vel de illato damno, vel desiderio præpedito procedens.

167. Jam vero inanis gloria quadripartitam habet jactantiam. Nam sunt qui habent dona et donantem

et copiosæ notæ Loaisæ. AREV.

167. *Per tumorem.* Phrasis est hæc ecclesiasticorum scriptorum, ut superbiam tumorem appellent, quia superbi tument. AREV.

ignorant. Et sunt qui se dicant dona accepisse præcedentibus meritis, non pro gratia largientis. Item quidam sunt qui quod non habent se habere per tumorem existimant. Item quidam sunt qui, contemnendo alios, se aliquid habere singulariter putant. Perniciosior autem est elatio de singularitate jactantiæ veniens.

168. Ultima superbia, trimodam habet differentiam: primum namque genus superbiæ est eorum qui per transgressionem culpæ contemptui habent divina præcepta; secundum genus eorum qui ex observatione attolluntur mandatorum, et elatione virtutum; tertium genus est eorum qui per contumaciam mentis subdi dedignantur seniorum imperiis.

169. Quæ quidem vitia, divinitus divina adjuvante gratia, e contrario curantur virtutibus. Gulæ concu-

A piscentiam reprimunt vigiliæ et compunctio cordis; fornicationem exstinguit contritio cordis, et corporis afflictio, et oratio assidua, vel laboris exercitium, **114** metus gehennæ, et amor cœlestis patriæ; invidiam superat amor dilectionis fraternæ. Et quia cœleste regnum non accipiunt nisi concordēs, abjicere invidiam convenit et diligere fratrem.

170. Iram temperat patientia, et ratio æquanimitatis. Avaritiam subjugat eleemosyna, et spes æternæ retributionis. Tristitiam subjugant fraterna alloquia, et consolatio Scripturarum. Arrogantiam calcat metus, ne vana gloria delinitum animum a virtutibus cunctis excludat, et per jactantiam perdat semetipsum, et pereat. Jam superbiam deprimit exemplum humilitatis Christi, atque diabolicæ metus ruinæ. Qui dum vult esse quod non erat, et ipsum quod erat perdidit, et Tartari inferna promeruit.

170. Nonnulli omittunt verba, *qui dum vult... inferna promeruit, et post metus ruinæ illico subjungunt: Expliciunt Differentiæ spirituales beati Isidori.*

B Nam hoc etiam nomine vocantur Differentiæ rerum. AREV.

---

## 115 SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

### ALLEGORIÆ QUÆDAM SACRÆ SCRIPTURÆ

---

#### Praefatio.

---

DOMINO SANCTO AC REVERENDISSIMO FRATRI OROSIO ISIDORUS.

1. Quædam notissima nomina legis evangeliorumque, quæ sub allegoria imaginariæ obteguntur, et interpretatione aliqua egent, breviter deslorata contraxi celeriter, ut plana atque aperta lectoribus redderem. Quæ, quia inexplicata sunt, annotata brevis materiola dicendi coegit, et nec libelli modum permisit efficere, nec plenissime figurarum mysteria explicare. Erat quidem sensus ita, ut ex dictis quæ posita sunt et præcedentia et subsequentiâ intelligantur.

2. Hæc itaque cognitioni tuæ tractanda atque probanda offerimus, ut quod in ratione verborum ac sensuum in-erudite dependet, emendandum sollicite cures. Ego enim, mihi charissime, in hujus operis reprehensione excusabilem meipsum aestimabo, quia hæc non meo conservavi arbitrio, sed tuo commisi corrigenda iudicio.

1. De Allegoriarum opere disserui in Isidorianis, cap. 60. Allegorias in sacram Scripturam inter veteres explicuit etiam Rabanus Maurus, inter recentiores Hieronymus Lauretus, edita Silva Allegoriarum sacræ Scripturæ; de qua hoc exstat iudicium sancti

C Caroli Borromæi apud Possevinum, lib. II Biblioth. select., cap. 46: *Carolus autem Borromæus cardinalis vir sanctus, cum hujus Silvæ usum cuperet faciliorem, ac fructuosiore, statuerat rerum quæ vocibus allegoricis designabantur, ac primo ponuntur, vocabula præ-*

## EX VETERI TESTAMENTO.

**116** 3. Adam (*Genes. i*) figuram Christi gestavit; nam sicut ille sexta die formatus ad imaginem Dei, ita sexta mundi ætate Filius Dei carnis formam induit, hoc est, formam servi accepit, ut reformaret hominem ad similitudinem Dei.

4. Eva (*Ibid.*) designat Ecclesiam factam per mysterium lavacri, quæ **117** de latere in cruce morientis Christi fluxit, sicut Eva de costa hominis dormientis.

5. Abel, pastor ovium (*Genes. iv*), Christi tenuit ty-

*ponere: quem laborem fortasse pius aliquis et doctus suscipiet, Allegoriusque ipsas meliore ordine disponet, ut reipublicæ litterariæ in proximorum salutem commodet.* Notæ ad Allegorias sancti Isidori in Editione Grialiana auctorem habent Cyprianum Suarez, S. J., cujus nomine a me proferuntur. In eadem Matricensi Editione regia et aliis erat: *Nomina leguntur legis; omisi cum Codice Veronensi leguntur, ut sensus planior procederet; quod abest etiam a prima Allegoriarum Editione Haganoensi.* Cæterum in allegoriis deinde exponendis et illustrandis diligentia Cypriani Suarii annotatoris efficiet, ne uberiores annotationes nostræ desiderentur. Paucas proinde interserere est animus. AREV.

3. Adam figuram gestavit Christi. Hæc allegoria est Apostoli I Cor. xv. Sic enim ait: *Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.* Et quidem *Genes. ii* legimus factum esse primum hominem in animam viventem, hoc est, efficaciter operantem, cui membra corporis serviant, cujusque voluntati ac efficaciam auscultent, ut exponit beatus Chrysostomus. Atque, ut scribit Theodoretus, non vocavit secundum Adam spiritum viventem, sed vivificantem. Omnibus enim vitam largitur. Talem autem Deus hominem creavit, quo per rationem ac intelligentiam omnibus esset animalibus præstantior, quæ mentem hujusmodi non habent, ut luculenter scribit beatus Augustinus, XII de Civit., c. 23. SUAR.

*Ibid. Ita sexta mundi ætate.* Perfectio senario numero comprehenditur, propterea Deus sex diebus mundum perfecit, ut docet beatus Augustinus, lib. xi de Civit. Dei, c. 30. Causa autem cur extremo, id est, sexto die conditus fuerit homo, ut scribit eleganter Gregorius Nyss., lib. i de Homine, cap. 2, fuit: *Quoniam decebat, ut veluti quoddam regni domicilium futuro regi Deus efficeret, et deinde hominem animo quidem immortalis, corpore vero mortali præditum, in mundum introduceret, ut miraculorum mundi horum spectator, horum dominus esset, et Deo quidem frueretur per diviniorum naturam; bonis vero, quæ in terra sunt, per sensum uteretur similem et terrenum.* Eadem fere scribit Damascenus, lib. ii, cap. 11. Secundum autem Adam, id est, Christum Dominum nostrum sexta ætate, quæ a beato Joanne Baptista ad mundi usque occasum et interitum pertinet, natum esse ait Eucherius in c. i *Genes.* Deinde, ut inquit beatus Hieronymus, in Amos c. 5, omnes labores et molestiæ septimo numero conquiescent, sicuti requievit Deus die septimo ab omni opere, quod patrarat, *Gen. ii.* Quæ requies, et septimi diei sanctificatio, et benedictio post opera sua valde bona, ut notat Junilius, designat quod et nos singuli post opera bona, quæ in nobis Deus operatur, ad requiem tendimus vitæ cœlestis, quæ, quia sempiterna est, merito idem dies septimus vesperam habuisse non traditur. SUAR.

4. Per mysterium lavacri. Hanc allegoriam docuit

pum, qui est verus, et bonus pastor, sicut ipse dicit: *Ego sum pastor bonus, qui pono animam meam pro ovibus meis, venturus rector fidelium populorum.*

6. Cain, frater ejus (*Ibid.*), ætate major, qui eundem Abel occidit in campo, priorem significat populum qui interfecit Christum in Calvariæ loco.

7. Enoch, filius Cain (*Ibid.*), in cujus nomine pater condidit civitatem, significat impios in hac tantum vita esse fundatos.

etiam, et illustrem fecit Apostolus; nam cum, *Genes. ii*, scriptum sit: *Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. Et edificavit Dominus Deus costam quam tulerat de Adam, in mulierem, etc.:* sacramentum hoc magnum esse in Christo et Ecclesia scripsit Ephes. v. Nam, ut præclare ait Prosper in lib. de Promissionibus et prædictionibus Dei: *Hoc est magnum sacramentum, quod promissum speravit Adam, et futurum prævidit formandam scilicet Ecclesiam ex latere Christi in cruce pendentis.* Unde Theophylactus enarrans verba illa beati Joannis, cap. xix: *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea ejus latus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua, sic ait: Non simpliciter hæc sunt, sed quia Ecclesia per hæc duo et fit et consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem et corpus pascimur.* De quo uberius scribit beatus Augustinus XII cont. Faustum Manichæum. SUAR.

5. Abel, pastor ovium. In hac allegoria plenior est lectio in ms. quam in impress. lib., nam citatur testimonium beati Joan., c. x, quod valde ad rem facit. Fuisse autem pastorem Abel declarat iv cap. *Gen.*, qui primus mortalium omnium fuit clarus virginitate, martyrio et sacerdotio, quibus ornamentis Dominum expressit, auctore beato Augustino in lib. de Mirabilibus sacræ Script., qui *venturus rector fidelium populorum* propterea dicitur, quod tandem futurus pastor sit unius ovilis, id est, Judæorum, et gentium ad Rom. xi et Joan. x. SUAR.

6. Cain, frater ejus ætate major. Etsi Philo episcopus sine causa putat geminos fratres fuisse. Est autem imprimis pulchra hæc allegoria. Occiditur enim Abel pastor ovium a fratre majore, occiditur Christus pastor et caput populi minoris natu a Judæorum populo natu majore: Abel in campo, Christus in Calvariæ loco; occiditur autem uterque post sacrificium, uterque, diabolo funestæ invidiæ facibus parricidarum animos incendente. Et quidem sanguis Abel Deum ad justam vindictam suo clamore provocavit, itaque Cain vagus et profugus erat in terra, vel *στένων και τρέμων*, id est, gemens et tremens, ut verterunt LXX. Sed longe melius clamat sanguis Christi propter causas quas exponit egregie beatus Augustinus cont. Faust. Manichæum, ubi ornatissime hanc explicat allegoriam, cujus meminuit beatus Ambrosius, in l. i de Cain et Abel. SUAR.

7. Enoch, non Enos legendum esse perspicuum est. Beatus autem Augustinus in lib. xv de Civitate Dei, vel non fuisse Enoch primogenitum Cain (nam et Judas fuit quartus filius Jacob, a quo tamen Judæa nominata est, et Judæi), vel longo post intervallo temporis, postquam natus est, conditam esse de illius nomine civitatem existimat, cum jam scilicet tam numerosum esset genus humanum, ut civitas posset ædificari, quæ nihil aliud est quam hominum

**118** 8. Seth (*Ibid.*), qui resurrectio interpretatur, demonstrat Christum Jesum, in quo est vera resurrectio, et vita fidelium.

9. Enos, filius ejus (*Ibid.*), qui spe invocavit nomen Domini, declarat in spe viventem Ecclesiam, donec ad beatitudinem promissæ felicitatis perveniat.

**119** 10. Lamech sæculi hujus figuram tenuit, cujus peccatum Christus per sanguinis sui effusionem post LXXVII mundi generationes absolvit, juxta quod

multitudo aliquo societatis nomine colligata. Beatus autem Chrysostomus, cum, Genes. iv, scriptum sit ædificatam esse civitatem a Cain, qui vocavit nomen ejus ex nomine filii sui Enoch, non dissimiliter atque beatus Isidorus ait: *Vide quomodo paulatim deteriores fiunt. Quippe hominibus factis mortalibus, studium fuit ut immortalem suam memoriam facerent, partim ex filiis, quos generabant, partim ex locis, quibus filiorum nomina imponebant.* Hæc omnia recte quis diceret peccatorum, et ruinæ primæ monumenta, qua e pristina gloria exciderunt. SUAR.

*Ibid.* In Vulgata nostra scribitur *Henoch*. AREVAL.

8. Seth, qui resurrectio interpretatur. Divinæ litteræ, ut notavit etiam beatus Hieronymus in Quæst., nominis Seth etymologiam tradunt iis verbis: *Vocavitque nomen ejus Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Itaque Seth proprie θέσις, id est, positio dicitur a verbo שֵׁט Seth, id est, posuit, sed quia quodammodo suscitatus est Abel in fratre Seth, nam parentum luctum temperavit, et talis erat futurus (ut ait Eucherius) ut impleteret Abel sanctitatem, ideo LXX sic converterunt: *Ἐξανάστῃς γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον*, id est, suscitavit enim mihi Deus semen alterum, quo circa beatus Chrysostomus sic ait: *Vide verbi diligentiam, non dixit, Dedit mihi Deus, sed Excitavit mihi Deus.* Vide quomodo obscure nobis hoc verbo resurrectionis exordia hic ostendit. Hoc secutus beatus Isidorus: *Seth, inquit, qui resurrectio interpretatur.* Neque enim tam respexit ad verbi Hebraici etymologiam, quam ad arcanum ejus sensum, sicuti fecerunt LXX, quod postea Rupertus secutus est. Denique beatus Augustinus hanc ipsam allegoriam his verbis illustravit in lib. xv de Civit. Dei: *Ex duobus, inquit, illis hominibus, Abel, qui interpretatur luctus, et Jesus fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi et vita ejus ex mortuis figuratur.* SUAR.

9. Enos, filius ejus. Libri mss. sic habent: *Enos, filius ejus, qui cœpit invocare nomen Domini.* Quod convenit cum nostra ex Hebræo versione. At libri impressi habent hoc modo: *Enos, filius ejus, qui spe invocavit nomen Domini.* Quæ lectio congruit cum interpretatione LXX, qui hoc modo sunt interpretati, οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ, id est: *Hic speravit invocare nomen Domini Dei.* Itaque Græci scriptores, et beatus Augustinus, qui hac versione utebantur, hujus loci arcanum sensum similiter atque beatus Isidorus prodiderunt. Nam Greg. Nazianz. sic ait: *Præclara res est fides, spes, charitas, tria hæc. Et de fide testimonium attulit Abraham, qui justus est habitus propter fidem. De spe Enos, qui primus speravit invocare nomen Domini.* Et apertius beatus Augustinus, in lib. de Civit. Dei xv, inquit: *Quid sibi hoc vult, SPERAVIT INVOCARE, nisi quia propheta est exorturum populum qui secundum electionem gratiæ invocaret nomen Domini Dei?* Sic beatus Augustinus, qui hanc causam esse putat ut huic proprie tribuatur quod piorum omnium fuerat commune. Sunt tamen qui putent ejus tempore instauratum fuisse Dei cultum, ritumque cœpisse Deum cæremoniis colendi, ut scribit Lipomanus. Quidam autem celebres Græci scriptores propter ignorance linguæ Hebræicæ existimarunt reddi etymologiam nominis Enos, cum dicitur, hic speravit, etc. Cum Enos,

A eas Lucas evangelista descripsit (*Luc. iii.*).

11. Henoch (*Genes. v*), qui fuit septimus ab Adam, et translatus est, significat septimam requiem futuræ resurrectionis, quando transferentur sancti in vitam perpetuæ immortalitatis.

12. Noe, qui interpretatur requies, similitudinem præfert Domini, in ejus Ecclesia requiescunt quicunque ab hujus sæculi excidio liberantur, sicut in arca.

quod notavit beatus Hieronymus, homo, vel vir dicitur, sicut Adam homo dicitur. SUAR.

*Ibid.* Quid significet Enos, dixit jam Isidorus in Etymologiis, lib. vii, cap. 6, ubi disserit de hominibus qui quodam præsigio nomen acceperunt. Ex quo capite multa huc afferri possent. AREV.

B 10. Lamech sæculi hujus figuram tenuit. Multa concurrerunt in Lamech Caini nepotem (errant enim qui filium Mathusalæ accipiunt) et in ejus liberos, quæ vitam humanam depravarent, ut notat præclare beatus Hieronymus. Nam ipse sanguinarius et homicida primus unam carnem in duas divisit uxores, et ejus liberi ea repererunt quæ animos hominum vel ad voluptatem, vel ad crudelitatem inflammarent. Non est autem certum unumne, atque eum Cain, an duos occiderit. Illud certum est, dixisse ipsum duabus uxoribus suis, de se expetendam vindictam septuagies septies. Cujus loci arcanum sensum sic Damaso scripsit beatus Hieronymus: *Quæritur quæ sint LXXVII vindictæ quæ in Lamech exsolvendæ sunt. Aiunt ab Adam usque ad Christum generationes LXXVII. Lege Lucam evangelistam, et invenies ita esse ut dicitur.* Et paulo post: *Lamech peccatum, id est, totius mundi, atque sanguinis, qui effusus est, Christi solvetur adventu, qui tulit peccata mundi.* Idem postea Nicolaus pontif. Lotario regi scripsit, et Alcuinus secutus est. SUAR.

11. Henoch, qui fuit septimus ab Adam. De Henoch scriptum est Gen. v: *Ambulavitque cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Deus.* Septuaginta postremam hanc partem sic verterunt, ὅτι μετατέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός, id est, quia transtulit illum Deus. Unde Apostolus, Heb. xi, hæc ipsa LXX verba citavit. Beatus Chrysostomus et Theodoretus putant curiosum esse inquirere quo Deus transtulerit Henoch, et num usque ad tempus præsens vivat. Sed utrumque docet Spiritus sanctus, Eccl. xliv, his verbis: *Henoch placuit Deo, et translatus est in paradysum, ut det gentibus poenitentiam.* Notandum autem est Enoch quidem filium Cain, de cujus nomine prima civitas appellata est, improbos significare, qui (ut recte ait Strabus) in præsentem vitam suæ spei radicem figunt; Henoch vero hunc, qui fuit septimus ab Adam, qui tanquam sexta die, sexta ætate sæculi per Christi adventum ad sanctitatem formatur, eos significat qui septima ætate in vitam immortalem transferentur, ut alibi ait idem Isidorus. Exposuit etiam hanc eandem allegoriam beatus Augustinus in lib. xv de Civit. Dei, cap. 19. SUAR.

*Ibid.* De Henoch, qui septimus ab Adam septimam requiem significat, Isidorus in commentariis suis, videlicet Quæst. in Genes. cap. vi. Illi etiam commentarii Isidori ad allegoriam has explicandas conferunt quod semel monuisse satis sit. AREV.

12. Noe, qui interpretatur requies. *¶ Requies interpretatur.* B. Hieronymus: *Ab eo igitur, quod omnia opera retro quieverunt per diluvium, appellatus est requies.* Similiter beatus Chrysostomus sic appellatum puerum inquit, ut ex interpretatione vocabuli omnes discerent generalem interitum imminere, ut vel timore castigati arcerentur, et virtutem amplecterentur. Sed, ut recte scribit Cajetanus: *Si Lamech verba etymologiam nominis Noe exponentis perpendantur, de agriculturæ labore videtur esse sermo; ait enim:*

**120** 13. Sem vero prophetarum et apostolorum A tenuit typum, qui ex ejus stirpe nascuntur.

14. Japheth figuravit populum gentium, qui versatur in ecclesiis israelitarum.

15. Cham Judæos significat, qui Christum incarnatum atque mortuum derident.

16. Chanaam, filius ejus, qui pro patris delicto maledictione damnatur (*Genes. ix*), posteritatem indicat Judæorum, qui in passione Domini damnationis sententiam exceperunt, clamantibus Judæis: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.*

17. Nemrod gigas diaboli typum expressit, qui superbo appetitu culmen divinæ celsitudinis appetivit, dicens: *Ascendam super altitudinem nubium, et ero similis Altissimo.*

18. Heber, in cujus domo propria loquela remansit, cæteris linguis **121** divisus, Redemptorem nostrum insinuat, in cujus Ecclesia unitas fidei sine schismate perseverat.

*Iste consolabitur nos ab operibus manuum nostrarum in terra cui maledixit Dominus.* In quibus tamen verbis suberat prophetia de ecclesia et de Christo. Illud constat, a Spiritu sancto per beatum Petrum, Epist. I, c. III, hanc allegoriam insignem et illustrem esse factam. SUAR.

13. Sem vero. *Genes. ix*, ait Noe: *Benedictus Dominus Deus Sem.* Quibus verbis pater Noe Sem pietatem prædixit propter veri Dei cultum apud ejus posteros permansurum, ut præclare scribit Theodoretus. Liqueat igitur Noe vaticinatum fuisse; nam Abraham et patriarchæ, ac denique salus et decus generis humani, Christus Jesus ex Sem orti sunt. SUAR.

14. Japheth figuravit populum gentium. *Genes. ix*, dixit Noe: *Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem.* In quibus verbis recondita est egregia hæc allegoria. Nam, ut scribit beatus Hieronymus: *De Sem Hebræi, de Japheth populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium, a latitudine, quæ Japheth dicitur, nomen accepit. Quod autem ait: Et habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetatur, qui in eruditione et scientia Scripturarum, ejecto Israel, versamur.* Et, ut recte inquit beatus Augustinus: *In ecclesiis Christi habitat gentium latitudo, et gentes fruuntur iis quæ Judæis parata erant, ut in ix Genes. scribit etiam beatus Chrysostomus.* SUAR.

15. Cham Judæos. Hujus loci allegoriam, id est, altiorem sensum, luculenter declarat beatus Augustinus contra Faustum Manich. lib. XII, et XII de Civit. Dei, c. 2. SUAR.

17. Nemrod gigas. De Nemrod legimus *Genes. x*: *Chus genuit Nemrod. Ipse cepit esse potens in terra, et erat robustus venator coram Domino, pro גיבור Gibbor exx verterunt גיגאס gigas.* Noster vero interpret potens vertit, et paulo post robustus. Venator autem ideo dicitur quod rapto viveret, et crudelis esset tyrannus. Cujus imperii initium fuit Babylon, quæ mundum, qui totus in maligno positus est, significat, ideoque Apocalyp. xviii vocatur habitatio dæmoniorum. De Nemrod autem legendus est beatus Chrysostomus XI Gen., et beatus Augustinus, in XVI de Civit. Dei, c. 3. SUAR.

18. Heber, in cujus familia. In lib. ms. est unitas fidei, rectius quam in impressis, fides unitatis. Ab Heber autem magis quam ab Abraham Hebræos dictos esse, qui Hebræam linguam conservarunt, existimat beatus Augustinus, in loco supradicto. In quo populo civitas Dei in sanctis peregrinata est, et in omnibus sacramento adumbrata. Ideo autem non est

19. Melchisedech (*Genes. xiv*), qui de fructibus terræ sacrificium Domino obtulit, regnum Christi, qui est verus rex justitiæ, et sacerdotium figuravit, cujus corporis et sanguinis sacramentum, id est, oblatio panis et vini in toto orbe terrarum offertur.

20. Abraham Dei patris gestavit typum, qui filium suum dilectum pro mundi salute tradidit immolandum.

21. Tres angeli ad eum venientes (*Genes. xviii*) divinam historiam insinuant Trinitatem.

22. Duas autem uxores, quas habuit Abraham (*Gen. xvi, xxi*), id est, liberam, **122** et ancillam, Apostolus duo esse Testamenta designat (*Galath. iv*).

23. Isaac et Ismael duos populos ex utroque Testamento procedentes significant.

24. Puer Abraham imaginem priscae legis designat, per quem propheticè Domino nostro Jesu Christo Ecclesia sponsa præparata est.

linguæ suæ amissione multatus, quod expers fuerit criminis turrim ædificantium, quæ ab eventu Babel appellata est, *Gen. xi*. SUAR.

19. Melchisedech, qui de fructibus. In lib. imp. est, vel sacerdotium; sed melius in ms. et sacerdotium, cum sacerdotium Christi et regnum significaverit Melchisedech, de quo scriptum est *Gen. xiv*: *At vero Melchisedech rex Salem proferens panem et vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi), benedixit ei, scilicet Abram.* Et quamvis Hebræi, et quidam alii putent aliter, multo tamen rectius sentiunt qui affirmant Melchisedech sacrificium Deo pro Abraham nobili victoria obtulisse. מלכ־שֶׁדֶחַ enim, hoc est, proferens, vel offerens, verbum est, quod usurpatur sæpe in sacrificando. Itaque noster interpret pulchre vertit id, quod sequitur: *Et ipse sacerdos Dei altissimi. Erat enim sacerdos Dei altissimi.* Nam sæpe et sumitur pro enim. Refert autem beatus Hieronymus, in longa et erudita epist. Quam scripsit Evagrio, constantem esse Hebræorum opinionem Melchisedech fuisse Sem filium Noe. Et addit illum pane et vino, puro, simplicique sacrificio, Christi dedicasse sacramentum. Nobilitavit autem hanc allegoriam Apost., *Hebr. 7*, et illud psalm. 109: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* SUAR.

*Ibid.* Etsi retineretur vel sacerdotium pro et sacerdotium, adhuc idem esset sensus, quem Suarius tueretur: nam apud Isidorum et alios ejusdem temporis, atque etiam superioris, sæpe vel pro et occurrit. AREV.

20. Abraham Dei patris gestavit typum. Similiter exposuit hanc allegoriam Origenes in XXI Gen., et beatus Augustinus, lib. XII contra Faustum, et serm. 71. SUAR.

21. Tres Angeli. Beatus Augustinus in serm. de tempore 68, sic ait: *In eo quod tres vidit Abraham, Trinitatis mysterium intellexit. Quod autem quasi unum adoravit, in tribus personis unum esse Deum cognovit.* Idem scribit beatus Hilarius in IV et V lib. de Trin., beatus Gregorius in hom. 18. SUAR.

*Ibid.* Tres angeli ab Abrahamo hospitio suscepti, an tres personas sanctissimæ Trinitatis exhibuerint, an Filium medium inter duos angelos, an solum tres angelicos spiritus, varia est interpretum sententia. Adis Pererium, et Calmetum, in comment. AREV.

22. Duas autem uxores. Huic allegoriæ magnam auctoritatem dedit Apostolus, qui ubi rem gestam exposuisset, de duabus uxoribus Abram, Spiritu sancto afflatus, adjecit illa esse per allegoriam dicta, id est, aliud esse gestum, aliud figuratum, ut ait beatus Ambros., qui una cum Ruperto perspicue totam allegoriam exponit. SUAR.

25. Esau, hispidus atque rufus (*Genes. xxv*), populus est Judæorum, in Christum et prophetas impia persecutione sanguineus, et indicio pilosæ cutis tegmine peccatorum horribilis.

26. Jacob autem (*Ibid.*) Christum demonstrat, sive populum gentium, qui Dei Patris benedictione prælatus est priori populo Judæorum.

27. Laban legis et diaboli habuit typum, ex cujus corpore assumpsit sibi Christus duas conjuges, plebis scilicet circumcisionis et gentium.

28. Lia Synagogæ figuram habuit, quæ infirmis oculis cordis sacramenta Dei speculari non potuit.

29. Rachel vero clara aspectu Ecclesiæ typum tenuit, quæ contemplationis acie Christi mysteria cernit.

30. Vir, qui cum Jacob luctam iniit, Christi certamen cum populo Israel figuravit; nam sicut Jacob claudicavit in certamine, ita Judæi claudicaverunt fide in Domini passione.

**123** 31. Lot (*Genes. xix*) typum habuit sanctorum qui in fine sæculi ab impiorum incendio liberabuntur.

32. Uxor Lot (*Ibid.*) eorum tenuit typum qui, per gratiam Dei vocati, postmodum retro respiciunt.

33. Consequenter ipse Lot legis gestavit personam de qua infidelitatis opera pariunt qui ea carnali intellectu utuntur (*Vide var. lect.*).

25. *Esau hispidus.* Emendate scriptum est in lib. ms. *Impia persecutione sanguineus*, vitiose autem in Impr.: *Impia persecutione sanguinis*. Porro Esau, quod totus in morem pellis hispidus natus sit, *Gen. xxv*, Scir est appellatus. Nam cur Edom vocatus sit, disertis verbis docent sacræ litteræ, *Gen. c. eodem*. Dixit enim fratri Jacob: *Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum, quam ob causam vocatum est nomen ejus Edom.* Sed rufus etiam natus est, ad quod alludit allegoria. Itaque falluntur qui hinc nomen Edom sortitum esse putant. Eucherius autem et Rupertus similiter scribunt Esau Judæorum populum præsignasse, qui Dominum et prophetas occiderunt, *I Thes. II. SUAR.*

26. *Jacob autem.* Hanc allegoriam tractat etiam beatus Augustinus in lib. xviii de Civit. Dei, c. 37. *SUAR.*

30. *Vir qui cum Jacob.* Cum angelus in specie humana luctaretur cum Jacob, xxxii *Genes.*, *videretque quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, et statim emarcuit. Et benedixit ei in eodem loco.* Quo circa præclare inquit beatus Augustinus, in lib. xvi de Civit. Dei, c. 39: *Erat unus atque idem benedictus Jacob, et claudus, benedictus in eis qui ex eodem populo in Christum crediderunt, atque in infidelibus claudus, de quibus prædictum est: Et claudicaverunt a semitis suis.* Causam autem hujus luctæ fuisse ait Theodoretus: *Ut timenti fratrem Esau fiduciam injiceret, qui etiam se superari ab illo passus est. Ac si diceret: Me vicisti, et hominem vinces.* *SUAR.*

31. Suarius constanter scripsit *Lot*, pro quo alii malunt *Loth*. In Vulgata est *Lot*. *AREV.*

32. *Uxor Lot.* Idem significatum esse arcano sensu, cum uxor Lot versa est in statuam salis, scribit Orig. in v c. Job. Imo Dominus, Luc. xvii, hoc testatus est, cum ait: *Mementote uxoris Lot.* Quo loco Theophilactus: *Præclare (inquit) ad exemplum posteritatis, quasi columnæ inscriptum fuisse malum, quod illa perpessa est. Josephus quidem, qui tam multis sæculis fuit posterior, se hanc statuam vidisse affirmat. Salis autem propterea fuit, aut, quoniam prudentiæ symbolum sal est, et ciborum condimentum, mortalium*

34. Filia ejus duæ (*Genes. xix*) Samariam significant et Jerusalem, quæ fornicantur in lege per adulterium illicitæ doctrinæ.

35. Ruben (*Genes. xxxi*) primogenitus interpretatur visionis filius; populum figuravit qui violavit cubile Dei Patris, quando carnem quam sibi Christus desponderat confixit in patibulo crucis.

36. Simeon scribas designat Judæorum, qui in furore suo occiderunt prophetas, et in dolore suo suffoderunt fixuris clavorum Christum, firmissimum murum, in quo credentes stabili robore communiuntur.

**124** 37. Levi et auctor et figura est principum sacerdotum qui Christum crucifixerunt.

38. Judas significat Christum, qui in cubili sepulcri, quasi leo, securus, corporis somno victoque mortis imperio, post triduum resurrexit.

39. Issachar Ecclesiæ tenuit typum, quæ subjecit humerum suum ad crucis onus portandum.

40. Zabulon eandem significat Ecclesiam, quæ, secus fluctus hujus vitæ inhabitans, omnes tentationes et turbines sæculi portat.

41. Nephthalim exprimit omnes sanctos prædicatores, qui, instar cervi transilientes, ad superna se erigunt, cunctisque credentibus doctrinæ eloquia conferunt.

*hoc exemplo condirentur affectus, et mores ad prudentiam formarentur, quæ elucet in divinis præceptis custodiendis, quæ si servasset uxor Lot, non pœnæ, sed profectus sui posteritati exemplum reliquisset.* *SUAR.*

33. *Consequenter Lot.* In lib. impr. vitiose scriptum est: *Qui etiam pro qui ea, quod est in ms.* Hanc autem perobscuram allegoriam sic perspicue tradit beatus Augustinus pro sua excellenti scientia: *Lot (ait lib. xxii cont. Faust.) futuræ legis videtur gestasse personam, quam quidam, ex illo procreati, et sub lege positi, male intelligendo quodammodo inebriantes, atque non legitime utendo, infidelitatis opera pariunt.* De toto autem facto ejus et filiarum idem scribit eruditissime in eodem libro. *SUAR.*

35. *Ruben primogenitus.* Emendate est in lib. ms. *desponderat*, vitiose autem in Impr. *sponderat*. Ideo autem Ruben, id est, visionis filius a matre Lia est appellatus, ut filii nomine admoneretur se Dei beneficio, qui ejus angorem viderat, illum genuisse, cum a viro despiceretur, unde nominis etymologiam interpretans, dixit: *Vidit Dominus humilitatem meam,* *Gen. xxix. SUAR.*

36. *Simeon scribas designat.* Jacob gravissimis verbis increpavit filios Simeon, et Levi, *Gen. xlix*, quod contra fœderis religionem in cæde Sichimitarum sint crudelissime bacchati ob stuprum Dinæ oblatum a Sichem. In quibus verbis Spiritus sancti instinctu pronuntiavit sanctus senex illustrem prophetiam contra scribas et sacerdotes, qui communi sententia Dominum occiderunt. Illi enim ex Simeon, hi ex Levi orti sunt, ut ait Cyrillus, et Origenes in c. supradictum. Sunt autem aliquot verba ex ipso vaticinio replicata in hac allegoria. *SUAR.*

39. *Issachar Ecclesiæ typum tenuit.* Mendose sequitur in lib. imp. *qui subjecit*, emendate autem in Ms. *quæ subjecit.* *SUAR.*

40. *Zabulon.* Non minus gravis error est in hoc loco, *Quæ secus fluctus hujus vitæ inhabitantes.* Legendum enim est *inhabitans*, ut habent ms. exemplaria. Exponit hanc allegoriam præclare beatus Ambrosius de Benedict. patriarcharum, c. 5. *SUAR.*

41. *Nephthalim.* De Nephthali dixit pater Jacob,

42. Dan Antichristum significat, qui in via vitæ hujus ungulas equi, id est, extrema sæculi supplantare nititur morsu pestiferæ prædicationis, ut ejiciat eos qui extolluntur in hujus mundi deliciis et divitiis.

43. Gad Christum demonstrat, qui in secundo adventu suo contra Antichristum accinctus virtute judicis præliaturum se nuntiat.

44. Aser eundem demonstrat Dominum Jesum Christum, cujus **125** pinguis est panis in ore fidelium.

45. Joseph (*Genes. xxxvii*), qui venditus est a fratribus, et in Ægypto sublimatus, Redemptorem nostrum significat a populo Judæorum in manus persecutorum traditum, et nunc in gentibus exaltatum.

46. Benjamin Pauli apostoli imaginem prætulit, quia et novissimus et minimus omnium apostolorum fuit electione, et de tribu ejus descendit; iste est lupus rapax, mane persecutor diripiens, vespere doctor pascens.

47. Manasses prioris populi figuram gestavit.

48. Ephraim autem gentium, qui per benedictionem patriarchæ præpositus est majori populo Judæorum.

49. Thamar (*Genes. xxxviii*) Ecclesiæ imaginem gestat, quæ a Christo per anulum fidei et virgam crucis conceptionem sanctæ meruit ubertatis.

*Genes. xlix. Nephthali cervus emissus dans eloquia pulchritudinis.* Ubi Eucherius, de apostolis et Evangelii prædicatoribus arcano sensu intelligi hoc ait, qui cum cervis, quod veloci cursu ad coelestia contendant, et de latibulis animorum virulentos quodammodo extrahant, et necent, rectissime comparantur, Marc. xvi. SUAR.

42. Dan Antichristum significat. In lib. impr. est in hujus mundi deliciis, sed luculentius in ms. in hujus mundi deliciis et divitiis. Pulchre et copiose exposuit hanc ipsam allegoriam beatus Gregorius, xxix Mor., c. 18. Theodoretus etiam, quæst. 109 in Genes., ait Spiritum sanctum hæc de Antichristo prænuntiasse, quæ a patriarcha Jacob de Dan dicta sunt. Idem etiam sentit beatus Ambrosius, in lib. de Benedict. patriarch., cap. 7, ubi Antichristum de tribu Dan futurum scribit. SUAR.

43. Gad Christum demonstrat. Tam in lib. impr. quam in ms. præliandum se nuntiat; forte fuit error librariorum pro præliaturum. Eucherius inquit Gad ante et retro accinctum ad præliandum Christi Domini personam exprimere, qui ante et retro contra Antichristum præliabitur gladio verbi Dei, de quo gladio mentio sit psal. xlv, et Matth. xx. Addit etiam beatus Ambrosius Moysen explicuisse Deut. xxxiii, hanc prophetiam evidenter esse de Christo. SUAR.

44. Aser eundem demonstrat. De Aser dixit pater Jacob: Aser panis pinguis, et præbebit delicias regibus, quod vaticinium similiter de sacrosancta Eucharistia intelligunt beatus Ambrosius, in lib. de Benedict. patriarch., c. 9, et Eucherius cum Ruperto in xlix c. Gen. SUAR.

46. Benjamin Pauli apostoli. In lib. impress. est qui et minimus apostolorum; sed plenius in Ms. quia et novissimus et minimus, etc. Et quidem minimum apostolorum se ipse appellat I Cor. xv, et novissimum. De Benjamin autem sic dicit pater Jacob, Gen. xlix: Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia. Quæ verba, quod ad mysticum sensum pertinet, de Paulo apostolo manifestissimam prophetiam esse scribit beatus Hieronymus,

50. Duo gemini in utero Thamar (*Ibid.*) duos populos figuraverunt, quorum posterior natus, qui manum prior ex utero misit, quia **126** gentium populus antea quidem est per prophetas ostensus, sed postea revelatus, cujus ideo obstetrix ligavit dexteram cocco, quia idem populus per sanguinem Christi crucis notatus est signo.

51. Dina, filia Jacob (*Genes. xxxiv*), Synagogam, vel animam, significat: quam in exterioribus sæculi curis repertam Sichem princeps terræ opprimit, id est, diabolus vitio concupiscentiæ carnalis corrumpit.

52. Bala, concubina Jacob (*Genes. xxxv*), quam Ruben incesto crimine polluit, significat legem Veteris Testamenti, quam populus Israel prævaricando commaculavit.

53. Job in factis dictisque suis personam exprimit Redemptoris.

54. Uxor ejus (*Job. ii*), quæ eum ad maledicendum provocat, carnalium pravitatem designat.

55. Tres amici Job typum tenuerunt hæreticorum, qui sub specie consolandi studium seducendi gerunt.

56. Eliud vero doctorem superbum et arrogantem demonstrat, qui durius increpationem suam fidelibus intra sanctam Ecclesiam irrogat.

57. Pharaon figuram habuit diaboli, qui hujus sæ-

in Quæst. Hebr., quod in adolescentia sua persecutus Ecclesiam, in senectute prædicator Evangelii fuerit. Copiose autem imprimis et ornate de hoc ipso disserit beatus Ambrosius, de Benedict. patriarch., c. 12. Fuisse autem Paulum de tribu Benjamin constat ex c. iii Epist. ad Philipp. SUAR.

*Ibid.* In textu Grialii omissum fuerat et novissimus, contra mentem, ut videtur, Suarii. AREV.

47. Manasses prioris populi. Connexa est hæc allegoria cum sequenti, in qua mendum est in lib. impr. præpositus est major pro majori. Breviter autem beatus Cyrillus has allegorias complexus est his verbis: Præfertur Ephraim Manasse, hoc est, gentes Judæis, qui adversus Servatorem impie egerunt, atque novissimi fiunt primi, et primi novissimi. Ducit etiam beatus Ambrosius ex etymologia nominum argumentum hoc modo, de Benedict. patriarch.: Manasse ex oblivione Latina interpretatione significatur, eo quod populus Judæorum oblitus est Deum suum, qui fecit eum. Ephraim autem fecunditatem fidei interpretatione nominis pollicetur, quod proprium est populi junioris, qui corpus est Christi augens patrem, et Deum proprium non derelinquens. SUAR.

49. Thamar Ecclesiæ. Sapienter docet beatus Augustinus, in lib. xxii cont. Faust., cur de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis quædam non mala, sed bona futura significantur. Ibidem etiam docet typum gessisse Thamar. SUAR.

51. Dina filia Jacob. Eleganter enarrat hanc allegoriam beatus Gregorius, lib. de Cura past., p. iii, c. 30, de mente, quæ, sua studia negligens, actiones alienas curat. SUAR.

56. Eliud vero. Pulchre ponitur ante oculos arrogantia Eliud, c. xxxii Job., et quam inflatus atque ira percitus invectus sit in amicos suos, et in sanctum virum Job. SUAR.

*Ibid.* De allegoriis ad librum Job pertinentibus videndi Pineda, Corderius, etc., uti de aliis alii interpretes, qui fuse sensum allegoricum sacræ Scripturæ persequuntur. AREV.

57. Pharaon figuram. Opera carnis, de quibus Apostolus agit, c. v ad Galat., comparat cum luto et la-

culi captivitate populum Dei perdere et terrenis vitiorum operibus prægravare tentavit.

58. Filia Pharaonis (*Exod. ii*), quæ Moysen expositum ad ripam fluminis collegit, Ecclesia gentium est, quæ Christum ad flumen salutaris lavacri reperit.

59. Moyses (*Exod. xiii*) typum Christi gestavit, qui populum Dei a jugo diabolicæ servitutis eripuit, et ipsum diabolum in æterna pœna damnavit.

60. Aaron sacerdos, qui cruore victimarum populum expiabat, **127** significat Christum, qui sacrificio sanguinis sui peccata diluit mundi.

61. Maria, soror Moysi (*Num. xi*), Synagogæ speciem prætulit, quæ leprosa propter detractionem et murmurationem contra Christum exstitit.

62. Uxor Moysi Æthiopissa (*Exod. ii*), figuravit Ecclesiam ex gentibus Christo conjunctam, cujus ob causam zeli Synagoga obtrectans adversus Christum, illico contagio lepræ perfunditur.

63. Amalech designat diaboli figuram, qui, obvius Dei populo, per signum crucis evincitur.

64. Sehon quoque, rex Amorrhæorum, qui vertitur in Latinum *tentatio oculorum*, eundem diabolum significat, qui mendacio fallendi sese in angelum lucis transfiguratur. Ipse est Og, rex Basan, qui interpretatur *conclusio*, qui intercludere molitur difficultate vitiorum viam fidei nostræ, ne pateat nobis transitus ad regnum promissum vitæ æternæ.

65. Viri septuaginta duo seniores, super quos ceci-

teribus, de quibus fit mentio *Exod. i*. Hanc autem allegoriam copiose persequitur beatus Augustinus in serm. 84 de temp., et 85, et beatus Cyrillus in supradict. c. Exodi. SUAR.

61. *Maria, soror Moysi.* Cur, cum Aaron socius fuerit peccati, sola Maria lepra affecta sit, causam exponit Theodoretus, in Quæst. Num., q. 23. SUAR.

62. *Uxor Moysi Æthiopissa.* Beatus Augustinus, in lib. Quæst. super Num., q. 20, recte sentit solam fuisse Moysi uxorem Saphoram Madianitidem filiam Jethro, cæterum eam vocari Æthiopissam quod Madianitæ aliquando appellentur Æthiopes in sacris litteris, ut II Paralip. xiv, cum Josaphat bellum gessit contra illos. Idem scribit Theodoretus, in q. 22 in eundem lib. Num. confutata opinione, vel potius fabula, Josephi et Apollinarii. Causa ergo convicii fuit quod alienigenam Moyses duxisset uxorem; Aaron autem Israelitidem. Hanc autem ipsam allegoriam præclare exponit beatus Augustinus in serm. 86 de temp., et Theodor., in q. 4 in lib. Exodi. SUAR.

63. *Amalech designat.* Res gesta narratur *Exod. xvii*. Est autem Amalechites regio in deserto ad meridiem Judææ trans urbem Petram, ut scribit beatus Hieronymus, de Loc. Hebraicis. Amalech porro, nepos Esau, nominis et generis auctor fuit huic genti, Gen. xxxvi. Tractat autem nobilem hanc allegoriam beatus Augustinus, in serm. 93 de tempore, ubi ait Moysen ipsa elevatione manuum mysterium crucis ostendisse. Et, ut erudite ait Theodoretus, in q. 34 in *Exod.*, quemadmodum, cum famulus Domini manus tenderet, cadebat Amalech, ita Domino manus tendente in cruce, diaboli castra jugulata sunt. SUAR.

64. *Sehon quoque.* Hic quoque correctiora sunt exemplaria ms. quæ sic habent: *Ipse est Og, rex Basan.* Nam in lib. impr. est *ipse est rex Basan.* Utraque autem hæc allegoria ex etymologia præcipue nominum Sehon et Og orta est. SUAR.

65. *Septuaginta duo viri seniores.* In ms. lib. sic

dit Spiritus Dei, septuaginta duas nationum linguas in hoc mundo diffusas **128** ostendunt, ex quibus multi credentes gratiam Spiritus sancti acceperunt.

66. Dathan et Abiron, et cæteri, qui, se a Moyse et Aaron segregantes, sacrificium usurpare conati sunt (*Num. xvi*), hæreticorum pravitatem designant, et perniciem eorum qui se a sacerdotibus Christi et a societate Ecclesiæ dividunt, et sacrificia profana assumunt.

67. Balaam, qui cadens apertos oculos habuit, (*Num. xxii*), typum eorum tenuit qui per fidem cognitionem Dei habent, sed obscurati malis operibus corruunt.

68. Phinees, qui Zambri et scortum in adulterio conversantes pariter interemit (*Num. xxv*), figuram tenuit sanctorum doctorum, qui Judæos et hæreticos spirituali mucrone in amplexu falsæ doctrinæ concurrentes feriunt.

69. Ille qui, in Sabbato ligna colligens, lapidari jubetur, significat eum quem Christus inveniet cum peccato in die judicii.

70. Duodecim exploratores scribarum et pharisæorum imaginem tenuerunt, qui Israeliticum populum averterunt ne considerent divinæ repromissionis gratiam adipisci posse per Christum.

71. Duo portitores, qui de terra promissionis botrum in ligno humeris gestaverunt (*Num. xiii*), duorum populorum significantiam expresserunt, quorum prior Judaicus gradus aversus terga dat Chri-

scriptus est locus hic: *Septuaginta duo viri seniores, super quos cecidit Spiritus Dei, septuaginta duas nationum linguas, cum in lib. impr. utrobique duo desiderentur.* Et quidem fuisse septuaginta duos illos viros, quos divinus afflavit Spiritus, numeratis Eldad et Medad, perspicuum est legenti c. xi lib. Num. Totidem etiam fuisse gentes quæ ex tribus filiis Noe ortæ sunt, docet diligenter beatus Augustinus, in lib. xvi de Civit. Dei, c. 3, computatis gentibus quæ numerantur Gen. x; et sane hac de causa existimatur Dominus LXXII discipulos elegisse Luc. x, quos significabant LXXII palmæ repertæ in Elim, *Exod. xv*, ut notat Theophylactus, in dictum c. Lucæ.

*Ibid.* De hac allegoria vide Editionem Cotelerianam Patrum apostolicorum anni 1698, pag. 738, tom. I. AREV.

66. *Dathan et Abiron.* Principes seditionis contra Moysen et Aaron exstiterunt Core et Dathan, atque Abiron cum Hon, alique ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ, *Num. xvi*. Et quidem quod Core seditionem moverit, minus fortasse mirum; erat enim ex tribu Levitica; de cæteris vero tribus seditionis principibus eam rationem affert Theodoretus, in q. 35. in Num., quod cum orti essent ex Ruben primogenito, illi sacerdotium adhuc competere existimabant. Notandum autem est in Theodoro reperam poni Eliab pro Hon filio ejus. SUAR.

67. *Balaam, qui cadens.* Hanc egregiam allegoriam noster Isidorus a beato Gregorio, cujus fuit studiosissimus, mutuatus est. Is enim, lib. xxv, c. 14, in xxxiv c. Job sic ait: Unde etiam de Balaam scriptum est, qui cadens apertos habet oculos, cadens quippe in opere, apertos tenuit oculos in contemplatione. Ita ergo hi etiam oculos aperientes in fide, et non videntes in opere, intra Ecclesiam positi pia specie, extra Ecclesiam positi sunt impia conversatione. SUAR.



sto, **129** posterior, Christianus, eum quem vehit **A** inspicit et sequitur Christum.

72. Jesu Nave imaginem Salvatoris expressit, qui nos in terram repromissionis induxit, et in regnum cœlestis gloriæ collocavit.

73. Raab meretrix figuram tenuit Ecclesiæ, quæ per coccum, id est, per passionis dominicæ signum, ab interitu mundi salvatur.

74. Duo exploratores missi a Jesu in Jericho, quos suscepit Raab (*Josue* II), duo intelliguntur Testamenta in mundum missa quæ suscepit Ecclesia ex gentibus congregata.

75. Acham, qui de Jericho anathemate concupivit, significat nequam, et peccatorem, qui post fidem sæculares mores, vel mundi illecebras appetit.

76. Gedeon, qui cum trecentis viris perrexit ad prælium (*Judic.* VII), typum Christi gestavit, qui in signo crucis de mundo victoriam reportavit. Trecentorum enim numerus in Tau littera continetur, per quam crucis species ostenditur.

77. Sisara typus diaboli fuit. Jahel autem, quæ tempora ejus clavo et malleo transfodit, Ecclesiæ typum expressit, quæ per vexillum crucis diaboli imperium interfecit.

**130** 78. Ipsa quoque Debhora, ejusdem Ecclesiæ typum portans, devicto in Sisara diabolo, canticum cœlestis gloriæ proclamat.

79. Jephthe, qui pro victoria obtenta filiam immolavit (*Judic.* XI), Redemptoris ostendebat figuram, qui, ex mundo triumphans, carnem propriam in sacrificium obtulit.

80. Samson Salvatoris nostri mortem et victoriam figuravit, sive quia de faucibus diaboli gentes,

72. *Jesu Nave.* Josue, filium Num, quem LXX Jesum, filium Nave, vocant, virum insigni animi fortitudine, Moyses et vivus habuit ministrum, et moriens imperii successorem. Ejus primum mentio fit *Exod.* XVII, cum nobilem pugnam inivit cum Amalech, in qua etiam victor fuit. Quocirca præclare ait Origenes in illum ipsum locum: *Usque ad hunc locum beati nominis Jesu nusquam facta est mentio; hic primum vocabuli hujus splendor effulsit.* Idem cum undecim sociis terram promissam exploravit, et Judæos fractos metu ac debilitatos confirmavit, *Num.* XIII. Quo loco Osee, id est, Servator appellatur, id quod notavit in q. 25 in *Num.* Postremo populo Dei post devictum unum et triginta reges in terram promissam introducto, illam divisit. Et cum nomine, tum rebus præclarissime gestis, Christi Jesu Salvatoris nostri imaginem expressit. **SUAR.**

73. *Raab.* Nam Jericho, id est, luna, mundum significat, qui totus in maligno positus est, I Joann. cap. ult. A cujus exitio Christi sanguine liberamur. **SUAR.**

76. *Gedeon.* De littera T Græca sermo est. Hanc autem allegoriam egregie tractat beatus Augustinus his verbis in q. 37 in lib. *Jud.*: *Numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis propter litteram T Græcam, qua iste numerus significatur, per quos etiam gentes magis in Crucifixum credituras præfiguratum est, quod littera Græca est. Unde Græcorum nomine Apostolus omnes gentes significat, cum dicit: JUDÆO PRIMUM, ET GRÆCO; quod in linguis gentium Græca ita excellat, ut per illam omnes decenter significantur.* **SUAR.**

*Ibid.* Hanc allegoriam expressit sacer poeta Prudentius, in præfat. ad *Psychomachiam*, vers. 56,

quasi favum ab ore reperti leonis, abstraxit, sive quia post mortem plures lucratus, plurimosque moriens quam vivens exstinxit.

81. Dalila, quæ Samson verticem decalvavit (*Judic.* XVI), Synagogam significat, quæ Christum in loco Calvariæ crucifixit.

82. Ruth alienigena, quæ Israelitico viro nupsit, Ecclesiam ex gentibus ad Christum venientem ostendit.

83. Booz autem Christum verum Ecclesiæ sponsum expressit.

84. Anna, quæ fuit sterilis, et postmodum fecunda facta est (*I Reg.*, I) Ecclesiam Christi significat, quæ prius in gentibus erat sterilis, nunc largiter pollet per universam terram prole numerosæ fecunditatis.

85. Heli sacerdos reprobatus (*I Reg.* III) abjectionem sacerdotii Veteris Testamenti præfiguravit.

86. Samuel vero, qui reprobo Heli in ministerio sacerdotali successit (*Ibid.*), novi sacerdotii successionem, abjecto veteri sacerdotio, prænuntiavit.

87. Duo filii Heli sacerdotes, qui capta a gentibus arca perempti sunt (*I Reg.* IV), significant posteritatem sacerdotii prioris fuisse extinctam, et legis Testamentum ad cultum gentium esse translatum.

**131** 88. Saul regni Judaici insinuat repromissionem, vel reprobationem, sive ejusdem populi æmulationem, qui David, id est, Christum injusto odio invidiæ conatus est occidere.

89. David filii Dei et Salvatoris nostri expressit imaginem, sive quod insectatione Judæorum injustam persecutionem sustinuit, sive quia Christus ex ejus stirpe carnem assumpsit.

90. Urias Hethæus typum habuit diaboli, cujus quem locum in *Prudentianis*, cap. 20, fuse explicui. **AREV.**

79. *Jephthe.* Beatus Hieronymus ait in vovendo illum fuisse stultum, et in reddendo impium. In eadem sententia est beatus Thomas. Sed beatus Augustinus, q. 49, in lib. *Jud.*, quæstionem hanc magnam esse ait, et ad judicandum difficillimam, de qua ipse copiose in primis et erudite disserit. Utcunque sit, certum est de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis quædam non mala, sed bona futura significari; id quod erudite probat idem beatus Augustinus, in lib. XII, cont. *Faustum*. **SUAR.**

80. *Fort., pluresque moriens.* **AREV.**

86. *Samuel vero.* Samuelem non fuisse sacerdotem, sed levitam, multi existimant; ortus enim est ex Abiathar filio Core, I Paral. VI, cum sacerdotes necesse fuerit originem ducere ex Aaron. Atque id videtur innuere *Psalm.* XCIII, his verbis: *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus;* de Samuele autem ait: *Et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* At beatus Augustinus hoc ipso loco affirmat sacerdotem, et quidem magnum, fuisse Samuelem. Et II lib. *Retr.*, c. 45, ait Samuelis patrem non fuisse quidem sacerdotem, reperiri tamen in filiis Aaron. **SUAR.**

90. Quod Urias typum habuerit diaboli, et Bersabee typum Ecclesiæ, difficultatem aliquam præ se ferre videtur; sed quæ ipsa rei explicatione satis diluitur, ut in multis aliis similibus allegoriis accidit. Hanc de Uria Hethæo Isidorus sumpsit ex sancto Augustino, cujus verba late exscribit *Quæstion.* in *Reg.*, lib. II, cap. 2. Observandum interea quod neque figura in omnibus debet repræsentare figuratum, neque in eo quod repræsentat perfectionem figurati

conjugio prius erat copulata Ecclesia, quam Christus concupivit lavantem a sordibus sæculi semetipsam, et per lavacri undam purificantem.

91. Salomon Christi prænuntiat figuram qui ædificavit domum Deo in cœlesti Jerusalem, non de lignis et lapidibus, sed de sanctis omnibus.

92. Regina Austri, quæ venit ad audiendam sapientiam Salomonis (*III Reg. x; II Paral. ix*), Ecclesia intelligitur, quæ ad verbum Dei ab ultimis finibus terræ congregatur.

93. Roboam, filius Salomonis, et Jeroboam servus, quibus Israel in duas partes divisus est, significant divisionem illam in Domini adventu factam, in qua pars credentium ex Judæis regnat cum Christo, qui est ex David genere ortus; pars vero secuta Antichristum, cujus ad cultum nefandæ servitutis errore constricti sunt.

94. Goliath (*I Reg. xvii*) designat diabolum, cujus elevationis superbiam Christi prostravit humilitas.

95. Elias Christum demonstrat, quia sicut igneo curru ad superna sublatus est, ita Christus ministeriis angelorum assumptus est in cœlum.

96. Vidua, ad quam mittitur Elias pascendus (*III Reg. xvii*), Ecclesia est, ad quam per fidem venisse legitur Christus, cujus farinæ et oleo benedicuntur, et non deficit, id est, gratia corporis Christi, et chrismatis unctio, **132** quæ toto mundo quotidie impenditur, et nunquam minuitur.

97. Elisæus eundem Redemptorem Dominum figuravit, qui de montis altitudine, id est, cœlorum descendens sublimitate, humiliavit seipsum a forma Dei usque ad formam hominis, ac mortuis membris sua membra composuit, et nostram mortalitatem sui corporis medicina sanavit.

98. Pueri qui, insultantes Elisæo, clamabant: *Ascende, calve, ascende, calve*, et invasi ab urso perierunt (*IV Reg. ii*), indicant populum Judæorum, qui puerili stultitia deriserunt Christum in loco Calvarie crucifixum, et capti a duobus ursis, id est, Tito et Vespasiano, interierunt.

99. Puer Elisæi cum baculo ad resuscitandum mulieris filium missus (*IV Reg. iv*), typum priscae legis ostendit, quæ generi humano transmissa nihil præstitit, nisi quod in virga solam auctoritatem severitatis monstravit.

100. Sunamitis filius mortuus (*Ibid.*) humani generis figuram tenet, super quod Christus septies oscitans

attingere. Vide append. 16 ad Etymolog., num. 10, tom. IV, pag. 522. AREV.

96. *Vidua, ad quam mittitur Elias.* Dnas has allegorias de Elia et Christo tractat præclare beatus Augustinus in serm. 201 de tempore, qui sermo est 2 in Dom. 5 de Trinitate. SUAR.

98. *Pueri qui per stultitiam.* Rectius est in lib. ms. qui puerili stultitia, quam in Imp. qui per stultitiam. Id quod docent hæc verba beati Augustini, quæ ab illo mutuatus est noster Isidorus; ait enim in lib. XII contra Faust.: *Elisæo pueros insultantes, et clamantes CALVE, CALVE, bestiarum comedunt; puerili stultitia deridentes Christum in loco Calvarie crucifixum, invasi a dæmonibus pereunt.* Superiorem autem de

A Spiritum septiformis gratiæ spiritualiter aspirat, per quem a morte peccati reviviscat.

101. Septem millia viri, de quibus dictum Elisæ, quod non curvaverunt genua ante Baal, significant numerum sanctorum, qui, Spiritu septiformis gratiæ adimpleti, diabolo renuntiaverunt.

102. Naaman Syrus significat populum ex gentibus, maculis delictorum pollutum, atque a Christo per sacramentum baptismi purificatum.

103. Ozias rex, qui, ob meritum scelerum suorum, in fronte contagio lepræ perfunditur (*II Paral. xxvi*), regnum indicat Judæorum, qui dedecus **133** et malum perfidiæ in fronte gerunt, ubi crucis signum portare debuerant.

104. Ezechias rex, cui pro bono opere quindecim anni ad vitam adjiciuntur (*IV Reg. xx; II Par. xxxii; Is. xxxix; Eccl. xlviii*), significat omnes sanctos, quibus ad acquirendam vitam æternam quinque libri legis cum decem verbis Decalogi dati sunt, ut per complementum legis et præceptorum regni cœlestis plenitudinem consequantur.

105. Josias rex, qui celebravit pascha, et de templo Domini idola multa depulit (*IV Reg. xxiii; II Par. xxxv*), significat Christum, qui pro nobis passionem suscepit, atque omnia execrabilia gentium de templis corporis nostri dejiciens, igne virtutis suæ exusta comminuit, atque in hujus sæculi torrentem projecit.

106. Sedecias, cujus oculos in Reblatha rex Babylonis evulsit (*IV Reg. xxv*), divites et peccatores hujus mundi significat; in Latinum enim vertitur *Reblatha multa hæc*, ideoque iste significat eos qui in hujus mundi multa actione et affectione involvuntur, atque, a diabolo capti, intelligentiæ oculos perdunt.

107. Isaïas formam evangelistarum et apostolorum expressit, qui universa sacramenta Christi, non quasi futura, sed quasi præsentia prædicavit.

108. Jeremias autem in verbis et passionibus suis mortem et passionem figuravit Domini Salvatoris.

109. Ezechiel imaginem Christi gestavit, qui positus in terrena peregrinatione populum salutaribus præceptis instigat.

110. Daniel, qui vitam cælibem tenuit, similitudinem habuit continentia sua eorum qui sunt in otio sancto, et terrenis copiis non abutuntur.

111. Oseas Christi demonstrat figuram, qui ex

eodem Elisæo et Domino allegoriam exponit beatus Ambrosius in epist. ult. lib. IV. SUAR.

102. *Naaman Syrus.* Exponit hanc allegoriam beatus Augustinus in serm. 108 de tempore, ubi egregie ait: *Audivit Naaman puellam, et venit ad Elisæum, audivit populus gentium prophetiam, et venit ad Christum. Naaman veniens ad Elisæum sanatur a lepra, et populus gentium veniens ad Christum ab omni peccatorum lepra purgatur.* SUAR.

107. De Isaïa aliisque prophetis multa Isidorus repetit in libro Procemiorum. AREV.

111. *Oseas.* Hanc allegoriam illustravit, et multis similibus exemplis locupletavit beatus Hieronymus in procem. ad Pammach. in Oseam Prophet. SUAR.

fornicatione gentium assumpsit in corpore suo Eccle-  
siam.

112. Joel, qui interpretatur *incipiens*, indicat ty-  
pice eos qui fidei ostium, et divinæ scientiæ inci-  
piunt cognoscere sacramentum.

113. Amos, pastor et rusticus, Christi est typus,  
qui ab officio pastoralis pecorum, id est, ab Hebræo-  
rum regimine translatus, nunc alios greges pascit in  
gentibus.

134 114. Abdias, qui in Samaria centum pavit  
prophetas (*III Reg. xviii*), significat omnes fidei  
prædicatores, qui in hoc mundo alimentis sacrarum  
Scripturarum omnes credentes reficiunt.

115. Jonas (*Jon. ii*) Christi mortem figuravit, qui  
tribus diebus ac noctibus in corde terræ, quasi in  
ventre ceti, quievit.

116. Habacuc, luctator fortis, populus est fidelis,  
qui, super excelsa constitutus, in cruce Dominum  
contemplatur, dicens: *Cornua in manibus ejus, ibi  
confirmata est virtus gloriæ ejus.*

117. Sophonias, qui interpretatur *speculator*, vel  
*absconditum Domini*, significat eos qui per contem-  
plationis arcanum ad perfectum perveniunt merito-  
rum.

118. Aggæus et Zacharias figuram gestaverunt  
sanctorum, qui nobis in hujus peregrinationis vita  
futurum tempus liberationis declarant.

119. Malachias, qui *angelus Domini* interpretatur,  
typum Salvatoris nostri tenuit, qui Angelus magni  
consilii dicitur.

120. Jesus, sacerdos magnus, figuram gerebat  
Christi, per quem ex peregrinatione sæculi hujus ad  
celestem Jerusalem nobis patet ingressus.

116. *Habacuc*. Ait beatus Hieronymus in præfem.  
in Joëlem, *περιλαβώνων*, id est, *amplexans*, sive *am-  
plexatio*, sive *luctans*. Atque, ut idem ait in præfem.  
in Habacuc, vel ex eo quod amabilis Domini est, vo-  
catur *amplexatio*, vel quod in certamen et luctam, et,  
ut ita dicam, amplexum cum Deo congregitur, *am-  
plexantis*, id est, luctantis sortitus est nomen. Nul-  
lus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disce-  
ptationem vocare justitiæ. Ibidem Græcos et Latinos  
notat, quod apud eos corrupte nomen *ἄβαζον*, id  
est, *Habacum* legeretur, qui apud Hebræos dicitur  
*חַבַּצְקִי* *Habacuc*. SUAR.

*Ibid.* Verba Habacuc, in Vulgata, cap. iii, 4: *Cor-  
nua in manibus ejus. Ibi abscondita est fortitudo ejus.*  
AREV.

117. *Sophonias*. Nomen Sophoniæ, inquit beatus  
Hieronymus, in 1 c. ejusdem prophetæ, *alii speculam,*  
*alii arcanum Domini transtulerunt.* SUAR.

118. *Aggæus et Zacharias*. Causam dedit huic alle-  
goriæ, quod hi duo prophetæ, secundo anno Darii  
regis Persarum, filii Histæspis, cum septuagesimus  
annus vastitatis templi, quem prædixerat Jeremias,  
esset completus, Judæos ad templi instaurationem

121. Zerobabel, sacerdos (*II Esdr. ii seqq.*), typus  
est Domini Salvatoris, qui reduxit de captivitate po-  
pulum, et de vivis lapidibus construxit Domino tem-  
plum.

122. Judith et Esther typum Ecclesiæ gestant,  
hostes fidei puniunt, ac populum Dei ab interitu  
eruant.

123. Tobias priscae legis imaginem tenuit, cujus  
oculos Judaicæ hirundines 135 obæcant, dum eos  
luminis sacramenta male intelligentes obæcant.

124. Tobias, filius ejus, Domini nostri Jesu  
Christi imaginem habuit, qui velut absconditam et  
obæcatam figuræ caligine legem claritate suæ virtutis  
illuminat.

125. Tres pueri (*Dan. iii*) prætulērunt figuram  
sanctorum, qui corpus suum in persecutionem pro  
Christi nomine obtulerunt.

126. Susanna (*Dan. xiii*) figuram Ecclesiæ habet,  
quam testes falsi Judæi, quasi adulteram legis, accu-  
sant.

127. Nabuchodonosor rex (*IV Reg. xxv*) typus  
diaboli fuit, qui hæreticorum plebem, erroris capti-  
vitate devictam, de Jerusalem, id est, de Ecclesia in  
Babyloniā, id est, in ignorantiae confusionem  
abduxit.

128. Princeps coquorum, qui muros Jerusalem  
subvertit, hoc significat, quod omnes qui ventris  
desiderio serviunt, virtutes animæ destruunt.

129. Machabæi septem, qui sub Antiocho acerbis-  
sima perpessi tormenta, gloriosissime coronati sunt  
(*II Machab. vii*), significant Ecclesiam septiformem,  
quæ ab inimicis Christi multam martyrum stragem  
pertulit, et gloriæ cœlestis coronam accepit.

mirifice incitaverunt. SUAR.

128. *Princeps coquorum*. Hæc allegoria cum LXX  
versione congruit. Id enim quod Hebraice dictum est  
de Nabuzardan, *IV Reg. ult.* *רַב־בַּחֲמִים* *rabbabhim*,  
noster interpres vertit *princeps exercitus*: LXX vero,  
*ἀρχιμάγειρος*, id est, *princeps coquorum*. Causam hu-  
jus varietatis docte exponit Lippomanus, in caten.,  
xxxvii Genes. Beatus quidem Hieronymus, in Quæst.  
Heb., sic ait: *In plerisque locis ARCHIMAGIROS, id  
est, COQUORUM PRINCIPES pro MAGISTRIS EXERCITUS  
Scriptura commemorat, μαγειρεύειν quippe Græce in-  
terpretatur OCCIDERE. Beatus etiam Augustinus, in  
quæst. in Gen., sic scribit: Nolunt quidam PRÆPOSI-  
TUM COQUORUM interpretari, qui Græce ἀρχιμάγειρος  
dicitur, sed PRÆPOSITUM MILITIÆ, cui esset potestas oc-  
cidendi. Nam sic appellatus est ille quem Nabuchodo-  
nosor misit, penes quem potius invenitur primatus fuisse  
militiæ.* SUAR.

129. Allegoria de Machabæis clarius exponitur in  
fine mysticæ Expositionis sacramentorum, sive  
Quæstion., cap. de Machabæis. Quo in opere plura  
quæ Isidorus in Allegoriis Veteri Testamenti breviter  
perstringit fusius explicantur, ut jam monui. AREV.

## EX NOVO TESTAMENTO.

136 130. Quatuor evangelistæ Jesum Christum sub quatuor animalium vultibus figuraliter expriment.

130. De quatuor insignibus evangelistarum varias  
sententias protuli in not. ad Juvenem, lib. 1, vers.  
3. Isidorus communioem opinionem sequitur in

vultibus animalium exprimentis qui singulis evange-  
listis ascribuntur. Eandem tenuit Sedulius in carmine  
Paschali, lib. 1, vers. 355. AREV.

131. Matthæus enim eundem Redemptorem nostrum natum et passum annuntians, in similitudinem hominis comparat.

132. Marcus, a solitudine exorsus, leonis figuram induit, et Christi regnum invictum potentiamque proclamat.

133. Lucas quoque per vituli mysticum vultum Christum pro nobis prædicat immolatum.

134. Joannes autem per figuram aquilæ eundem Dominum post resurrectionem carnis demonstrat evolasse in cælum.

135. Petrus personam Ecclesiæ gestat, quæ habet potestatem dimittendi peccata, atque reducendi ab inferis homines ad cœlestia regna (*Matth. vi*).

136. Apostoli quoque omnes totius Ecclesiæ portant typum, quia et iidem in dimittendis peccatis similem acceperunt potestatem, habentes quidem et formam patriarcharum, qui per verbum prædicationis in toto orbe terrarum Deo populos spiritualiter genuerunt.

137. Septuaginta duo discipuli significant illustrationem totius orbis per Evangelium Trinitatis. Viginti quatuor enim horis mundus omnis peragitur, qui numerus triplicatus propter eandem Trinitatem in LXXII deducitur. Idcirco autem mittuntur bini, propter prædicandum Dei amorem, et proximi, vel mysteriorum gemina Testamenta.

**137** 138. Joseph typice Christi gestavit speciem, qui ad custodiam sanctæ Ecclesiæ deputatus est, quæ non habet maculam, aut rugam.

139. Maria autem Ecclesiam significat, quæ cum sit desponsata Christo, virgo nos de Spiritu sancto concepit, virgo etiam parit (*Matth. i*).

140. Zacharias sacerdos, qui, angelo jubente, obmutuit (*Luc. i*), silentium legis et prophetarum, adveniente Christo, ostendit.

141. Joannes formam habuit legis, qui Christum annuntiavit, et remissionem peccatorum per lavacri gratiam prædicavit.

142. Magi figuraverunt gentium populos, lucem fidei cognituros, indicantes sacramentorum muneribus Christum, per thus esse Deum, per myrrham hominem passum atque sepultum, per aurum regem omnium sæculorum (*Matth. ii*).

134. *Joannes autem.* Hæ primæ quinque allegoriæ sumptæ sunt ex i. c. Ezech.; quo loco beatus Hieronymus erudite disserit de hoc argumento, quod uberius tractat in præmio in commentarios super *Matth.* Congruunt autem cum vaticinio Ezechielis ea quæ de eisdem animalibus scribit beatus Joann., *Apoc. iv.* SUAR.

137. *Septuaginta duo.* Mundum peragi xxiv horis perinde est, ac si diceret, motu primi cœli (empyreum excipio) xxiv horis inferiores omnes cœlestes orbes circumagi. SUAR.

142. De Magis ac munerum oblatione, qua Jesum Christum Deum adoraverunt, commentatus sum ad Prudentium, hymn. 12 Cathem., vers. 69. Vide etiam notas ad Juvencum, lib. i, vers. 285, et ad Sedulium, lib. ii, vers. 96. AREV.

149. *Ille vero.* Beatus Chrysostomus, in cap. vii, *Matth.*, tractat hanc allegoriam, et tres causas

143. Herodes, qui infantibus necem intulit (*Matth. ii*), diaboli formam expressit, vel gentium, qui, cupientes extinguere nomen Christi de mundo, in cæde martyrum sævierunt.

144. Muti in Evangelio significant illos qui fidem Christi non confitentur.

145. Cæci illos signant qui fidem quam credunt nequaquam intelligunt.

146. Surdi illos figurant qui non exhibent obedientiam præceptorum.

147. Claudi illos demonstrant qui implere præcepta salutaria negligunt.

148. Homo prudens, qui ædificavit domum suam supra petram, significat doctorem fidelem, qui in Christo doctrinæ suæ et vitæ suæ stabilimentum constituit.

149. Ille vero, qui ædificavit domum suam super arenam, hæreticum designat, qui ædificat doctrinam falsam, ut ruinam faciat magnam.

**138** 150. Leprosus, quem Christus descendens de monte primum curavit (*Matth. viii*), humana indicat genus delicti contagio maculosum.

151. Hoc Redemptor, dum de cœlorum altitudine quasi de monte descendit, a vario dæmonum cultu detraxit, atque in unitatem fidei reparavit.

152. Centurio (*Ibid.*) fidem gentium significat, quæ salutem filii sui infirmi ad mortem petens, humiliter dixit: *Domine, non sum digna ut intres sub tectum meum, quæ persecuta sum Ecclesiam tuam.*

153. Puer autem Centurionis, et filia Chananæ mulieris, quos Christus non veniens ad eos salvat (*Matth. xv*), easdem gentes ostendunt, quas Dominus non corporali præsentia visitavit, sed per fidem verbi salvavit.

154. Ipsa quoque mulier Chananæa (*Ibid.*) Ecclesiæ ex gentibus gerit figuram, quæ tanquam canis quærebat micas de mensa dominorum, id est, satiari doctrinis apostolorum et prophetarum.

155. Socrus Petri sebriens (*Matth. viii*) significat Synagogam, æstu carnalium desideriorum accensam, cujus filia est pars illa credentium quæ data est Petro regenda.

156. Scriba repudiatus, qui propter quæstum Dominum sequebatur (*Ibid.*), significat eos qui Christi

reddit cur impij homines cum arena conferantur: quod steriles sint et infecundi, quod in varias opiniones distracti non cohæreant inter se, et quod sint innumerabiles, sicut arena, *Apoc. xx.* Beatus autem Hieronymus proprie putat hoc hæreticis convenire. SUAR.

150. *Leprosus.* Hanc allegoriam videtur a beato Isidoro Beda sumpsisse, qui fuit ejus imprimis studiosus, et centum annis posterior. SUAR.

152. Notat autem beatus Augustinus, centurionem, cum jam Judæa Romanorum præsidiis teneretur, gentilem fuisse; quem ait beatus Hieronymus principem exstitisse gentium crediturarum. SUAR.

156. *Scriba repudiatus.* Beatus Hieronymus ait scribam repudiatum, quod signorum videns magnitudinem, sequi voluerit Salvatorem, ut lucra ex operum miraculis quæreret, hoc idem desiderasse quod et Simon Magus a Petro emere voluerat. SUAR.

fidem non propter Dominum, sed propter lucrum A tur, quibus tamen, expulso a corde dæmonum cultu, sæculi appetunt.

157. Dæmoniacus quem Dominus in regione Gerasenorum a dæmonum legione curavit (*Ibid.*), significat gentilem populum multorum cultibus dæmoniorum obnoxium.

158. Pastores porcorum fugientes, qui ea quæ gesta sunt nuntiant in civitatem (*Ibid.*), significant principes impiorum, qui dum fidem Christi fugiunt, virtutes tamen ejus stupentes mirantur et prædicant.

159. Paralyticus, jacens in lectulo (*Matth. ix*), anima est vitiis dissoluta in **139** corpore suo, quæ dum fuerit gratia Christi per peccatorum remissionem sanata, confestim, pristino robore recepto, resurgit, et lectum carnis, in quo debilis ante jacebat, ad domum virtutum reportat, ut se intra conscientiæ suæ secreta constringat, et nequaquam in exterioribus ultra voluptatibus dissoluta discurrat.

160. Archisynagogi filia, ad quam dum curandam pergeret Dominus, tamen priusquam ad eam veniret, tetigit eum a tergo mulier, quæ profluvio sanguinis laborabat (*Ibid.*), figuram habuit Ecclesiæ venientis ex gentibus, quæ dum post prædicationem, et post passionem, et post ascensionem Christi credidit, quasi a tergo Dominum tetigit, et ante accipere salutem quam Synagoga, promeruit.

161. Duo cæci, juxta viam sedentes (*Ibid.*), significant utrosque populos Judæorum, atque gentilium, per fidem Christo appropinquantes, qui dixit: *Ego sum via, veritas et vita.*

162. Dæmonium habens, cæcus et mutus, qui scribitur a Salvatore curatus (*Ibid.*), indicat eos qui ex idololatria gentium ad fidem dominicam convertun-

159. *Paralyticus.* Correctiores sunt lib. ms., qui habent *anima vitiis dissoluta*, quam Impr., in quibus est *anima vitiis desolata*; nam alludit ad etymologiam Græcæ vocis. Paralyticus enim dictus est quod paralyti laboret, qui morbus sic est Græcis appellatus, quod nervos laxet et dissolvat, ἀπό τοῦ παραλύειν, quod est dissolvere. Itaque Tertullianus proprie et eleganter dixit in Apologia de Christo paralyticos restringere pro sanare. SUAR.

*Ibid.* In Etymologiis, lib. iv, cap. 7, num. 25, Paralysis dicitur a corporis impensatione nominari. Sed in notis observatur aliter legendum, ut corporis solutio aut dissolutio intelligatur. AREV.

160. *Archisynagogi filia.* Recte autem scribit beatus Chrysostomus feminam non esse ausam coram ad Dominum accedere, quod ex legis præscripto immunda esset. Nobilitatum autem est divinum illud miraculum plane divino miraculo, et lectu dignissimo, quod narrat Euseb., lib. vii Hist. Eccl., cap. 14. SUAR.

162. In textu Grialii, uti etiam in aliis impressis scribitur *idolatria pro idololatria*, quod restituendum. AREV.

167. *Mulier quæ fermentum abscondit.* Isychius, lib. i in Levit., cap. 2, sic ait: *Abscondit in farina sata tria, Ecclesiam significans, quæ in Trinitatis verbo fermentat theologiæ mysteria.* Hanc allegoriam interpretans beatus Hieronymus, præmisit nunquam parabolas et dubiam ænigmatum intelligentiam ad auctoritatem dogmatum proficere. Sed fortasse alius auctor recte reprehenditur, qui non ad animum pietate informandum, sed ad stabiliendum sanctæ Trinitatis mysterium, hanc adhibuit allegoriam, contra

tur, quibus tamen, expulso a corde dæmonum cultu, dum primum lucem perceperint fidei, postea ad laudandum Deum eorum lingua resolvitur, ut confiteantur eum quem antea negaverunt.

163. *Homo manum habens aridam* (*Matth. xii*) significat Synagogam, vel animam misericordiæ operibus infructuosam, cui cum dicitur *Extende manum tuam*, admonet semper porrigendam eleemosynam pauperibus.

164. *Homo de quo immundus spiritus exiens, rursus eum occupat* (*Ibid.*), significat populum Judæorum, et hominem pœnitentem, cui per subsecutam negligentiam acrius mentem occupat carnis **140** voluptas, adjunctis secum aliis septem spiritibus vitiorum, id est, iracundia, avaritia, invidia, atque ventris ingluvie, inani gloria, fornicatione atque superbia.

165. *Paterfamilias, proferens de thesauro suo nova et vetera* (*Matth. xiii*), Christus est, proferens de impenetrabili sapientia sua gemina Testamenta, scilicet Vetus, in quo felicitas terrena promittitur, et Novum, per quod regnum cœlorum speratur.

166. *Homo qui seminavit in agro suo granum sinapis* (*Luc. xiii*) Christus est, qui seminavit fidem in mundo, in quo volucres cœli, id est, spirituales animæ requiescunt.

167. *Mulier quæ fermentum abscondit in satis tribus* (*Ibid.*) significat sapientiam spiritualis doctrinæ, ferventem in Trinitatis amore.

168. *Homo, qui absconditum thesaurum in agro reperit* (*Matth. xiii*), ille est qui in isto mundo, venditis omnibus, Christum vitamque æternam acquirit.

169. *Quinque millia viri qui quinque panibus et duobus piscibus **141** pasti sunt* (*Joan. vi*), Ecclesiæ

quam docet beatus Augustinus, in epistola ad Vincent. Donat. Illud obiter notandum est *satum*, cui apud Hebr. respondet nomen סַחַח *Seach* (neque enim Hebraicum, aut Græcum, sed Syrum nomen est), genus fuisse mensuræ, quæ continebat tertiam partem ephi. Et quidem beatus Hieronymus aliquando *satum* vertit, ut Gen. cap. 18, ubi etiam sit mentio trium satorum. Sic enim Abraham ait Saræ: *Accelera, tria sata similæ commisce*; nonnunquam vero modium, ut IV Reg. vii: *Cras modius similæ statere uno, et duo modii hordei uno.* Hic enim habent Hebræa *seach*, id est, *satum*. Itaque fortasse quis miretur cur idem Hieronymus, enarrans hanc parabolam *Matth. xiii*, scripserit: *Satum genus est mensuræ juxta morem provinciæ Palestinæ, unum et dimidium modium capiens.* Quod proculdubio sumpsit ex Josepho, qui, lib. ix Antiq., cap. 4, ait: *Satum fert modium unum, et semis Italicum.* Sed ne viro summe docto nota inuratur, dicendum erit non eundem fuisse modium, sed alium atque alium pro regionum varietate. Probabiliter autem suspicatur Jansenius, cap. 57, præclari operis quod Concordiam evangelicam appellavit, ideo Dominum trium satorum farinæ in hac parabola meminisse, quod mos fortasse fuerit in Judæa, ut tantumdem panis in usum familiæ semel conficeretur. Id quod congruit cum loco prædicto Gen. xvii, et aliquot aliis sacræ Scripturæ locis. Si quis autem rationem diligenter iniverit, inveniet ephi, sive sata tria, paulo plus capere quam capiunt in Hispania celemini x. SUAR.

*Ibid.* Ad quæstionem quam Suarius excitat de sato explicandam, conferenda est doctrina Isidori cum notis lib. xvi Etymol., cap. 26. AREV.

sunt populi, qui per quinque corporis sensus, alio A  
mento legis spiritualis a Christo reficiuntur, et dup-  
plici Testamento, quasi gemellis piscibus, saturantur.

170. Quatuor autem millia viri qui aliis septem  
panibus aluntur (*Marc. viii*), eadem gentium Eccle-  
sia est, quæ in quatuor mundi partibus diffunditur,  
atque ubertate septiformis gratiæ recreatur.

171. Ille qui sæpe nunc in ignem, nunc in aquam  
cadebat (*Matth. xvii*), mundum significat. Ignis au-  
tem inflammantem cupiditatem, aqua carnis volu-  
ptatem demonstrat, in quibus semper arreptus quo-  
tidiano lapsu præcipitatur.

172. Moyses et Elias, qui apparuerunt cum Do-  
mino in monte (*Ibid.*; *Luc. ix*; *Marc. ix*), lex et  
prophetia intelliguntur, quarum vocibus passio, et  
resurrectio, et gloria Domini declaratur.

173. Homo habens centum oves, qui, relictis illis,  
ovem perditam quærit, ac repertam humeris reve-  
hit (*Luc. xv*), figuram Christi expressit, qui, relictis  
millibus angelorum in coelo, ovem quæ perierat in  
Adam, ut bonus pastor, quæsitam in gentibus repe-  
rit, atque crucis suæ humeris ad paradysum repor-  
tavit.

174. Mulier, quæ perditam reperit drachmam,  
Ecclesia est, quæ animam diaboli laqueis abstractam  
et perditam, dum invenerit per pœnitentiam, et an-  
gelorum et hominum facit lætitiã.

175. Debitor decem millium talentorum (*Matth.*  
*xviii*) significat homines qui Deo sunt obnoxii per  
transgressionem decem præceptorum, sed sicut no-  
bis poscentibus a Domino peccati vincula relaxan-  
tur, ita unusquisque nostrum dimittat exemplo Do-  
mini, ne dum minima debita in nos peccantibus non  
concedimus, majora nostra exsolvere cum usuris  
pœnarum cogamur.

176. Dives, qui camelo comparatur (*Matth. xix*;  
*Marc. x*), personam indicat Judæorum, qui de legis  
potentia gloriantur, quanquam propter terrena, quæ  
colunt, non habent regnum cœlorum, ubi facilius  
gentium populus criminibus tortuosus, et sarcinis  
peccatorum gravatus, ingreditur per foramen acus,  
quasi per angustias passionis, dolorum ac laborum.

177. Paterfamilias qui operarios ad vineam con-  
ducit, et denarium **142** promittit (*Matth. xx*),  
Christus est, qui vocat omnes ad cultum fidei, pro-  
mittens eis præmium perfectæ beatitudinis.

178. Operarii hora prima conducti hi sunt qui a  
rudimentis infantie cultum fidei consecuti sunt.

173. Allegoria hæc de Christo, tanquam bono pa-  
store, ovem quæ perierat humeris suis portante,  
primis Christianis imprimis grata erat, ut in picturis  
veterum monumentorum quæ adhuc restant cer-  
nere licet. AREV.

182. Notandus hoc loco est nominativus pro abla-  
tivo absoluto, *in illis conservans Christus... in istis  
impedens pro in illis conservante Christo... in istis  
impedente*. Hæc loquendi ratio in Mss. Isidori sæ-  
pius occurrit quam in Impressis, e quibus, ut arbi-  
tror, Editores eam sustulerunt, quod Isidori non  
esse sibi persuaderent. Sed aliter judicandum. AREV.

179. Qui autem hora tertia, hi sunt qui ab adole-  
scentia ad fidem accesserunt.

180. Qui vero hora sexta conducti sunt, hi sunt  
qui in juventutis ætate crediderunt.

181. Qui autem hora nona accesserunt, illi sunt  
qui, jam a juventute in senectutem declinantes, gra-  
tiam perceperunt.

182. Qui vero ultima hora iverunt (*Ibid.*), illi  
sunt qui jam decrepiti, et in extremo vitæ suæ tem-  
pore vocati, ad Christum venerunt. Qui tamen prio-  
ribus parem mercedem beatitudinis accipiunt, in il-  
lis conservans Christus justitiã, qui prima hora na-  
tivitatis operati sunt; in istis impendens misericor-  
diam, qui una vitæ hora laboraverunt.

183. Duo filii missi ad operandum vineam  
B (*Matth. xxi*) duorum populorum typum demon-  
strant. Primus enim missus vocatur gentium popu-  
lus per naturæ intelligentiam ad operis divini cultu-  
ram, qui prius tamen contumax exstitit, et sese itu-  
rum negavit. Adveniente autem Domino, priorem  
contumaciam sequente emundat obedientia. Secun-  
dus autem missus Judæorum per legis cognitionem  
respondit: *Omnia, quæcumque dixerit Dominus, fa-  
ciemus*; sed idcirco damnatur, quia non solum in  
professionem legis prævaricatus est, sed in ipsum  
Dominum vineæ parricidales manus exercuit.

184. Homo qui vineam plantavit (*Matth. xxi*;  
*Luc. xx*), Deus est, qui condidit Jerusalem, in qua  
ædificavit turrim, et torcular fodit, videlicet tem-  
plum, et altare, et sæpe circumdedit, id est, ange-  
lorum munitione vallavit.

185. Coloni autem quibus vineam locat (*Ibid.*),  
populus est Israel, qui sub divino cultu possedit Je-  
rusalem.

186. Servi autem qui tempore frugum missi inter-  
fecti sunt a **143** colonis (*Ibid.*), prophetæ intelligun-  
tur, quorum sanguis effusus est a Judæis, dum ab  
eis quærerent justitiæ fructum et legis.

187. Filius autem novissime missus, quem eje-  
ctum coloni extra vineam occiderunt (*Ibid.*), Christus  
est, quem crucifixerunt Judæi, ejicientes eum extra  
portas Jerusalem.

188. Coloni quoque, quos Dominus vineæ perdit  
(*Ibid.*), populi Judæorum intelliguntur, qui olim, ut  
videntur, dispersi atque perempti sunt. Illi autem  
agricolæ ad quos vinea transferri præcipitur, signi-  
ficant apostolos, vel successores apostolorum.

189. Rex qui fecit nuptias filio suo (*Matth. xxii*),  
Deus Pater intelligitur, qui copulavit ex virgine car-

188. Isidorus his verbis *ut videntur* fortasse innuit  
dispersionem Judæorum suo tempore, ut nostro  
etiam, perseverantem. AREV.

189. *Rex qui fecit*. Tractat beatus Gregorius in  
homil. diserte, ut solet, hanc allegoriam, sed secu-  
rius dici putat regem patrem regi filio nuptias fecis-  
se, cum ei per incarnationis mysterium sanctam Ec-  
clesiam sociavit in utero Virginis, sicut in thalamo.  
Et causa est quia ex duabus personis fieri solet  
nuptiarum conjunctio, nefarium est autem in Chri-  
sto duas credere personas. SUAR.

nem virginem Christo. Servi vero, qui missi sunt vocare invitatos, apostoli sunt atque prophetae, qui Judaeos per legem et Evangelium vocaverunt; sed illi modo terrenis voluptatibus, modo carnis et legis onere pressi, solemnitatem adventus Domini contempserunt, ex quo se indignos existimaverunt vita aeterna, gentes autem introisse manifestantur.

190. Rex iratus, qui misit exercitus suos, et perdidit interfectores illos, et civitatem illorum incendit (*Ibid.*), Deus Pater est, qui suscitavit Vespasianum Caesarem Romanorum, qui et populum gladio vastavit, et civitatem Jerusalem funditus cum suis universis evertit, ita ut ulterius belligerare non possit.

191. Homo autem non habens vestem nuptialem in accubitu, qui, loquente rege, obmutuit; quem jubet servis ablatum mitti in tenebras exteriores (*Ibid.*), ille est qui in fide quidem cum caeteris requiescit; sed si inventus fuerit in die iudicii vestem carnis habere pollutam, confestim jubetur ab angelis tolli, et mergi in gehennam ignis aeterni.

192. Duo debitores, ex quibus unus debebat fenatori denarios quingentos, et alter quinquaginta (*Luc. vii*), significant utrumque populum, Judaeorum, scilicet, et gentium, ex quibus ille qui quinquaginta denarios debuit Judaeorum typum habuit; ille vero qui 144 quingentos, gentium figuram expressit, qui ab initio mundi debitor semper existens, obirographum peccati per poenitentiam non solvit. Adveniente itaque Christo, tandem credit, atque uberiores misericordiae fructum accepit, unde quia plus illi concessum est a Christo, amplius diligit Christum, sicut scriptum est: *Cui plus dimittitur, plus diligit.*

193. Septem vero fratres qui uni mulieri nupsunt, et sine filiis mortui sunt (*Marc. xii*), homines infideles intelliguntur, qui per septem mundi aetates, in hac terra totam vitam suam sine fructu justitiae consumpserunt.

194. Duo in lecto (*Matth. xxiv*) illos figurant qui remoti a turbis in otio quodammodo vitae vacare videntur.

195. Duae molentes (*Ibid.*) illi intelliguntur qui negotiis temporalium rerum circumferuntur.

196. Duo in agro (*Ibid.*), illi sunt qui in ministerio Ecclesiae, tanquam in agro dominico, operantur, ex quibus, adveniente nocte, id est, saeculi adversitate, quidam permanent in fide, et assumuntur ad vitam, quidam discedunt, et relinquuntur ad poenam.

197. Quinque virgines sapientes (*Matth. xxv*) omnes animae sanctae intelliguntur, quae quoniam per quinque sensus corporis nullam admittunt cordis

200. In textu Grialii erat *ea quae pro eaque*, ut in aliis quoque Editis recte apparet impressum, et apud Grialium mendum videtur irrepsisse. AREV.

202. *Alii in primo servo.* Divum Gregorium significat, cujus fuit in primis studiosus; is enim ad hunc modum tractat praesentem allegoriam. SUAR.

204. *Homo qui descendebat.* Per paradisum coelestem, ut error vitetur, Jerusalem civitas pacis illa coelestis intelligenda est, a cujus beatitudine lapsus

est Adam, miser factus per peccatum. Descendit autem in Jericho, id est, in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna, quam significat Jericho. Adam enim, qui divino praeepto obtemperans, divino etiam beneficio fuisset immortalis, illo violato, mortis miseriam et plurimas alias acerbitates merito peressus est. Sic enim exponit hanc allegoriam beatus Augustinus in lib. de Quaest. evang. SUAR.

198. Quinque autem virgines fatuae, quae non habent in vasis oleum (*Ibid.*), illae animae sunt quae habent quidem integritatem corporum, sed non servant intra conscientiam boni operis testimonium, dum in facie gloriantur apud homines, et non corde apud Deum. Ideoque, quia in vasis pectorum suorum mentis splendorem non gerunt, adveniente Domino, a regni ejus gaudio excluduntur.

199. Homo peregre proficiscens, qui tradidit bona sua servis suis (*Ibid.*), Christus est, qui post resurrectionem suam ad caelos regrediens, tradidit evangelicam gratiam evangelicis negotiatoribus fenerandam. Sed primus servus in quinque talentis sibi datis quinque libros legis accepit, quod doctrina et opere decem praeeptorum amplificavit.

200. Alius duobus talentis duo Testamenta promeruit, eaque 145 morali ac mystico sensu pie dispensando duplicavit.

201. Tertius, sub figura unius talenti, gratiae donum acceptum in terrenis voluptatibus obscuravit, ideoque projectus est in infernum, quia nullum inde operatus est fructum.

202. Alii in primo servo sensus cordis et corporis acceptos, in secundo intelligentiam et opus, in tertio rationem intellexerunt.

203. Juvenis filius viduae quem Dominus mortuum extra portas urbis suscitavit (*Luc. vii*), significat eum qui palam quodlibet mortiferum crimen admittit; quique nonnunquam audito verbo Dei a morte peccati resurgit, et per poenitentiam Christi vivere incipit; redditurque viduae matri suae, id est, Ecclesiae.

204. Homo qui descendebat a Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones (*Luc. x*), ipse Adam figuratur in genere suo, qui dum descendit de paradiso coelesti in mundum, incidit in angelos tenebrarum.

205. Samaritanus descendens, qui vulnera ejus curavit (*Ibid.*), Christus est custos noster, qui de caelo descendit, et genus humanum a vulneribus peccatorum curavit.

206. Stabularius (*Ibid.*) apostoli sunt, vel successores eorum qui infirmitatem nostram praedicatione evangelica recreant.

207. Martha, quae excepit Christum in domum suam, et in hac ministrabat (*Ibid.*), significat Ecclesiam, in hac vita Christum in corde excipientem, et in opere justitiae laborantem.

208. Maria, soror ejus, quae sedebat secus pedes

est Adam, miser factus per peccatum. Descendit autem in Jericho, id est, in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna, quam significat Jericho. Adam enim, qui divino praeepto obtemperans, divino etiam beneficio fuisset immortalis, illo violato, mortis miseriam et plurimas alias acerbitates merito peressus est. Sic enim exponit hanc allegoriam beatus Augustinus in lib. de Quaest. evang. SUAR.

Christi, et audiebat verbum (*Ibid.*), demonstrat eandem Ecclesiam, in futuro sæculo ab omni opere cessantem, et in sola contemplatione sapientiæ Christi requiescentem.

209. Homo qui media nocte postulat ab amico tres panes (*Luc. xi*), similitudinem exprimit cujusque in media tribulatione Dominum postulantis, ut det ei scientiam Trinitatis.

**146** 210. Dives, cujus uberes fructus ager attulit (*Luc. xii*), significat hominem luxuriis deditum, et abundantem peccatis, quem immoderate plus amplius peccare desiderantem arguit Dominus dicens: *Stulte, hac nocte auferunt animam tuam abs te; quæ parasti, cujus erunt?*

211. Quinque illi in domo una, id est, pater, mater, filius, filia, nurus, ex quibus duo in tres, et tres in duos dividuntur (*Ibid.*), significant humanum genus fide et religione invicem separatum, partim in discissione schismatis, quod duo significant, partim in numero trinitatis, quod tria demonstrant. Divisus est enim filius adversus patrem suum, id est, populus ex gentibus veniens adversus diabolum, cum quo antea fuerat sociatus. Divisa est et filia adversus matrem suam, id est, plebs ex Judæis credens adversus impiam Synagogam. Divisa est et nurus adversus socrum suam, Ecclesia videlicet ex gentibus adversus matrem sponsi sui Synagogam, de qua secundum carnem Christus fuerat procreatus. Qui homines separantur sibi invicem, alii terrenam, alii celestem gloriam appetentes.

212. Galilæi xviii super quos cecidit turris in Siloe, et occidit eos (*Luc. xiii*), interitum plebis Judæorum insinuat. Decem et octo enim apud Græcos ex iota, ι, et eta, η, litteris exprimuntur, quibus figuris nomen Jesus scribitur, in quem illi credere nolentes pariter a Romanis cum sua urbe prostrati sunt.

213. Homo qui arborem ficæ in vinea sua plantavit, Christus est, qui Synagogam in Judaico populo condidit, quam cum Dominus, quasi inutilem, jussisset abscidi, fit illi a colonis apostolis fossa humilitatis, adhibetur stercus, id est, confessio peccatorum; sicque in novissimo credendo commutabitur in melius, dabitque fructus justitiæ copiosos.

210. In Evangelio sancti Lucæ, cap. 12, 20, sic nunc legitur: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cujus erunt?* AREV.

212. Duæ primæ litteræ Græcæ nominis Jesu ι et η, habitæ fuerunt a veteribus Christianis pro compendio nominis Jesu. Scriptores qui numerum decem et octo in his duabus litteris ad interpretationem aliquam mysticam seu allegoricam agnoverunt, recensui in Prudentianis, num. 194 et seqq. cum notis. Pro insinuat fortasse legendum insinuant. AREV.

218. Dives qui induebatur purpura et bysso significat. Theophylactus, eruditus in primis scriptor, non dubitavit affirmare divitis et Lazari non quidem historiam, sed fictam esse parabolam, quæ narratur a Domino; cui tamen nomen Lazari perspicue repugnat. Nam egregie ait beatus Chrysostomus, in hom. in Luc., de patre et duobus filiis: *In parabola non sunt dicenda nomina.* Parabolæ enim sunt illæ, in

**A** 214. Mulier quæ, decem et octo annos infirmitatem habens, a Domino curata est (*Luc. xiii*), Ecclesiæ typus est, quæ in fine temporum salutem fidei consecuta est. Sex enim ætatibus mundus iste completur **147** cujus tamen tempus habet tripertitam discretionem, unam ante legem, alteram in lege, tertiam sub gratia. Sexies ergo terni decem et octo efficiunt, quo numero tempus hoc nostræ salutis insinuat, quando, a Satanæ vinculis soluti, quibus curvati eramus, donum salutis et spem supernæ contemplationis accipimus.

215. Hydropicus quem Dominus curavit (*Luc. xiv*) demonstrat eos quos fluxus carnalium voluptatum exuberans aggravat.

**B** 216. Homo habens duos filios (*Luc. xv*) Deus est, habens duos populos, quorum major figuram tenuit Judæorum, qui permansit in Dei cultu; alter junior gentium, qui, conditore deserto, servus factus est idolorum, quem per egestatem fidei revertentem clementer suscepit Deus Pater, et pro conversione ejus sub vituli typo immolat Filium unicum; tribuit etiam annulum fidei, et stola immortalitatis induit eum, quanquam Judæus frater livoris torqueatur invidia, propter salutem tamen ejus gaudium concinit angelorum symphonia.

217. Dispensator prodigus, quem dominus a villicatione removeri præcepit, et fraudem faciens domino suo, relaxavit debitoribus partem, ut haberet unde in posterum viveret (*Luc. xvi*), hæc comparatio ad exemplum nostrum proposita est; nam si ille a domino suo laudari promeruit, quia, fraudem ei faciens, in posterum sibi de alienis rebus providit, quanto magis Christo placere possumus, si ex propriis nostris misericordiam indigentibus faciamus, a quibus recipi in æterna tabernacula possimus?

218. Dives qui induebatur purpura et bysso (*Ibid.*) significat Judæorum superbiam, florentem quondam imperii claritate, vel honoris excellentia.

**148** 219. Mendicus ulcerosus (*Ibid.*) demonstrat gentilem populum, confessionibus peccatorum humiliatum.

220. Quinque fratres divitis illius qui apud inferos torquebatur (*Ibid.*) Judæi intelliguntur, qui sub quinque libris positi sunt.

**D** quibus exemplum ponitur, et tacentur nomina. Præclare etiam Origenes, cap. 1 Job, inquit: *Necessario nominis Job, mentionem fecit Moyses, qui libri auctor est, ne, si hominem solum diceret, argumentum aliquod fingere existimaretur.* Eadem sententia est de divite et Lazaro, Ambrosii, Cyrilli, Damasceni, atque Euthymii, qui etiam ait divitis quidem nomen silentio fuisse præteritum ab Evangelista, tanquam odio digni; scriptum est enim, ps. xv: *Non accipiam nomina eorum per labia mea; mendici vero nomen memoriæ proditum, tanquam amore digni.* Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum, quod per id tempus dives ille fuerit Nineus appellatus, et mendicus iste Lazarus. Hæc Euthymius. Quod si, ut in plerisque omnibus, sic etiam in hoc Theophylactus Chrysostomus, virum excellenti doctrina et sanctitate, esset imitatus, næ ille a communi sententia nunquam descivisset. SUAR.



221. Decem leprosi, qui mundantur a Domino (*Luc. A* per lavacri gratiam transeunt ad passionis coronam), hæretici significantur, qui in varietate colorum diversitatem habent schismatum, quique ideo ad sacerdotes mittuntur, ut, deteresa omni varietate errorum, unitatis percipiant sacramentum.

222. Judex iniquus, qui Dominum non timebat, assidue tamen deprecantem viduam exaudivit (*Luc. xviii*), similitudo est qua demonstratur quantam spem habere debeat qui Dominum indesinenter exposcit, cum etiam apud aures iniqui iudicis valuerit frequens instantia viduæ deprecantis. Ipsa autem vidua significare potest Ecclesiam, perseverantia sua petentem ultionem de inimicis suis, diabolo, vel hæreticis.

223. Pharisæus orans in templo (*Ibid.*) Judæorum est populus, qui ex justificationibus legis extollit merita sua.

224. Publicanus vero (*Ibid.*) gentilis est populus, qui longe a Deo positus confitetur peccata sua, quorum unus superbiendo recessit humiliatus, alter confitendo Deo appropinquare meruit exaltatus.

225. Cæcus sedens secus viam (*Ibid.*) populum demonstrat gentilem, qui per Christi gratiam fidei meruit claritatem.

226. Zachæus (*Luc. xix*) gentilis est populus, gratia meritorum pusillus, qui tamen, a terrenis actibus sublevatus, per lignum dominicæ crucis Christi mysterium contempletur.

227. Homo nobilis qui in longinquam abiit regionem accipere sibi regnum (*Ibid.*), Redemptor noster est, qui usque ad fines terræ pervenit accipere regnum **C** in populis gentium.

228. Cives qui noluerunt eum regnare (*Ibid.*) Judæi intelliguntur, qui Christum regem spreverunt.

229. Servus qui mnam unam accipiens, decem acquisivit (*Ibid.*), significat doctores qui, accepta gratia Evangelii, in decem verborum Decalogi prædicamentis bene usi sunt, et docendo multos in **149** fide acquisierunt, idcirco, adveniente Domino, laudabuntur, quia lucrati sunt.

230. Qui vero ex una quinque acquisivit (*Ibid.*), illos demonstrat qui mandatum Dei servantes consequuntur scientiam legis, in quinque libris Moysi scriptam, eamque docendo ad usum salutis necessariam fenerantur.

231. Qui vero mnam ipsam in sudario conservavit (*Ibid.*), ostendit eum qui creditum sibi gratiæ donum delicate otioseque tractavit, unde et recte amittit collatam gratiam, quia per negligentiam prædicare contempsit, ut ei augetur quod laboravit.

232. Vidua quæ in gazophylacio duo jecit minuta (*Luc. xxi*), animam fidelem demonstrat ejus qui in thesauro cordis sui fructum dilectionis Dei et proximi servat.

233. Sponsus (*Joan. ii*) Christus est; cujus nuptiæ cum Ecclesia celebrantur, in cujus conjunctione aqua in vinum mutatur, quia credentes

240. Sæpe hic cæcus a nativitate, de quo sermo est in Evangelio, repræsentatur in monumentis ve-

254. Architriclinus (*Ibid.*), Moyses intelligitur, qui miratur meliorem et sanctiorem populum per Jesum in Evangelium congregatum, quam illum priorem ab Ægypto deductum; finitum enim vinum ostendit sublatam esse gratiam Spiritus sancti a Judæis, et per apostolos in gentibus contributam.

235. Mulier Samaritana (*Joan. iv*) mystice intelligitur Synagoga quinque libris legis, quasi quinque viris, secundum sensum carnis, subjecta, quam misericorditer Dominus provocat haurire aquam vivam, lavacri scilicet percipere gratiam, vel secretam legis intelligentiam.

236. Mulier adultera, quæ offertur a Judæis Domino lapidanda (*Joan. viii*), est Ecclesia ex gentibus, quæ, prius relicto Deo, in idolis fuerat fornicata, hanc volebat Synagoga zelans interfici, et Christus eam salvat per remissionem delicti, nec sinit eam perire, qui novit veniam condonare peccantibus.

237. Simon leprosus (*Matth. xxvi*) gentilis est populus, qui est a Redemptore mundatus.

238. Mulier quæ unguento caput Domini unxit (*Ibid.*) Ecclesia est, quæ fructus sui operis fideique odorem ad laudem Dei et Christi gloriam refert.

239. Angelus ille ad cujus descensum movebatur aqua, quinque porticibus cincta (*Joan. v*), Christus est, in cujus adventu turbatus est **150** Judæorum populus quinque libris conclusus: descendente enim angelo, commovebatur aqua, et sanabatur infirmus; descendente de cælis Christo, commotus est in passione ejus idem populus, et sanatus est mundus.

240. Cæcus a nativitate, quem Dominus, postquam unxit oculos, ad piscinam Siloe misit lavandum (*Joan. ix*), significat genus humanum a nativitate, id est, a primo homine errorum tenebris vitiatum, cujus oculos Dominus de sputo et luto lenivit, quia verbum caro factum est. Et lavari oculos in piscina jussit, ut baptizatus in Christo, acciperet legem fidei, et crederet in eum qui humilis in mundo apparuit.

241. Lazarus, quem Dominus quatruiduanum fequentem de monumento suscitavit (*Joan. xi*), significat mundum, quem gravissima peccati consuetudo corruerat, qui tamen quarta die mortis resuscitatur. Prima enim dies est mortis, tracta ex Adam propago mortis; altera dies mortis est transgressio legis naturalis; tertius est dies mortis prævaricatio datæ legis; quartus dies mortis est contemptus evangelicæ prædicationis, in quo die Dominus, suum opus respiciens, misericorditer resuscitare dignatus est.

242. Servus principis sacerdotum, cujus dextra amputatur auricula (*Matth. xxvi*), Israeliticus est populus, propter incredulitatem servus effectus. Hic dexteram aurem amittit, dum ad sinistram per inster. Christian., ut videri potest apud Bottarium, Rom. Subterr. tom. I, pag. 179. AREV.

tellectum litteræ transit, cui Dominus in his cui A credunt auditum restaurat fidei, et obedientem evangelici facit mandati.

243. Princeps sacerdotum, qui scidit vestimentum suum in Domini passione (*Ibid.*), indicat Hebræum populum nudatum sacerdotio, et evacuatum regno scisso.

244. Barabbas, qui Judæis dimittitur (*Matth. xxvii*), significat Antichristum, quem illi errantes meruerunt suscipere pro Christo.

245. Herodes et Pilatus, qui, cum essent discordes, in passione Domini amicitia fœderantur (*Luc. xxiii*), indicant primum divisos fuisse utrosque populos circumcisionis et gentium, qui tamen per passionem Domini in fide concordaverunt.

246. Simon Cyrenæus, cui gestandam crucem B imposuerunt (*Ibid.*), **151** gentium populus intelligitur, qui peregrinus in lege, obediens efficitur Evangelio, crucis ipse Christi vector, et fidei bajulus factus.

250. In Isidorianis, cap. 94, num. 18, notavi quamdam varietatem lectionis in fine Allegoriarum ex Co-

247. Duo latrones (*Ibid.*) populum expriment Judæorum et gentium: quorum unus incredulus blasphematur Christum in cruce pendentem, alter fidelis Judæos increpat blasphemantes.

248. Quatuor milites, qui quatuor partes sibi de Jesu vestimentis fecerunt (*Psal. cxviii*, 162), præfiguraverunt quatuor partes mundi, qui diviserunt sibi eloquia Christi, sicut scriptum est: *Labor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.*

249. Mulieres quæ apostolis Domini resurrectionem annuntiant, lex et prophetia intelliguntur, quæ gloriam resurrectionis Christi, antequam revelaretur, quasi præcursores prædicaverunt.

250. Septem discipuli, cum quibus Dominus post resurrectionem suam convivisse describitur, septimam indicant post resurrectionis futuræ requiem, per quam omnes sancti per Christum æterna beatitudinis refectione saturabuntur, ad quam saturitatem nos perducat Christus. Amen.

dice Vaticano 629, quem ibi descripsi. AREV

## SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

# DE ORTU ET OBITU PATRUM

QUI IN SCRIPTURA LAUDIBUS EFFERUNTUR.

### 152 Præfatio.

1. Quorumdam sanctorum patrum nobilissimorumque virorum ortus vel gesta cum genealogiis suis in hoc libello indita sunt; dignitas quoque, et mors eorum, atque sepultura, sententia brevitate notata. Quæ, quamvis omnibus nota sint qui per amplitudinem percurrunt Scripturarum, facilius tamen ad memoriam redeunt dum brevi sermone leguntur.

### EX VETERI TESTAMENTO.

I.	Adam.	XVII.	Dan.	XXXIII.	David.
II.	Abel.	XVIII.	Gad.	XXXIV.	Salomon.
III.	Enoch.	XIX.	Aser.	XXXV.	Elias.
IV.	Noe.	XX.	Nephtalim.	XXXVI.	Eliseus.
V.	Melchisedech.	XXI.	Benjamin.	XXXVII.	Isaias.
VI.	Abraham.	XXII.	Ephraim.	XXXVIII.	Jeremias.
VII.	Isaac.	XXIII.	<b>153</b> Manasses.	XXXIX.	Ezechiel.
VIII.	Jacob.	XXIV.	Job.	XL.	Daniel.
IX.	Loth.	XXV.	Moyses.	XLI.	Osee.
X.	Joseph.	XXVI.	Aaron.	XLII.	Joel.
XI.	Judas.	XXVII.	Josue.	XLIII.	Amos.
XII.	Ruben.	XXVIII.	Phinees.	XLIV.	Abdias.
XIII.	Simeon.	XXIX.	Gedeon.	XLV.	Jonas.
XIV.	Levi.	XXX.	Jephte.	XLVI.	Micheas.
XV.	Zabulon.	XXXI.	Samson.	XLVII.	Nahum.
XVI.	Issachar.	XXXII.	Samuel.	XLVIII.	Habacuc.

CAP. I. 1. De his vid. Hieron. Epiphan. Dorothei. Synopsin, et Josephum. FONTIDONIUS.

*Ibid.* Librum de ortu et obitu Patrum cum octo mss. libris Petrus Fontidonius contulit ac breves quasdam

notas adjecit, quas proinde Fontidonii nomine subscripto allegabo. Quid de hoc libro sentiendum, uberius expositum fuit in Isidorianis, cap. 61. AREV

XLIX. Sophonias.  
L. Aggæus.  
LI. Zacharias.  
LII. Malaechias.  
LIII. Nathan.  
LIV. Achias.

LV. Addo.  
LVI. Azarias.  
LVII. Zacharias.  
LVIII. Tobias.  
LIX. Tres pueri.

LX. Esdras.  
LXI. Zorobabel.  
LXII. Esther.  
LXIII. Judith.  
LXIV. Machabæi.

## CAPUT PRIMUM.

2. Adam protoplastus, et colonus paradisi, princeps humani generis et delicti, ad imaginem Dei factus, universitati prælatus, qui creaturis nomina dedit atque in eis potestatem dominandi accepit.

3. Hic in deliciis florentis paradisi constitutus, inter redolentes aromatum sylvas ac vernantia floribus arva, ruris habitator, novæ vitæ gaudia peragebat: ubi tellus secunda viret perpetuo vere, ubi fons decurrens quadrifluo labitur amne.

4. Sed postquam serpentis dolo, lingua etiam polluta feminea, per tactum ligni, loci beatitudinem profanavit, paradiso projectus, terram sentibus squalentem operarius gemens incoluit. Amissaque immortalitate, in pulverem, unde carnis sumpserat ortum, post cursum annorum nongentorum triginta rediit. Hinc jam **154** posteritas in crimine hujus parentis exulem se paradiso factam, ac labori mortique subactam ingemuit.

5. Sepultus est autem in loco *Arbee*, qui locus nomen a numero sumpsit, hoc est quatuor; nam tres patriarchæ ibidem sunt sepulti, et hic quartus Adam. Distat autem locus iste non procul ab Hebron, metropoli urbe *Allophylorum*, in qua fertur quondam fuisse habitatio gigantum, ubi etiam et David postea unctus est in regem. Est autem civitas sortis Judæe in sacerdotibus separata, distans ad australem plagam millibus xxii ab Hierusalem.

## CAPUT II.

6. Abel filius Adam et pastor ovium, in vita innocens, in morte patiens, post mortem non silens, in martyrio primus, in obedientia summus, in sacrificiis Deo placens, in meritis fratri displicens; quem Cain impius, et parricida novus, stimulante invidia innocuum ferro nondum sanguine maculato prostravit, cum adhuc innocens ferrum cruoris humani facinus non haberet.

## CAPUT III.

7. Enoch filius Jared, septimus ab Adam, placens Deo, malorum nescius, mortis ignarus, qui sceleratorum hominum non ferens angustias, a pernicioso contractibus [*Al.*, contactibus] mundi substractus,

5. Recepta apud veteres post Origenem, et probata fuit opinio Adamum fuisse sepultum in monte Calvariae, in quo etiam excitatum sacellum est, cultui et venerationi Adami consecratum. Vide Bolland., tom. IV Febr., pag. 449. Traditiones Rabbiniæ, de Arbee sepulcro Adami, Abraham, Isaac et Jacob, refert sanctus Hieronymus, Quæst. Hebr. in Genesin. AREV.

6. Quo instrumento occisus fuerit Abel incertum. Pictores mandibula armatum Cainum contra fratrem plerumque exhibent, sed nullo prorsus fundamento. Prudentius sarculo Abelem interfectum asserit in præfat. Hamartigeniæ, vers. 16, quem ad locum plura in hanc rem ex interpretibus sacræ Scripturæ indicavi. AREV.

A meruit in eum locum transferri vivens unde fuerat protoplastus expulsus. Sublatus est autem annorum trecentorum sexaginta quinque. Manet autem hactenus in corpore; in consummatione mundi restituet [*Al.*, sæculi restituens] cum Elia mortalem vitæ conditionem.

**155** CAPUT IV.

8. Noe filius Lamech, decimus ab Adam, secundus pater orbis atque reparator, justitia insignis, longanimis in spe, sapiens in opere, solus in terris justus. Iste jussus arcam condidit, admonitus introivit, nec horruit turbulentos diluvii fluctus, nec fragores ventorum, vel murmura cæli expavit, gestaturque per procellas, nec mergitur, serpentibus sociatur et bestiis, nec terretur; cui feræ colla submittant, alites famulantur.

9. Namque avem misit, redeuntem sustinuit, sed perfida fraude corvi decipitur, ministerio columbæ gestantis ore ramum paciferae arboris edocetur. Reseratisque foribus arcæ bestias et cuncta animantia per septem dies abire permittens, ipse postmodum egressus cum liberis, Deum collaudat ac lætus victimas immolat. Cujus arcam veteres resedissee testantur in Armenia super montes Ararath. Hic nongentesimo quinquagesimo anno mortuus est.

## CAPUT V.

10. Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei altissimi primus, verique oblator sacrificii, cujus origo secreta. Hunc esse aiunt Hæbrei Sem primogenitum Noe, tritavum Abraham. Ipse est enim pater patrum, prophetarum et apostolorum origo, ipse est qui paternæ pietatis benedictione, dominus fratris esse promeruit. Quique versis incedens vestigiis patris genitalia texit, nec derisit ebrium, ut procax et reprobus filius, sed velavit, ut verecundus.

11. Unde accidit, in lege Judæorum parentes a filiis nunquam videri nudatos. Iste Abraham revertenti post victoriam benedixit, idem in typo veri sacrificii de frugibus terræ prior panem et **156** vinum Deo hostiam obtulit, quia sacerdotium et regnum vere primogenitis debebatur, antequam Aaron sacerdotio fungeretur.

12. Hic etiam prior omnium post diluvium urbem Salem condidit, in qua etiam et regnavit, quæ postea Jebus sive Solyma dicta est, et nunc derivato voca-

*Ibid.* Apud Grialium est *substractus* pro *subtractus*. AREV.

9. Marchio Joannes de Serpos, qui pro Armenorum catholicorum causa eruditos nonnullos libros in vulgus edidit, aut edi curavit, in Compendio historico Armeniæ, lib. I, num. 6, auctores refert qui reliquias arcæ Noe adhuc in monte Ararath asservari contendunt. AREV.

10. Hieron., epist. ad Evagrium. Isidorus, xv lib. Etymolog., cap. 1. FONT.

*Ibid.* Allegatur in Editione Grialii lib. xv Etym., c. 1, quo loco nulla de Melchisedecho mentio, de quo tamen agitur lib. VII, cap. 6, et lib. VIII, cap. 5. AREV.

bulo Jerosolyma vocitatur; vixit annis sexcentis, et **A** perduravit usque ad septuagesimum ætatis Isaac annum, mortuusque est ac sepultus in civitate sua Jerosalem.

#### CAPUT VI.

13. Abraham pater gentium, filius Thare, de stirpe Sem, natione Chaldæus, fide primus, exsul spontaneus, obediens in præceptis, credulus in promissis, pauper in patria, in peregrinatione locuples, in præliis victoriosus, in victoria non avarus. Reges quinque superavit, et spoliis exiit, captivumque parentem reduxit.

14. Eo summus ut Trinitatem in typo videret, et unitatem in mysterio veneretur; eo fidelis, ut in promisso genere contra spem naturæ Deo crederet: adeo justus atque devotus, ut indulgentiam unci pignoris divinitati non præponeret; sed incunctanter **B** præcipienti parens ad immolandum filium religiosus parricida gladio dexteram armaret.

15. Qui dum distinxit ferrum, unicum pignus in victimam oblaturus, nec natum perdidit, nec hostiam amisit. Filium enim in sacrificium obtulit, et arietem pro filio immolavit. Vixit autem centum septuaginta quinque annos, sepultusque est in agro Ephron, in spelunca duplici in cujus interiori parte sepultum ferunt Adam, in exteriori vero Abraham. Distat autem hic locus, ut Josephus edocet, septimo ab urbe Hebron stadio, ibique asserit Abraham et filios ejus sepulcrum habere pulcherrimo instructum marmore.

16. Illic etiam, et terebinthum magnam arborem a constitutione **157** mundi fuisse asseverat. Hanc beatus Hieronymus usque ad Constantini imperium perdurasse scribit, ipsa est enim quercus Mambrae Amorrhæi, qui fuit amicus Abraham, quæ apud gentiles in tanta exstitit veneratione, ut eam muri ambitu circumseptam solemniter veneratione colerent.

#### CAPUT VII.

17. Isaac filius Abraham ex promissione in terra Chanaan genitus, semen æternum vocatus, conjugalis vitæ castimonia clarus, promptus ad gratiam, ad ignoscendum paratus, qui excludentes non armis expulit, sed patientia vicit; qui pœnitentes cum bonitate recepit, qui per amorem Dei eo usque detulit honorem parenti, ut ad aram sponte sacrificandus accederet, atque in figuram Christi mortem non recusaret. Obiit centum octoginta annorum, sepultusque est juxta patrem suum.

13. Parentem, id est cognatum, vel consanguineum, ut inf. cap. 9. FONT.

*Ibid.* Quod Isidorus ait, fide primus, Prudentius, in præfat. Psychomachiae, explicuit primo hoc versiculo: Abraham fidelis prima credendi via. Cod. Florent. nonnihil addit: Spontaneus, qui Trinitatem in typo vidit, et unitatem in mysterio veneratus est; hic fuit obediens, etc. AREV.

16. De sepulcro Abraham dictum num. 5. De quercu Mambre, quam alii terebinthum ex verbo Hebraico vertunt, præter sanctum Hieronymum agunt Eusebius, Josephus et alii, in Dictionario biblico Calmeti laudati. AREV.

17. Pœnitentes Abimelech, et Ochozach, et Phicol. Genes. xxvi. FONT.

*Ibid.* In Editione Grialii erat sacrificandum, pro quo

#### CAPUT VIII.

18. Jacob filius Isaac, natus in terra Chanaan, dilectus matris, supplantator fratris, humilis quoque, et simplex, et innocentem habitans domum. Illic autem, postquam primogeniti præripuit benedictionem, obedivit matri, et fraternæ iracundiæ patienter cessit, patriamque et parentes relinquens, exsul effectus servitutem longam sustinuit, laborem famis pertulit et frigoris, servivit socero, ut pastor mercenarius pavit gregem, exspectans non de divisione sed de gregis lucro mercedem; qui peregre profectus, dum consortio egeret hominum, comitatum meruit angelorum.

19. Hic Domino colluctatus prævaluit, hic facie ad faciem Deum vidit; hic famis inopia pulsus, cum præclara progenie ingressus est in Ægyptum. Emen-  
**B** sis centum quadraginta septem annis, naturæ reddidit debitum, sepultusque est cum patribus suis.

#### 158 CAPUT IX.

20. Lot filius Aram consanguineus Abraham, pater Moab, et Amon, apud Chaldæos natus, homo justus, hospitalis, in Sodomis pie casteque inter nefariam gentem conversatus, qui propter solum hospitalitatis officium etiam susceptor effectus est angelorum. Sulphureumque exitium ac Sodomitarum evasit incendium; mansitque postmodum in urbe Segor, quæ est juxta mare Mortuum, ubi balsamum gignitur, et copiosa poma palmarum.

#### CAPUT X.

21. Joseph princeps Ægypti, filius Jacob ex Rachel, **C** ortus in terra Chanaan, benedictus in primogenitum Israel, et accipiens primatum Ruben, dilectus patri, et solus præ cæteris hæres paternæ possessionis.

22. Hic zelo sublatus a fratribus in lacum mittitur, ob invidiam venditur, factus humilis usque ad servitutem, patiens usque ad carcerem, pudicus usque ad passionem, fit in interpretatione sapiens, in consilio futuri prudens, in regno particeps, in fecunditate ordinator providus, in fame dispensator justus, ad reddendam pro malo bonæ retributionis gratiam promptus, dum injuriam fratribus non rependit, sed fame depulsa necessitatis subsidia contulit.

23. Principatus est in Ægypto annis octoginta. Exactisque ætatis centum et decem annis, longæ quietis gratia diem ultimum clausit. [Sepultusque est in Ægypto, **D** eujus ossa transtulerunt filii Israel in Sichem civita-

fidenter posui sacrificandus, quod etiam apud Breulium aliosque exstat. AREV.

18. Al. Innocens habitans domi. Al. Innocenter. FONT.

20. Isidorus accedere videtur opinioni illorum qui urbem Segor in litore meridionali maris Mortui collocant, ut ad Arabiam pertineat. Eandem urbem, statim ac Lot ex ea recessit, terra hiscente absorptam, nonnulli tradunt, sed non satis firmis rationibus, Verum de his fusius interpretes. AREV.

23. Vulgata, cap. XLVIII, Genes., xxii, sic habet: Do tibi partem unam extra fratres tuos. Pro quo Septuaginta referunt: Do tibi Sicimam, præcipuum super fratres tuos. Alii legunt Sichimam. Hebræum verbum est Sechem, aut Sichem, quod alibi Vulgata retinet, et Isidorus hoc loco. AREV.

tem patris sui Jacob, quam nunc tam Latini quam Græci Sichimam vocant. Ipsa est autem quæ nunc vocatur Neapolis urbs Samaritanorum, ubi sepulcrum ejus usque in hodiernam diem cernitur.

#### 159 CAPUT XI.

24. Judas regalis successionis insignis prosapia, cui ducatus bellorum, et Israel traditur regnum, qui nomen genti ex suo nomine dedit, præpotens ut leo in regni virtute, et clarus splendore potentiæ. Cujus quidem imperii posteritas non cessavit, quousque Christus, quasi catulus leonis, ex germine ejus ortus ascenderet, atque spes gentium ex virginali procedens utero mirabiliter coruscaret.

#### CAPUT XII.

25. Ruben primogenitus filius Israel, ætate fratribus major, sed posteritatis numero minor, paternum torum polluit, atque ordinem primogenitiæ dignitatis amisit.

#### CAPUT XIII.

26. Simeon princeps scribarum, et violatæ pudicitie vindex, non habens hæreditatem, sed manens in tribu Juda, particeps in possessione.

#### CAPUT XIV.

27. Levisacerdotalis auctor originis, cum tribu Juda permixtione generis junctus, sed in Israel toto divisus, carens propriæ sortis funiculo, et habitans in universis sortibus fratrum.

#### CAPUT XV.

28. Zabulon, possessor maris magni, et littorum, et dominans in cunctis urbibus Phœnicum et Sidoniorum.

#### 160 CAPUT XVI

29. Issachar studiosus in laboribus terræ, possidens Galilæam, et de benedictionis suæ fructibus dona porrigens regibus.

#### CAPUT XVII.

30. Dan, cujus ex germine Samson, sceptrum tenet Israel, fortis Nazaræus, et triumphator in hostibus, obsidens in morem serpentis Philistinorum semitas, et equitatum ejus, ut regulus, spiritu oris sui depulans.

#### CAPUT XVIII.

31. Gad, in procinctu prælii expeditus, pro fratribus trans Jordanem relictis adversus hostes gentesque dimicat, et forti brachio victor triumphat.

#### CAPUT XIX.

32. Aser, divitiis insignis, replens deliciis principes.

#### CAPUT XX.

33. Nephthalim in pinguedine terræ uberrimus, et in doctrina legis abundans.

#### CAPUT XXI.

34. Benjamin inter fratres ortu posterior, imperio

24. Pro imperii posteritas malim imperii potestas. AREV.

26. CAP. XIX, Josue, 1 et 2 : *Et egressa est sors secunda filiorum Simeon per cognationes suas; fuitque hæreditas eorum in medio possessionis filiorum Juda. Quod satis Isidorus expressit.* AREV.

28. Plerique Editi exhibent *Sidonum*, quod videtur approbare Munckerus in not. ad Mythologicon

prior, cujus nativitatis processus matri dedit occubitus. Ipse est lupus vorax et sanguinarius, qui super basem sortis suæ mane hostiæ sanguinem fudit, et ad vesperam escas principibus et sacerdotibus dividit.

#### CAPUT XXII.

35. Ephraim semen Joseph, et adoptivus filius Israel, atque in numero **161** patriarcharum benedictioni testamento relictus; minor ætate fratre, sed majori prælatus gratia benedictionis, in cunctis tribubus fortior, et inter fratres dominator invictus. Hic partem tribus levitarum accepit.

#### CAPUT XXIII.

36. Manasses dilatatus in millibus, una cum Joseph patre suo mystice passus tributum [*Al.* possedit tributum]. Hi sunt patres [*Al.* propagines] apostolorum et principes populi Judæorum, tribus Jacob, et præclara progenies Israel. Quibus pater moriens providitiarum copiis, sanctificationis gratiam dereliquit. Quique, regnante Joseph in Ægypto, regnaverunt, ibique etiam post longam vitæ quietem occubuerunt atque sepulti sunt.

#### CAPUT XXIV

37. Job filius Zaræ de Bosra rex Idumæorum, quartus post Esau, successor Balach filii Beor, homo gentilis, fide clarus, humilitate summus, hospitalitate præcipuus, in disciplina mansuetus, in eleemosynis largus, dives in censu, extemplo factus egenus, locuples in liberis, repente orbus: tentationi traditur, sed contra tentationem fidei lorica armatur [*Al.* fide religionis armatur], factus gloriosus in certamine, æquanimis in dolore, damna rerum pertulit, funera pignorum doluit, corporisque vulnera patienter accepit [*Al.* excepit], et inter supplicia semper Deum glorificavit, male suadentem insuper sapienter sustinuit conjugem; verba amicorum ratione superavit; unde, et pro tanta virtute patientiæ, duplici in fine remuneratione sublevatur, recipiens post rerum casum multiplicem claritatem bonorum [*Al.* donorum].

38. Post noctem enim tristitiæ, diem genuit; post fetores ulcerum, casie fragrantiam edidit, post abjectionem, cornu unctionem regni promeruit, et tibiam in accentu laudis assumpsit. Vixit autem post plagam centum quadraginta annis, et fuerunt omnes dies vitæ ejus ducenti quadraginta octo anni, et mortuus est **162** atque sepultus in regione sua. Hunc Hebræi asserunt non fuisse de genere Esau, sed de Nachor fratris Abraham descendisse stirpe, et fuisse eum temporibus patriarcharum. Nachor enim genuit Hus, de cujus stirpe creditur generatus, secundum quod in exordio voluminis ejus notatur: *Vir erat in terra Hus nomine Job.*

Fulgentii, pag. 29, quia scilicet Editionem Grialii non viderat. AREV.

37. Isidorus cum Ambrosio et August. putat eundem Job et Joab Genes. xxxvi; aliter Hieronym., in Heb. Quæst. et quæst. 36 in Genes.

— *Al.* Sua damna insuper, patientem sustinuit conjugem.

## CAPUT XXV.

39. Moyses filius Amram ex tribu Levi, dux et propheta Israel, regis filiae adoptivus, Dei amicus, Pharaonis dominus, in rubo flammante et non urente, vocibus angelicis evocatur, quem ut exemplo firmaret Deus, insinuatam ejus manum jussit emori, et rursus retractæ vigorem et motus reddidit, et coloris [Al., coloris]: cujus facies spe [Forte specie] futuræ gloriæ illuminatur, humilis, ut ait quidam sapiens, in recusando ministerio, subditus in suscipiendo, in conservando fidelis, in exquirendo pervigil, in regendo populo vigilans, in corrigendo vehemens, in amando ardens, in sustinendo patiens, qui pro subjectis se Deo interposuit consulenti, opposuit irascenti.

40. Hic pro populi libertate propriam objecit salutem, regis sævissimi non minas, non tela trepidavit. Quin etiam extulit contra dracones ejus virgam, ac per manum Dei o, pugnatore Israel decem plagis ejus imperium verberavit. Primum in cruorem vertit fontes et flumina, dehinc ranarum multitudine urbes, muscarum nubibus aera complevit, locustis vastavit cuncta virentia, mortem intulit jumentorum, percussit ulcere homines, vastavit grandine terras, obduxit tenebris cælum, eorumque primogenita valido terrore peremit.

41. Post hæc exspoliavit Ægyptios, eductisque populis eremi pandit iter flamma præcedente columna. Nec mora, mare transiens dividit, refrenatisque hinc inde aquarum cumulis, pergenti populo viam sicco vestigio præbuit. Hostes dehinc operuit fluctibus, atque amaras aquas per tactum ligni in suavitatem convertit. Quin etiam inter hæc esurienti Israel cœleste præbuit pabulum, volucrumque escis replevit loca castrorum.

163 42. Percussit insuper petram, atque exemplo dura saxorum crepidine copiosa fluentia manarunt. Ascendit quoque verticem montis Sinai, faciem Domini contemplaturus, ibi quadraginta dierum jejunia pertulit; descendens incendit vitulum, sacrilegos prostravit gladio, legem acceptam a Deo populo tradidit, ritumque religionis instituit.

43. Inter hæc quoque bella gessit, victoriis claudit, virgam in manu tenens; hostes quos non contigit, superavit: lethiferos aspidum morsus ærei serpentis aspectu sanavit. Dathan et Abiron, terræ compagibus ruptis, viventes profundo hiatu dejecit. Ad extremum conscendit montem Nebo, terramque repromissionis, demonstrante Domino, aspexit. Mortuusque est, jubente Domino, in monte Abarim; sepultusque est a Domino in valle Moab, quæ est in Arabia.

44. Rexit autem populum Dei in eremo annis quadraginta, obiitque annorum centum viginti. Quidam autem eum vivere testantur, pro eo quod sepulcrum ejus non reperitur. Et quia apparuit Domino in monte Thabor cum Elia, mortuum autem illum esse, non raptum, certissime sacra Scriptura testatur.

39. Nomen esse Ægyptiacum Moyses aiunt Philo, Josephus et Aben Ezra.

40. Notatu digna occurrit nonnulla Scripturæ discrepantia, quæ inter varias lectiones videri potest.

PATROL. LXXXIII.

A

## CAPUT XXVI.

45. Aaron frater Moysi, et insignis miraculorum socius, atque in Lege sacerdos Domini primus, cujus virga sorte electa, fronde et germine floruit. Quique thuribulum in dextra gestans, furenti se flammæ opposuit, atque stans inter vivos et mortuos, objectu sui corporis transire ignem ad agmen virentium non permisit. Illic per hostiam victimarum, et sacrificium sanguinis, futuram Christi passionem expressit: hic jus et principatum sacerdotii per ordinem generis et successionis suæ transmisit.

46. Anno autem quadragesimo egressionis filiorum Israel de terra Ægypti, cum esset annorum centum viginti trium, mortuus est juxta præceptum Domini in monte Hor, qui est juxta Petram, insignem Arabiæ urbem. Ibi et sepulta jacet soror ejus Maria, ubi etiam et nunc usque ostenditur rupes, qua percussa, Moyses aquas sitienti populo præbuit. Est autem hic locus in extremis sinibus Idumæorum.

## CAPUT XXVII.

164 47. Josue filius Nun, ex tribu Ephraim in Ægypto natus, Moysi discipulus, et potestatis successor, novique prælii triumphator. Qui, quousque expediret victoriam ut sol staret, cœlo imperavit. Jordanis etiam cursum transitu suo resistere [Al., stare] fecit. Jericho inexpugnabiles muros clangentium tubarum sono dejecit.

48. Chananæorum evertit regna, reges exstinxit, ac populum Dei solus in terram repromissionis induxit, eamque sorte distribuit. Viginti septem annis præfuit in Israel. Occubuitque centum et decem annorum atque sepultus est in Tamnathare civitate sua, quæ sita est in latere montis Gaas, contra Aquilonem, ubi usque hodie insigne monumentum ejus ostenditur. Est autem in tribu Dan.

## CAPUT XXVIII.

49. Phinees sacerdos, filius Eleazari sacerdotis, filii Aaron, zelum Domini agens, Zambri coeuntem impudicum simul cum scorto Madianitide telo percussit, atque perpetuas sacerdotii infulas præmiumque victimarum in generationibus Israel meruit, pro eo quod zelo divini amoris accensus iram Domini feriendo placavit.

## CAPUT XXIX.

50. Gedeon filius Joas ex tribu Manasse, genitus in solitudine, liberator populi, et multorum pater exstitit filiorum, manu fortis, consilio strenuus, signis explorans futuræ documenta victoriæ, potentiamque Dei in vellere. Hic cum trecentis viris aquam lingua lambentibus, non tela in dextris, sed tubas, nec læva clypeum, sed hydrias præferentibus, hostem terrore percussit, ac victor de Amalech fortiter triumphavit. Judicavit Israel annos quadraginta, mortuusque est senex, et sepultus in sepulcro Joas patris in Ephra de familia Ezri.

Legendum videtur *Dei propugnatoris Israel. AREV.*

50. De hoc Isidori capite conferendi sunt Bollandiâni, ad diem 7 Septembris, pag. 85. AREV.

h

## CAPUT XXX.

**165** 51. Jephthe Galaadites, felix in præliis, fidelis in promissis, affectum pietatis exsuperans tolerantia mentis. Hic enim voverat Deo, ut si quid illi post victoriam revertenti primum occurreret, immolaret. Nam rediens ex hostibus, Ammonitarum triumphator, ne pollueretur labe perjurii, pollicitam sponsionem complerit, ac filiam, quæ victori occurrerat, immolavit. Judicavit Israel sex annis, et mortuus est sepultusque in civitate Galaad, quæ est in dimidia tribu Manassæ.

## CAPUT XXXI.

52. Samson, filius promissionis, genitus patre Manue ex tribu Dan, Nazaræus vocatus, liberator Israel, et omnium fortissimus. Is e rugientem mactavit leonem, favumque ab ore mortui tulit, seras quoque portarum humeris tollens, in vertice montis imposuit. Vulpium caudis igne vinctis totam regionem Philistinorum succendit. Vinctus etiam rescissis funibus, maxilla asini mille viros peremit. Nervis intacta vincula, ut lanea fila, disruptit.

53. Post hæc avaritia illecebrosæ mulieris deceptus, detonsis crinibus, vim suæ virtutis amisit: nec mora, effossis oculis, columnas templi concutiens, ruina oppressus pariter cum hostibus defecit. Judicavit Israel annis viginti et positus est in sepulcro patris sui in civitate Esthaol, quæ est in tribu Juda, decimo procul lapide ab Eleutheropoli, contra septentrionalem plagam, juxta viam quæ ducit Nicopolim.

## CAPUT XXXII.

54. Samuel propheta, filius Elcana, de Ramatha, ex tribu Ephraim, connumeratus Moysi in sacerdotibus Dei, ab ipsis cunabulis Domino **166** consecratus, sedulus in ministerio, in gente princeps, in templo vates, cujus verbo obtemperaverunt cœli, occurrerunt nubila, effusi sunt imbres.

55. Hic triumphator ex hostibus, Adjutorii lapidem posuit; hic primum principem in regno unxit. Sepultus est autem in vico suo Ramatha quæ est in Bethlehem; cujus ossa Arcadius Augustus de Judæa in Thraciam transtulit, et super tumulum ejus Christi aram erexit.

## CAPUT XXXIII.

56. David, rex idem atque propheta, ortus de genere Juda, filius Jesse, natus in Bethlehem, puer pastor ovium inter fratres ætate minor, virtute præstantior, a Domino in regnum vocatus, a propheta in regem unctus, belliger juvenis, in certamine singularis, in triumpho gloriosus, vincendo veteranus, patiens in adversis, prudens in periculis, in peccato proprio dolens, in alieno funere lugens, pronus ad pœnitentiam, velox ad veniam, in convicio mitis, ad misericordiam facilis.

57. Qui inimicum regem, dum posset, innocuum non tantum reservavit traditum, sed et vindicavit occisum.

58. Laudat Isidorus, quod Jephthe fidelis in promissis filiam immolaverit. Quæ sententia a nonnullis sanctis Patribus recentioribusque theologis probata, testimonio sancti Pauli, Hebr. xi, 32, 33, confirmari potest. Alii in alias abeunt sententias, quæ exponuntur a Calmet in erudita Dissertatione de Voto Jephthe. AREV.

53. Al., inter Sara, et Esthaol. Jud. xvi. FONT.

**A** Hic leonem et ursum sine gladio interfecit, citharæ suavitate immundum spiritum pepulit, gigantem expugnavit. Igitur quadragesimo regni, et septuagesimo ætatis anno, diem vitæ supremum consummavit, sepultusque est in civitate sua Bethlehem, quæ alio vocabulo dicitur Ephrata, ubi etiam Dominus noster Jesus Christus secundum carnem est natus.

58. Ibi quoque, et Rachel, cum Benjamin peperisset, occubuit. Ibi etiam sepulcrum Jesse patris David ostenditur. Est autem hic locus in tribu Juda sexto ab Jerusalem milliario positus contra meridiem in itinere quo pergitur in Hebron.

## CAPUT XXXIV.

59. Salomon filius David editus ex Bethsabee in Jerusalem, antequam nasceretur, vocatus sapientissimus omnium, et dominici dedicator templi: felix imperio, paternis meritis impar, dilectus a Deo, sapiens in judicio, in sententia justus, pacificus in regno. Qui poposcit **167** sapientiam, et impetravit, ut sciret dispositionem orbis terrarum, et virtutes elementorum, naturas animalium, et cogitationes hominum.

60. Hic quoque mores composuit, rerum naturas reperit, sacramenta Christi et Ecclesiæ revelavit. Cujus principia bona fuerunt, novissima vero mala. Nam, post multarum virtutum gloriam, amore depravatus femineo, et acceptam sapientiam perdidit, et in profundum idololatriæ flenda ruina demorsus est. Quadraginta annis regnavit, quinquaginta et duobus ætatem peregit. Dehinc sinem imperio et vitæ dedit, sepultusque est in civitate patris sui Bethlehem.

## CAPUT XXXV.

61. Elias Theshites sacerdos magnus atque propheta, habitator solitudinis, fide plenus, devotione summus, in laboribus fortis, industria solers, excellenti ingenio præditus, in exercitatione disciplinæ structus, in sancta meditatione assiduus, metuque mortis intrepidus, verberavit tyrannos, sacrilegos interfecit, multisque signis virtutum effulsit. Triennii namque siccitate clausit imbris cœlum. Oravit rursus, et cœlum dedit pluvias, mortuumque mulieris filium suscitavit.

62. Cujus virtute hydria farinæ non defecit, vas olei perpetuo fonte manavit. Cujus verbo super sacrificium ignis de cœlo descendit. Hic duos quinquagenarios cum militibus cœlesti igne combussit. Jordanem transiens, tactu melotis abruptit. Post igneo curru in cœlum raptus ascendit, venturus juxta Malachiam prophetam in fine mundi, ac præcessurus Christum, nuntiaturus ultimum ejus adventum cum magnis virtutibus prodigiisque signorum: ita ut etiam in terra bellum gerat Antichristus adversus eum, vel qui cum eo venturus est, et occidet eos, cadavera quoque eorum in plateis insepulta jacebunt.

63. Dehinc suscitati a Domino regnum Antichristi

60. Cantica Canticorum videtur innuere Isidorus, dum ait Salomonem sacramenta Christi et Ecclesiæ revelasse. AREV.

62. Adversus eum, vel qui cum eo: hoc est, adversus eum et qui cum eo; nam vel pro et ponitur. AREV.

63. Tertullianus, lib. de Anima, c. 35 et 50, de Elia et Henoch: Morituri reservantur ut Antichri-

plaga magna **168** percutient. Post hæc veniet Dominus, et interficiet Antichristum gladio oris sui, et eos qui adoraverunt eum. Et regnabit Dominus cum omnibus sanctis suis in gloria sempiterna.

64. *Item.* Elias Thesbites de terra Arabum, de tribu Aaron, cum esset in utero matris suæ Galaath, Sobac pater ejus somnium vidit, quod nascentem Eliam viri candidis vestibus salutabant, igneisque eum vestimentis [A. institis] obvolvebant, atque pro cibo ignem ei ad nutriendum ministrabant. Hoc visum pater ejus prophetis in Jerosolymis indicavit, hocque ab eis accepit responsum: Ne timueris, inquiunt, erit enim natio ejus lumen, verbumque ejus fixis sententiis. Judicabit enim Israel in gladio et igne.

#### CAPUT XXXVI.

65. Elisæus Eliæ discipulus, ex Abel Meula oppido, ex tribu Ruben, in cujus ortu aurea vitula in Ga'galis mugitum dedit, ejusque vox in Jerusalem personavit. Tunc quidam præsagus vates prædixit: Hodie in Israel natus est propheta, qui cuncta eorum destruet idola.

66. Hic gemino Eliæ glorificatus spiritu, plurimis atque magnis virtutum signis emicuit. Jordanem transitu suo divisum, refrenatis undis, retro convertit; aquas Jericho steriles, demerso vasculo, ad fecunditatem perduxit; pueros insultantes sibi verbo tradidit bestiis repente vorandos; sanguineas aquas in necem hostium decurrere fecit: inter hæc sterilem conceptionem verbo fecundavit, ejusque filium mortuum suscitavit; ciborum temperat amaritudinem, **169** denique ex decem panibus plebe resecta reliquias collegit.

67. Et Naaman lepræ stigmatibus lavacro Jordanis purgavit; lepra quoque maledictum aspersit discipulum: ferrum securis in Jordane mersum, ligno in aquas misso, supernatare fecit. Hostes Syriæ cæcitate percussit, mortem incredulo prædixit, fragore quadrigarum fugavit hostem, obsidionem dispersit, famem repulit.

68. Postremo post mortem exanimis cadaveri vitam dedit. Cujus sepulcrum usque hodie in Sebastia civitate ostenditur honore satis dignum, et digna habitum veneratione.

#### CAPUT XXXVII.

69. Isaias filius Amos, non Amos prophetæ, sed al-

stum sanguine suo extinguant. Quod dehinc suscitandi erunt a Domino, ut regnum Antichristi magna plaga percutiant, fortasse non alio innitur fundamento, nisi his verbis Tertulliani. Certum tamen est, quod resurgent ad gloriæ immortalitatem. AREV.

64. Hæc addebantur in tribus exemplaribus Isidori, et habet Epiphanius in Vita Eliæ.

65. *Abel Meula*, III Reg. xix. *Abel Muth*, in Epiphanius. *Abel Buel*, in Dorotheo.

*Ibid.* In Vulgata scribitur *Abel mehula*. In Dorotheo Tyrio mendum est terra *Rubim* pro *ex tribu Ruben*. Opusculum inscribitur *De sanctis prophetis, apostolis et LXX Christi discipulis*, ac falso Dorotheo ascriptum creditur. Editum fuit ab Alberto Fabricio simul cum Isidori et aliorum de simili argumento libris, qui etiam aliud anonymum opusculum de XII apostolis in Bibliotheca ecclesiastica inseruit. Vaticinium præsagiat, quod Isidorus refert, in eo Dorothei opere similiter narratur, AREV.

68. *Sebastopoli Samariæ*, ait Epiphanius.

terius, qui simili nuncupatus est nomine: ille enim ex numero pastorum fuit de oppido Thecue, hic autem genere nobili ortus in Jerusalem; quem etiam aiunt Hebræi socerum fuisse Manasse. In quo tanta fuit sanctitatis et vitæ excellentia, ut unam tantum dicatur habuisse tunicam, et hanc cilicinam, quaque etiam postmodum pro delicto populi abjecta, sacco membra cooperuit.

70. Sed, et hoc ad extremum deposito, juxta Domini imperium nudo corpore nudoque vestigio in conventu populorum versatus est, sicque fervorem æstivum hiemisque pruinas atque imbrium tempestates sustinuit, ut, et Dei præceptis obediret, et populi deploraret delicta.

71. Hic quindecim gradibus ascendentem umbram retrodescendere jussit. Hujus oraculo rex Ezechias mortis dilationem promeruit. Hunc autem Manasses extensum a vertice per medium secuit, atrocique supplicio excruciatum exstinxit.

72. Tradunt autem Hebræi duabus ex causis interfectum fuisse **170** Isaiam: una, quod eos appellaverit principes Sodomorum et populum Gomorrhæ; altera, quod, testante Domino ad Moysem: *Non poteris videre faciem meam*, iste ausus est exclamare: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum*; non animadvertentes cæcati mente Judæi, quod in sequentibus faciem et pedes Dei Seraphim texisse narraverat, ac media tantum ejus vidisse propheta ascribat. Jacet sub quercu Ragel, juxta decursus aquarum, quas Ezechias rex Juda mole constructa terræ exposuerat.

#### CAPUT XXXVIII.

73. Jeremias ex tribu sacerdotali ortus, in vico Anathot, qui est tribus millibus ab Jerusalem, sacerdos in Judæa positus, propheta in gentibus consecratus, antequam plasmaretur agnitus, antequam procederet sanctificatus, et ut virgo permaneret, admonitus. Hic prædicare puer cœpit, arguens populum ob delicta, et sæpius cohortans ad poenitentiam, sed plebis perfidæ sævientis crudelitate afficitur sæpe atque ligatur, in carcerem etiam mittitur, projicitur in lacum, catenis cingitur, ad ultimum apud Taphnas in Ægypto a populo lapidatur.

69. Hebræi asserunt Amos patrem Isaiæ fuisse fratrem Amasiæ regis Juda, de quo IV Reg. xiv.

70. An unditas Isaiæ ad litteram accipienda sit, dissident interpretes, ad cap. xx Isaiæ, 2. AREV.

71. Isaiam serra per medium sectum, constans traditio veterum est. Vide Calmetum in Dissertat. de suppliciis Hebræorum ad Deuteronomium, et in Prolegomenis ad Isaiam. AREV.

72. Tradunt. Origen. in Isaiam, et Hieronym.

*Ibid.* Exposuerat. — Obstruxerat, ait Hieronym.

*Ibid.* Notandum etiam hoc loco, quod sæpe alibi notavi, Isidorum interdum nominativum pro ablativo absoluto adhibuisse, ut *non animadvertentes Judæi pro non animadvertentibus Judæis*, nisi referas ad tradunt, quod præcessit. De sepulcro Isaiæ Dorotheus sic refert: *Conditusque sub quercu est prope fontem Royel, juxta transitum aquarum, quas Ezechias rex pulvere obstruxerat*. Alii narrant translatum corpus prophetæ fuisse Paneadem ad fontes Jordanis inde Constantinopolim. AREV.



74. Sepultus est in eo loco, ubi Pharaon rex Ægypti habitavit. Verumtamen, quia precibus suis serpentibus ab eo loco effugatis, Ægyptios a noxio aspidum morsu eripuit, insigni cum veneratione amplissimoque honore iidem Ægyptii colunt, sepulcrumque ejus insigni cultu hactenus venerantur.

## CAPUT XXXIX.

75. Ezechiel sacerdos, filius Buzi, genitus in terra Sarira, in typo Christi filius hominis nuncupatur. Hic captivus cum Joachim in Babyloniam ductus, ad captivos prophetavit, corripiens eorum **171** offensiones, et zelo Dei motus cuncta eorum crimina turpitudinesque arguens. Quem dux populi Israel interfecit, pro eo quod severitate et auctoritate pontificali corripere- retur ab eo ob impietatem sacrilegii. Sepultus est a populo in agro Maurim, in sepulcro Sem et Arphaxat.

## CAPUT XL.

76. Daniel, de tribu Juda in Betheron superiore natus, genere nobilis, princeps omnium Chaldæorum, regumque prosapia et florens patriæ nobilitate. Hic sub Joachim rege Juda, post excidium Jerusalem, cum tribus pueris admodum puer in Babylonem translatus, et princeps Chaldæorum effectus est, vir gloriosus, et aspectu decorus, mente humilis, corpore castus, perfectus in fide, egregius in opere, in virtute summus, in prodigiis clarus, terribilis in signis, cognitor secretorum cœlestium, præscius futurorum, visionum interpres, vindex castimoniam; qui continuatis jejuniis et orationis instantia futura prænosceret meruit sacramenta.

77. Illic inter cætera visionum mysteria, his virtutum gestis atque signis effulsit. Principio sceleratorum senum mendacium reprehendens, castitatem feminæ revelavit; tribus hebdomadibus dierum exorans pro populo jejunavit; simulacrum Bel divinæ aspirationis argumentis elisit: draconem Babyloniam numen ejusdem gentis, ossa pice, et adipe, et capillis confecta, divinæ mentis instinctu, incredibili admiratione disruptit; in lacum quoque missus, rabiem mitigavit ferarum, atque virtute animi fortis inter frementes securus epulatur leones.

78. Hunc Darius, postquam Babylonium subvertit imperium, honore maximo habitum, secum tulit et in Medos abduxit. Qui etiam fertur dedisse signa in montibus super Babyloniam, dicens: Dum montes a Borea fumaverint, finem instare Babyloniam; dum visi fuerint incendiis conflagrare, finis erit totius mundi. Item dum ad partem Noti refluxerit Tigris, regressio erit populi ad Jerusalem. **172** Vixit autem usque ad tempus Darii regis Persarum, annis centum et de-

74. *Aspidum.* Hieronym., *crocodilorum* ait Epiphanius et Dorotheus.

*Ibid.* Jeremiam lapidibus a Judæis obrutum fuisse, consentit etiam Tertullianus, Scorpiac. cap. 8. AREV.

76. *De tribu Juda.* Vid. Epiph., Hieronym., Joseph.

*Ibid.* Pro prænosceret alii habent prænotescere, quod Isidorianum puto pro prædicere, notum prius reddere; nam supra jam est præscius futurorum. In Cod. Palat. est promeruit pro prænotescere, aut prænosceret. AREV.

77. Forte, mendacium deprehendens. Consonat his Dorotheus. Vide etiam Josephum, De Antiq., cap.

cem, sepultusque est jam senex in spelunca regia, solus in captivitate cum gloria.

## CAPUT XLI.

79. Osee de tribu Issachar, ortus in Belemoth; hic prænuntians dedit signum: Veniet Dominus in terram suam, si quercus, quæ est in Silo, ex semet ipsa in duodecim divisa fuerit partes, totidemque quercus effecerit. Hic in terra sua sepultus, placida quiete dormivit.

## CAPUT XLII.

80. Joel, hic fuit de tribu Ruben, natus in agro Betheron, ubi etiam in pace mortuus est atque sepultus.

## CAPUT XLIII.

81. Amos, pastor, et rusticus, et ruborum mora distringens, propheta non genere, sed gratiæ vocatione. Hic autem fuit ex oppido Tecue, quod distat ad australem plagam sex millibus contra Bethlehem. Ultra autem nulla est habitatio, sed sola eremi diffusa vastitas patens, usque ad mare Rubrum, atque Judæorum [*Al.*, Indorum] fines, solis tantum pastoribus conscia, et late vagantium pecorum.

82. Ex hac, itaque pastorali regione fuit Amos, unus de numero pastorum, quem Dominus ablatum inde misit ad populum Israel, præcipiens ei ut in Samariam pergeret, et ibi quæ ventura erant prophetaret, quem Amasias rex frequenter plagis affecit; novissime Ozias filius ejus, vecte per tempora transfixo, crudeli morte necavit. Post hæc semivivus, eVectus in terram suam, post aliquot dies dolore nimio vulneris animam cunctanter [*Al.*, cunctantem] efflavit, sepultusque est cum patribus suis.

**173** CAPUT XLIV.

83. Abdias, de terra Sichem, ortus in agro Bethacaram. Iste est ille, qui sub Ochozia rege Samariæ, centum pavit prophetas. Iste est tertius ille dux cui pepercit Elias, qui postmodum, relicto Ochoziæ regis ministerio, Eliæ factus discipulus prophetavit. Quique etiam morte propria obiit, sepultus cum patribus suis in Sebastia civitate, ubi et Elisæus propheta et Joannes Baptista venerabiliter requiescunt.

## CAPUT XLV.

84. Jonas, columba, et dolens, filius Amathi, qui fuit de Geth, quæ est in Opher, ad gentium præconia mittitur, missus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit: propter quem periclitabatur navis, sed magister navis latentem reperit, cetus abjectum devoravit, orantem revomuit; rejectus prædicavit subversionem.

85. Sed contristatus in poenitentia urbis, et salut. I. 10. AREV.

79. *Belemoth* etiam Epiphanius et Dorotheus.

—*Si quercus.* *Al.* Quasi quercus, quæ est in Silo, cum ex semet ipsa.

80. *De tribu Ruben.* Hieronymus. Epiphanius.

83. Quo tempore prophetaverit Abdias, inquit Mariana in not. ad librum Proœmiorum, n. 67, qui etiam similes de aliis prophetis quæstiones explicat in notis ad eundem librum, a nobis suo loco describendis. AREV.

luti gentium invidit; gaudet etiam sub hederæ vi-  
rentis umbraculo, et dolet subito arescente. Tradunt  
Hebræi, hunc esse viduæ filium quem a mortuis susci-  
tavit Elias. Cujus sepulcrum in quodam urbium Geth  
viculo demonstratur, quod est in secundo milliario a  
Sephorim in itinere quo pergitur Tiberiadem.

## CAPUT XLVI.

86. Michæas, de tribu Ephrem in Morasthi ortus est.  
Hic quoniam peccantem Achab sæpius arguebat, sub  
Joram filio ejus de præcipitio magno projectus occu-  
bit. Sepultus est in terra sua juxta Polyandrum,  
quod est prope Naim.

## 174 CAPUT XLVII.

87. Nahum, de tribu Simeon, in Helcesi trans Betha-  
rim natus, ibique mortuus, suo jacet in tumulo.

## CAPUT XLVIII.

88. Habacuc, de tribu Simeon, in agro Bethsachar  
ortus est; hic ante biennium regressionis filiorum Is-  
rael de captivitate, in agro Sabarith, qui est in Cella,  
a vita decessit.

## CAPUT XLIX.

89. Sophonias, de tribu Simeon, filius Chusi, in agro  
Sarabath ortus, et gloriosa majorum suorum stirpe  
progenitus, prophetavit, mortuusque est atque sepul-  
tus in agro suo.

## CAPUT L.

90. Aggæus, natus in Babylonia, juvenulus Jerusalem  
venit, ædificationem templi ex parte aspexit, ac juxta  
sacerdotum monumenta gloriose sepultus requiescit.

## CAPUT LI.

91. Zacharias de regione Chaldæorum valde senex **C**  
in terram suam reversus est, in qua et mortuus est ac  
sepultus juxta Aggæum, quiescit in pace.

## CAPUT LII.

92. Malachias post egressionem populi, in Sophia est  
genitus; vir justus et aspectu decorus, quem Judæi  
Malachiam, id est angelum Domini ideo asserunt vo-  
citatam, quia quæcunque prædicabat, **175** conse-  
stim, angelo de coelis veniente confirmabatur. Hic  
autem admodum juvenis moritur, atque in agro pro-  
prio sepelitur.

## CAPUT LIII.

93. Nathan propheta, ex Gabaonitis, qui David re-  
gem legem Dei docuit, et peccatum quod esset in Beth-  
sabee prævaricatus manifestavit. Hic etiam quod non  
ædificaret David Domino templum prædixit. Hic Sa- **D**  
lomonem ungens, in principem consecravit. Obiit au-  
tem senex in terra sua, sepultusque est cum dignitate.

## CAPUT LIV.

94. Achias Silonites de civitate Heli sacerdotis, ubi  
primum tabernaculum et arca Dei erat, Salomoni regi  
prædixit, quod per mulieres gentium a mandatis Dei  
declinaret, et divisionem populi in prole non tacuit.

87. Dorotheus: *Et in terra sua sepultus.* AREV.

91. Hoc caput deest in aliis. Vide, infra, cap. 97.

95. Propheta a leone strangulatus, de quo III  
Reg. XIII; a Dorotheo vocatur Joath; in Constitutio-  
nibus Apostolicis, lib. IV, cap. 6, Adonias, quem ad  
locum videndus Cotelerius. Alii Semeam eum pro-

A Mortuus est ergo Achias, atque sepultus juxta quercum  
in Silo.

## CAPUT LV.

95. Addo in Samaria [Al., Sama Samariæ] natus est.  
Hic est qui ad Jeroboam immolantem vitulum missus,  
in sermone Domini venit, eumque arguit immolantem.  
Hunc ad propria revertentem propter inobedientiam  
leo in via strangulavit, sepultumque tenet Bethel et  
prophetam illum qui eum fefellerat.

## CAPUT LVI.

96. Azarias in terra oritur Sabatha, mortuusque  
est ac sepultus in agello suo.

## CAPUT LVII.

97. Zacharias propheta atque sacerdos, filius Joiadæ  
sacerdotis, **176** qui et Barachias cognominatus est,  
**B** quem congregatus in atrio domus Domini populus, juxta  
Joas regis imperium, missis in eum lapidibus extin-  
xit. Hunc sublevatum continuo sacerdotes juxta pa-  
trem suum sepelierunt in Jerusalem.

## CAPUT LVIII.

98. Tobias filius Ananiel, ex tribu Nephthalim de ci-  
vitate Cibel, quæ est in regione Galilææ. Hic captivus  
ductus est a Salmanasar rege Assyriorum in Ninive.  
Vir in timore Dei summus, in opere magnificus, in  
misericordia gloriosus, in exsequiarum curis devotus;  
qui dum mortuos sepeliret, et inopes pasceret, cæci-  
tate lumine caruit, et post tenebras reseratis oculis,  
lumen claritatis promeruit. Jacet in Ninive civitate  
sepultus in pace.

## CAPUT LIX.

99. Tres pueri, ex stirpe regia clari, memoria glorio-  
si, scientia eruditi, fide pares, devotione stabiles, in-  
corrupti corpore, sobrii mente, judices provinciarum,  
et regionum principes, paternarum quoque memores  
legum, et a cibis gentilium vel immolatis nequaquam  
polluti, leguminibus vitam degentes et oleribus.

100. Hi vigore virtutis contempserunt mortem, idolo-  
rum non adoraverunt ritum, regem sævissimum fidei  
virtute vicerunt, restinxerunt quoque camini flami-  
mantis incendia, et inter horrendas spissa caligine  
flammas hymnum apertis vocibus cecinerunt. Jacent  
in Babylonia pariter sub uno specu positi, et cum  
magna veneratione sepulti.

## CAPUT LX.

101. Esdras sacerdos Dei, qui a plerisque Malachias,  
id est angelus Dei vocatur. Hic sacræ scriptor existit  
historiæ, atque alter lator legis post Moysem, nam-  
que post captivitatem legem incensam ex gentibus  
renovavit, Hebraicarumque litterarum elementa  
**177** invenit. Hic reduxit Israel, et reædificare fecit  
Jerusalem. Mortuus est autem ac sepultus cum patri-  
bus suis humatus in Jerusalem.

phetam appellant, alii Joamum. Nonnulli Achiam  
fuisse suspicantur. Non facile est, nec refert, verum  
nomen investigare. AREV.

101. Nonnullos existimasse Malachiam fuisse Es-  
dram, legitur etiam in Proceviis, ubi quædam Ma-  
riana annotavit. AREV.

## CAPUT LXI.

102. Zorobabel et Nehemias, ex tribu Juda, sub Dario rege templum Domini ædificant, muros Jerusalem exstruunt, atque Israel ad pristinum statum reducunt, cultum quoque religionis jusque sacerdotum et Levitarum restituunt. Item et ipsi in Jerusalem sepulti quiescunt.

## CAPUT LXII.

103. Esther regina, filia fratris Mardochæi, de stirpe Benjamin, captiva de Jerusalem in urbem Susim translata est, atque aspectu formæ, et perspicua virginitatis excellentia regi Persarum connubiis copulata. Hæc, ut populum suum a periculo liberaret, morti se obtulit, amicumque regis adversus populum Dei nefaria persuadentem, cruci tradendum persuasit, gentemque liberam ab excidio eruit atque a servitute eripuit. Jacet sepulta in Susis, urbe Medorum, in qua etiam regnavit.

104. Fontidonius diversam lectionem indicat *Aapali* pro *Bethulia*. Sed quid sit *Aapali*, non intelligo. Græcus et Syrus ferunt Manassem sepultum fuisse in agro inter Dothaim et Belmon. Pro *Belmon* alii legunt *Belmaim*, *Belma*, *Belem*, *Baalmeon*. Putant nonnulli sermonem esse de *Abila*, *Abelina*, aut *Abilina*. Verum non satis hæc coherent cum Vulgata nostra, quæ præferenda est, *Judith*, viii, 3: *Mortuus est (Manasses) in Bethulia civitate sua, et sepultus est illic*

## A

## CAPUT LXIII.

104. Judith vidua, filia Merari, de tribu Simeon, magnanimis in gloria, viris præstantior. Hæc pro salute populi morti se obtulit, nec trepidavit furorem regium. Nam dormientem necavit principem, salvo pudore suis civibus triumphum victoriæ reportavit. Vixit autem annis centum et quinque, sepultaque est in spelunca viri sui Manasse in Bethulia civitate, quæ est in tribu Juda inter Dothain et Balmon [*Al.*, Babylon.]

## 178 CAPUT LXIV.

105. Machabæi septem fratres, in fide stabiles, in spe fortes, divinæ legis constantissimi observatores, inter tormenta acerbissima patientes, ab Antiocho rege pro lege Dei cum matre eorum atrociter interempti, coronas martyrii meruerunt.

106. Machabæi quoque, quos triumphos gesserint adversus gentem Persarum, vel de circumfinitimis aliis nationibus, et quomodo pro legis observantia plurimum sunt puniti, eorum plenissime narrat historia.

*cum patribus suis. Et cap. xvi, 28: Ac sepulta (Judith) cum viro suo in Bethulia. AREV.*

105. In Cod. Veron. ita de Machabæis legitur: *Machabæi septem fratres ab una matre nomine Machabæa geniti, custodientes legem, patria traditione non manducantes carnes porcinas. Ob hoc ab Antiocho rege sævissimo in Antiochia martyrii gloria coronati sunt cum matre sua, atque sepulti cum magna veneratione. AREV. In sex exemplaribus hoc posterius tantum legitur.*

## EX NOVO TESTAMENTO.

LXV. Zacharias.  
LXVI. Joannes.  
LXVII. Maria.  
LXVIII. Simon Petrus.  
LXIX. Paulus.  
LXX. Andreas.  
LXXI. Jacobus Zebedæi.  
LXXII. Joannes.

LXXIII. Philippus.  
LXXIV. Thomas.  
LXXV. Bartholomæus.  
LXXVI. Matthæus.  
LXXVII. Jacobus Alphæi  
LXXVIII. Judas Jacobi.  
LXXIX. Matthias:

LXXX. Simon Zelotes.  
LXXXI. Duodecim Apostoli.  
LXXXII. Lucas Evangelista.  
LXXXIII. Marcus Evangelista.  
LXXXIV. Barnabas.  
LXXXV. Timotheus.  
LXXXVI. Titus.

## CAPUT LXV.

107. Zacharias et Elisabeth ante Deum justi, steriles in juventute, secundi in senio, requiescunt in Jerusalem.

## 179 CAPUT LXVI.

108. Joannes Baptista filius Zachariæ, ex tribu Levi, in Jerusalem ortus, angelo denuntiante conceptus, prænuntius Christi, præco Judicis, propheta Altissimi, vox Verbi, amicus Sponsi, testis Domini, lucerna Luminis, terminus prophetarum, baptismatis initium; qui prænuntiatus parentis vocem abstulit, genitus officium linguæ resolvit; qui necdum editus Christum prophetavit, salutavit in utero, in columba agnovit, in deserto monsravit.

109. Cujus vestimentum lanugo fuit camelorum, habitatio eremus, victus mellis, et locustarum cibus. Hic, dum Herodi prohiberet fraternum violare connubium, carceralibus tenebris mancipatur. Cujus caput regis filia Iudi præmium a patre postulavit; at ille desectum male poscenti filiæ ebrius inter pocula dedit.

112. *Quidam. Vid. Ambros.*

*Ibid.* Ille Isidori locus laudatur ejus nomine ab auctore sermonis de Assumptione Mariæ virginis, qui a nonnullis Ambrosius Autpertus esse creditur; cujus verba protuli in Isidorianis, cap. 61, num. 12.

C 110. Sepultus est in Sebastia oppido Palæstinæ, quæ olim Samaria vocabatur; quam Herodes rex Judææ, Antipatri filius, ob honorem Cæsaris Augusti Græco sermone Augustam vocavit.

## CAPUT LXVII.

111. Maria (quæ interpretatur Domina, sive Illuminatrix), clara stirps David, Virga Jesse, Hortus conclusus, Fons signatus, Mater Domini, Templum Dei, Sacrarium Spiritus sancti, Virgo sancta, Virgo feta, virgo ante partum, virgo post partum, salutationem ab angelo accepit, et mysterium conceptionis agnovit: partus qualitatem inquit, et contra legem naturæ obsequii fidem non renuit, quam Dominus Ipse in cruce positus, per sanguinem Testamenti virgini commendavit discipulo, ut ipsum mater haberet vitæ comitem quem filius noverat integritatis esse custodem.

112. Hanc quidam crudeli necis passione asserunt ab hac vita migrasse, pro eo quod justus Simeon completens brachiis 180 suis Christum, prophetaverit, matri Quod ait Isidorus, *nec obitus ejus uspiam legitur, Autpertus, sive quis alius auctor, ita explicat: Nec invenitur apud Latinos aliquis tractatorum de ejus morte quidpiam aperte dixisse. Sanctus Epiphanius probabilis esse censebat Deum gratiam immortalitatis*

dicens : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* **A** lem, tertio lapide ab Urbe, ad orientalem plagam. Quod quidem incertum est, utrum pro materiali gladio dixerit an pro verbo Dei valido et acutiori omni gladio ancipiti. Specialiter tamen nulla docet historia, Mariam gladii animadversione peremptam, quia nec obitus ejus usquam legitur. Dum tamen reperiatur ejus sepulcrum, ut aliqui dicunt, in valle Josaphat.

## CAPUT LXVIII.

113. Simon Petrus filius Joannis, frater Andreæ, ortus in vico Bethsaida provinciae Galilææ, qui est juxta stagnum Genesareth, cujus prima vocatio nominis Bar-Jona, legis directa generatio est. Petrus in Christo Ecclesiae firmamentum est. Cephas corporis Christi principatus et caput est. Simon Joannis, virginitatis regeneratio incorrupta est.

114. Qui dum juxta Joannem habeatur tertius, juxta Matthæum eligitur primus : nec immerito, quia Apostolorum princeps est. Et confessor primus Filii Dei, et discipulus, et pastor humani gregis, Petra Ecclesiae, clavicularius regni, amator Domini, atque negator : confitendo laudatus, præsumendo elatus, negando lapsus, lacrymando purificatus, confitendo probatus, patiundo coronatus, cui nomen ex opere datur, titulus ex merito potestatis imponitur.

115. Hic in Galatia, Ponto, Cappadocia, Bithynia, Asia, atque Italia Evangelium prædicavit, atque harum virtutum signis effulsit. Pendulo gressu fervidum mare calcavit, præteriens umbra sua mortuos **181** animavit, claudis pristinum reiteravit officium, paralyticis fluida membra in proprium reparavit statum.

116. Inter hæc defunctam viduam suscitavit. Ananiam et Saphiram reos perfidiæ, mortis animadversione damnavit. Simonem etiam magicis artibus cælum conscendentem ad terram elisit. Hic postquam Antiochenam Ecclesiam fundavit, sub Claudio Cæsare contra eundem Simonem Magum Romam pergit, ibique prædicans Evangelium vigintiquinque annis, ejusdem urbis tenuit pontificatum.

117. Sexto autem et tricesimo anno post passionem Domini, a Nerone Cæsare in urbe Roma deorsum, ut ipse voluit, crucifixus est. Sicque post apostolicum meritum, etiam martyrio coronatur. Sepultus Romæ in Vaticano, secus viam Triumphatissimæ Virgini concessisse, sed Ecclesiae universæ sensus repugnat, et solum controversia est inter scriptores, utrum Ephesi an Hierosolymæ obierit; quam fuse persequitur Tillemontius, tom. I, sex primor. Eccles. sæcul., in Vita Deiparæ, et in notis. AREV.

113. Caput. Quasi κεφαλή.

*Ibid.* Quod innuit Isidorus, *Cephas* esse ex Græco κεφαλή, caput, multi alii veteres crediderunt. Joannes XXI, in Bulla contra Marsilium et Joannem : *Cephas autem Græce interpretatur Latine caput.* Verum nomen *Cephas* Syrum est, et petram significat, ut Isidorus quoque agnoscere videtur lib. VII Etymolog., c. 9. Quinam auctores de apostolis et LXX discipulis generatim, et de nonnullis apostolis singulatim, scripserint, recenset Zaccaria in Bibliotheca selecta Historiæ ecclesiasticæ, part. II, cap. 8. Illud vero animadversione dignum, quod de sancto Jacobo Majore loquens ait : *Antonii Rojo historia de sancto Diego de Alcala criticis viris placere vix poterit.* Quid sancto Jacobo Majori apostolo cum sancto Didaco, sive Jacobo Complutensi ordinis Minorum de Observantia laico? AREV.

## CAPUT LXIX.

118. Paulus, qui ante Saulus, apostolus gentium, advocatus Judæorum, a Christo de cælo vocatus, in terram prostratus, qui oculatus cecidit, cæcatus surrexit, ex persecutore effectus est vas electionis, ex lupo ovis, inter apostolos vocatione novissimus, prædicatione primus. In lege Gamalielis discipulus, in Evangelio Christi servus. Cujus patria Tharsus fuit, genus Benjamin.

119. Hic secundo post Ascensionem Domini anno baptizatus, dignitatem meruit apostolatus, atque plus omnibus laborans, multo latius inter cæteros verbi gratiam seminavit, atque doctrinam evangelicam sua prædicatione implevit.

**B** 120. Incipiens enim ab Jerosolymis, usque ad Illyriam, et Italiam Hispaniasque processit, ac nomen Christi multarum manifestavit gentium nationibus, quibus ante nondum fuerat declaratum, cujus miracula ista esse noscuntur.

**182** 121. Raptus sursum in tertium cælum conscendit, demersus deorsum nocte et die in profundo maris fuit, seducentem Pythonis spiritum imperata discessione damnavit, adolescenti mortuo vitam redintegravit spiritum, cæcitate percussit magum, claudo proprium reformavit incessum; diri quoque serpentis nec sensit nec horruit morsum, sed igni dedit arsurum, patrem etiam Publilii a febribus orando sanavit.

**C** 122. Hic ob amorem Christi multas passiones gravique corporis sustinuit tormenta. In primis Judaicas persecutiones, et gentium miserias, et laborem, famem, sitim, frigus, et nuditatem, naufragia, et mille pericula, rabiem ferarum, verbera, carcerales tenebras, et tormenta catenarum, squalores, et vincula.

123. Inter hæc ligatur a Judæis, traditur gentibus, lapidatur ad necem, in sporta per murum demittitur, virgis cæditur, poenis arctatur, in carcere vinctus terræmotu facto resolvitur, ad ultimum a Nerone gladio cæditur eo die quo et Petrus crucifixus est. Sic enim oportuerat ut hi qui simul confessi sunt uno die coronarentur. Sepultus Romæ in via Ostiensi, anno post passionem Domini tricesimo sexto, tertio ab urbe milliaro, contra occidentalem plagam.

117. De sepulcro sancti Petri in Vaticano superfluum est verba facere post eruditissimum opus eminentiss. cardinalis Borgiæ de Confessione Vaticana. Vide etiam Bosium, Rom. Subterr. II, 2, et Bottarium I, 27. Notandum quod milliaria a foro Romano incipiebant, et erant minora milliaribus Italicis. Non vero satis intelligitur quo sensu sepulcrum sancti Petri dicatur esse *ad orientalem plagam.* AREV.

120. Adventus sancti Pauli in Hispanias antiquissimis testimoniis comprobatur Hippolyti, Epiphani, Chrysostomi, aliorum; negant alii, et adhuc sub judice lis est. AREV.

125. Paulum gladio cæsum eodem anno eodemque die quo Petrus crucifixus est, communis est opinio. Prudentius tenuit eodem die, sed non eodem anno Petrum et Paulum martyrio coronatos fuisse. Vide comment. ad hymn. 12 Peristeph., vers. 5. Paulus contra occidentalem plagam dicitur sepultus, quod non facile explicatur. Alii exhibent *contra orientalem plagam.* AREV.

## CAPUT LXX.

124. Andreas, qui interpretatur decorus, frater Petri, secundum Joannem primus, juxta Matthæum a primo secundus. Hic in sorte prædicationis Scythiam atque Achaiam accepit, in qua etiam civitate Patris cruce suspensus occubuit.

## CAPUT LXXI.

125. Jacobus filius Zebedæi, frater Joannis, quartus in ordine, **183** duodecim tribubus quæ sunt in dispersione gentium scripsit, atque Hispaniæ, et occidentaliun locorum gentibus Evangelium prædicavit, et in occasu mundi lucem prædicationis infudit. Hic ab Herode tetrarcha gladio cæsus occubuit. Sepultus in Marmarica.

## CAPUT LXXII.

126. Joannes, apostolus et evangelista, filius Zebedæi, frater Jacobi, virgo electus a Domino, atque inter cæteros magis dilectus, qui etiam super pectus Magistri recumbens, et Evangelii fluentia de ipso sacro dominici pectoris fonte potavit, et quasi unus de paradisi fluminibus, verbi Dei gratiam in toto terrarum orbe diffudit. Quique in locum Christi, Christo jubente, successit, dum suscipiens matrem Magistri discipulus, etiam ipse pro Christo alter quodammodo derelictus est filius.

127. Hic, dum Evangelium Christi in Asia prædicaret, a Domitiano Cæsare in Pathmos insulam metallo relegatur, ubi etiam positus Apocalypsim scripsit. Interfecto autem a senatu Domitiano, exsilio resolutus, recessit Ephesum, ibique ob hæreticorum refutandas versutias, efflagitatus ab Asiæ episcopis Evangelium novissimus edidit.

128. Cujus quidem inter alias virtutes, magnitudo signorum **184** hæc fuit. Mutavit in aurum sylvestres frondium virgas littoreaque saxa in gemmas. Item gemmarum fragmina in propriam reformavit naturam, viduam quoque ad precem populi suscitavit, et redivivum juvenis corpus revocata anima reparavit. Bibens lethiferum haustum, non solum evasit periculum, sed eodem prostratos noculo in vitæ reparavit statum.

124. Vera fortasse est lectio nonnullorum Codicum, civitate Patras, quasi indeclinabile sit Patras, ut similia urbium nomina aliquando apud Isidorum et alios occurrunt. In Asia passum fuisse Andream nonnulli tradunt. AREV.

125. Assentimur iis qui verbum scripsit alienum censent. Reliqua ex iis quæ Hieronymi Catalogo a Græcis adjecta sunt sumpta videntur.

Ibid. Marmarica. Al. Carmarica, vel Archis Marmaricæ, vel Achimarmarica.

Ibid. Quæ hoc loco de prædicatione sancti Jacobi Majoris in Hispania annotari possent, præoccupata a nobis sunt in Isidorianis, cap. 61. Aliis de hoc argumento scriptoribus addendus est elegans et eruditus Hispanus Joannes Joseph Tolra: *Justificación historicocritica de la venida de Santiago el Mayor a España, y de su sepulcro en Compostela*. Matriti, 1797, in-4°. Pro ab Herode tetrarcha fortasse legendum ab Herode Agrippa. His quæ dixi cit. cap. 61 adde Martyrologium Gellonense, sive sancti Guillelmi de Deserto, scriptum anno circiter 804, tom. III Dacherrii, initio: *Jacobus, qui interpretatur supplantator, filius Zebedæi, frater Joannis. Hic Hispaniæ, et occidentalibus locis prædicavit, et sub Herode gladio cæsus*

A 129. Hic anno sexagesimo septimo post passionem Domini Salvatoris sub Trajano principe longo jam vetustatis senio fessus, cum diem transmirationis suæ imminere sibi sentiret, jussisse fertur effodi sibi sepulcrum, atque inde vale dicens fratribus, facta oratione vivens tumulum introivit, deinde tanquam in lectulo in eo requievit.

130. Unde accidit ut quidam eum vivere asserant, nec mortuum in sepulcro, sed dormientem jacere contendant, maxime pro eo quod illic terra sensim ab imo scaturiens, ad superficiem sepulcri conscendat, et, quasi flatu quiescentis, deorsum ad superiora pulvis ebulliat. Quievit autem apud Ephesum sexto Kalendas Januarii.

## CAPUT LXXIII.

B 131. Philippus a Bethsaida civitate, unde et Petrus, Gallis prædicat Christum, barbarasque gentes, vicinasque tenebris, et tumentis Oceano conjunctas, ad scientiæ lucem fideique portum deducit. Deinde in Hierapoli Phrygiæ provinciæ urbe crucifixus, lapidatusque obiit, rectoque sepultus cadavere, simul cum filiabus suis ibidem requiecit.

## CAPUT LXXIV.

C 132. Thomas apostolus Christi, Didymus nominatus, et juxta Latinam linguam Christi geminus, ac similis Salvatori, audiendo incredulus, videndo fidelis. Hic Evangelium prædicavit Parthis, et Medis, **185** et Persis, Hyreanisque, ac Bactrianis, et Indis tenentibus Orientalem plagam, et intima gentium penetrans, ibique prædicationem suam usque ad titulum suæ passionis perducens; lanceis enim transfixus occubuit in Calamina civitate Indiæ, ubi et sepultus est in honore.

## CAPUT LXXV.

133. Bartholomæus apostolus, nomen ex Syra lingua suscipiens, Lyeoniam in sorte prædicationis accepit, atque Evangelium juxta Matthæum apud Indos in eorum linguam convertit. Ad ultimum in Albano [Al. Abano] Majoris Armeniæ urbe, vivens a crude-

occubuit, sepultusque est in Achaia Marmarici, viii Kal. Augustas. Et Hildebertum Cenomanensem, qui sæculo xi et xii floruit. col. 1550, in Editione Beaugendrii, de sancto Jacobo Majori:

D Galliciæque solum se gaudet habere colonum.

In Codice Vaticano Regiæ 532, pag. 27, exstat narratio anonyma de Jacobi Majoris capite in monasterio Veneto sancti Felicis ad manes existente, in qua asseritur reliquum corpus Compostellæ existere. In Codice Ottoboniano 124, et in Codice Regiæ 1222, descriptus est hymnus in honorem sancti Jacobi, in quo adventus ejus in Hispaniam et sepulcrum Compostellæ astruitur. AREV.

130. An sanctus Joannes evangelista obierit, an post obitum resurrexerit, ut adversus Antichristum prædicet in fine mundi, a nonnullis quæsitum est. Communis Ecclesiæ sententia est, vere eum, ut cæteros homines, obiisse, neque resurrexisse, aut resurrecturum, nisi d'e extremi judicii. Vide Benedictum XIV, de Beatif. lib. 1, cap. 44, et Serarium, qui doctum opusculum edidit de XII Apostolis. AREV.

131. De sancto Philippo apostolo confer Patres apostolicos cum notis Cotelerii, pag. 334 tom. I. AREV.

lissimis gentibus barbaris decoriatur, sicque terræ A  
conditur.

## CAPUT LXXVI.

134. Matthæus apostolus et evangelista, qui etiam ex tribu sua Levi sumpsit cognomen, ex publicano a Christo electus, ex peccante translatus. Hic primum quidem in Judæa evangelizat, postmodum in Macedonia prædicat, requiescit in montibus Parthorum.

## CAPUT LXXVII.

135. Jacobus Alphæi, episcopus Jerosolymorum primus, cognomento Justus, sororis matris Domini filius, unde et frater Domini vocatus, homo lucis et operarius veritatis, tantæque etiam sanctitatis, ut simbriam vestimenti ejus certatim cuperent attingere populi.

136. Hic, dum in Jerusalem Christum Dei Filium prædicaret, de templo a Judæis præcipitatus, lapidibus B  
opprimitur, ibique juxta templum humatur. Quem Josephus tantæ sanctitatis et venerationis in Judæa perhibet existisse, ut propter ejus interfectionem Jerosolyma credatur esse diruta.

## 186 CAPUT LXXVIII

137. Judas Jacobi frater in Mesopotamia, atque interioribus Ponti evangelizans, feras et indomitas gentes, quasi belluarum naturas suo dogmate mitigat, et fidei dominicæ subjugat, sepultus est autem Berytho Armeniæ urbe.

## CAPUT LXXIX.

138. Matthias, de septuaginta discipulis unus, et pro Juda Iscarioth duodecim inter apostolos subrogatus, electus est sorte, et solus sine cognomine. Huic datur Evangelii prædicatio in Judæa.

## CAPUT LXXX.

139. Simon Zelotes, qui prius dictus est Chananæus, zelo Domini fervens, par in cognomento Petri, et similis in honore, accepit Ægypti principatum, et post Jacobum Justum cathedram tenuit Jerosolymorum. Post annos autem centum viginti meruit sub Trajano per crucem sustinere martyrii passionem. Jacet in Bosphoro.

134. In Cod. Flor. sancti Marci ita exhibetur hoc caput: *Matthæus in Hebræo donatus exprimitur. Idem appellatur Levi ex tribu, a qua ortus fuit; in Latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex publicanis fuit electus, et in apostolum translatus, etc.* AREV.

137. *Beritho.* Sic Dorotheus; alii, *Nerito.*

139. Ex adjectis Hieronymi Catalogo a Græcis, D  
quæ tamen non huic Simoni, sed Simeoni conveniunt.

*Ibid.* Quod Simon Apostolus in Bosphoro jacuerit, incertum aliunde est. Eum in Ægypto prædicasse, et in Perside martyrio coronatum, certioribus documentis constat. AREV.

140. De septuaginta discipulis, aut septuaginta duobus scripsit Dorotheus Tyrius, qui singillatim eos recenset. David Blondellus notas adjecit, et crassiores Dorothei nævos indicat. AREV.

144. Dorotheus perperam asserit Lucam Ephesi obiisse. Nonnulli apud Patras Achaicæ defunctum tradunt, alii Thebis Achaicis. Sed verior est sententia Isidori. Evangelium sancti Lucæ Græco sermone scriptum esse, uti Evangelia sancti Joannis et Marci, communis est opinio, quam Isidorus quoque tenet in Proceriorum libro, num. 91, ubi quædam annotata sunt in hanc sententiam. AREV.

*Ibid.* Ossa sancti Lucæ Constantinopolim, non

## CAPUT LXXXI.

140. Hi fuerunt Christi discipuli, prædicatores fidei, et doctores gentium, qui cum omnes unum sint, singuli tamen eorum propriis certisque locis in mundo ad prædicandum sortes proprias acceperunt.

141. Petrus namque Romam accepit, Andreas Achaiam, Jacobus Hispaniam, Joannes Asiam, Thomas Indiam, Matthæus Macedoniam, 187 Philippus Galliam, Bartholomæus Lycaoniam, Simon Zelotes Ægyptum, Mathias Judæam, Jacobus frater Domini Jerosolymam, Judas frater Jacobi Mesopotamiam.

142. Paulo autem cum cæteris apostolis nulla sors propria traditur, quia omnibus gentibus magister et prædicator eligitur. Nam sicut Petro et reliquis circumcisionis est apostolatus datus, ita Paulo præputii in gentibus. Hic autem septem Ecclesiis et tribus evangelizat discipulis.

## CAPUT LXXXII.

143. Lucas Antiochenus, evangelista, et apostolicæ conscriptor historiae, natione Syrus, arte medicus, Græco eloquio eruditus, quem plerique tradunt proselytum fuisse, et Hebræas litteras ignorasse. Hic tamen fuit Pauli discipulus et individuus comes peregrinationis ejus.

144. Quique ab ineunte pueritia castissimus fuit, et evangelicæ prædicationis opus exercuit. Obiit septuagesimo quarto vitæ suæ anno. Sepultus in Bithynia, cujus quidem ossa regnante Constantino Constantinopolim fuerunt translata.

## CAPUT LXXXIII.

145. Marcus evangelista, Petri discipulus, ejusque in C  
baptismate 188 filius. Cujus quidem Evangelium nonnulli a Petro Romæ dictatum ferunt. Hic, ne ad sacerdotium promoveretur, abscidisse sibi pollicem fertur.

146. Primus autem Alexandriae cathedram tenuit, primusque Ecclesias Ægyptiorum fundavit, tantis doctrinæ et continentiae virtutibus florens, ut omnes discipuli Christi ejus imitationem sequerentur. Mortuus est octavo Neronis anno in Alexandria, placida quiete sepultus.

Constantino, sed Constantio imperatore, translata fuisse, multorum est opinio. Quibus fundamentis utraque sententia innitatur, videri potest in Bibliotheca ecclesiastica Fabricii ad caput sancti Hieronymi de sancto Luca, apud quem plerique legunt *Constantio*, alii reponunt *Constantino*. In Editione hujus libri sancti Isidori, de ortu et obitu Patrum, quam Fabricius cum aliis ejusdem argumenti adornavit, notatur sanctum Hieronymum in præfat. super Lucam assignare quoque obitum sancti Lucæ anno 74, sed, in catalogo Scriptorum ecclesiast., dicere eum annos vixisse LXXXIV sine uxore; credibile vero esse hæc verba addita fuisse, cum in antiquis Codicibus non habeantur; Glossam ordinariam vitio librariorum accidisse existimare. AREV.

145. In Editione laudata Fabricii hæc est nota ad verbum *abscidisse*, etc. (Dist. 55: Si quis abscidit, in glossa super verb. *Clericus*. Et habetur etiam in prologo Evangelii ipsius sancti Marci. Sed hoc cujusdam Marci anachoretæ factum falso tribui Marco evangelistæ docet Baronius, tom. I Annual., sub ann. Christi 45, num. marg. 46.) AREV.

146. De translatione corporis sancti Marci Venetias videndus, præter alios, Flaminius Cornelius, tom. XIII Ecclesiar. Venetar. AREV.

## CAPUT LXXXIV.

147. Barnabas, qui et Joseph, natione Cypriæ civitatis, a Cyro rege Persarum conditæ, cum Paulo in gentibus apostolatam adeptus, deinde propter Joannem discipulum, qui etiam cognomento Marcus appellatur, se junctus a Paulo, nihilominus evangelicæ prædicationis injunctum sibi opus exercuit.

## CAPUT LXXXV.

148. Timotheus Ephesiorum episcopus de civitate Listrensi, patre Græco, id est, ethnico, matre autem Judæa, ut refert Apostolus dicens: *Quia habitavit fides in avia tua Loide, et matre*

147. De sancto Barnaba Apostolo, ejusque episcopa, vide Editionem Cotelerii Patrum apostolic., et Bibliothecam ecclesiasticam Gallandii, tom. I. AREV.

148. *Dicens, etc.* Cod. Alban.: *Dicens: Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta; quæ et habitavit primum in avia tua, etc.* AREV.

149. Dorotheus Tyrius inepte Timotheum inter septuaginta Christi discipulos recenset, cum puer a sancto Paulo apostolo secum assumptus fuerit. AREV.

*A tua Eunice, certum autem scio, quod in te quoque*

149. Hic autem fuit discipulus Pauli, ejusque spiritalis filius, quem puerum prope secum idem Paulus assumpsit. Qui pudicus et virgo permansit, quique apud Ephesum in monte qui vocatur Phion, cum magno honore sepultus quiescit.

## 189 CAPUT LXXXVI.

150. Titus, Pauli discipulus, et in baptismo filius, natione Græcus, ex gentibus solus a Paulo apostolo post Evangelium circumcisis, quem ad instruendas Græcæ Ecclesias præfatus reliquit Apostolus. Ibi in pace defunctus est, atque sepultus.

150. Neque Titus inter septuaginta Christi discipulos cum Dorotheo collocandus, qui fuit potius Pauli discipulus. Vide Pauli Epist. ad Titum, cap. II, 7. Codex Veron. post *sepultus* addit: *De nominibus duodecim apostolorum, qui ad universum orbem terrarum dimissi sunt ad prædicandum. Duodecim fuerunt Christi discipuli, etc. Tribus evangelizat discipulis, ut supra, cap. 81.* AREV.

## SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

## IN LIBROS VETERIS AC NOVI TESTAMENTI PROŒMIA.

## 190 Prologus.

1. Plenitudo Novi et Veteris Testamenti, quam in canone catholica recipit Ecclesia, juxta vetustam priorum traditionem ista est.

2. In principio videlicet, quinque libri Moysi, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium,

1. *Quam in canone.* Hoc libro castigando septem exemplaribus utebamur: tria Hispali adjecta erant, duo chartacea, tertium in membranis. In duobus chartaceis legitur: *Quam in canone sacro.* Verum dictio *sacro* redundare visa est, et Hieronymus ubique *in canone* tantum ait, ut in prologo Galeato, his verbis: *Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu filii Sirach liber, et Judith, et Tobias, et Pastor, non sunt in canone.* Augustinus, lib. II de Doctrina Christian., c. 8: *Totus autem canon Scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur.* Erat enim moribus receptum, ut fere in conciliis canon ederetur, omnes divinas Scripturas comprehendens. Ab eo canone libri canonici vocabantur. Quemadmodum e contrario apocryphi libri, id est, absconditi dicti sunt, quoniam eorum lectione, cum prohibiti essent, occulte tantum, et in latebris utebantur, et in divinis libris absconditi vox aliquando in vetiti significatione sumitur, ut in ps. XVI, vers. 14: *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum, id est: Quæ lege erant prohibita comederunt.* Sic sane locum intelligit Apollinarius in Psalmorum Metaphrasi, his verbis:

Τῶν κρυφίων ἐπλήσαν ἐὼν πολυχανδία νηδύων-Πλησθέντες σάλων. MARIANA.

*Ibid.* Eruditis notis hic liber in Editione Grialii

*id est, recapitulatio legis et quasi secunda lex.*

3. Huic succedunt libri Jesu Nave, Judicum, et libellus cujus 191 est titulus Ruth, qui non ad historiam Judicum, ut Hebræi asserunt, sed magis ad principium Regum pertinere videtur.

Illustratus fuit, ut facile Marianam agnoscere possis, cujus nomine expresso aut indicato proferentur. Fuius de hoc opere disserui in Isidorianis, cap. 62, ubi præfationem quoque a Zaccaria in hos libros præparatam descripsi. In editione Hagonoensi post ecclesia additur *quæ Isidorus senior exposuit, quasi usque ad verba ista est sit titulus operis.* AREVALUS.

2. *Id est, Genesis, etc... Numeri, al., Numerus.* MAR.

3. *Qui non ad historiam Judicum, ut Hebræi asserunt, sed magis ad principium Regum pertinere videtur.* Hieronymus, in prologo Galeato Hebræorum, canonem referens, ait: *Deinde subtexunt Sophetim, id est, Judicum librum, et in eundem compingunt Ruth, quia in diebus Judicum facta ejus narratur historia.* Nimirum Hebræi Abesan, qui post Jephthen Judæorum populo præfuit, Booz Ruth maritum fuisse, persuasum habent. Hanc Hebræorum opinionem Isidorus refellit, sequiturque Augustini sententiam, II de Doctrina Christian., c. 8, ubi ait: *Totus autem canon Scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur; quinque Moyseos, id est, Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio, et uno libro Jesu Nave, uno Judicum, uno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorum principia videtur pertinere.* Quo loco suspicor Augustini lectio-

4. Nos sequuntur quatuor libri Regum. Quorum quidem Paralipomenon libri duo e latere annectuntur, quia earundem gestarum rerum continent causas quæ in libris Regum esse noscuntur,

5. Quanquam et alia sunt volumina quæ in consequentibus diversorum inter se temporum texunt historias, ut Job liber, et Tobix, et Esther, et Judith, et Esdræ, et Machabæorum libri duo.

**192** 6. Sed hi omnes, præter librum Job, Regum sequuntur historiam, deinceps Judæorum annales suis quibusque temporibus persequuntur, continentes tristitia, sive læta, quæ post excidium Jerusalem judaico populo acciderunt.

7. Ex quibus quidem Tobix, Judith, et Machabæorum esse vitiatam, et castigandam ex hoc loco Isidori. Alioqui comparatio magis inepte poni videretur. Favet opinioni Augustini Josephus, lib. v Antiquit. c. 11, cum Heli sacerdotis ætate Ruth historiam accidisse ait. Isidorus ipse eam tantum dicti rationem inferius affert, quod in eo libello genus regis David referatur. MAR.

4. Quia earundem gestarum rerum continent causas. Causæ nomen varie sumitur; inter alia argumentum significat. Unde rhetoribus triplex causarum genus. Hoc loco negotium, eventum, successumque significare mihi videtur; Hispanorum more, quibus causæ nomen, hoc est, *cosa*, latissime patet linguæ vernaculæ usu et proprietate, ac rem omnem significat, a qua significatione *αἰτία* vox non multum differt. Julianus certe imperator latissima ejus vocis significatione usus est, cum Proæresium ad historiam scribendam hortatur, seque, si id suscipiat, pollicetur de actionibus suis commentarios ad eum curaturum: *Τὰς αἰτίας ἐὶ μὲν ἱστορίαν γράφεις ἀκριβέστατα ἀπαγγέλλω σοι*. Utitur inferius eadem voce Isidorus in eadem significatione, cum dicit: *Deuteronomium autem repetitionem eorundem librorum, et quasi quoddam legis meditatorium dicunt; ea duntaxat ratione, pro eo quod illi quatuor propriis rerum gestarum continent causas, iste vero omnium*. Locus ex Hieronymo desumptus est, ni i glossæ ordinariæ auctor fallit initio Deuteronomii: *Sicut Liber*, inquit, *Deuteronomii repetitio est quatuor librorum legis; illi enim proprias continent in se causas, iste replicat universa*. Cassian., lib. iii de Inst. cœnob., c. 5, et col. 21, c. 14, *causam* pro re, seu conditione posuit. MAR.

5. *Esdræ et Machabæorum libri duo*. Mallem legeretur *Esdræ duo, et Machabæorum libri duo*, ut Aug., unde hæc desumpta sunt, dixit in de Doctr. Christ., c. 8, his verbis: *Job, et Tobias, et Esther, et Judith, et Machabæorum libri duo, et Esdræ duo*. Vox certe duo ad utrumque referatur necesse est, alioqui summa librorum quadraginta quinque Veteris Testamenti Isidoro non constabit. Neque movere debet quod in Etymologijs, lib. vi, cap. 2, hæc verba leguntur: *Nec quemquam moveat quod unus Esdræ dicitur liber, quia secundus, tertius et quartus non habentur apud Hebræos, sed inter apocryphos deputantur*. Quæ verba manifeste corrupta sunt. Nam quamvis Hebræi Esdræ et Nehemiæ sermones uno libro comprehendant, quod forte Isidorus in Etymologijs secutus est, apocryphi tamen Esdræ non tres libri, sed duo tantum sunt. MAR.

*Ibid.* In nonnullis mss. deest duo post *Machabæorum libri*. De verbis Etymologiarum, quæ corrupta censet Mariana, nonnihil suo loco annotavi ad lib. vi, cap. 2, num. 28. Cum eo capite Isidori ac notis initium hoc Prooemiorum conferri debet. De numero vero et auctoribus librorum sacræ Scripturæ passim interpretes. AREV.

6. *Sed hi omnes, præter librum Job, Regum sequuntur historiam*. Augustinus, loco citato, sic ait: *Sicut*

*bæorum Hebræi non recipiunt. Ecclesia tamen eosdem inter canonicas scripturas enumerat.*

8. Occurrunt dehinc Prophetæ, in quibus est Psalmorum liber unus, et Salomonis libri tres, Proverbiorum scilicet, Ecclesiastes, et Cantica canticorum. Duo quoque illi egregii, et sanctæ institutionis libelli, **193** Sapientiam dico, et alium qui vocatur Ecclesiasticus; qui dum dicantur a Jesu filio Sirach editi, tamen propter quamdam eloquii similitudinem Salomonis titulo sunt prænotati. Qui tamen in Ecclesia parem cum reliquis canonicis libris tenere noscuntur auctoritatem.

9. Supersunt libri sedecim prophetarum, ex qui-

*est Job, et Tobias, et Esther, et Judith, et Machabæorum libri duo, et Esdræ duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam usque ad Regnorum vel Paralipomenon terminatam*. Quod Augustinus de Esdræ libris intellexit, adnecti Regum et Paralipomenon libris, Isidorus ad Tobiam, Esther, Judith, Esdræ, et Machabæorum libros extendit; unde locus subobscurus redditur, quod, ut alii libri omittantur, de Tobia præsertim nescio quomodo possit intelligi, cum constet tempore Salmanasar et Senacherib ejus filii, ante eversam Jerosolymam, in Assyria vixisse. Nisi forte Isidorus Regum sequi historiam eos omnes libros credidit, quod post omnes, aut post aliquot reges, res in iis libris explicatæ contigerint. Porro Judæorum annales, Josephi historiam, aliosque Hebræorum de rebus suis libros intelligit, unde Sederholam, hoc est, Hebræorum Chronicon ante quadringentos amplius annos conflatum est. — *Ibid.* *Persequuntur. Al., prosequuntur. — Acciderunt. Al., accesserunt.* MAR.

8. *Qui dum dicantur a Jesu filio Sirach editi*. Codex divi Laurentii pro *dum dicantur* legit, *dum sint*. Juxta utramque lectionem (quod frequens in Isidoro est) particula *dum* pro *cum* accipitur, quod veteribus etiam usitatum fuit, ut in illa verba Æneidos 1.

Cum venit, auræis jam se Regina superbis  
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Servius ait: *Sane sciendum, cum, et dum malo errore a Romanis esse confusa*. Quod vero Sapientiam et Ecclesiasticum Jesu filio Sirach tribuit, et idem inferius repetit, ex Augustino desumpsit, in de Doctr. Christian., cap. 8, ubi ait: *Nam illi duo libri, unus, qui Sapientia, et alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Jesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur; unde et ex ejusdem August. verbis, lib. xvii de Civit. Dei, c. 20, intelligitur proximis verbis legendum, propter quamdam eloquii similitudinem, non autem propter grandem eloquii similitudinem, ut duo chartacci Hispalenses legebant*. Verum non animadvertit Isidorus, Augustinum in Retract., c. 4, eam opinionem, quod spectat ad Sapientiæ librum, retractasse. Sane et Hieronymus præfatione in libros Salomonis de Sapientiæ libro ait: *Nonnulli scriptorum veterum hunc esse Philonis affirmant, quod Isidorus ipse se ipso prudentior secutus est, vi Etymol., c. 2, Philonis, ut ego suspicor, non Alexandrini, sed Biblici, de quo frequens in Eusebio mentio, libris de Præparat. evang.* MAR.

9. *Ex quibus quatuor sunt, qui majora volumina condiderunt*. Sequitur hoc loco Græcorum et Latinorum opinionem, qui libros omnes prophetarum ab eisdem prophetis quorum nomina præferuntur, compositos esse credunt, cum, vi Etymolog., c. 2, Ezechielis et Daniellis libros affirmet a quibusdam viris sapientibus scriptos esse, quæ est constans Hebræo-



bus quatuor sunt, qui majora volumina condiderunt, **A** Id est, Isaias, Jeremias, Ezechiel et Daniel.

10. Reliqui vero duodecim breves sunt, et contigui, et ob hoc uno volumine coarctati, quorum nomina hæc sunt: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias et Malachias. Quidam autem Jeremiæ Lamenta segregantes, de volumine ejus resecurerunt, sicque quadraginta quinque libros Veteris Testamenti suscipiunt.

11. Hinc occurrit Testamentum Novum, cujus primum Evangeliorum libri sunt quatuor, scilicet, Matthæus, Marcus, Lucas et Joannes. Sequuntur deinde Epistolæ Pauli apostoli quatuordecim, id est, ad Romanos, ad Corinthios duæ, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duæ, ad Colossenses, ad Timotheum duæ, ad Titum vero, et ad Philemonem, et ad Hebræos singulæ.

12. Epistolæ quoque Joannis apostoli tres, Petri duæ, Judæ, et Jacobi singulæ.

## INCIPIUNT PROOEMIA.

### De Genesi.

18. Genesis, juxta fidem historiæ, describit fabricam mundi, et hominis conditionem, cataclysmum, et divisionem terræ, confusionem quoque linguarum, gesta quoque omnium patriarcharum, usque ad ingressionem Israel in Ægyptum.

### De Exodi.

19. Exodus continet Hebræorum servitutem, ac decem plagas **195** Ægypti, egressum populi, et nubem protegentem, transitum etiam Rubri maris, **C** mersumque cum curribus Pharaonem, et gloriæ decantationem, ingressum quoque eremi, cibum mannae, quo aliti sunt, percussionem quoque rupis, et fluentia in dulcedinem versa, pugnam Amalec, mandata etiam Decalogi, et arcam Testamenti, dedicationemque tabernaculi et oblationem.

### De Levitico.

20. In Levitico autem lex sacrificiorum, hostia-

rum sententia. Rabbi Isaac Harama, præfatione in Cantica, et Rabbi Moyses Kimhi, lib. de Auctoribus sacrorum librorum viros congregationis magnæ librum Ezechiel, duodecim prophetarum, Danielis, et Esther scripsisse aiunt. Quo magis miror ex hoc numero Danielem solum in er Chethubim, id est, hagiographa ab Hebræis poni. Hieronymus, prologo in Danielem, et præfatione comment. ad eundem prophetam, Porphyrium ait occasionem arripuisse calumniandi religionem nostram, quod negaret, Danielis prophetiam a propheta ipso editam fuisse, sed a quodam, qui in Judæa vixit tempore Antiochi Epiphanis, affirmaret scriptam. **MAR.**

10. Al. *Lamentationes*, pro *Lamenta*; et *secernunt*, pro *resecurerunt*. **MAR.**

14. Matth. XIII, 52, Isai. VI, 3. *Trishagios hymnum erumpunt*. Sic legit Hispalensis in membran. Septimancensis: *Ter hagos hymnum erumpunt*. Duo chartacei Hispalenses, et Tarraconensis: *Hagos, Hagos, Hagos dicentes hymnum erumpunt*. Alludit autem ad illa verba. Isai. VI, 3, ubi de duobus Seraphinis ait: *Clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum*. Porro *hymnum erumpunt* dixit pro *in hymnum erumpunt*, qua-

**194** 13. Actus etiam apostolorum, et Apocalypsis Joannis. Fiunt ergo in ordine utriusque Testamenti libri septuaginta et duo.

14. Hæc sunt enim nova et vetera, quæ de thesauro Domini proferuntur, e quibus cuncta sacramentorum mysteria revelantur. Hi sunt duo Seraphim, qui in confessione sanctæ Trinitatis jugiter decantantes *Τρις ἅγιος* hymnum erumpunt.

15. Hæc [Forte hæ] etiam duæ olivæ in Zacharia, quæ a dextris, et sinistris lampadis astant, atque pinguedine et splendore Spiritus sancti totum orbem doctrinæ claritate illuminant.

16. Hæ litteræ sacræ, hi libri integri numero et auctoritate: aliud cum istis nihil est comparandum. Quidquid extra hos fuerit, inter hæc sancta et divina nullatenus est recipiendum.

17. Disposito igitur Veteris ac Novi Testamenti ordine librorum et numero, nunc cursim breviterque in eos parva proemia narrationum subjiciamus.

rumque diversitas, indumenta pontificum, et levitarum ministeria describuntur: ciborum etiam discretio, et diversæ peccatorum purgationes, vel hostiæ ordinantur.

### De Numeris.

21. In Numeris vero egressæ de Ægypto tribus enumerantur, profectionesque eorum, perfectorum ætate virorum, qui egressi sunt de Ægypto, computatio tenetur inserta, Prophetia Balaam, quadraginta quoque duarum per eremum mansionem sacramenta signantur.

### De Deuteronomio.

22. In Deuteronomio autem, quæ est secunda lex, narrantur ea quæ inter Pharan, et Tophel, et Laban, et Naseroth, usque ad Cades Barne fuerunt populo dicta a Moyse: mandata, videlicet, atque promissa, maledictiones peccatorum, et promissiones beatitudinis. Ibi canit canticum Moyses. Ibi dat benedictionis forma Virgilius est usus, cum, in Æneid., ait:

Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem.

**MAR.**

15. *Hæc etiam duæ olivæ*. Hæc olivarum comparatio in uno tantum Laurentiano Codice erat, et in altero Hispalensi ad marginem, neque utriusque lectio consentiebat. Nos locum expungere omnino ausi non sumus, obelo notasse contenti argumento suspectæ lectionis. **MAR.**

16. Al., *computandum*, pro *comparandum*. **MAR.**

18. *Conditio* pro *creatione*, et *cataclysmus* pro *diluvio* verba sunt scriptorum ecclesiasticorum, *cataclysmus* etiam Varronis et Hygini. **AREV.**

19. Indicat Mariana deesse in nonnullis Mss. verba, *quo aliti sunt*, *percussionem quoque rupis*. **AREV.**

20. Al.: *Et diversitas peccatorum, purgationesque*. **MAR.**

21. Al., *fortassis, earum pro eorum*. **MAR.**

22. *Populo dicta*. Septimancensis et Tarraconensis legunt *populo data*. Et alioqui *dare* dicere est, ut apud Virgilium, *da Tityre nobis*, et *da*, non *indibita posco*. Et contra *accipere* pro *audire* sumitur, Æneid. 1:

netu filiis Israel; ibique, terra repromissionis conspecta, moritur atque sepelitur.

23. Nonnulli autem Hebræorum quatuor tantum libros computant legis, id est, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros. 196 Deuteronomium autem repetitionem eorundem librorum, et quasi quoddam legis meditatorium dicunt. Ea duntaxat ratione, pro eo quod illi quatuor proprias rerum gestarum continent causas, iste vero omnium.

*De Josue.*

24. In Jesu Nave libro filii Israel, duce Jesu, Jordanem transeunt, ac secundo circumciduntur, subversisque dehinc Chananæorum gentibus, divisione terræ eorum hæreditatis sortes suscipiunt.

*De libro Judicum.*

25. In libro Judicum continentur peccata et servitutes Israel, exclamationsque populi, et miserationes Dei. Describuntur prospera, atque adversa bellorum.

*De libro Ruth.*

26. Liber Ruth ejusdem Moabitidis textit historiam, de cujus stirpe familia David descendit. Hunc Hebræi libellum ad Judicum librum subjungunt, pro eo quod in diebus Judicum gesta esse commemorant quæ in eo scripta sunt; at contra Latini, pro eo quod genus regis David retexat, ortum ex eadem Moabide Ruth, ad corpus libri Regnorum veracius eum pertinere contendunt.

*De libro Regum.*

27. Regum liber, quanquam apud Latinos propter

Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.

23. Nonnulli autem Hebræorum quatuor tantum libros computant legis. Fuisse qui negarent Deuteronomium a Moyse conscriptum esse, Nicolaus de Lyra, ad primum Deuteronomii cap., initio, docet, his argumentis: quod initio libri dicatur: *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses*, non scripsit; quod dicat quæ locutus est trans Jordanem quem fluvium nunquam Moyses transmisit; quod in fine Moysis describatur mors. Quæ argumenta refellere opus non est, et eam tamen opinionem ab antiquis Hebræis derivatam arbitror. Nam recentiores Judæi quinque libros legis, et omnes a Moyse conscriptos esse constanter affirmant. Nam Deuteron. xxxi, 9, dicitur: *Scriptis itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, et rursus vers. 24: Postquam ergo scripsit Moyses verba legis hujus in volumine, atque complevit, præcepit Levitis, etc.* MAR.

24. Al., divisionem terræ eorum hæreditatis sorte. MAR.

25. Notantur tanquam dubia a Mariana verba describantur prospera atque adversa bellorum. AREV.

26. Al., commemorantur pro commemorant. MAR.

27. Al., partes, pro partibus. — Primus, etc., al., primum Samuel scripsit. — Heli quoque sacerdotium in Samuel mystice fuisse translatum. Hæc est Augustini sententia, l. b. xvii de Civit. Dei, cap. 4, ubi ait: *Nam Heli sacerdote reprobato, substitutus est in Dei ministerium Samuel, simul officio functus sacerdotis et judicis, et Saule abjecto, rex David fundatus in regnum, hoc, quod dico, figuraverunt: nempe Veteris Testamenti in Novum commutationem, quod Isidorus illo adverbio mystice significare voluit. Hieronymus, i contra Jovinian., ex illis verbis psal. xcvi, 6: Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus, colligit Samuelem non*

prolixitatem sui 197 in quatuor partibus sit desectus, apud Hebræos tamen in duobus divisus est voluminibus. Quorum primus Samuel scribit, arcam Domini a Judæis transisse ad gentes, Heli quoque sacerdotium in Samuel mystice fuisse translatum. et in David Saulis regis imperium.

28. Malachim vero reges Judææ, et Israeliticæ gentis, gesta quoque eorum per ordinem digere temporum, ipsum quoque Israel ob errorem idololatriæ narrat in Assyrios transmigratum; ad extremum edocet venisse Nabuchodonosor in Jerusalem, captivumque duxisse principem, ac populum, et subvertisse urbem et templum.

*De Paralipomenon.*

29. Paralipomenon apud Hebræos sub unius libri volumine continetur, appellaturque ab eis *Dibre-haiamin*, id est, *Verba dierum*, apud nos autem propter prolixitatem sui in duabus decisus est partibus. Hæc est autem historia ordinem generationum et temporum continens. In qua scilicet non parva sanctarum Scripturarum eruditio continetur.

30. Namque in historia Veteris Testamenti in locis suis aut omnino 198 omissa sunt, aut fortasse non plene digesta, in isto summam ac breviter explicata sunt, cujus quidem series e latere legis, sive Regnorum adjuncta procedit, perveniens ad illud usque tempus quo et regnorum textus finitur. Namque ab exordio fabricæ mundi incipiens, protenditur per ordinem rerum gestarum usque ad ruinam Jerusalem in annis tribus mille septuaginta duobus per generationes septuaginta duas.

sacerdotem, sed Levitam tantum fuisse. Quæ sententia eruditis magis probatur. Qui enim esset sacerdos, præsertim summus, cum non esset de posteritate Aaronis? Idem, epist. ad Paulinum, quæ instar est generalis præfationis in sacros libros, sacerdotii mutationem non ab Heli in Samuelem, sed ab Abiatar in Sadoch factam esse, competenter ait, eaque re legis veteris in novam transitionem significari affirmat. MAR.

28. Al., ab errore, pro ob errorem.

29. Paralipomenon apud Hebræos sub unius libri volumine continetur. Hæc ex Hieronymo sumpta sunt præfatione altera in libros Paralipomenon. Illud de suo auctor addidit, in duabus decisus est partibus; casuum permutatione, ut sæpe consuevit. Paulo inferius, ubi nos legimus explicata sunt, duo chartacci expleta sunt. Verum nostram lectionem veriore esse, tum ex plurium Codicum fide, tum ex ea Hieronymi præfatione intelligitur, tametsi sententia non discrepat, utrovis modo legatur. MAR.

30. Namque ab exordio mundi incipiens, etc. Locum obelo confiximus, quamvis trium Codicum lectione subnixum, qui neque in annorum numero, neque in generationum conveniebant. Nos de annorum ratione non magnopere laboramus, cum in ea re, ut in qua maxime, scriptores varient. Eusebius, ab initio mundi usque ad Jerosolymæ excidium sub Nabuchodonosor annos numerat 4610. Hebræi in Seder-holam 3558. Nos, cum in ea re nonnihil operæ esset consumptum, annos inveniebamus 3590. Atque hæc de annorum ratione. Quod vero septuaginta duæ generationes, seu progenies ab exordio mundi usque ad excidium Jerosolymæ fuisse ait, suspicor lectionem esse vitiatam, et quinquaginta duas generationes poni debere, nempe quot in Luca, quot-

*De libro Job.*

31. Job liber continet ejusdem sancti viri damna, funera, vel flagella, et contumeliosa consolantium dicta, lamenta quoque ejus, in quibus totius mundi deplorat miseriam; consolationes etiam Dei ad eum per turbinem, ejusque duplicem honorum in fine remunerationem. Hic autem ex suis passionibus et verbis Christi expressit imaginem; conjux vero ejus carnalium typum designat, qui, intra Ecclesiam positi, vitam spiritualium moribus suis scandalizant.

32. Amici vero ejus speciem præbuerunt hæreticorum, figuramque dogmatum perversorum. Porro Eliu, qui adversus Job gravi exprobratione innititur, significat eos qui intra sanctam Ecclesiam arroganter prædicant, et per tumorem cordis ac scientiæ factum, quidquid proferunt superbiæ exemplis ostentant.

*De Psalterio.*

33. Liber Psalmorum, quanquam uno concludatur volumine, **199** non est tamen editus uno eodemque auctore. Decem enim prophetæ sunt qui eos diverso tempore scripserunt, id est, Moyses, David, Salomon, Asaph, Eman, Ethan, Idithun, et filii Core Asir, Elcana, Abiasaph, sive Esdras. Nonnulli etiam Aggæi et Zachariæ esse existimantur.

34. De iis autem qui sine titulis sunt, traditio veterum talis est, ut cujus auctoris præscriptio præcesserit, cæteri, qui sine titulo sequuntur, ipsius esse credantur. Est autem hic liber allegoricis ac typicis sacramentis signatus; specialiter autem, quod natus, quod passus, quod resurrexit Christus, pene **C** hoc omnium psalmorum resonat organum.

35. Sciendum autem quod apud Hebræos omnes que ab Hebræis ex veteri Testamento ab Adamo ad illud tempus numerantur. **MAR.**

32. Al., prætulerunt, pro præbuerunt, et ostendunt, pro ostentant. **MAR.**

*Ibid.* Amicos Job speciem hæreticorum præbuisse, in Allegoriis quoque notatur, num. 55. In quo opere multa sunt cum Procemiis communia, quod semel monuisse satis sit. **AREV.**

33. Decem enim prophetæ sunt, qui eos diverso tempore scripserunt. Sententia est Hieronymi, non omnes psalmos a Davide fuisse editos, epistola ad Cyprianum, et epistola ad Sophronium, et prima contra Rufinum. Cum Hieronymo omnes Hebræi conveniunt. Augustinus varius est initio commentar. in Psalmos, et xvii de Civitate Dei, cap. 14. Cæteri ferme Græci et Latini expositores, omnes psalmos a Davide fuisse editos tuerentur. De re hac nihil in præsentia statuo. Nomina sane prophetarum, a quibus Isidorus psalmos esse compositos ait, in omnibus exemplaribus corruptissime posita erant. Nos veram lectionem restitimus, tum ex Codicum inter se collatione, tum ex prim. Paralip. vi, 22. In filiis Core denarius prophetarum numerus completur. Esdras, Aggæus et Zacharias sub dubio ab Isidoro inter auctores psalmorum numerantur, conjectura tum verborum, tum vi Etymologiarum, cap. 2, ubi cum de re eadem agatur, eorum nomina prætermittuntur. Rabbi Isaac Harama, in Cantic. præfatione, decem quidem psalmorum auctores numerat, longe tamen aliter quam Isidorus: nempe, Adam, Melchisedech, Abraham, Moysen, Heman, et Idithun, et tres filios Core, quæ ad Judæorum tabulas ablegamus. Porro præcipua auctoritate et eruditione viri, Esdras non tantum, ut

**A** psalmi permisti fuerunt, et inordinati, quos tamen prius Esdras in unum volumen coegit, et in ordinem, numerumque disposuit, ac peroculto mysterii sacramento aliis alios prætulit ordine, dum posteriores videantur in tempore. Nam secundum historiæ cursum tertius psalmus quinquagesimo posterior est, sed propter mysterium in **200** ordine prior est. Sic enim habentur et cæteri, quia Spiritus sanctus eos præordinavit, ut voluit.

*De libris Salomonis.*

36. Salomon tria volumina edidit: primus ex his Proverbiorum liber est; secundus, qui appellatur Ecclesiastes; tertius, cujus titulus est Cantica canticorum. In quibus quidem tribus libris trium generum disciplinas composuit, quibus ad rerum scientiam pervenitur. In primis namque ethicam, id est, moralem; post hæc physicam, quæ qualitatem naturæ comprehendit; ad ultimum theoreticam, id est, contemplativam. In Proverbiis enim moralia docens, per communem quemdam loquendi usum altiorem intelligentiam edidit, conservationemque mandatorum et doctrinæ cœlestis institutionem succinctis versibus brevibusque sententiis coaptavit.

37. Sunt autem proverbia sub verbis aliis res alias explicantia, vel significantia, quæ aliter quam dicuntur intelliguntur, plus in virtute sententiarum quam in sono verborum, quæ Græci paræmias vocant. In Ecclesiaste vero rerum naturam discutiens, cuncta in mundo caduca et vana esse reprehendit [*Forte, deprehendit*]; rerumque omnium fragilitate perspecta, renuntiare mundo admonuit.

38. In Canticis autem canticorum supergressus visibilia, atque contemplans ea quæ sunt cœlestia,

Hieronymus, epist. ad Sophronium, ait, psalmos omnes in unum volumen collegisse affirmant, sed etiam pro certo ponunt, ab eodem primum psalmum fuisse compositum, ut esset instar præfationis in universum opus, provocaretque lectorem ad diviniæ legis lectionem. **MAR.**

34. De iis autem qui sine titulis sunt. Sententia est cum Hebræorum, tum Hieronymi, epistola ad Cyprianum, eo argumento contendentis, undecim omnino psalmos Moysen auctorem habere, a psalmo octuagesimo nono, ubi ejus nomen præfertur, cum decem psalmi sequentes sine titulo sint apud Hebræos. **MAR.**

35. Al., collegit, pro coegit. **MAR.**

*Ibid.* Coegit, etc. Alii: Collegit; de inde septuaginta seniores quodam spiritualis intelligentiæ mysterio, dum eos ex Hebræo in Græcum transferunt, et in ordinem numerumque disponunt. **AREV.**

**D** 36. Trium generum disciplinas composuit. Sic sentit Hieronymus initio commentariorum in Ecclesiast. et epistola ad Paulam Urbicam, nisi quod pro theoreticam, quam ponit Isidorus, Hieronymus priori loco theologiam, posteriori logicam posuit. Utramque lectionem conjunxisse videtur Isidorus ipse, in Etymolog. cap. 24, cum ait: *In his quippe tribus generibus philosophiæ etiam eloquia divina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, ut in Genesi et Ecclesiaste, aut de moribus, ut in Proverbiis, et in omnibus passim libris, aut in logica, pro qua nostri theologiam sibi vendicant, ut in Cantic. canticor. et in Evangeliiis.* — *Ibid.* Institutionem; al., imitationem. **MAR.**

38. Al., perveniendum pro provehendam. — *Apud*

vel divina, sub specie sponsi et sponsæ, Christi Ec-  
clesiæ unitatem declarat, atque animam ad **201**  
amorem coelestium excitans provehendam ad con-  
sortium Dei provocat. Illud etiam non est omitten-  
dum, quod a doctoribus nostris traditur, apud He-  
bræos hanc fuisse observationem, ne cuiquam li-  
brum hunc legere permitterent, nisi viro jam per-  
fectæ scientiæ, et laboratæ fidei, ne forte per im-  
becillitatem infantæ, et fidei imperitiam, non tam  
erudiret cognitio lubricas mentes, quam potius ad  
concupiscentias corporales converteret.

**39.** Omnes enim Scripturas a doctoribus eorum  
tradi pueris solitum est, etiam eas quas *deuteroseis*  
vocant. Quatuor tantum ista ad ultimum reservari,  
id est, principium Genesis de mundi creatione, Eze-  
chielis quoque principia, in quibus de cherubini **B**  
scripsit, et finem ejus, in quo templi descriptio con-  
tinetur, et Cantica Canticorum.

*De libro Sapientiæ.*

**40.** Liber Sapientiæ, qui vocatur *Panareton*, Christi  
adventum, qui est sapientia Dei Patris, passionem-  
que ejus aperta manifestatione denuntiat. Hunc  
edidit Jesus, filius Sirach, in quo etiam nonnulla  
vivendi præcepta composuit.

**202** *De Ecclesiastico.*

**41.** Ecclesiasticus vero morum pene omnium dis-  
ciplinam, et sanctæ religionis conversationem affa-  
tim copioseque conscripsit. Dictus est autem Ecce-  
siasticus, pro eo quod in medio cœtu populi, id est,  
coram ecclesia fuerit habitus. Hic enim propter  
nimiam sensus similitudinem et eloquii parilitatem **C**

*Hebræos hanc fuisse observationem.* Sic Hieronymus,  
ad Paulinum, de Genesi, et principio atque fine Eze-  
chielis, et Origenes, homil. 1 in Cantica, totidem  
ferme verbis, quos Isidorus in hunc modum: *Aiunt*  
*enim observari etiam apud Hebræos, quod nisi quis*  
*ad ætatem perfectam maturamque pervenerit, libellum*  
*hunc ne quidem in manibus tenere permittatur. Sed et*  
*illud ab eis accepimus custodiri, quandoquidem moris*  
*est apud eos omnes Scripturas a doctoribus et sapien-*  
*tibus tradi pueris, simul et eas quas δευτερώσεις appel-*  
*lant. Ad ultimum quatuor ista reservari, id est, princi-*  
*pium Genesis, in quo mundi creatura describitur, et*  
*Ezechielis, etc.* Porro ætas perfecta xxx annorum  
erat, ut ait Hieronymus loco citato, et *δευτερώσεις*,  
ut ipse Hieronymus docet epistola ad Algasiam,  
q. 10 et in Ezech. cap. xxxvi, Judaicæ traditiones, et  
fabulæ erant. Primo Institut. apost., c. 7, Clemens  
traditiones seniorum vocat *δευτερώσεις*. Eas Epipha-  
nius hæres. 53, contra Ptolemaïtas, apud Hebræos **D**  
quatuor libris comprehensas esse ait. Nostra ætate  
Thalmud babylonicum in Misna, et Chemara distri-  
buitur, auctore Elia in Thisbi. Misna autem et  
deuterosis, quod vis utriusque nominis declarat, re-  
petitionem significantis, idem sunt, ac proprie signi-  
ficant præcepta vel expositiones legis, quæ post  
Moysen ab Hebræis inventa sunt, qua ratione inter  
Moysis libros Deuteronomium hoc nomen habet,  
quod sit velut repetitio præcedentium librorum, et  
quasi secunda lex, ut ipsis Isidori verbis utamur. **MAR.**

*Ibid.* Animadvertendum etiam Hebræos existi-  
masse non oportere ut sacræ Scripturæ libri omnes  
promiscue omnibus legendi traderentur. Et illo  
quidem tempore quo librorum copia non ita facilis  
erat, quippe cum manu omnes scriberentur, fortasse  
non ita magnum periculum imminerat; at nostro  
tempore, quo typographiæ beneficio innumera libro-

Salomonis titulo prænotatur. Constat autem et hunc  
librum a Jesu filio Sirach editum fuisse, et inter  
reliquos sacrarum Scripturarum libros pari habitum  
veneratione.

*De Isaiâ.*

**42.** Isaias propheta, qui interpretatur *salus Domini*,  
hic, postquam de altari mi-sus calculus labia ejus  
purgavit, dignus efficitur Spiritus sancti prophetia.  
Speculaturque duo seraphim in ænigmate duorum  
Testamentorum, cum duodecim alis, id est, apostolis,  
qui prædicatione sua totum mundum volucris cele-  
ritate discurrunt, tegentes faciem et pedes sedentis  
in throno Dei, id est, occultantes ea, sive quæ ante  
sæculi fuerunt exordia, sive quæ post transactam  
hujus mundi figuram futura sunt.

**43.** Hic tamen post visionem Judæ et Jerusalem  
adversus cæteras gentes, quæ in circuitu ejus sunt,  
prophetiæ convertit sermonem, et juxta qualitatem  
locorum, et vitæ diversitatem, quæ essent eis mala  
ventura denuntiat. Post captivitatem enim Jerusalem  
ruinam Babylonicæ comminatur.

**203** **44.** Deinde necem Philisthim, vastitatem  
Moab, exterminium Damasci, et Ægypti commotio-  
nem, et solitudinem maris deserti, obsidionem quo-  
que Edom, fugam et interitum Arabiæ, excidium  
vallis Sion, subversionem etiam Tyri, sive quadru-  
pedum. Sed figuraliter in visione Judæ Synagoga  
projicitur, et Ecclesia Domino copulatur. In ruina  
Babylonicæ confusio totius mundi superbiæque argui-  
tur, et finis ejus monstratur. In vastitate Moab error  
scientiæ sæcularis in silentium luctumque mutatur.

rum exemplaria facillime in vulgus prodeunt, quis  
neget sanctissimè ab Ecclesia constitutum fuisse ne  
vulgaris sacrarum bibliorū lectio cuivis sine delectu  
permitteretur? **AREV.**

**39.** Omnes, etc. Alii: *Quandoquidem moris est*  
*apud eos, omnes Scripturas a doctoribus et sapientibus*  
*tradi pueris, simul et eas quas deuteroseis appellant,*  
*ad ultimum quatuor ista reservari.* **AREV.**

**40.** Liber Sapientiæ, qui vocatur *Panareton*. Sic legit  
Tarraconensis. In aliis Codicibus vox *Panareton* cor-  
rupta erat, nisi quod in *on* omnes terminabant. Ea  
verba ex Hieronymo, prologo in Salomonis opera,  
errore quodam sumpta ab Isidoro sunt. *Fertur, in-*  
*quit Hieronymus, et Panaretos Jesu filii Sirach liber,*  
*et alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis in-*  
*scribitur.* Quod ergo Hieronymus de Ecclesiastico  
dixit, Isidorus ad Sapientiæ librum transtulit, non  
eadem prorsus voce. Nam *Panaretos*, qua voce Hie-  
ronymus est usus, eximium ac præcipuum significat,  
ab ἀπέομαι, *Panareton* autem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς quasi  
virtutum omnium apothecam. Rabanus, prolog. in  
Ecclesiast., Isidori etymon secutus, non gignendi  
casu, ut ipse, sed nominandi, neque de Sapientiæ  
libro, sed Ecclesiastico, propter excellentiam, inquit,  
virtutum suarum Panaretos, id est, omnium virtutum  
capax appellatur. **MAR.**

*Ibid.* Verba *Hunc... composuit obelo a Mariana*  
tanquam dubia notantur. **AREV.**

**42.** *Totum mundum volucris celeritate discurrunt.*  
Hispanismus est, pro *Per totum mundum.* **MAR.**

**44.** *Excidium vallis Sion.* Sic constanter legebant  
omnia exemplaria præter unum Laurentianum, cui,  
quod recens esset descriptum, non multum fidei tri-  
buebamus, in quo *excidium vallis visionis* legebatur.  
Isai. xlii, 1. Hieronymus et *Vulgata Onus vallis visionis*  
legunt. Septuaginta interpretes ῥῆμα τῆς φάραγγος.

45. In eversione *Ægypti* totius mundi idololatriæ destruantur, templique Domini ædificatio prædicatur. In contritione Philisthiim luctus eorum monstratur, qui abijciunt jugum Christi, et elevant se contra scientiam Dei. Porro per *Damascum* prædicatio gentium, et ruina ostenditur populi Judæorum. Per onus maris deserti hujus sæculi tentatio declaratur, et quæ illi ventura sunt ostenduntur.

46. Per *Idumæam* oritur sol justitiæ gentium, et tenebræ veniunt populo Judæorum. Per *Arabiam* prædicatur aqua baptismatis præbenda iis qui fugerunt gentium errores, vel eorum blasphemias. Per *vallem Sion* perditio prædicatur *Jerusalem*, et hæreticorum, qui de sublimitate Ecclesiæ ceciderunt. Per *Tyrum* gentibus prædicatur, ut, sæculi errore deposito, ad Christum Dominum convertantur.

47. Reliqua vero ejus vel de Christo, vel de Ecclesia gentium sunt, sive de consummatione mundi. Prophetavit autem annis ferme LXX, sub regibus quatuor Judæ, ordine atque genere sibimet 204 succedentibus, id est, Ozia, Joathan, Achaz, ad ultimum Ezechia: sub quo pars magna voluminis ejus usque ad calcem textitur prophetiæ.

#### De Jeremia

48. Jeremias propheta, qui interpretatur *excelsus Domini*, simplex in loquendo, et ad intelligendum facilis; qui in omnibus dictis et passionibus suis Redemptoris nostri imaginem prætulit. Hic, postquam in typo Christi regna destruxit diaboli, justitiæque vel fidei ædificavit imperium, jubetur prophetare super omnes gentes, *Ægyptum* videlicet et *Palæstinos*, *Moab* et *Anmon*, *Edom* et *Damascum*, et *Cedar*, et super regna *Assur*, necnon super *Helan*, et *Babyloniam*.

49. Inter hæc autem videt virgam vigilantem divinæ correptionis et potestatis. Ollam quoque succensam, id est, Judaicam plebem igne carnalium desideriorum ardentem. Aspicit et duos cophinos sicorum in præfiguratione duorum populorum.

50. Descendit et in domum figuli, et videt diminutionem vasis prioris, et novi instaurationem ad designandum defectum prioris populi, et successionem futuri. Sumit etiam calicem supplicii, atque universis gentibus porrigit. Accipit et lumbare sub exemplo populi Judæorum, atque putrefactum projicit illud in dispersionem trans flumina gentium. Ostendit et calicem aureum *Babylonis*, per quem

*Σιών*, id est, *verbum vallis Sion*, quo loco suspicor, Hebraicam lectionem, ut in plerisque aliis locis, ab antiquo esse mutatam, et pro גיא דדוד ut habent Codices Hebraici hoc tempore, et Hieronymus, Septuaginta legisse גיא דדוד facili inter se litterarum permutatione, lectio commutari potuit; sententia non dissimilis est, cum Rabbi Salomo et Rabbi David Kimhi, commentariis ad eum locum, contendant vatem de valle Sion, atque Jerosolyma esse locutum. MAR.

45. Jam alibi monui in textu Grialii fere semper idolatria scribi pro idololatria. AREV.

47. Prophetavit autem annis ferme LXX. Quot annis singuli prophetae vaticinati sint, haud promptum est explicare. In Eusebii Chronico. nisi locus est vitia-

inebriatus est mundus lethifero idololatriæ haustu. 51. Jubetur et projicere in Euphratem volumen lapidi alligatum, ad demonstrandum interitum *Babylonis*, vel figuraliter totius mundi. Increpat etiam delinquentes, et ad conversionem provocat.

52. Ad ultimum plangit ruinam *Jerusalem*, templique excidium, et dispersionem gentis; quæque non tantum prænuntiavit, sed etiam præsentia vidit. Exorsus est autem duodecimo anno Josiæ regis Judæ eo tempore quo et *Olda* mulier prophetique ejus per quatuor reges extensa est, sub Josia, et Eliacim, et Joacim, et 205 Sedecia, sub quo eversa est *Jerusalem*. Annis LXXII et tribus mensibus prophetavit, excepto illo tempore quo post eversam *Jerusalem* in *Ægypto* cum populo fuit.

#### De Ezechiele.

53. Ezechiel, qui in Latinum vertitur *fortitudo Dei*; hic figurans typice Christum, stat juxta fluvium sæculi, et præclara contuetur mysteria.

54. Cernit similitudinem gloriæ Dei, et quatuor animalia in similitudinem evangeliorum, et rotas se invicem continentes in typo testamentorum. Videt et aurigam, id est, Christum, deorsum igne judicii, sursum electri, id est, divinitatis fulgore rutilantem. Comedit quoque librum divinæ legis, in quo scriptum est lamentum poenitentium, et carmen justorum, et væ eorum qui post peccatum poenitentiam non egerunt.

55. Dehinc accipit laterem, in quo obsessa *Jerusalem* pictura describitur, vel in quo sub typo Christi ejusdem *Jerusalem*, id est, totius Ecclesiæ, quæ est e latere Christi formata, mysteria describuntur. Capit et hic propheta somnium sinistri lateris, in typo mortis peccatorum, qui ad lævam positi æterna supplicia sustinebunt: ac demum a sinistro in dextro latere dormire jubetur propter spem eorum qui per mutationem morum resurrectionis gloriam obtinebunt. Aspicit interea et duas virgas sibimet copulatas, in similitudinem circumcisionis, et gentium, sive aquilam sub Nabuchodonosor, velut Antichristi figura, magnis alis, et volucri celeritate totius mundi imperia occupantem.

56. Plangit præterea sub specie principis Tyri beatitudinem diaboli, quam amisit, et ruinam ejus magnam [*Forse*, magna] cum lamentatione deplorat. Ad ultimum, arundinem vel funiculum gestans metitur sub specie sanctorum mystice *Jerusalem*.

tus, ab initio vaticini Isaïæ usque ad ejus interitum, centum ferme anni elabuntur. Neque minor est difficultas in *Jeremia*, quem Isidorus annis LXXII et tribus mensibus prophetasse ait, et suspicor veli menter locum esse corruptum. Nam Hieronymus, comment. ad I ejus prophetae cap., uno et quadraginta annis vaticinatum esse ait, præter illud tempus, quando ductus est in *Ægyptum*; ex Eusebii Chronico, ab initio *Jeremiæ* prophetiæ usque ad eversam *Jerusalem*, colliguntur anni XLV. MAR.

50. Diminutionem vasis prioris. Diminutionem pro comminatione dixit, juxta illud Terentii: *Diminuat ego caput tuum hodie, nisi abis*. MAR.

55. Al., tyrum mortis: et Antichristi figuram. MAR.

57. Inter hæc mystica subjicit quædam moralia, falsos criminatur prophetas, atque speculatoribus præcipit ne reticeant malitiam. Quatuor etiam ultionum pœnas peccatoribus prædicat, animasque redire ad corpora sua prophetat. Ostendit quoque unumquemque **206** pro se rationem Domino redditurum, nec in progeniem posse ultra diffundi labem paterni delicti.

58. Objurgat inter hæc sub Oolla et Oolliba omnem turpitudinem Samariæ et Jerusalem; nativitatemque objicit contumeliosam. Sæpe etiam ad pœnitentiam captivos provocat populos, et post prævaricationem admonet populum redire conversum. Hic autem ætatis suæ anno 35, et captivitatis quinto in Chaldæa exsulans prophetavit: ibique vaticinium consummavit.

*De Daniele.*

59. Daniel, qui interpretatur iudicium Dei, quique etiam de Christo cunctorum manifestior prophetarum est. Denique iste non solum venturum prædicavit, ut cæteri, sed etiam et tempus incarnationis et passionis per ordinem regum et numerum definivit annorum, ita ut potius non videatur futurum prædicere, sed quasi transacta narrare. Hic autem quatuor regnorum cernit frequentius visiones, eorumque differentias sub diversis imaginibus intromittit.

60. De Antichristo quoque ostendit quod ipse sit cornu pusillum, id est, parvo tempore regnurus, et, decem regibus subjugatis, solus postremis temporibus regnurus. ¶ De consummatione Jerusalem vel mundi plura scribit, sive de die iudicii, et regno sanctorum. In fine autem voluminis prophetiæ suæ Susannæ historiam et Belis draconisque fabulas ponit.

61. Hic autem liber apud Hebræos Hebraicis quidem litteris, **207** sed Chaldaica lingua scriptus est. Prophetavit autem in Babylone, quando et Ezechiel.

*De Osee.*

62. Osee propheta, qui intelligitur *salvans*, in duodecim prophetis primus, profundior reliquis in sen-

**A** tentiis, et operosior intellectu. Iste ad eas tribus quæ vocantur Ephraim et Samaria, domum Joseph et Israel, loquitur, sed per Ephraim hæreticos arguit, qui recedentes ab Ecclesiæ unitate, participes facti sunt idolorum.

63. Per Samariam autem eorumdem hæreticorum demonstrat figuram, qui præceptorum Dei custodes esse mentiuntur, et sub prætextu veritatis mendacium colunt. Hic historialiter Judæos in Christo ultimo tempore credituros pronuntiavit. Tertium quoque resurrectionis dominicæ diem prædixit. Prophetavit autem in diebus Ozia regis Juda, sive Jeroboam regis Israel, quando et Isaias.

*De Joele.*

**B** 64. Joel propheta, qui interpretatur *incipiens*. Iste, ad Judam tantum et Jerusalem vaticinium proferens, in principio sui voluminis, post voluptuosa convivia ad luctum provocat Jerusalem, excidiumque ejus pronuntiat. Prædicat quoque vocationem gentium, et super congregatos credentes superventurum Spiritum sanctum. Prophetavit autem sub Joatham rege Juda, quando et Michæas.

*De Amos.*

65. Amos, qui interpretatur *onus*, vaticinavit in Samariam et Jerusalem, tria et quatuor scelera gentium sub totius mundi figura describens. Primum itaque scelus, quia omnes in Adam peccaverunt. Secundum, quia insitam naturæ legem immemores rationis **208** non intellexerunt. Tertium quoque eorum qui datæ legi non obedierunt. Quartum inexpiabile eorum qui in Christo non crediderunt, pro quibus sceleribus intonat Dominus ignem, id est, sententiam æterni iudicii illaturum.

66. Hic autem adventum Christi sub dominica voce ita prædicat: *Ego firmans tonitruum, et creans spiritum, et annuntians in hominibus Christum*. Reliqua autem, quæ de Amasia et Jeroboam, sive Israel loquitur, tropologice ad hæreticos sunt referenda. Prophetavit autem sub rege Ozia, eo tempore quo Osee et Isaias.

tavi in ut ait Varro, quia ita ab eo scriptum puto. AREV.

57. Al., *comminatur pro criminatur*. MAR.

58. Al., *vaticinium suum consummavit*. MAR.

60. *Et Belis draconisque fabulas ponit*. Plerique Codices pro fabulis *fabulam* legebant. Hieronymus tamen prologo in Daniele, unde hæc Isidorus est mutuatus, Susannæ historiam negat, hymnum trium puerorum, Belis et draconis fabulas in Hebræo esse. Eodem modo loquitur prooemio commentariorum ad eundem prophetam, neque vocis insolentia moveri quis debet, ut credat Hieronymi et Isidori testimonio Danielis vaticinium ea parte falsi accusari. Nam fabula, quæ a fando dicitur, ut ait Varro v de Lingua Latina, est res passim vulgata, sive vera, sive falsa sit. Itaque passim ea vox in utramque partem accipitur. Origenes, homil. 5 in Genes.: *Hic jam (inquit) refertur famosissima illa fabula Loth*. Eusebius, III Hist. Ecclesiast., cap. 25: *Audi fabulam, et non fabulam, sed rem gestam de Joanne apostolo*. Hieronymus, ad Philipp. II: *Longum est, inquit, si vellem Samsonis fabulam ad Christi trahere sacramentum*. MAR.

*Ibid.* In nota Marianæ erat ut sit Varro, quod mu-

**D** 62. Al., *peritior pro operosior*. MAR.

63. Al., *eorum pro eorumdem*. — *Ibid.*, *Præceptorum, al., præceptorum Dei legem custodisse se mentiuntur. In Christo ultimo tempore credituros*. Archaismus est, pro *in Christum*, ut Aeneid. II, *Talis in hoste fuit Priamo*. Simili libertate dicendi superius dixit, *transmigratum pro transmigrasse, invisum sunt pro inviderunt*, et alia, quorum inire rationem longum esset. MAR.

65. Al., *Samaria*. MAR.

66. Al., *formans pro firmans. Annuntians in hominibus Christum*. Sic quatuor Codices correctiores; tres alii legebant *annuntians in hominibus Christum suum*, ut est in ipso contextu Septuaginta interpretum, et ut legit Augustinus, XVIII de Civit. Dei, cap. 28. Totus locus ex Amos IV, 13, desumptus est, ubi Vulgata Editio habet: *Quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, nimirum, ut docet Hieronymus, comment. ad eum locum ubi ejus et nostro tempore Hebræi legunt*

*De Abdia.*

67. **Abdias**, qui interpretatur *servus Domini*, inter omnes prophetas brevior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis. Iste contra Idumæam loquens increpat mystice superbiam Edom, prioris videlicet populi audaciam, quod Jacob fratrem suum, id est, Christum ex Hebræorum stirpe creatum occiderit. In monte autem **209** Sion, quæ est Jerusalem, futuram salutem et Sanctum, qui est Christus, annuntiat, atque in monte Esau, per quem figuratur ecclesia gentium, futurum intonat Domino regnum. Prophetavit sub Josia rege Juda, quando et Michæas.

*De Jona.*

68. Jonas, qui interpretatur *columba*, tam sermone quam naufragio suo passionem Christi mortemque, et resurrectionem, figurat, sive quod de navi in mare, tanquam de cruce in terram, projectus est, sive quod, in ventre ceti exceptus, tanquam in sepultura terræ tribus diebus ac noctibus reconditus est, vel quod in figura Ninive poenitentiam mundo prædixerit. In sequentibus autem typum gerit Judæorum, qui salutem gentium, non tantum advenire noluerunt, sed dum venit, invidi [Al., invidi] sunt. Ninive quoque gentium significat speciem, Jonas vero in hoc loco Judæorum.

69. Nam quemadmodum Ninivitarum salus ad æmulationem provocavit Jonam, ita redemptio gentium scandalum exstitit Judæorum. Merito et contra Orientem civitatis sedisse legitur sub umbra hederæ, quia eadem plebs separans se a salute Ecclesiæ, dolore tabida, contra Christum, id est, Orientem Ecclesiæ, linguam suam movere nititur, sedens

כֹּה שָׂדֵד, Septuaginta legerunt גִּשְׁרִיר, atque ea fuit variæ interpretationis occasio. MAR.

*Ibid.* In altero ex meis exemplaribus Hebrææ voces notæ incipiunt a א. AREV.

67. Al., *eorum stirpe creatum. Prophetavit autem sub Josia.* Locus est implicatissimus. Hebræi, ut Hieronymus ait, initio in eundem prophetam, sentiunt hunc esse Abdiam illum qui Achab tempore prophetas pavit in specubus. Dorotheus in Synopsi eundem tertium ducem quinquagenarium ad Eliam missum ait. Utrumque Isidorus ipse sequitur, de Vita et morte sanctor. Hæc si vera sunt, non Ozix tempore vaticinatus est, sed Josaphat, ut habent Codices Septimancensis, Laurentianus, et Hispalensis in membranis. Hieronymo, in Osee 1, Oseas, Isaias, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas σύγχρονος fuerunt. Cum hac opinione convenit lectio quæ est in duobus chartaceis Hispalensibus, nempe sub Ozia esse vaticinatum. Isidorus ipse Abdiam Michææ coætaneum, Michæam Sophoniæ facit. Sophonias sub Josia vaticinatus est, quo tempore Jeremias. Itaque Codices Tarraconensis et Parisiensis prophetam hunc sub Josia vaticinatum esse aiunt. Hanc nos lectionem secuti sumus, tametsi de Joele ait paulo superius: *Prophetavit autem sub Joatham rege Juda, quando et Michæas.* Nisi hoc etiam fortassis loco Joatham legendum sit Josia. MAR.

*Ibid.* Arbitror Marianam scripsisse Joatham legendum sit pro Josia, vel certe hoc voluisse. Vide var. lect. AREV.

68. Al., *indicat pro figurat.* MAR.

69. *Quia adveniente, etc.* II Cor. v, 17. *Prophetavit autem sub Ozia, IV Reg. iv, 15.* Jeroboam filii Joas regis Israel, qui fuit æqualis Ozix, ætate Jonam

A sub umbra legis, quæ umbra a verme arefacta est, quia, adveniente Christo, vetera transierunt, et ecce facta sunt omnia nova. Prophetavit autem sub Ozia rege Juda, quando et Osee, et Amos, et Isaias prophetaverunt.

*De Michæa.*

70. Michæas propheta interpretatur *quis iste?* Comminatur Samariæ iram Domini ob causam simulacrorum, interitumque populo Israel **210** venturum denuntiat. Locum etiam in quo nasceretur Christus demonstrat. Prophetavit autem sub Josia, quando et Sophonias.

*De Nahum.*

71. Nahum, qui est *consolator*, simulacra gentium exterminanda pronuntiat, necnon urbem sanguinum Jerusalem, post cujus interitum pedes anruentantis pacem, id est, Salvatoris adventum proclamat.

*De Habacuc.*

73. Habacuc, *amplexans*, sive *luctator fortis*, in principio voluminis sui describit diabolum cum membris ac moribus suis; in fine vero prænuntiat adventum passionemque Salvatoris.

*De Sophonia.*

73. Sophonias, *speculator mysteriorum Domini, et abscondens*, cernit captivitatem urbis Jerusalem a Romanis futuram, per vocem clamoris a porta piscium, et per collium contritionem, id est, montis Sion, qui est collis Jerusalem; necnon et aliarum gentium eversionem prædicat, terroremque divini iudicii intonat.

C 74. Loquitur etiam contra Moab et Ammon, sed per ipsos tanquam finitimi populo Dei, et proximi

vixisse constat. Falluntur enim qui Jonam eum puerum fuisse aiunt quem Elias ad vitam revocavit, IV Reg. iv. Tametsi Dorothei, Hieronymi magnorumque aliorum virorum auctoritate nitantur. MAR.

70. Al., *populi Israel. Prophetavit autem sub Josia, quando et Sophonias.* Alii Codices legunt *sub Ozia.* Neutrum placet, mallet *sub Ezechia*, propter locum Jerem. xxvi, 18: *Michæas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechix regis Juda.* Ipse initio suæ prophetiæ ait: *Verbum, quod factum est ad Michæam Morasthitem, in diebus Joatham, Achaz et Ezechix, regum Juda.* Fortassis ad Josix regnum pervenit, quando Sophoniam vaticinatum esse constat, quem Isidorus Michææ æqualem facit, Michæam Joeli et Abdix. MAR.

71. *Nahum, qui est consolator.* Sic Septimancensis; at Tarraconensis et Hispalensis, in membranis, *consolatus*, quæ lectio haud contemnenda est. Porro in Seder-holam Hebræi asserunt Joel, Nahum et Habacuc vaticinatos esse Manassis tempore, et quoniam improbus erat, subicuisse ejus nomen. Hieronymus prologo in duodecim prophetas: *In quibus autem, ait, tempus non præfertur in titulo, sub illis eos regibus prophetasse, sub quibus et hi qui ante eos habent titulos prophetaverunt.* Quam opinionem unde desumpsit Hieronymus non invenio. Isidorus sane vaticinis Nahum et Habacuc nulla tempora designavit. MAR.

*Ibid.* E duobus meis exemplaribus Editionis Grialianæ in altero erat *jejunio*, in altero recte *invenio* in nota Marlanæ; quod observatum a me alibi etiam est, ut constet, inter exemplaria ea formis excudenda nonnullas correptiones additas fuisse. AREV.

72. Al., *pronuntiat adventum.* MAR.

catholicis sacramentis, **211** hæretici arguuntur. **A** Hic tertium diem resurrectionis Christi prophetat, atque in adventu Christi totum orbem sub uno iugo Domino servitutum annuntiat. Prophetavit autem sub Josia, quando et Jeremias.

*De Aggæo.*

75. Aggæus, qui interpretatur *solemnis*. Hic in vaticinii sui textu templum Domini restaurandum præcepit, contritionem prædicat gentium, vel commotionem totius mundi prædicit, ac sub figura Zorobabel Christi vaticinatur adventum. Septuagesimo autem anno captivitatis populi prophetavit, duobus tantum mensibus Zachariam vaticinio suo præcedens.

*De Zacharia.*

76. Zacharias, qui nominatur *memoria Domini*, **B** postquam jam Domini patribus prophetavit, vidit virum sedentem super equum rufum, in figura corporis Christi, roseum sanguine passionis, sive myrteta, gentium populum significantia; aspicit et cornua quatuor, sive fabros in figura gentium, quæ Judam et Israel dispergentes, gravi pondere depresserunt.

77. Intuetur similiter et Jesum, sordibus carnis et mortalitate vestitum, quibus ablatis, indutum immortalitate et gloria. Cernit et lapidem, qui est Christus, septem habentem oculos, id est, septiformis spiritus plenitudinem. Inter hæc intuetur torrem et titionem extinctum, id est, diabolum. Candelabrum videt in figura Christi cum lucernis septem, quæ sunt Ecclesiæ; necnon et duas olivas, ad dexteram et ad sinistram candelabri positas, duorum **C** Testamentorum typam significantes.

78. Assumit quoque idem duas virgas funiculi et decoris in typo Judæorum et gentium. Aspicit deinde duas mulieres, id est, hæreticorum plebes, sive Judæorum, in alis suis levantes amphoram, id est, diabolicam doctrinam, massamque plumbi, quod est **212** pondus peccati gravissimum, sive volumen volans, in quo peccata hominum et supplicia describuntur.

79. Videt et quadrigas quatuor, uno prædicationis evangelicæ iugo currentes. Post hoc aspicit equos missos ad prædicationem mundi: primum rufum, passione martyrii. Secundum nigrum, squalore penitentiae. Tertium album, candore baptismatis. Quartum varium, expositione et doctrina fidei. Cernit **D** quoque et tubas, sanctorum gestantes figuram, per quas Dominus mundo canit, atque angulum, in quo duo ex adverso populi junguntur, sive paxillum, figuraliter Christum, infixum in cordibus populorum,

76. Al., in patribus. MAR.

77. Inter torrem et titionem nullum discrimen reperiri puto. AREV.

78. Al., Diabolum, massamque pro diabolicam doctrinam, massamque. MAR.

79. In textu Grialii erat *infixio* pro *infixum*, quod ex aliis et sensu ipso correxi. AREV.

81. Al., *Angelus Dei*.—*Fine*. Al., *finem annuntiat*. Al., *denuntiat*. MAR.

82. Al., *bonos, et sine crimine esse d.*—*Reddendas*, etc. Al., *reddenda a vopulis præcipit*. MAR.

déscribit et pastorem, Antichristum, opus et intentionem in sinistro habentem.

80. Equum quoque in figura plebis hæreticorum, et ascensorem ejus diabolum. Prædicat etiam fontem in domo veri David, patentem in lavacro regenerationis. Alia quæcunque scribit, aut de adventu Domini, aut de ejus passione sunt, aut de sæculi fine, sive iudicio. Prophetavit autem secundo anno Darii regis Medorum, iisdem temporibus quibus et Aggæus, anno septuagesimo desolationis templi et captivitatis populi.

*De Malachia.*

81. Malachias, qui interpretatur *angelus Domini*, in principio vaticinii sui demonstrat odium Judæorum in Esau, et dilectionem junioris populi in Jacob.

In sequentibus autem veteres Judæorum victimas reprobat. Et sacrificium transferri ad gentes annuntiat. In fine vero adventum Domini, diem quoque iudicii justorumque præmia, et impiorum pœnas. Joannem etiam prædicat ante primum adventum Domini missum, et Eliam ante secundum adventum annuntiat esse mittendum.

82. Inter hæc nonnulla moralia et disciplinis congruentia explicat, in quibus corripit populum, sive sacerdotes despicientes nomen Domini, atque ejus sacramenta pollutis oblationibus et sacrificiis **213** violantes. Præmonet etiam episcopos doctos, et sine macula esse debere, et citra personarum acceptionem populos veritatem instruere; discordes quoque arguit, decimas et primitias reddendas in prædicatoribus a populis Ecclesiæ præcipit.

83. Objurgat et eos qui conjuges suas despiciunt, et aliarum amore nectuntur. Similiter et illos qui, miseriam suam dolentes, felicitatem laudant eorum qui hujus mundi prosperis perfruuntur. Prophetavit autem novissimus in Babylone, quando Aggæus et Zacharias.

*De Esdra.*

84. Esdras scribit populum, expleto captivitatis tempore, imperante Cyro rege Persarum, in Jerusalem fuisse reversum; ac sub Zorobabel et Jesu filio Josedech, sacerdote magno, sive Nehemia, muros Jerusalem templumque et altare renovatum, jus quoque sacerdotum restitutum, et sanctæ religionis cultum, multisque opibus gentium principumque Persarum muneribus perornatum.

*De Machabæis.*

85. Machabæorum libri, licet non habeantur in canone Hebræorum, tamen ab Ecclesia inter divinorum voluminum annumerantur historias. Præno-

83. *Suas despiciunt, et aliarum amore nectuntur*. Duo Hispalenses post hæc verba addunt: *Hunc autem Malachiam Hebræi Esdras intelligunt sacerdotem. Nam et complura quæ in hac propheta scribuntur in ejus volumine continentur*. Quæ verba tametsi Hieronymi, præfat. in hunc prophetam, et Augustini xx de Civit., c. 25, auctoritate defendi poterant, tanquam male assuta loco movimus, rejecimusque in hunc locum. MAR.

84. Al., *scripsit, populum*. MAR.



tant autem praelia inter Hebræorum duces gentesque Persarum, pugnam quoque Sabbatorum, et nobiles Machabæi triumphos, foedus quoque amicitiarum cum Romanorum ducibus, actaque legationum.

*De quatuor Evangeliiis.*

86. Evangeliorum prædicatio, quamvis quadrifaria sit, una est tamen, **214** quia ex uno eodemque ore Divinitatis processit. Hæc sunt enim quatuor flumina, de uno paradisi fonte manantia, quæ quadrupli unione decurrunt, ac per totum mundum cœlestis prædicationis ministrant fluentia, gratiæ ac fidei virorem infundunt.

87. Hæc est illa in Zacharia quadriga Domini, in qua per omnem orbem evectus leni jugo colla sibi cunctarum gentium subjicit. Hi sunt etiam, et quos **B** sub quatuor animalium specie visio prophetalis descripsit, id est, hominis, leonis, bovis et aquilæ.

88. Namque primus, scilicet Matthæus, ut homo, ordinem humanæ nativitatis designat. Secundus, scilicet Marcus, ad instar rugientis leonis statim in principio sui divinæ potestatis fortitudinem intonat. Tertius, scilicet Lucas, victimam sacerdotis præmittens, quasi vituli mortem insinuat. Quartus, scilicet Joannes, more aquilæ aspectans cœlum, terram avidus transvolat, atque nativitatem verbi occulta mysterii intelligentia penetrat; sed ex his tria illa animalia, quæ in terra gradiuntur, actualem vitam sequentes, ea tantummodo persecuti sunt quæ homo Christus in terris temporaliter gessit. Quartum autem animal contemplationis acie cœlestia **C** inspicit, et pauca operum, plurima divinitatis sacramenta digessit.

89. — Matthæus itaque in principio regalem Christi sequens prosapiam, et moralem, tamen deinceps potius disciplinam secutus, pauca signorum et plura vivendi præcepta composuit. Item Marcus abbreviator Matthæi, ea quæ in itinere ad rationem vitæ regendæ docebat Petrus, veloci stylo retexuit, gradens pariter **215** inter Lucam atque Matthæum,

86. Al., *Quadrifariam sit. — Virorem. Al., rorem. Al., vigorem. MAR.*

*Ibid.* Nonnulli Edlti titulum præmittunt: *Præfationes librorum Novi Testamenti.* Comparationem quatuor fluminum paradisi adhibuit Isidorus, lib. vi Etymol., cap. 16: *Inter cætera autem concilia quatuor esse scimus venerabiles synodos, quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor Evangelia, vel totidem paradisi flumina.* Vide etiam Sedulium, lib. III, vers. 173. Pro *virorem* melius fortasse est *vigorem.* AREV.

87. Al., *Subegit, vel subjugavit* pro *subjicit*, et *describit* pro *descripsit.* MAR.

88. Al., *Vitulum* pro *vituli mortem.* MAR.

*Ibid.* Insignia evangelistarum eodem modo relata sunt in Allegoriis, n. 130 et seqq. AREV.

89. *Matthæus itaque.* Hæc verba, usque ad illud: *Et in principio fuisse annuntiavit*, in duobus Hispalensibus tantum erant, et suspectæ fidei esse visa sunt, quocirca obelo sunt jugulata, quemadmodum totus ille locus de Epistolis beati Petri, cui initium est: *In prima autem Epistola*, usque ad extremum. Præterea nonnulla alia verba toto opere obelo notata sunt, de quibus ut propria mentio fieret, etsin-

plura tamen ex Matthæo commemorat, non tantum rerum, sed et verborum ordinem servans.

90. Lucas vero historiæ magis ordinem tenens, copiosius cæteris gestorum Christi virtutes enuntiat. Ad ultimum Joannes, naturalia explicans, transvolavit cœlos, et angelos, Verbumque Dei reperit, et in principio fuisse annuntiavit.

91. Ex his primus et ultimus ea prædicaverunt quæ ex ore Christi audierunt, vel quæ ab illo facta vel gesta audierunt. Reliqui medii duo ea tantummodo quæ ab apostolis cognoverunt: quorum quidem Matthæus Evangelium in Judæa primus scripsit, deinde Marcus in Italia, tertius Lucas in Achaia, ultimus Joannes in Asia. Ex quibus solus tantum Matthæus prædicationis suæ historiam Hebraico perstrinxit stylo. Reliqui vero Græci sermonis eloquio ediderunt.

*De Epistolis Pauli.*

92. Paulus apostolus quatuordecim Epistolis prædicationis suæ perstrinxit stylum. Ex quibus aliquas propter typum septiformis Ecclesiæ septem scripsit Ecclesiis, conservans potius nec excedens numerum sacramenti propter septiformem sancti Spiritus efficaciam. Scripsit autem ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses, ad Hebræos, reliquas vero postmodum singularibus edidit personis, ut rursus ipsum illum septenarium numerum ad sacramentum unitatis converteret.

93. Argumenta autem earumdem Epistolarum hæc sunt: imprimis Romanæ plebis fidem collaudat; Corinthios gemina doctrina **216** castigat, apud Galatas per gratiam fidei excludit opera legis, Ephesios magnificat in fide, quam acceperunt; laudat Colossenses pro eo quod in fide perstiterunt; Philippenses Evangelium custodisse gratulatur; Thessalonicenses, in prima Epistola, fide crevisse et operibus, in secunda, persecutiones tolerasse fortiter gloriatur.

94. Instruit quoque per Timotheum et Titum Ecclesias. Philemonem de emendato servo Onesimo rogat.

gulorum ratio redderetur, non judicavimus fore necessarium. MAR.

*Ibid.* Mendum irrepsit in utroque meo exemplari Editionis Grialianæ *verum* pro *rerum.* AREV.

91. *Reliqui vero Græci sermonis eloquio ediderunt.* Hæc multo commodior opinio est, omnes evangelistas, præter Matthæum, Græce scripsisse, quam quæ nuper prodiit, Marcum Latine scripsisse, nullo satis idoneo argumento fundata. MAR.

*Ibid.* Marcum Latine scripsisse tenent nonnulli, qui putant autographum Evangelii sancti Marci asservari Venetiis. Verum somnium est quidquid de autographo hoc dicitur, de quo videri potest P. Blanchini Evangeliarium quadruplex, et Zaccariæ Historia litteraria Italiæ, tom. I, pag. 14 et seq. Non solum Marcum, sed alios quoque evangelistas Latine scripsisse magis absurda opinio est. AREV.

92. *Ad Thessalonicenses, ad Hebræos.* Hebræos non ponit in numero Ecclesiarum, quoniam ad eos scribit, ut paulo inferius ait, qui a fide recesserunt. *Reliquas.* Al., *reliquas vero quatuor.* MAR.

93. Al., *Steterunt* pro *perstiterunt*, et *gratulatur* pro *gloriatur.* MAR.

Ad ultimum Hebræos, qui in Christo crediderunt, et A postmodum persecutionibus Judaicis territi a fide recesserunt, confortat, atque ad gratiam Evangelii revocat.

*De Epistolis beati Petri.*

95. Petrus apostolus scripsit duas Epistolas, quæ canonicæ nominantur. Scripsit autem iis qui, ex circumcissione credentes, in dispersione gentium erant, quæ quidem videntur quibusdam esse planiores; dum tam profundis repletæ sint sensibus, ut per eas qui possunt perscrutari divinæ scientiæ sensum, quasi per breve quoddam receptaculum, magnas sententias et magna sibi mysteria revelari contueantur.

96. In prima autem Epistola scribit regenerationis potentiam, et prophetas, qui prænuntiaverunt futuram Ecclesiæ in passionibus tolerantiam. Admonet deinde pontifices in castitate vivere, et, ut parvulos, sine dolo manere. Demonstrat etiam sanctos lapides esse vivos, et populum acquisitionis, et regale sacerdotium. Inter hæc popularibus bene vivendi ordinem instituit; hortatur mulieres subditas esse, cultuque pretioso non incedere, viros quoque ad modicum uxoribus adhærere, orationem frequentare, et cum omnibus unanimiter vivere. Præterea scribit arcæ mysterium, sive baptismi sacramentum, per quod homo a mundi actibus liberatur.

97. Imperatque fidelibus solius divinæ voluntatis obedire præceptis, nec ultra carnis inservire desideriis. Docet etiam clerum ac populum sibi ministrare vicissim, passionesque Christi nullum pavescere; et de domo Dei inchoare iudicium, et coronari sanctos, **217** mansuetudinem quoque et humilitatem alternam invicem admonet observare, insidiasque diaboli omni sollicitudine præcavere, adjiciens omne opus bonum incipientis per Deum ad consummationem perduci.

98. In secunda autem Epistola alloquitur fideles, in hoc mundo quasi interfectos, atque exhortatur omnes de peioribus ad meliora transire. Scribit etiam justorum memorias refoendas, memoratque pseudopphetas utriusque Testamenti, qui sunt magistri mendacii. Deinde infert diluvii exemplum ad signandum interitum impiorum, et eorum qui, voluptatibus peccatorum injecti, servi corruptionis effecti sunt.

99. Scribit etiam abundare novissimis temporibus derisores, et apud Deum mille annos unum diem haberi prædicat. Inter hæc resurrectionem elementorum, novitatemque cœli et terræ. Ad extremum de Epistolis Pauli loquitur, quas cum quidam indocti non intelligunt, pravo eas sensu evertunt.

96. De verbis quæ hoc numero et tribus seqq. continentur, paulo ante Mariana, ad num. 89. Quod dicitur, *sanctos esse lapides vivos*, etc., alluditur ad verba sancti Pauli: *Dilectis Dei, vocatis sanctis*. AREV.

98. Forte, *voluptatibus peccatorum illecti*. MAR.

102. *Secunda quoque, quam Electæ dominæ scripsit*. Primam Joannis Epistolam ad Parthos scriptam esse, Hyginus in sua epistola decretali, et Augustinus, II

*De Epistola beati Jacobi.*

100. Jacobus frater Domini scripsit unam Epistolam, ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem, cujus sententiæ immensam scientiæ claritatem legentibus videntur infundere.

*De Epistolis beati Joannis.*

101. Joannes apostolus tres scripsit Epistolas, quarum prima, officium charitatis commendans, tota in amore Dei et fraterna dilectione versatur.

102. Secunda quoque, quam Electæ dominæ scripsit, dilectionis hortatur studium; denotat etiam seductores, et ab hæreticis admonet declinandum.

**218** 103. Tertiam autem Caio scribit, in qua colaudat eum in studio veritatis et opere misericordiæ; deinde denotat proterviam cujusdam Diotrepis, et Demetrio testimonium perhibet veritatis.

*De Epistola sancti Judæ apostoli.*

104. Judæ Epistola increpat blasphemantes in Christo, et quosdam impudicos sub exemplo impiorum, qui per superbiam et luxuriam sempiternis ardoribus traditi sunt, pro quibus admonet Ecclesiam ut eos arguat, et ad pœnitentiam cohortetur.

*De Actibus apostolorum.*

105. Apostolorum historia nascentis Ecclesiæ fidem opusque describit, cujus quidem scriptor Lucas evangelista monstratur. Continet autem ea quæ in Judæa vel gentibus per gratiam Spiritus sancti, tam a Petro quam ab aliis apostolis, et specialiter a Paulo, operata vel gesta sunt.

*De Apocalypsi.*

C 106. Joannes, postquam scribere septem jubetur Ecclesiis, aspicit filium hominis sedentem in throno, et viginti quatuor seniores, et quatuor animalia præcedentia ante thronum, in dextera quoque sedentis librum septem sigillis signatum, in quo bellum, egestas, mors, clamor interfectorum, finis quoque mundi notatur et sæculi.

107. Describit deinde duodena millia servorum Dei, qui signantur in frontibus; ibi septem angeli tubis canunt sequenti grandine et igne cum sanguine in terra. Tertia quoque pars terræ ibi comburitur, et tertia pars maris sanguis efficitur; astraque ipsa rutilantia tertiam fulgoris partem amittunt; ibi de fumo putei locustæ producuntur dæmoniorum, accipientes potestatem lædendi qui non sunt agni cruore signati.

108. Præterea comedit Evangelista librum Testamenti oris prædicatione suavissimum, et operis difficultate amarum. Metiturque cœleste templum, describitque verba viginti quatuor seniorum, **219** et arcam Testamenti, ac mulierem amictam sole, pugnamque in cœlis Michaelis cum dracone, ruinamque draconis.

Quæst. evang., q. 39, affirmant. Cassiodorus, lib. de Divin. lect., cap. 14, ait: *Epistola Petri ad gentes; Judæ, Jacobi et Joannis ad Parthos*. MAR.

*Ibid.* In Haganoensi Editione: *secunda quoque, quæ electis scribitur*. Sed inscriptio est: *Electæ dominæ et natis ejus*. De qua sancta femina Electa sermo alicubi fit in Actis martyrum. AREV.

106. Al., *procedentia pro procedentia*. MAR.

Conspicit præterea et Antichristi figuram, habentem capita regni septem, et cornua potestatis, et numerum nominis.

109. Narrat inter hæc et canticum Testamenti novum, speculaturque angelos gestantes pateras, cernitque similiter interitum bestiae, et beatitudinem eorum qui corporis sui vestimenta absque carnis vo-

109. Al., *phialas*; alii, *citharas* pro *pateras*. MAR. *Ibid.* Nonnulli Editi addunt: *Jesum Christum, cui*

luptate munda servaverunt. Exsequitur deinde interitum meretricis Babyloniae, et nuptias Agni, adventum judicii, interitumque Antichristi, et sempiternam punitionem diaboli. Ad ultimum memorat resurrectionem mortuorum, caelique novitatem, et terrae, descriptionemque Jerusalem, flumen etiam baptismi mundum, lignumque vitae Dominum Jesum Christum.

*est honor, gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.* Quæ verba in melioribus desunt. AREV.

## SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

# LIBER NUMERORUM

QUI IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRUNT.

### 220 CAPUT PRIMUM.

*Quid sit numerus.*

1. Non est superfluum numerorum causas in Scripturis sanctis attendere. Habent enim quamdam scientiae doctrinam, plurimaque mystica sacramenta. Proinde regulas quorundam numerorum, ut voluisti, placuit breviter intimare.

2. In principio autem, quid sit numerus definiendum est. Numerus est congregatio unitatis, vel ab uno progrediens multitudo, cujus quidem universitas infinita est, nec ulla potest multitudine terminari.

3. *Par* numerus est qui in duabus æquis partibus dividi potest; *impar* vero, qui dividi æquis duabus partibus nequit, uno medio vel deficiente, vel superante. Pariter *par* numerus est qui secundum parum numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem perveniat unitatem, ut puta, *sexaginta quatuor*. Habet enim **221** medietatem *triginta duo*; hic autem *sedecim*, *sedecim* vero *octo*, *octonarius* vero *quatuor*, *quaternarius* *duo*, *binarius* *unum*, qui singularis indivisibilis est.

### CAPUT II.

*De unitate.*

4. *Unitas* est pars minima numerorum, quæ secari non potest. Idem autem unus semen numerorum, non numerus. Ex ipso enim cæteri manant, vel procreantur; eundemque solum esse (constat) mensu-

ram, et incrementorum causam, statumque decrementorum. Nam omnium incrementa ab ipso incipiunt, rursusque usque ad ejus unitatem perveniunt.

5. Nam et post decem, nisi ab uno rursus incipiatur, nequaquam deinceps numerorum incrementa consurgunt. Idem etiam insecabilis est, nec per ullas partes dividi potest, quia ubique pars est, ubique totus est, ad cujus exemplum unus est Deus, unus est mediator Dei et hominum Homo Christus Jesus. Paraclitus quoque Spiritus unus; una est Mater Ecclesia, fecunditatis successibus copiosa, pro cujus unitatis formula insinuanda angelus ille apud Ezechielem limen portæ Jerusalem calamo uno metitur.

6. Sed et arca Noe desuper collecta in unum cubitum coarctatur; in latere quoque arcæ fit ostium unum. Unum est etiam in Ecclesia baptismum; fides eadem una est. Mundus idemque unus. Solis etiam, quem cernimus, lumen unum. Quam unitatem rite sapientes hujus mundi concordiam, vel pietatem, amicitiamque dixerunt, quod ita nectatur, ut non secetur in partes.

7. Itaque quia divisionem sui unitas non capit, deinde cum unum factum in quocumque defluerit, licet ejus linea insecabilis, ac sine una latitudinis significatione habeatur, tamen conjunctis binarium reddet.

1. Quæ ad hunc librum præfationis loco illustrandum facere maxime possent, ea omnia sedulo a nobis in Isidorianis, cap. 63, exposita sunt, ubi etiam auctores indicantur qui de allegorica seu mystica numerorum interpretatione agunt, quique cum Isidoro nostro ab iis quibus id otium fuerit, conferri poterunt. Quod ait Isidorus, *ut voluisti*, indicat opus ad aliquem fuisse directum; sed quisnam is fuerit, incertum omnino est. Cum liber nunc primum edatur, et ex uno tantum ms. exemplari Taurinensi descriptus sit, neque enim aliud exemplar alibi exstare novi, nullas varias lectiones afferre licet, ac solum nonnullas conjecturas in locis obscurioribus apponam. In multis locis sacræ Scripturæ numeros mysterio aliquo gaudere tradit etiam Isidorus, Etymol.

lib. III, cap. 4. Sanctus Augustinus, quæst. 152 in Genes., lib. 1: *In numeris, quos in Scripturis esse sacratissimos et mysteriorum plenissimos, ex quibusdam, quos inde nosse potuimus, dignissime credimus.*

3. *Par*, etc. Etymolog. lib. III, cap. 5.

4. Addidi *constat*, quod in Isidori operibus solet abesse, ut sæpe animadverti.

5. Sanctus Leander, Isidori frater, in homilia de conversione Gothorum in Actis concilii Toletani III: *Unus est enim Christus Dominus, cujus est una per totum mundum Ecclesia*, etc. De cujus fecunditate multa ibi Leander.

6. Posset legi *unus... baptismus*. Sed nihil mutō.

7. Malim sine ulla... *conjunctio binarium reddit*.

## 222 CAPUT III.

*De binario numero.*

8. *Binarius* numerus prima numerorum procreatio, primaque est forma, parilitatis corporatio, motusque primi, sociusque præcedentis, et frater, est etiam medietatis capax. Nam bona malaque participat quadam discordia, qua sibi invicem adversantur; utpote quæ prima poterit ab adhærente separari, ut bina illa et munda quæ figuraliter introducuntur in arcam, quæ quidem, dum ex parilitate consistant, in se tamen mystice videntur esse divisa.

9. Ad hoc genus pertinent et illi duo in agro, qui invicem discernuntur, quia, adveniente sæculi tribulatione, ex ipsis quidam pertinent in fidem, et rursum vocantur, quidam vero tentationibus cedunt, atque relictæ in profunda laxantur. Præterea concordant et in bonam partem utraque, juxta quod sunt duo Testamenta legis et Evangeliorum; sunt et duæ tabulæ lapideæ, in quibus præcepta legis scripta sunt, totidemque tubæ argenteæ legis et gratiæ erant, in quibus patres ad promovenda castra canebant.

10. Duo etiam Seraphim scribuntur, qui ante thronum sedentes, jugiter hymnum decantantes erumpunt; duæ etiam oliivæ a dextra lævaque lampadis in Zacharia leguntur. Sunt et duo ubera Testamentorum sponsæ, id est, Ecclesiæ in Canticis canticorum; ibi etiam et duo hinnuli gemelli pascuntur inter lilia agri.

11. In Apocalypsi quoque duo testes prophetare jubentur, et in Jeremia duo de cognatione gentis assumuntur. In Evangelio quoque bini de septuaginta discipulis ante faciem Christi mittuntur, et duo pisces in eremo populo dividuntur. Duo sunt et charitatis præcepta, quibus lex tota pendet, atque prophetæ. Unde idem numerus societas est, quo vinculo animæ connectuntur, et quod minus quam inter duos charitas non habetur. Idem quoque numerus etiam justitiam, quo æquis gaudeat pariter ponderatis.

12. Præterea duo sunt et quæ hominem ad beatam vitam **223** perducant, fides, scilicet, atque opus; sed fides constat ex divinitate, opus autem in rectitudine vitæ; quin etiam et duæ vitæ nobis in Ecclesia prædicantur, una temporalis, in qua ex fide vivimus, alia æterna, in qua Deum plena veritatis intelligentia contemplabimur.

## CAPUT IV.

*De ternario numero.*

13. *Ternarius* princeps est imparium numerus, perfectusque census; nam iste prior initium, mediumque finemque sortitur, et centro medietatis principiumque finemque æquali jure componit, qui

8. Multa huc ex Allegoriis Isidori, aliisque ejus operibus biblicis afferri possent; sed nihil est necesse passim in his immorari, cum constet eum sæpe sua repetere.

10. Relege Proœmia, n. 42.

13. *Quia tres unum sunt.* In Ms. erat *qui tres*, etc. Innuitur testimonium sancti Joannis Ep. 1, cap. v, 7: *Tres sunt, qui testimonium dant in cælo, PATER, VERBUM, ET SPIRITUS SANCTUS, et hi tres unum sunt.* Quod authenticum esse ex hoc quoque loco probatur.

**A** dum vere constet ex tribus, secundum aliquid tamen unus est, quia tres unum sunt; unum utique in Divinitate, tres in personarum distinctione; in natura unum, tres in appellatione.

14. Jure ergo hic numerus Trinitatis speciem significat; eodem namque numero in toto orbe sacrosancta Trinitas atque Divinitas prædicatur, eodemque numero trisagion hymnus ab angelis in cælestibus canitur. Arca etiam diluvii tricamerata constructur, ex tribus filiis Noe cunctæ gentes post diluvium reparantur. Hic etiam numerus decies multiplicatus altitudinem arcæ mystica ratione concludit, centies computatus ejusdem longitudinem efficit; cujus quidem numeri exempla in sacris eloquiis copiosa sunt.

**B** 15. Tres namque angelos Abraham sub Trinitatis imagine vidit; tres Isaac puteos effodit; tres Jacob virgas in aquas ob aspectum pecorum misit; trina dies Jonam in corde ceti gestavit; tribus diebus per poenitentiam Ninivitarum populus Dei iram mitigavit. In Evangelio autem tribus servis sumptum Dominus credidit. Lazari quoque mortem idem post triduum superavit. Dilectionis fermentum evangelica mulier in satis tribus abscondit.

16. Tertio Deus, ut calix passionis transiret, oravit. Tertio Petrus Christum negavit, Tertio idem confitendo amavit. Tribus diebus Dominus noster Redemptor in sepulcro quievit. Tertio **224** se discipulis, cum a mortuis resurrexisset, ostendit. In tribus etiam tria sunt quæ commendat Apostolus, in quibus omnis prophetia constat, fides, spes et charitas. Tres sunt evangelici fructus, primus, qui et centenus, martyr; secundus, sexagenarius, virginum; tertius, tricenus, conjugatorum.

17. Tria sunt etiam et quæ [*Fortè, ea quæ*] in Deum non cadunt, mensura, locus et tempus. Tres sunt species animæ, sive motus, cupiditas, ira, vel ratio. Sacræ legis lingua triplex est, Hebræa, Græca, et Latina. Triplex est etiam intelligentiæ sensus, historicus, moralis et mysticus. Unde et philosophi mundi tres sapientiæ partes esse dixerunt: physicam, quæ naturalis; logicam, quæ rationalis; ethicam, quæ moralis.

18. Tria sunt et apud musicos genera sonorum, vox, flatus et pulsus: vox in faucibus, flatus in tibiis, pulsus vero in citharis. Porro genera rationalium creaturarum tria sunt, angelorum in cælo, hominum in terra, spirituum immundorum. Tria sunt inter hæc tempora mundi, ante legem, in lege, sub gratia. Tres quoque partes habentur et orbis, Asia, et Europa, vel Libya. Ternis quoque mensibus

Verum de eo satis superque interpretes, aliique viri docti, qui peculiaribus dissertationibus auctoritatem eorum verborum ex antiquissimis Codicibus sustinuerunt, ut Natalis Alexander, Calmetus, etc.

18. Librarius fortasse omisit in *aere* post spirituum immundorum. Sanctus Hieronymus, in Ephes. vi, 12: *Hæc omnium doctorum opinio est, quod aer... plenus sit contrariis potestatibus.* Ita alii veteres passim. Quod dicitur *vel Libya*, Isidoriano more *vel pro et ponitur.*

anni tempora distinguuntur, et coram tribus testibus A actio cuncta finitur.

#### CAPUT V.

##### *De quaternario numero.*

19. Quid quatuor dicam, in quo numero soliditatis certa perfectio est? Nam ex longitudine, et latitudine, et profunditate componitur decas, quæ plenum efficit; decem enim ex quatuor numeris gradatim surgentibus integratur. Unum enim, et duo, et tria, et quatuor decem faciunt. Similiter et centum ex **225** decade quaternario cumulatus, id est, decem, et viginti, et triginta, et quadraginta, qui sunt centum. Item ac quatuor numeri mille reddunt; id est c, cc, ccc, cccc. Sic decem millia, cæteraque eodem incremento complentur.

20. Numerus autem iste quadratus evangelistarum B quatuor deputatur, qui in quatuor partes, vel in angulos mundi fusi sunt. Quanquam et quatuor sunt paradisi flumina, quæ totum orbem circumfluunt. Arca quoque Noe quadratis lignis construitur. Testamenti denique arca quatuor aureis circulis vehabatur.

21. Vestis etiam sacerdotalis in lege quatuor coloribus, id est, hyacintho, bysso, cocco, purpuraque ex auro contexitur. Præterea et quatuor venti terræ in Ezechiele aspirant, ut in figuram futuræ resurrectionis arida ossa consurgant; totidemque venti cœli, id est, angelicæ potestates, apud Danielem pugnantes, irruunt in mare hujus sæculi magnum. Idem quoque Daniel quatuor regna mundi sub diversis figuris exponit.

22. Similiter Zacharias quatuor cornua regnorum totidemque fabros describit, et quatuor quadrigas Evangelii, missas in quatuor cardines cœli. Item apud Joannem quatuor animalia vultus sibi differentis describuntur, qui in senis alis numerum viginti quatuor seniorum efficiunt. In creaturis autem rerum quatuor sunt terræ partes, quatuor cœli frontes, Oriens, Occidens, Septentrio, sive Meridies.

23. Quatuor etiam mundi elementa habentur, ex quibus universa subsistunt, ignis, aer, aqua, et terra. Annus quoque quatuor temporibus volvitur, æstatis, autumnus, hiemis atque veris. Ipsa denique hominis natura ex quatuor est elementis concreta, ex calido et frigido, humido atque sicco. Virtutes quoque animi quatuor describuntur, justitia, prudentia, for-

litudo et temperantia; totidemque e contrario vitia, cupiditas, metus, dolor et gaudium.

24. Mortalium quoque rerum quatuor vitæ sunt, initium, augmentum, status et declinatio. Quatuor etiam genera animalium in mundo habentur, id est, cœlestia, pennigera, aquatilia, sive terrestria. Iris et ipse cœlestis quadricoloris splendore variatur. Quatuor quoque quadrantibus ratio bissexti colligitur.

#### CAPUT VI.

##### **226** *De quinario numero.*

25. Sequitur *Quinarius* numerus, qui, sive cum aliis imparibus, sive cum suo genere sociatur, se semper ostendit. Nam quinque per quinquies faciunt viginti quinque, et quinquies terni quindecim, et quinquies septem triginta quinque; et quinquies novem quadraginta quinque. Illic præterea numerus legi est attributus; lex enim quinque libris completitur [*Fortè comprehenditur*]. Unde et Apostolum in Ecclesia quinque verba loqui delectat.

26. Sed et quinque cubitis altare in lege per quadrum construitur; totidemque urbes in Isaia Chananæa lingua loquuntur. Sunt et quinque virgines prudentes in Evangelio, sunt et alix quinque fatuæ. Panes quoque divisi populo quinque. Mnas præterea quinque et talenta quinque. Item secundum mundi philosophos zonæ terræ quinque, et apud Latinos vocales litteræ quinque.

27. Sensus quoque corporis quinque, visus, auditus, odoratus, gustus et tactus; totidemque habitatorum mundi genera, id est, homines, quadrupes, vel reptantes, natantes, sive volantes. Præterea et quinquennio lustrum finitur, olympias quinquennio terminatur.

#### CAPUT VII.

##### *De senario numero.*

28. *Senarius* numerus primus et perfectus, et partibus suis primus impletur. Nam sextam sui intra continet, quod unus; tertiam, **227** quod duo; et dimidium, quod tres; hæc enim summa in unum ducta, id est, unum, et duo, et tria sex faciunt. Nullus autem ante senarium invenitur qui suis partibus, dum dividitur, impleatur, cujus perfectio etiam ipso opere mundi clarescit.

29. Sex enim diebus perfecit Deus opera sua. Primo die condidit lucem, secundo firmamentum, tertio speciem maris et terræ, quarto sidera, quinto et pisces, et volatilia, sexto hominem, atque animantia.

19. In Ms. magis videbatur *plenam*, quam *plenum*. Fortasse Isidorus scripsit *plenam perfectionem*, et paulo ante *profunditate et sublimitate*. Denarii perfectionem sæpissime sanctus Augustinus commendat, quem in hac numerorum mystica expositione Isidorus libenter sequitur.

22. In Ms. erat *differentiæ*. Fortasse Isidorus scripsit *vultu sibi differentia*. De re ipsa vide Apocalypsin, cap. iv.

24. Fortasse, *quadricolori splendore*. Irin, sive arcum cœlestem colorum familiam omnem parere, nigro alboque coloribus exceptis, tradunt ii qui phænomeni hujus naturam accurate expresserunt; quæ de re, præter physices et optices scriptores, nonnulli

peculiares tractatus exstant. Isidorus fortasse innuit quatuor esse præcipuos colores, qui in iride apparent, qui tamen inter se variantur.

25. De quinario numero sanctus Augustinus enarrat. in psalm. cXLVII, n. 40, et alibi. Quod Apostolum in ecclesia quinque verba loqui delectet, nescio sane quo pertineat.

28. Infra etiam, num. 48 : *Octonarius primus et perfectus est*. Non male hoc loco esset : *Senarius numerus primus est perfectus*. Præstaret etiam legere : *Nam sextam sui partem intra se continet*.

29. De sex ætatibus mundi alibi etiam Isidorus in Etymologiis, in Chronico, etc. Sed hic locus fortasse integer non est, satis tamen intelligitur.

Sex etiam dies sunt, quibus ætatibus mundus perficitur, quarum prima est ab Adam usque ad Noe, secunda hinc usque ad Abraham, tertia usque ad David, quarta usque ad Transmigrationem, quinta usque ad adventum Christi, sexta, quæ nunc ætas est, usque in finem mundi.

30. Annus quoque ipse senario numero consummatur; sexagenarius enim numerus dierum sexta pars est, cujus summa per senarium primi versus multiplicata, id est, sexies sexaginta, CCCLX. Residui sunt quinque dies, quibus si adjiciuntur quadrante partes, totum senarium numerum faciunt. Siquidem et ipse quadrans ex his consistit.

31. Idem ipse Senarius numerus quadro et solido quaternario sociatus, horas diei noctisque metitur. Nam quater seni viginti quatuor efficiunt. Præterea hujus numeri perfectio et in ætatibus hominum, et in rerum gradibus invenitur. Sex enim ætatibus cursus mortalium consummatur, hoc est, infantia, pueritia, adolescentia, juventute, senectute, senio. Sex sunt et gradus omnium rerum, id est, non viventia, ut lapides; viventia, ut arbores; sensibilia, ut pecudes; rationabilia, ut homines; immortalia, ut angeli. Novissimus et summus gradus est, qui est super omnia Deus.

32. Item naturalia officia, sine quibus esse nihil potest, sex sunt; id est, magnitudo, oculi, figura, intervalla, status et motus. 228 Item ipsius motus sex differentiae sunt. Nam movemur ante, a tergo, dextra, lævaque, sursum, atque deorsum. Sunt quoque exempla multa hujus numeri in sacris eloquiis. Nam sexto die homo ad Dei formatur imaginem, et sexta ætate mundi Salvator venit in carnem, et sex diebus jussum est populo in deserto manna colligere.

33. Hinc et Ezechiel quoque in dextera viri calamum sex cubitorum vidisse se narravit. Ipse etiam templi frontes sex cubitis in altum scripsit. Idem sex agnos in holocaustis principem offerre mandavit. In Evangelio quoque sex hydrias plenas aquis Christus in vini saporem convertit. Sex etiam dies idem ante Passionem ingrediens in Jerusalem super asinum sedit. Sunt et alia plura, sed propter legendi fastidium omittuntur.

30. Quadrante partes quid sit, non intelligo. Legerem quadrantis partes. Lumen afferet Plinius de anni diebus loquens: Ad CCCLXV (dies) adjiciunt etiamnum intercalarios diei noctisque quadrantes. Ex quo apud Isidorum reponendum censeo: Siquidem et ipse quadrans sex horis consistit; nam quadrans diei sex horæ sunt, et ante correctionem Kalendarii Gregoriani CCCLXV diebus ad annum complendum sex integræ horæ adjiciebantur.

31. Deerat in ms. conjunctio et post ætatibus hominum.

33. Mutavi offerri, quod ms. exhibebat, in offerre. Vide Ezechielis verba, cap. XLVI, 4.

34. De numero septenario mira passim narrantur, nonnunquam etiam superstitiosa. Fluddius De microcosmi historia, tract. I, sect. I, lib. I: Ego, inquit, hominem doctissimum novi, qui virtute hujus numeri septenarii, cujusdam quasi oraculi assistentia, quæ-

## CAPUT VIII.

## De septenario numero.

34. Septenarius numerus a nullo nascitur, nec generat, nec generatur. Nam omnes numeri intra decem positi aut gignunt alios, aut gignuntur ab aliis. Iste nec gignit, nec gignitur. Sex enim et octo generantur tantummodo. Quatuor autem, et duo et creant, et creantur. Septem nihil gignit, nec ab altero gignitur.

35. Hic autem numerus septenarius juxta legitimum est; sive cum testificatur, ut septuaginta, et septingenti, sive cum toties in sese septies centeni septem; quique etiam juxta sapientes mundi ea ratione perfectus habetur, eo quod ex primo pari, ac primo impari constat. Primus autem impar ternarius est, primus par quaternarius, 229 ex quibus duobus ipse septenarius consummatur; qui etiam partibus istis multiplicatus duodenarium reddit. Nam sive ter quaterni, sive quater terni duodecim faciunt. Sed per tres Trinitatis mysterium, per quatuor virtutum actio illustratur; ac per hoc in his partibus, ut per Trinitatis speciem actio virtutum perficitur, et per representationem virtutum usque ad Trinitatis notitiam pervenitur. Rursus autem cum ad duodenarium surgit, et duodecim apostolos septiformis gratiæ Spiritus perfectos ostendit, quorum prædicatio [Forte prædicatione] per quatuor virtutum genera Trinitatis fides in toto orbe crescit.

36. In Scripturis autem sanctis iste numerus interdum omne tempus sæculi hujus, interdum requiem significat, nonnunquam Ecclesiæ unitatem demonstrat. Pro universo ponitur, ut est illud: Septies in die laudem dixi tibi (Psalm. cxviii, 164), id est, omni tempore. Idem enim propheta hoc alibi significat pro toto tempore, dum dicit: Semper laus ejus in ore meo (Psalm. xxxiii, 1). Hinc alibi legitur: Septuplum accipiet in isto sæculo. Item æterna requies septenario numero significatur, cum dies septimus in requiem Domini sanctificatus vocatur, in quo jam sit vespera, quia nullis finibus temporum requies æternæ beatitudinis coarctabitur.

37. Inde etiam et in lege septimus dies feriatus esse præcipitur, ut requies in ea æterna significetur. Inde est, quod post resurrectionem suam Dominus

stiones dubias atque ancipites resolvere non dubitavit, atque etiam de occultis tam præsentibus quam futuris quodammodo divinare pollicitus est.

35. Fortasse, septenarius jure legitimus est. Deest aliquid in verbis, sive cum toties, etc. Mox substitui per quatuor virtutum genera, cum in ms. esset, et quatuor virtutum genera, nullo sensu. De numero septenario confer sanctum Augustinum, serm. 51, cap. 23, et aliis etiam in locis.

36. Verba septuplum accipiet in hoc sæculo, non reperio quo in loco existant. Fortasse pertinent ad caput IV Genesis, 15: Omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. Sanctus Augustinus, serm. 114, hæc verba omisit, superiora protulit: Quid est ergo septies? semper, quotiescunque peccaverit, eumque pœnituerit. Hoc enim est: Septies in die laudabo te, quod est in alio psalmo: Semper laus ejus in ore meo.

cum septem discipulis convivasse describitur. Tertio A igitur genere septenario numero sanctæ Ecclesiæ universitas figuratur, dum per speciem ad genus transitur.

38. Unde et Joannes in Apocalypsi septem scribit Ecclesiis, dum septem sint solæ quæ specialiter nominantur, sed una Ecclesia, quæ septiformis gratia Spiritus perfecte in toto mundo diffunditur; scriptum est enim: *Una est columba mea, una perfecta mea* (Cantic. vi, 8); his enim tantis significationibus numerus iste in Scripturis eminentior est præ cæteris, utpote quem Dominus in requiem suam sanctificavit, et in quo futuræ resurrectionis requiem repromisit.

**230** 39. Convenienter itaque septenario numero significatur Spiritus sanctus; unde et sanctificatio in legē ad diem septimum pertinet. Nam nullum diem Deus sanctificavit operis sui, sed sanctificavit tantum septimum, in quo requievit ab operibus suis. Jure ergo septiformis Spiritus imaginem portat, qui per divinitatis plenitudinem in Christo inhabitat, Isaia testante propheta: *Et requiescet, inquit, Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini* (Isa. xi, 2).

40. Unde et Zacharias sub imagine Christi lapidem habentem oculos septem scribit. Hujus ergo numeri exempla in divinis voluminibus copiosa sunt. Septimus enim ab Adam transfertur Enoch. Et septimus computatur Lamech, qui septem vindictas solvit Cain. Septimo die ingressionis Noe diluvium fuit, et septimo mense residens arca quievit. Septena quoque animalia introierunt in arcam; et septem diebus in veteri lege celebrari præcipitur pascha. Candelabrum autem septem ramorum in tabernaculo testimonii Moyses legislator constituit.

41. Arca quoque Testamenti clangentibus tubis septies circumacta Jericho muros subvertit. Elisæus namque septies super mortuum puerum excitavit. Septem quoque mulieres in Isaia virum unum apprehenderunt; totidemque fratres apud Sadducæos mulieri nubunt, sibimet succedentes. Septem etiam panes populo in Evangelio dividuntur, et septem sportæ superfuerunt.

42. Septem etiam Ecclesiis apostolus Paulus scribit, id est, Romanis, Corinthiis, Galatis, Ephesiis, Philippis, Colossis, Thessalonicis. Et Joannes in Apocalypsi vidit stantem Christum in medio septem candelabrorum, id est, Ecclesiarum Ephesiorum, Smyrnsensium, Pergamorum Thyatirarum, Sardium, Philadelphiorum, et Laodiciorum.

42. Item apud eundem septem in dextera Dei stellæ leguntur, et septem signacula libri Agnus occisus resol-

39. In Vulgata: *Et requiescet super eum Spiritus, etc.*

41. Quod de Elisæo dicitur, depravatum videtur. Lib. IV Reg., cap. iv, 33 et seqq., cum Elisæus bis aut ter super puerum mortuum incubuisset, *oscitavit puer septies*, quod fortasse innuere voluit Isidorus.

43. *Per septem de uno quoque, etc.* Mendum certe subest, quod ita emendari potest: *Per septem, uno*

vit, et septem angeli **231** tubis canunt, et septem accipiunt potestatem septem plagarum. Septemque quoque muro Jerusalem cœlestis fundatur, et septem levitæ ab apostolis eliguntur. Hic numerus multiplicatus per septena, de uno quoque ter mysterio unitatis adjectio quinquagenarium efficit, in quo die post Ascensionem Domini promissus a Patre Spiritus sanctus super credentes descendit. Item per annorum curricula septies in sese multiplicatus, adjecta monade una, ad quinquagenarium pervenit, ac perpetuam requiem jubilæi ostendit; quanquam sit et in eo aliquid contrarium, ut legimus bestiam septem capita habentem. Sunt et septem dæmonum principalia vitia. Infinita quippe exempla hujus numeri in sacris eloquiis.

44. Sed iterum transeamus ad alia, quæ numerum assignant. Septem apud veteres annumerantur genera philosophiæ, prima arithmetica, secunda geometria, tertia musica, quarta astronomia, quinta astrologia, sexta mechanica, septima medicina. Idem quoque septenarius numerus formam lunæ complectitur; tot enim habet luna figuras; prima namque bicornis est, et secunda sectilis, quæ medilunia appellatur, tertia dimidia, quarta plena, quinta, id est, dimidia ex majore, sexta id est sectilis, septima vix, quod et prima, bicornis. Nam tres formas prædictas eadem figura definiens repetit. Hic etiam numerus et nomina lunæ significat. Nam unum, duo, tria, quatuor, quinque, et sex, et septem viginti octo faciunt.

45. Item tot sunt circuli, tot planetæ cœli, tot dies mundi, totque transfusiones elementorum. Nam ex igne aer, ex aere aqua, ex aqua terra, id est ascensio, ex terra aqua, ex aqua aer, et ex aere ignis. Porro septimana partus hominem absolutum perfectumque dimittunt. Septima quoque die ægri periclitantur. Vocales quoque Græcæ litteræ septem habentur.

46. Ipse autem homo septem meatus habet in capite sensibus præparatos, duos oculos, auresque, et nares totidem, et os unum. Parvulis etiam septimo mense dentes emergunt, septimo anno mutantur. Item secunda hebdomada, id est, quarto decimo anno infans pubescit, et possibilitatem gignendi accipit. Tertia vero lanuginem **232** et florem genarum producit. Quarta incrementa staturæ definiuntur; quinta juvenilis ætatis plena perfectio datur; sexta defluxio est, septima senectutis initium.

47. Item septem naturas abstrusas membra mortalium, id est, linguam, cor, pulmonem, lienem, jecur, et duos renes. Item septem corporis partes hominem perficiunt, id est, caput, collum, pectus, venter, duæ manus, totidem pedes, et in vertice axis cœlestis.

quoque propter mysterium unitatis adjecto, quinquagenarium efficit. Aut per septem monade una propter, etc.

44. Corrigendum puto *septima bis, quod, etc.*

45. *Septimana partus, etc.* Obscurum id et forte mendosum.

46. Melius videretur *sexta deflexio est.*

## CAPUT IX.

## De octonario numero.

48. Octonarius primus et perfectus est; nam ex primo motu, id est, ex duobus per duos quatuor generat, et bis facit octo ad octo perfectum. Hic autem numerus sanctus est, et in figura veræ circumcisionis ascriptus. Quin etiam et septenario numero primus est, et ex septem est, sicut in principio idem, qui fuit octavus in creatione mundi, et perfectio unitatis est.

49. Sed sicut in septenario numero præsens vita volvitur, et designatur, ita per octonarium spes æternæ resurrectionis ostenditur. Hoc enim die Dominus a mortuis resurrexit, qui scilicet a passione Domini computatur tertius; in ordine creationis mundi, ut prædictum est, post septimum reperitur octavus ad demonstrandam utique futuræ resurrectionis beatitudinem; quod non immerito Scriptura sic ait: *Da partem septem, nec non et octo, quia ignoras quid mali futurum sit super terram; quasi diceret: Sic dispensa sollicite temporalia, ut studeas cogitare æterna: necesse est namque ut bene agendo præcogites, quia de futuris iudicii malis quid denuo tibi incurrat, incertus es (Eccle. xi, 2).* Convenit denique numerus iste et Domino, et ejus corpori, quasi uni, et septem.

50. Inde est, quod octo animæ cum Noe introierunt in arcam. Sed in illis septem septiformis Ecclesia designatur, in octavo Noe **233** Christus, qui est caput Ecclesiæ, figuratur. Ad hoc etiam pertinet quod in Michæa legitur, *septem pastores, et octavus utique* **C** Christus cum septiformi corpore suo. In Evangelio quoque de hoc numero legitur, quod post dies octo coram tribus discipulis suis facies Domini in monte refulsit.

51. Idem etiam Salvator post octo dies resurrectionis Didymo se non credenti manifestavit. In sese triplicatus iste numerus propter Trinitatem viginti quatuor seniores efficit qui coronas suas efferunt eorum Agno. At contra octavus scribitur in Apocalypsi diabolus, qui inter septem reges Romanorum a Joanne visus est, quasi occisus, octavus utique, sed in prodicione. Denique et octo principalia vitia describuntur, ex quibus multitudo omnium vitiorum exoritur, id est, invidia, iracundia, tristitia, avaritia, **D** ingluvies, luxuria, inanis gloria, superbia.

48. Cum pro octava multi inscribantur psalmi, nata hinc occasio est indagandi mysticas interpretationes hujus numeri, quæ sere Isidorus complectitur ex Ambrosio, Augustino et aliis. Vide Onomasticum Buri et Hierolexicum Macri.

52. Quædam hic verba mutavi, ut sensum redderem; nam in Ms. erat *magis perfectio dicitur... secundum alios... nam dum primi versus teneat... indigus est, quasi adjiciatur ad novam certam.*

53. Allegoria de numero novem leprosum explicatur latius a sancto Augustino, lib. ii Quæstion. Evang., quæst. 41, n. 4. Pro *quamvis in eis* in Ms. erat *quam in eos.*

54. Substitui *primi versus* pro *primus versus*, quod erat in Ms. Versus primus est veluti prima decas.

## CAPUT X.

## De novenario numero.

52. Novenarius secundum se perfectus numerus est, et inde magis perfectus dicitur, quoniam ex tribus perfectis per formam ejus multiplicatus completur. At vero secundum alios imperfectus est; nam ut primi versus finem teneat, uno tamen semper indigus est, qui si adjiciatur ad novem, certam perfectionis atque integritatis regulam complet, in quo novenario numero illi accipiuntur, qui imperfecti sunt, et ad decem præcepta legis nequaquam perveniunt.

53. Ex hoc numero sunt illi novem leprosi in Evangelio, qui ab unitatis consortio seclusi, mundatori suo per superbiam gratias non egerunt. Ex eodem numero accipiuntur a quibusdam et illi nonaginta novem, qui non indigent poenitentia, dum inaniter semetipsos justificant; quamvis in eis quidam cœlestes figuras intelligant. Præterea [*Forse, Propterea*] Hebræi novem libros esse propheticos dicunt, et **234** gentiles novem musas finxerunt, quibus perfecta scientia consistit modulationum.

## CAPUT XI.

## De denario numero.

54. Denarius vero ultra omnes habendus est numerus, quia omnes numeros diversæ virtutis ac perfectionis intra se continet; qui licet primi versus finis sit, secundæ monadis complet auspiciam, et formulam unitatis adimplet; in quo tantus fit complexionis terminus, ut ultra numerus nequaquam procedat, sed denuo ad unitatem recurat, sicque deinceps pro infinita numerorum multitudine habeatur.

55. Est autem in Scripturis sanctis legitimus, sicut et septimus, nunc perfectionem significans, nunc aperte totum demonstrans, sicut Daniel, qui omnem Ecclesiam, sive angelorum multitudinem infinitam denario numero complexus est, dicens: *Millia millium ministrabant ei (Dan., vii, 10).* Unde et psalmus: *Currus, inquit, Dei decem millibus multiplex millia lætantium (Ps. lxxii, 18).*

56. Denique hic numerus Decalogi legi ascribitur. Decem enim notissima præcepta legis. Ab Adam progenies usque ad Noe denario numero terminatur; in cujus numeri figura et David propheta in Psalterio decem chordarum cantavit, in cujus typum Salo-

Scripsi etiam *secundæ monadis* pro *secundi monadis*, quod, opinor, librarii error est. Quod autem denarius secundæ monadis auspiciam complet, denotat, ut arbitror, denarium complere unam decadem, quæ est unitas decadem, sicut primus numerus, sive origo numerorum est unitas numerorum.

55. Librarius, ut par est credere, omisit verba Danielis quæ sequuntur: *Et decies millies centena millium ministrabant ei.* Nam in hoc *decies* Isidori ratio versatur.

56. Quædam hic mutavi, ut commodum sensum redderem. Codex ms. sic habebat: *Decalogi legis ascribitur. Decem... Ab Adam pro genere est usque ad Noe denarius numerus terminatur.* Vide n. 62.



mon rex decem candelabra in domo Dei dextra læ-  
vaque constituit.

57. Denique in Zacharia decem sunt homines, sub  
specie omnium gentium fimbriam Christi tenentes.  
Decem sunt et in Evangelio virgines, quæ in sensi-  
bus carnis et spiritus, quinario numero geminato,  
**235** intelliguntur. Decem etiam leprosi mundantur  
a Domino, novem ex eis ab unitate seclusis. Decem  
sunt præterea urbes, quas si bene rexeris, cordis et  
corporis sensus duplicato numero accipies in futurum.

58. At contra in Exodo decem plagis percussa est  
Ægyptus, et in Apocalypsi decem cornua procedunt  
ex mari, et decem dies pressurarum Ecclesiæ scri-  
buntur, in quibus status hujus vitæ, et tempus osten-  
ditur. Apud Salomonem autem decem mensibus in-  
fans coagulatur in sanguine. Sunt et alia sexcenta. **B**  
Sed hæc de denario dixisse sufficiat.

59. Hæc est primi versus numerorum regula, hæc  
sacramenta, genera et species differentiæ perfectio-  
nis. Omnes autem primi versus numeros recapitu-  
lantes sub hac veritate tractemus. *Unus* numerus  
non est, sed origo numerorum omnium est. *Binarius*  
prima pars est, *ternarius* ordine et virtute primus.  
*Quaternarius* duobus paribus constat. *Quinarius* sibi  
genius est. *Senarius* in opere mundi perfectus est,  
et ab imparibus par est. *Septenarius* legitimus est, et  
interdum pro toto est.

60. *Octonarius* a paribus par est. *Novenarius* a  
perfectis imparibus impar est. *Denarius* perfectus  
atque finalis est. Termini autem numerorum, vel  
limites isti sunt: unus, decem, centum et mille. **C**  
Hucusque ad regulam primi versus disputatum est.  
Nunc de secunda [*Forte*, nunc de secundo] tractemus.

#### CAPUT XII.

##### *De undenario numero.*

61. *Undenarius* numerus prima secundi versus  
monas est, qui imparibus suis non habet amplius,  
nisi solam undecimam, quod est, sicut quinarius so-  
lam quintam, et ternarius solam tertiam. In Scriptu-  
ris autem undenario numero transgressio præcepti  
significatur, sive diminutio sanctitatis. Unde et un-  
decimus psalmus sic inchoat, dicens: *Salvum me fac,*  
*Domine, quoniam defecit sanctus.* **236** Sicut enim  
per denarium scribitur perfectio beatitudinis, ita per  
undenarium transgressio legis.

62. Hinc est quod Adam progenies per Cain us-  
que ad diluvium undenario numero terminatur, ad  
significandum scilicet peccatum, quod per transgres-

57. In Ms. erat *accipiet* pro *accipies*.

58. In Ms., hic et alibi, in *Apocalypsin* pro in *Apo-  
calypsi*.

59. *Sibi genius est*. Id est, ut puto, quod num. 25,  
*se semper ostendit*.

61. *Forte, qui in partibus suis... quod est unum,*  
*sicut*.

*Ibid.* In Ms. *monades* pro *monas*.

*Ibid.* Ex sancto Augustino serm. 51, cap. 23 et  
alibi.

62. Progenies ab Adam usque ad Noe dicuntur  
decem supra, num. 56. Hic dicuntur undecim pro-  
genies usque ad filios Noe. Rationem explicat Isido-  
rus, cap. 6 in *Genesis*, n. 29. Reposui *undecimum*

*undecimum* sionis superbiam fit. Nam et vela cilicina, quibus  
tabernaculum tegebatur, undecim fieri jubentur, ut  
et per numerum peccatum, et per cilicium punctio-  
nes atque lamenta peccatorum significarentur. In  
Daniele quoque undecimum bestiæ cornu esse doce-  
tur, ad demonstrandum illum auctorem transgres-  
sionis diabolum, et filium ejus Antichristum, cujus  
regni virtus in peccati potentia exaltatur.

63. Nam et Petrus, cadente Juda, ne in undenario  
numero apostolorum summa permaneret, duodeci-  
mum Matthiam sorte electum constituit, metuens ne  
in numero transgressionis consisteret summa apo-  
stolicæ veritatis, licet et hic numerus in ratione  
temporum reperitur ascriptus. Undecimo namque  
Kalendas Aprilis factus fuisse legitur mundus. Un-  
decim etiam perhibentur dierum epactæ, quæ per  
singulos annos ad cursum lunæ adjiciuntur.

#### CAPUT XIII.

##### *De duodenario numero.*

64. *Duodenarius* numerus inter alios numeros le-  
gitimus ex legitimis numeris est. Propterea septe-  
narii partes altera pro altera multiplicatur. Nam  
quater terni, vel ter quaterni eundem numerum fa-  
ciunt, hic autem partibus suis simul ductus non tam  
consummatur, sed exceditur. Ampliorem quippe de  
se ipsum **237** numerum reddit; nam partes ejus  
usque ad sedecim perveniunt. Habet enim has quin-  
que, duodecimam, quod est unum, sextam, quod duo,  
quartam, quod tres, tertiam, quod quatuor, dimi-  
diam, quod sex.

65. Itaque unum, et duo, et tria, et quatuor, et  
sex, in summam ducta, sedecim sunt. Tali ergo ra-  
tione plusquam perfectus habetur. Hic autem duode-  
narius numerus, ut prædiximus, in Scripturis legiti-  
mus, sive cum pro toto ponitur, sive cum in se mul-  
tiplicatur: pro toto ponitur, ut XII throni, et XII  
tribus, dum per XII thronos omnes judicantes, et per  
duodecim tribus omnes gentes significantur.

66. Pro se ipso autem, sicut duodecim per duo-  
decim centum quadraginta quatuor efficiunt, quo  
numero omnis Ecclesia designatur. Idem autem fre-  
quentior est in Scripturis, et inter omnes numeros  
habetur insignior propter summam patriarcharum et  
apostolorum.

67. *Duodenarius* est numerus apostolorum, idem  
etiam et patriarcharum; sunt enim et totidem mino-  
res prophetæ. Lapidés etiam duodecim, quos sacer-  
dotes gestabant in pectore. Duodecim præterea in  
*bestiæ cornu* pro *undecim bestiæ cornu*. Posset quoque  
legi *undecim bestiæ cornua*. Sed ex Daniel. vii, 20,  
præferendum videtur *undecim bestiæ cornu*.

63. Nonnulli veterum mundum autumnus conditum  
asseruerunt; sed plerique Patres verno tempore crea-  
tum mundum tenent, Cyrillus Hierosolymitanus, Ba-  
silius, Nazianzenus, Ambrosius, Theodoretus et alii.  
Confer concilium jussu Victoris papæ a Theophilo  
Alexandrino celebratum in append. 8, tom. III,  
pag. 515.

64. In Ms. erat *nam quaterni* pro quo lego *nam*  
*quater terni*. Pro *exceditur* posui *exceditur*. Fortasse  
legendum *simul ductis*, et *non tantum consummatur*.

lege apostolici fontes leguntur, juxta quos septuaginta creverunt palmæ; duodecim namque Israel tribus vocantur. Duodecim etiam exploratores ad terram sanctam mittuntur, quibus botrus in ligno sub typo Christi defertur.

68. Denique et propter æternitatis testimonium de Jordanis amne lapides duodecim auferuntur, qui ponuntur in loco ubi secundo circumcisis est Israel. Porro Elias ex duodecim lapidibus ædificavit altare, et apud Matthæum XII fragmenta cophinorum superfuerunt in solitudine. Item in Apocalypsi de singulis patriarcharum tribubus duodecim millia signantur in frontibus. Super caput quoque Agni corona duodecim stellarum resplendet, et fundamenta etiam Jerusalem ex duodecim pretiosis lapidibus sunt, et ipsa civitas XII stadiis est undique versum, et ejusdem civitatis XII portarum ingressus habetur.

69. Hic duodenarius numerus sexies multiplicatus facit septuaginta duos discipulos, qui missi sunt ad prædicandum per totum mundum in septuaginta duabus linguis divisum. Item multiplicatus in sese efficit centum quadraginta quatuor, qui est mensura murorum Jerusalem.

**238** 70. Idem ipse quoque multiplicatus facit centum quadraginta quatuor millia signatorum, id est, universitatem sanctorum. Præterea et in temporibus et in partibus mundi convenit numerus iste. Duodecim enim mensibus explet sol iste visibilis annus: duodecim etiam flabra ventorum universum peragrant mundum. Duodecim etiam horæ sunt diei, totidemque horæ sunt noctis.

#### CAPUT XIV.

##### *De denario ternario numero.*

71. *Denarius ternarius* numerus propter tria et decem designat legem, et legislatorem, Decalogum, videlicet, et Trinitatem. Competenter autem hic numerus apostolo Paulo ascribitur, qui ejusdem tenet numeri locum in ordine apostolorum.

72. Nam idem ante legis doctor, postea divinæ Trinitatis in gentibus exstitit evangelicus prædicator, quasi decem et tria tenens. Unde et ipse Benjamin, de cujus stirpe Paulus est ortus, in tribu tertia decima computatur, Ephraim et Manasse annumeratis pro Joseph in ordine patriarcharum.

#### CAPUT XV.

##### *De denario quaternario numero.*

73. *Denarius quaternarius* numerus, quia ex duobus septenariis constat, gemitum nobis insinuat, sive hunc temporalem, quem veteres in otio figuraliter utebantur, sive illum æternum, in quo a laboribus suis omnes sancti expectant requiem. Reperitur autem juxta Evangelium in generationibus temporum.

70. Duodecim horæ diei in Evangelio commemorantur. Nox quoque quatuor vigiliis constabat, unaquæque vigilia tribus horis. Inæquales autem erant diei noctisque horæ pro temporum varietate.

73. *Quem utebantur.* Isidoriana phrasis est, ut ex ejus præsertim mss. operibus sæpe constat. Sed pro *gemitum* aliud videtur reponendum, quod requiem

**A** Ab Abraham namque usque ad David quatuordecim generationes annumerantur. Item a David usque ad transmigrationem totidem generationes reperiuntur; **239** rursusque usque ad Christum generationes quatuordecim computantur.

74. In lege quoque quarto decimo die mensis primi pascha celebrari jubetur de carne agni immaculati. In Ezechiele autem quatuordecim extenditur cubitis crepido cœlestis altaris (*Ezech. XLIII, 17*). Quatuordecim præterea annis servivit Jacob Laban. Quatuordecim anni fuerunt ubertatis [*Forte, sterilitatis et ubertatis*] in Ægypto sub Joseph.

75. Paulus quoque apostolus post annos quatuordecim ad evangelizandum ascendit in Jerusalem, Barnaba secum et Tito assumptis. Idem quatuordecim Epistolis prædicationis suæ sermonem conclusit. Porro Job pro tolerantis meritis quatuordecim millia ovium in fine recepit. Puer quoque in adolescentiam post annum quartum decimum transit, atque gignendi virtutem anno quarto decimo sumit.

#### CAPUT XVI.

##### *De quindenario numero.*

76. *Quindenarius* numerus juxta decisionem suavem rationum, quia ex tribus partibus constat, imperfectus est. Habet enim primam, et tertiam, et quintam tantummodo. Sed prima ejus unum est, quinta ejus tria sunt, tertia vero quinque, qui efficiunt novem. Hic autem mystice in duabus decisus partibus et præsens tempus significat, et æternum demonstrat.

**C** 77. Constat enim ex septem et octo, qui faciunt quindecim, sed et septem ejus ad temporum cursum pertineat, quod duobus septenis peragitur, octo vero ad fidem rationis, ubi in æterna pace gaudebitur. Octavo enim die, qui est post Sabbatum primus, Dominus resurrexit, cujus figuræ mysterio æternitas futuræ resurrectionis manifestatur. Siquidem et septem ejus pro Sabbati cultu Testamentum Vetus insinuant. Octo vero ejus dominicam resurrectionem Novum Testamentum demonstrant.

78. Recte ergo hic numerus societatem significat Testamentorum. Hinc est quod apostolus Paulus quindecim diebus in Jerosolymis cum **240** Petro se commorasse testatur, ut cum eo utrumque Testamentum conferret, et septenarium propter tempus vitæ præsentis, et octonarium propter futuræ resurrectionis æternam beatitudinem, ut animadverteret qualiter et temporalia temperaret, et æterna inhiante appeteret.

79. Hic autem quindenarius numerus mystice dominico ascribitur templo. Quindecim gradus erant in circuitu templi, in quibus sacerdotes et Levitæ

denotet; fortasse *geminum*, ut subaudiatur *septenarium*.

76. *Forte, suarum pro suavem.*

77. In Ms., *septem vero ad fidem.* Fortasse, *dominicam resurrectionem, et Novum Testamentum, vel potius pro dominica resurrectione Novum Testamentum.*

secundum ordinem meritorum astabant, ad quorum etiam exemplum quindecim graduum cantica decantavit propheta, per quos a terrenis paulatim crescendo usque ad templum Jerusalem superne [*Forte, supernæ*] conscenditur. Quanquam si per denarium iste numerus computatus consurgat, centum quinquaginta psalmos, quos cecinit Propheta, demonstrat.

80. Certe si paulatim ab uno usque ad se ipsum per incrementa consurgat, cxx fideles designat, super quos infusus est Spiritus sanctus, qui et per septenarium numerum septiformis spiritus gratiam acceperunt, et per octonarium numerum æternæ spei gloriam mundo prædicaverunt.

81. Sunt etiam pleraque in Scripturis numeri hujus exempla. Quinta decima enim die solemnitates incipiunt Domini, et quinta decima die mensis festivitas Tabernaculorum est, in qua filii Israel azyma primum comederunt in eremo, fixeruntque tentoria. Siquidem et Ezechias moriens quindecim annos comeatum vitæ recepit. Altitudo etiam diluvii ex-crescens totidem cubitis montium juga conscendit. Incrementum autem quinta decima luna tenet; quinto decimo anno indicio solaris finitur.

#### CAPUT XVII.

##### *De denario senario numero.*

82. Denarius senarius constat ex duobus perfectis, qui tamen his partibus continetur. Habet enim sextam decimam, quod est **241** unum; octavam, quod duo; quartam, quod quatuor; dimidiam, quod octo; qui faciunt sedecim.

83. Hic tamen per mysterium prophetis creditur assignatus. Eorum enim libri sedecim esse probantur, id est, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Malachias, Sophonias, Aggæus et Zacharias, quorum figuram sedecim bases illæ gestabant argentæ, in quibus deauratæ tabulæ stabant contra occidentalem plagam.

84. Bases quidem prophetas intelligimus, super quorum splendidissimum vaticinii fundamentum consistit amplissima doctrina apostolorum.

#### CAPUT XVIII.

##### *De duodevicesimo numero.*

85. Duodevicesimus a senario per denarium [*Forte, per ternarium*] adimpletur, qui sex ætates sunt mundi, cujus senaria series tripertita ratione temporum distribuitur, id est, ante legem, sub lege, sub gratia, in qua tertia ostenditur sacramentum fidei, quod ad salutem animarum suscipimus. Hujus numeri mysterium evangelica mulier illa, typum Ecclesiæ gerens, expressit, quæ a Domino post octo et decem annos erecta atque sanata est.

86. Redemptor enim noster sexta ætate descendit ad salutem nostram, cujus senarii numeri formis illa

81. Ms. Codex sic habebat: *In elementum autem quinta decima luna terræ, quinto decimo anno indicio solaris finitur.*

82. *Sextam decimam.* Intellige partem. Mox legen-

A ratio adjuncta, ter seni decem et octo efficiunt, et explent mulieris ejusdem typicum sacramentum.

#### CAPUT XIX.

##### *De undevicesimo numero.*

87. Undevicesimus numerus lunaris cycli enucleatius rationem perstringit; denique in ejus cursu paschales quartæ decimæ lunæ in omnium annorum revolutione sine ulla ambiguitate repetuntur, recurrente semper in sese ejusdem decem novenalis cycli cursu, qui dum usque ad finem circuitus sui peragitur, rursus eisdem lineis, quibus a principio cœpit, revolvitur.

#### 242 CAPUT XX.

##### *De vicenario.*

88. Vicesimus quoque numerus, secundi versus finem faciens, partibus suis plusquam perfectus habetur. Hic autem ex duplici decalogo constans, designat geminam legis scientiam, quasi apertum et absconditum, simplex et mysticum. Pertinet autem ad tabernaculi dominici sacramentum.

89. Ibi namque ad australem et septentrionalem plagam bis denæ tabulæ super bases stabant argentæ; et in templo, quod Salomon ædificavit, alæ duorum cherubin xx cubitorum mensura diffundebantur. Datur etiam et hic numerus Israel atque Levi; viginti enim annorum ad prælia eliguntur, et xx annorum tabernaculo deservire mandantur.

#### CAPUT XXI.

##### *De vicesimo quarto numero.*

90. Vicesimi quarti summa multa in semetipsa Scripturarum continet sacramenta; unde et sacratus commendatur hic numerus. Viginti enim quatuor sunt libri legis et prophetarum. Patres quoque viginti et quatuor sunt. Duodecim apostoli, et patriarchæ totidem. Viginti quatuor etiam classes sacerdotum fuerunt ab initio legis in populo Judæorum, quæ vicissim in templo hostias immolabant.

91. Singulæ classes singulos pontifices summos habebant, quorum nominibus classes nuncupabantur. Apud Joannem quoque sedilia viginti quatuor sunt, et viginti quatuor seniores tenentes citharas et psalteria, et adorantes Agnum, nempe et quatuor animalia xxiv alas habebant. Ipse autem viginti quatuor seniorum numerus, si ab uno incipiens paulatim addendo usque ad vicesimum quartum pervenias, trecenti efficiuntur, per quos longitudo arcæ, id est, fides Ecclesiæ significatur, in qua infinita sanctorum multitudo omnium continetur.

92. Præterea ex duobus duodenis numeris vicesimi quarti numeri **243** summa completur, per quos significatur Ecclesia et ex circumcissione et ex gentibus congregata. Itaque et si octavus numerus tripliciter computatur, in quo veræ et sanctæ circumcissionis figura est, vicesimum quartum numerum facit, in quo figuraliter edocemur, in amputatione vitiorum credere

dum videtur qui faciunt quindecim.

87. In Ms. erat *cycli circuli cursu*; delevi *circuli*, quod videtur glossa.

nos debere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.

93. Idem etiam numerus septuaginta duos discipulos ostendit, quos Dominus binos ante faciem suam præmisit, ternario numero in se multiplicato. Denique ter vicies quaterni septuaginta duo faciunt. Nam et si sexies quartum numerum supputes, et quatuor præferre elementa mundi, in quibus cuncta subsistunt, et qui sunt in operibus mundi hujus, in quò ipsa elementa subsistunt.

#### CAPUT XXII.

##### *De tricenario numero.*

94. *Tricenarius* numerus ex denario triformiter posito consummatur. Habet enim denarium ter propter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et propter decem præcepta legis, quæ nobis dono ejusdem Trinitatis ad conservationem vitæ concessa sunt. Hinc est quod arcæ alitudo triginta cubitis erigitur, quia Ecclesia Decalogi mandato fide Trinitatis perficitur, cujus exempla in Scripturis talia reperiuntur.

95. In Zacharia enim Dominus triginta argenteos pretium suæ mortis accepit, et in Evangelio Christum Judas totidem argenteis venundavit. Ipse quoque Dominus et Salvator noster eadem ætate in Jordanem descendit, et mundo Evangelium prædicavit. Siquidem et tricesimus fructus conjugatorum datur propter carnis conflictum, ne libidine superentur.

96. Menses quoque tricenis diebus consistunt; horæque totidem **244** momenti conficiuntur, atque in omnium rerum personarumque repetitione tricennalis annorum objectio finem ponit.

#### CAPUT XXIII.

##### *De quadragenario numero.*

97. *Quadragenarius* numerus plenitudinem indicat temporum, tanquam eo sæcula consummantur, cujus numeri typo et lex, et prophetæ, et Evangelia monstrantur; quadragenis enim diebus Moyses, et Elias, et Dominus jejunaverunt, præbentes nobis significationem, ut quandiu in hoc sæculo consistimus, a cunctis illecebris carnalium vitiorum nosmetipsos abstinemus, manentes sub conservatione Decalogi præceptorum, qui per fidem in quatuor mundi partes diffunditur, ut decies quater ducta quadraginta dies impleantur.

98. Hoc significaverunt quadraginta dies diluvii, procellas scilicet, et turbines sæculi hujus, quæ patitur Ecclesia. Hoc etiam et quadraginta anni in eremo, quibus significatur laboriosum nos in sæculo habere cursum, dum ad promissum cœlestis patriæ

93. *Supputes, et quatuor, etc.* Non satis percipitur sensus, et aliquid, ut opinor, deest.

95. Isidorus fortasse scripsit, *venumdedit*.

96. *Momentum* pro exiguo temporis spatio sumitur; sed quod horæ dividerentur in triginta partes, quæ *momenta* vocarentur, nescio an alibi scriptum reperiatur. Quod *tricennalis objectio* annorum finem in rerum repetitione ponat, exprimitur etiam in concilio Hispalensi II, cui sanctus Isidorus præfuit, c. 2, ubi usurpatur hoc ipsum verbum *tricennalis objectio*, ut videri potest in append. 4 ad tom. II, pag. 520.

A prætendimus regnum. Nam illud, quod quadraginta diebus Dominus tentatur in eremo, id declarat, quia quandiu in hoc corpore sumus, tentationes portamus. *Tentatio est enim*, ut ait Job, *vita humana super terram* (Job. vii, 1).

99. Hinc est quod Ezechiel quadraginta diebus solis peccata Judææ pronuntiavit, quia tantum in hoc mundo licitum est remissionis fructum consequi pœnitentiam. In futuro autem nihil præstat confessio, sed sola sanctorum et piorum futura est retributio.

#### CAPUT XXIV.

##### *De quadragesimo sexto numero.*

**245** 100. *Quadraginta*, scilicet, et *sex* numerorum ratio in Evangelio pro templo ædificatur; qui refertur ad fabricam dominici corporis, propter quam templi mentio facta est; in cujus figuram templum a Judæis destructum triduo citaturum se esse dicebat. Numerus enim ipse senarius multiplicatus conceptum Virginis et partum ostendit. Dixerunt enim ei: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum* (Joan. II, 20).

101. *Quadragies sexies* seni fiunt ducenti septuaginta sex, qui numerus dierum complet octo menses [*Forte*, novem menses], et sex dies, quibus feminarum perfectum tempus pariendi comperitur, non quia partus hujus numeri termino compleatur, sed quia in conceptione dominici corporis usque ad partum idem numerus invenitur. Octavo enim Kalendas Aprilis prædicatur esse conceptus, et octavo Kalendas Januarii natus esse probatur.

C 102. Ab illo ergo die usque ad istum ducenti septuaginta et sex dies inveniuntur, quibus computatis per senarium numerum quadragies sexies adimpletur. Quo numero et ædificatio templi, et perfectio corporis declaratur, de quo specialiter dixerat, *Et in triduo suscitabo illud* (Joan. II, 20). Hoc autem dicebat de templo corporis sui, quod, mortis passione devicta, post triduum suscitaretur. Sicut per quadragenarium temporis hujus labor, vel terminus, ita per quinquagenarium æterna illa beatitudo significatur.

103. Denarius enim additus ad quadragenarium laborantibus in hoc sæculo fidelibus merces illa persolvitur, quam acceperunt primi et novissimi operantes in vinea, sicque quinquagenarius in illa requie ac lætitia sempiterna. Hinc est, quod in lege quinquagesimo anno jubilæi requies colebatur, ad significandum quia post laborem hujus mundi pervenitur ad futuri requiem sæculi.

97. *Expositio mystica numeri quadragenarii* his et similibus rationibus apud sanctissimos Patres passim occurrit, quod hic numerus quadraginta dierum jejunio quodammodo a Christo consecratus fuerit. Legi poterit: *Tanquam eo sæculo consummentur*.

98. *Et quadraginta anni*. Scilicet, significaverunt. In Ms. erat *et quadraginta annos*. Verba Jobi in Vulgata sunt: *Militia est vita hominis super terram*.

99. In Ms. *soli pro solis*.

100. *Forte legendum, triduo suscitaturum*.

102. In Vulgata nostra: *Et in tribus diebus suscitabo illud*.

## CAPUT XXV.

## A

*De quinquagenario numero.*

**246** 104. Hic autem numerus in sanctis Scripturis sacratus est propter Spiritum sanctum. Quinquagesimo enim die egressionis Israel ex Ægypto datae sunt tabulae legis in vertice montis Sina, et post passionem Christi quinquagesimo die descendit super **cx** fideles Spiritus sanctus; ideoque et quinquagesimus psalmus indulgentiae et remissionis est.

105. Unde et in Evangelio quinquaginta etiam denarii debitoribus relaxantur. Nam quod in diluvio quinquaginta cubitis arcae altitudo diffusa est, ejusdem sancti Spiritus dilatata in mundo gratiam designabat, sicut dicit Apostolus: *Gratia Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5).

## CAPUT XXVI.

*De sexagenario numero.*

106. Sexagenarius numerus, cujus summa a perfecto senario per denarium adimpletur, significat omnes sanctos, qui per observationem decem mandatorum perfectionem sanctitatis accipiunt. Hæc Salomon de Christo in Canticis canticorum eloquitur: *Sexaginta*, inquit ille, *reginæ* (Cant. vi, 7), sanctorum scilicet animæ, fidei vinculo Christi amore connexæ, qui dum Salvatori... (per) obedientiam copulantur, quasi sexagenario numero computantur.

107. Hi sunt quibus et ille in Evangelio sexagesimus fructus permittitur, qui divinis mandatis perfecti agonem adversus carnis concupiscentiam gerunt; sed idcirco sexagenarium percipiunt fructum, quia ad hanc usque ætatem congressio exultat [Forte, exultat] libidinum. Quandiu ergo certamen, tandiu corona. Hinc est quod et milites in **247** procinctu positi post sexagesimum annum certaminibus bellicis subtrahuntur, et in otio consenescent.

105. In Vulgata: *Charitas Dei diffusa est*, etc.

106. In Ms. erat *illæ reginæ*. In parva lacuna supplevi *per*, ut sensum redderem, et fortasse aliud non deest, nisi *per fidelem*.

108: Corruptum videtur *assei quadraginta*, *bis deni quadraginta*. Pro quibus verbis hæc tantum legere præstaret, *bis viceni quadraginta*.

109. Forte, *qui a Deo in vitam*, etc.

110. Verba psalmi in Vulgata hæc sunt initio: *In die qua eripuit eum Dominus de manu*, etc. Pro ca-

## CAPUT XXVII.

*Ratio de sancto Pentecoste.*

108. Quadragenarius numerus ex se etiam quinquagenarium gignit, additis partibus, per quas partes quinquaginta efficiuntur ita; assei quadraginta. Bis deni quadraginta. Quaterni quadraginta. Quinquies octoni quadraginta. Octies quini quadraginta. Decies quaterni quadraginta. Vicies bini quadraginta, et additis **x**, efficiuntur quinquaginta.

109. Per hos numeros significatur in quadragenario numero præsens vita, in quinquagenario vero futura, qui numerus quinquagenarius triplicatus facit illum numerum perfectorum, qui ad eam in vitam æternam prædestinati sunt. Ter enim ductus facit **cl**, additis etiam tribus. Ipsi ostendunt illam sententiam Evangelii, in qua **cliii** pisces ad littus educti sunt, qui erant pondere magni, id est, actibus et vita præclari. Septimus decimus vero numerus incipit ab uno, et pervenit usque ad **x** et **vii**, et facit eosdem **cliii**. Tres autem qui adduntur, ipsi ante legem, sub lege et sub gratia.

110. Ideo in psalmo septimo decimo sic dicitur: *Cum eripiet eum de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saulis, ut ostenderetur jam ab omnibus tentationibus præsentis vitæ caruisse, et in illo numero esse sanctorum, id est, in illis **cliii** piscibus qui in littore separati sunt, id est, qui functi hac vita, omnibus tentationibus hujus mundi, qui quasi pelagus est, caruerunt, et jam in illa æterna beati sunt.*

**C** 111. Numero autem qui dicitur computari ab uno usque **248** **xvii** multiplicato, fiunt **cliii**, id est, ad unum adde duo, et fiunt tres. Adde tres, et fiunt sex; adde **iv**, et fiunt decem; adde **v**, et fiunt **xv**, adde **vi**, et fiunt **xxi**. Adde **vii**, et fiunt **xxviii**; adde **viii**, et fiunt **xxxvi**; adde **ix**, et fiunt **xlv**; adde **x**, et fiunt **lv**; adde **xi**, et fiunt **lxxvi**; adde **xii**, et fiunt **lxxxviii**; adde **xiii**, et fiunt nonaginta unum. Adde **xiv**, et fiunt **cv**; adde **xv**, et fiunt **cx**; adde **xvi**, et fiunt **cxviii**; adde **xvii**, et fiunt **cliii**.

*ruisse legi poterit cavisse, quamvis iterum occurrat caruerunt.*

111. Hæc fere totidem verbis ex sancto Augustino in psalm. **xlx**: *Centum ergo quinquaginta tres pisces non tantum numerum sanctorum significat, etc. Decem autem, et septem, si numeres ab uno usque ad decem et septem, addendo numeros omnes gradatim, ut ad unum addas duo, addas tria, addas quatuor, ut fiant decem, addendo quinque, ut fiant quinque, etc., addendo decem et septem, efficiuntur centum quinquaginta tria.*

# SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

## DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO

### QUÆSTIONES.

#### QUÆSTIO PRIMA.

**249** 1. Dic mihi, quid est inter Novum et Vetus Testamentum? Respondit: Vetus est peccatum Adæ; unde dicit Apostolus: *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen (Rom. v, 14)*, et reliqua. Novum est Christus de Virgine natus.

2. Unde Propheta dicit: *Cantate Domino canticum novum*: quia homo novus venit; nova præcepta attulit, id est, Novum Testamentum.

#### QUÆSTIO II.

3. Dic mihi, quanti libri intelliguntur in Novo Testamento? Respondit: xxvii, et in Veteri Testamento legis Moysi xlv libri sunt; juxta septuaginta duas linguas septuaginta duo libri intelliguntur.

4. Vetus est, quando res alienas tollit homo; Novum, quando propria largitur. Vetus est, quando malum pro malo redditur, unde dicitur: *Oculum pro oculo, dentem pro dente*, et cætera, quæ ad vindictam pertinent. Novum est inimicos diligere. Dominus dixit in Evangelio: *Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderunt vos (Matth. v, 44)*.

**250** 5. Vetus est, peccatores in infernum descendere; Novum est, conversos in regnum Domini introire. Et Vetus erit omnes peccatores et impios ad diem judicii in infernum descendere, ubi semper manebunt. Novum est omnes justos in regnum Domini introire; unde sanctus Petrus dicit: *Novus homo, et nova terra (II Petr. iii, 13)*; et nova erunt in memoria priora.

6. Et Vetus erit in igne purgatorio pro minutis peccatis purgari; Novum, quando purgatus exinde fuerit in regnum Domini.

#### QUÆSTIO III.

7. Dic mihi, liber quibus modis dicitur. Respondit: Quatuor: *libri* dicuntur ad legendum, vel liberandum. *Codex* dicitur ad condiendum. *Volumen* dicitur ad volvendum.

Num. 1. De hoc opere, et de rationibus quæ persuadent fetum esse genuinum sancti Isidori, quamvis adhuc publicam lucem non viderit, abunde disputavi in Isidorianis, cap. 64. In eo autem describendo ita librarii errores correxi, ut nonnunquam aperta vitia intacta reliquerim, ex quibus genius scribentis colligi possit. Pro *respondit*, quod est in Ms., reponi posset *respondet*, aut *respondetur*.

3. Ms., *lex Moysi*. Libros Veteris et Novi Testamenti eodem modo septuaginta duos Isidorus numerat in Procemiis, initio.

5. Verba sancti Petri sunt: *Novos vero cælos et novam terram, secundum promissa ipsius, expectamus*.

6. In Ms. *pro minuta peccata*; sic passim occurrit

PATROL. LXXXIII.

A

#### QUÆSTIO IV.

8. Dic mihi, prima littera *a* pro quo accepit nomen *a*? De *angelis*, de *ante sæcula*, de *Adam*, de *anima*.

#### QUÆSTIO V.

9. Dic mihi, quibus nominibus dicitur *a*? Respondit: Tribus, id est, *aleph* in Hebræo, *alpha* in Græco, *a* in Latino.

#### QUÆSTIO VI.

10. Dic mihi, *Evangelium* in cujus lingua dicitur? In Græca; et in Latina, id est, bona nuntiatio.

#### QUÆSTIO VII.

11. Dic mihi, pro quo dixit Dominus ad Abraham: *Exi de 251 terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui (Gen. xii, 1)*? Abraham personam Christi gerebat. Sicut Abraham dimisit terram, et cognationem, et domum patris sui; venit in terram, quam ignorabat: ita et Christus dimisit gentem suam, hoc est, Judæorum.

12. Ita eximus de terra nostra nos, quando de divitiis hujus mundi, et de facultatibus contemnimus, et de cognatione nostra, hoc est, vitiis, et de domo patris nostri, hoc est, de memoria hujus mundi.

#### QUÆSTIO VIII.

13. Dic mihi, nomen *apostolorum* cujus lingua dicitur? Respondit: In Græca; in Latina *missi* interpretantur.

#### QUÆSTIO IX.

14. Dic mihi, *episcopus* in cujus lingua dicitur? Respondit: In Græca; in Latina *speculatores*. *Episcopus* autem nomen est operis, non honoris. Sciat se non esse episcopum, qui præesse desiderat, non prodesse.

#### QUÆSTIO X.

15. Dic mihi, *clerus* in cujus lingua dicitur? Re-

nominativus pro ablativo: ac fortasse legendum erit *in regno Domini*, nisi aliquod verbum desit. Numeri 4, 5, 6, videntur collocari debere ante num. 3.

7. Forte *a legendo... a condendo*, etc.

8. Ms., *pro quid*; sic etiam num. 11. Forte *propter quid*.

11. In Vulgata: *Egredere de terra*, etc.

12. Pro *contemnimus* forte *recedimus*, vel *concedimus*, vel *contendimus exire*.

14. Sanctus Augustinus, de Civit. Dei, c. 19: *Intelligat, non se esse episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse*. Vide etiam Quæstionum dialogum sub Augustini nomine quæst. ultim.

spondit : In Græca; in Latina sors Domini interpretatur.

QUÆSTIO XI.

16. Dic mihi, *abba* qua lingua dicitur? Hebraice, Græce *pater*, Latine *genitor*.

QUÆSTIO XII.

17. Dic mihi, qui primus fuit clericus? Respondit : Sanctus Petrus.

QUÆSTIO XIII.

252 18. Dic mihi, quanta sunt quæ ex nihilo creavit omnipotens Deus? Respondit : iv, id est, angelus, et anima, cœlum, et terra. Reliquæ vero creaturæ ex ipsis procedunt.

QUÆSTIO XIV.

19. Dic mihi, cœlum quid intelligitur? Respondit : Angelus, et terra, id est, sancta Ecclesia. Et cœlum animæ justæ, et terra peccatores.

QUÆSTIO XV.

20. Dic mihi, quibus modis creditur Deus? Respondit : Tribus sive quatuor, id est, Deus bonus, perfectus, omnipotens, sempiternus debetur credi, quia sine his dici non potest Deus.

QUÆSTIO XVI.

21. Dic mihi, quibus modis adoratur Deus? Respondit : Tribus : qui adoratur, non adoratur; qui creator est, et non creatura; qui sine peccato est, et peccata dimittit.

QUÆSTIO XVII.

22. Dic mihi, quibus modis facit Deus justitiam cum sanctis suis? Respondit : Tribus : monstrat, ut sciant; persuadet, ut diligant; adjuvat, ut perficiant.

QUÆSTIO XVIII.

23. Dic mihi, cur Adam accepit mandatum? Respondit : Ne se Deum putaret, sed subditum.

QUÆSTIO XIX.

253 24. Dic mihi, cur vultus Moysi terribilis erat in populo? Respondit : Quia peccatoribus legem dabat.

QUÆSTIO XX.

25. Dic mihi, in Apocalypsi pro quo dicit : *Accipe librum, et comede illum; et erit in ore meo dulcis, quasi mel, et amarus in ventre* (Apoc. x, 9, 10)? Respondit : Mellica est Scriptura in ore Ecclesiæ, qui sunt sapientes, et fideles; amara est in hæreticis sævientibus.

QUÆSTIO XXI.

26. Dic mihi, cur circumcisis est Dominus, et circumcidere non debent homines? Respondit : Quia circumcisionem ad finiendum Vetus Testamentum

18. Legi potest *Dominus* pro *Deus*; et mox *angelus*; in Ms. est *angelos* et *reliquas ... creaturas*.

20. Cod., *credetur... Deum bonum, etc., debetur credere*.

21. *Melius videretur quia adoratur, etc.* Et iterum ac tertio, *quia pro qui*.

23. Forte legendum *se Dominum*.

25. Verba Apocalypsis : *Accipe librum, et devora illum... et erit in ore meo tanquam mel dulce, et cum devorassen eum, amaricatus est venter meus*.

A fecit, baptismum vero ad incipiendum Novum.

QUÆSTIO XXII.

27. Dic mihi, cur esuriit Salvator? Ut illuderet Satanam.

QUÆSTIO XXIII.

28. Dic mihi, cur non amplius xl diebus jejunavit Christus? Respondit : Ut Moysi et Eliæ concorderet.

QUÆSTIO XXIV.

29. Dic mihi, quomodo pater Judæorum mendax fuit? Id est : Cain pater Judæorum vocatus est, qui dixit Domino : *Nescio ubi est frater meus, quem occiderat*. Et pater Cain, id est, diabolus, qui mentitus est Adæ : *Quod non morte morieris, si præceptum dominicum transgressus fueris*.

QUÆSTIO XXV.

254 30. Dic mihi, cur dictum est : *Oculum pro oculo, dentem pro dente*, et reliqua quæ ad vindictam pertinent? Respondit : Ut esset timor in populo, ne quidquam liceret quod sibi nolebat.

QUÆSTIO XXVI.

31. Dic mihi, justitia quibus vel quantis modis dicitur? Respondit : Quinque : justitia Veteris Testamenti, justitia Novi Testamenti, justitia ad judicandum, justitia ad misericordiam, justitia, quæ videtur ab hominibus esse.

QUÆSTIO XXVII.

32. Dic mihi, quanta continet ignis in se? iv, id est, urit, illuminat, calefacit et sanctificat. Sanctificare autem proprie in sua natura non habet, licet figuram Spiritus sancti teneat, qui urit vitia, calefacit frigidam animam, sanctificat peccatorem, illuminat cor, unde tenebras ignorantiae fugat.

QUÆSTIO XXVIII.

33. Dic mihi, quid intelligitur in hoc quod dicitur : *Da partes vii, necnon et viii*. Respondit : Judæi non dederunt partes viii, denegantes resurrectionem diei Dominicæ; sed dederunt partes vii, credentes Sabbato. Tu vero crede et honora utrumque, id est, nova et vetera legis, ut non sis Judæus, neque gentilis.

QUÆSTIO XXIX.

34. Dic mihi, cur caput nominatur? Respondit : Eo quod hinc capiunt initium sensus et nervi.

QUÆSTIO XXX.

D 255 35. Dic mihi, *eleemosyna* qua lingua dicitur, vel quid interpretatur? Græce dicitur *eleemosyna*, quod Latine dicitur *Dei mei muneratio*. *Misericordia* a *miserio corde* dicta : unde Dominus misericors dicitur, et quod subvenit homini misero corde habenti.

26. Forte *circumcidi non debent omnes; prius fuit homnes*.

30. Forte *licere* pro *liceret*.

32. In Ms. *licit* pro *licet*, et *tenit* pro *teneat*.

33. Ms., *vetera legem*. Forte *novam et veterem legem*. Quid sibi velint hæ partes septem et octo indicatum fuit in libro de Numeris, ad cap. 9.

34. Vet. Cod., *capiuntur initium sensi*.

35. Forte *eo quod subvenit homini miserum cor*.

## QUÆSTIO XXXI.

36. Dic mihi, quantos, vel quales spiritus creavit omnipotens Deus? Respondit: Tres: unum, qui carne non tegitur, id est, angelorum; alium, qui carne tegitur, et non cum carne morietur, id est, hominum; tertium, qui carne tegitur, et cum carne morietur, id est, jumentorum et brutorum animalium. *Homō itaque sicut in medio creatus est, ut esset inferior angelorum, superior jumentorum.*

## QUÆSTIO XXXII.

37. Dic mihi, dilectio vel charitas in quot modis consistunt? In iv. Hoc est, primum in Dei timore, vel dilectione. Secundum, sicut nosmetipsos, sic Deum amemus. Tertium proximos. Quartum etiam inimicos.

38. Deum ergo plus quam nos diligere debemus: B proximum, sicut nos: inimicum, ut proximum. Et nisi Deum primum dilexerimus, nosmetipsos minime diligere poterimus.

## QUÆSTIO XXXIII.

39. Dic mihi, regnum Dei quibus modis intelligitur? Respondit: Quinque: id est, Christus, fides, Evangelium, Ecclesia præsens, vel ipsum regnum cœlorum. Non fuit pœnitentia prædicata ante Joannem, quia ipse dixit: *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum (Matth. III, 2).*

## QUÆSTIO XXXIV.

256 40. Dic mihi, pro quibus causis se voluit Dominus a Joanne baptizari? Respondit: Pro iv: prima ut quia homo natus est, ut omnem justitiam impleret et humilitatem. Secunda baptismus, ut suum baptismum Joannes confirmaret. Tertia, ut aquas Joannes sanctificaret. Quarta, ut nullus dignetur a servo suo baptizari, dum ipse Dominus a servo suo baptizatus est.

## QUÆSTIO XXXV.

41. Dic mihi, quomodo, vel quando implevit Christus septem gradus? Respondit: Primus gradus lector, quando aperuit librum Isaïæ prophetæ, et dixit: *Spiritus Domini super me (Luc. IV, 18).*

42. Secundus gradus exorcista, quando ejecit vii dæmonia de Maria Magdalene.

43. Tertius gradus subdiaconus, quando fecit vinum de aqua in Chanan Galilææ.

37. Cod., *consistent pro consistunt, et secunda, quarta, pro secundum, quartum.*

38. In Ms., *potemus pro poterimus.*

40. Præstabit legere, ut aquas Joannis sanctificaret; nam i facile vertitur in e.

41. Septem gradus, sive ordines plerique theologi distinguunt, sed alio modo eos percensent.

42. Exorcistæ gradus inchoatus, et denotatus quoque fuit, cum Jesus Christus tetigit aures surdi et muti, dicens: *Ephpheta, quod est adaperire.*

43. Alii dicunt subdiaconatum institutum a Christo in ultima cœna.

44. Ex aliorum opinione Christus diaconatum instituit cum in ultima cœna corpus suum et sanguinem discipulis dispensavit.

45. Forte, *deditque discipulis suis.*

46. Censent alii ostiariatum ante passionem a

A 44. Quartus gradus diaconus, quando lavavit pedes discipulorum suorum.

45. Quintus gradus presbyter, quando benedixit panem, et fregit, dedit discipulis suis. Istos quinque gradus ante passionem implevit Christus.

46. Sextus gradus ostiarius, quando dixit: *Tolite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales (Psalm. xxiii, 7).*

257 47. Septimus gradus episcopus, quando levavit manum suam super capita discipulorum suorum, et benedixit eos.

## QUÆSTIO XXXVI.

48. Dic mihi, quid est hoc quod dixit Dominus in Evangelio: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem in regnum Dei introire?*

B Respondit: Quid per camelum, nisi gentiles homines significat? quia antequam Christus veniret, tortuosi, et gembrosi erant, idola adorando, vel colendo.

49. Quid per illud foramen, nisi incarnatio Christi in utero sanctæ Mariæ describitur? Quid per illum divitem, nisi Judæi, qui de legis littera se divites sperabant?

50. Tria refugia Domini habebant, id est, in monte, in deserto, et in mare. Exemplum nobis ad altiorum justitiam ascendere tanquam in monte; contemplativa sectari, tanquam in deserto; fugere, tanquam in mare.

## QUÆSTIO XXXVII.

51. Dic mihi, quibus substantiis constat homo? Respondit: Tribus, id est, anima et corpore. Una est anima quæ, dum contemplatur, spiritus est; dum sentit, sensus est; dum sapit, anima est; dum intelligit, mens est; dum discernit, ratio est; dum consentit, voluntas est; dum recordatur, memoria est; dum membra vegetat, anima est.

## QUÆSTIO XXXVIII.

52. Septem sunt modi prædicationis, id est, docendo, persuadendo, increpando, arguendo, terrendo, mulcendo et promittendo: hoc est, docendo discipulos, persuadendo personis, increpando superbos, arguendo contrarios, terrendo trepidos, mulcendo iracundos, 258 promittendo pravis et bonis, pravis tormenta, bonis vitam æternam.

## QUÆSTIO XXXIX.

53. Dic mihi, qui primus prophetavit? Respondit:

D Christo institutum fuisse inchoative, et denotative, ut aiunt, cum ementes et vendentes ejecit de templo; complete, cum in ultima cœna primam sacerdotii potestatem discipulis suis contulit.

47. Episcopatum verum esse ordinem a presbyteratu distinctum, tenent jam cum canonicis plerique recentiores theologi.

48. Forte *et gibbosi erant.* Alii *camelum* de fune explicant.

50. Videtur id pertinere ad aliam quæstionem, cujus desit initium.

51. Reponendum censeo *duabus* pro *tribus*. Mutila in fine erat hæc quæstio sic, *dum membra vegetat; supplevi ex Opere imperfecto de Numeris fortasse sancti Isidori in Ms. Vatic. Reginæ 199, in quo hæc ipsa sunt, et supra legitur dum sapit, animus, etc.*

52. Deest initium hujus quæstionis.



Adam, quando dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, A*  
et caro de carne mea.

QUÆSTIO XL.

54. Dic mihi, infans parvulus quantas virtutes habet? Respondit: iv: Non læsus meminit; non perseverat in ira; non delectatur pulchra femina; non aliud cogitat vel aliud loquitur.

QUÆSTIO XLI.

55. Dic mihi, quare fuit diluvium super terra? Respondit: Filii Dei acceperunt filias hominum ex omnibus quas sibi elegerant; natiq̄e sunt ex eis filii. Illi fuerunt gigantes, et multa mala fecerunt in terra, et non placuit Domino. Propterea delevit eos Dominus per aquas diluvii.

## SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

### MYSTICORUM EXPOSITIONES SACRAMENTORUM

SEU

### QUÆSTIONES IN VETUS TESTAMENTUM.

#### IN GENESIN.

PRAEFATIO.

**259** 1. Historia sacræ legis non sine aliqua prænuntiatione futurorum gesta atque conscripta est. Nisi pertineret ad præfigurationis mysterium tam multiplex rerum umbra gestarum, nec docens Apostolus diceret: *Lex umbram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*

2. Proinde quædam, quæ in ea figuratim dicta vel facta sunt, et sunt plena mysticis sacramentis, adjuvante superna gratia, in hoc opusculo exsequentes intexuimus, veterumque ecclesiasticorum sententias congregantes, veluti ex diversis pratis flores lectos ad manum fecimus, et pauca de multis breviter perstringentes, pleraque etiam adjicientes, vel aliqua ex parte mutantem, offerimus non solum studiosis, **260** sed etiam fastidiosis lectoribus, qui nimiam longitudinem sermonis abhorrent.

3. Brevi enim expositione succincta non faciunt de

*Mysticorum.* Arevalus hic scripserat *Secretorum*; sed in aliis hujus operis titulis, Grialii editionem secutus, reposuit *Mysticorum*, « quamvis, ait, fortasse magis genuinum sit *Secretorum*. » Retinuimus secundam lectionem. Cæterum, huic loco notam sequentem subjungit Arevalus: — « De secretorum, sive, ut Grialius edidit, mysticorum Expositionibus sacramentorum quid hoc loco monere expediret, peti potest ex prolegomenis, cap. 65, ubi de hoc opere multa verba feci. Satis nunc sit indicare Grialium auctorem esse earum notarum quibuscum nostras non ita multas interseremus. Neque vero argumentum ejusmodi est ut longa explicatione opus sit; et ubi sensus commodus ex Isidori verbis eruitur, non est nimis anxie quærendum, an omnino ea ipsa verba illius auctoris quem sequitur expresserit, aut etiam exprimere voluerit. » EDIT.

2. *Et sunt plena mysticis sacramentis.* Ex his et sancti Ildefonsi verbis, quæ subjiciemus, titulum prorsus jam abolitum huic operi restituimus. Ita enim Ildefonsus in Vita Isidori: *Collegit etiam de diversis auctoribus quod ipse cognominat secretorum expositio-*

**B** prolixitate fastidium. Prolixa enim et occulta tædet oratio; brevis et aperta delectat. Et quia jam pridem juxta litteram a nobis sermo totus contextus est, necesse est ut, præcedente historiæ fundamento, allegoricus sensus sequatur. Nam figuratim quædam ex his intelliguntur, vere tanquam prophetica indicia præcedentia futurorum.

4. Sane non omnia quæ in lege et prophetis scripta sunt mysticorum ænigmatibus obteguntur; sed pro his quæ aliquid significant, etiam quæ nihil significant connectuntur. Sicut enim in citharis, et hujusmodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ, cætera tamen in tota citharæ corpore ideo facta sunt, ut esset ubi connecterentur et quo tenderentur illa quæ ad cantilenæ suavitatem modulaturus est artifex: ita in his prophetis narrationibus quæque dicuntur aut aliquid sonant in significationem

*nes sacramentorum; quibus in unum congestis, idem liber dicitur Quæstionum.* Plura in præfat. ad Opera Isidori. GRIAL.

*Ibid.* Qui nimiam longitudinem sermonis abhorrent; ita Palent. et duo Oxonienses. Quibus nimia longitudo sermonis abhorret, Valent. Quos nimia longitudo sermonis abhorret, Guadalup. Quorum nimia longitudo sermonis abhorret, Laurentian. et Complut. Idem Isidorus, in Regul. monach.: *Philargyriæ contagium, ut lethiferam pestem (monachus) abhorreat.* GRIAL.

*Ibid.* Veterum ecclesiasticorum nomina, quorum sententias congregat, paulo post, num. 5 recenset Isidorus. AREV.

3. *Et quia jam pridem juxta litteram.* Ita Sigebertus de eo: *Totum Vetus Testamentum simpliciter exponendo percurrit.* Hoc nobis deesse magnæ divitiæ est, nisi forte id Glossæ sunt quæ vocantur Ordinariæ. GRIAL.

4. *Sane non omnia, usque ad connectantur, verba sunt Augustini duobus ex locis aptata, ex xv de Civit., c. 2, et xxii contra Faust., c. 94.* GRIAL.

aturorum, aut, si nihil sonant, ad hoc interponuntur, ut sit unde illa significantia tanquam sonantia connectantur.

5. Has autem rerum gestarum figuras de mysticis thesauris sapientium, ut prædiximus, depromentes, in unam formam compendio brevitatis contraximus; in quibus lector non nostra leget, sed veterum releget. Quod enim ego loquor, illi dicunt; et vox mea ipsorum est lingua. Sumpta itaque sunt ab auctoribus Origene, Victorino, **261** Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Fulgentio, Cassiano, ac nostri temporis insigniter eloquenti Gregorio.

#### CAPUT I.

*Præmissio operis usque ad expulsionem hominis de Paradiso.*

1. Creatura cœli et terræ quomodo historialiter ab exordio principii condita sit legimus; sed qualiter in Ecclesia spiritualiter a doctoribus accipiatur, intelligamus.

2. *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Principium Christus est, sicut ipse in Evangelio Judæis interrogantibus respondit: *Ego principium, qui et loquor vobis* (Joan. viii, 25). In hoc igitur principio fecit Deus cœlum, id est, spirituales, qui cœlestia meditantur et quærunt; in ipso fecit et carnales, qui necdum terrenum hominem deposuerunt. *Terra autem erat inanis et vacua.* Terra scilicet carnis nostræ inanis erat et vacua, priusquam doctrinæ acciperet formam. *Et tenebræ erant super faciem abyssi,* quia delictorum cæcitas et ignorantie profunda obscuritas corda nostra tegebat.

3. *Et spiritus Dei ferebatur super aquas.* Spiritus autem Dei super cor nostrum tenebrosus et fluidus, quasi super aquas, jam **262** superferebatur; in quo subsistentes requiesceremus, cujusque vivificaremur flatu, et cujus unda abfueremur.

4. *Dixit quoque Deus: Fiat lux,* id est, illuminatio

*Ibid. Quæque dicuntur.* Ita Mss. o., hoc est, quæcunque dicuntur, quomodo non solum Isidorus, sed interdum etiam optimi Latinitatis auctores loquuntur. Hoc qui non viderunt, haud veriti sunt addere, quæ obteguntur, ut quæque dicuntur adnecteretur. GRIAL.

5. *Cassiano.* Aliqui libri *Cassiani* loco *Fulgentium* habent. In aliis uterque ponitur, et utriusque Isidorum perstudiosum fuisse constat. Sed in toto hoc opere Fulgentii (quod sciamus) verbum nullum; Cassiani exstant aliquot a nobis indicati loci. GRIAL.

*Ibid. Fulgentii nomen cur non sit omittendum,* quamvis Grialius illud omiserit, dixi in prolegomenis, c. 65, n. 19 et 20. Certe auctoritas Joannis Diaconi, qui in Vita sancti Gregorii hæc Isidori verba protulit et Fulgentium post alios nominat, tanti ponderis esse debet ut ab ea non sit recedendum. AREV.

CAP. I. N. 1. *Creatura cœli et terræ.* Veterem interpretem imitatus est; quod enim Vulgatus: *Istæ sunt generationes cœli et terræ,* ille reddens verba LXX interpretum: *Αὐτὴ ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς: Hic est liber creaturæ cœli et terræ* dixit. GRIAL.

2. *In principio fecit,* ex LXX. Creavit Valent. et Comp., ex Vulg. GRIAL.

*Ibid. Ego principium, qui et loquor.* Quod et loquor, August., cujus sunt hæc, lib. I de Gen. contra Manich., cap. 2, eodemque modo apud Ambrosium initio operis Hexaem. GRIAL.

A credulitatis appareat. Prima enim die lucem fidei dedit, quia prima est in conversione fides. Unde et istud primum in Dei præceptis mandatum est: *Dominus Deus tuus Deus unus est.* Propter quam fidem ipse Dominus etiam visibiliter in mundo apparere voluit.

5. *Et divisit lucem a tenebris;* nam tunc Deus juxta præscientiæ suæ gratiam divisit justos, id est, filios Dei et lucis, a peccatoribus, tanquam a tenebris; justos vocans diem, et illos noctem; nam quod in Ecclesia lucis nomine justus appellentur, audi Apostolum: *Fuistis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ephes. v, 8).

6. Deinde secunda die disponit Deus firmamentum, id est, solidamentum sanctarum Scripturarum; firmamentum enim in Ecclesia Scripturæ divinæ intelliguntur, sicut scriptum est: *Cœlum plicabitur, sicut liber* (Isai. xxxiv, 4). Discrevitque super hoc firmamentum aquas, id est, cœlestes populos angelorum, qui non opus habent hoc suspicere firmamentum, ut legentes audiant verbum Dei.

7. Vident enim eum semper, et diligunt, sed superposuit ipsum firmamentum legis suæ super infirmitatem inferiorum populorum, ut ibi suspicientes cognoscant qualiter discernant inter carnalia et spiritualia, quasi inter aquas superiores et inferiores.

8. Post hæc die tertio collegit in unum aquas inferiores salsas: hoc est, homines infideles, qui cupiditatum tempestate et tentationum carnalium fluctibus quatiuntur, et in se ipsis, quasi amaritudo, includuntur. Segregavitque ab eis aridam, populorum scilicet fontem fidei sitientem, fixitque dehinc superbiorum limites, et coercuit eos, ne turbulentis iniquitatum suarum fluctibus aridam, id est, animam sitientem Deum, conturbent; liceatque ei germinare bonorum operum fructus secundum genus suum, diligendo proximum in subsidiis necessitatum carna-

*Ibid. Spirituales... carnales.* Ex Augustino, XIII Confess., c. 12. GRIAL.

*Ibid. Terra autem erat inanis et vacua.* Ita quidem libri omnes manuscripti et excusi, etiam apud Eucherium et Bedam; sed explicatio, sive allegoria, non adhibetur his verbis, sed illis potius quæ sunt ex LXX: *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Augustinus loco proxime citato: *Quia et apud nos in Christo suo fecit Deus cœlum et terram, spirituales et carnales Ecclesiæ suæ, et terra nostra, antequam acciperet formam doctrinæ, invisibilis erat et incomposita, et ignorantie tenebris tegebatur,* etc. GRIAL.

D *Ibid. Sanctus Augustinus sæpe eodem modo ait: In principio fecit,* etc. Apud eundem sanctum Augustinum alii legunt *Principium, quia et loquor vobis.* AREV.

4. *Prima die, usque ad apparere voluit,* Augustinus I de Genes. contra Manich., c. 25. GRIAL.

5. *Apostolus: Eratis enim aliquando,* etc. In Grialii textu mendum erat *filios Dei et lucis.* AREV.

6. *Deinde secunda die, usque ad superiores, et inferiores,* carptim ex ejusd. XIII Confess., cap. 15, et ex I contra Manich., c. cit. GRIAL.

*Ibid. Vulgata: Complicabuntur, sicut liber, cœli.* AREV.

8. *Post hæc die tertio, usque ad valido robore justus judicii,* ex eod. lib. Confess. c. 17. GRIAL.

lium; habeatque in se semen **263** secundum similitudinem, ut ex sua infirmitate compatiatur ad subveniendum indigentibus.

9. Producat et lignum forte robore, et fructiferum, id est, beneficium ad eripiendum eum qui injuriam patitur de manu potentis, et præbendum protectionis umbraculum valido robore justi iudicii.

10. Deinde quarta die emicuerunt luminaria firmamento legis infixæ, id est, evangelistæ et doctores, Scripturæ sanctæ cohærentes disputando, et omnibus inferioribus lumen sapientiæ ministrantes. Protulit etiam et cæteram micantium siderum turbam, id est, diversarum virtutum in Ecclesia numerositatem, quæ in hujus vitæ obscuritate, tanquam in nocte refulgentes, dividant in hoc firmamento Scripturæ sensibilia et intelligibilia, quasi inter lucem perfectorum et tenebras parvulorum, et sint in signis virtutum et miraculorum, sint etiam in tempora et annos, quia prædicatores propriis temporibus vivunt et transeunt, verbum autem Domini manet in æternum.

11. Quare autem primo terra germinavit, deinde facta sunt luminaria? nisi quia post opera bona venit illuminatio lucis ad contemplandam speciem supernæ virtutis?

12. Inter hæc die quinta facta sunt in aquis reptilia animarum vivarum, homines, scilicet, renovati in vitam per baptismi sacramentum. Facta sunt et volatilia, id est, sanctæ animæ ad superna volantes.

13. Post hæc sexta die produxit terra animam vivam, quando caro nostra, abstinens ab operibus mortuis, viva virtutum germina parturit, secundum genus scilicet suum, id est, vitam imitando sanctorum, sicut Apostolus ait: *Imitatores mei estote*. Secundum nostrum quippe genus vivimus, quando in opere bono sanctos viros, **264** quasi proximos, imitamur. Deinde produxit terra bestias, homines in potentia rerum, sive ferocitate superbiæ. Similiter et pecora; fideles in simplicitate vitæ viventes; serpentes quoque innoxios, sanctos videlicet viros, astutiæ vivacitate bonum a malo discernentes, et, in quantum fas est, reptando scrutantes terrena, per quæ intelligant sempiterna, non illos venenosos qui se in hujus mundi cupiditatibus terrenis collocant.

14. Post hæc fecit Deus hominem ad imaginem

9. *Protectionis umbraculum*. Ita Augustinus, et sic est apud Bedam. GRIAL.

10. *Deinde quarta die*. Ex XIII Conf., cap. 18, et I de Gen. cont. Manich., c. 25, et Origene, hom. 1 in Gen. GRIAL.

*Ibid. Scripturæ sanctæ cohærentes*. Appareamus, sicut luminaria in mundo, cohærentes firmamento Scripturæ tuæ. Augustinus, XIII Conf., c. 18. Est autem apud Eucherium et Bedam demonstrantes, apud Augustinum tamen, ministrantes. GRIAL.

*Ibid. Tenebras parvulorum*. Verba sunt ejusdem Augustini, cap. 19. Pravorum tamen habent plerique Mss. GRIAL.

*Ibid. Quia prædicatores*. Idem, c. 16: *Transeunt prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam; scriptura vero tua usque in finem sæculi super populos extenditur*. GRIAL.

*Ibid. In not. Gr. erat quarto die*. AREV.

A suam: perfectum scilicet virum, qui non quemlibet sanctorum virorum imitando, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo, operatur justitiam, ut ipsam intelligat, et sequatur, ad cuius imaginem factus est, veritatem. Iste etiam accepit potestatem piscium maris, et volatilium cœli, pecorumque, ferarum quoque, atque reptantium, quia spiritualis quisque effectus, et Deo similis factus, secundum Apostolum, iudicat omnia, ipse autem a nemine iudicatur (I Cor. II, 15).

15. Quod vero sequitur: *Masculum et feminam fecit eos*, spirituales in Ecclesia, et obediens ostendit, quia sicut viro subdita est mulier, sic spirituali et perfecto viro obediens est is qui minus perfectus est, sicut Apostolus ait: *Rogamus vos, fratres, ut cognoscatis eos qui in vobis laborant, et præsumunt vobis in Domino* (I Thess. V, 12). Dicitur autem eis: *Crescite et multiplicamini*, sive in linguis, sive in spiritualibus intelligentiæ gradibus, ut dominantur per rationis intellectum omnium carnalium perturbationum, quasi insensibilium animantium.

16. Omnis autem herba seminalis, et omne lignum fructuosum, quod hominibus datum est in escam, fideles sunt de oblationibus sanctorum necessitatibus communicantes. Unde et Apostolus ait: *Nam si in spiritualibus participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis* (Rom. XV, 27). Hæc sunt fructifera ligna. In istis ergo **265** gradibus, tanquam in quibusdam diebus, vespera est ipsa perfectio singulorum operum, et mane inchoatio sequentium.

17. Post istorum itaque quasi sex dierum opera bona valde sperat homo quietem mentis, constitutus in spirituali paradiso, quo significatur vita beata, ubi fons est sapientiæ, divisus in quatuor partes virtutum; ubi edat ligni vitæ gratiam, ubi utiles disciplinas morum, quasi fructus lignorum carpat. Est namque paradisos vita beatorum, quatuor flumina quatuor virtutes, ligna ejus omnes utiles disciplinæ, lignorum fructus mores piorum, lignum vitæ ipsa bonorum omnium mater est sapientia, de qua scriptum est, Salomone dicente: *Lignum vitæ est his qui apprehendunt illam, et qui tenuerit eam, beatus* (Proverb. III, 18). Lignum scientiæ boni et mali transgressio est mandati.

14. *Pecorumque, ferarum quoque, et reptantium*. Ita Beda et Impress., ex veteri translatione, alii aliter ex Vulg. GRIAL.

*Ibid.* Multi versantur theologi ac sacri interpretes in hac sententia Genesis exponenda, quod homo factus sit ad imaginem et similitudinem Dei. Varias de hoc argumento opiniones collegit Pererius ad hunc locum. Vide etiam Editionem Patrum apostolicorum cum notis Cotelerii, pag. 60. AREV.

15. In Vulgata nunc: *Ut noveritis eos qui laborant inter vos*. AREV.

16. Vulgata: *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt, etc., ministrare illis*. AREV.

17. *Post istorum, usque ad sperat homo quietem*, verba sunt Augustini, I de Gen. contra Manich., c. 25. GRIAL.

*Ibid. Quo significatur vita beata*. Ejusdem, lib. II, c. 9. GRIAL.

## CAPUT II.

*De operibus sex dierum.*

1. Expleta hactenus sex dierum opera, qualiter in Ecclesia spiritualiter intelligantur, explicata sunt; deinde, quid in figuram sæculi significant, subjiciendum est. Sex diebus consummavit Deus omnia opera sua, et septimo requievit. Sex ætatibus humanum **266** genus in hoc sæculo per successiones temporum Dei opera insigniunt. Quarum prima est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem in Babyloniam; quinta deinde usque ad humilem adventum Domini nostri Jesu Christi; sexta, quæ nunc agitur, usquequo mundus finiatur, donec Excelsus veniat ad iudicium.

2. Septima vero intelligitur in requie sanctorum, quæ scilicet non habet vesperam, quia eam jam nullus terminus claudet. Pergamus ergo breviter per eas omnes mundi ætates, replicantes ordinem temporum eorum, et mystice differentias distinguamus.

3. Primo enim sæculo factus est, tanquam lux, homo in paradiso. In qua ætate filios Dei in lucis nomine divisit Deus a filiis hominum, quasi a tenebris; fitque hujus diei vespera diluvium.

4. Secundum sæculum factum est, quasi firmamentum inter aquam et aquam; arca utique illa quæ natavit inter pluviam et maria; hujus vespera fuit confusio linguarum.

5. Tertium sæculum factum est, quando separavit Deus populum suum a gentibus per Abraham, discernens eum, quasi aridam ab aquis, ut proferret germen herbarum atque lignorum, id est, fructus sanctarum Scripturarum. Hujus vespera fuit peccatum, et malitia pessimi regis Saul.

6. Inde quartum sæculum coepit a David, quando constituit Deus luminaria in firmamento cœli, id est, splendorem regni, tanquam solis excellentiam, et in lunæ specie obtemperantem tanquam lunam Synagogam, et stellas principes ejus. Cujus ætatis fit

*Ibid.* Divisus in quatuor partes virt. Eiusdem, c. 10. GRIAL.

*Ibid.* Breulius post quatuor virtutes hæc addit: Virtus est animi habitus, naturæ decus, vitæ ratio, morum pietas, cultus Divinitatis, honor hominis, æternæ beatitudinis meritum. Cujus scilicet partes quatuor principales, quæ designantur per quatuor paradisi flumina, prudentia, fortitudo, justitia, temperantia. Prudentia est rerum divinarum humanarumque, prout homini datum est, scientia: per quam intelligitur quid cavendum sit et quid agendum. Et hoc est, quod in psalmo (CXVIII) legitur: MIRABILIA TESTIMONIA TUA. Fortitudo est animi patientia, et longanimitas, et perseverantia in bonis operibus, et victoria contra vitiorum genera. Justitia est animi nobilitas, unicuique rei propriam tribuens dignitatem. In hac Divinitatis cultus, et humanitatis jura, vera judicia, et æquitas totius vitæ conservatur. Temperantia est vitæ modus, ne quid nimis homo vel amet, vel odio habeat; sed omnes hujus vitæ varietates considerata temperet, diligentia. Hæc sunt quatuor flumina. Ligna omnes utiles virtutes, etc. Hæc in quibusdam Mss. non exstare animadvertit Breulius. In verbis Salomo-

**A** vespera in peccatis regum, quibus gens illa meruit captivari.

7. Porro quinto sæculo, id est, in transmigratione Babylonice, facta sunt quasi animalia in aquis, et volatilia cœli, quia tunc Judæi inter gentes, tanquam in mari, vivere coeperunt, nec habebant stabilem locum, tanquam volantes aves. Hujus diei quasi vespera est multiplicatio peccatorum in populo Judæorum, quando sic excæcati sunt, ut etiam Dominum Jesum non possint agnoscere.

**267** 8. Jam sextum sæculum fit in adventu Domini nostri Jesu Christi. Nam sicut in illa sexta die primus homo Adam de limo terræ ad imaginem Dei formatus est, sic in ista sexta ætate sæculi secundus Adam, id est, Christus, in carne de Maria virgine natus est: ille in animam viventem, hic in spiritum vivificantem. Et sicut in illa die fit anima viva, sic in isto sæculo vitam desiderantes æternam.

9. Et sicut in illa sexta die serpentium et ferarum genera terra produxit, ita et in hac sexta ætate sæculi gentes vitam appetentes æternam Ecclesia generavit. Quem etiam sensum vas Petro ostensum manifestavit (Act. x). Et quemadmodum die sexta creatur masculus et femina, sic in ista sæculi ætate manifestatur Christus et Ecclesia.

10. Et sicut præponitur homo in die illa pecoribus, serpentibus et cœli volatilibus, ita et Christus in hac ætate sæculi gentibus, populis et nationibus, ut ab eo regantur, vel carnali concupiscentiæ dediti, sicuti pecora, vel terrena curiositate obscurati, quasi serpentes, vel elati superbia, quasi aves.

11. Et sicut in illa die pascitur homo, et animalia quæ cum illo sunt, herbis seminalibus, et lignis fructiferis, et herbis viridibus, sic et ista sæculi ætate spiritualis homo, qui bonus minister est Jesu Christi, cum ipso populo spiritualiter pascitur sanctarum Scripturarum alimentis, et lege divina ad concipiendam fecunditatem rationum, atque sermonum, tanquam herbis seminalibus, partim ad utilitatem morum conversationis humanæ, tanquam lignis fructiferis, partim ad vigorem fidei, spei et

nis Vulgata exhibet qui apprehenderint eam. AREV.

CAP. II. N. 1. Deinde quid in figuram sæculi, etc. Reliqua hujus capituli contexta sunt ex ejusdem verbis lib. I de Genes. contra Manich., c. 23, ordine tantum immutato. GRIAL.

**D** *Ibid.* Sex diebus, usque ad non habet vesperam, verba sunt Augustini, XII contra Faust., c. 8. GRIAL.

*Ibid.* De sex mundi ætatibus in Etymolog., lib. v, cap. 38, n. 5. AREV.

2. Sanctorum, quæ scilicet. Nonnulli addunt: Sanctorum, non in hac vita, sed in alia, ubi vidit requiem præsentem dives ille, cum apud inferos torqueretur, quæ scilicet. AREV.

4. In Editione Grialii mendose inter pluviam maria. AREV.

10. Terrena curiositate. Tenebrosa curiositate, Augustinus. GRIAL.

11. Concupiscendam, ex Augustino. Concupiscendam, Eucherius et Manuscripti, mendose. GRIAL.

*Ibid.* Non prætermittenda varietas lectionis in Cod. Albornoz., homo, cui minister est Christus. Quod pertinet ad Matth. xx, 28: Non veni ministrari, sed ministrare. AREV.

charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viri-  
dibus, quæ nullo æstu tribulationum arescunt.

12. Sed spiritualis sic istis spiritualibus cibus ali-  
mentisque pascitur, ut multa intelligat. Carnalis  
autem, id est, parvulus in Christo, tanquam pecus  
Dei, ut multa credat, quæ necdum intelligere **268**  
potest, tamen eosdem cibos omnes habent. Hujus  
autem ætatis quasi vespera utinam nos non inveniat!  
Illa est enim de qua Dominus dicit: *Putasne ve-  
niens Filius hominis inveniet fidem super terram*  
(*Luc. xviii, 8*)?

13. Post illam vesperam fiet mane, quando ipse  
Dominus in claritate venturus est. Tunc requiescent  
cum Christo ab omnibus operibus suis in quibus  
dictum est: *Estote perfecti, sicut Pater vester qui in*  
*cœlis est* (*Math. v, 48*). Tales enim faciunt opera **B**  
bona valde. Post talia enim opera speranda est re-  
quies in die septimo, qui vesperam non habet.

14. Sequitur: *Istæ generationes cœli et terræ,*  
*quando creatæ sunt, in die qua fecit Deus cœlum et*  
*terram, et omne virgultum agri, omnemque herbam*  
*regionis, antequam esset super terram.* Superius  
septem dies numerati sunt; nunc unus dies dicitur,  
quo fecit Deus cœlum et terram, et omne virgultum  
agri, et omnem herbam regionis.

15. Hujus diei nomine secundum prophetiam  
omne tempus hujus vitæ significatur, in quo cœ-  
lum et terra factum, id est, in quo creaturæ visibiles  
disponuntur. Sed quid sibi vult, quod nunc, nomi-  
nato cœlo et terra, adjecit *virgultum agri, et herbam* **C**  
*regionis, et tacuit cætera quæ sunt in cœlo et terra,*  
vel etiam in mari, nisi quia per virgultum agri invi-  
sibilem creaturam demonstrat intelligi, sicut est  
anima?

16. Dicta autem est virgultum, propter vigorem  
vitæ; herba, propter eandem vitam nunquam mar-  
cescentem. Deinde quod addidit, antequam esset  
super terram, intelligitur antequam anima peccaret.  
Terrenis enim cupiditatibus sordidata, tanquam su-  
per terram nata, vel super terram esse, recte di-  
citur.

17. Unde et adjecit: Nondum enim pluerat Domi-  
nus Deus super: terram, quasi aperte diceret: Ante-  
quam peccaret anima, nondum **269** nubibus  
Scripturarum pluviam doctrinæ Dominus ad animam **D**  
irrigandam concesserat; nondum propter hominem,  
qui est terra, Dominus noster nubem carnis nostræ

12. *Sed spiritualis, usque ad potest, emendatus est*  
hic locus ex Augustino et Beda. GRIAL.

*Ibid.* In Vulgata: *Filius hominis veniens, putas*  
*inveniet fidem super terram?* AREV.

13. In nostra Vulgata: *Estote ergo vos perfecti,*  
*sicut et Pater cœlestis perfectus est.* AREV.

14. Vulgata: *Istæ sunt generationes... creata sunt*  
*in die quo fecit Dominus Deus... virgultum agri, an-*  
*tequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis,*  
*priusquam germinaret.* AREV.

15. Hujus diei nomine secundum prophetiam. Hæ-  
cæ voces secundum prophetiam non sunt apud Au-  
gustinum, a quo sunt reliqua, lib. II de Gen. cont.

assumpserat, per quam imbrem sancti Evangelii lar-  
gissimum infudit.

18. Quod vero subjunxit: *Et homo non erat, qui*  
*operaretur terram, quia nullus homo operatus est in*  
*virginem, unde natus est Christus.* Ipse est enim  
lapis de monte abscissus sine manibus (*Dan. II*), id  
est, absque coitu et humano semine de virginali  
utero, quasi de monte humanæ naturæ, et substan-  
tiæ carnis abscissus. *Sed fons ascendebat de terra,*  
*irrigans universam superficiem terræ.* Terra mater  
virgo Domini Maria rectissime accipitur, de qua  
scriptum est: *Aperiat terra, et germinet Salva-*  
*torem* (*Isai. XLV, 8*). Quam terram irrigavit Spiritus  
sanctus, qui fontis et aquæ nomine in Evangelio  
significatur.

### CAPUT III.

#### *De paradisi conditione, vel hominis.*

1. Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, id  
est, factus est Christus, juxta quod ait Apostolus,  
ex semine David secundum carnem (*Rom. I*), tan-  
quam de limo terræ. *Et inspiravit in faciem ejus spi-*  
*raculum vitæ, utique infusionem sancti Spiritus, qui*  
*operatus est hominem Christum.* *Et factus est homo*  
*in animam viventem, scilicet, ut qui perfectus erat*  
*Deus, perfectus videretur et homo.*

2. Plantaverat autem Dominus Deus paradisum vo-  
luptatis a principio. Paradisus Ecclesia est; sic enim  
de illa legitur in Canticis canticorum: *Hortus con-*  
*clusus soror mea* (*Cant. IV, 12*). A principio autem  
paradisus plantatur, quia Ecclesia catholica a Chri-  
sto, qui est principium omnium, condita esse co-  
gnoscitur. Fluvius de paradiso exiens imaginem por-  
tat Christi, de paterno fonte fluentis, qui irrigat Ec-  
clesiam suam verbo prædicationis, et dono baptismi.

3. De quo bene per prophetam dicitur: *Dominus*  
*Deus noster* **270** *fluvius gloriosus exsiliens in terram*  
*sitientem.* Quatuor autem paradisi flumina quatuor  
sunt Evangelia ad prædicationem cunctis gentibus  
missa.

4. Ligna fructifera, omnes sancti sunt; fructus  
eorum, opera eorum; lignum autem vitæ, Sanctus  
sanctorum, Christus, scilicet, ad quem quisque si  
porrexerit manum, vivet in æternum. Lignum autem  
scientiæ boni et mali, proprium est voluntatis ar-  
bitrium quod in medio nostri est positum ad digno-  
scendum bonum et malum. De quo qui relicta Dei  
gratia gustaverit morte morietur.

5. *Tulit igitur Deus hominem, et posuit eum in pa-*

Manich., c. 3; leguntur tamen in omnibus libris, et  
apud Eucherium et Bedam. GRIAL.

17. *Nubem carnis nostræ. Nubilum carnis nostræ,*  
Augustinus; *nebulam,* apud Bedam. GRIAL.

*Ibid.* Vulgata: *Non enim pluerat.* AREV.

18. *Homo non erat, usque ad significabatur, ex*  
eod. lib. Augustini, cap. 24. GRIAL.

CAP. III. N. 2. *Paradisus Ecclesia est, ex eod. lib.,*  
cap. 14. GRIAL.

3. Propheta fortasse est Isaias, cap. XLIV, 3:  
*Effundam enim aquas super sitientem, et fluentia su-*  
*per aridam.* Quatuor Evangelia quatuor paradisi flu-  
minibus alibi etiam comparat Isidorus. AREV.

radiso. Assumpsit Deus carnem, et factus est caput A Ecclesiæ, ut operaretur et custodiret illum, id est, voluntate Patris ex omnibus gentibus Ecclesiam impleret. Dixit quoque Deus: *Non est bonum esse hominem solum.* Arguuntur hæretici, qui Christum solum hominem putant, et non etiam Deum.

6. *Faciamus ei adiutorium simile sui*, quia in ipso homine suscepto Ecclesia Deo copulata est. *Appellavit autem Adam nominibus suis cuncta animantia, et volatilia cæli, et bestias terræ*, significans gentes, quæ salvæ fierent in Ecclesia, et per Christum nomen Christianitatis erant accepturæ, quod prius non habuerant, sicut scriptum est: *Et vocabo servos meos nomine alio (Isai. Lxv, 15).*

7. *Adæ vero non inveniebatur adiutor similis ejus.* Uti quoniam quamvis fidelis aut justus sit quisque, Christo tamen æquari non potest. *Quis enim, inquit Moyses, similis tibi in diis, Domine (Psalm. Lxxxv)?* nam et David ait: *Speciosus forma præ filiis hominum (Psalm. xliiv).* Nemo enim poterat a morte genus humanum liberare, et ipsam mortem superare, nisi Christus, sicut et in Apocalypsi dicitur: *Nemo inventus est dignus, neque in cælo, neque in terra, neque infra terram, aperire librum, nisi leo de tribu Juda.*

8. *Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam; cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et ædificavit costam, quam tulerat 271 de Adam, in mulierem.* Dormit Adam, et fit illi mulier de latere. Patitur Christus in cruce, pungitur latus lancea, et profluunt sacramenta sanguinis, ex quibus formetur C Ecclesia. Hanc dormitionem cantat Propheta, dicens: *Ego dormivi, et quievi, et reurrexi, quoniam Dominus suscitavit me (Psalm. lli, 6).*

9. Sequitur: *Et posuit carnem pro ea.* Sic Christus carnem suam moriendo posuit in patibulo crucis pro Ecclesia. *Dixit quoque Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.* Quia sive sancti spirituales et fortissimi in tentationibus, sive minus perfecti, utrique unum corpus Christi sunt, et una Ecclesia.

10. *Hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est.* Sic et Christus Ecclesiæ nomen dedit Christia-

num, quæ de ejus latere sumpta est. Hæc ergo omnia facta sunt in figura, quæ erant in Ecclesia proditura. *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una.* Hoc interpretans Apostolus ait: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia (Ephes. v).*

11. Ergo quod per historiam completum est in Adam, per prophetiam significatur in Christo, qui reliquit Patrem, cum dicit: *Ego a Patre exivi, et veni in mundum (Joann. xvi).* Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (Philipp. ii). Reliquit et matrem, id est, Synagogam Judæorum, Veteri Testamento carnaliter inhærentem, quæ illi erat mater ex semine David secundum carnem, et adhæsit uxori suæ, id est, sanctæ Ecclesiæ, ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una, quia cum sit Deus apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps noster, ut illius capitis corpus esse possimus.

#### CAPUT IV.

##### *De præceptis Dei, et consensione serpentis.*

272 1. Jam dehinc præceptum, quod accepit figuraliter Adam, nos accepimus in Christo, quia unusquisque Christianus non incongrue gestat personam Christi, dicente ipso Domino: *Quod fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40).* Dicitur ergo illi: *Ex omni ligno paradisi comede. De ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas.*

2. Præcipitur enim nobis ut fruamur omni ligno paradisi, quo significantur spirituales deliciæ, de quibus ait Apostolus: *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, mansuetudo, continentia, castitas (Galat. v).* Sicut Apostolus dicit. Et non tangamus lignum in medio paradisi plantatum scientiæ boni et mali, id est, ne velimus superbire de natura arbitrii nostri, quæ media est, ut, decepti per scientiam, experiamur et malum. Serpens autem ille, sapientior omnium bestiarum, indicat diabolum, qui inde serpens dicitur quod volubili versetur astutia.

3. Sed quid est quod ipse per mulierem decepit, et non per virum? Quia non potest ratio nostra sensimus, quod alii retinent. AREV.

CAP. IV. N. 1. Jam dehinc præceptum, usque ad *mihî fecistis*, ejusd. Augustini sunt verba, cap. 25 lib. ii cont. Manich. Quæ ante hæc leguntur in plerisque libris, *Post hæc vocatur Heva, etc.*, non sunt hujus loci, sed capitis sexti (imo quinti) ubi eadem totidem verbis ponuntur. GRIAL.

*Ibid.* *Omni ligno paradisi, usque ad experiamur et malum, ex eod. Augustini loco.* Quod autem Augustinus dixerat, *ne vellemus superbire de natura nostra*, Isidorus interpretatus est de natura arbitrii nostri, quod et superius fecerat. GRIAL.

*Ibid.* In nostra Vulgata: *Quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* AREV.

2. *Serpens autem, usque ad astutia, ex cap. 24 ejusdem lib. ii contra Manich.* GRIAL.

*Ibid.* In verbis Apostoli Vulgata nonnihil variat. Quod additur, *sicut Apostolus dicit*, non puto ad ea quæ sequuntur referri, sed ad ea quæ præcedunt. AREV.

3. *Sed quid est, quod per mulierem, usque ad te-*

6. Vulgata: *simile sibi.* Et mox, *Appellavitque Adam . . . et universa volatilia cæli, et omnes bestias terræ.* Et apud Isaiam: *Et servos suos vocabit nomine alio.* AREV.

7. In psalmo Lxxxv, qui a Breulio indicatur et inscribitur, *Oratio ipsi David*, vers. 8, dicitur: *Non est similis tui in diis, Domine.* Apocalypsis sententia exprimitur verbis aliquatenus commutatis. AREV.

8. Verba psalmi in Vulgata: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exurrexi, quia Dominus suscepit me.* AREV.

10. *Quæ erant in Ecclesia proditura. Profutura, apud Bedam.* GRIAL.

*Ibid.* *Quamobrem relinquet, usque ad corpus esse possemus, ex eod. Augustini lib., cap. 44, vel ex xii contr. Faust., cap. 8; utrobique enim eadem leguntur, atque utrumque locum sibi proposuisse videtur Isidorus. Legitur vero tam apud Augustinum quam apud Paulum propter hoc, non quamobrem.* GRIAL.

*Ibid.* Grialius in nota possemus; sed in textu pos-

duci ad peccandum, nisi præcedente delectatione **A** in carnalis infirmitatis affectu, qui obtemperare debet rationi, tanquam viro dominanti. Hoc enim in unoquoque homine geritur in occulto quodam secretoque conjugio.

4. Suggestionem quippe, serpentem accipimus; mulierem vero, **273** animale corporis sensum; rationem autem, virum. Ergo quando occurrit mala suggestio, quasi serpens loquitur. Sed si sola cogitatio oblectetur illa suggestionem, et, refrenante ratione, consensus explendi operis non succedat, sola mulier videtur comedisse illicitum.

5. Quod si ipsum peccatum etiam et mens perpetrandum decernat, jam vir deceptus est, jam mulier cibum dedisse viro videtur; illecebræ enim consentire de ligno prohibito manducare est. Tunc **B** quippe jure a vita beata, tanquam a paradiso, expellitur homo, peccatumque ei imputatur, effusi non sequatur effectus: quia etsi non est in factis culpa, in consensu tamen rea tenetur conscientia. Hæc secundum anagogem.

6. Cæterum juxta metaphoram poterit callidus serpens iste hæreticorum versutiam designare. Nulli enim loquacius atque subtilius promittunt illicita curiositate secretorum adaperitionem, atque scientiam boni et mali; et in ipso homine, tanquam in arbore quæ plantata est in medio paradisi, suam dignoscentiam nituntur demonstrare.

7. Contra hunc serpentem clamat Apostolus, cum dicit: *Metuo ne sicut serpens Hevam seduxit astutia sua, sic sensus vestri corrumpantur* (11 Cor. xi, 3). **C** Seducitur verbis hujus serpentis carnalis nostra concupiscentia, et per illam decipitur Christianus Adam, non Christus. Dicit ergo serpens ad mulierem: *Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis ex omni ligno paradisi? Sic hæreticorum curiosa cupiditas, sic pravi prædicatores, ad diligendam erroris fallaciam, auditorum carnalium corda succendunt, dicentes: Quare fugitis scientiam habere latentem? nova semper exquirite, boni malique scientiam penetrare.*

8. Unde apud Salomonem mulier illa, hæreticorum speciem tenens, dicit: *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior* (Proverb. ix, 17)? Subjecit deinde idem serpens: *Quacunque die comeditis, ex **274** eo statim aperientur oculi vestri, et eritis ut dii scientes bonum et malum.* **D**

*videtur conscientia, ex Augustino, cap. 14. GRIAL.*

*Ibid. Seduci ad peccandum. Deduci ad consensum peccati, Augustinus. GRIAL.*

*6. Cæterum juxta metaphoram, usque ad demonstrare, ex c. 25. GRIAL.*

*Ibid. Nulli enim loquacius, atque subtilius. Loquacius, atque jactantius, Augustinus. GRIAL.*

*Ibid. Suam dignoscentiam. Eam dignoscentiam, Augustinus. GRIAL.*

*7. Contra hunc serp., usque ad non Christus, ex cap. 26. GRIAL.*

*Ibid. Sic hæreticor. curiosa cupiditas. Calliditas, Valent. Superba et curiosa cupiditas, Augustinus, c. 28. GRIAL.*

9. Sic et omnes hæretici divinitatis meritum profitentur, atque scientiæ pollicitatione decipiunt et reprehendunt eos quos simpliciter credentes invenerint. Et quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum aperitionem conantur adducere, ut interior oculus obscuretur.

#### CAPUT V.

##### *De peccato primorum hominum, sive supplicio.*

1. *Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum, tulitque de fructu illius et comedit.* Mulier comedit antea, non vir; ideo, quia facilius carnales persuadentur ad peccatum, nec tam velociter spirituales decipiuntur. *Et dedit viro suo, et comedit;* utique quia post delectationem carnalis concupiscentiæ nostræ, etiam nostra ratio subicitur ad peccandum. *Cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus.* Foliis fici se contegunt, qui sæculum asperum amplectuntur, qui prurigne voluptatis carnalis arantur, quique decepti hæretica pravitate, et gratia Dei nudati, tegumenta mendaciorum, tanquam ficus folia, colligunt, facientes sibi succinctoria pravitate, cum de Domino vel Ecclesia mentiuntur.

2. *Cumque audissent vocem Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem.* Deambulat Deus in illis, et non stat, qui stabiles in ejus præcepto non perseverant. Et bene ad auram post meridiem, quia jam ab eis auferitur lux illa ferventior veritatis, appropinquantibus errorum tenebris. *Absconderunt se a facie Dei in medio ligni paradisi.* In medio namque ligni se abscondit, qui aversus a præcepto Creatoris, in erroris atque arbitrii sui voluptatibus vivit.

3. *Vocavitque Deus Adam: Ubi es?* Hic ostendit quod si qui **275** a fide vel bonis operibus ad mendacia sua desideriaque labuntur, non despicit illos Deus, sed adhuc ut redeant ad poenitentiam vocat, quia non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat (Ezech. xxxiii, 11). Ergo non est desperandum quibuslibet peccatoribus, dum et ipsi impii ad spem indulgentiæ provocantur.

4. Dicitur autem posthæc serpenti: *Maledictus eris inter omnia animantia. Super pectus tuum et ventrem gradieris.* Nomine pectoris significatur superbia mentis, nomine autem ventris significantur desideria carnis; his enim duabus rebus serpit diabolus adversus eos quos vult decipere, id est, aut

*Ibid. In Vulgata: Timeo autem ne. AREV.*

*9. Sic et omnes hæretici, usque ad obscuretur, ex cap. 25. GRIAL.*

*CAP. V. N. 1. Foliis fici, usque ad mentiuntur, ex cap. 15. Est autem foliis fici apud Augustinum, foliis ficus apud Ambrosium. GRIAL.*

*2. Et bene ad auram post meridiem. Quis non videat magis congruere allegoriam, si ad vesperam, ex LXX, legas cum Augustino, c. 16? GRIAL.*

*Ibid. Lux illa ferventior. Lux illa interior, Augustinus. GRIAL.*

*4. Nomine pectoris, usque ad vult decipere, ex cap. 17. GRIAL.*

terrena cupiditate, et luxuria aut superbiam insana ruina.

5. *Et terram manducabis*, id est, ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis. *Omnibus diebus vitæ tuæ*, id est, omni tempore quo agis hanc potestatem ante illam ultimam poenam iudicii. *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius*. Semen diaboli est perversa suggestio. Semen autem mulieris fructus est boni operis, quo perversæ suggestioni resistitur.

6. Ipsa caput illius conteret, si eum mens in ipso initio malæ suggestionis excludit. Ille insidiatur calcaneo ejus, quia mentem, quam prima suggestionem non decipit, decipere in finem tendit. Quidam autem, quod dictum est, *Inimicitias ponam inter te et mulierem*, de Virgine de qua Dominus natus est, intellexerunt, eo quod illo tempore ex ea Dominus nasciturus, ad inimicum devincendum, et mortem, cujus ille auctor erat, destruendam, promittebatur.

**276** 7. Nam et illud quod subjunctum est: *Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus*, hoc de fructu ventris Mariæ, qui est Christus, intelligunt; id est: Tu eum supplantabis, ut moriatur. Ille autem, te victo, resurget, et caput tuum conteret, quod est mors. Sicut et David dixerat ex persona Patris ad Filium: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* (Psalm. cx).

8. Aspidem dixit mortem, basiliscum peccatum, leonem Antichristum, draconem diabolum. De poena autem mulieris quid significat, quod ei dicitur: *In dolore paries filios*, nisi quia voluntas carnalis, cum aliquam malam consuetudinem vult vincere, patitur in exordio dolores, atque ita per meliorem consuetudinem parit bonum opus, quasi filios.

9. Quod vero adjecit: *Et conversio tua ad virum tuum, et ipse dominabitur tui*: hoc significat, quod illa carnalis voluntas, quæ cum dolore reluctaverat, ut faceret consuetudinem bonam, jam ipsis erudita

5. *Et terram manducabis*, usque ad poenam iudicii, ex cap. 18. GRIAL.

*Ibid.* Semen diaboli, usque ad resistitur, ex eod. c. GRIAL.

*Ibid.* Cod. ms. Regiovat. 293, ad marg., et Florent. 1, post *cupiditate deceperis* addit: *Quando autem dictum est diabolo: Terram manducabis, dictum est et peccatori: Terra es, et in terram ibis. Datus est ergo in cibum diaboli peccator. Sicut enim quod manducavimus, in corpus nostrum convertitur, ut cibus ipse secundum corpus hoc efficiatur, quod nos sumus, sic per nequitiam et impietatem hoc efficitur quisque, quod diabolus, id est, similis ejus, et subicitur ei, sicut subjectum est nobis corpus nostrum; et hoc est quod dicitur manducari a serpente. Quod autem adjecit, etc. AREV.*

6. *Ipsa caput*, usque ad decipere in finem tendit, Augustinus: *Et ideo observat ipse plantam mulieris, ut si quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat. Et illa observat caput ejus, ut eum in initio malæ suasionis excludat.* GRIAL.

*Ibid.* Post promittebatur alii addunt, *Sicut in David scriptum est, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* (Psalm. cxxxii.) AREV.

8. *De poena autem mulieris, usque ad viro jubenti,*

A doloribus, cautior sit, et ne corruat, obtemperat rationi, et libenter servit quasi viro jubenti.

10. Post hæc vocatur Heva vita, et mater vivorum, quæ de viri sui latere facta est, et dicit Dominus in Evangelio: *Si quis non manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam*, et omnia quæ illic intelliguntur, enucleate minutatimque tractata Christum et Ecclesiam præloquuntur, sive in bonis Christianis, sive in malis. Neque enim frustra dixit Apostolus: *Adam, qui est forma futuri* (Rom. v, 14), et illud: *Relinquet homo patrem;* et reliqua

11. Vocaturque dehinc mater vivorum, id est, recte factorum, quibus contraria sunt peccata, quæ nomine mortuorum significantur. Jam vero per sententiam quæ in virum infertur, ratio nostra arguitur, quæ et super peccati concupiscentia seducta, et a paradiso **277** beatitudinis remota, habet analedictiones terrenæ operationis, habet et dolores temporalium curarum, quasi spinas et tribulos.

12. Sic tamen dimittitur de paradiso beatitudinis, ut operetur terram, id est, ut in corpore isto laboret, et collocet sibi meritum redeundi ad vitam beatam, quæ paradisi nomine significatur, possitque aliquando manum porrigere ad arborem vitæ, et vivere in æternum. Manus autem porrectio bonæ significat crucem, vel cruciatum poenitentiae, per quem vita æterna recuperatur. Accipit etiam tunicam pelliceam divini iudicii, quo nomine corporis mortalitas significatur in historia.

13. In allegoria autem de carnalibus sensibus abstractæ voluptates, quæ carnaliter viventem divina lege consequuntur, et contegunt. Qui si aliquando ad Deum convertitur per flammam dramaticam, id est, per temporales tribulationes, peccata sua agnoscendo, et gemendo, et per cherubim, id est, per plenitudinem scientiæ, quod est charitas, perveniet ad arborem vitæ Christum, et vivet in æternum.

14. Cherubim namque plenitudo scientiæ inter-  
ex c. 19. GRIAL.

9. *Et conversio.* Aliter Vulgata. AREV.

10. *Post hæc vocatur Heva*, usque ad *patrem et matrem*, ex XII contra Faust., c. 8. Atque hujus loci esse verba hæc, frustra que capite quarto in quibusdam Mss. legi, cum hic repetenda essent, et res ipsa indicat, et Augustinus, II de Gen. contr. Manich., c. 21, ita scribens: *Quem autem non moveat, quod post peccatum et sententiam iudicis vocat Adam mulierem suam vitam, quia vivorum ipsa sit mater, posteaquam meruit mortem?* etc. GRIAL.

11. *Vocatur dehinc mater vivorum*, usque ad significantur, ejusdem sunt verba, II de Gen. contr. Manich., c. 21. GRIAL.

12. *Sic tamen dimittitur*, usque ad *recuperatur*, ex cap. 22. GRIAL.

13. *Abstractæ voluptates. Attracta phantasmata*, cap. 27 Augustini. GRIAL.

*Ibid.* *Quæ carnaliter viventem.* Ita o. l.; quæ carnaliter mentientem, Augustinus ibid., quia tunicas pelliceas mentiendi libidinem interpretatus fuerat; itaque nihil mutamus. GRIAL.

*Ibid.* *Qui si aliquando*, usque ad *charitas est*, totus locus concinnatus ex verbis, c. 23. GRIAL.



pretatur. Framea vero versatilis, posita ad custodien-  
dam viam ligni vitæ, temporales pœnæ intelliguntur.  
Nemo enim potest pervenire ad arborem vitæ, nisi per  
has duas res, tolerantiam scilicet molestiarum et scienti-  
æ plenitudinem, id est, per charitatem Dei et proximi.  
Plenitudo enim legis charitas est (Rom. XIII, 10).

## CAPUT VI.

*De Cain et Abel, eorumque progenie.*

1. Adam vero cognovit Hevam uxorem suam, quæ  
concepit, et peperit Cain. Rursumque peperit fratrem  
ejus Abel. Nativitates **278** duorum filiorum Adam  
similitudinem habent duorum populorum, qui erant  
diversis temporibus ad fidem venturi, pari opere, et  
dissimili charitate ante Deum. Fuit autem Abel pas-  
tor ovium, et Cain agricola.

2. Sed sicut Cain sacrificium ex terræ fructibus  
reprobatur, Abel autem sacrificium ex ovibus et  
earum adipe suscipitur, ita Novi Testamenti fides ex  
innocentia grata Deum laudans Veteris Testamenti  
terrenis operibus anteponitur. *Dixit Deus ad Cain,  
si recte offeras, recte autem non divides, peccasti.* Uti-  
que quia etsi Judæi antea recte illa fecerunt, in eo  
tamen infidelitatis rei sunt, quia, Christo veniente,  
jam tempus Novi Testamenti a tempore Veteris Tes-  
tamenti non distinxerunt.

3. Quod si obtemperasset Deo Cain dicenti: *Quiesce,  
sub te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius,* ad  
se convertisset peccatum suum, sibi hoc tribuens, et  
confitens Deo; ac sic adjutus indulgentiæ gratia ipse  
peccato suo dominaretur, non illo sibi dominante ser-  
vus esset peccati, nec fratrem occidisset innocentem,  
sic et Judæi, in quorum hæc figura gerebantur, si  
quiescerent a sua perturbatione, et, tempus salutis  
per gratiam in remissionem **279** peccatorum cognos-  
centes, audirent Christum dicentem: *Non veni vocare  
justos, sed peccatores ad penitentiam,* tunc ad se con-  
verterent peccatum suum in confessione, sicut in  
Psalmo XL scriptum est, medico dicentes: *Ego dixi, Do-*

**CAP. VI. N. 1.** *Nativitates duorum filiorum,* usque  
ad *plantatus paradisi,* desumpta sunt omnia ex Au-  
gustini XII contra Faustum, cap. 9, et quatuor sequen-  
tibus, unde sunt quædam emendata. GRIAL.

3. *Ex innocentia grata. Gratiæ Augustinus ex in-  
nocentiæ gratia,* impress. GRIAL.

*Ibid. Anteponitur.* Post hæc verba interjiciuntur  
quædam in Codic. Val. et Compl., quæ aliena esse,  
locus Augustini interruptus, et alii libri mss. et im-  
pressi, a quibus absunt, satis ostendunt; et si quid  
in eis sani est, paulo post repetitur. Quæ tamen hic  
referri nihil obfuerit: *Iste autem filius Cain, qui vocatur  
Enoch, in cujus nomine condita est civitas, interpretatur  
dedicatio; impiorum enim dedicatio in hac vita fundata  
est. Enoch autem justus ab Adam septimus et ipse de-  
dicatio item dicitur. Sed translatus ostendit justos (per  
quod ipse est septimus) in fine, hoc est in septimo mil-  
lesimo annorum ab hac dedicatione terrenæ civitatis ab-  
ituros.* De qua sententia paulo post, hoc eodem cap.,  
et in expositionibus Exod. c. XXIX, importune repe-  
tita, quid sentiamus, mox dicemus. GRIAL.

*Ibid. In Vulgata: Nonne si bene egeris, recipies; sin  
autem male, statim in foribus peccatum aderit? Sed sub  
te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius.* De ver-  
sione quam sequitur Isidorus, vide commentar. ad  
Prudentium, pag. 495. Codex Florent. 1, post antepo-

*mine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi  
(Psal. XL, 5); eidemque peccato, quoad in eorum  
corpore esset adhuc mortali, per spem gratiæ liberi  
dominarentur.*

4. Nunc autem ignorantes Dei justitiam, et suam  
volentes constituere, elati de operibus legis, non hu-  
miliati de peccatis suis, non quieverunt; sed offen-  
derunt in lapidem offensionis, et exarserunt iracun-  
dia adversus Christum, cujus opera videntes accepta  
Deo esse, doluerunt.

5. Itaque post hæc occiditur Abel minor natu a  
fratre Cain majore natu. Occiditur Christus caput po-  
puli minoris natu a populo Judæorum majore natu,  
ille in campo, iste in Calvariæ loco.

6. Interrogat Deus Cain, non tanquam ignarus eum  
a quo discat, sed tanquam judex reum quem puniat,  
et dicit: *Ubi sit frater ejus?* ille respondit nescire se,  
nec ejus se esse custodem. Usque nunc quid nobis  
respondent Judæi, cum eos sanctarum Scripturarum  
voce interrogamus de Christo? Illi nescire se Chri-  
stum respondent. Fallax enim Cain ignoratio, Judæo-  
rum est falsa negatio.

7. Essent autem quodam modo Christi custodes, si  
Christianam fidem accipere ac custodire voluissent.  
*Dixit Deus ad Cain: Quid fecisti? vox sanguinis fratris  
tui clamat ad me de terra.* Sic arguit in Scripturis  
sanctis vox divina Judæos. Habet enim magnam vo-  
cem Christi sanguis in terra; cum enim, sacramento  
accepto, ab omnibus gentibus respondetur *Amen,* hæc  
est vox clara, vox sanguinis, quam sanguis iste ex-  
primit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.

8. *Dixit Deus ad Cain: Et nunc maledictus eris a  
terra, quæ 280 aperuit os suum, et suscepit sanguinem  
fratris tui de manu tua.* Maledictus est enim popu-  
lus Judæorum infidelis a terra, id est, ab Ecclesia,  
quæ aperuit os suum in confessione peccatorum acci-  
pere sanguinem Christi, qui effusus est in remis-  
sionem peccatorum omnium de manu persecutoris,

*nitur hæc addit: Quæritur autem cur Deus sacrificium  
Abel suscepit, et a sacrificio Cain oculos suos avertit,  
nisi quia non fuit charitas in Cain, et nisi esset chari-  
tas in Abel, non acciperet Deus sacrificium ejus. Cum  
enim ambo obtulissent, ille de fructibus terræ, ille de  
fructibus ovium, nemo putet quia Deus fructus terræ  
neglexit, et fetus ovium elegit. Non intendit Deus ad  
munus, sed in corde vidit, et quem vidit cum charitate  
offerre, ipsius sacrificium respexit; quem vidit cum in-  
vidia offerre, ab ipsius sacrificio oculos avertit.* Alia, quæ  
hoc loco affert Grialius ex Ms. Val. et Compl., in  
Flor. 1 exstant num. 22, ubi de Henoch agitur.  
AREV.

3. *Eidemque peccato. Ei denique,* Augustinus, facili  
lapsu. GRIAL.

*Ibid. Post verbum dicentem,* alii addunt: *Non est  
opus sanis medicus. Et iterum: Omnis qui facit pecca-  
tum, servus est peccati. Et iterum: Si vos Filius libera-  
verit, vere liberi eritis. Et iterum: Non veni.* AREV.

7. *Cum enim, sacramento accepto. Cum, eo accepto,*  
Augustinus. GRIAL

*Ibid. Respondetur Amen.* Ita respondebatur in utrius-  
que speciei communionem. Ambrosius de corpore, lib.  
IV de Sacram.; *Dicit tibi sacerdos: Corpus Christi, et tu  
dicis: Amen. Hoc est verum; quod confitetur lingua,  
teneat affectus.* GRIAL.

nolentis esse sub gratia, sed sub lege, ut esset ab A Ecclesia maledictus, id est, ut ostenderet eum Ecclesia maledictum, testificante Apostolo: *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto legis sunt.*

9. Deinde, cum dixisset: *Maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua*, non dixit quoniam operaberis eam, sed ait, quoniam operaberis terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi.

10. Unde non est necesse intelligere eamdem terram operari Cain, quæ aperuit os accipere sanguinem fratris de manu ejus. Sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram, quæ nondum adjiciet virtutem suam dare illi. Id est, ideo populum Judæorum maledictum agnoscit, et ostendit Ecclesia, quoniam, occiso Christo, adhuc operatur terrenam B circumcisionem, terrenum Sabbatum, terrenum azymum, terrenum pascha, quia omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi, quæ non datur Judæis in impietate et infidelitate perdurantibus, quia Novo Testamento revelata est.

11. *Cum operatus fueris terram, non dabit tibi fructus suos*; in ipsa enim terra quam Christus portavit, id est, in ejus carne, ipsi operati sunt salutem nostram, crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec tamen eis dedit eadem terra virtutem suam, qui non justificati sunt in virtute resurrectionis ejus qui resurrexit propter justificationem nostram, quia etsi crucifixus est ex infirmitate carnis, sed vivit in virtute Dei

12. Hæc est ergo virtus terræ illius, quam non ostendit impiis et incredulis. Unde nec resurgens eis a quibus erat crucifixus apparuit tanquam Cain operanti terram, ut granum illud seminaretur. *Vagus et profugus eris*; sive, ut in Septuaginta scriptum est, *gemens et tremens eris super terram.*

**281** 13. Nunc ecce quis non videat, quis non agnoscat, in tota terra, quacunquē dispersus est ille populus, quomodo sit vagus in gentibus, et profugus a Jerusalem? quomodo gemat mœrore amissi regni, et tremat tremore sub innumerabilibus populis Christianis? ideoque respondit Cain dicens: *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear. Ecce ejicis me hodie a facie terræ, et a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra. Igitur omnis qui in-* D *venerit me, occidet me.*

14. Vere inde vagus et profugus gemit et tremit,

9. Deinde cum dixisset, usque ad *revelata est*, male absunt a veteribus lib. Val. et Comp., cum sint Augustini et legantur in Excusis et reliquis Ms. GRIAL.

13. *Major est iniquitas mea q. u. v. m.* Mirum, non vidisse, quisquis vulgatam Editionem suffecit, non cohærere quæ sequuntur verba: *Hanc dicit majorem causam.* Legendum ergo: *Major est causa mea*, ex LXX et Augustino. Idem paulo post conjunxit utramque interpretationem, cum dicit: *Vere inde vagus et profugus gemit et tremit*, cum Augustinus tantum verba LXX interpretum retulerit: *Vere inde gemit et tremit, ne regno etiam terreno*, etc. GRIAL.

*Ibid.* In hac Judaici populi mirabili dispersione et conservatione gravissimum argumentum constituitur

ne etiam, regno terreno perduto, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit majorem causam, quam illam quod terra nostra non dat virtutem suam, ne spiritualiter moriatur. Carnaliter enim sapit, et abscondit se a facie Dei, id est, iratum habere Deum grave non putat, sed hoc timet, ne inveniatur et occidatur. Carnaliter enim sapit, tanquam operans terram, cujus virtutem non accipit.

15. Sapere autem secundum carnem mors est; quam non intelligens ille, amisso regno, gemit, et corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondit Dominus? *Nequaquam ita fiet; sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur*; sive, ut Septuaginta transtulerunt, *septem vindictas exsolvet*; id est, non sic, quomodo dicis, non corporali morte interibit genus impium carnalium Judæorum.

16. Quicumque eos ita perdidit, septem vindictas exsolvet, id est, auferet ab eis septem vindictas, quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi, ut hoc toto tempore, quod septenario dierum numero volvitur, magis quia non interiit genus Judæorum, satis appareat fidelibus Christianis, sed solam dispersionem meruerint, **282** juxta quod ait Scriptura: *Ne occideris eos, nequando obliviscantur populi mei legis tuæ; disperge illos in virtute tua, et depone eos* (Psalm. LVIII, 12).

17. *Posuit Dominus in Cain signum, ut non eum interficeret omnis qui invenisset eum.* Hoc revera mirabile est, quemadmodum omnes gentes quæ a Romanis subjugatæ sunt, in ritum Romanorum sacrorum transierint, eaque sacrilegia observanda, et celebranda susceperint; gens autem Judæorum sive sub paganis regibus, sive sub Christianis, non amisit signum legis, et circumcisionis suæ, quo a cæteris gentibus populisque distinguitur.

18. Sed et omnis imperator, vel rex, qui eos in suo regno invenit, cum ipso signo eos invenit, et non occidit; id est, non efficit ut non sint Judæi certo quodam et proprio suæ observationis signo a cæterarum gentium communiōe discreti, nisi quicumque eorum ad Christum transierit, ut jam non inveniatur Cain, neque exeat a facie Dei, neque habitet in terra Naid.

19. *Exiit ergo a facie Domini, et habitavit in terra Naid*, quod dicitur interpretatum *commotio*, sive instabilis, et fluctuans, et sedis incertæ. Contra quod malum Deus rogatur in psalmo: *Ne dederis in motum pedes meos* (Psalm. LXV); et: *Manus peccatorum*

ad veritatem religionis Christianæ astruendam. AREV.

15. *Amisso regno, gemit et corporalem mortem tremit.* Oportuit mendacem memorem esse. Quorsum enim *gemit et tremit*? si hæc verba explicanda usquam sibi proposuit? Id tamen provisum apud Eucherium. GRIAL.

*Ibid.* Sive, ut LXX transtulerunt. Hoc recte; vidit enim non respondere reliqua verbis Vulg. Ed. Vid. Hieronymum, epist. 125, ad Damas., q. 1. GRIAL.

16. In Vulgata: *Ne occidas eos.* AREV.

18. Breulius, ad marg., notat neque in Cod. nis., neque in impresso Colonix 1530, haberi hæc verba, *ut jam non... habitet in terra Naid.* AREV

non moveant me (Psalm. xxxv); et: Qui tribulant me, exsultabunt, si motus fuero (Psalm. xii); et: Dominus a dextris est mihi, ne commovear (Psalm. xv). Nunc vero Judæi, et omnes qui diversis erroribus contumaces sunt, resistendo veritati, exeunt a facie Dei, id est, a misericordia dilectionis ejus vel a participatione lucis ejus, et habitant profugi in terra commotionis; id est, in conturbatione carnali contra jucunditatem Dei; hoc est, contra Edem, quod interpretatur epulatio, ubi est plantatus paradisos.

20. Cognovit autem Cain uxorem suam, et concepit, et peperit Henoch, et ædificavit Cain civitatem. Quid ergo sibi per figuram vult, quod impiorum progenies civitatem in ipsa mundi origine construxit? nisi quod noveris impios in hac vita esse fundatos, sanctos vero hospites esse et peregrinos. Unde et Abel tanquam peregrinus in terris, id est, populus Christianus non condidit civitatem. **283** Superna enim est sanctorum civitas, quamvis hic pariat cives, in quibus peregrinatur, donec regni ejus tempus adveniat.

21. Nam et Petrus propterea reprehenditur, quod tabernacula in monte fieri cogitavit, quia sancti in hoc mundo tabernaculum non ædificant. Ædificavit autem eam ex nomine filii sui Henoch. Iste filius, in cujus nomine condita est Henoch, id est, terrestris Jerusalem, quæ interpretatur dedicatio, significat istam civitatem et initium et finem habere terrenum, ubi nihil plus quam quod cernitur speratur.

22. Porro Henoch genuit Irad, et Irad genuit Maviahel, et Maviahel genuit Mathusael, et Mathusael genuit Lamech. Qui accepit duas uxores; nomen uni Ada, et nomen secundæ Sella. Notandum autem quod in progenie Seth, cum genuisse filios filiasque dicatur, nulla ibi genita femina nominatim exprimitur, sed tantum in progenie Cain femina commemoratur. Quo significatur terrenam civitatem usque in finem sui carnales habituram generationes, quæ marium ac feminarum conjunctione proveniunt.

23. Dixit quoque Lamech uxoribus suis: Audite verba mea, et auscultate sermonem meum. Quoniam occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livore meo, septies vindicabitur de Cain, de Lamech septuagies septies. Jam alibi secundum historiam di-

20. Et ædificavit Cain civitatem., ex Augustino, xv de Civit., c. 17 et seq., et Gregorio, vi Moral., c. 4, et lib. xvi, c. 5. GRIAL.

21. Iste filius, usque ad speratur, Augustini sunt verba. GRIAL.

Ibid. Cod. Regiovat. 295, ad marg., post speratur addit: Iste autem filius Cain, qui vocatur Henoch, interpretatur DEDICATIO. Impiorum enim dedicatio in hac civitate fundata est. Henoch autem justus ab Adam septimus et ipse DEDICATIO etiam dicitur. Sed translatus ostendit justos per id, quod ipse est septimus, in fine, hoc est, in septimo millesimo die ab hac dedicatione supernæ civitatis abituros. AREV.

22. Cum genuisse filios filiasque dicatur. Hæc verba deerant in omnibus libris, reposita sunt autem ex Augustino c. 17 et Eucherio. GRIAL.

Ibid. Quo significatur, usque ad proveniunt, verba sunt Augustini, ibid. GRIAL.

Ibid. Advertit Breulius digamiam quinta genera-

ctum est, eo quod ab Adam usque ad Christum septuaginta septem generationes inveniantur, in quibus peccatum Lamech, id est, totius mundi sanguinis Christi effusione solutum est.

24. Siquidem et in populo Judæorum propter interfectionem Christi septuaginta septem vindictæ sunt statutæ, juxta illud evangelicum, **284** in quo dictum est Petro apostolo: Non solum septies, sed etiam septuagies septies, si pœnituerit, fratri remittendum (Matth. xvii); id est, Judæum revertentem post septuaginta septem vindictas statutas recipiendum ad indulgentiam Christi.

25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam, et peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth. Sed Seth natus est filius, quem vocavit Enos. Seth quippe interpretatur resurrectio, qui est Christus, et Enos filius ejus interpretatur homo, qui cœpit invocare nomen Domini.

26. Quid per hoc intelligitur, nisi quia in confessione vivit omnis homo, qui est filius resurrectionis, quandiu peregrinatur in terris? Item ex duobus illis hominibus, Abel, qui interpretatur luctus, et ejus fratre Seth, quod interpretatur resurrectio, mors Christi et vita ejus ex mortuis figuratur.

27. Ergo, ut brevius dicam, Abel luctus, Seth resurrectio, Enos homo, quia post luctum resurrectio, de resurrectione homo invocans Deum. Item Enos genuit Cainan, Cainan autem genuit Malalehel, Malalehel genuit Jared; Jared genuit Henoch. Hic autem Henoch septimus ab Adam, qui placuit Deo, et translatus est, septimam requiem significat, ad quam transfertur omnis qui tanquam sexta die, id est, sexta ætate sæculi, per Christi adventum formatur.

28. Transactis enim sex millibus annis, facto etiam judicio, et renovatis cœlo et terra, transferentur sancti in vitam perpetuæ immortalitatis. Quod autem per Seth ab Adam usque ad Noe denarius numerus insinuat, complementum mandatorum in Ecclesiæ operibus **285** figuratur, cui numero si adjiciantur tres filii Noe, medio reprobato, duodenarius consummatur, qui in patriarcharum apostolorumque numero insignis habetur propter septenarii partes, altera per alteram multiplicatis. Nam ter quaterni, vel quater terni ipsum faciunt.

tionem a Cain profectam fuisse. AREV.

23. Jam alibi secundum historiam, etc. Innuit Isidorus se etiam sensum litteralem Genesis exposuisse. Confer præfationem. AREV.

25. Enos filius ejus interpretatur HOMO. Enos autem sic interpretatur HOMO, ut hoc nomine non posse feminam nuncupari, periti linguæ illius asseverent, ait Augustinus, lib. xv de Civit., c. 17. GRIAL.

27. Hic autem Enoch sept., usque ad formatur, verba sunt ejusdem, xii cont. Faustum, c. 14. GRIAL.

Ibid. Post formatur Regiovat. addit: Sex millia enim anni in hujus sæculi ætatibus deputantur. AREV.

28. Transactis enim, usque ad perpetuæ immortalitatis. Hæc neque eadem sunt in omnibus libris, et in Val. et Compl. bis in hoc capite ponuntur. Ego vero Isidori hæc esse neutiquam puto. Nam neque Augustinus, de his ætatibus sæpius agens, eas annorum numero ullo, sextam præsertim, definit; neque Gregorius aut etiam Origenes Neque verisimile est

29. Quod vero progenies ex Adam per Cain undenario numero finitur, transgressio mandatorum, sive peccatum ostenditur. Nam dum Lamech septimus ab Adam reperiatur scriptus, adduntur ei tres filii, et una filia, ut undenarius numerus compleatur, per quod demonstratur peccatum.

30. Nam et ipse numerus femina clauditur, a quo sexu initium peccati commissum est, per quod omnes morimur, scilicet ut voluptas carnis, quæ spiritui resisteret, sequeretur. Unde et ipsa filia Lamech Noema, id est, voluptas interpretatur. Nam quod de Mathusalem secundum Septuaginta ultra diluvium numerantur anni, hoc significat, ut, quoniam solus est Christus, cujus vita nullam sensit ætatem, in majoribus quoque illis non sensisse diluvium videretur.

### CAPUT VII.

#### De arca Noe et diluvio mundi.

1. Noe autem per omnia omnesque actus ejus Christum significat. Noe autem requies interpretatur, et Dominus dicit: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem* 286 *animabus vestris* (Matth. xi, 29). Solus justus invenitur Noe in illa gente, cui septem homines donantur propter justitiam suam.

2. Solus Christus justus est atque perfectus, cui septem Ecclesiæ propter septemplicem spiritum illuminantem in unam Ecclesiam condonantur. Noe per aquam et lignum liberatur; lignum quippe et aqua crucem designat et baptisma. Sicut enim ille cum suis per lignum et aquam salvatur, sic familia Christi per baptismum et crucis passionem sanatur. Arcam instruxit Noe de lignis non putrescentibus, Ecclesia construitur a Christo ex hominibus in sempiternum victuris.

3. Arca enim ista Ecclesiam demonstrabat, quæ natat in fluctibus mundi hujus. Quod autem eadem arca de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat, ad omne opus bo-

Isidorum longius progressum, cum lib. i Sent., c. 31, ita scribat: *Judicii diem novit Christus, sed in Evangelio dicere, et scire discipulos suos noluit. Itaque hanc annorum circumscriptionem importune hoc loco, et ad Exod. xxix in 3 præcepto, et lib. ii advers. Judæos, c. 15, repetitam, Isidori esse nunquam ego crediderim. Hujus rei magnum etiam indicium, quod apud Eucherium et in Codic. Oliv. nihil horum visitur. Ambrosius, ad Luc. ix, ita scribit: Sed Matthæus et Marcus post dies sex assumptos hos esse memorarunt. De quo possemus dicere post sex millia annorum. Mille enim anni in conspectu Dei tanquam dies una. Sed plures quam sex millia computantur annorum. Sed malumus sex dies per symbolum intelligere, quod sex diebus mundi opera sunt creata, ut per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Elegantissime vero divus Augustinus, xviii de Civit., c. 53: Omnium (inquit) de hac re calculantium digitos resolvit et quiescere jubet ille qui dicit: Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate, et lib. i de Genes. contra Manich., c. 24: Senectus vero, sicut in nobis, nullo statuto annorum tempore definitur, sed post quinque illas ætates quantum quisque vixerit, senectui deputatur; sic et in ista ætate sæculi non apparent generationes, ut etiam*

num paratam. Quocumque enim verteris, quadratum firmiter stat.

4. Quod bitumine conglutinantur arcæ ligna extrinsecus, et intrinsecus, ut in compage firmetur unitatis, significatur tolerantia charitatis, ne scandalis Ecclesiam tentantibus, sive ab his qui intus sunt, sive ab eis qui foris sunt, cedat fraterna junctura, et solvatur vinculum pacis; est enim bitumen ferventissimum et violentissimum gluten, significans dilectionis ardorem vi magnæ fortitudinis ad tenendam societatem spiritualem omnia tolerantem.

5. Quod arca trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur, sicut sex ætatibus omne hujus sæculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus nunquam destitit prædicari, in quaque per prophetiam prænuñtatus, in sexta per Evangelium diffamatus, potest quidem et in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litterarum numerus crucis demonstrat signum, per quod socii Christi passionis effecti per baptismum longitudinem vitæ æternæ percipimus.

287 6. Quod vero cubitis quinquaginta latitudo ejus expanditur, sicut dixit Apostolus: *Cor nostrum dilatatum est* (II Cor. vi, 11)? unde, nisi charitate spirituali? propter quod ipse iterum dicit: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus Spiritum sanctum misit, quo corda credentium dilatavit.

7. Quod autem ejus altitudo in triginta cubitos surgit, quem numerum decies habet in trecentis cubitis longitudo, quia Christus altitudo nostra, quæ triginta annorum gerens ætatem, doctrinam evangelicam consecravit, contestans legem non se venisse solvere, sed implere. Legis autem cor in decem præceptis agnoscitur. Unde decies tricenis arcæ longitudo perficitur, unde et ipse Noe ab Adam decimus computatur.

*occultus sit ultimus dies, quem utiliter Dominus latere oportere demonstravit.* GRIAL.

*Ibid.* Quod autem per Seth, usque ad voluptas interp., ejusdem lib. xv de Civit. c. 20. GRIAL.

*Ibid.* Quæ de numeris passim in his commentariis attinguntur, ea ab Isidoro data opera exposita sunt in peculiari libro de Numeris, quem supra edidi. AREV.

CAP. VII. N. 2. Noe per aquam, usque ad per litteram (cap. seq.), hæc omnia, paucis, quæ notabimus, exceptis, sunt Augustini verba ex lib. xii contra Faust., a cap. 14 usque ad 24, e quo sunt nonnulla restituta. GRIAL.

*Ibid.* Grialius habet *condonatur* mendose, ut puto, pro *condonantur*, quod in aliis quoque Impressis exstat. AREV.

4. *Vi magnæ fortitud...* Vi magna, apud Augustinum. GRIAL.

*Ibid.* Ut in compage firmetur, etc. Sic restituo locum ex Bononiensi Albornoziano Codice. Grialius, cum aliis Editis, ut in compage unitatis significetur tolerantia, etc. AREV.

5. In quinque per proph. Ita in plerisque Mss. et apud Eucher. In quinta apud August. et Bedam, et in Val. et Compl. GRIAL.

8. Quod sexies longa ad latitudinem suam, et decies ad altitudinem suam, humani corporis instar ostendit, in quo Christus apparuit. Corporis enim longitudo, a vertice usque ad vestigia, sexies tantum habet quam latitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus; et decies tantum quantum altitudo, cujus altitudinis mensura est in latere a dorso ad ventrem.

9. Velut si jacentem hominem metiaris supinum, seu pronum, sexies tantum longus est a capite ad pedes, quam latus a dextera in sinistram, vel a sinistra in dexteram; et decies quam altus a terra. Unde facta est arca trecentorum cubitorum in longitudine, et quinquaginta in latitudine, et triginta in altitudine. Item quod eadem arca collecta ad unum cubitum desuper consummatur, sic Ecclesia corpus Christi in unitate collecta sublimatur et perficitur.

10. Unde dicitur in Evangelio: *Qui mecum non congregat, spargit* (Luc. xi, 23). Quod autem aditus fit ei a latere; nemo quippe intrat Ecclesiam, nisi per sacramentum remissionis peccatorum, quod de Christi latere aperto manavit. Quod inferiora arcæ bicamerata et tricamerata construuntur, sic ex omnibus gentibus vel bipertitam multitudinem congregat Ecclesia propter circumcisionem et præputium, **288** vel tripertitam propter tres filios Noe, quorum progenie repletus est orbis.

11. Et ideo arcæ inferiora dicta sunt, quia in hac terrena vita est diversitas gentium. In summo autem omnes in unum consummantur, et non est varietas, quia omnia et in omnibus est Christus, tanquam nos in uno cubito desuper cœlesti unitate consummans. Quod cuncta animalium genera includuntur in arca, significat quia ex omnibus gentibus et nationibus congregatio fit in Ecclesia.

12. Quod etiam Petro demonstratus ille discus (Act. x) significat quod munda et immunda ibi sint animalia, sic in Ecclesia et sacramentis boni et mali versantur. Quod septena sunt munda, et bina immunda, non quia pauciores sunt mali quam boni, sed quia boni servant unitatem spiritus in vinculo pacis. Sanctum autem Spiritum divina Scriptura in septiformi operatione commendat, sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis, et timoris Dei.

13. Unde et ille numerus quinquaginta dierum ad adventum sancti Spiritus pertinens in septies septenis, qui fiunt quadraginta novem, uno addito, consummatur. Propter quod dictum est: *Studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Mali autem in

8. *Corporis enim longitudo, usque ad altus a terra. Hæc non sunt apud Augustinum. Sunt tamen in o. l., et apud Eucherium. GRIAL.*

9. *Item quod arca collecta ad unum cub. ex c. 16. GRIAL.*

10. *Verba Lucæ in Vulgata: Qui non colliait mecum, dispergit. AREV.*

11. *Consummantur. Consummamur, Aug. GRIAL. Ibid. Quod cuncta animalium genera, ex c. 15. GRIAL.*

12. *In Ecclesia et sacramentis. In Ecclesiæ sacra-*

binario numero ad schismata faciles, et quodammodo divisibiles ostenduntur (*Ephes. iv, 3*).

14. Quod ipse Noe cum suis octavus numeratur, quia in Christo spes nostræ resurrectionis apparuit, qui octava die, id est, post Sabbati septimum primo a mortuis resurrexit; qui dies a passione tertius, in numero autem dierum qui per omne tempus volvuntur et octavus et primus est.

15. Quod post septem dies, ex quo ingressus est Noe in arcam, factum est diluvium, quia in spem futuræ quietis, quæ septimo die significata est, baptizamus. Quod præter arcam omnis caro quam terra sustentabat diluvio consumpta est, quia præter **289** Ecclesiæ societatem, aqua baptismi, quamvis eadem sit, non solum non valet ad salutem, sed valet potius ad perniciem.

16. Quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit, quia omnis reatus peccatorum in decem præceptis legis admittitur per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur. Decem quippe quater ducta quadraginta fiunt; sive ille reatus qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, sive qui ad noctes ex rerum adversitate contractus sit, sacramento baptismi cœlestis abluitur.

17. Quod Noe quingentorum erat annorum, cum ei locutus est Dominus, ut arcam sibi faceret, et sexcentos habebat annos, cum in eam est ingressus; unde intelligitur per centum annos arca fabricata; quid aliud hic videntur centum anni significare, nisi ætates sæculi singulas? Unde ista sexta ætas, quæ completis quingentis usque ad sexcentos significatur in manifestatione evangelica, Ecclesiam construit.

18. Et ideo qui sibi ad vitam consulit, sit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, et intret in fabricam sanctam, quia et secundus mensis anni sexcentissimi, quo intrat Noe in arcam, eandem senariam ætatem significat; duo enim menses sexagenario numero concluduntur.

19. A senario autem numero et sexaginta commemorantur, et sexcenta, et sex millia, et sexaginta millia, et sexcenta millia, et sexcenties, et quidquid deinceps in majoribus summis per eundem articulum numeri in infinita incrementa consurgit.

20. Et quod vicesimus et septimus dies mensis commemoratur, ad ejusdem quadraturæ significationem pertinet, quæ jam in quadratis lignis exposita est; sed hic evidentius, quia nos ad omne opus bonum paratos, id est, quadratos, quodammodo trinitas perficit, in memoria, qua Deum recolimus, in

mentis, Aug. GRIAL.

15. *Quod post septem, ex c. 17. GRIAL.*

*Ibid. Quia in spe futur. quiet. Ita Aug., Euch., Bed., Val. Al., in specie. GRIAL.*

*Ibid. Grial. in textu spem, in not. spe. AREV.*

16. *Apud Grialium erat pertinent. Alii Editi, quod ad dies pertinet sive quod ad noctes, etc. AREV.*

17. *Quod Noe quingentor., c. 18. GRIAL.*

20. *Et quod vicesimus et sept. Ex c. 19. GRIAL.*

*Ibid. Quadratos. Et conquadros. Aug. GRIAL.*

intelligentia, qua cognoscimus, in voluntate, qua A diligimus.

21. Tria enim ter, et hoc ter, sunt viginti et septem, qui est **290** humeri ternarii quadratus. Quod septimo mense arca sedit, hoc est, requievit, ad illam septimam requiem significatio recurrit, qua perfecti requiescunt. Ibi quoque illius quadraturæ numerus iteratur.

22. Nam vicesima et septima die mensis secundi commendatum est hoc sacramentum. Et rursus vicesima et septima die septimi mensis eadem commendatio confirmata est, cum arca requievit.

23. Quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porro quia ipsa septima requies cum octava resurrectione conjungitur; neque enim corpore reddito finitur requies, quæ post hanc vitam excipit B sanctos, sed potius totum hominem, non adhuc in spe, sed jam in re ipsa omni ex parte et spiritus et corporis perfecta, immortalis salute renovatum, in æternæ vitæ munus assumit.

24. Quia igitur septima requies cum octava resurrectione conjungitur, et hoc in sacramento regenerationis nostræ, id est, in baptismo altum profundumque mysterium est. Quod quindecim cubitis supercrevit aqua, excedens altitudinem montium. Octo itaque et septem quindecim faciunt. Sed octo significant resurrectionem, septem quietem.

25. Hoc igitur sacramentum resurrectionis et quietis transcendit omnem sapientiam superbiorum, ita ut nulla gens possit indicare scientiæ suæ altitudine resurrectionis quietem. Et quia septuaginta a septem, C et octoginta ab octo denominantur, conjuncto utroque numero, centum quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandem commendans nobis atque confirmans altitudinem baptismi in sacramento novo homine ad tenendam quietis et resurrectionis fidem.

26. Quod post dies quadraginta emissus corvus non est reversus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo supernatante cadavere illectus, significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos, et ob hoc ad ea quæ foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his, quos præter arcam, id est, præter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri.

27. Quod columba emissa, non inventa requie, reversa est, ostendit per Novum Testamentum re- D quiem sanctis in hoc mundo **291** non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est; qui numerus vitam quæ in hoc mundo agitur significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam

septenariam operationem spiritualem olivæ fructuosum surculum retulit.

28. Quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriori tempore, quasi vespere, in ore columbæ, tanquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perducere. Quod post alios septem dies dimissa non est reversa, significat finem sæculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manavit, sed jam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum Deo, et Patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis nullis ministeriis corporalibus egeamus.

29. Cur sexcentesimo primo anno vitæ Noe, id est, peractis sexcentis annis aperitur arcæ tectum? Finita quippe sexta ætate sæculi revelabitur absconditum sacramentum atque promissum.

30. Cur vicesimo septimo die secundi mensis dicitur sicasse terram, tanquam finita esset baptizandi necessitas in numero dierum quinquagesimo et septimo? Ipse enim est dies secundi mensis vicesimus septimus, qui numerus ex illa conjunctione spiritus et corporis septies octonos habet, uno addito, propter unitatis vinculum.

31. Cur de arca conjuncti exeunt, qui disjuncti intraverunt? Sic enim dictum erat quod intraverunt in arcam Noe, et filii ejus, uxor ejus, et uxores filiorum ejus. Cur seorsum viri, seorsum feminæ commemoratæ sunt? nisi quod in hoc tempore caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem? Postmodum autem exeunt Noe et uxor ejus, et uxores filiorum ejus.

32. Hoc est, commemorantur conjuncti masculi et feminæ, quia in fine sæculi, atque in resurrectione justorum, omnimoda et perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia, **292** vel concupiscentia resistente. Cur animalia, quamvis munda et immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca non offeruntur Deo in sacrificio, nisi munda?

33. Quid deinde velit sibi, Deo loquente ad Noe, et tanquam rursus ab exordio? Quia multis modis D eam significare oportebat figuram Ecclesiæ, commendante quod progenies ejus benedicatur ad implendam terram. Quod dantur eis in escam cuncta animalia, sicut in illo disco Petro dicitur: *Macta et manduca* (Act. x).

*Satiatur, Val., mendose. GRIAL.*

*Ibid. Grialius in nota consociatur Ecclesiæ, in textu consociatur Ecclesia. AREV.*

29. *Cur sexcentesimo. E c. 21. GRIAL.*

\* 30. *Sicasse terram. Ita August. et plerique lib. Siccata esse, Val. GRIAL.*

32. *Cur animalia, usque ad ad implendam terram, absunt a Val. et plerisque, sunt tamen apud Aug. GRIAL.*

*Ibid. Cur animalia, etc. Desunt hæc etiam in Editione Coloniensi 1530. AREV.*

21. *Arca sedit. Ita Augustin. Resedit, Eucher., Val. Sedit, Ambros. GRIAL.*

*Ibid. Qua perfecti requiescunt. Ibi quoque, etc. Eod. modo legendus et interpungendus hic Augustini locus, qui mendosus circumfertur, ex emendatione Lovaniensi. GRIAL.*

23. *Alii, porro ipsa, omisso quia. AREV.*

25. *Ut nulla gens. Ut nullatenus, apud Bed. et Pa- lent. GRIAL.*

26. *Quod post dies quadrag. Ex c. 20. GRIAL.*

28. *Consociatur Ecclesiæ. Ita August., Bed. et Cod.*

34. Quod ejecto sanguine jubentur manducare, ne vita pristina, quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeat tanquam effusionem per confessionem. Quod vero testamentum Deus posuit inter se et homines, atque omnem animam vivam, ne perdat eam diluvio, arcum, qui appareret in nubibus, qui nunquam nisi de sole resplendet. Illi enim non percutunt diluvio, qui in prophetis et in omnibus divinis Scripturis, tanquam in Dei nubibus, agnoscunt Christi gloriam, et non quærunt suam.

#### CAPUT VIII.

*De Noe et benedictionibus ejus, maximo minimoque collatis filiis.*

1. Jam vero illud quod post diluvium de vinea quam plantavit, inebriatus est Noe, et nudatus in domo sua, cui non appareat Christi esse figuram? B. qui inebriatus est, dum passus est; nudatus est, dum crucifixus est; in domo sua, id est, in gente sua, et in domesticis sanguinis sui, utique Judæis.

2. Tunc enim nudata est infirmitas carnis ejus, Judæis scandalum, gentibus autem stultitia, ipsis autem vocatis Judæis, et gentibus tanquam Sem et Japheth, Dei virtus, et Dei sapientia, quia **293** *quod stultum est Dei, sapientius est quam homines, et quod infirmum est Dei, fortius est quam homines (I Cor. 1, 15).*

3. Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurantur, scilicet circumcisio et præputium, unam vestem fidei a tergo portantes, sacramentum scilicet jam præteritæ dominicæ passionis, neque nuditatem patris intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, et tamen honorant velamento, tanquam scientes unde sint nati.

4. Quam nuditatem, id est, passionem Christi, videns Cham derisit, et Judæi Christi mortem videntes subsannaverunt. Sem vero et Japheth, tanquam duo populi ex circumcisioe et præputio credentes, cognita nuditate patris, qua significabatur passio Salvatoris, sumentes vestimentum posuerunt super dorsa sua, et intuentes aversi operuerunt nuditatem patris, nec viderunt quod verendo texerunt.

5. Quodam enim modo passionem Christi tegimus, id est, sacramento honoramus, ejusque mysterii rationem videntes, Judæorum detractionem operimus. Vestimentum enim significat sacramentum, dorsa memoriam præteritorum, quia passionem Christi transactam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram.

6. Medius autem frater Cham, id est, populus

34. *Habeat tanquam effusionem.* Ita August. *Habeant* lib. 6. ; quod ferri potest, ut ad ipsos, non ad vitam, referatur. Quid si legas. *Sed habeat tanquam effusione per confessionem?* GRIAL.

CAP. VIII. N. 1. *Jam vero illud.* Ex c. 25. GRIAL.

2. *Judæis scandalum, usque ad unde sint nati, ex Aug. describere maluimus, astipulantibus impressis libris, quam ex veteribus aliquantum immutata ponere.* GRIAL.

*Ibid. Quia quod stultum est... unde sint nati.* Hæc non habentur in cit. Editione Coloniensi. In Vulgata: *Sapientius est hominibus... fortius est hominibus.* AREV.

A impius Judæorum (ideo medius, quia nec primatum apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credidit) vidit nuditatem patris, quia consensus in necem Domini Salvatoris. Post hæc nuntiavit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est, et quodammodo publicatum, quod erat in prophetia secretum. Ideoque sit servus fratrum suorum.

7. Quid est enim hodie aliud gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram? Post hæc benedicuntur duo illi qui nuditatem patris honoraverunt. *Benedictus, inquit, Dominus Deus Sem, quanquam ipsis etiam gentibus sit Dominus Deus Israel.*

**294** 8. Et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Japheth? in populo enim gentium, totum orbem terrarum occupavit Ecclesia. Hoc prænuntiabatur, cum diceretur: *Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem.*

9. Ecce quomodo dilatatur Deus Japheth, et habitat in tabernaculis Sem, ut Paulus dicit: *Non estis peregrini et hospites, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, ædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum (Ephes. 11, 19).* *Benedictus, inquit, Deus Sem; sit Chanaan puer illius. Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem.* Hic Sem major natu ipse est, ex quo patriarchæ, prophetæ, et apostoli generati sunt.

10. Japheth autem gentium est pater, quia etiam *latitudo* interpretatur. Cum ingenti enim multitudine dilatatus est populus ex gentibus, qui cum prophetis et apostolis erat habitaturus. Siquidem et vidimus, juxta Noe patris propheticam benedictionem, in tabernaculo Sem transisse habitationem Japheth, hoc est, in domo legis et prophetarum Ecclesiam potius justificari, minorem quidem tempore, sed gratiæ lege majorem.

11. Cham porro, qui interpretatur *calidus*, medius filius, tanquam ab utroque discretus, nec in primitiis Israelitarum, nec in plenitudine gentium permanens, significat non solum Judæorum, sed etiam hæreticorum genus calidum, non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum fervere præcordia, et pacem perturbare sanctorum.

D 12. Sed et omnes qui Christiano vocabulo gloriantur, et perditæ vivunt, ipsius figuram gestare videntur. Passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, et annuntiant bene

4. *Sem vero et Japheth, usque ad prospectat futurum.* Ex xvi de Civit., c. 2. GRIAL.

6. *Medius autem frater, usque ad per litteram.* Ex xii contr. Faust., c. 25. GRIAL.

7. *Post hæc benedicuntur... prophetarum.* Ex cap. 24. Quod autem hæc a manuscriptis nostris omnibus absint, initium benedictionis repetitum sefellisse putamus librarios. GRIAL.

11. *Cham porro... quam opus eorum?* Ex xvi de Civit., c. 2. GRIAL.

*Ibid. Hæreticorum fervere præcordia.* Ita apud August. *Primordia* in libris nostris. GRIAL.

profitendo, et male agendo exhonorant. De talibus enim scriptum est: *A fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. vii, 16). Ideo et Cham in filio suo maledictus est, tanquam in fructu suo, id est, in opere suo, unde convenienter et ipse filius ejus Chanaan interpretatur motus eorum. Quod quid aliud est, quam opus eorum?

13. Item quod, Cham peccante, posteritas ejus damnatur, significat quod reprobi hic quidem delinquant, sed in posterum, **295** id est, in futurum, sententiam damnationis excipiunt. Sicut et plebs Judæa, quæ Dominum crucifixit, etiam in filiis pœnam damnationis suæ transmisit. Dixerunt enim: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25).

14. Benedictis igitur duobus filiis Noe, atque uno eorum medio maledicto, deinceps generationes eorum texuntur, ex quibus septuaginta duæ gentes sunt ortæ, id est, quindecim de Japheth, triginta de Cham, viginti septem de Sem.

#### CAPUT IX.

##### *De Nemrod gigante et confusione linguarum.*

1. Primus post diluuium inter homines Nemrod filius Chus nova imperii cupiditate tyrannidem arripuit, regnavitque in Babylonia, quæ ab eo, quod ibi confusæ sunt linguæ, *Babel* appellata est, quod interpretatur *confusio*. Cujus ædificandæ turris idem Nemrod exstitit auctor; qui pro eo quod ultra naturam suam cœli alta penetrare contendit, non incongrue diabolo comparatur, qui, cogitatione cordis sui intumescens, super sidera exaltare se voluit, id est, super omnem potestatem angelorum, Deo se coæquare disponens, dum dicit: *Ascendam super altitudinem nubium, et ero similis Altissimo*.

2. Quod autem dicitur *venator*, quid significatur hoc nomine, nisi terrigenarum animarum deceptor, et capiens homines ad mortem? Turris ejus superbia hujus mundi est, vel impia dogmata hæreticorum, qui postquam moti sunt ab Oriente, id est, a vero lumine recesserunt, et venerunt in campum Sennaar, qui interpretatur *excussio dentium*, statim adversus Deum impietatis suæ ædificant turrim, ac dogmata superbiæ nefario ausu confingunt, volentes curiositate non licita ipsius cœli alta penetrare.

3. Sed sicut illi per superbiam ab una lingua in multas divisi sunt, ita et hæretici, ab unitate fidei confusione segregati, inter se, **296** diversitate erroris, quasi per dissonantiam linguæ, invicem se-

14. *Benedictis, usque ad maledicto, verba sunt Aug., ibid. GRIAL.*

*Ibid. Ex quibus septuaginta duæ gentes. Vid. not. ad c. 2 lib. ix Etym. GRIAL.*

CAP. IX. N. 1. *Primus post diluuium, usque ad confusio, Hieronym., trad. in Gen., c. 10. GRIAL.*

2. *Quod autem dicitur venator, usque ad superbia, verba sunt Aug., xvi de Civit., c. 4. GRIAL.*

4. *Eo autem tempore, usque ad lingua remansit, ejusd. cap. 11. GRIAL.*

*Ibid. Grialius in solo, quod mendum clarum videtur. AREV.*

cernuntur; et quos armat adversus Deum elatæ conspirationis perniciose consensio, rursus, intercedente dogmatum discordia, dividit oborta repente confusio.

4. Quos quidem ipsa Trinitas damnat, in quam offendunt, ipsa eos dispergit, dum dicit: *Venite, descendamus, et confundamus linguas eorum*; in varietate utique erroris, sive schismatum. Eo autem tempore, quando linguarum facta est varietas, in sola domo Heber, quæ antea fuit, lingua remansit. Nunc quoque in sola Ecclesia, quæ est domus Christi, unitam esse confessionis et fidei pacem, divisibus reprobis, agnoscimus.

#### CAPUT X.

##### *De egressu Abrahæ a Chaldæis.*

1. Restat deinde de actibus Abrahæ, vel de his quæ illi repromiserat Dominus, exponendum. Locutus est enim ei Dominus: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui*. Quis autem alius exiit in Abraham de terra, et de cognatione sua, ut apud exteros locupletaretur, et esset in gentem magnam, nisi Christus, qui, relicta terra, et cognatione Judæorum, præpollet nunc, ut videmus, in gentibus?

2. Sed et nobis ad exemplum Christi exeundum de terra nostra est, id est, de facultatibus hujus mundi, opibusque terrenis, et de cognatione nostra, id est, de conversatione, et moribus, vitiisque prioribus, quæ, nobis a nostra nativitate cohærentia, velut affinitate quadam et consanguinitate conjuncta sunt; et de domo patris nostri, id est, de omni memoria mundi, ut ei renuntiantes possimus in populo Dei dilatari, et in terram promissionis cœlestis, cum tempus advenerit, introduci.

**297** 3. Duæ autem promissiones Abrahæ dantur: una, per quam terram Chanaan possessurum semen ejus promittitur, dum dicit Deus: *Vade in terram quam demonstrabo tibi, faciamque te in gentem magnam*. Alia vero longe præstantior est, non de carnali, sed de spiritali semine, per quod pater est non unius gentis Israeliticæ, sed omnium gentium quæ fidei ejus vestigia consequuntur, quod promitti cœpit his verbis: *Et benedicentur in te universæ cognationes terræ*.

4. Egressus autem Abraham de Carra venit ad Sichem, acceptoque secundo oraculo de promissione terræ ipsius, ædificavit altare. Et profectus inde habitavit in eremo, atque inde, famis inopia expulsus,

CAP. X. N. 1. *Quis autem alius, usque ad in gentibus, Augustini sunt verba, xii contr. Faust., c. 25. GRIAL.*

2. *Grialius, et alii impressi operibusque. Melius Cod. Albornozian. opibusque. AREV.*

3. *Duæ autem promissiones, usque ad cognationes terræ, ejusd., xvi de Civit., c. 16. GRIAL.*

4. *Egressus Abraham, usque ad terræ ipsius, ejusd., xvi de Civ., c. 18. GRIAL.*

*Ibid. Ædificavit altare, usque ad sanguine, ejusd., c. 19. GRIAL.*



descendit in Ægyptum, ubi uxorem suam dixit esse A sororem. Nec mentitus, quia propinqua erat sanguine.

5. Quam tamen Pharaon rex Ægypti volens accipere, gravissimis territus monstris, multisque propter eam malis afflictus, ubi esse ejus divinitus uxorem didicit, confestim illasam cum honore restituit. Hoc itaque, cum de Abimelech dicere cœperimus, exponemus.

## CAPUT XI.

### *De victoria Abraham et Melchisedech.*

1. Reverso igitur Abraham ex Ægypto, unde venerat, tunc Lot fratris filius ab illo in terram Sodomorum salva charitate secessit, vitans discordiam, quia divites facti erant, et pastores eorum invicem B rixabantur. Permansit autem Abraham in terra Chanaan, habitavitque juxta quercum Mambre.

298 2. Deinde a quinque regibus, qui Sodomis irruerant, captum Lot liberat, habens secum in prælio trecentos decem et octo vernulas. Sed quid hæc victoria Abraham de quinque regibus indicabat, quos ille fidei pater mysterio superavit, nisi quod fides nostra, si confirmata sit in spiritu principali, totidem corporis nostri sensus verbo Dei subigat [*Fortè, subigit*] ? Nam sicut ille de proximo in regibus victor, ita et fides nostra per animam victrix de exteriori homine triumphat.

3. Quod vero ille non multitudine, nec virtute legionum, sed tantum trecentis decem et octo comitantibus, adversarios principes debellavit, jam tunc C in sacramento crucis, cujus figura per *Tau* litteram Græcam numero trecentorum exprimitur, imaginabatur, quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium sensuum, qui nos antea variis vitiis captivantes exsuperaverant.

4. Revertenti igitur a cæde hostium Abraham occurrit ei mox Melchisedech, rex Salem sacerdos Dei, inenarrabili parente progenitus; benedixitque Abraham, offerens panem et vinum in sacrificium Deo. Hunc Melchisedech apostolus Paulus sine patre et sine matre commemorans, figuraliter refert ad Christum (*Hebr. vii*). Ipse est enim solus de patre sine

5. *Quam tamen Pharaon, usque ad restituit, ejusd., xxii cont. Faust., c. 33. GRIAL.*

*Ibid. Cod. Regiovat. 293, post restituit ad marg. addit: Hoc itaque... exponemus; et addit: In Sara enim Christi Ecclesiam figurabatur, quam violare infidelitatis error non poterat, quia sine macula est et ruga. Monstra autem quibus Pharaon territus est, virtus miraculorum est, quæ dum mundus aspicit, confusus obstupuit. Ita etiam Cod. Florent. 1. De Abimelech cap. 16. AREV.*

CAP. XI. N. 1. *Reverso rixabantur. Ejusd. c. 20. GRIAL.*

*Ibid. Permansit usque ad Mambre. Et mansit in alio ejusdem terræ loco, id est, juxta quercum Mambre. Aug. c. 22. GRIAL.*

2. *Deinde a quinque regibus, usque ad vernaculos, Aug., ibid. GRIAL.*

*Ibid. Grialius in textu vernulas, in not. vernaculos. Sic etiam mox per Tau, et per T. AREV.*

matre genitus per divinitatem, ipse de matre sine patre per humanitatem.

5. Ipse quoque sacerdos æternus, ad quem dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psalm. cix)*. Uti propter mysterium sacramenti, quod Christianis celebrare præcepit, ut non secundum Aaron pecudum victimas, sed oblationem panis et vini, id est, corporis et sanguinis ejus sacramentum, in sacrificium offeramus.

6. Quod vero patriarcha magnus decimas omnis substantiæ suæ Melchisedech sacerdoti post benedictionem dedit, sciens spiritualiter melius sacerdotium futurum in populo gentium quam Leviticum, quod de ipso in Israel erat nasciturum, futurumque, ut sacerdotium Ecclesiæ habens præputium benediceret in Abraham 299 circumciso sacerdotium Synagogæ. Qui enim benedicit, major est quam qui benedicitur.

7. Unde et sacerdotes ex semine Abraham nati fratres suos benedicebant, id est, populum Israel, quibus illi decimas dabant secundum mandatum, vere ut majoribus et eminentioribus suis. Nomen autem ipsum Melchisedech *rex pacis*, vel *rex justitiæ* interpretatur, quod bene refertur ad Christum.

8. Ipse est enim rex pacis, quia per ipsum reconciliamur Deo. Ipse est rex justitiæ, quia ipse venit, ut discernat sanctos ab impiis. Idem quoque unus sacerdos, et rex, quia ad redemptionem omnium hostiam Deo Patri se ipsum obtulit, et ut verus rex in præsentis sæculo populum suum regit, et in futuro judicabit.

## CAPUT XII.

### *De sacrificio Abraham et promissione Dei.*

1. Post hanc victoriam factum est verbum Domini ad Abraham in visu, dum esset de posteritate sollicitus, et sibi videret non nasci filium, et tamen semini suo factam promissionem teneret, statim fit illi in figura duplex promissio seminis ejus, id est, in similitudinem arenæ maris, vel in multitudinem stellarum cœli futura.

2. Ejiciens ergo Abraham Deus foras, ostendit illi stellas cœli, dicens: *Sic faciam semen tuum*, id est, christianam gentem, cujus tu pater in fide subsistis, sic faciam lumine resurrectionis coruscare. Deinde

3. *Cujus figura per T litteram. Id repetit aliquoties D Aug. et Greg. Vid. inf., Jud. v. GRIAL.*

*Ibid. Hanc allegoriam eleganter Prudentius persecutus fuit. Vide mea Prudentiana, pag. 166. AREV.*

6. *Habentis præputium, aliquot Mss., et Impr., laud male. GRIAL.*

7. *Nomen autem ipsum Melchisedech rex pacis, vel rex justitiæ. Vox Melchisedech regem tantum justitiæ significat. Sed quia idem rex erat Salem, Salem autem pacem significat, non absurde utrumque conjunxit. GRIAL.*

CAP. XII. N. 2. *Inter Epistolas Pauli Alvari Cordubensis ad Auderium Flavium Joannem, episcopum Hispalensem, sæculo ix, quas edidit Florezius, tom. XI Hisp. sacr., epist. 4, pag. 114, allegatur hic Isidori locus cum aliquo verborum discrimine: Audi, ait Alvarus, tuum Isidorum inquietem: Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, id est, Christianam gentem... et dixit: Sic multiplicabo semen tuum, hoc est, etc. AREV.*

monstravit illi arenam maris, et dixit: Sic erit in A  
multitudine semen tuum, hoc est, erit quidem copiosa  
gens Judæorum, sed sterilis et infecunda manebit,  
sicut arena.

3. Post hæc eum repromitteret ei Deus quod esset  
possessor repromissionis terræ futurus, signum pe-  
tiit, per quod agnosceret, **300** non quasi dubitans  
an fieret, sed quomodo futurum esset exquirens.

4. Cui Dominus hanc similitudinem proposuit:  
Sume, inquit, mihi vaccam triennem, et capram tri-  
mam, et arietem annorum trium, turturem quoque et  
columbam. Tollens ergo Abraham universa hæc, di-  
visit ea per medium, et utrasque partes contra se  
altrinsecus posuit, aves autem non divisit.

5. Descenderuntque volucres super cadavera, et  
abigebat eas Abraham. Cumque occubisset sol, pa-  
vor irruit super Abraham, et horror magnus, et te-  
nebrosus invasit eum; apparuitque clibanus fumans,  
et ignis transiens inter media illa quæ divisa erant.  
Diciturque est ei: Cognoscendo scies quia peregrinum  
erit semen tuum in terra non sua, et serviet, et afflige-  
tur, etc. Iste est itaque modus promissi seminis Abra-  
hæ, et ista est figura.

6. Per vaccam enim significata est plebs posita sub  
jugo legis. Per capram eadem plebs peccatrix futura.  
Per arietem eadem plebs regnatura. Animalia ideo  
trima dicuntur, quia per articulos temporum ab Adam  
usque ad Noe, et inde usque ad Abraham, ac inde  
usque ad David, tanquam tertiam ætatem gerens ille  
populus adolevit.

7. Per turturem et columbam spirituales in eo C  
populo figurati sunt, individui filii promissionis, et  
hæredes regni futuri, quorum ætas temporalis ideo  
tacetur, quia æterna meditantibus transgressi sunt de-  
sideria temporalia. Sed quid est quod animalia illa  
tria dividuntur adversus se invicem partibus consti-  
tutis, nisi quod carnales et in populo veteri, et nunc  
inter se dividuntur?

8. Porro aves idcirco non dividuntur, quia spiri-  
tuales individui sunt. Schisma non cogitant, non se-  
ducuntur ab hæreticis, sed pax est semper in ipsis.  
Sive a turbis se removeant, ut turtur, sive inter illas  
conversentur, sicut columba: utraque tamen avis est  
simplex et innoxia. Volucres autem descendentes  
super corpora, quæ divisa erant, spiritus immundi  
significantur, pastum quemdam suum de carnalium D  
divisione quærentes.

9. Quod autem illis considens abigebat illas Abra-  
ham, significat **301** multos carnales merito sancto-  
rum in fine mundi ab angustiis liberandos. Quod au-  
tem circa solis occasum pavor irruit in Abraham,  
et horror magnus, et tenebrosus, significabat circa  
hujus sæculi finem magnam perturbationem ab Anti-  
christo in sanctis futuram. De qua dicit Dominus in

6. Per vaccam, usque ad Abrahæ promittuntur, Aug.,  
lib. xvi de Civit., c. 24. GRIAL.

9. Significat multos. Ita Manuscripti omnes recte.  
August.: Quod autem illis consedit Abraham, signi-  
ficat etiam inter illas carnalium divisiones veros usque  
in finem sæculi perseveraturos fideles. Mendose ergo  
in Excusis nullos. GRIAL.

Evangelio: Erit enim tunc tribulatio magna, qualis  
non fuit ab initio (Matth. xxiv, 21).

10. Quod vero adjungitur: Cum occubisset sol,  
facta est caligo tenebrosa, et apparuit clibanus fumans,  
et lampas ignis transiens inter media illa, quæ divisa  
erant, significat post finem sæculi futurum diem  
judicii, quo per ignem segregabuntur sanctorum  
populi et iniquorum. Quod vero dictum est ad  
Abraham: Sciendo scies quia peregrinum erit semen  
tuum in terra non propria, et in servitute redigent, et  
affligent eos quadringentis annis, hoc de populo Israel,  
qui erat in Ægypto serviturus, apertissime propheta-  
tum est.

11. Non quod sub Ægyptiis quadringentis annis  
servierunt, sed quoniam iste numerus in eadem  
B afflictione completus est, qui computatur ab illo  
tempore quo ista Abrahæ promittuntur.

### CAPUT XIII.

#### De Agar et circumcissione Abrahæ

1. Jam tunc propter peregrinationem futuram, ne  
commisceretur semen ejus inter gentes, datur ei  
circumcisio in signum his verbis: Circumcidetur in  
vobis omne masculinum. Infans octo dierum circum-  
cidetur in vobis, tam vernaculus quam emptitius.  
Masculus autem, cujus præputii caro circumcisa non  
fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum  
meum irritum fecit.

2. Sed et Sarai non vocabitur Sarai, sed Sara, et  
dabo tibi ex ea filium, et benedicam illum, et erit in  
nationes, et reges gentium ex eo erunt. Hic jam  
declaratur promissio de vocatione gentium in Isaac  
filio promissionis, quo significatur gratia, non natura,  
quia de sene patre et sterili matre.

**302** 3. Et quia hoc non per generationem, quæ  
est in Ismaele, sed per regenerationem futurum erat,  
ideo imperata est circumcisio, quod de Sara promit-  
titur filius in typo Ecclesiæ, non quando Ismael,  
qui typum gerit Judæorum. Quid enim aliud circum-  
cisio significat, nisi renovatam naturam per bap-  
tismum post expoliationem veteris hominis? Et quid  
est octavus dies, nisi Christus, qui hebdomada  
completa, hoc est, post Sabbatum resurrexit?

4. Quod vero non solum filios, sed et servos, et  
vernaculos, et emptitios, circumcidi præcepit, ad  
omnes gratiam redemptionis pertinere testatur.  
D Parentum mutantur nomina, ut omnia resonent  
novitatem. Nam Abram, quod antea vocabatur,  
interpretatur pater excelsus. Abraham autem pater  
multarum gentium, quo nomine prænuntiabatur  
quod multæ gentes fidei ejus vestigia sequerentur.

5. Illud autem quid sit, quod dictum est: Masculus  
qui non circumcidetur octava die, peribit anima illa de  
populo suo, quia pactum meum irritum fecit? Cur  
enim pereat anima parvuli incircumcisi, dum ipsa

CAP. XIII. N. 1. De hac ratione, cur circumcisio  
instituta fuerit, confer Patres apostolicos, tom. I,  
pag. 27 seq. cum notis Cotelarii. AREV.

2. Hic jam declaratur, usque ad resonent novitatem,  
e c. 26. GRIAL.

5. Masculus, qui non circumcid., usque ad ipse  
peccavit, e c. 27. GRIAL.

factum Dei irritum non fecit, sed qui eum circumcidere neglexerunt? nisi ut significaret quod parvuli non secundum opus, sed secundum originem in primo homine pactum Dei dissipaverunt, in quo omnes peccaverunt.

6. Nascitur enim omnis non proprie, sed originaliter peccator (*Vide var. lect.*). Quem nisi regeneratio liberet, peribit anima ejus de populo suo, quia pactum Dei irritum fecit, quando in Adam originaliter etiam ipse peccavit.

#### CAPUT XIV.

*De tribus viris qui venerunt ad ilicem Mambre.*

1. Deinde apparuit Dominus Abraham in convalle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui; cumque levasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes juxta eum. Quos cum vidisset, adoravit, et ait: *Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, laventur pedes vestri, et requiescite sub arbore.*

2. Et abiit Abraham ad Saram, et jussit eam ex tribus satis facere subcinericios panes, quos apposuit illis cum vitulo, quem 303 paraverat, similiter et lac et butyrum. Ipse vero stabat juxta eos sub arbore. Cumque comedissent, dixerunt ad eum: *Ubi est Sara uxor tua? At ille: Ecce, inquit, in tabernaculo est; cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, et habebit filium Sara uxor tua.*

3. Quo audito, Sara risit. Notandum quippe quod Abraham triplicem habeat figuram in semetipso. Primam Salvatoris, quando, relicta cognatione sua, venit in hunc mundum; alteram Patris, quando immolavit unicum filium; tertiam vero, quæ in hoc loco est, figuram gestavit sanctorum qui adventum Christi cum gaudio susceperunt.

4. Tabernaculum autem illud Abraham typum terrenæ Jerusalem habuit, ubi primo tempore prophetæ et apostoli habitaverunt; ubi et primum Dominus adveniens a credentibus exceptus, ab incredulis est in ligno suspensus.

5. In tribus autem viris qui venerunt ad illum, Domini Jesu Christi prænuntiabatur adventus, cum quo duo angeli comitabantur, quos plerique Moysen et Eliam accipiunt, unum priscæ legis latorem, qui per eandem legem adventum Domini indicavit; alium, qui in fine mundi venturus est, denuntiaturus secundum Christi adventum, atque ejus Evangelium Judæis prædicaturus; unde et in monte Dominus cum fuisset transfiguratus, hi duo, Moyses et Elias, cum eo ab apostolis visi sunt (*Matth. xvii*).

6. Quod vero Abraham tres videns, unum adoravit, Dominum scilicet Salvatorem ostendens, cujus etiam adventum est præstolatus, juxta quod etiam Dominus in Evangelio ait: *Abraham quæsiuit diem meum videre, vidit, et gavisus est (Joan. viii, 56)*. Tunc enim futuri aspexit mysterium sacramenti.

CAP. XIV. N. 11. *Languore, Complut. et apud Eucher. GRIAL.*

*Ibid.* Retinendum *vapore* pro calore, ardore, igni. Adisis Prudentium, pag. 917 et 1035. AREV.

13. *Risus autem Saræ non est dubitatio.* At Ambros.,

7. Unde et pedes eorum lavit, ut in extremo mundi lavacri vivificationem demonstraret futuram. Pedes enim novissima significant. Siquidem et convivium præparat, vitulum scilicet saginatum. Iste autem vitulus tener saginatus Domini Jesu Christi est corpus. Hic est vitulus Domini, qui propter salutem credentium ad arborem crucis est immolatus. Hic est vitulus dominici corporis, qui in Evangelio pro peccatore occiditur filio (*Luc. xv*).

8. Sed et butyrum et lac cum carne vituli apposuit. Lac quippe priscæ legis habuisse figuram Apostolus nos admonet, dicens: *Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis, sed 304 nec adhuc quidem potestis (I Cor. iii)*. Tradiderat enim illis legis mandatum, quasi lac de uberibus duarum tabularum expressum, hoc est, Testamentum fidei.

9. Necdum enim poterant propter infantiam sensus sui Evangelicæ doctrinæ solidam et robustam escam accipere. Butyrum autem uberrimum et pinguisimum Evangeliorum est testimonium, quod veluti oleum fidelibus in signum datur. Sed proinde vitulum cum lacte, et butyrum Abraham edendum apposuit, quia nec corpus Domini, quod est vitulus, sine lacte legis, nec lac legis sine butyro, hoc est, sine Evangelii testimonio esse potest.

10. Tria autem sata, unde Sara panes subcinericios fecit, trium filiorum Noe imaginem indicaverunt, ex quibus omne genus humanum natum est, qui, divinæ Trinitati credentes, ex aqua baptismatis per Ecclesiam, cujus imago Sara erat, conspergendi essent, et in uno pane Christi corporis redigendi.

11. Hæc sunt illa tria sata quæ mulier in Evangelio cognoscitur fermentasse (*Matth. xiii; Luc. xiii*). Azymi autem panes, eo quod sine fermento malitiæ, et sine angore nequitiae, sine fervore perversæ doctrinæ oportebat esse credentium unitatem. Subcinericii autem ideo, ut per poenitentiam præteritorum delictorum Spiritus sancti vapore decocti, velut esca beneplacita Deo, acceptabiles efficiantur.

12. Sub arbore autem eos sedisse, passionis dominicæ erat signum, cujus ipsi sunt prædicatores. Quod autem promittit Deus Saræ sterili filium, dicens: *Circa hoc tempus veniam, non de temporibus significat, sed de qualitate adventus sui, quando per filium repromissum fidelis erat populus nasciturus.* Ista est enim Sara sterilis, cui per Prophetam Dominus dicit: *Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe et clama, quæ non parturis, quoniam plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.*

13. Risus autem Saræ non est dubitatio, sed prophetia. Qui risus duplicem habet significantiam. Sive quod risus esset futurus 305 incredulis Christus, sive quod omnes inimicos in judicio suo esset risurus. Unde et ipse qui natus est de Sara,

epist. 30 lib. iv: *Sara (inquit) quia risit, incredulitatis coarguta est. Et Aug., xvi de Civit., c. 31: Quod risus ille etiam si gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit. GRIAL.*

risus nomen accepit. Isaac enim ex Hebræa lingua **A** in Latinum sermonem risus interpretatur.

14. Deinde rursum idem Isaac promittitur filius futurus in gentem magnam: *Et benedicentur in eo omnes gentes terræ.* Quibus verbis duo historialiter illi promissa sunt, gens Judæorum secundum carnem, et omnes gentes secundum fidem.

#### CAPUT XV.

##### *De Sodomis, et Lot, et filiabus ejus.*

1. Post hanc promissionem vertitur in cinerem Sodoma, liberato Lot cum filiabus suis. Sed quid significat quod a quinquaginta justis usque in decem, si invenirentur in Sodomis, dixit Dominus urbem esse salvandam? Numerum quippe quinquagenarium propter pœnitentiæ posuit signum, si forte converterentur et salvarentur.

2. Quinquagenarius enim numerus semper ad pœnitentiam refertur. Unde et David in eodem numero psalmum scripsit pœnitentiæ. Proinde quando aspicit Deus delinquentium vitam nequaquam velle reverti ad pœnitentiam, quam quinquagenarius numerus præfiguratur, confestim ardorem immoderatæ luxuriæ compescit igne gehennæ.

3. Usque ad decem autem justos non perire Sodomam dixit, quasi in quolibet per decem præceptorum custodiam Christi nomen inveniatur, iste non perit. Denarii enim numeri figura crucem Christi demonstrat. Nam et quod quinque civitates sunt, quæ imbribus igneis conflatae sunt, illud (nisi fallor) significat quod omnes qui quinque sensus corporis sui tractaverunt libidinosè, in illo futuro incendio concremandi sunt.

4. Ipse autem Lot frater Abraham justus et hospitalis in Sodomis, qui ex illo incendio, quod erat similitudo futuri iudicii, **306** meruit salvus evadere, typum gerebat corporis Christi, quod in omnibus sanctis, et nunc inter iniquos atque impios gemit, quorum factis non consentit, et a quorum permistione in sæculi fine liberabitur, illis damnatis supplicio ignis æterni.

5. Uxor autem ejus eorum, scilicet, genus figuravit, qui, per gratiam Dei vocati, retro respiciunt, et ad ea quæ reliquerant redire contendunt. De quibus Dominus: *Nemo, inquit, ponens manum suam super aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.* Unde et illi prohibetur retro respicere, ut per id ostenderet, **D** non esse redeundum ad veterem vitam, qui per gra-

CAP. XV. N. 3. Alii, fortasse melius, *quia si in quolibet.* In Ms. Florent. 1 est *concrematuri*, pro *concremandi*, quæ loquendi ratio simili modo nonnunquam occurrit in mss. Codicibus Etymologiarum, et alicubi etiam in Impressis. AREV.

6. *Illud vero not. quod Lot, usque ad salutis aliena,* verba sunt Greg., Pastoral. III p., c. 28. GRIAL.

9. In Ms. 2 Florent. bis *utor* cum accusativo *eam*, ut in aliis quoque Isidori operibus non raro accidit. In Cod. Flor. 2, post *legitime utatur* hoc fragmentum additur: *Possimus super filias Lot intelligere superbiam et vanam gloriam, quæ duæ filiae sequuntur illos qui carnis incentiva reliquerunt, et bonis adhæserunt operibus, quia plerumque de bono opere superbimus,*

tiam regenerati ultimum cupiunt evadere iudicium.

6. Quod vero eadem respiciens remansit, et in salem conversa est, exemplum præstat ad condimentum fidelium, unde alii saliantur. Nam et ipsum non tacuit Christus dicens: *Mementote uxoris Lot, scilicet, ut nos tanquam sale condiret, ut non tanquam fatui negligere, sed prudentes caveremus.* Hoc enim et illa admonuit, cum in statuam salis conversa est. Illud vero notandum est, quod Lot, ardentem Sodomam fugiens, Segor venit, et nequaquam ad montana conscendit.

7. Ardentem quippe Sodomam fugere est illicita carnis incendia, vel mundi desideria declinare. Altitudo vero montium speculatio est perfectorum; sed quia multi sunt justis, qui mundi quidem illecebras fugiunt, sed tamen in actione positi, contemplationis apicem subire nequeunt, hoc est, quod exiit quidem Lot de Sodomis, sed tamen ad montana non pervenit, quia licet jam damnabilis vita relinquatur, sed adhuc celsitudo speculationis subtiliter non tenetur.

8. Inde idem Lot ad angelum dicit: *Est civitas hæc juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea. Numquid non modica est, et vivet anima mea in ea?* Juxta igitur dicitur, et tamen ad salutem tuta esse perhibetur, quia actualis vita nec a mundi curis ex toto discreta est, nec tamen a gaudio æternæ salutis aliena.

9. In ipso autem actu Lot, quando filia concubuerunt cum eo, **307** non illud, quod cum a Sodomis liberatus est, sed aliud figuratum est. Tunc enim ipse Lot futuræ legis videbatur gestare personam, quam quidam ex illa procreati, et sub lege positi, male intelligendo, quodammodo se inebriant, eaque non legitime utendo, infidelitatis opera pariunt. *Bona est enim lex, inquit Apostolus, si quis ea legitime utatur.* (I Tim. I, 8).

#### CAPUT XVI.

##### *De Abimelech et Sara.*

1. Sequitur dehinc historia de Abimelech, quando Abraham tacuit Saram uxorem suam esse, et dixit sororem, ne, se occiso, ab alienigenis captiva possideretur; certus de Deo, quod eam violari non permetteret, sicut nec primum a Pharaone. Unde et Abimelech, somno commotus, non commaculavit **D** eam concubitu, sed intactam restituit marito.

2. Verumtamen quis tunc in illo figurabatur viro,

*et laudes hominum quærere satagimus; quas filias necesse est fugiamus. Quia non fecimus (forte, si non fugiamus) inebriabunt nos, et facient procreare filios, id est, mala opera.* AREV.

CAP. XVI. N. 1. Totum caput e lib. xxii contra Faust. GRIAL.

*Ibid. Tacuit Saram, usque ad marito, e cap. 33.* GRIAL.

*Ibid. Apud Grialium et alios est restauravit marito; sed melius est restituit marito cum Ms. Albornoziano, AREV.*

2. *Quis tunc, usque ad adimpletur, e c. 38.* GRIAL.

*Ibid. Honor honor, August. GRIAL.*

scire volo ; et cujus sit uxor quæ in hac peregrinatione atque inter alienigenas pollui macularique non sinitur, ut sit viro suo sine macula et ruga? In gloriam quippe Christi recte vivit Ecclesia, ut pulchritudo ejus honor sit viro ejus, sicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honorabatur.

3. Ergo ipsi, cui dicitur in Canticis canticorum : *O pulchra inter mulieres* (Cant. 1, 7), ipsius pulchritudinis merito reges offerunt munera, sicut Saræ obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans formæ decus, quod amare potuit, et violare non potuit. Est enim et sancta Ecclesia Domino nostro Jesu Christo in occulto uxor. Occulte quippe, **308** atque intus in abscondito secreto spirituali anima humana inhæret verbo Dei, ut sint duo in carne una, quod magni conjugii sacramentum in Christo et in Ecclesia commendat Apostolus (*Ephes. v*).

4. Proinde regnum terrenum sæculi hujus (cujus figuram gerebant reges, qui Saram polluere non sunt permisi) non est expertum, nec invenit ecclesiam conjugem Christi, nisi cum violare tentavit. Divino enim testimonio per fidem martyrum cessit, correptamque etiam in posterioribus regibus honoravit munere, quam corruptioni suæ subdere in prioribus non valuit.

5. Nam quod tunc in eodem rege prius ac posterius figuratum est, hoc in isto regno prioribus et posterioribus regibus adimpletur. Cum autem dicitur de patre esse soror Christi Ecclesia, non de matre, non terrenæ generationis, quæ evacuabitur, sed gratiæ cœlestis, quæ in æternum manebit, cognatio commendatur. Secundum quam gratiam genus mortale non erimus, accepta potestate, ut filii Dei vocemur, et simus. Neque enim gratiam hanc de Synagoga matre Christi secundum carnem, sed de Deo patre percepimus.

6. Hanc vero cognationem terrenam vocans in aliam vitam, ubi nemo moritur, negare nos Christus docuit, non fateri, cum discipulis ait : *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus est enim pater vester, qui in cœlis est* (*Matth. xxiii, 9*). Quod autem Ecclesia cujus uxor sit occultatur alienigenis, cujus autem soror non tacetur, hæc interim causa facile non occurrit, quia occultum est et difficile ad intelligendum, quomodo anima humana verbo Dei copuletur, sive misceatur, sive quid melius et aptius dici potest, cum sit illud Deus, ista creatura ; secundum hoc enim sponsus et sponsa, vel vir et uxor, Christus et Ecclesia dicuntur.

7. Qua vero cognatione sint fratres Christus et omnes sancti, gratia divina, non consanguinitate terrena, hoc est, de patre, non de matre, et effabi-

3. Vulgata : *O pulcherrima inter mulieres*. AREV.

4. *Correptam*. Al., *Correctam*. GRIAL.

5. *Cum autem*, usque ad *qui in calis est*, e c. 39. GRIAL.

6. *Quod autem Ecclesia*, usque ad *illorum est*, e c. 40. GRIAL.

*Ibid.* Vulgata : *Et patrem nolite vocare vobis super terram*. AREV.

alius dicitur, et capacius auditur. Nam inter se **309** omnes sancti per eandem gratiam fratres sunt, sponsus autem in eorum societate nullus illorum est.

## CAPUT XVII.

### *De Isaac et Agar.*

1. Centenarius itaque Abraham genuit ex Sara uxore sua filium, quem vocavit Isaac. Hunc cum vidisset mater ejus ludentem cum Ismael, dixit ad Abraham : *Ejice ancillam et filium ejus, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac*. Nunc igitur quærendum est cur antea Sara voluit maritum de ancilla suscipere filium, aut cur nunc cum matre jubet expelli domo, quod fecit non zelo accensa, sed mysterio prophetiæ compulsa. Agar quippe, secundum quod ait Apostolus, in servitute genuit carnalem populum.

2. Sara vero libera populum genuit qui non est secundum carnem, sed in libertatem vocatus est, qua libertate liberavit eum Christus. Hoc igitur mysterio figurabatur priorem populum in servitute peccatorum generatum, in domo Saræ, id est, in Ecclesia non manere in æternum, neque esse hæredem vel consortem cultoribus Christi, nec cum filio nobili, id est, fideli populo, regnum cœlestis gloriæ possesurum.

3. Cum igitur ejiceret Abraham Agar de domo, accepit panes et utrem aquæ, et dedit Agar, et imposuit super humeros ejus infantem, et dimisit eam. Exiens autem Agar, errabat in solitudine, et cum morientem siti filium projecisset sub arbore, apparuit ei angelus Domini, et demonstravit fontem aquæ, et potavit filium suum. Quid ergo significat quod exiens Agar infantem in humeros suos imposuit? nisi quod peccator populus et insipiens cervicem matris suæ Synagogæ gravavit, dum dixit : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (*Matth. xxvii, 25*)? Panes autem hoc indicabant, quod vetus sacerdotium panes propositionis, sicut scriptum est, portaret secum, et veterascerent.

4. Uter vero aquæ, qui deficit, Judaica purificatio significabatur defectura ; sive doctrina eorum carnalis in pelle mortua clausa, id est, in carne veteris hominis prævaricationis sententia damnata, **310** quæ nec refrigerium præstat, nec satiat sitim, sed æstu tepido vomitum facit. Quod vero in solitudine errat Agar cum filio suo, significat Synagogam cum populo suo expulsam de terra sua, sine sacerdotio et sacrificio in toto orbe errare, et viam, quæ est Christus, penitus ignorare. Quod filius illius siti deperit, ostendit populum nullam habentem spiritualem purificationem.

5. Quod vero filium morientem siti sub arbore

7. *Capacius*, Aug. et Bed. ; al., *Cautius*. GRIAL.

CAP. XVII. N. 1. Vulgata : *Ejice ancillam hanc*. AREV.

3. Verba Joannis hæc sunt : *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. AREV.

projecit, et sic, demonstrante angelo, aspicit fontem, significabat quosdam ex eo populo ad umbram ligni crucis refugium petituros. Quod exclamat puer plorans, et exaudivit eum Deus, et sic, demonstrante angelo, aspicit fontem, hoc pro illis dicit, qui ex Judæis ad Christum convertuntur, ac flentes retro actos errores, exaudiuntur, reseratisque oculis cordis, vident fontem aquæ vivæ, id est, Christum Filium Dei, qui dicit: *Ego sum fons aquæ vivæ; qui sitit veniat, et bibat* (Joan. vii, 37). Unde et Ismael exauditio interpretatur.

6. Angelus autem iste similitudo est Eliæ, per quem populus iste crediturus est sicut per Malachiam dicitur: *Ecce ego mitto vobis Eliam, qui convertat corda patrum in filios*. Verum quod statim vocavit angelus Domini Agar, dicens: *Surge, tolle puerum, quia in gentem magnam faciam eum*, hoc significabat, sive quod copiosus Judæorum populus esset regnaturus in sæculum, sive quia cœlestis regni gloriam consecuturi essent, qui ex eis credidissent in Christum.

7. Quod autem eundem angelum, qui loquitur ad Agar, prius angelum Scriptura prænuntiat, deinde Deum, Filium Dei eum fuisse credendum est, qui per legem et prophetas semper locutus est. Qui propter obedientiam paternæ voluntatis angelus vocatur; Deus autem secundum naturam Patris, quia vere et ipse Deus, sicut et Pater.

### 311 CAPUT XVIII.

*De eo, quod obtulit Abraham filium suum.*

1. Jubetur deinde Abraham immolare unicum filium suum. Ille autem obtemperans Deo solvit votum, stravit asinum, imposuit ligna, servos longe dimisit, solus cum filio ascendit, triduo ad locum pervenit. Antequam veniret filius ad locum sacrificii, ipse sibi immolandum ligna portavit.

2. Deinde Abraham gladio armatur, et cum jam pene feriret, admonetur ut parceret; et non tamen sine sacrificio, sine sanguine fuso recedit. Apparet namque aries in vepre inhærens cornibus, immolatur, peragiturque sacrificium. Peracto sacrificio, dicitur ad Abraham: *Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, et velut arenam maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*.

3. Age nunc, videamus quid sub hujus sacramenti lateat mysterio. Iste enim Abraham, quando unicum filium suum perduxit ad immolandum, habebat personam Dei Patris. Sed quid est, quod eum senex

7. *Filium Dei*. Idem lib. 1 adversus Judæos, c. 1 et 3. GRIAL.

CAP. XVIII. N. 1. *Ligna portavit*. Quæ post hæc leguntur in Impressis: *Quis alius in Isaac, qui lignum sibi portabat ad victimam, nisi Christum Jesum, qui crucem sibi ad passionem ipse portavit?* et paulo post: *Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat? nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur?* sunt quidem verba Augustini XII, contra Faustum, cap. 25, sed recte absunt a Manuscriptis melioris notæ. Neque enim sunt hujus loci; et Isidorus

A suscepit? non enim senescit Deus, sed ipsa prænuntiatio de Christo jam quodammodo senuerat, quando natus est Christus.

4. Inchoata est enim ab Adam, ubi dictum est: *Erunt duo in carne una*. Sacramentum illud magnum in Christo et in Ecclesia, et completum est sexta ætate sæculi, quæ senectia significabatur Abraham, quia ipsum sacramentum Dei jam longævum erat. Et senectus Saræ in plebe Dei, hoc est, in multitudine prophetarum, 312 hoc idem significat, quia in fine temporum ex ipsa plebe sanctarum animarum natus est Christus.

5. Sterilitas autem ejus intimat quod in hoc sæculo spe salvi facti sumus, et in Christo tanquam in Isaac omnes nati sumus. Quem partum Ecclesia in fine temporum mirabili Dei gratia, non naturali fecunditate, procreavit. Jam deinde sequentis historiae sacramentum quid imaginarie portendebat, inspicendum est. Quis ergo in Abraham, ut prædictum est, per illam immolationem figurabatur, nisi Pater excelsus? Quis in Isaac, nisi Christus?

6. Nam sicut Abraham unicum filium et dilectum Deo victimam obtulit, ita Deus Pater unicum filium suum pro nobis omnibus tradidit. Et sicut Isaac ipse sibi ligna portavit, quibus erat imponendus, ita et Christus gestavit in humeris lignum crucis, in quo erat crucifigendus. Duo autem servi illi dimissi, et non perducti ad locum sacrificii, Judæos figurabant, qui cum serviliter viverent, et carnaliter saperent, non intelligebant humilitatem Christi, non intelligebant passionem Christi, ideo non pervenerunt ad locum sacrificii.

7. Cur autem duo servi, nisi quia populus ipse in duas partes dividendus erat? quod factum est, Salomone peccante, quando divisus est idem populus loco regni, non errore impietatis; quibus etiam sæpe per prophetam dicitur: *Adversatrix Israel, et prævaricatrix Juda* (Jerem. iii, 6, 7). Asinus autem ille insensata est stultitia Judæorum. Ista insensata stultitia portabat omnia sacramenta, et quod ferebat nesciebat?

8. Jam quod dictum est eis: *Expectate hic cum asino: postquam adoraverimus, revertemur ad vos*, Apostolum audi dicentem: *Cæcitas, inquit, ex parte in Israel facta est* (Rom. xi, 25). Quid est, *expectate hic cum asino?* ut plenitudo, inquit, gentium intraret, hoc est, postquam adoraverimus, ubi sacrificium dominicæ crucis impletum per gentes fuerit prædicatum, hoc est, ut plenitudo gentium intraret.

9. Quid est *revertemur ad vos?* et sic omnis Israel

hac de re paulo post eadem prope dicit. GRIAL.

2. *Vulgata, arenam, quæ est in littore maris*. AREV.

3. *Age nunc, videam.*, usque ad personam Dei Patris, atque alia, carptim e sermone August. 71 de tempore. GRIAL.

6. *Et sicut Isaac, usque ad locum sacrificii*. Ex eod. serm. GRIAL.

8. *Vulgata: Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret*. AREV.

salvus fieret. Triduum autem illud, in quo venerunt **A** ad locum immolationis, **313** tres mundi significat ætates : unam ante legem, aliam sub lege, tertiam sub gratia. Ante legem, ab Abraham usque ad Moysen; sub lege, a Moyse usque ad Joannem; inde jam ad Dominum. Et quidquid restat, tertius dies gratiæ est. In qua tertia ætate, quasi post triduum, sacramentum sacrificii Christi completum est.

10. Deinde Isaac, ligatis pedibus, altari superponitur, et Dominus in ligno suspensus cruci affigitur. Sed illud, quod figuratum est in Isaac, translatum est ad arietem. Cur hoc, nisi quia Christus ovis? ipse enim filius, ipse agnus. Filius, quia natus; aries, quia immolatus. Sed quid est, quod in vepribus hærebat aries ille? crux cornua habet; sic enim duo ligna compinguntur in se, cum speciem crucis reddunt.

11. Unde scriptum est de eo : *Cornua in manibus ejus sunt* (*Habacuc III, 4*). Cornibus ergo hærens aries crucifixum Dominum significabat. Vepres autem spinæ sunt. Spinæ iniquos, et peccatores significant, qui suspenderunt Dominum in cruce. Inter spinas itaque peccatorum Judæorum suspensus est Dominus, sicut per Jeremiam dicit idem : *Spinis peccatorum suorum circumdedit me populus hic*. Alii hunc arietem cornibus in vepribus obligatum, eundem Christum senserunt, antequam immolaretur, spinis a Judæis coronatum.

12. Peracto igitur sacrificio, dicitur ad Abraham : *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Quando enim hoc factum est, nisi quando dicit ille aries : *Foderunt manus meas, et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea* (*Psalms. XXI, 17, 28*)? Hoc enim quando factum est, in Psalmis sacrificium, tunc in ipso psalmo dictum est : *Commemorabuntur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus omnes patriæ gentium, quando Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium*.

13. Immolato igitur Abraham ariete pro Isaac filio suo, vocavit nomen loci illius, *Dominus videt*, pro eo quod est, Dominus videri se fecit, utique per incarnationem. Deinde moritur Sara centesimo vigesimo anno vitæ suæ, et empto agro ab Ephron, **314** sepelivit eam. Sed quid sibi vult, quod Sara in sepulcro duplici sepelitur, nisi quia anima, quæ sæculo moritur, ut Deo vivat, gemina vitæ requie suscipitur, id est, actione boni operis, et contemplatione Divinitatis?

11. *Cornua in manibus ejus sunt*. Ita in Cod. vetustissimo Vaticanæ Bibliothecæ *κέρατα ἐν χειρὶ αὐτοῦ ὑπάρχει*. Habac. III. GRIAL.

12. *Peracto igitur sacrificio, usque ad dominabitur gentium, verba sunt Aug., serm. 72 de tempore*. GRIAL.

*Ibid.* Vulgata : *Reminiscentur, et convertentur... universæ familiæ gentium, quoniam Domini*, etc. AREV.

CAP. XIX. N. 2. *Quid vult, ut que ad Deum cæli, verba sunt Aug., XVI de Civ., c. 33.* GRIAL.

## CAPUT XIX.

*De Isaac et Rebecca.*

1. Erat autem Abraham senex, dierumque multorum. Dixitque servo suo seniori, qui super omnia ejus erat : *Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chanaæorum, sed ad terram et cognationem meam profisciscaris, et inde accipias uxorem filio meo Isaac.*

2. Sed quid sibi velit quod Abraham servo suo dixit postulans jure jurando fidem : *Pone, inquit, manum tuam sub femore meo, et adjuro te per Deum cæli?* Quid vult Deus cæli ad femur Abrahæ, nisi ut cognoscatur sacramentum? Per femur enim genus intelligitur. Ergo quæ fuit illa conjuratio, nisi quia significabatur de genere Abrahæ venturum in carne Deum cæli?

3. Senior autem iste servus imaginem habuit legis, per quam sponsa Christi Ecclesia despondebatur : qui tamen propter antiquitatem senior nuncupatur. Abiit itaque puer in Mesopotamiam in civitatem Nachor; stetitque circa fontem, quærens sponsam filio domini sui. Sic et lex, quæ post fidem est, venit ad fontem baptismatis; et ibi adorans, occurrit ei virgo Rebecca, id est, Ecclesia.

4. Vidit autem Rebecca puerum, id est, sermonem propheticum, deponit de humero hydriam, utique elatam sæculi facundiam, et ad humilem propheticum se inclinat sermonem. Accepit autem a puero inaurem auream, id est, suscepit fidei ornamenta, vel morum, accepit aureos Scripturarum sensus, et clarum argenti eloquium. Sicque secuta puerum Rebecca, venit ad Isaac. Secuta verbum propheticum Ecclesia, venit ad Christum.

**315** 5. Quæ tamen cameli dorso deducitur, quia, ad Christum ex gentilitate Ecclesia properans, in tortis vitiosisque vitæ veteris conversationibus invenitur. Quæ, Isaac viso, descendit, quia, Deo agnito, vitia sua gentilitas deseruit, et ab elatione celsitudinis viam veræ humilitatis petivit.

6. Quæ etiam et verecundata pallio velatur, quia coram eo de erroribus prioris vitæ confunditur. Quod vero inclinato jam die egressus est in agro Isaac, hoc significabat quod, extremo hujus mundi tempore, veluti diei fine, veniens Christus, quasi in agrum foras exiit, quia, cum sit invisibilis, se tamen visibilem in hoc mundo venienti ex gentibus Ecclesie demonstravit.

7. Invenit autem eum Ecclesia ad puteum visionis, id est, in contemplatione et intelligentia verita-

3. *Et ibi adorans, pro et ibi adorante, ut alibi etiam Isidorus nominativum pro ablativo absoluto adhibet*. AREV.

4. *Accepit autem, etc.* Sic Alborn. Codex. Grialius et alii : *Accipit fidei ornamenta, etc.*, omissis aliis : AREV.

5. *Quæ tamen cameli dorso, usque ad confunditur, Gregorii verba, lib. I Moral., c. 7.* GRIAL.

6. *Quod vero inclinato, usque ad et regno, ejusdem lib. XXXV, c. 11.* GRIAL.

*Ibid.* Forte, *egressus est in agrum.* AREV.

tis, ubi intellectum percipiat altiore, sive lavacrum aquæ, ubi purificetur; sicque dehinc copulatur sponso suo Christo, adhærens illi gloria, æternitate et regno.

## CAPUT XX.

*De Cethura, sive de morte Abrahæ.*

1. Quid autem sibi vult quod Abraham post obitum Saræ Cethuram duxit uxorem? Nunquid ob incontinentiam, dum esset ætate grandævus? Absit. Sed propter filiorum procreationem, dum illi semen, quasi stellæ cœli, ex Isaac filio promitteretur? Ergo quid sibi vult ista Cethura, nisi quia sicut Agar et Ismael significaverunt carnales Veteris Testamenti, sic et Cethura, et filii ejus significabant hæreticos, qui se ad Testamentum novum existimant pertinere?

2. Sed utræque concubinæ dicuntur. Sola Sara **B** semper vocatur uxor, sicut scriptum est: *Una est enim columba mea, perfecta mea* (Cant. vi, v. 8). Dedit autem Abraham cuncta quæ possidebat filio suo Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera, et separavit eos ab Isaac filio suo.

3. Quid hoc significat, nisi quia dantur nonnulla munera filiis **316** concubinarum, id est, carnalium? sed non perveniunt ad regnum promissum nec hæretici, nec Judæi, quia carnalia lucra sectantur. Præter Isaac enim nullus est hæres, utique quia non carnis filii, sed filii promissionis deputantur in semine. Deinde mortuus est Abraham centum septuaginta quinque annorum, sepultusque est in spelunca duplici, in cujus interiori parte Adam esse positum traditio Hebræorum testatur.

## CAPUT XXI.

*Quod Isaac cum Rebecca luserit.*

1. Orta dehinc fame super terram, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara, ex præcepto, et benedictione Domini; ibique Rebeccam uxorem suam timoris causa finxit sororem. Quam rex alienigena Isaac conjugem tunc esse cognovit, quando eum cum ea ludentem vidit.

2. Quid autem sibi velit in sacramento Christi et Ecclesiæ, quod tantus patriarcha cum conjugem luserit, conjugiumque illud inde sit cognitum? Videt profecto quisquis (ne aliquid errando in Ecclesiam peccet) secretum viri hujus in Scripturis sanctis diligenter intuetur; et invenit, eum majestatem suam, **D** qua in forma Dei æqualis est Patri, paulisper abscondisse in forma servi, ut ejus capax esse humana infirmitas posset, eoque modo se conjugem congruenter aptaret.

3. Quid enim absurdum? imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si propheta Dei aliquid carnaliter luserit, ut eum ca-

CAP. XX. Totum caput e xvi de Civit. c. 34. GRIAL.

CAP. XXI. Totum caput e lib. xxii contr. Faust., c. 46. GRIAL.

CAP. xxii. N. 1. Omnia usque ad *commutavit*, ex hom. 13 Orig. in Gen. GRIAL.

A peret affectus uxoris, cum ipsum Verbum Dei caro factum sit, ut habitaret in nobis?

## CAPUT XXII.

*De puteis quos fodit Isaac.*

1. Post hæc refert Scriptura verbum, quod Isaac, postquam benedixit eum **317** Dominus, et magnificatus est valde, aggressus est opus, et cœpit fodere puteos quos foderant pueri patris ejus Abrahæ. Sed invidentes ei Palæstini, obstruxerunt eos, implentes humo. Quis est iste Isaac, nisi Salvator noster? qui cum descendisset in istum torrentem Gerara, primo omnium illos puteos fodere vult, quos foderant pueri patris ejus, id est, Moyses, qui puteum legis foderat, David, Salomon et Prophetæ, qui libros scripserunt Veteris Testamenti, quos tamen **B** terrena et sordida repleverat intelligentia Judæorum.

2. Hos cum vellet purgare Isaac, id est, Dominus noster, et Salvator, ut ostenderet quia quæcunque lex et prophetæ dixerunt, de se dixerunt, rixati sunt cum eo Philistiim, id est, Judæi a regno Dei alieni, sed discedit ab eis. Non enim potest esse cum eis, qui in puteis aquam habere nolunt, sed terram. Et dicit eis: *Ecce relinquetur domus vestra vobis deserta.*

3. Fodit ergo Isaac novum puteum, imo pueri Isaac sodiunt. Pueri Isaac sunt Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes, Petrus, Jacobus, Judas, et apostolus Paulus. Qui omnes Novi Testamenti puteum foderunt, et invenerunt aquam vivam, quæ sit fons aquæ salientis in vitam æternam. Sed pro his adhuc alter **C** cantur illi qui terrena sapiunt, nec nova conditiuntur, nec vetera purgari: evangelicis puteis contradicunt, et apostolicis adversantur, et quoniam in omnibus contradicunt, in omnibus litigant, dicitur ad eos: *Quoniam indignos vos fecistis gratia Dei, ex hoc jam ad gentes ibimus.*

4. Post hæc fodit tertium puteum Isaac, appellavitque nomen loci illius *latitudo*, dicens: *Nunc dilatavit nos Dominus, et fecit crescere super terram*; vere enim dilatatus est Isaac, et implevit omnem terram scientia Trinitatis, et in toto orbe latitudinem Ecclesia collocavit. Prius tantum in Judæa erat notus Deus (*Psal. lxxv*), et in Israel nominabatur; nunc autem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

5. Exeuntes enim pueri Isaac per universum orbem terræ, **318** foderunt puteos, et aquam vivam omnibus ostenderunt, baptizantes omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Sed quid est quod puteos, quos aperuit Abraham, Isaac sic vocavit eos, sicut pater ejus, nisi quia Moyses apud nos etiam Moyses appellatur, et propheta unusquisque suo nomine appellatur, nec mutantur, quasi eo-

*Ibid. In istum torrentem Gerara. In istam terram Gerar. Impr. In istam vallem Gerara. Rufinus. GRIAL.*

*Ibid. Moyses, qui puteum. Ita Alborn. Grialius: Moyses puteum. AREV.*

2. *Hos cum vellet. Quam cum vellet, Rufinus, ut ad intelligentiam referatur. GRIAL.*



rumdem vocabula puteorum? non enim Christus in eis nomina, sed intelligentiam commutavit.

6. Hæc mystice. Moraliter autem Isaac apud alienigenam gentem puteos fodisse describitur, quo videlicet exemplo discimus, ut in hac peregrinationis ærumna positi, cogitationum nostrarum profunda penetremus, et quousque nobis veræ intelligentiæ aqua respondeat, nequaquam nostræ inquisitionis manus ab exhaurienda cordis terra torpescat. Quos tamen puteos allophyli, id est, immundi spiritus insidiantes replent, quia nimirum immundi spiritus, cum nos studiosius cor fodere conspiciunt, molestas nobis tentationum cogitationes ingerunt.

### CAPUT XXIII.

#### De Esau et Jacob.

1. Igitur Isaac, dum rogaret Dominum ut pareret uxor ejus, quæ sterilis erat, concessit Dominus quæ postulabat. Illidebanturque gemini in utero ejus inclusi angustia. Quæ, dum angeretur, interrogavit Dominum, accepitque responsum: *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo dividuntur, populusque populum superabit, et major serviet minori.* Quod figuraliter factum, etiam ipsis Judæis non credentibus notum est, qualiter populus Ecclesiæ Synagogæ populum superavit, et quomodo plebs Judæorum tempore major servit minori populo Christianorum.

2. Siquidem et in singulis nobis hoc dici potest, quod duæ gentes et duo populi sunt intra nos, vitiorum scilicet atque virtutum; **319** sed iste minor est, ille major. Semper enim plures sunt mali quam boni, et vitia numerosiora virtutibus sunt. Sed tamen et in nobis gratia Dei populus populum superat, et major servit minori. Servit enim caro spiritui, et vitia virtutibus cedunt; procedit autem Esau primus rufus, et totus tanquam pilis hirsutus.

3. Deinde exiit frater ejus Jacob, et manus ejus implexa erat calcaneo Esau. Sed cur ille totus rufus, et hispidus, nisi quia prior populus prophetarum et Christi fuit cruore pollutus, ac peccati et nequitiae squalore exstitit circumdatus? Cujus ideo minor calcaneum tenuit, quia mystice majorem populum minor superaturus esset.

4. Nam quod iste Esau primogenita sua propter escam fratri suo eidem juniore venundedit, ac postmodum paterna benedictione sibi promissa privatus est, significat eundem Israeliticum populum, qui, ut Exodi indicat liber, primogenitus filius nuncupatus est (*Exod. iv, 22*); qui propter præsentis sæculi lucra non solum primatus sui honorem amisit, verum etiam et regni cœlestis præmium præparatum adipisci

6. *Isaac apud alienig., usque ad ingerunt, verba sunt Greg. xxxi Moral., c. 13. GRIAL.*

*Ibid. Ab exhaurienda cordis terra. Ita Greg. ad exhaurienda cordis interna, Val. Compl., et apud Euch. Cordis terrena, Impr. GRIAL.*

*Ibid. Studiosius cor fodere. Ita apud Greg. Al., confodere, et pro molestas. Val. congestas. GRIAL.*

*Ibid. Cogitationes ingerunt. Ita Greg. Immergunt, lib. o., et apud Euch. GRIAL.*

non meruit, Domino quodammodo eidem exprobrante, cum dicit: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus (Matth. xxi, 43).* Primogenita autem ipsa vestis erat sacerdotalis, quam majores natu cum benedictione patris induti victimas Deo, velut pontifices, offerebant.

5. Hoc dono terreni amoris desiderio caruerunt Judæi cum gloria regni futuri. Jam sequitur deinde ipsa benedictio in Jacob. Quæ tamen quid figuraliter indicaverit, Hippolyti martyris verba, sicut ea excellentissimæ scientiæ ac doctrinæ Hieronymus replicavit, in hoc loco ponenda sunt. Isaac, inquit, portat imaginem Dei patris, Rebecca Spiritus sancti, Esau populi prioris, et diaboli, Jacob Ecclesiæ, sive Christi. Sennisse Isaac consummationem orbis ostendit; oculis caligasse, fidem periisse de mundo, et religionis lumen ante eum neglectum esse significat.

6. Quod filius major vocatur, acceptio legis est Judæorum. Quod escas ejus atque capturas diligit pater, homines sunt ab errore salvati, quos per doctrinam justus quisque venatur. Sermo **320** Dei benedictionis est repromissio, et spes regni futuri, in quo cum Christo sancti regnaturi sunt, et verum Sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, et sciens quod audisset antequam pareret, quia major serviet minori, magis autem forma Spiritus sancti, quæ futura noverat in Christo, in Jacob ante meditatur.

7. Loquitur ad filium minorem: *Vade ad gregem, et accipe mihi inde duos hædos, præfigurans carneum Salvatoris adventum, in quo eos vel maxime liberaret qui peccatis tenebantur obnoxii.* Siquidem in omnibus Scripturis hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autem *duos* jubetur afferre, duorum populorum significatur assumptio.

8. Quod *teneros et bonos, dociles et innocentes* animos significat. Stola Esau fides et Scripturæ sunt Hebræorum, quæ illis primo datæ sunt, et postmodum gentilium indutus est populus. Pelles autem, quæ ejus brachiis circumdatæ sunt, peccata utriusque plebis, quæ Christus in extensione manuum cruci secum affixit.

9. Quod Isaac quærit a Jacob cur tam cito venerit, admiratur celerem credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo salus est peccatorum. Quod post esum sequitur benedictio, et ejus odore perfruitur, virtutem resurrectionis et regni aperta voce pronuntiat. Taliter enim benedicitur: *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni.* Odore nominis Christi, sicut ager, mundus impletur, cujus est benedictio *de rore cœli*, hoc est, de verborum pluvia divinatorum.

CAP. XXIII. N. 4. *Primogenita autem ipsa vestis erat sacerdotalis; ex Hieronymi Hebraicis traditionibus in hunc locum. GRIAL.*

*Ibid. Vulgata: Facienti fructus ejus. AREV.*

5. *Hieronymus replicavit; epist. 125. q. 3. Explicavit, apud Bedam. GRIAL.*

9. *Ecce odor, usque ad salvus erit, verba sunt August., xvi de Civit., cap. 37, nonnullis tamen immutatis. GRIAL.*

10. *Et de pinguedine terræ, hoc est, de congregatione populorum. Multitudinem frumenti, et vini, hoc est, multitudo, quam colligit frumentum et vinum in sacramento corporis et sanguinis sui. Illi serviunt populi ex omnibus gentibus ad eum conversi. Ipsum adorant tribus, id est, populi ex circumcissione credentes. Ipse est Dominus fratrum suorum, quia plebi dominatur Judæorum. 321* Ipsum aderant filii matris ejus, quia et ipse secundum carnem ex ea natus est. Ipsum qui maledixerit maledictus est, et qui benedixerit, benedictionibus replebitur.

11. Christus, inquam, noster ex ore populi Patrem ignorantis benedicatur, id est, veraciter dicitur. Sed alius a Judæis benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promissam repetente majore, expavit Isaac, et alium se pro alio benedixisse cognoscit; nec tamen indignatur revelato sibi sacramento, sed confirmat benedictionem in filio, dicens: *Benedixi eum, et benedictus est.*

12. Hæc est benedictio prima Isaac, quæ data est minori populo Christianorum, sed neque tamen majorem filium constat penitus fuisse despectum, quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit. Cujus tamen secundæ benedictionis prophetatio hæc est: *In pinguedine terræ, et in rore cæli desuper erit benedictio tua; et in pinguedine terræ, id est, in fecunditate rerum, et potentia regni, quæ in illo populo fuit; et in rore cæli erit benedictio tua, id est, in eloquiis Dei.*

13. Ipsi enim primum credita sunt eloquia Dei, et legis Testamenta. *Vives gladio, id est, quia sanguini populus iste deditus necem in Christo vel prophetis exercuit. Et fratri tuo servies, minori utique scilicet populo Christiano. Tempusque veniet quando excutias et solvas jugum de cervicibus tuis, dum, per cognitionem fidei ad gratiam Christi conversus, deposueris onus legis, quando jam non servus populi minoris, sed per fidem frater vocaberis.*

14. Igitur Esau post benedictionem patris invidiæ stimulis concitatus, necem fratri suo Jacob fraudulenter excogitat. Hoc nimirum et Judaicus populus in Christo præmeditatus, non solum Dominum patibulo crucis tradidit, verum etiam credentes in illo usque ad effusionem sanguinis persecutus est. Jacob autem dolos fugiens fratris, 322 relicta domo patria, vel parentibus, vadit in regionem longinquam, ut acciperet sibi uxorem.

15. Non aliter Christus, relictis parentibus secundum

10. *Multitudinem frumenti, πλήθος σίτου και ὄνου, LXX. Abundantiam dixit Vulg. Sed mirum apud Ambrosium, lib. de Jacob, abundantiam legi, cum multitudinem apud Augustinum legamus. Nam eadem translatione videntur ambo usi. GRIAL.*

*Ibid. Quam colligit, ita Aug. et Impr. Quæ colligit, Mss. o., mendose; colligitur enim multitudo communionis Eucharistiæ.*

*Ibid. Filii matris ejus ex Vulg. Patri, August., ex Septuaginta. GRIAL.*

11. *Ex ore populi Patrem ignorantis, ex Impress. et Augustin. Ex ore Patris, Mss. GRIAL.*

A carnem, id est, populo Israel, et patria, id est, Jerosolyma, et omnibus regionibus Judææ, abiit in gentes accipiens sibi inde Ecclesiam, ut impleretur quod dictum est: *Vocabo plebem meam non plebem meam, et non dilectam plebem dilectam. Et erit in loco ubi dictum est: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.*

#### CAPUT XXIV.

*De scala quam in visione vidit Jacob.*

1. Pergens autem Jacob in Mesopotamiam, venit in locum ubi nunc Bethlehem vocatur, et posuit sub capite suo lapidem magnum. Et dormiens vidit scalam subnixam, innitentem cælo, et angelos Dei ascendentes et descendentes. Hoc viso, evigilavit, unxitque lapidem, dicens: *Vere hic domus Dei est, et porta cæli.* Et his dictis discessit somnus.

2. Somnus iste Jacob, mors, sive passio Christi est. Lapis ad caput ejus, qui nominatim quodammodo dictus est etiam unctus, Christum significat; caput enim viri Christus est. Quis enim nescit Christum ab unctione appellari? Domus autem Dei, quia ibi natus est Christus in Bethlehem. Porta vero cæli, quia ibi in terram descendit: inde iterum ad cælum ascendit. Erectio autem lapidis resurrectio Christi est.

3. Porro scala Christus est, qui dixit: *Ego sum via.* Per hanc ascendunt, et descendunt angeli, in quibus significati sunt evangelistæ, et prædicatores Christi. Ascendentes utique, cum ad intelligendam ejus supereminetissimam divinitatem excedunt universam creaturam, ut eum inveniant in principio verbum, Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia.

4. Descendentes autem, ut eum inveniant factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. In illa enim 323 scala a terra usque in cælum, a carne usque ad spiritum, carnales proficiendo, velut ascendendo, spirituales fiunt; ad quos lacte nutriendos etiam ipsi spirituales descendunt quodammodo, cum eis non possunt loqui, quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.

5. Ipse est sursum in capite suo; ipse deorsum in corpore suo, quod est Ecclesia. Ipsum ergo scalam intelligimus, quia ipse dixit: *Ego sum via.* Ad ipsum ergo ascenditur, ut in excelsis intelligatur. Et ad ipsum descenditur, ut in membris suis parvulus nutriatur. Et per illum se erigunt, ut eum sublimerent. Per ipsum etiam se humiliant, ut eum sublimerent ac temperanter annuntient.

6. Post hanc visionem inde Jacob iter faciens vidit oves, et pastores, et puteum aquæ vivæ, et lapidem

*Ibid. Repetente majore, ex August. et Impress. Petente, Mss. GRIAL.*

12. *Sed neque majorem, usque ad salvus erit, verba sunt Hieronymi, ibid. GRIAL.*

13. *Servus populi minoris, al., servies populo minori. GRIAL.*

14. *Grial., mendose, non solum Domino patibulo. AREV.*

CAP. XXIV. N. 2. *Somnus iste Jacob, usque ad temperanter annuntient, hæc ex lib. XII contra Faust., c. 26, vel serm. 79 de tempore; nam eadem utrobique. GRIAL.*

magnum superpositum puteo. Figuraliter per oves A justorum populi significabantur : sicut illud, quod dictum est in Evangelio : *Statuit oves ad dexteram* (*Matth. xxv, 33*).

7. Pastores vero prophetæ sunt, qui usque ad adventum Domini Spiritu sancto mandati, Israel populum doctrinæ prædicatione gubernabant. Lapis puteo superpositus figuram Domini præferebat. Puteus gratiam Spiritus sancti præfigurabat per prædicationem Christi venturam ad Ecclesiam ex gentibus, quæ oblecta erant, nondum adveniente et homine facto Christo.

### CAPUT XXV.

*De Lia, et Rachel, et duabus famulabus.*

1. Igitur Jacob, pergens Mesopotamiam, accepit uxores duas, filias Laban fratris Rebeccæ. Hoc est, B primo Liam, secundo Rachel. Inde sibi accepit Liæ ancillam nomine Zelpham, et ancillam Rachel Balam. Ex quibus quatuor genuit duodecim filios, et unam filiam. De Lia scilicet genuit Ruben, Simeon, Levi, Judam, Issachar, Zabulon. De Rachel autem Joseph, et Benjamin. De Bala, ancilla Rachel, Dan et Nephtholim. De Zelpha, ancilla Liæ, Gad et Aser.

324 2. Hi sunt duodecim filii Israel. Nunc autem quid rerum figuraverint quatuor uxores Jacob, quarum duæ liberæ et duæ ancillæ fuerunt, rimemur? Videmus enim Apostolum in libera et ancilla quas habebat Abraham duo Testamenta intelligere; sed ibi in una et in una facilius apparet quod dicitur. Hic autem duæ sunt, et duæ.

3. Deinde etiam ibi ancillæ filius exhæredatur, hic C vero ancillarum filii simul cum filiis liberarum terram promissionis accipiunt. Unde hic procul dubio aliquid aliud significatur, quanquam enim duæ liberæ uxores Jacob ad Novum Testamentum, quo in libertatem vocati sumus, existimentur pertinere, non tamen frustra duæ sunt, nisi quia duæ vitæ nobis in Christi corpore prædicantur.

4. Una temporalis, in qua laboramus; alia æterna, in qua delectationem Dei contemplamur. Lia namque interpretatur *laborans*, Rachel autem *visum principium*, sive *verbum*. Actio ergo hujus vitæ, in qua vivimus ex fide, laboriosa est operibus, et incerta, quo exitu perveniat ad utilitatem eorum quibus consulere volumus.

5. Ipsa est Lia prior uxor Jacob, ac per hoc et in-

6. In Vulgata, *statuet oves*. Et ita etiam nonnulli Impressi. AREV.

7. In Alb. est *oblectæ*, ut gentes intelligantur oblectæ. AREV.

CAP. XXV. N. 2. *Nunc autem quid rerum figuraverint*, omnia, usque ad Victorini interpretationem, sunt Aug., lib. xxii, contr. Faust., a cap. 51, usque ad 58. GRIAL.

3. Per Liam et Rachel duas vitas intelligi fuisse exponitur in libro Differentiarum rerum, differentia 34. Inter activam et contemplativam vitam. AREV.

4. In Cod. Florent. 1, post *contemplamur* multa adduntur, quæ in nostra Editione collocantur in fine quæstionum in Genesim, scilicet : *Deinde a quibusdam quæritur*, usque ad *super omnem carnem*. AREV.

5. Isaias : *Si fuerint peccata vestra ut coccinum,*

firmis oculis fuisse commemoratur. Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ. Spes vero æternæ contemplationis Dei, habens certam intelligentiam veritatis, ipsa est Rachel. Unde etiam dicitur : *Bona facie, et pulchra specie* (*Isai. i, 18*). Hanc enim amat omnis pie studiosus, et propter hanc servit gratiæ Dei. Qua peccata nostra, etsi fuerint sicut phœnicium, tanquam nix dealbabuntur.

6. Laban quippe interpretatur *dealbatio*; cui servivit Jacob 325 propter Rachel; neque enim se quisque convertit sub gratia remissionis peccatorum servire justitiæ, nisi ut quiete vivat in verbo, ex quo videtur principium, quod est Deus.

7. Ergo propter Rachel, non propter Liam, servitur. Nam quis tandem amaverit in operibus justitiæ laborem actionum, atque passionum? quis eam vitam propter seipsam expetiverit, sicut nec Jacob Liam? Sed tamen sibi nocte suppositam in usum generandi amplexus, secunditatem ejus expertus est. Dominus enim eam, quia per se ipsam diligi non poterat, primo, ut ad Rachel perveniretur, tolerari fecit.

8. Deinde propter filios commendavit. Ita vero unusquisque utilis Dei servus, sub dealbationis peccatorum suorum gratia constitutus, quid aliud amans in conversatione sua meditatur, nisi doctrinam sapientiæ? Quam plerique se percepturos putant, statim ut se in septem præceptis legis exercuerunt, quæ sunt de dilectione proximi, ne cuiquam noceatur, id est : *Honora patrem tuum et matrem tuam, Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces uxorem proximi tui, Non concupisces rem proximi tui.*

9. Quibus observatis, posteaquam homini pro concupita delectatione doctrinæ, per tentationes varias, quasi per hujus sæculi noctem, tolerantia laboris adhæserit, velut pro Rachel Liæ inopinatæ conjungitur. Et hanc sustinet, ut ad illam perveniat, si perseveranter amat, acceptis aliis septem præceptis, ac si dicatur : *Servi alios septem annos propter Rachel*, ut sit pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens, sitiensque justitiam, misericors, mundicors, pacificus.

10. Vellet enim homo, si fieri posset, sine ulla tolerantia laboris, quæ in agendo patiendoque amplectenda est, statim ad pulchræ contemplationis delicias pervenire. Sed hoc non potest in terra orientium. Hoc enim videtur significare, quod dictum

*quasi nix dealbabuntur*. Coccus, coccinum et coccineus color est color purpureus, qui etiam *Phœniceus* dicitur; nam *Phœnix* aliquando rubrum significat. AREV.

6. *Neque enim se quisque convertit*. Ita Aug. *Submittit*, Val. GRIAL.

8. *Aliud amans in conversatione*. Ita lib. o. *In conversione*, Aug. GRIAL.

9. *Sæculi noctem. Noctes*, Aug. GRIAL.

*Ibid. Lia inopinata, August. Liæ inopinatæ*, apud Eucher. et MSS. GRIAL.

*Ibid. Misericors et mundicors*. Ita August., eleganter. Al., *mundicordis*. GRIAL.

*Ibid. Mundicors*. Sic cap. 1 libri contra Judæos, *impii, duricordes*. AREV.

est Jacob : *Non est moris in hoc loco, ut minor nubat prius quam major.*

**326** 11. Quia non absurde major appellatur, quæ tempore prior est. Prior est autem in hominis eruditione labor boni operis, quam requies contemplationis. Ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt. Itaque duæ sunt uxores Jacob liberæ; ambæ quippe sunt filiae remissionis peccatorum, hoc est, dealbationis, quod est Laban.

12. Verumtamen una amatur, altera toleratur. Sed quæ toleratur, prius ipsa et uberius secundatur, ut si non propter seipsam, certe propter filios diligatur. Labores enim iustorum maximum fructum habent in eis quos regno Dei generant, inter multas tentationes et tribulationes prædicando Evangelium, et eos propter quos sunt in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius, propter quos habent foris pugnas, intus timores, gaudium et coronam suam vocant.

13. Nascuntur autem eis facilius atque copiosius ex illo sermone fidei quo prædicant Christum crucifixum. Rachel autem clara aspectu mente excedit Deo, et videt in principio Verbum Deum apud Deum, et vult parere, et non potest, quia generationem ejus quis enarrabit? Ideoque contemplandi otia appetit, ut divinitatem ineffabilem cernat.

14. Vacare vult ab omni negotio, et ideo sterilis, quia in variis pressuris non subvenit. Sed quia et ipsa interdum procreandi charitate inardescit, vult enim docere quod novit, videt sororem labore agendi atque patiendi filiis abundantem, et dolet potius currere homines ad eam virtutem qua eorum necessitatibus consulitur, quam ad illam unde divinum aliquid cæseit.

15. Illic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est : *Et zelavit Rachel sororem suam.* Proinde quia purus intellectus spiritualis substantiæ verbis carne editis exprimi non potest, eligit doctrina sapientiæ per quaslibet corporeas similitudines utcumque cogitanda insinuare divina, sicut elegit Rachel ex viro suo et ancilla suscipere filios, quam sine filiis omnino manere.

**327** 16. Bala quippe, ancilla Rachel, interpretatur *inveterata*. De veteri quippe vita carnalibus sensibus dedita corporeæ concitantur imagines, etiam cum aliquid de spirituali et incommutabili substantia divinitatis auditur. Suscipit et Lia de ancilla sua filios, amore habendi numerosiorem prolem accensa.

17. Invenimus autem Zelpham ejus ancillam interpretari *os hians*; quapropter hæc ancilla eos figurat quorum in prædicatione fidei evangelicæ os hiat,

11. *Ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa fer. s., ex Aug. Ad unum ergo tenendum multa f. s., apud Eucher. GRIAL.*

14. *Atque patiendi, ex Aug. GRIAL.*

*Ibid. Ad eam virtutem, ex Aug. Al., vitam. GRIAL.*

15. *Utcumque cogitandi, ex August. et Euch. Absunt hæc duæ voces a mss. o. GRIAL.*

*Ibid. Suscipere filios. Liberos, August. GRIAL.*

A et cor non hiat. De quibus scriptum est : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Isai. xxix, 13; Matth. xv).* Et de quibus Apostolus ait : *Qui prædicat non furandum, furaris (Rom. ii, 21).*

18. Verumtamen ut etiam per hanc conditionem libera illa uxor Jacob laborans filios hæredes regni suscipiat, ideo Dominus dicit : *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite (Matth. xxiii, 3).* Unde Apostolus : *Sive, inquit, occasione, sive veritate Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo (Philipp. i);* tanquam et ancilla pariente, de prole numerosiore lætatur.

19. Est vero quidam Liæ fetus ex beneficio Rachel editus, cum virum suum secum debita nocte cubiturum, acceptis a filio Liæ mandragoricis malis, cum sorore cubare permisit. Quid enim de mandragora dicendum est? Proinde rem comperi pulchram, et suave olentem, sapore autem insipido. Et ideo in illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam popularem. Unde dicit Apostolus : *Oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt (I Tim. iii).*

20. Qui licet parum sapiant, reddunt tamen plerumque labori eorum per quos sibi consulitur, et splendorem laudis, et odorem bonæ opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perveniunt eorum qui sunt in Ecclesia, nisi quicumque in actionum periculis et labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica invenit exiens in agrum, hoc est, honeste ambulans ad eos qui foris sunt.

21. Doctrina vero illa sapientiæ quæ a vulgi strepitu remotissima in contemplatione veritatis dulci delectatione defigitur, hanc popularem gloriam quantulamcumque non assequeretur, nisi per eos **328** qui in mediis turbis agendo ac suadendo populis præsent, non ut præsent, sed ut prosint; quia dum isti actuosi et negotiosi homines, per quos multitudinis administratur utilitas, et quorum auctoritas populis chara est, testimonium perhibent etiam remotiori vitæ, propter studium conquirendæ et contemplandæ veritatis otiosæ, quodammodo mala mandragorica per Liam perveniunt ad Rachel; ad ipsam vero Liam per filium primogenitum, id est, per honorem secunditatis ejus, in qua est omnis fructus laboriosæ atque inter incerta tentationum periclitantis actionis.

22. Quam plerique bono ingenio præditi, studioque flagrant, quamvis idonei regendis populis esse possint, vitant tamen propter turbulenta occupationes, et in doctrinæ otium toto pectore tanquam in speciosæ Rachel feruntur amplexum.

18. Sensus verborum Matthæi et Pauli expressus est, verba ipsa aliquatenus variant. AREV.

19. *Est vero quidam Liæ fetus, ex Aug. Affectus, Mss. GRIAL.*

21. *Agendo, ac suadendo. Ac sudando, Euch. GRIAL.*

22. *Feruntur amplexum. Ita Aug. Fruuntur amplexibus. Val., Eucher. GRIAL.*

23. Sed quia bonum est ut etiam hæc vita latius A innotescens popularem gloriam mereatur, injustum est autem ut eam consequatur, si amatorem suum administrandis ecclesiasticis curis aptum et idoneum in otio detinet, nec gubernationi communis utilitatis impertit, propterea Lia sorori suæ dicit : *Parum est tibi quod virum meum accepisti, insuper et mandragoras filii mei vis accipere?*

24. Per unum virum significans eos omnes qui, cum sint agendi virtute habiles, et digni quibus regimen Ecclesiæ committatur ad dispensandum fidei sacramentum, illi, accensi studio doctrinæ atque indagandæ et contemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remove et in otio discendi atque docendi volunt considerare. Ita ergo dictum est : *Parum est tibi quod accepisti virum B meum, insuper et mandragoras filii mei vis accipere?* ac si diceretur : *Parum est quod homines ad laborem rerum gerendarum necessarios in otio detinet vita studiosorum, insuper et popularem gloriam requirit.*

25. Proinde, ut juste eam comparet, impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte, ut scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiamsi scientiæ vacare delegerint, suscipiant experientiam tentationum, curarumque sarcinam pro utilitate communi, ne ipsa doctrina sapientiæ, cui vacare statuerant, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, **329** quod illa poma significant, et quod necessarium est ad exhortationem discentium.

26. Sed plane ut hanc curam suscipiant vi coguntur, satis et hoc significatum est quod cum veniret de agro Jacob, occurrit ei Lia, eumque detinens, ait : *Ad me intrabis, conduxi enim te pro mandragoris filii mei.* Tanquam diceret : *Doctrinæ, quam diligis, vis conferre bonam opinionem? noli defugere officiosum laborem.* Hæc in Ecclesia geri quisquis adverterit cernit, et experimur in exemplis quod intelligimus in libris.

27. Quis non videat hoc geri toto orbe terrarum, venire homines ab operibus sæculi, et ire in otium cognoscendæ et contemplandæ veritatis, tanquam in amplexum Rachel, et excipi de transverso ecclesiastica necessitate, atque ordinari in laborem, tanquam Lia dicente : *Ad me intrabis?*

28. Quibus caste mysterium Dei dispensantibus, in nocte hujus sæculi filios generent fidei, laudatur a populis etiam illa vita, cujus amore conversi spem sæculi reliquerunt, et ex cujus professione ad ministerium regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, ut illa professio quo se converterant (quia tales rectores populis dedit) latius et clarius glorificetur, tanquam Jacob non

26. *Defugere officiosum laborem*, ex Aug. et Impr. *Fugere officii laborem*, Mss., non ita eleganter. GRIAL.

28. *Filios generent fidei*, August. et Impr. *Filios generent Dei*, Mss. GRIAL.

recusante noctem Liæ, ut Rachel pomis suave olentibus et clare nitentibus potiatur.

29. Quæ aliquando et ipsa, præstante misericordia Dei, per se ipsam parit; vix tandem quidem, quia perrarum est, ut : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, et quidquid de hac re pie sapienterque dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis et salubriter vel ex parte capiatur.

30. Alio quoque sensu Liam et Rachel Victorinus martyr, et cæteri in similitudine Ecclesiæ vel Synagogæ interpretati sunt. Liam enim majorem natu Synagogæ tenuisse existimant typum, quia prior Dei genuit populum. Et quidem et oculis legitur gravis, quia lex per Moysen data cooperta est atque signata.

**330** 31. Rachael autem junior et pulchra, prius sterilis, et postmodum secunda, similitudo est Ecclesiæ. Junior, quia tempore posterior. Pulchra, quia corpore et spiritu sancta. Oculi ejus decori, quia Evangelium prospicere meruerunt. Quæ etiam tandiu sterilis fuit, quousque Synagoga populum generabat.

32. Cur autem Jacob pro Rachel servivit, et supponitur ei Lia major, nisi quia Dominus, ut Ecclesiam assumeret, prius sibi Synagogam conjunxit? Servitus itaque ipsius Jacob septem annorum pro duabus uxoribus hujus vitæ præsentis tempus significat, quæ per septem dies volvitur, in qua Dominus formam servi accepit, factus obediens paternæ voluntati usque ad mortem. Ille enim pro ovibus servit, et Dominus noster ait : *Non venit Filius hominis ministrari, sed ministrare.*

33. Ille oves pavit, et Dominus in Evangelio dicit : *Ego sum pastor bonus.* Ille mercedis lucro varium sibi pecus abstulit, Christus diversarum gentium varietatem sibi et congregavit. Ille tres virgas amputatis corticibus in alveis aquarum opposuit, ut earum contemplatione multiplicarentur ejus oves. Et Dominus noster in aqua baptismatis trium personarum nomina Patris, et Filii, et Spiritus sancti, populo fideli proposuit, ut quisque hoc pleno corde perspexerit, efficiatur ovis Dei.

#### CAPUT XXVI.

**D** *De fuga Jacob et Rachel, quæ furata est deos patris sui.*

1. Post longam igitur servitatem, quam Jacob apud socerum suum pro uxoribus, velut mercede, sustinuit, præcepit ei Dominus ut reverteretur in patriam suam. Tunc, ignorante socero, cum uxoribus et comitatu properavit. Laban autem consecutus est eum in montem Galaad cum furore, atque idola quæ Rachel furata erat apud eum requisivit, nec reperit.

*Ibid.* A populis, Aug. ab apostolis, Mss. GRIAL. *Ibid.* Ad ministerium regendæ plebis. Ad misericordiam, Aug. et Impr. GRIAL.

*Ibid.* Quo se convert., August. Al., qua se. GRIAL. 55. Quisque retinendum videtur, tametsi nonnulli

2. Quid igitur sibi hoc ipsum figuraliter velit, inspicendum est. **331** Dum Laban superius aliam gerat personam, nunc tamen diaboli typum figurat. Laban quippe interpretatur dealbatio. Dealbatio autem diabolus non inconvenienter accipitur, qui cum sit ex merito tenebrosus, transfigurat se in angelum lucis.

3. Huic servivit Jacob, id est, ex parte reproborum Judaicus populus, ex cujus carne incarnatus Dominus venit. Potest etiam per Laban mundus hic exprimi, qui cum furore Jacob persequitur, quia electos quosque, qui Redemptoris nostri membra sunt, persequendo opprimere conatur. Hujus filiam, id est, seu mundi, seu diaboli, Jacob abstulit, cum sibi Christus Ecclesiam ex gentilitate conjunxit, quam et de domo patris abstrahit, quia ei per prophetam dicitur: *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui (Psalm. XLIV, 11)*.

4. Quid vero in idolis, nisi avaritia designatur? unde et per Paulum dicitur: *Et avaritia, quæ est idolorum servitus (Coloss. III)*. Laban ergo veniens apud Jacob, idola non invenit, quia, ostensis mundi thesauris, diabolus in Redemptore nostro vestigia concupiscentiæ terrenæ non reperit. Sed quæ Jacob non habuit, ea Rachel sedendo cooperuit.

5. Per Rachel quippe, quæ ovis dicitur, Ecclesia figuratur. Sedere autem est humilitatem poenitentiae appetere, sicut scriptum est: *Surgite, postquam sederitis (Psalm. cxxvi)*. Rachel ergo sedendo idola cooperuit, quia sancta Ecclesia Christum sequens, vitia terrenæ concupiscentiæ per humilitatem poenitentiae cooperuit. De hac cooperitione vitiorum per Prophetam dicitur: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psalm. xxxi)*.

6. Nos igitur Rachel illa signavit, qui idola sedendo premimus, si culpas avaritiæ poenitendo damnamus. Quæ utique avaritiæ immunditia non illos qui viriliter currunt impedit, quibus dicitur: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum (Psalm. xxvi, 14)*. Sed his maxime evenit qui, quasi effeminato gressu gradientes, per blandimenta sæculi resolvuntur.

7. Unde et illic ejusdem Rachelis hæc verba sunt: *Juxta consuetudinem feminarum nunc accidit mihi; id est, quasi muliebria se habere innotuit*. Laban autem postquam persecutus esset Jacob, **332** et invenisset eum, et locuti essent inter se ineuntes foedus, tulit Jacob lapidem, et erexit illum in titulum, dixitque fratribus suis: *Afferte lapides*.

Impressi exhibent quisquis; nam quisque pro quisquis satis usitatum est. AREV.

CAP. XXVI. N. 2. Laban quippe, usque ad accidit mihi, verba sunt Greg., lib. xxx Moral. c. 16. GRIAL.

5. Sedere autem est. Apud Grialium desideratur est. AREV.

7. Innotuit pro notum fecit. Isidorus et nonnulli etiam eo antiquiores innotescere active usurpabant. Quamvis ferri possit iniertes, quod Grialius exhibet, malui tamen reponere cum Alborn. ineuntes. AREV.

PATROL. LXXXIII.

8. Qui congregantes fecerunt tumulum, quem vocavit Laban tumulum testis, et Jacob acervum testimonii. Inter fideles enim, tam Judæos, quam gentes, testis est lapis eminens in similitudinem Christi, et acervus lapidum, qui est multitudo credentium.

#### CAPUT XXVII.

##### De lucta Jacob cum angelo.

1. His transactis, Jacob mittit nuntios ad Esau fratrem suum, mittit et munera. Post hæc, transductis omnibus suis per torrentem, ipse remansit solus. Et ecce vir luctabatur cum illo, prævaluitque ei Jacob, nec dimisit eum, donec benedictionem extorqueret, sacrumque Israel nomen acciperet.

2. In quo principaliter sacramenti dominici imago præfigurata est. Vir enim ille typum Christi evidentissime gesserat. Cui tamen ideo prævaluit Jacob utique volenti, ut mysterium figuraret passionis Christi, ubi visus est Jacob in Judæorum typo, hoc est, in corporis sui sobole prævaluisse Deo, et quasi cum infirmo, ita cum carne ejus luctamen inire, et invalescere in passione ejus, sicut scriptum est, cum dicerent: *Crucifige, crucifige*.

3. Et tamen Jacob benedictionem ab eodem angelo, quem victor superaverat, impetravit. Cujus nominis impositio utique benedictio fuit. Interpretatur autem Israel videns Deum, quod erit in fine præmium sanctorum. Tetigit porro illi idem angelus latitudinem femoris, et claudum reddidit. Sicque erat unus et idem Jacob, et benedictus, et claudus.

4. Benedictus in his qui in Christum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris ejus nervus, vel latitudo, generis multitudo est. Plures quippe sunt in stirpe, **333** qui degenerantes a fide patrum, et a præceptis auctoris sui deviantes, in erroris sui semitis claudicant.

5. De quibus propheticè dictum est: *Et claudicaverunt a semitis suis*. Qui tamen populus post, subtractis sibi viribus, non solum claudicat, sed et torpescit, ne ultra jam generare filios possit. Denique quod adjecit idem patriarcha, vidisse se Deum facie ad faciem, cum superius virum secum narret fuisse luctatum, id significat quidem, quod idem Deus homo erat futurus qui cum Jacob populo luctaretur.

#### CAPUT XXVIII.

##### De Dina, et partu Rachel, et incestu Ruben.

1. Post hæc Sichem, filius Hemor, Dinam filiam Jacob violavit. Qui post concubitum ejus familiæ Israel voluerat sociari. Quem Simeon et Levi fratres, virginitatis sororiæ vindices, dolo cum omni populo

CAP. XXVII. N. 1. Et ecce vir luctabatur cum illo, usque ad claudicaverunt a semitis suis, ex xvi de Civit., cap. 39. Vid. item serm. 80 de tempore. GRIAL.

5. Subtract. sib. viribus, ex Pal. Al., tactis sibi nervis. GRIAL.

Ibid. Narret. Ita vetus Editio. Grialius edidit narret. AREV.

CAP. XXVIII. N. 1. Sed quid sibi velit, usque ad gaudet etiam in delictis. Verba sunt Gregor., Pastor. part. III, admonitione 30. GRIAL.

ojus interfecerunt. Sed quid sibi velit, quod scriptum est : *Egressa est Dina, ut videret mulieres regionis illius. Quam cum vidisset Sichem, filius Hemor, princeps terræ illius, adamavit, et rapuit, dormivitque cum illa, vi opprimens virginem, et conglutinata est anima ejus cum ea, tristemque blanditiis delinivit?*

2. Dina quippe ut mulieres videat extraneæ regionis egreditur, quando unaquæque mens, sua studia negligens, actiones alienas curans, extra habitum atque extra ordinem proprium evagatur. Quam Sichem, princeps terræ, opprimit, quia videlicet inventam in curis exterioribus diabolus corrumpit.

3. Et agglutinata est anima ejus cum ea, quia unitam sibi per iniquitatem respicit; et quia cum mens a culpa resipiscit, humiliatur, atque admissum flere conatur; corruptor autem spes ac securitates vacuas ante oculos vocat, quatenus utilitatem tristitiæ **334** subtrahat; recte illic adjungitur *tristemque blanditiis delinit.*

4. Modo enim facta aliorum graviora, modo nihil esse quod perpetratum est, modo misericordem Deum loquitur, modo adhuc tempus subsequens ad pœnitentiam pollicetur. Ut dum per hæc decepta mens ducitur, ab intentione pœnitentiæ suspendatur, quatenus tunc nulla bona percipiat, quam nunc mala nulla contristant; et tunc plenius obruatur suppliciiis, quæ nunc gaudet etiam in delictis.

5. Dehinc loquitur Deus ad Jacob, ut habitaret in Bethel. Ibi Rachel cum pareret Benjamin, mortua est. Sed quid sibi vult quod cum eundem Benjamin Rachel pareret, vocavit nomen ejus, *filius doloris mei*, nisi futurum prophetans ex ejus tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ persecutionis suæ tempore?

6. Aliter per Benjamin terrestris figurabatur Jerusalem, quæ est in tribu ejusdem Benjamin, cujus populus gravi matrem dolore affecit, effundendo sanguinem prophetarum. Insuper etiam in necem Christi impiis acclamando vocibus: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25). Interea Ruben concupiscentia motus libidinis, in concubina patris sui præceps efferbuit; quod incestus crimen non scriberetur, nisi futura perversitas Israelitici populi prænuntiaretur.

7. Quanquam et in illo qui hoc commisit consideretur esse flagitium, in Scripturis tamen prophetia est futurorum. Namque per Ruben primogenitum populus primogenitus Israel ex circumcissione significatur, qui torum concubinae polluit, id est, legem Veteris Testamenti sæpe prævaricando commaculavit.

8. Quod autem in concubina lex Veteris Testamenti ponatur, Paulus apostolus docuit, dicens:

3. *Humiliatur*, Greg. *Ad se ducitur; s., addicitur*; sic enim alibi loquitur, ut ostendimus ad c. 19 exposit. Deuteronom. GRIAL.

*Ibid.* Florent. Cod. 1, *resipiscit, addicitur, atque humiliatur*. Flor. 2, *resipiscit, addicitur, id est humiliatur*; quo comprobatur Grialii conjectura, apud sanctum Gregorium legendum *addicitur*. AREV.

CAP. XXIX. N. 4. *Jam dehinc, usque ad futebun-*

*Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera.* Hæc autem sunt duo Testamenta. In quo Agar, quæ concubina fuit, in Veteris Testamenti ponitur typo. Una est enim perfecta columba genitrici suæ, quæ virgo casta, regina, sponsa regi Ecclesiæ per Evangelium jungitur Christo.

### 335 CAPUT XXIX.

*De Juda, quando dormivit cum nuru sua.*

1. Jam deinde Judæ factum consideremus, qui cum sua nuru concubuit, quid significaverit futurum. In Thamar ergo nuru Judæ intelligitur plebs Judæa. Cui de tribu Juda reges tanquam mariti adhibebantur, merito nomen ejus *amaritudo* interpretatur. Ipsa enim Domino fellis poculum dedit.

2. Duo enim genera principum qui non recte operabantur in plebe, unum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, significabantur in duobus filiis Judæ, quorum unus erat sævus ante Deum, alter in terram fundebat semen, ne semen daret ad secundandam Thamar.

3. Nec sunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi humano; unum nocentium, alterum præstare nolentium, et, si quid boni habent in hac terrena vita, perdentium, tanquam in terra fundentium. Quia in malo prior est qui nocet, quam ille qui non prodest, ideo major dicitur malignus, ille autem sequens, qui fundebat in terram.

4. Nomen quoque majoris, qui vocabatur Her, interpretatur *pellicius*, qualibus tunicis induti sunt primi homines, in pœnam damnationis suæ dimissi ex paradiso. Sequentis autem nomen, qui vocabatur Onan, interpretatur *mæror eorum*.

5. Quorum, nisi quibus nihil prodest, cum habeat unde prodesse possit, atque id perdat in terra? Majus porro malum est ablatae vitæ, quod significat pellis, quam non adjutæ, quod significat *mæror eorum*; Deus tamen ambos occidisse dictus est. Ubi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse.

6. Tertius vero filius Judæ, quod illi mulieri non jungitur, significat tempus ex quo reges plebis Judæorum cœperunt de tribu Juda non fieri.

**336** 7. Ideo erat quidem filius Judæ; sed eum Thamar maritum non accipiebat, quia erat eadem tribus Juda, sed jam in populo nemo inde regnabat. Unde et nomen ejus Sela interpretatur *dimissio ejus*. Non pertinent sane ad hanc significationem viri sancti et justi, qui, licet illo tempore fuerint, ad Novum tamen pertinent Testamentum, cui prophetando scienter utiles fuerunt, qualis David fuit eo sane tempore quo jam Judæa cœperat reges ex tribu Juda non habere.

tur, verba sunt Aug., lib. xxii contra Faust., a cap. 85, usque ad 87. GRIAL.

*Ibid.* Deinde. Grial. in not. *dehinc*. AREV.

2. *Sævus ante Deum. Nequam*, Vulg.: *ἠωνυπός*, LXX. *Malignus, vel sævus*, apud Bedam. *Malignus et sævus ante Dominum*, Aug. Hebraicæ *מֵר*. GRIAL.

5. *Quam non adjutæ*, ex Aug. et Impress. *Quam non habitæ*, Mss. GRIAL.

8. Non est computandus Herodes Major in regibus ejus, tanquam maritus Thamar. Erat enim alienigena, nec ei sacramento illo mysticæ unctionis, tanquam conjugali fœdere cohærebat, sed tanquam extraneus dominabatur; quam potestatem a Romanis, et a Cæsare acceperat, et sic ejus filii tetrarchæ, quorum erat unus Herodes patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione Domini concordavit.

9. Isti ergo alienigenæ usque adeo non deputabantur in regno illo mystico Judæorum, ut ipsi Judæi publice clamarent frendentes adversus Christum: *Nos non habemus regem, nisi Cæsarem* (Joan. xix, 15). Neque hoc verum, nisi illa universali dominatione Romanorum. Quippe etiam Cæsar rex erat non propriè Judæorum, sed ut Christum negarent, et ut huic adularentur, ideo se tali voce damnarunt. Illo enim tempore, quo jam de tribu Juda regnum defecerat, veniendum erat Christo vero Salvatori Domino nostro, qui non obsesset, multumque prodesset.

10. Sic enim fuerat prophetatum: *Non deficiet princeps ex Juda; neque dux de femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est, et ipse erit expectatio gentium.* Jam isto tempore omne quoque magisterium Judæorum, et mystica, unde Christi vocabantur, unctio ipsa defecerat, secundum prophetiam Danielis. Tunc venit cui repositum (Dan. ix, 24), **337** qui est expectatio gentium, et unctus est Sanctus sanctorum oleo exsultationis præ participibus suis.

11. Natus est enim Herodis Majoris tempore, passus est autem Herodis Minoris tetrarchæ. Hujus itaque venientis ad oves quæ perierant domus Israel, figuram gessit iste Judas, cum iret ad tondendas oves suas in Thanna, quod interpretatur *deficiens*. Jam enim defecerat princeps ex Juda, et omne magisterium, atque unctio Judæorum, ut veniret cui repositum erat.

12. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen Hiras. Et interpretatur Odollamites testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio Dominus venit, habens quidem testimonium majus Joanne. Sed tamen propter oves infirmas hoc testimonio est usus in aqua. Nam et ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur fratris mei visio.

13. Vidit omnino fratrem suum Joannes. Fratrem secundum semen Abraham, secundum cognationem Mariæ matris ejus, et Elisabeth matris suæ, eundemque Dominum et Deum suum. Quia sicut ipse ait: *Ex plenitudine ejus accepit.* Vidit omnino, et ideo in natis mulierum major illo non surrexit.

8. Herodis Magni, seu Majoris, genealogiam exhibet Calmetus in Diction. Bibl. Herodes Antipas, ejus filius, fuit qui cum Pilato in passione Domini concordavit. AREV.

9. *Et huic adularentur*, ex Aug. et Mss. *Et hunc adorarent*, apud Bedam. GRIAL.

• *Ibid. Veniendum erat Christo vero Salvatori Domino nostro*, ex Aug. et Impress. *Veniendum erat ad Christum verum Salvatorem Dominum nostrum*, Mss. GRIAL.

10. *Cui repositum erat.* Retinuius verba LXX,

A Quia ex omnibus prænuntiantibus Christum ipse vidit, quod multi justis, et prophetæ cupierunt videre, et non viderunt.

14. Salutavit ex utero, agnovit perfectips ex columba; et ideo tanquam Odollamites verè testimonium perhibuit in aqua. Venit autem Dominus ad oves tondendas, hoc est, exonerandas sarcinis peccatorum, ex quibus Ecclesiæ laudatæ in Captivis canticorum dentes essent velut grex detonsarum (Cant. iv).

15. Jam deinde Thamar habitum mutat, nam et *commutans* interpretatur. Thamar mutat habitum, mutat et nomen, et fit de Synagoga Ecclesia. Sed ut in ea nomen prorsus amaritudinis maneat. Non illius amaritudinis, in qua Domino fel ministravit; sed illius in qua Petrus amare flevit; nam et Juda Latine confessio est. Confessioni ergo amaritudo misceatur, ut vera poenitentia præsignetur.

16. Hac poenitentia fecundatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. Oportebat enim Christum pati, et resurgere tertia die, **338** et prædicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus a Jerusalem. Nam et ipse habitus meretricis confessio peccatorum est. Typum quippe Ecclesiæ gerit Thamar ex gentibus evocatæ, sedens cum hoc habitu ad portam Henam, vel Henaim, quod interpretatur *fontes*.

17. Cucurrit enim, velut cervus ad fontes aquarum, pervenire ad semen Abraham. Illic a non agnoscente setatur, quia de illa prædictum est: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi.* Accepit in occulto anulum, monile et virgam, quia vocatione signatur, justificatione decoratur, glorificatione exaltatur.

18. *Quos enim prædestinavit, illos et vocavit; quos autem vocavit, illos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit* (Rom. viii). Sed hæc, ut dixi, adhuc in occulto, ubi fit et conceptio sanctæ ubertatis. Mittitur autem promissus hædus, tanquam meretrici. Hædus exprobratio peccati. Per eundem Odollamitem, tanquam increpantem, et dicentem: *Generatio viperarum.* Sed non eam invenit peccati exprobratio, quam mutavit confessionis amaritudo.

19. Post vero jam publicatis signis annuli, monilis et virgæ, vicit temere judicantes Judæos, quorum jam personam Judas ipse gestabat. Qui hodieque dicunt, non hunc populum esse Christi, nec habere nos semen Abraham, sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, justificationis et glorificationis, sine dubio confundentur; et nos magis quam se justificatos esse fatebuntur. Pignora enim refert habere secum Ecclesia. Accusatur enim a Judæis,

quibus utitur Aug. et inferius bis repetuntur, quod non advertit, qui Vulg. Ed. verba substituit. GRIAL.

11. *Herodis minoris. Herodis tetrarchæ*, Aug. et Impress. GRIAL.

16. *Ad portam Henam, vel Henaim.* Reliquerunt LXX vocem Hebræam *Henaim*, quæ oculos, vel fontes significat. Pro qua Vulg. in bivio reddidit. Vid. Hier. trad. Hebr. in cap. xxxviii Gen. GRIAL.

19. *Post vero iam publicatis. Jam publicis*, Aug. GRIAL.



quasi adulteratrix legis; sed ostendit virgam, si-  
gnum passionis, et monile legis legitimæ, et annu-  
lum pignus immortalitatis.

20. Quod autem Scriptura inducit parientem  
Thamar, et duos in utero geminos habentem, quo-  
rum scilicet primus, qui dicitur Zara, misit manum  
suam, et obstetrix ligavit coccinum; et dehinc illo  
manum intrinsecus retrahente, posterior, qui Phares  
vocatur, porrexit manum, et nascendo præcessit,  
figuraliter congruit, quod ostenderit Israel in legis  
opera manum suam, et eam prophetarum, **339** et  
ipsius Salvatoris pollutam cruore contraxerit. Post-  
ea vero proruperit populus gentium, scilicet ut fu-  
turi essent novissimi qui erant primi, et primi futuri  
essent qui erant novissimi.

### CAPUT XXX.

#### De historia Joseph.

1. Dehinc historia sequitur Joseph, qui, venditus  
a fratribus, in Ægyptum perductus, atque ibidem  
sublimatus est. Joseph unus ex duodecim filiis Jacob,  
quem pater præ cæteris filiis dilexit, Christum Do-  
minum figuravit. Quem Deus Pater secundum carnem  
natum cæteris fratribus ex Abraham stirpe genitis  
prætulit. Unde et ibi dicitur: *Amabat eum Jacob, eo  
quod in senectute genuisset eum.*

2. Senescenti enim mundo illucens Dei Filius  
per Mariæ virginis partum serus advenit, tan-  
quam filius senectutis, secundum sacramentum  
suscepti corporis, qui erat ante per substantiam  
deitatis semper cum patre. Tunica autem polymita,  
quam fecit ei pater, varietatem populorum ex omni-  
bus gentibus in corpore Christi congregatam signi-  
ficavit.

3. Somnium vero illud, per quod fratrum manipuli  
adoraverunt manipulum ejus, illud est, quod in Christo  
completum est: *Adorabunt eum omnes reges terræ,  
omnes gentes servient ei.* Scilicet per fidem fructum  
honorum operum offerentes. Ipse est, quem sol et  
luna et stellæ adorant, de quo sole dictum est: *Lau-  
date eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ.*

4. Ipsum enim excellentia sanctorum in solis no-  
mine, et Ecclesiæ claritas sub imagine lunæ, et om-  
nium numerositas populorum in figura stellarum  
adorant. Unde pater suus increpavit eum dicens:  
*Nunquid ego et mater tua, et fratres tui adorabimus  
te?* Objurgatio ista patris duritiem populi Israel si-  
gnificat, pro eo quod ex se natum Christum esse co-

gnoscunt, adorare contemnunt. **340** Jacob mittit  
Joseph filium suum, ut de fratribus sollicitudinem  
gereret.

5. Et Deus Pater misit Filium suum unigenitum, ut  
genus humanum peccatis languidum visitaret. Mitti-  
tur utique ab illo patre, de quo scriptum est: *Misit  
Deus filium suum in similitudinem carnis peccati; ut  
videret si recte agerentur oves.* Et Dominus, inquit  
in Evangelio: *Non veni, nisi ad oves perditas domus  
Israel*

6. Invenit ergo Joseph fratres suos in Dothain.  
Dothain interpretatur defectio; vere in grandi defe-  
ctione erant, qui de fratricidio cogitabant: eumque  
vidissent Joseph fratres sui procul, occidere eum co-  
gitaverunt. Et Judæi videntes verum Joseph, Domi-  
num Jesum Christum, ut eum crucifigerent, uno  
omnes consilio statuerunt, dicentes: *Crucifige eum.*  
Fera pessima devoravit eum, id est, Judaica plebs  
interfecit eum; de qua Dominus in Evangelio dicit:  
*Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum.*

7. Nudaverunt Joseph fratres sui tunica polymita,  
et talari, et Judæi Christum per mortem crucis ex-  
poliaverunt tunica corporali. Polymitam autem, id  
est, decoratam omnium virtutum diversitate. Re-  
sperserunt autem tunicam hædi sanguine, quia falsis  
eum testimoniis accusantes, in invidiam deduxere  
populi omnium peccata donantem.

8. Mittitur dehinc in cisternam, id est, in lacum,  
et Christus, exspoliatus carne humana, descendit in  
infernum. De cisterna quoque levatus ille Ismaelitis,  
id est, gentibus, venditur, et Christus, postquam de  
inferno egreditur, ab omnibus gentibus fidei com-  
mercio comparatur. Ille per Judæ consilium triginta  
argenteis distrahitur, et hic Christus per consilium  
Judæ Iscariotis eodem numero venundatus est.

**341** 9. Dehinc Jacob posteritatis suæ deplorans  
dispendia, quasi pater, filium lugebat amissum,  
quasi propheta flebat interitum Judæorum. Denique  
scidit vestimentum suum, quod in passione Domini  
legimus factum a principe sacerdotum. Sed et velum  
templi scissum est, ut propheta et nudatum populum  
suum, et divisum ostenderet regnum. Igitur Joseph  
descendit in Ægyptum, et Christus in mundum.

10. Emit eum Eunuchus, id est, castus in discipli-  
nis evangelicis populus Christianus. Erat autem  
Joseph pulchra facie; ita et de Christo David ait:  
*Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia*

20. Quod ostenderit. Ita Mss. Quod extenderit,  
apud Bed. GRIAL.

CAP. XXX. N. 1. Vid. Aug., serm. 81 de temp.  
GRIAL.

3. Somnium vero, usque ad adorabimus te, verba  
sunt Aug., ibid. GRIAL.

4. Objurgatio usque ad contemnunt, verba sunt Am-  
bros., c. 2 de Joseph. GRIAL.

Ibid. Jacob mittit, usque ad visitaret, August.,  
ibid. GRIAL.

6. Invenit ergo Joseph, usque ad statuerunt, ejusd.  
GRIAL.

. Nudaverunt, usque ad tunica corporali, ejusd.  
GRIAL.

Ibid. Polymitam, usque ad virtutum diversitate,  
Ambros., c. 3. GRIAL.

8. Mittitur dehinc in cistern., usque ad venunda-  
tus est, August., ibid. GRIAL.

Ibid. Florent. 1 sic hæc refert: *De cisterna le-  
vatus ille, et Ismaelitis venditus Joseph, missus in pu-  
teum, et eductus de puteo, quid aliud, nisi mortem Do-  
mini resurrectionemque præterdit?* Ita etiam Cod.  
Regiovat. 295, ad marg. post comparatur addit,  
*Joseph missus in puteum, etc.* Verbum *distraho*, quod  
mox occurrit pro *vendo*, ab aliis quoque usurpatur.  
Infra, n. 17, *distractus* eodem sensu. AREV.

9. Dehinc Jacob, usque ad ostenderent regnum,  
Ambros., c. 3. GRIAL.

in labiis tuis. Sed mulier, inquit, in eum oculos iniecit, ut adulterium cum illa perpetraret.

11. Ista mulier figura erat Synagogæ, quæ sæpe, sicut scriptum est, mœchata est post deos alienos, similiter volebat et Christum in adulterii sui scelere retinere, ut negaret se esse Deum, et Pharisæorum magis et scribarum quam legis præcepta servaret, quæ illi velut maritus erat. Christus, autem non acquiescens illicitæ doctrinæ, id est, adulterinæ Synagogæ, manu veste corporis apprehensus, carne se exiit, et liber mortis in cœlum ascendit.

12. Calumniata est meretrix, ubi eum non potuit tenere, dicens quod templum Domini blasphemaret, et legis diceretur transgressor. Sed illum non carcer terruit, non inferna tenuerunt, cum etiam, ubi velut puniendus descenderat, inde alios liberavit.

13. Denique invenit Joseph duos eunuchos de domo regis in carcere vinctos, duorum populorum credentium, vel incredulorum figuram gestantes: qui conclusi sub peccato Adæ, transgressione obnoxii tenebantur. Qui ideo dicuntur eunuchi, quia castam acceperant regulam disciplinæ. *Eloquia*, inquit, *Domini casta*.

14. Denique post trinam lucem Domino ab inferis resurgente, et legis obscura, ut Joseph, somnia revelante, solutus est a peccatis credentium populus, et inferni carcere liberatus redditur ministerio divinæ legis. Incredulus autem, et impius populus Judæorum, quia in conversionis ligno non credit, transgressionis ligno suspenditur, ut illi alteri eunuchō contigit, qui Judæorum imaginem indicavit.

15. Præterea narrat Pharaō somnium, interpretatur Joseph. **342** Sed quid significant septem anni, qui in septem spicis plenis, seu qui in septem vaccis pinguibus ostendebantur, nisi septem charismatum spiritualium dona, quibus ubertas fidei larga pietate redundat? At contra septem steriles et ejuni famem veritatis et justitiæ novissimis temporibus significabant.

16. Congregavit autem Joseph per septem annos omnem frugum abundantiam, id est, frumenta fidei sanctorum horreis condens, per illa scilicet charismata septem, quasi per septem annos, ut cum septem anni inopiæ cœperint, id est, cum iniquitas occurrerit septem capitalium criminum sub Antichristo, quando fames fide fuerit Salvatoris, tunc sancti pariter et fideles habeant copiosam justitiæ frugem, ne fides eorum inopia sermonis attenuata deficiat.

17. Inde Joseph, qui typum Christi induerat, currum meruit, et præco clamavit ante eum, et constituit illum Pharaō super universam terram Ægypti.

20. Cod. Regiovatic., ad marg.: *Alium præconem Eliam qui ejus futurum prænuntiabit adventum, sive tubam.* Quoto ætatis suæ anno Christus Dominus passus fuerit, non consentiunt inter se historici, et chronologi. Varias auctorum sententias indicat Zaccaria in Biblioth. Select. Histor. eccles., cap. 2, art. 1, num. 5, ubi pro anno tricesimo primo ætatis inchoato recenset Tertullianum, Clementem Alexandrinum, et Julium Africanum, quibus ait astipulari Sedulium, in hymno. *Lustra sex qui iam peregit*, etc.,

**A** Et Dominus noster, postquam est distractus a Juda, ut Joseph a fratribus et de inferorum carcere surrexit, ascendit currum regni cœlestis, de quo dictum est: *Currus Dei decem millibus.*

18. Et accepit potestatem a Patre prædicandi et judicandi: sicut Paulus apostolus ait: *Et dedit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et inferorum.* Accepit quoque et annulum, pontificatum scilicet fidei, quo credentium animæ salutis signo signantur, frontibusque et cordibus nostris per signum crucis figura æterni regis exprimitur.

19. Induiturque stola byssina, id est, carnem sanctam bysso splendidiorem, et stola immortalitatis; accepit quoque torquem auream, id est bonum intellectum. Præco ante eum præcedit, id est, Joannes Baptista, qui iter ejus præcedens præconabat dicens: *Parate viam Domini.*

20. Habebit et alium præconem Eliam, qui ejus futurum prænuntiabit adventum, sive tubam angeli, quia ipse dixit: *Veniet in tuba angeli.* Vocatur quippe Joseph lingua Ægyptiaca Salvator mundi. **343** Quid manifestius de Christo, quando sub figura Joseph Salvator ostenditur, non tantum unius terræ Ægypti, sed etiam totius mundi? Triginta annorum erat Joseph, quando in conspectu regis Pharaonis stetit. Totidemque annis legitur fuisse Christus, quando sub typo Pharaonis in conspectu Herodis apparuit revelatus.

**C** 21. Accepit ergo ex gentibus uxorem, id est, Ecclesiam, ex qua genuit duos filios, id est, duos populos ex Judæis et gentibus congregatos. Igitur post ubertatis annos, in universo orbe fames prævaluit. Merito, quia non erat qui faceret bonitatem. Post hæc Joseph a penuria frumenti salvat Ægyptum, et Christus a fame verbi Dei liberat mundum: aperuit enim horrea sua Christus in omni orbe terrarum, et erogatione frumenti sui omnia subjugavit.

22. Nisi enim Joseph fratres vendidissent, defecerat Ægyptus. Nisi Christum Judæi crucifixissent, perierat mundus. Joseph interpretatur augmentatio, sive ampliatio. Sed in illo Joseph ampliatio non habuit, nisi sola Ægyptus; in nostro vero Joseph augmentum habere meruit universus mundus. Ille erogavit triticum, noster erogavit Dei verbum. Et in omnem terram exiit sonus eorum.

23. Dixit Jacob filiis suis: *Est frumentum in Ægypto.* Dicit Deus Pater: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Descendunt igitur decem proveciores fratres, id est, Judæi, quasi sub Decalogo legis et numero constituti:

Sed pro Sedulio reponendus Venantius Fortunatus, verus ejus hymni auctor. Pro anno tricesimo secundo inchoato refert Apollinarem Laodicænum, Orosium, Isidorum Hispalensem, Zonaram, etc. AREV.

21. Post hæc Joseph, usque ad sonus eorum, Aug., ibid. GRIAL.

Ibid. Grial. penuria sine a. AREV.

23. Dixit Jacob, usque ad filium meum, Ambr., c. 8. GRIAL.

quos ipse cognoscens, non est agnitus ab eis. Cognoscuntur et Hebræi a Christo, ipsi autem non cognoscunt eum.

24. Dederunt illi quidem pecuniam; sed Joseph, id est, Christus, triticum dedit, et argentum reddidit, quia non pecunia emitur Christus, sed gratia. Vidit Joseph Benjamin fratrem suum parvulum; mystice quoque vidit Jesus Paulum, quando circumfulsit eum lux.

25. Parvulus dicitur, quia nondum maturam in carne fidei ætatem gerebat. Unde et adolescens legitur fuisse, quando lapidantium Stephanum vestimentum servabat. Flevit Joseph, et cæcitas Pauli fletus est Christi. Lavat faciem suam, ut amissum et lumen restituat; lavit faciem suam Christus, ubi baptizatus est Paulus, per quem Dominus Jesus a plurimis videretur. Dehinc scyphus argenteus soli sacculo junioris inseritur.

26. Sed quid sibi vult, quod inventus est in sacco Benjamin scyphus Joseph, nisi quia in corpore Pauli jam doctrinæ coelestis præfulgebat eloquium, dum esset eruditus in lege? Sed quia subjectus non erat divinæ gratiæ, intra saccum erat scyphus, doctrina intra legem, lucerna intra modium.

27. Missus tamen Ananias, manum posuit, marsupium solvit. Marsupio soluto, argentum resplendit, et deciditibus squammis, velut quibusdam sacci vinculis soluto sacco, id est, deposito legis velamine, adeptus est gratiæ libertatem, et revelata facie, sermones Evangelii prædicavit.

28. Dati sunt ei triginta argentei cum quinque stolis optimis. Triginta argenteos a Christo accipit, quicunque prædicat Trinitatem, sive Christi crucem. Ideoque Paulus ait: *Neque enim judicavi scire me aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.* Quinque autem stolas accepit, id est, sapientiæ, omniumque sensuum multiplicem in lege disciplinam.

29. Præcellit igitur Paulus, ejus exuberat portio meritorum; sed tamen habent et fratres, id est, alii prædicatores gratiam suam. Binas stolas, id est, ut confiteantur Christum et Deum esse et hominem, juxta quod in Proverbiis legitur: *Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus,* id est, mystica, vel morali intelligentia.

30. Mittuntur et patri munera. Filius honorat Patrem, Christus populum suum invitat promissis, invitat muneribus. Portant hæc munera asini: illi gentiles inutiles, et laboriosi ante, nunc autem utiles,

24. Vidit Joseph, usque ad a plurimis videretur, Ambros., c. 10. GRIAL.

25. Nonnulli Editi, ut amissum ei lumen restituat. Fortè, ut visum et lumen restituat. AREV.

26. Sed quid sibi vult, usque ad prædicavit, Ambr., c. 14. GRIAL.

28. Quinque autem stolas, usque ad vivificatur, Ambros., c. 15. GRIAL.

32. Vocatur ergo, usque ad salvus fieret, Ambros., c. 14. GRIAL.

33. Distulit sanitatem, ex Ambros. Al., distulit cæcitatem, eod. sensu. GRIAL.

CAP. XXXI. N. 1. Vid. Aug., 16 de Civit., c. 42. Et quidem leguntur hæc benedictionum interpretationes in

portant in typo Christi munera, portaturi in Evangelio muneram largitorem.

31. Dimisit Joseph fratres suos, qui nuntiaverunt patri, dicentes: *Joseph vivit; et ipse dominus est in omni terra Ægypti.* Expavit autem 345 Jacob, id est, plebs incredula; sed postquam gesta Christi agnovit, reviviscit spiritus ejus, et qui mortuus videbatur, fide resurrectionis Christi vivificatur.

32. Vocatur ergo a filiis suis, id est, a Petro et Paulo, et Joanne populus Judæorum invitatur ad gratiam. Occurrit illi Judas, quod interpretatum est confessio, quia præcedit jam confessio, quos antea perfidia possidebat; et sic Joseph verus Christus occurrit, qui senescentem jam suscipiat ultimis temporibus populum Judæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionem suæ gratiæ.

33. Et imponit manum suam super oculos ejus, et cæcitatem aufert. Cujus ideo distulit sanitatem, ut postremus crederet, qui ante non putavit esse credendum in Christo, et prærogativam superioris amitteret. Unde et Apostolus ait: *Quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret,* et sic omnis Israel salvus fieret.

34. Tradidit post hæc Joseph parentibus, et fratribus optimam terram Gessen, præbens eis cibaria, quia fames oppræsserat terram. Sic et Dominus eligens optimam terram, parentibus, id est patriarchis et prophetis, ex quibus Christus secundum carnem est genitus, sive omnibus sanctis, de quibus in Evangelio dicit: *Hi sunt fratres mei, qui faciant voluntatem Patris.* His igitur dat terram scilicet reprobmissionis regni Dei, de qua dicit Propheta: *Credo videre bona Domini in terra viventium.*

### CAPUT XXXI.

#### De benedictionibus patriarcharum.

1. Dehinc Joseph festinans accipere benedictionem patris duos filios obtulit, Manassen et Ephraim, in quibus sicut factum est in Esau et Jacob, dicente Domino: *Major serviet minori,* ita et in 346 istis duobus filiis Joseph. Nam major Manasses, qui interpretatur oblivio, typum gessit Judæorum, qui obliti sunt Deum suum, qui fecit eos.

2. Minor autem Christianorum, qui fecunditatem sonat, quod est proprium populi junioris, qui corpus est Christi, qui fecundatus est in latitudine mundi. Hos quidem cum benedicere vellet Jacob, posuit Joseph Ephraim ad sinistram, Manassen autem ad dexteram illius constituit.

appendicibus operum Augustini. Sed mirum unde essent non olfecisse Lovanienses; Hieronymo vtro illas tribuisse, magis etiam mirum. GRIAL.

Ibid. Rejiciunt Maurini inter appendices Operum sancti Augustini opusculum *De benedictionibus patriarchæ Jacob,* auctoremque volunt esse Alcuinum, ex cujus libro Quæstionum in Genesim excerptum fuerit. Addunt, eandem expositionem exstare ordine nonnihil diverso, et aliquot permutatis vocibus in commentariis in Genesim, qui olim Eucherio Lugdonensi tribuebantur. Scilicet Maurinos quoque latuit, quod Grialius Lovaniensibus exprobrarat, eas benedictiones ex commentariis Isidorianis esse depromptas. AREV.

3. At ille cancellatis manibus crucis mysterium præfigurans, translata in minorem dextera, majori sinistram figuraliter superposuit. Sicque crucis similitudo super capita eorum denotata Judæis scandalum, Christianis futuram gloriam præsignavit, seniorumque per crucis mysterium sinistram factum de dextro, et juniorem dextrum de sinistro, quia Judæis in nostra deserta labentibus, nos illorum gloriam adepti sumus.

4. Talique sacramento majori populo Judæorum præpositus est minor populus gentium. Unde et idem patriarcha ait: *Hic quidem erit in populum, sed hic exaltabitur.*

5. His completis, vocavit Jacob filios suos, ut benediceret eos mystico ordine, loquens vero tanquam futurorum præsciens. Dixitque eis, quæ novissimis temporibus futura erant, incipiens ita: *Ruben primogenitus meus.* Secundum mysticam intelligentiam Ruben prioris populi videtur ferre personam. Cui etiam Dominus per prophetam dicit: *Israel primogenitus meus.*

6. Et enim juxta quod primogenitis debebatur, ipsius erat accipere sacerdotium, atque regnum. Additur: *Tu virtus mea, utique 347 quia ex ipso populo fundamentum fidei, ex ipso virtus Dei, qui est Christus, advenit. Principium doloris mei.* Quomodo autem ipse sit principium dolorum, nisi dum Deo Patri semper irrogat injuriam, dum convertit ad eum dorsum, et non faciem? *Iste prior in donis, quia primis ipsis data sunt eloquia Dei: primis ipsis legislatio, et Testamentum, sive promissio. Iste major in imperio, utique pro magnitudine virium, qui copiosius cæteris in hoc sæculo populus idem regnavit.*

7. *Effusus es autem, sicut aqua, peccando in Christum, quasi aqua, quæ vasculo non tenetur, voluptatis effusus est impetu. Et idcirco addidit: Ultra non crescas. Quia populus ipse postquam in universo orbe dispersus est, valde imminutus atque abbreviatus est.*

8. Sed quare talia meruit, ita subjecit: *Quia ascendisti cubile patris tui.* Non sicut Judæi intelligunt, hoc proinde dictum esse, eo quod cum Bala concubina patris sui concubuerit. Prophetia enim futura prænuntiabat, non quæ fuerant gesta, ipso patriar-

3. In Alborn. ms. hæc est peculiaris lectio: *Seniore per crucis mysterium facto de dextro sinistro, et juniore de sinistro dextro, quia Judæi in sinistra, nos in dextera; illis labentibus, nos illorum gratiam adepti sumus.* AREV.

5. *Secundum mysticam intellig., usque ad primogenitus meus.* Ruffini verba sunt, sive mavis, Origenis. GRIAL.

6. *Etenim juxta quod primogenitis debebatur.* Vid., sup., not. ad c. 23. GRIAL.

*Ibid. Principium doloris mei.* κεφάλαιον λύπης μου Aquila et vulg. Ἀρχὴ τέκνων μου, *Principium filiorum meorum,* LXX. GRIAL.

*Ibid. Quomodo autem ipse sit principium dolorum.* Quæ sequuntur: *Nisi, dum Deo Patri, etc.,* verba sunt Ruffini, sive Origenis, quæ tamen non videtur interpretatio τοῦ principium dolorum, sed verborum LXX: *Durus portari, durus, et temerarius: σκληρός*

*Acha dicente: Annuntiem vobis, quæ ventura sunt novissimis diebus.*

9. Et ideo in præteritum non est referendum, quod ille futurum prædixit. Prædicebat enim Domini passionem, et primogenitæ plebis audaciam, quia ascendit cubile Dei Patris sui, et maculavit stratum ejus, quando corpus dominicum, in quo plenitudo divinitatis requiescebat, raptum in cruce suspendit, et ferro commaculavit.

10. Post hæc convertitur ad Simeon et Levi, dicens: *Simeon, et Levi fratres, vasa iniquitatis bellantia.* Per Simeon et Levi scribæ et sacerdotes Judaici populi intelliguntur. De Simeone enim scribæ erant Judæorum. De tribu vero Levi principes sacerdotum. De quibus scriptum est: *Quia consilium fecerunt, ut Jesum morti traderent (Matth. xxvi).* De quo consilio iste patriarcha, qui jam mente Deum videbat, dicit: *In consilium eorum non veniat anima mea.* Et reliqua.

348 11. Horrebat enim jam illo tempore sanctus iste patriarcha videre consilia tantorum scelerum, quæ in novissimis temporibus facturi erant Judæi. Sequitur: *Quia in furore suo occiderunt virum, id est, Christum, juxta quod Isaias ait: Væ animæ ipsorum (Isai. iii, 9), quia cogitatio ipsorum consilium malum adversus se dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis, et in dolore suo suffoderunt murum, quando lancea confoderunt illum, spirituale et fortissimum propugnaculum, quod custodit Israel.*

12. *Maledictus furor eorum, quia pertinax, utique ad tantum scelus perpetrandum, quando furore accensi, et ira, obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes illi: Crucifige, crucifige (Luc. xxiii); et, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris (Joan. xix). Et indignatio eorum, quia dura, dum Barabbam latronem dimittendum peterent, et principem vitæ crucifigendum postularent.*

13. *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel.* Hic duo nominantur, divisi et dispersi: idcirco, quia nonnulli ex ipsis Domino crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Divisi enim dicuntur ii qui ab eis separantur, et veniunt ad fidem. Dispersi autem ii quorum patria temploque subverso, per orbem terræ incredulum genus illorum spargitur.

14. *Juda, te laudabunt fratres tui.* Per hunc enim

*φέρεσθαι, καὶ σκληρὸς ἀθάδης.* GRIAL.

8. *Non sicut Judæi.* Ex Ambr., c. 2 de Bened. patriarch. GRIAL.

10. *Per Simeon et Levi, usque ad anima mea, ex Ruff.* GRIAL.

*Ibid. Scribæ et sacerdotes, etc.* Ita in Allegoriis. Confer Suarii notas, quibus allegoricæ expositiones harum Benedictionum illustrantur. AREV.

11. *Adversus se dicentes, nominativus pro ablativo absoluto; nisi cum Alborn. legitur, quia cogitaverunt consilium, etc.* AREV.

14. *Per hunc Judam verus confessor, ex Ambr., c. 4.* GRIAL.

*Ibid. Ipsum laudant fratres, usque ad cohæredes ejus, ex Aug., xii contr. Faust., cap. 42.* GRIAL.

*Ibid. Fratres per gratiam, usque ad Dominus per natur.* Ambros., ibidem; quædam tamen verba mutata, ut curvavit pro subjugavit. GRIAL.

Judam verus confessor exprimitur Christus, qui ex ejus tribu secundum carnem est genitus. Ipsum laudant fratres sui, apostoli scilicet, et omnes cohæredes ejus, qui per adoptionem filii Deo Patri effecti sunt, et Christi fratres per gratiam, quorum ipse est Dominus per naturam.

15. *Manus tua in cervicibus inimicorum tuorum.* Iisdem enim manibus atque eodem crucis trophæo et suos texit, et inimicos, et adversarias potestates curvavit, juxta quod Pater promittit ei, dicens: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psalm. cix).*

**349** 16. *Adorabunt te filii patris tui.* Quoniam multi ex filiis Jacob adorant eum per electionem gratiæ salvi facti. *Catulus leonis Juda.* Quoniam nascendo parvulus factus est, sicut scriptum est: *Parvulus natus est nobis. Ad prædam, fili mi, ascendisti (Isai. ix),* id est, ascendens in crucem, captivos populos redemisti. Et quos ille leo contrarius invaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis ascendisti in altum, captivam duxisti captivitatem (*Ephes. iv*).

17. *Requiescens accubuisti, ut leo.* Manifestissime in passione Christus recubuit, quando, inclinato capite, tradidit spiritum, sive quando in sepulcro securus, velut quodam corporis somno, quievit. Sed quare, ut leo, et velut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit, quia non necessitate, sed potestate hoc ipsum implevit, juxta quod et ipse dixerat: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et nemo eam tollit a me, sed ego eam pono (Joan. x).*

18. Quod vero addidit, *et ut catulus leonis,* inde enim mortuus, unde et natus. Physici autem de catulo leonis scribunt, quod cum natus fuerit, tribus diebus et tribus noctibus dormit. Tunc deinde patris fremitu, vel rugitu, veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem.

19. Quod valde convenienter de passionis morte aptatur in Christo, qui, tribus diebus et tribus noctibus in cubili sepulcri jacens, somnum mortis implevit. Bene ergo Christus, ut leo, quievit, qui non solum mortis acerbiter non timuit, sed etiam in ipsa morte mortis imperium vicit. Bene idem iterum ut catulus leonis, quia die tertio resurrexit.

20. Unde et sic adjungitur de resurrectione ejus: *Quis suscitabit eum?* hoc est, nullus hominum, nisi se ipse, juxta quod idem de corpore suo dixit: *Sol-*

16. *Id est, ascendens in crucem.* Aug., xvi de Civit., cap. 41: *Ipsum genus mortis, hoc est, sublimitas crucis in uno verbo intelligitur, quod ait, ascendisti.* GRIAL.

*Ibid.* Alb. quædam interserit: *Salvi facti sunt. Nam hoc ita futurum propheta significat, dicente Domino: Et erit novissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem. Catulus, etc.* Hæc alii ad finem capitis rejiciunt. Grialius, in textu: *Ascendens in cruce.* AREV.

17. *Manifestissime, usque ad tradidit,* Aug., *ibid.* GRIAL.

*Ibid.* Sive quando in sepulcro, usque ad quievit, Ambros. GRIAL.

*Ibid.* sed quare ut leo, usque ad potestatem habeo,

*vite hoc templum, et in triduo suscitabo illud (Joan. ii).*

**350** 21. *Non deficiet princeps de Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei, et ipse erit expectatio gentium.* Hic locus manifestissime ad Judam refertur; tandiu enim fuit ex semine ejus apud Judæos intemerata successio regni, donec Christus ad redemptionem mundi ex Virgine nasceretur.

22. Probant hoc historiæ Judæorum, quibus ostenditur primum alienigenam regem in gente Judæorum fuisse Herodem, quo tempore Christus natus est. Quod si putant Judæi, non venisse Christum, ergo de tribu Juda usque hodie Judæorum permanet regnum. Itaque non defuit rex de populo Juda, donec veniret cui repositum est.

23. Sed quia non solum Judæis profuit, qui mittendus erat, ideo sequitur: *Et ipse erit expectatio gentium, alligans ad vineam pullum suum.* Pullus suus ex gentibus, populus cui adhuc nunquam fuerat legis onus impositum: hunc copulavit ad vineam apostolorum, qui ex Judæis sunt.

24. Nam vinea Domini Sabaoth domus est Israel (*Isai. v*). *Et ad vitem, o fili mi, asinam suam.* Ipse dixit: *Ego sum vitis vera (Joan. xv).* Ad hanc vero vitem alligat asinam suam, cui supersedet, Ecclesiam ex nationibus congregatam. Hanc itaque ad vitem corporis sui alligavit vinculo charitatis, et disciplinæ evangelicæ nexu, ut de imitatione illius vivens, efficiatur hæres Dei, et cohæres Christi.

25. Alii namque hanc asinam Synagogam interpretantur, tardigradam scilicet, et gravi pondere legis oppressam. *Lavabit in vino stolam suam,* sive carnem suam in sanguine passionis, sive sanctam Ecclesiam in illo vino, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

26. *Et in sanguine uvæ pallium suum.* Pallium gentes sunt, quas corpori suo conjunxit, sicut scriptum est: *Vivo ego, dicit Dominus, nisi hos omnes induam, sicut vestimentum.* Nos quippe Christus in sanguine uvæ mundavit, quando sicut botrus in ligno crucis pependit. Tunc enim ex latere ejus sanguis et aqua profluxit. Sed aqua nos abluit, sanguis redemit.

**351.** 27. *Pulchriores oculi ejus vino.* Oculi Christi apostoli, et evangelistæ sunt, qui scientiæ lumen universo corpori Ecclesiæ præstant. Hi pulchriores vino probantur, quia doctrina eorum austeritatem vini veteris exsuperat, id est, prisæ legis traditionem.

Aug., *ibid.* GRIAL.

18. *Physici autem, usque ad resurrexit,* verba sunt Ruffini. GRIAL.

20. *Unde et sic adjung., usque ad suscitabo illud,* ex xvi de Civit., c. 41. GRIAL.

22. *Probant hoc historiæ, usque ad pullum suum,* ex xii contr. Faust., c. 42. GRIAL.

25. *Lavabit in vino, usque ad vestimentum,* carptim ex Ambros. GRIAL.

26. *Nos quippe Christus, usque ad botrus in ligno pep.,* ex xii contr. Faust., cap. 42. GRIAL.

*Ibid.* Sed aqua nos abl., usque ad sang. redemit, Ambr., *ibid.* GRIAL.

27. *Oculi Christi apostoli,* Ruffin., *ibid.* GRIAL.

Evangelica enim præcepta longe clariora sunt quam Veteris Testamenti mandata.

28. *Et dentes lacte candidiores.* Dentes prædicatores sancti sunt, qui præcidunt ab erroribus homines, et eos, quasi comminuendo, in Christi corpore transferunt. Nomine autem, lactis doctrina legis significatur, quæ carnalem populum, tanquam parvulos, poculo lactis alebat: cujus quidem candidiores lacte-effecti sunt doctores Ecclesiæ, quia fortem, et validum cibum verbi mandunt, atque distribuunt.

29. De quibus dicit Apostolus in Epistola ad Hebræos: *Perfectorum autem est solidus cibus* (Hebr. v). Et bene candidiores lacte dentes ejus dicit. Omnes enim qui perfecti sunt, et qui, Scripturarum cibos explanantes, subtilem et minutum intellectum, qui spiritualis cibus dicitur, Ecclesiæ corpori subministrant, candidi debent esse, et puri, atque ab omni macula liberi.

30. *Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium.* Zabulon, qui interpretatur habitaculum fortitudinis, Ecclesiam significat fortissimam ad omnem tolerantiam passionis. Hæc in littore maris habitat, et in statione navium, ut credentibus sit refugium, et periclitantibus demonstret fidei portum.

31. Hæc, contra omnes turbines sæculi immobili et inconcussa firmitate solidata, spectat naufragium Judæorum et hæreticorum procellas, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, quorum etsi tunditur fluctibus, frangit tamen ipsa fluctus, non frangitur, nec ullis hæresum tempestatibus cedit, nec ulli vento schismatum commota succumbit.

32. Pertendit autem usque ad Sidonem, hoc est, usque ad gentes pervenit. Legitur etiam in Evangelio, inde assumptos esse **352** aliquos apostolorum, et in ipsis locis Dominum sæpe docuisse, sicut scriptum est: *Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem Galilææ gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam.*

33. *Issachar asinus fortis.* Issachar, quod interpretatur merces, refertur ad populum gentium, quem Dominus sanguinis sui pretio mercatus est. Hic Issachar asinus fortis ascribitur, quia prius gentilis populus, quasi brutum animal et luxuriosum erat, nullaque ratione subsistens. Nunc vero fortis est, Redemptori Domino colla subiciens, et jugum disciplinæ evangelicæ perferens.

34. *Hic accubans inter terminos, vidit requiem, quod esset bona, et terram, quod optima;* inter terminos namque accubare est præstolato mundi fine requiescere, nihilque de his quæ nunc versantur in medio quærere, sed ultima desiderare, et fortis asinus re-

28. *Nomine autem lactis.* Hæc interpretatio communis Ruffino cum Ambrosio et Augustino. GRIAL.

*Ibid. Cujus quidem, etc.* Implicata sunt hæc, et clariora in ms. Alborn.: *Quo lacte candidiores facti sunt doctores.* AREV.

30. *Zabulon, usque ad pervenit, ex Ambr., cap. 5.* GRIAL.

32. *Legitur etiam in Evang., usque ad lucem magnam, ex Ruffino.* GRIAL.

quiem videt, et terram optimam, cum simplex gentilitas idcirco se ad robur boni operis erigit, quia ad æternæ vitæ patriam tendit.

35. Unde etiam et *ponet humerum suum ad portandum*, quia dum ad promissam requiem pervenire desiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Unde et *factus est tributis serviens*, hoc est, regi, et Christo suo fidei dona operumque honorum munera offerens. *Dan judicabit populum suum, sicut alia tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, et cerastes in semita, etc.* Alii dicunt Antichristum prædici per hæc verba de ista tribu futurum.

36. Alii de Juda, a quo traditus est Christus, hæc scripta pronuntiant, et equitem, et equum Dominum cum carne suscepta designari volunt. Retrorsum autem cadere, ut in terram reverteretur, unde assumptus est. Sed quoniam die tertia resurrexit, ideo ait: *Salutare tuum expectabo, Domine, sicut et per David dicit: Non relinques animam meam in inferno* (Psalm. xv). Hoc quidem ita exponunt.

37. Alii vero hanc prophetiam ad Antichristum transferunt. **353** De tribu enim Dan venire Antichristum ferunt, pro eo quod in hoc loco Dan et coluber asseritur, et mordens, unde et non immeritum Israeliticus populus terram in castrorum partitione susciperet, primus Dan ad aquilonem castramentatus est, illum scilicet significans qui in corde suo dixerat: *Sedebo in monte Testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* (Isai. xiv.)

38. De quo per prophetam dicitur: *A Dan auditus est fremitus equorum ejus* (Jerem. viii). Qui non solum coluber, sed etiam cerastes vocatur. Cerata enim Græcè cornua dicuntur; serpensque hic cornutus esse perhibetur, per quem digne adventus Antichristi asseritur, quia contra vitam fidelium cum morsu pestiferæ prædicationis armabitur etiam cornibus potestatis.

39. Quis autem nesciat semitam angustiore esse quam viam? Fit ergo Dan coluber in via, quia in præsentis vitæ latitudinem eos ambulare provocat, quibus quasi parcendo blanditur. Sed in via mordet, quia eos quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit iterum cerastes in semita, quia quos fideles reperit, et sese ad præcepti cœlestis angusta itinera constringentes, non solum nequitia callidæ persuasionis impetit sed etiam terrore potestatis premit. Et in persecutionis languore post beneficia fictæ dulcedinis exercet cornua potestatis.

40. Quo in loco equus hunc mundum significat, qui per elationem suam in cursu labentium tempo-

34. *Hic accubans, usque ad libenter portat, verba Greg., i Moral., c. 7.* GRIAL.

35. *Dan, usque ad designari volunt, verba sunt Ruffini.* GRIAL.

36. *Pronuntiant.* Ita malo cum Alb., quam prænuntiant cum Grialio. AREV.

37. *De tribu Dan, usque ad fideliter Christum, Gregorii verba, xxxi Moral., c. 10.* GRIAL.

rum spumat. Et quia Antichristus extrema mundi apprehendere nititur, cerastes iste equi unguam mordere perhibetur. Ungulam quippe equi mordere est extrema sæculi feriendo contingere, ut cadat ascensor ejus retro.

41. Ascensor equi est, quisquis extollitur in dignitatibus mundi; qui retro cadere dicitur, et non in faciem, sicut Saulus cecidisse memoratur. In faciem enim cadere est in hac vita suas unquamque culpas agnoscere, easque pœnitendo debere. Retro vero, quo non videtur, cadere est ex hac vita repente decidere, et ad quæ supplicia deatur, ignorare.

42. Et quia Judæa, erroris sui laqueis capta, pro Christo Antichristum exspectat, bene Jacob eodem loco repente in electorum voce conversus est, dicens: *Salutare tuum exspectabo, Domine*, id est, non sicut infideles Antichristum, sed eum qui in redemptionem nostram **354** venturus est, verum credendo fideliter Christum.

43. *Gad accinctus præliabatur ante eum*. Iste Gad accinctus personam Domini exprimit, qui in primo adventu humilitatis suæ ante adventum Antichristi præliaturus occurrit. Accinctus gladio verbi sui circa femur potentissime (*Psalm. XLIV*), quo inimicos divisit, id est, filium a patre, filiam a matre, nurum a socru, juxta quod legitur in Evangelio: *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium* (*Matth. x*).

44. Quod autem ait ipse, *accingetur retrorsum*, claritas Domini nostri in secundo regno ejus ostenditur, quia cum venerit Antichristus, idem occurret retrorsum, id est, post ejus vestigia Christus celeri adventu progrediens, ut interficiat eum gladio oris sui.

45. Unde et bene idem Gad latrunculus interpretatur, eo quod posterior, id est, secus pedes, quasi latrunculus, rapido atque improvise adventu exsiliat contra apertam Antichristi oppugnationem. Hinc est quod evangelista proclamatur, dicens: *Quia dies Domini, sicut fur, ita in nocte veniet* (*I Thess. v*). Christus ergo et ante, et retro præliari contra Antichristum scribitur.

46. Ante eum namque in occulto adventu humilitatis dimicat. Post eum manifestus in gloria majestatis. Demonstrat aperte Moyses prophetiam patriarchæ hujus specialiter pertinere ad Christum. Sic enim ait: *Benedictus, inquit, in latitudine Gad*.

47. *Quasi leo requievit, cepitque brachium, et verticem, et vidit principatum suum*. Agnoscant itaque quis requieverit, sicut leo, nisi Christus in sepulcro suo? Quis confregerit verticem, brachiaque potentium, nisi Redemptor noster, qui humiliavit virtutem, et superbiam excelsorum? Quis vidit principa-

tum suum, nisi ille cui datus est principatus, et honor, et regnum?

48. *Aser, pinguis panis ejus, et præbebit delicias regibus*. Aser, cujus nomen significat divitias, idem Christus est, cujus est altitudo divitiarum, sapientiæ, et scientiæ, qui propter nos factus est pauper, cum dives esset; cujus panis pinguis factus est, caro scilicet ejus, quæ est esca sanctorum.

**355** 49. Quam si quis manducaverit, non morietur in æternum. *Iste etiam præbet delicias sapientiæ regibus*, id est qui sensus proprios bene regunt, qui dominantur vitiorum suorum, qui castigant corpora sua, et in servitutem subjiciunt.

50. Nephtholim, quod interpretatur dilatatio, apostolos et prædicatores sanctos significat, quorum doctrina in latitudine totius mundi effusa est. Ex hac enim tribu fuerunt apostoli, qui sunt principes Ecclesiarum, et duces, et principes Zabulon, et principes Nephtholim, qui sine dubio ad personam referuntur apostolorum.

51. Ipsi filii excussorum (*Psalm. cxxvi*), id est, prophetarum, qui in manu Dei potentis positi sunt, et tanquam sagitta excussa pervenerunt usque ad finem terræ. Unde et bene hinc Nephtholim cervus emissus scribitur, quia nimirum apostoli, sive prædicatores Evangelii, veloci saltu exsiliantes, in morem cervorum transcendunt implicamenta sæculi hujus. Sicque, excelsa ac sublimia meditantes, dant eloquia pulchritudinis, id est prædicant cunctis gentibus doctrinam Domini Salvatoris.

52. *Filius accrescens Joseph*. Hæc prophetia post passionem Domini paternæ vocis imaginem tenuit, quia redeuntem in cœlum post victoriam Christum Pater alloquitur dicens: *Filius accrescens Joseph, filius accrescens*, utique in gentibus. Quia cum ob incredulitatem Synagogæ populum reliquisset, innumeram sibi plebem Ecclesiæ ex omnibus gentibus ampliavit.

53. Quod et David cecinit, dicens: *Reminiscetur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ* (*Psalm. xxi*). *Filius accrescens decorus aspectu*. Omnes enim superat illius pulchritudo, juxta quod in Psalmis et de ipso canitur: *Speciosus forma præ filiis hominum* (*Psalm. XLIV*). *Filiæ discurrerunt super murum*, id est, gentes, vel Ecclesiæ, quæ crediderunt in Christum.

54. Hæc super soliditatem fidei, quasi super murum, amore pulchritudinis Christi accensæ discurrunt, ut verum sponsum per contemplationem aspiciant, et osculo charitatis illi copulentur, et adhæreant. Sed objurgati sunt eum, quando falsis testimoniis calumniantes, Sanctum Domini opprimere Synagogæ populi tentaverunt. Invideruntque illi, habentes jacula; neque enim quisque in **356**

AREV.

48. Aser, usque ad vivet in æternum, ex Ambros. GRIAL.

54. Objurgati sunt, pro objurgarunt, non facile apud alios reperiretur. Pro vel aliquod vulnere stelum, Alb. exhibet: Vel aliquid vulneris intulit. AREV

46. Demonstrat aperte Moyses, etc. Ambrosii hæc sunt, quibusdam additis, cap. 8, de Bened. patriarch. Locus vero Moysis, Deut. xxxiii. GRIAL.

47. Cœpitque brachium constanter Editi; sed malo cepitque, ut in Vulgata; Deuter. xxxiii, 20. Illico sequitur: Quis confregerit verticem, brachiaque, etc.

Joseph conjecit sagittam, vel aliquod vulneris telum; sed hoc specialiter evenit in Christo.

55. *Sedet in forti arcus ejus.* Christus enim arcum suum et arma pugnandi posuit in Deo, qui fortis est propugnator, ejus virtute conciditur omnis nequitia perfidorum. *Et dissoluta sunt vincula brachiorum ejus*, quibus fratres ad Pilatum eum vinctum duxerunt, vel quibus eum suspensum ligno crucifixerunt. Rescissa sunt enim per manus Jacob, hoc est, per manum omnipotentis Dei Jacob, ex cujus ore ipse Dominus bonus pastor egressus est, lapis et firmitas credentium in Israel.

56. *Deus patris tui erit adjutor tuus.* Quis adjuvit Filium, nisi solus Pater? qui dixit: *Jacob puer meus, suscipiet eum anima mea. Et omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi facientis deorsum.* Universa enim subjecit ei cœlestia per benedictionem abyssi cœli, et terrena per benedictionem jacentis deorsum, ut omnibus angelis et hominibus dominetur.

57. *Benedictionibus uberum*, sive duorum Testamentorum, quorum altero nuntiatus est, altero demonstratus, sive benedictionibus uberum Mariæ, quæ vere benedicta erat, quia eadem sancta virgo Domino potum lactis immulsit. Unde illa mulier in Evangelio ait: *Benedictus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti (Luc. xi).*

58. *Benedictionibus uberum et vulvæ.* Etiam hic benedicatur vulva ejusdem matris, illa utique virginalis, quæ nobis Christum Dominum edidit, de quo partu per Jeremiam dicitur: *Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te (Jerem. i).* *Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus fratrum tuorum.* Benedictiones, inquit, patris tui cœlestis, quæ datæ sunt tibi a summo cœli, et abyssi confortatæ sunt, id est, prævaluerunt benedictionibus fratrum tuorum.

59. Ultra omne enim sanctorum meritum patriarcharum, sive prophetarum, convaluit benedictio omnipotentis Patris in Filio: **357** ita ut nullus sanctorum ei æquetur. *Donec venerit desiderium collium æternorum.* Colles isti sancti sunt, qui Christi adventum prophetantes, magno cum desiderio incarnationem ejus expectaverunt, de quibus et Dominus dicit: *Quia multi justii et prophetæ cupierunt videre quæ videtis (Matth. xiii, 17).* Hi ergo sancti dicti sunt colles propter excellentiam sanctitatis.

60. Qui etiam æterni vocantur, quia vitam consequuntur æternam, nec intereunt cum mundo, sed esse creduntur æterni. *Fiant in capite Joseph; omnes scilicet benedictiones istæ super caput Christi po-*

*nuntur, quas incarnatus accepit. Et super verticem Nazaræi; de quo scriptum est: Quia Nazaræus vocabitur (Matth. ii), id est, sanctus Dei inter fratres suos, quia est caput omnium eminens universorum sanctorum, quos etiam et fratres vocat in Psalmis.*

61. *Benjamin lupus rapax, mane comedens prædam, ad vesperam dividet spolia.* Quibus dictis apostolus Paulus designatur, de Benjamin stirpe progenitus, qui mane rapuit prædam, id est, in primordiis fideles, quos potuit, devastavit. Vespere autem spolia divisit, quia fidelis postmodum factus sacra eloquia audientibus discretione mirifica dispensavit: legimus quemdam ex doctoribus ad urbem Jerusalem ea quæ de Benjamin scripta sunt referentem. Benjamin, inquit, *filius doloris* interpretatur.

62. Hic sorte hæreditatis eum locum accepit, in quo terrena est Jerusalem, quæ nunc propter incredulitatem abjecta est, atque repulsâ. Hæc enim in filiis sub persona Benjamin designatur. Nam sicut Benjamin ultimam consequitur benedictionem, ita et idem populus ultimus est salvandus, postea quam plenitudo gentium introierit.

63. Dicitur enim Benjamin lupus rapax. Lupus, scilicet, quia ipse populus effudit sanguinem prophetarum, atque justorum. Rapax autem propter multam aviditatem dicitur. Ex multa enim fame verbi Dei et inedia veniet; rapax, quia et ipse violenter diripuit regnum Dei. *Hic autem mane comedit prædam.* Mane illud creditur tempus, quo legem accepimus. Tunc enim mundo prima quædam illuminatio scientiæ data est. Comedit autem mane **358** quia lege, quam accepit, edit adhuc, et meditatur, licet sequens legem justitiæ in legem fidei non pervenerit.

64. *Ad vesperam autem dividet spolia.* Vespéra est illud tempus novissimum, quo convertetur. Tunc ergo dividet escam, quia tunc intelliget dividendam esse litteram a spiritu, et tunc cognoscat quia littera occidit, spiritus autem vivificat. Quia ergo jam per gratiam Domini illuminatus incipit legis spiritualia dividere, ac separate a corporibus, ideo dicitur *ad vesperam dividet escam*, quod tota diè in lege meditando ante non fecit.

65. Quæritur autem de Jacob cur omnes quos de liberis et de ancillis genuit æquali honore filios et hæredes constituerit, nisi ut ostenderet quod Christus Dominus omnibus gentibus, quæ per fidem corpori ejus conciliantur, cunctis pari honore et gloria habitis, cœlestia præmia largiatur? nec est discretio, Judæus an Græcus, barbarus an Scythia, servus an liber sit, quia per omnia et in omnibus Christus.

57. *Benedictionibus uberum, sive duorum Testam., usque ad sanctificavi te, ex eod. Ambr. GRIAL.*

58. *Benedictionibus uberum et vulvæ.* Sunt hæc ex Ambrosio. Sed deest hic alterum membrum; ille enim ubera matri tribuens, vulvam, sinum, cor, intimum quoddam paternæ charitatis naturaque secretum, in quo semper Filius sit, et de quo, tanquam ex genituali alvo, procedat, interpretatur. GRIAL.

*Ibid. De quo partu.* Ita Ambrosius. *De qua patet,*

lib. omn. mendose. GRIAL.

61. *Benjamin lup. rap., usque ad ante non fecit, omnia sunt ex Greg., xviii Moral., c. 11, et Rufino. GRIAL.*

*Ibid. Quia fidelis.* In textu Grialii erat *qua fidelis.* AREV.

65. Hunc numerum et seq., usque ad finem commentarii in Genesin, nonnulli omittunt, quia alio loco hæc ipsa verba attulerant. AREV.



66. Properea enim figuram servi Salvator noster et Dominus induit, et pro libero et servo servivit, ut omnibus credentibus in se æquale donum bonorum celestium largiatur. Nec præfertur apud illum qui secundum carnem nobilior sit. Quicumque enim

fidem Domini promeretur, nullis maculis carnalis nativitatis offuscatur. Nam hoc ita futurum etiam per Prophetam significatur, dicente Domino: *Erit in novissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem.*

## IN EXODUM.

### 359 PRÆFATIO.

1. Quædam mysteria ex libro Genesis, et obscuriora rerum gestarum, quæ allegoricis sunt oblecta figuris, ex libris majorum breviter excepta perstrinximus.

2. Nonnulla vero sequentis legis typica et figurata mysteria singillatim ex litteris sanctorum virorum sublata subjungimus, pauca scilicet ex eorum stylo promentes.

3. Nam omnia legis quis poterit indagare, quæ tam immensa sunt, ut nec juxta historiæ textum explicari facile possint? Proinde tantum secuti sumus, quantum contiguo operi sufficiens putavimus, ne libellus excedat modum, nec lector incurrat fastidium.

#### CAPUT I.

##### *De septuaginta animabus*

1. Primo omnium septuaginta animæ cum Jacob introierunt in Ægyptum. Septuaginta discipuli ad prædicandum verbum Dei totum mittuntur in mundum.

2. Aliter hæ septuaginta animæ, quæ in Ægyptum ingressæ sunt, mystice in numero remissionis accipiuntur, scilicet ut huic 360 sæculo, quod per Ægyptum figurabatur, post tanta peccata et sacrilegia donaretur remissio peccatorum. Ægyptus enim hic mundus esse figuraliter multis prophetarum vocibus approbatur.

#### CAPUT II.

##### *De morte Joseph.*

1. Mortuo Joseph, et fratribus ejus, creverunt filii Israel, et invaluerunt nimis. Sic et noster verus Joseph, postquam pro omnibus gustavit mortem, per quam destruxit diabolum, qui habebat mortis imperium, multiplicatus est fidelium populus. Nisi enim, sicut ipse ait, cecidisset granum frumenti in terram, et mortuum fuisset (*Joun. xii*), non utique fructum hunc plurimum totius orbis terræ Ecclesia attulisset.

PRÆFAT. N. 2. *Typica.* Ita nonnulli Mss. et Editi. Apud Grialium *typicæ* fortasse mendum est. AREV.

CAP. I. N. 1. *Septuaginta animæ.* Confer de his notam Suarii ad Allegorias, n. 65, ubi causam affert cur Dominus septuaginta duos discipulos elegisse credatur. Sed notandum interdum numerum perfectum seu completum pro imperfecto et incompleto adhiberi. De quo iterum redibit sermo. AREV.

CAP. II. *Mortuo Joseph,* usque ad *Ecclesia attulisset.* Origenes, homil. 1 in Exod. Sed *sustulisset* habent libri nostri omnes, *attulisset* Rufinus. GRIAL.

#### CAPUT III.

##### *De afflictione populi.*

1. Affligit Pharaon filios Israel luto, et latere. Israel similitudo est populi nostri. Pharaon autem est diaboli, qui imposuit jugum gravissimum servitutis ex luto et latere operari; id est, terrenis et lutulentis operibus incubare, admistis etiam paleis, hoc est, levibus et irrationabilibus factis; ut his vitiorum actibus populum Dei comprimere, et pectora omnium muro incredulitatis posset ocludere, ut nemo esset, qui regnum ejus aut disperderet, aut viuceret.

#### CAPUT IV.

##### *De masculorum nece.*

1. Jubet quoque masculos Pharaon occidi, et feminas vivere. Sic 361 diabolus ne robor fidei prævaleat conatur, ut interfectis virtutibus vitia remaneant, fortissimosque et viriles animi sensus, unde cœlestia sapimus, et divina, id est, rationem, prudentiam, constantiam, innocentiam et fidem in homine occidere; et illud in eo vivere, quod femininum, quod imbecillum, et fragile, et pronum ad vitia cernitur, id est, ambitionem, vinolentiam, libidinem, iracundiam, crudelitatem, furorem, et cætera his similia, quæ in feminarum figura sunt.

#### CAPUT V.

##### *De inventione Moysi.*

1. Deinde Moyses ad ripam fluminis expositus reperitur, et Dominus, cujus Moyses typum induerat, ad flumen lavacri, et ad aquam baptismatis a credentibus invenitur. Plorabat infans, quia Christus Dominus veteris hominis, quem induerat, peccata desolebat; unde ad resuscitandum Lazarum flevit, Judæorum deplorans perfidiam.

2. Filia Pharaonis descendens ad lavacrum fluminis, collegit infantem. Ecclesia ex gentibus lavacri salutaris sanctificationem desiderans, Christum excepit a Synagoga matre carnali expulsam, quasi infantem. Quia tunc parvulus videbatur, cum in homine cerneretur.

3. Invenit illa Moysen inclusum in vasculo thibi,

CAP. III. *Ocludere.* Al., *obdurare.* GRIAL.

CAP. V. N. 3. *In vasculo thibi.* Al., *thebe,* non male. Græce enim *θίβις*, et *θήβη* atque etiam *θίβη*. De qua voce August., in locutionibus: *Quid sit thibin, ideo difficile est nosse, quia neque Græcus interpret ex Hebræo, neque Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed transtulit ut invenit.* Eam difficultatem sustulere Hieronymus, Rufinus et Græcus scholiastes, sed sive *תִּיבַת thibath*, Hebraica, sive Ægyptiaca potius fuerit vox Græcis postea in usu fuisse constat ex Athenæo. GRIAL.

quod ex multis agrestibus virgulis fit. Invenit Ecclesia Christum reconditum in cordibus sanctorum, qui in unitatem sui contexti ex multorum fratrum membris, omnes unum in Christo corpus effecti sunt; et eum religiosa observatione suscipientes tuentur.

### 362 CAPUT VI.

*De occiso Ægyptio.*

1. Interea Moyses peregrinum fratrem, ab Ægyptio injuriam patientem, inultum esse non ferens defendit, et eundem Ægyptium occidit. Cujus figura facillime occurrit, injuriosum in hac peregrinatione diabolum a Domino Christo, nobis defensis, occidi.

2. Quod vero in sabulo arenæ obruit interemptum, manifestum est ejus jam morticinam præsentiam in eis latere, qui non habent stabile fundamentum. Unde et Ecclesiam Dominus in petra ædificat, et eos qui audiunt verbum ejus, et faciunt, comparat prudenti viro, qui ædificat domum suam supra petram, ne tentationibus cedat et corruat.

3. Illos autem, qui verbum audiunt, et non faciunt, comparat stulto ædificanti super arenam, cujus tentata domus ruinam efficit magnam (*Matth. vii*).

### CAPUT VII.

*De igne in rubo.*

1. Deinde, dum pasceret Moyses oves Jethro socii sui, vidit ardere rubum, et non comburi. Apparuit in rubo Dominus Moysi, mittens eum ad gentem, quam præsciebat iniquam futuram. Et erat flamma in rubo, id est, in spinis, et rubus non cremabatur. Rubus spinæ peccatorum Judaicorum. Flamma in rubo verbum Dei.

2. Quod ergo illis lex data est, flamma erat in rubo. Quod data lege non sunt consumpta peccata, rubus nec sub igne concremabatur. Alii in rubo flammante, et non urente, Ecclesiam intelligunt inflammari persecutionibus, et eam, loquente Domino in illa, non perire.

363 3. Quod vero Dominus Moysi in eodem rubo apparuisse legitur, ostendit non alibi quam in Ecclesia eum credentibus apparere. In qua nullus digne consistere vel Deum videre potest, nisi qui cuncta terrena et mortalia deposuerit vitia, quod significabant illa Moysi calceamenta deposita.

4. Habet quippe et aliam figuram id quod Moyses discalceari jubetur. Veterum namque consuetudo erat ut si sponsus sponsam repudiare vellet, discalcearetur ille, et hoc esset signum repudii. (*Deut. xxv*.) Proinde Moyses discalceari jubetur, ne ad Ecclesiam

CAP. VI. N. 1. *Interea Moyses.* Totum caput e xxii contr. Faust., cap. 90. GRIAL.

2. Cod. Alb. *morticina præsentia.* Al., *morticinam præsentem.* Adjectivum est *morticinus*, id est, a se mortuus, non mactatus aut occisus. AREV.

CAP. VII. N. 1. *Deinde, dum pasceret usque ad concremabatur,* ex Greg. hom. 7 in Ezech. GRIAL.

*Ibid.* Peculiaris est lectio Codicis Alb. *quam præsciebat suam esse futuram.* AREV.

4. Ambrosius, de Ruth, lib. iii de Fide, c. 5: *Designabatur futurus ex Judæis, ex quibus Christus secundum carnem, qui proximi sui, hoc est, populi mortui*

A quæ in rubo significabatur, quasi sponsus calceatus accederet.

5. Hoc enim Christo servabatur, qui verus sponsus erat, de quo dicit Joannes: *Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti* (*Joan. 1*). Utique sicut dictum est Josue et Moysi. Hebræi autem dicunt propterea in rubo apparuisse Deum Moysi, et non in alio ligno, ne forte sculperent in eodem Judæi idolum. Semper enim Deus abstulit illis occasionem idololatriæ.

### CAPUT VIII.

*De virga in serpentem versa.*

1. Mittitur dehinc Moyses ad liberandum populum Israel. Qui dicit Domino: *Quod signum habebis, ut credant mihi, quia tu me misisti?* et Dominus ad illum: *Projice, inquit, virgam, quam in manu gestas, in terram.* Et projecit, et facta est serpens. Et expavit Moyses, et fugit. Et ait illi Dominus: *Apprehende caudam ejus, et apprehendit, et facta est iterum virga.*

2. Quid hoc significat? serpens quippe persuasit homini mortem. Ergo mors a serpente. Virga itaque in serpente, Christus in morte. Et tamen expavit, et fugit Moyses. Quid est ab illo serpente fugisse Moysen, nisi quod legitur in Evangelio factum? mortuus est Christus, expaverunt discipuli, et ab illa spe in qua fuerant recesserunt.

3. Sed quod dictum est: *Apprehende caudam ejus, quid est cauda, nisi posteriora?* hoc significavit: *Posteriora mea videbis.* Primo enim factus est serpens sed, cauda apprehensa, facta est virga, quia primo occisus est, postea, peractis omnibus, ad id, quod fuerat, resurgendo reversus est, ubi per vitæ reparationem, morte consumpta, nihil in eo serpentis apparuit.

4. Est etiam in cauda serpentis sæculi finis, quia sic mortalitas Ecclesiæ per lubrica temporum volvitur; alii eunt, alii veniunt per mortem, tanquam per serpentem; mors enim per serpentem seminata est. Sed sine novissimo velut cauda sæculi redimus ad manum Dei, atque apprehensi reparabimur, et, novissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera Dei virga regni erimus.

### CAPUT IX.

*De manu Moysis leprosa.*

1. Item datur aliud signum Moysi, *Mitte, inquit, manum in sinum tuum, et misit. Produca, inquit, eam.* Et produxit, et inventa est alba, id est, immunda; albor enim in cute lepra est, non candor. Ipsa enim

*semen doctrinæ cœlestis semine suscitarat. Cui calceamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ præscripta legis spiritualia deferebant. Non Moyses sponsus; illi enim dicitur: Solve calceamentum pedum tuorum, ut Domino tuo cedat, etc.* GRIAL.

5. *Abstulit illis occasionem.* Ita Alb., et Flor. 1. Grialus, *abstulit illas occasionem; quod nescio unde non sumpserit, nam alii Editi habent abstulit occasionem, omissis illis.* AREV.

CAP. IX. N. 1. Verba Vulgatæ: *Ut quid avertis manum tuam, et dexteram tuam, etc., de medio sinu tuo?* AREV.

hæreditas Dei, id est, populus, ab eo foras missus, **A** immundus factus est. Sicut scriptum est de ea : *Ut quid avertis faciem tuam, et dexteram tuam de medio sinu tuo (Ps. LXXIII, 11)? Sed quid illi ait? Revocam eam in sinum tuum. Revocavit, et reversa est ad colorem suum.*

2. Sic et plebs Judæa nunc aliena est a sinu Dei, et foris immunda remansit; sed revocabit eam, et redibit ad pristinum colorem, dum agnoverit Dominum Salvatorem. Nunc enim cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium introeat, et sic omnis Israel salvus fiat.

#### CAPUT X.

##### *De aquis conversis in sanguinem.*

1. Deinde aquæ missæ in terram a Moyse vertuntur in sanguinem, id est, populi in sanguinis Christi **B** fidem. Aquæ enim, ait Apocalypsis, quas vidisti, populi sunt, et gentes (*Apoc. xvii*).

#### 365 CAPUT XI.

##### *De ingressu Moysis ad Pharaonem.*

1. Post hæc intrant ad Pharaonem Moyses et Aaron petentes viam trium dierum profiscisci in deserto populum Israel, et ibi sacrificare Domino Deo. Quæ est via trium dierum, quæ nobis incedenda est, ut exeuntes de Ægypto pervenire possimus ad locum in quo immolare debeamus? Via ista Christus est, qui dixit : *Ego sum via, veritas, et vita (Joan. xiv)*.

2. Quæ via triduo nobis incedenda est. Qui enim confessus fuerit Dominum Jesum in ore suo, et crediderit in corde suo quod Deus suscitavit eum a mortuis tertia die, salvus erit. Hæc est ergo tridui via, **C** per quam pervenitur ad locum in quo Domino immoletur et reddatur sacrificium laudis. Abominationes, inquit, Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.

3. Oves quippe Ægyptii edere dedignantur; sed quod abominantur Ægyptii, hoc Israelitæ Deo offerunt, quia simplicitatem conscientie, quam sapientes hujus sæculi, hoc est, cives Ægyptii, quasi fatuitatem deputant, hanc justis Deo in sacrificium immolant, et per id Deo placere procurant, quod sæculo et mundo abjectum et contemptibile esse considerant, secundum Apostolum, qui ait : *Nam quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes (I Cor. i)*.

4. Ex quo autem coepit loqui Moyses ad Pharaonem, affligitur magis populus Dei. Ex quo in animam **D** hominis sermo Dei **366** perlatus fuerit, acrius calidus hostis consurgit, et majora vitia, quibus vincatur, immittit. Prius vero quam veniret sermo, qui argueret vitia, in pace durabant. Sed ubi sermo Dei facere coeperit uniuscujusque discrimen, tunc conturbatio magna consurgit.

CAP. XI. N. 1. *Quæ est via trium dierum, usque ad sacrificium laudis.* Orig., Exod. iv, hom. 5. GRIAL.

2. *Abominationes Ægyptiorum, usque ad placere procurant,* Greg., x Moral., c. 16. GRIAL.

CAP. XIV. N. 1. *Dehinc inferuntur plagæ.* Quæ de decem plagis dicuntur, præter pauca quædam, sumpta sunt ex hom. 4 Orig. in c. vii Exod. quæ leguntur

#### CAPUT XII.

##### *De virga in draconem versa.*

1. Projecit deinde Moyses virgam coram Pharaone, et serpens factus devoravit serpentes Ægyptiorum, significans quod verbum caro fieret, qui serpentis diri venena evacuaret per remissionem et indulgentiam peccatorum. Virga est enim verbum Dei rectum, regale, plenum potestatis, insigne imperii.

2. Virga serpens facta est, quoniam qui erat Filius Dei, ex Deo Patre natus, filius hominis factus est, natus ex virgine, qui quasi serpens exaltatus in crucem, medicinam vulneribus infudit humanis. Unde ipse Dominus ait : *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis (Joan. iii)*.

3. Virga enim Moysi, in draconem conversa, magorum absorbit virgas; et Christus post gloriæ suæ dignitatem factus est obediens usque ad mortem, et per ipsam mortem carnis consumpsit aculeum mortis, attestante propheta : *Ero mors tua, o mors, ero mortuus tuus, inferne (Osee xiii)*.

#### CAPUT XIII.

##### *De obduratione Pharaonis.*

1. Induravit Dominus cor Pharaonis, scilicet quia diabolus ita induravit post peccatum, ut pœnitentiæ compunctione nunquam emolliatur, sicut in Job de eo scriptum est : *Indurabitur, quasi lapis (Job, xli)*.

#### 367 CAPUT XIV.

##### *De decem plagis.*

1. Dehinc inferuntur plagæ in Ægyptum. Licet illa in Ægyptiis corporaliter gesta sunt, spiritualiter tamen nunc geruntur in nobis. Ægyptus namque sæculi forma est. Prima plaga, in qua primo aquæ vertuntur in sanguinem. Aquæ Ægyptiæ erraticæ, et lubrica philosophorum sunt dogmata.

2. Quæ merito in sanguinem vertuntur, quia in rerum causis carnaliter sentiunt. Sed ubi crux Christi mundo huic lumen veritatis ostendit, hujusmodi eum correptionibus arguet, ut ex qualitate pœnarum proprios agnoscat errores.

3. In secunda vero plaga ranæ producuntur, quibus indicari singulariter arbitrantur carmina poetarum, qui inani quadam, et inflata modulatione, velut ranarum sonis et cantibus mundo huic deceptionis fabulas intulerunt. Rana est enim loquacissima vanitas; ad nihil enim aliud animal ipsum utile est, nisi quod sonum vocis improbis et importunis clamoribus reddit.

4. Post hæc cyniphe producuntur. Hoc animal quidem pennis suspenditur per aera volitans; sed ita subtile est, et minutum, ut oculi visum, nisi acute cernentis, effugiat. Corpus autem cui insederit acer-

etiam apud Augustin., serm. 87 de tempore. GRIAL.

3. *Qui inani.* Ita melius videtur cum Alb. et Augustino, quam *quæ inani*, ut Grialius edidit. AREV

4. *Cyniphe.* Ita scribitur in Etymolog., lib. xii, cap. 8. Grialius hoc loco edidit *scyniphe*. Mirum, quantum alii in hujus vocabuli scriptura variant. AREV.

bissimo terebrat stimulo, ita ut quem volentem quis videre non valet, sentiat statim stimulantem.

5. Hoc ergo animalis genus subtilitati hæreticæ comparatur : quæ subtilibus verborum stimulis animas terebrat, tantaque calliditate circumvenit, ut deceptus quisque nec videat, nec intelligat, unde decipiatur. Quod vero in tertio signo magi cessaverunt dicentes : *Hic digitus est Dei*; magi illi typum hæreticorum atque animositatem habuerunt.

**368** 6. Declarat hoc Apostolus, dicens : *Sicut Jannes, et Mambres resisterunt Moysi, sic et hi resistunt veritati; homines mente corrupti, et reprobi circa fidem, sed ultra non proficient. Dementia eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit (II Tim. III, 8)*. Hi autem, qui per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi adversum esse Spiritum sanctum, qui erat in Moysæ.

7. Tertio enim loco ponitur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei. Unde et illi deficientes in tertio signo, dixerunt : *Digitus Dei est hic*. Sicut autem conciliatus et placatus Spiritus sanctus præstat requiem mitibus et humilibus corde, ita contrarius adversus immites ac superbos inquietudinem exagitat, quam inquietudinem muscæ illæ brevissimæ significaverunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes : *Digitus Dei est hic*.

8. Quarto loco muscis Ægyptus percutitur. Musca enim nimis insolens et inquietum animal est, in qua quid aliud quam insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Ægyptus ergo muscis percutitur, quia eorum corda qui hoc seculum diligunt desideriorum suorum inquietudinibus feriuntur.

9. Porro Septuaginta interpretes cynomyiam, id est, caninam muscam posuerunt, per quam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas et libido arguitur carnis. Potest quidem hic locus significare etiam per muscam caninam forensium hominum eloquentiam, qua veluti canes alterutrum se lacerant.

10. Jam vero quinto in loco animalium nece, vel pecudum Ægyptus verberatur. Vecordia in hoc arguitur, stultitiæque mortalium, qui, tanquam irrationalia pecora, cultum et vocabulum Dei imposuerunt figuris, non solum hominum, sed et pecudum, ligno et lapidibus impressis, Ammonem Jovem in ariete venerantes, et Anubem in cane, Apin quoque colentes in tauro, et cætera quoque quæ Ægyptus deorum suorum portenta miratur; et in quibus cultum credebant inisse divinum, in his viderunt miseranda supplicia.

**369** 11. Ulcera post hæc et vesicæ turgentes cum fervore sexto in verbera producuntur. In ulce-

6. Grialius scribit *Jannes*, in Vulgata est *Jannes*; et mox *ita et hi*. AREV.

8. *Musca enim nimis insolens*, usque ad *feriuntur*, Greg. verba, XVIII MOR. c. 25. GRIAL.

9. De canina caudicorum facundia agit Isidorus, lib. III Sentent., cap. 57, quem ad locum erudita

ribus arguitur dolosa hujus sæculi et purulenta malitia, in vesicis tumens et inflata superbia, in fervoribus ira ac furoris insania. Hucusque enim talia per errorum suorum figuras mundo supplicia temperantur.

12. Post hæc vero verbera veniunt de supernis, scilicet voces, tonitrua, et grando, et ignis discurrens. In tonitruis enim increpationes, ac divinæ correptiones intelliguntur, quia non cum silentio verberat; sed dat voces, et doctrinam cœlitus mittit, per quam possit culpam suam castigatus agnoscere mundus.

13. Dat et grandinem, per quam tenera adhuc vastentur nascentia vitiorum. Dat et ignem, sciens esse spinas et tribulos, quos debeat ignis ille depasci. De quo dicit Dominus : *Ignem veni mittere in terram (Luc. XII)*. Per hunc enim ignem incentiva voluptatis et libidinis consumuntur.

14. Quod autem locustarum octavo in loco fit mentio, putatur a quibusdam per hoc genus plagæ dissidentis a se et discordantis humani generis inconstantia confutari. Alio quoque sensu locustæ pro mobilitate levitatis accipiendæ sunt, tanquam vagæ et salientis animæ in sæculi voluptates.

15. Nona plaga tenebræ factæ sunt, sive ut mentis eorum cæcitas arguatur, sive ut intelligant divinæ dispensationis et providentiæ obscurissimas esse rationes. Posuit enim Deus tenebras latibulum suum (*Psalm. XVII*), quas illi audacter et temere perscrutari cupientes, et alia ex aliis asserentes, in crassas et palpabiles ignorantiae tenebras devoluti sunt.

16. Ad ultimum delentur primogenita Ægyptiorum, sive principatus, et potestates, et mundi rectores tenebrarum harum, sive auctores et inventores falsarum, quæ in hoc mundo fuerunt, religionum, quas Christi veritas cum suis exstinxit et delevit auctoribus.

17. Porro quod sequitur : *In diis eorum faciam iudicium*, illud Hebræi autumant, quod nocte qua egressus est populus omnia in Ægypto templa destructa sunt, sive motu terræ, sive tactu fulminum. Spiritualiter autem dicimus, quod egredientibus nobis ex **370** Ægypto errorum idola corruant, et omnis perversorum dogmatum cultura quatiatur.

## CAPUT XV.

### De Pascha.

1. Interea fit pascha : in occisione agni occiditur Christus, de quo in Evangelio dicitur : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. I)*. Vespere immolatur agnus, in vespera mundi passus est Dominus. Prohibentur qui pascha faciunt ossa frangere; non franguntur in cruce ossa Domini, attestante evangelista, qui ait : *Ossa ejus non comminuetis (Joan. annotatio est Loaisæ. AREV.*

14. Alio quoque sensu, usque ad *locustæ*, Greg. XXXIII MORAL., c. 27. GRIAL.

Ibid. Apud Grialium fortasse legendum : Alio quoque sensu usque ad *voluptates*. AREV.

19). Sanguine agni illiniuntur Israelitarum postes, **A** ne vastator angelus audeat inferre perniciem.

2. Signantur signo dominicæ passionis in frontibus fideles populi ad tutelam salutis, ut hi soli ab interitu liberentur, qui cruore dominicæ passionis corde et fronte signati sunt, qui etiam opere loquuntur: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Unde et appellatur ipsa solemnitas *Phase*, quod nos *transitum* possumus vocare, eo quod de peioribus ad meliora pergentes, tenebrosam Ægyptum derelinquimus.

3. Quod autem ait de agni illius esu: *Omnis alienigena non comedet ex eo, et in una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras*, hoc de Christi corporis sacramento, cujus agnus ille figuram obtinuit, proprie tenetur scriptum: cujus corpus et sanguis in una domo, id est, in una Ecclesia vesci præcipitur, nec efferri foras, in plebibus scilicet hæreticorum, quæ ab eadem Ecclesiæ catholicæ unitate foris vagantur.

#### CAPUT XVI.

##### *De thesauris Ægyptiorum.*

1. Præcepit dehinc populo Deus per Moysen, ut ab Ægyptiis sibi commodata peterent, quæ auferrent. Sicque Moyses et populus proficiscens, auro et argento spoliavit Ægyptios jussu Domini Dei, nihil injuste jubentis.

2. Quid ergo hæc præfiguraverint, nisi quod in auro, et argento, ac veste Ægyptiorum significata sunt quædam doctrinæ, **371** quæ ex ipsa consuetudine gentium non inutili studio discuntur? Sed sive hoc significet, sive illud, quod ex ipsis gentibus animæ pretiosæ, tanquam vasa aurea et argentea cum suis utique corporibus, quod vestes significant, adjunguntur populo Dei, ut simul de hoc sæculo, tanquam de Ægypto, liberentur.

#### CAPUT XVII.

##### *De azymis.*

1. Quod vero ait, fermento sublato, sic profectos esse filios Israel de Ægypto, hoc et a nobis modis omnibus, si fieri potest, elaborandum est, ut exeuntes a sæculi hujus illecebris, non ambulemus in fermento veteris malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis, quod est in novi hominis conversatione, relicto pristino homine cum vitiis suis.

2. Et illi quidem septem diebus azyma comedebant. Nos vero si simpliciter, et pure versemur in his septem diebus, quibus mundus iste peragitur, qui semper in suo ordine revolvuntur, et quotidie, nobis agnus occiditur, et pascha quotidie celebratur, si fermentum malitiæ, et nequitiae non habemus, si innovati, nihil ex veteris corruptionis malitia facere delectemur.

3. Nam quid est aliud fermentum, nisi corruptio naturæ? quod et ipsum prius a naturæ dulcedine re-

CAP. XXIII. N. 1. Fere totum hoc caput exseribitur a Sancto Ildefonso, de cognit. baptismi, Cap. 99, paucis immutatis, ut: *Christus est qui etiam et columna, quia*

cedens, adulterino acrore corruptum est. In hac nobis præcipitur mansione, ut semper egressionis ex Ægypto memores simus, ut celebremus pascha, id est, transitum nostrum de prioribus ad meliora, et primogenita nostri uteri, id est, nostrorum operum cunctarumque virtutum principium Domino consecremus.

#### CAPUT XVIII.

##### *De columna ignis, et nube.*

1. Jam tunc videtur Dominus nocte in columna ignis, et per diem **372** in columna nubis, præcedens populum, et dux itineris factus. Nubes ista præcedens Christus est: idem etiam columna, quia rectus, et firmus, et fulciens infirmitatem nostram. Per noctem lucens, per diem non lucens, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant (*Joan. ix, 39*).

2. Potest et sic non incongrue accipi, quod Christi sacramentum tanquam in die manifestatum est in carne, tanquam in nube; in judicio vero, tanquam in terrore nocturno, quia tunc erit magna tribulatio sæculi tanquam ignis, et lucebit justis, et ardebit injustis.

#### CAPUT XIX.

##### *De divisione maris*

1. Sequentibus inde Ægyptiis, percutit Moyses virga aquas, et transierunt filii Israel per medium mare Rubrum. Quid mare Rubrum, nisi baptismus est Christi sanguine consecratus? Hostes sequentes cum rege, qui a tergo moriuntur, peccata sunt præterita, quæ delentur, et diabolus, qui in spirituali baptismo suffocatur. Premunt quidem Ægyptii; urgent et instant peccata, sed usque ad aquam.

#### CAPUT XX.

##### *De cantico:*

1. Post transitum Rubri maris canit canticum populus Deo, Ægyptiis et Pharaone submersis. Non aliter et fideles, postquam de lavacro conscendunt, extinctis peccatis, hymnum in voce gratulationis emittunt, dicentes: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est; equum et ascensorem projecit in mare.*

2. Quod tamen melius et dignius ille dicit qui habuerit tympanum in manu sua, sicut Maria, id est, carnem suam crucifixerit cum vitiis et concupiscentiis (*Gal. v*), et mortificaverit membra sua quæ sunt super terram (*Coloss. iii*).

3. Jam dehinc ducitur post maris transitum populus per desertum: Baptizati scilicet omnes per mundum, non perfuentes promissa patria; sed quod non vident, sperando, et per patientiam, **373** expectando, tanquam in deserto sunt, et illic laboriosæ et periculosæ tentationes, ne revertantur corde in Ægyptum, nec ibi tandem Christus deserit, nam et illa columna non recedit.

*rectitudo, et firmitas, et sustentatio est nostræ infirmitatis. AREV.*

## CAPUT XXI.

## De aquis amaris.

1. Egresso populo de mari Rubro, occurrit eremus, in qua tribus diebus ingredienti non habuerunt aquam, et pervenerunt ad fontem Marah, qui ex amaritudine nomen accepit. Murmurat populus videns aquas, et potare non sustinens. Mittit lignum Moyses in aquas, et factæ sunt dulces. Intellige amaras aquas occidentis litteræ et legis habere figuram.

2. Quibus si immittatur confessio crucis, et passionis dominicæ sacramentum jungatur, tunc efficitur aqua Maræ suavis, et amaritudo litteræ vertitur in dulcedinem intelligentiæ spiritualis. Unde et scriptum est: *Constituit Dominus populo suo legem, et judicia, et tentavit eum.*

3. Alio quoque sensu, quod aquæ Maræ, ligno in se suscepto, dulcescunt, indicium erat amaritudinem gentium per lignum crucis Christi in usum dulcedinis quandoque esse vertendam.

4. Sciendum vero juxta superiorem sensum, quod primum ductus est Israel ad aquas salvas et amaras, et ligno monstrato a Domino duleibus effectis, postea venit ad fontes. Primo enim ducitur populus Israel ad litteram legis, in qua donec permanet, de amaritudine recedere non potest.

## CAPUT XXII.

## De duodecim fontibus.

1. Cum ergo per lignum vitæ dulcis fuerit effecta, et in **374** Nigi lex spiritualiter cœperit, tunc de Veteri Testamento transitur ad novum, et venit ad duodecim apostolicos fontes. Ubi arbores erant septuaginta palmarum. Non enim duodecim soli apostoli fidem Christi prædicaverunt, sed et alii septuaginta missi ad prædicandum verbum Dei referuntur, per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret.

2. Siquidem et isti duodecim fontes, septuaginta palmarum arbores irrigantes, apostolicam gratiam præfigurant, populos in septenario numero decuplatò rigantem, ut per septiforme Spiritus donum legis decalogus impleatur.

## CAPUT XXIII.

## De cibis alitum, et manna.

1. Murmurat interea populus in deserto propter famem, et conversus procul in nube respexit gloriam Dei. Aspexitque vespere coturnicem, et mane diei alterius manna. Quid enim per volucrum escas, nisi prædicationes divinitus missæ intelliguntur? Quæ

**CAP. XXI. N. 1. Egresso populo.** Ex hom. 7 Orig. in c. xv, vel sermone Aug. 91 de tempore. GRIAL.

**CAP. XXII. N. 1. Cum ergo per lignum,** usque ad agnosceret, verba sunt Orig., ibid. GRIAL.

**Ibid.** Prudentius in Dittochæo, n. 14, in hac allegoria explicanda versatur, in cuius commentario nonnulla annotavi ex sancto Ildefonso, et sancto Martino Legionensi, qui Isidoro quoque concinunt. Ibi etiam explicui cur discipuli Christi aliquando septuaginta duo dicantur. Pro *fidem Christi prædicaverunt* Codex Regiovat. 695 exhibet *fidem Christi mundo innotuerunt*, quod genuinum arbitror. AREV.

**2. Septiforme.** Alb., *septiformis*. Grialius, mendose, ut arbitror, *septiformem*, quanquam etiam apud san-

**A** transcurrunt per verba sonantia, quasi per aerem volatilia pennata, quibus per fidem pascuntur hi qui ad patriam regni cœlestis pervenire contendunt.

2. Potest quidem et volucrum esca veteris significare legis eloquia, quæ plebem carnalem, tanquam carne, alebat per verba divinitus missa, quasi per volatilia. Unde et vespere dantur, quia cuncta quæ carnaliter illis concessa sunt finem erant habitura.

3. Manifestato autem lumine fidei datur manna populo. Manna utique, quod est Christus, qui tanquam panis vivus de cœlo descendit, qui per nubes evangelicas universo orbi pluitur, non jam **375** murmuranti populo, et tentanti Synagogæ, sed credenti et in illo spem ponenti datur Ecclesiæ. Hoc est autem manna indeficiens, hic est panis cœli, et verus cibus angelorum, quo Dei verbum corruptibiles incorruptibiliter pascit, quod ut manducaret homo, caro factum est, et habitavit in nobis.

4. Quo etiam qui vescuntur, spiritualiter vivunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes mortui sunt. Non incongrue per manna etiam cœlestia significantur eloquia. Unde et interpretatio nominis sic sonat; manna enim interpretatur, *quid est hoc?* Cum enim audimus legem Dei recitari in ecclesia, interrogamus doctores dicentes: *Quid est hoc?* Hoc autem manna minutum erat, sicut semen coriandri, et suave. Quid verbo Dei minutius? quidve subtilius? aut quid dulcius et suavius eloquiis Dei, quæ sunt super mel et favum (*Psal. cxviii*)?

5. Sed quid est quod sexta die duplum colligi jubetur, quod etiam sufficiat in Sabbato? Sexta dies ista est sexta ætas mundi, in quo nunc sumus. In hac ergo duplum colligit, qui propter spem vitæ æternæ verbum Dei audit et facit; in hac duplum recondit, qui bene vivit, et aliis misericordiam præbet.

6. Quod et reponebatur pro sabbato, non corrumpatur. Bona enim opera facta propter futuram requiem in futuro sæculo permanent. Qui vero infideles erant, et præter causam Sabbati servabant de manna, ebulliebant ex eo vermes, et computrescebat; sic et qui propter præsentem vitam et amorem sæculi thesaurizant, his ille vermis ebullit qui nunquam moritur. Isti sunt vermes quos generat avaritia, et divitiarum circa cupiditas his qui habent pecunias, et videntes in necessitate fratres suos, claudunt ab eis viscera sua.

7. Sed et iis qui post susceptum verbum Dei pec-

ctum Martinum Legionensem, qui Isidorum exscribit, tom. I, pag. 298, eodem modo septiformem legitur. AREV.

**Cap. xxiii. N. 1. Murmurat,** usque ad *super mel et favum*, sententia ex eod. Orig.; verba diversa. GRIAL.

**Ibid. Coturnicem.** Alb., *coturnices*, quod videtur præferendum. AREV.

**5. Sed quid est quod sexta,** usque ad *vermis efficitur*, ex eod. loco. GRIAL.

**6. Alb.:** *Et propter causam sabbati servabant illud, ebulliebant, etc.* Verum propter rejiciendum est. Grialius, *præter causas*. AREV.

**7. Sed et iis qui,** etc. Ita Codex Alborno. Grialius cum aliis Editis: *Sed et is qui post susceptum ver-*

cant, efficitur ipsum verbum Dei vermis, qui eorum semper conscientiam fodiat, et arcana pectoris rodât. Quamquam et vermis sit Christus, **376** ipso loquente: *Ego autem sum vermis, et non homo* (Psalm. xxi). Sicut enim ipse est aliis in ruinam, aliis in resurrectionem, ita et ipse in manna fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus vermis efficitur.

## CAPUT XXIV.

*De petra virga percussa.*

1. Post manna queritur populus sub ardore sitis, et fons de petra erupit. Eadem autem petra, quæ percussa aquam evomit, Christi figuram habuit. Quo aperto, aquæ cunctæ fluxerunt, ad quem velut virga lignum passionis accessit, ut emanaret credentibus gratia. Percussa enim petra fons manavit. Percussus in cruce Christus sitientibus lavacri gratiam, et donum Spiritus sancti effudit.

2. Petram enim istam figuram habuisse Christi probat Apostolus, cum dixit: *Bibebant autem de spiritali consequenti eos petra, petra autem erat Christus.* Quod autem sitiens populus propter aquam murmurat adversus Moysen, et propterea jubet ei Deus ut ostendat eis petram, de qua bibant, quid hoc significat, nisi quia si quis est qui legens Moysen murmurat adversus eum, et displicet ei lex quæ secundum litteram est scripta, ostendit et Moyses petram, qui est Christus, et adducit eum ad ipsam, ut inde bibat, et reficiat sitim suam?

## CAPUT XXV.

*De pugna Amalech.*

1. Post hæc Moyses ascendit in montem, Josue contra Amalech militat, tenet virgam Moyses, brachiaque sua in modum crucis extendit. Sicque hostis, id est, diabolus, vitam cœlestis patriæ intercludere molitus, signo crucis dominicæ superatur. Dum levaret manus Moyses, vincebat Israel; rursus si inclinasset, superabat Amalech. **377** Elevantibus enim nobis actus nostros ad cœlum, rectores tenebrarum subjiciuntur.

2. At contra remissis orantes manibus, hoc est, terrenam conversationem sectantes, hostis victor insequitur, sedet Moyses super lapidem, qui in Zacharia septem habebat oculos (Zach. iii), et in Samuelis volumine appellatur Lapis adjutorii (I Reg. vii), et utramque manum ejus, Aaron et Hur, quasi duo populi, aut duo Testamenta, sustentant.

## CAPUT XXVI.

*De cognato Moysis.*

1. Devicto autem Amalech, supervenit Jethro socer Moysis, adducit Sephoram, id est, Ecclesiam, utrumque filium ex utroque populo procreatum. Dat

*bum Dei peccat, efficitur ei ipsum verbum Dei vermis, qui eius semper conscientiam fodiat, etc. Quot etsi implicatum videtur, ferri tamen potest. AREV.*

CAP. XXIV. N. 1. Post manna, usque ad sitim suam, ex eod. GRIAL.

Ibid. Grialius, queritur populus. Alb., ejus aperto latere cuncta fluxerunt. AREV.

CAP. XXV. N. 1. Post hæc Moyses, ex eod. GRIAL.

2. Lapidem qui. Alborn., Lapidem, id est, Ecclesia super Christum, qui. AREV.

A Moysi consilium septuaginta seniorum. Audit eum Moyses, et facit quæcunque dicit. Ubi magnæ admirationis est, ut Moyses propheta Deo plenus, qui cum Domino facie ad faciem loquebatur, ab homine gentili consilium acciperet, et faceret omnia quæcunque diceret illi, nisi ut formam humilitatis populorum principibus daret, et futuri sacramenti designaret imaginem.

2. Sciebat enim quandoque futurum quod per populum ex gentibus congregatum ea quæ in lege deerant, eo suggerente, completerentur, bonumque et spirituales intellectum afferret ad legem Dei, et sciebat quia audiret eundem populum lex, et faceret omnia quæcunque diceret, legisque diminutio, suggerente Evangelio, completeretur.

## CAPUT XXVII.

*De ascensione Moysis in montem.*

1. Successit itaque post hæc populus quadraginta septima die egressionis **378** ex Ægypto ad montem Sina, ibique Moyses ascendit ad Dominum, et Dominus ad eum descendit. Mons quippe altitudo contemplationis nostræ est, in qua ascendimus, ut ad ea quæ ultra infirmitatem nostram sunt intuenda sublevemur. Sed in hanc Dominus descendit, quia sanctis multum proficientibus parum de se aliquid eorum sensibus aperit.

## CAPUT XXVIII.

*De tonitruis et fulguribus.*

1. Jam deinde quinquagesima die post actum pascha data est lex Moysi. Ita et quinquagesima die post passionem Domini, quam pascha illud præfigurabat, datus est Spiritus sanctus, promissus Paracletus, descendens super apostolos, et qui cum eis erant, in centum viginti Mosaicæ ætatis numero constitutos; et divisus linguis credentium, totus evangelica prædicatione mundus impletus est.

2. Dicitur illic lex scripta digito Dei. Et Dominus dicit de Spiritu sancto: *In digito Dei ejicio dæmonia.* Aspicit illuc cunctus populus voces, et lampades, montemque fumantem, tonitrua, et fulgura, clangoremque buccinæ perstreptentem. In vocibus namque et tonitruis clamor prædicantium intelligitur, in lampadibus claritas miraculorum, in sonitu buccinæ fortis prædicatione sanctorum.

3. Quæ omnia in adventu Spiritus sancti completa sunt, quando omnes discipuli Christi in varietate linguarum præceptis et signis intonuerunt. Interpretatur autem Sinai rubus, quod significat Ecclesiam, in qua et Dominus loquitur Moysi. Quod autem legem daturus Dominus, in igne et fumo descendit, hoc significat, quia et fideles claritatis suæ ostensione

CAP. XXVI. N. 1. Devicto autem Amalech, usque ad completur, Orig., hom. 11 in cap. xvii. GRIAL.

CAP. XXVII. N. 1. Successit utique, usque ad sensibus aperit, verba sunt Greg., v Moral., c. 27. GRIAL.

Ibid. Descendit. Mons. Alborn. addit: Descendit. Sed quid est moraliter, quod Moyses in monte ascendit, et Dominus ad montem descendit? Mons, etc. Grialius in not. utique, pro itaque. AREV.

CAP. XXVIII. N. 3. Quod autem legem daturus, usque ad obscurat, verba Greg., vi Moral., c. 17. GRIAL.

illuminat, et infidelium oculos per fumum erroris obscurat.

4. Quod vero videtur in caligine, hoc significat, quia impii, qui terrena sapiunt, caligine malitiæ eum descendentem, id est, **379** in humilitate nascentem, non cognoverunt. Alias in caligine visus legem dedit, quia veritatem suæ legis non secutaris infidelibus quasi per caliginem dixit : *Ut videntes non videant, et audientes non audiant.*

### CAPUT XXIX.

*De decem verbis.*

1. Dat igitur inde Dominus Moysi legem innocentiae nostræ, et cognitionis suæ. Eandemque in decem verba constituit, et saxeis tabulis digito suo scripsit. Et hæc quidem præcepta ita sunt distributa, ut tria pertineant ad dilectionem divinæ Trinitatis, septem vero ad amorem fraternum, quibus societas humana non læditur.

2. Primum Decalogi mandatum ad Deum Patrem pertinet, dum dicit : *Dominus Deus tuus Deus unus est.* Utique ut hæc audiens, unum Deum Patrem colas, et in multos fictos deos fornicationem tuam non effundas. In hoc præcepto prohibetur coli aliqua in figmentis hominum Dei similitudo, non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla imago ejus coli debet, nisi illa quæ et hoc est quod ipse, nec ipsa pro illo, sed cum illo.

3. Secundum præceptum ad Filium pertinet, dum dicit : *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Creatura enim mutabilis est, ac propterea dicitur : *Omnis creatura vanitati subjecta est.* Ergo, ne quisquam Filium Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, putaret esse creaturam, ideo dicitur : *Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui;* id est, ne æstimes creaturam esse Filium Dei, quoniam omnis creatura vanitati subjecta est; sed credas eum esse æqualem Patri, Deum de Deo, verum Verbum, per quem omnia facta sunt.

**380** 4. Tertio præcepto legis insinuatur de observatione Sabbati, quod ad Spiritum sanctum pertinet, cujus dono requies nobis sempiterna promittitur. Nam quia Spiritus sanctus dicitur, in quo nobis requies æterna promittitur, propterea et septimum diem sanctificavit Deus. In aliis enim diebus operum non est nominata sanctificatio, nisi in Sabbato, ubi dicitur : *Requievit Deus.*

5. Proinde igitur hoc mandatum pertinet ad Spi-

ritum sanctum, tam propter nomen sanctificationis, quam etiam propter æternam requiem ad donum Spiritus sancti pertinentem. Dicitur enim ibi : *Memento ut diem Sabbati sanctifices : sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua; septimus autem dies Sabbatum est nomini Dei tui, non facies omne opus.*

6. In sex dierum opere sex millium annorum operatio continetur. In septimo vero requies illius beati regni et tempus ostenditur, quod carnaliter Judæi sapientes et celebrantes peccant. Et hoc ne nos ad fidem mendacii fallentis aptemus, clamat per prophetam Deus : *Neomenias et Sabbata vestra odovit anima mea (Isai. 1).*

7. Quomodo ergo sanctificata erunt Sabbata illa, quæ odovit Deus? Illud ergo Sabbatum est sanctificatum ubi post bona vitæ hujus opera requies nobis æterna promittitur. Ideoque quidquid agimus, si propter futuri sæculi requiem facimus, veraciter Sabbatum observamus, non ut jam in ista vita nos requiescere æstimemus, sed ut omnia quæ bene operamur, non habeant intentionem, nisi in requiem sempiternam.

8. Post hæc tria præcepta, quæ ad Deum pertinent, septenarius succedit numerus mandatorum ad dilectionem proximi pertinens, et incipit ab honore parentum. Quod tamen in ordine quartum est : *Honora patrem tuum et matrem tuam.* A parentibus enim suis homo aperit oculos, et hæc vita ab eorum dilectione sumit exordium. Inde hoc mandatum primum est in septem, sicut et Dominus in Evangelio ait : *Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum (Matth. xv).*

**381** 9. Sed quomodo primum quod quartum, nisi quia, ut prædictum est, in septenario numero, qui pertinet ad dilectionem proximi, primum est in altera tabula? nam ideo duæ tabulæ legis datæ sunt. Jubetur ergo in hoc præcepto filiis honorare parentes, neque contumeliosos illis existere, sed officio pietatis reverentiam debitam præstare. Nam qui parentibus honorem deferre non novit, quibus parcere poterit, aut quomodo alios diligere poterit, qui suos odit?

10. Quintum : *Non occides.* Etenim non solum opere perpetrans homicidium facit, sed etiam et qui incurrit in eum esurientem, vel nudum, qui mori possit, nisi iudumentum cibumque porrigendo subveniat, et idem homicida tenebitur.

11. Sexium : *Non mæchaberis,* id est, ne quisquam

CAP. XXIX. N. 1. *Scripsit. Et hæc.* Alii : *Scribit; quare in tabulis lapideis signat, Judæos dura cervice fuisse. Et hæc.* AREV.

2. *In hoc præcepto,* usque ad *sed cum illo,* hæc tantum legebantur in Val. et Compl., quæ propterea recepimus, quia sunt Aug. verba, epist. 119, ad Januar., cap. 11. GRIAL.

*Ibid.* Codex Regiovat. 293, ad marginem, addit : *Hoc præcepto prohibetur coli in figmentis hominum Dei similitudo; non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla imago ejus coli debet, nisi illa quod hoc est quod ipse, nec ipsa pro illo sed cum illo.* AREV.

3. *Creatura enim,* usque ad *Dei tui,* in solo Val., quæ sunt item Aug. verba. GRIAL.

4. *Tertio præcepto legis.* Omnia ex epist. Aug. citata ad Januar., cap. 11 et seq. GRIAL.

6. *In sex dierum opere sex millium annorum operatio continetur.* Quid de his verbis sentiremus, diximus ad c. vii Gen., adulterina plane esse, neque reperiri usque hujusmodi quidquam in Codice Olivensi, neque apud Aug., unde sunt reliqua. GRIAL.

9. Ex nonnullis Mss. colligitur *jubentur... filii honorare,* etc. AREV.

10. Albornoz. : *Non solum enim qui opere perpetrat, homicidium facit, sed etiam qui claudit viscera sua fratri suo, quem videt pati necessitatem quæ ducat ad mortem, et idem homicida tenetur. Pro in eum esurientem alii habent in hominem esurientem.* AREV.



præter matrimonii foedus aliud feminis misceatur ad explendam libidinem. Nam specialiter adulterium facit qui præter suam conjugem ad alteram accedit.

12. Septimum : *Non furtum facies*, quod est vitium rapacitatis.

13. Octavum : *Non falsum testimonium dices*, quod est crimen mendacii et falsitatis.

14. Nonum : *Non concupisces uxorem proximi tui*. In hoc præcepto vetat intentionem adulterinæ cogitationis. Nam aliud est facere aliquid tale præter uxorem, aliud non appetere alienam uxorem. Ideo duo præcepta sunt, *Non mæchaberis*, et, *Non concupisces uxorem proximi tui*.

15. Decimum : *Non concupisces rem proximi tui*. In quo præcepto damnat ambitionem sæculi, et refrenat concupiscentiam rerum. Itaque horum primum prohibet superstitionem, secundum errorem, tertium interficit sæculi amorem, quartum impietatem, quintum crudelitatem, sextum allidit fornicationem, septimum rapacitatem, octavum perimit falsitatem, nonum adulterii cogitationem, decimum mundi cupiditatem.

16. Inter hæc igitur omnia decem præcepta solum ibi quod de Sabbato positum est figurate observandum præcipitur. Quam **382** figuram nos intelligendam, non etiam per otium corporale celebrandam, suscepimus. Reliqua tamen ibi præcepta proprie præcepta sunt, quæ sine ulla figurata significatione observantur. Nihil enim mystice significant, sed sic intelliguntur ut sonant. Et notandum quia sicut decem plagis percutiuntur Ægyptii, sic decem præceptis conscribuntur tabulæ, quibus regantur populi Dei.

### CAPUT XXX.

#### *De duabus tabulis.*

1. Cur autem in duabus tabulis scripta est lex, nisi aut propter duo Testamenta significanda, aut propter illa duo præcepta dilectionis Dei, et dilectionis proximi, in quibus tota lex pendet et prophææ? Hæc enim in tabulis singulis explicata sunt. In una enim tria præcepta ad Dei pertinentia charitatem; in altera vero septem pertinentia ad proximi societatem.

### CAPUT XXXI.

#### *De lapideis tabulis.*

1. Sed cur lapideæ eadem tabulæ fuerint, nisi ad significandum cor Judæorum lapideum? Per lapidis insensibilitatem demonstravit duram eorum mentis stoliditatem, de qua propheta dicit : *Auferam ab eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum* (Ezech. xxxvi).

2. Unde Apostolus : *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* (II Cor. iii). Neque enim

16. *Inter hæc igitur omnia, usque ad ut sonant, tantum leguntur in Val. et Compl. Sunt tamen Aug. verba, c. 12, epist. 119, ad Januar. GRIAL.*

*Ibid. Mendum erat apud Grialium sol ibi quod. Pro inter hæc... ut sonant, Flor. 2, p. uerioribus verbis : Ex his decem præceptis tria pertinent ad amplectendum Deum. Reliqua septem ad amorem fraternum, quibus humana societas non læditur. Post regantur populi Dei, Flor. 2 addit et demones occidantur. AREV.*

A hoc tabulæ carnales volunt, ut carnaliter sapiamus, sed quia in comparatione lapidis, qui sine sensu est, caro sentit, idcirco per lapidis duritiam significatum est cor non intelligens, et per carnalem sensibilitatem significatum est cor intelligens.

### 383 CAPUT XXXII.

#### *De altari de terra.*

1. Quod autem additur ibi a Domino : *Non facietis vobis deos argenteos et aureos, altare de terra facietis mihi*. Altare enim de terra Deo facere est incarnationem Mediatoris sperare; tunc quippe a Deo nostrum munus accipitur, quando in hoc altari nostra humilitas, id est, super dominicæ incarnationis fidem posuerit quidquid boni operatur; in altari ergo de terra oblationum munus offerimus, si actus nostros dominicæ incarnationis fide solidamus.

### CAPUT XXXIII.

#### *De non sectis lapidibus faciendo.*

1. Deinde adjecit : *Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus : si enim levaveris super id cultrum, polluetur*. Secti lapides hi sunt qui unitatem scindunt, ac dividunt semetipsos a societate fraterna per odium, vel schismata : tales in corpore suo non recipit Christus, cujus corporis figuram altaris illius constructio obumbrabat.

2. Isti vero non secti lapides, ex quibus altare construi jubetur, hi sunt qui fidei morumque unitate solidantur, de quibus dicit Apostolus : *Vos estis lapides vivi, coædificati in domus spirituales*. Illis non est injectum ferrum, quia incorrupti sunt, et jacula maligni ignita non receperunt; quique unum altare faciunt, quia unitatem fidei vel concordiam charitatis sequuntur.

### 384 CAPUT XXXIV.

#### *De non ascendendo ad id per gradus.*

1. *Non ascendes per gradus ad altare meum*, id est, non gradatim unum alio præferens, ad me pervenies, neque priorem, neque posteriorem tempore discernes, quia divisum et sequestratum unitatis Dominum propitium non habebis. Hoc enim Ariani faciunt, qui inseparabilem Patris, Filii, et Spiritus sancti substantiam dividunt. Jam deinde quamplura legis præcepta dantur, quibus omissis, quæ opportuniora sunt dicenda sunt.

### CAPUT XXXV.

#### *De Hebræo sex annis serviente.*

1. Præcipitur enim post hæc in lege ut Hebræus puer, si forte in servitutem devenerit, sex annis serviat, septimo vero anno liber dimittatur. Quod si egredi a servitute noluerit propter uxorem et filios,

CAP. xxxii. N. 1. *Quod autem additur, usque ad fide solidamus, Greg., III Moral., cap. 15. GRIAL.*

CAP. xxxiii. In titulo intelligitur *De altari, etc.* Hos titulos non ab auctore, sed ab exscriptoribus factos satis constat. AREV.

CAP. xxxiv. N. 1. In ms. Cod. Alb. est *ascendes*, ut in Vulgata, Exodi xx, 26, et in titulo hujus capituli indicatur *De non ascendendo*, quod propterea relinui, quamvis Grialius cum aliis exhibeat *accedes*. AREV.

perforabitur auricula ejus subula, et erit servus in **A** sæculum.

2. Hoc de præsentis non dicitur sæculo, sed de futuro, quia in sex ætatibus hujus sæculi servientes, in septimo die, id est, æterno Sabbato liberabimur, si tamen voluerimus esse liberi, dum adhuc in sæculo servimus peccato. Si autem noluerimus, perforabitur nobis auricula in testimonium inobedientiæ, et cum uxore et filiis nostris, quos prætulimus libertati, id est, cum carne et operibus ejus, jugiter peccati servi erimus in æternum.

### 385 CAPUT XXXVI.

#### De talione.

1. Illud vero quid significat, quod in hac lege oculus pro oculo dari jubetur? Oculus enim est quisque doctor, tanquam vitæ demonstrans iter. **B** Idem autem si intentionem auditoris per aliquam perniciosam doctrinam conetur extinguere, si oculus lædat animæ, et intellectum ejus turbet, auferatur necesse est ab Ecclesiæ præsulatu, et intellectus ejus turbulentus ac ferox, qui scandalum fidei generat, projiciatur.

2. Sed etsi quis dentem læsit auditoris, per quem Scripturarum cibos comminuebat, et dividens spiritualiter distinguebat, ut subtilem ex his ad interiora animæ transmitteret sensum; quisquis ergo hujusmodi evellens dentem conatur a corpore Christi præcidere, auferatur dens illi.

3. De talibus enim dicitur: *Dentes peccatorum contrivisti* (*Psal. III*), siquidem et manus pro manu, **C** et pes pro pede deposcitur. Manus est actio operantis, pes est per quem inceditur ad bona opera vel mala. Præcidatur ergo ille qui scandalum facit, non solum in fide, sed etiam in actibus, qui per manum significantur, aut offendiculum præbet, quo pedes intelliguntur.

4. Recipiat etiam combustionem qui combussit, et gehennæ fraternam tradidit animam. Per quæ signacula ostenditur ut iste percussor, omnibus detruncatus membris, a corpore excidatur Ecclesiæ, ut cæteri videntes timorem habeant, et non faciant similiter.

### CAPUT XXXVII.

#### De decimis et primitiis offerendis.

1. Jubetur quoque inter hæc Israeliticus populus **D** decimas frugum, cunctarumque primitias rerum offerre Domino. Spiritualiter **386** quippe primitiæ frugum, vel primogenitorum, principia bonorum operum ostendunt, vel ipsam bonam voluntatem, quæ prior est opere, quam Pelagiani sibi tribuendo offendunt. Deus autem, dum illa sibi a nobis jubet offerri, indicat ad ipsius gratiam pertinere.

2. In decimis porro Domino offerendis denarius numerus perfectionem significat, quia usque ad ipsum

CAP. XXXVI. N. 3. *Offendiculum præbet.* Ita Mss. et plerique Editi, et cohæret sensus. Mendum ergo est in Grialio præbent. AREV.

CAP. XXXVII. N. 3. *Verum, quod dixit,* usque ad morte perpetua, Gregor.; xvii Moral., cap. 11. GRIAL. *Ibid.* Grialius, loco immunditias. AREV.

numerus crescit; ideoque sicut in primitiis principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorum operum ad Deum referre præcipimur, a quo et boni operis initium et perfectionis percipimus effectum.

3. Verum quod dixit: *Primogenita asini mutabis ove,* per asinum quippe hoc loco immunditia, per ovem vero innocentia designatur. Asini ergo primogenita ove mutare est immundæ vitæ primordia ad innocentiam simplicitatem convertere, ut postquam omnia illa peccator egit, quæ ut immunda Dominus respuit, ea jam agendo proferat quæ Dei sacrificio ut munda imponat. Quod vero sequitur: *Si non redimes, occidetur,* quia nimirum mens immunda, et delictis obnoxia, si non fuerit in melius commutata, **B** necabitur morte perpetua.

### CAPUT XXXVIII.

#### De vitulo combusto igni.

1. Descendens itaque Moyses de monte cum tabulis, dum audisset populum, quod fuerat ad idola consecratus, indignos eos judicans accipere legem, projecit de manibus suis tabulas, quibus confractis, incendit vitulum quem plasmaverant.

2. Sed quid sibi velit iste vitulus quem fecerunt sibi filii Israel in solitudine? Vel quid significet quod Moyses ipsum vitulum igne combussit, minutatimque concidit, et in aquam aspergens potum populo dedit? Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est, operatione Spiritus sancti, scriptas acceperat, ideo fregit quia indignos eos quibus eas legeret judicavit; si denique **387** ut ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum, et contrivit, et in aquam sparsit, atque submersit, ut quid et potum hunc populo dedit?

3. Quem non excitet factum hoc ad quærendam et intelligendam prophetica significationem? Occurrat ergo jam intentis mentibus quia diaboli corpus significabatur in vitulo, id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor est diabolus.

4. Aureum præterea, quia videntur idololatriæ ritus velut a sapientibus instituti. De quibus dicit Apostolus: *Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientis* **D** *cor eorum.*

5. *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum* (*Rom. I, 21, 22*). Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Ægyptiorum etiam primates, et tanquam docti homines adorare signata.

6. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas gentilium idololatriæ deditorum.

CAP. XXXVIII. N. 1. Fortasse præferendum quod est in Alborn.: *Cum tabulis, cum audisset, populum ad idola conversum.* AREV.

4. In Vulgata: *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum, etc.* AREV.

Hanc sacrilegam societatem Dominus Christus illo igne comburit, de quo in Evangelio ait : *Ignem veni mittere in terram* (Luc. xii), ut quoniam non est qui se abscondat a calore ejus, dum in eum credunt gentes, igne virtutis ejus diabolica eis forma solvatur.

7. Totum deinde corpus illud comminuitur, id est, ab illa malæ conspirationis conflatione discissum verbo veritatis humiliatur, et comminutum in aquam mittitur, ut eos Israelitæ, id est, Evangelii prædicatores ex baptismo in sua membra, id est, in dominicum corpus transferant : quorum uni Israelitarum, id est, Petro de ipsis gentibus dictum est sic : *Macta et manduca* (Act. x). Si *macta et manduca*, quare non eliam, *concide et bibe*? ita iste vitulus per ignem zeli, et aciem verbi, et aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur absorptus est.

### 388 CAPUT XXXIX.

*De interfectis tribus millibus.*

1. Nunc autem quid etiam prophetiæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos, qui sibi, absente ipso, idolum fabricaverant, sine ulla cujusque necessitudinis distinctione jussit interiri. Facile est autem ut intelligatur hominum illorum interemptione significari vitiorum talium insecutionem, qualibus ad eandem idololatriam defluerunt; in talia quippe vitia sævire nos jubet Apostolus, cum dicit : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus* (Coloss. iii).

2. De porta vero usque ad portam ire est a vitio usque ad vitium, per quod ad mentem mors ingreditur, cum gladio increpationis discurrere. Sed ipse numerus trium millium interfectorum triplicem formam indicat peccatorum. Omne enim peccatum aut facto, aut verbo, aut cogitatione committitur.

### CAPUT XL.

*De confractione tabularum.*

1. Ascendit itaque Moyses denuo in montem. Iterumque dat ei Deus legem in aliis tabulis ad instar priorum præcis. Sed quid significaverunt eandem tabulæ, quas primum a Domino Moyses accepit, et sine mora confregit?

2. Tabulæ illæ imaginem demonstrabant prisæ legis, non post longum intervallum pro populi peccato cessantis. Aliæ vero, ad instar priorum iteratim incisæ, Novi Testamenti habuere figuram. **389** Istæ non franguntur, ut ostenderentur Novi Testamenti eloquia permansura.

CAP. XXXIX. N. 1. Nunc autem, usque ad idolorum servitus, ex XII contr. Faust., cap. 92. GRIAL.

2. Nonnulli Editi, numerus viginti trium millium. Atque ita etiam Grialius ediderat, sed correxit deinde numerus trium millium, quod rectum est. AREV.

CAP. XL. N. 2. Alborn. Cod. exhibet ostendatur, pro ostenderentur, et ex originali Isidori, hoc est, ex vetustiori Codice ostenderetur. AREV.

CAP. XLII. N. 3. Sola enim sibi integre nota est Trinitas, et humanitati susceptæ, quæ tertia est in Trinitate persona. Hoc est, non qua humanitas est, sed

3. Unde et merito decem verbis legenda signantur, ut per eundem numerum figura crucis exprimeretur. Hujus enim formæ in decem X littera est. Nam recto uno apice a summo usque ad imum ducitur. Rursum alio non dispari per transversa brachiorum componitur. Unde et ipse ait : *Non veni legem solvere, sed implere* (Matth. v), utique per passionem crucis, cujus imago fuit in tabulis.

### CAPUT XLI.

*De quadraginta diebus quos jejunavit Moyses.*

1. Quid autem sibi velit quod Moyses quadraginta diebus jejunaverit? Cujus actionis quædam figura est in hujus numeri consideratione; quadragenario enim numero et Moyses, et Elias, et ipse Dominus, jejunaverunt.

2. Præcipitur enim nobis ex lege et prophetis, et ex ipso Evangelio, quod testimonium habet a lege et prophetis (unde etiam in monte inter utramque personam medius Salvator effulsit), ut a mundi illecebris aviditatem nostram tanquam jejuniio temperantiæ refrenemus, quandiu perfectio Decalogi legis per quatuor ejusdem mundi partes, id est, toto orbe prædicatur, ut decem quater ducta quadragenarium numerum signent.

### CAPUT XLII.

*Quod Dominus Deus dixit ad Moysen : Posteriora mea videbis.*

1. Quod vero petivit Moyses ut claritatem Domini videret, dicens : *Si inveni gratiam apud te, ostende mihi te ipsum manifeste*. Accepit enim in præsentem congruum responsum quod faciem Domini videre non posset, quam nemo videret, et viveret.

2. Quid est ergo *Faciem meam videre non poteris*, nisi quia quamvis usque ad parilitatem angelicam humana etiam post resurrectionem natura proficiat, et ad contemplandum Deum indefessa **390** consurgat, videre tamen ejus essentiam plene non prævalet? quam nec ipsa perfectio angelica in toto vel integre attingit scire, secundum Apostolum, qui ait : *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum* (Philipp. iv), ut subaudias et angelorum.

3. Sola enim sibi integre nota est Trinitas, et humanitati susceptæ, quæ tertia est in Trinitate persona. Jam deinde in sequentibus verbis Dei, futuri Christi Ecclesiæque mysterium figuratum est. **391** Gestavit quippe Moyses typum populi Judæorum in Christum postea credituri. Ideo illi dictum est : *Cum transiero, posteriora mea videbis*.

qua subsistit in una ex tribus personis. Sunt autem hæc (quantum conjicimus) Græci alicujus scriptoris verba. Nam repetuntur paululum immutata, utpote ex diversa interpretatione, lib. i Sententiarum, cap. 5; illic enim : *Sola* (inquit) *Trinitas sibi integre nota est, et humanitas a Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona*. Utrumque vero in idem recidit. Ob id namque Trinitas humanitati susceptæ integre nota est, quia humanitatis susceptæ nomine Verbum ipsum suscipiens simul intelligimus. Ac propterea humanitas a Christo suscepta ab alio integre nosci non

4. Quidam hunc sensum in Evangelio dicunt fuisse completum, cum ascendisset Dominus in montem, quando apparuit Moyses colloquens cum Jesu, et ideo ibi completam aiunt istam promissionem, quam accepit in monte Sina, cum dictum est: *Posteriora mea videbis*. Vidit ergo posteriora ejus, id est, vidit quæ in posterioribus et novissimis facta sunt.

5. Quod autem ait Dominus ad Moysen: *Est locus apud me, stabis super petram*; et paulo post: *Tollam manam meam, et videbis posteriora mea*; quia enim ex sola Ecclesia catholica Christus conspicitur, apud se esse locum Dominus perhibet de quo videatur. In petra Moyses ponitur, ut Dei speciem contempletur: quia nisi quis fidei soliditatem tenuerit, divinam præsentiam non agnoscit. De qua soliditate Dominus: *Super hanc petram, inquit, ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi).

#### CAPUT XLIII.

##### De glorificatione Moysis.

1. Quod vero, descendente denuo Moysen cum tabulis, facies ejus glorificata videtur, sed tamen velamine legitur, hoc significabat ut ostenderet eam legem mystico esse velamine coopertam, tectamque infidelibus et occultam. Sermo quippe legis habet scientiæ gloriam, sed secretam: habet et cornua duorum Testamentorum, 392 quibus contra dogmata falsitatis incedit armata.

2. Cum enim Moyses legitur, velamen est positum super cor eorum. Et manifeste dum legis et prophe-

potest, quia homo ille Deus est. Valetque ad hoc communicatio (quam vocamus) idiomatum. Nam, ut ipse lib. 1 Sententiarum, cap. 6, ait: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, nequaquam alter in humanitate, alter in Deitate est, sed in utraque natura idem unus est*. Vox autem tertia, ordinem hoc loco non magis significat, quam cum binarium numerum senarii tertiam partem dicimus, aut cum doctus poeta in epithalamio cecinit:

Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est;  
Tertia pars patri data, pars data tertia matri,  
Tertia sola tua est: noli pugnare duobus.

Quin etiam Isidorus ipse alibi quoque eadem de Trinitate eodem modo loquitur. Nam lib. 1 advers. Judæos, cap. 4: *Cujus Trinitatis (inquit) sacramentum et Aggæus propheta ita aperuit ex persona Domini, dicens: Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus, qui loquitur, ecce Spiritus ejus. Post hæc de tertia persona, id est, de Filio ita subjecit: Quia ecce ego commovebo cælum et terram, et veniet desideratus cunctis gentibus. Et paulo post: Et nunc Dominus, qui misit me, et Spiritus ejus: ecce duæ personæ, Dominus et Spiritus ejus, qui mittunt, et tertia persona ejusdem Domini, qui mittitur. Bis itaque Filium tertiam personam, hoc est, unam e tribus dixit. Quo sensu licuit dicere: In Trinitate divina tertia persona Pater, tertia Filius, tertia Spiritus sanctus. Sed, cum in hac Trinitate nihil prius sit, aut posterius, nostræ tamen aures, quasi ordinem in divinis ex processibus requirentes, jam id refugiunt; itaque has dicendi formas non tam usurpamus quam sobrie interpretamur. Quod vero humanitatem personam quibusdam facere videtur, si non attendunt provocabulum qui, quæ, quod, cum inter diversi generis duo nomina ponitur, non tantum præcedenti, sed sequenti etiam aptari solere, notissimo Sallustii exemplo: *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur*. Quomodo*

Altarum scripturam per nimiam stoliditatem cordis carnaliter accipiunt infideles, illis tota facies Moysi quodam velamine legitur, ita ut non possint loquentis legis gloriam sustinere.

3. Sed si conversi fuerint ad Deum, auferetur velamen, occidens littera morietur, vivificans spiritus suscitabitur. Dominus enim spiritus est, et lex spiritualis est. Unde et David orabat in psalmo: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Psalm. cxviii).

#### CAPUT XLIV.

##### De ædificatione arcæ.

1. Jam nunc arcam Testamenti Domini inspiciamus, in qua erant repositæ tabulæ legis. Per hanc arcam, quam de lignis imputribilibus Moyses fabricavit, Ecclesia Christi significatur, ædificata ex omnibus sanctis, mente et corpore incorruptis, habentibus interius etiam duas tabulas Testamenti, id est, observantiam legis et Evangelii. Intus autem ac foris inauratur arca; sic et Ecclesia, quasi aurum radiare debet, tam interius vitæ splendore quam exterius doctrinæ et sapientiæ claritate.

2. Corona autem aurea per circuitum et quatuor circuli aurei, 393 qui per quatuor angulos jubentur adungi, id significant, quia in eo quod in Ecclesia per quatuor mundi partes dilatata tenditur, procul dubio quatuor sancti Evangelii libris accincta prædicatur: quæ tamen intra unius coronæ ambitum, id est, intra ejusdem fidei unitatem concluditur.

Isidorus quoque ipse loqui interdum gaudet, ut lib. 1 Sententiarum, cap. 15: *Inimicos Dei persequuntur tenebræ, qui intelliguntur dæmones*. Ita est enim in omnibus Manuscriptis, mendose vero in Excusis: *quæ intelliguntur dæmones*. Quare lib. 1 Sentent., cum posset dicere: *Sola Trinitas sibi integre nota est, et humanitas a Christo suscepta, qui tertia est in Trinitate persona* (id enim volebat) noluit tamen ad præcedentem Christum provocabulum respicere, sed ad personam subsequentem. Quod fecit item hoc loco, cum tamen humanitatis susceptæ nomine Filium ipsum (ut diximus) susipientem conceperit. Neque est quod de scripturæ veritate aut hic, aut lib. 1 Sentent. quisquam dubitet. Nam ut hic octo, ita illic sedecim manuscripti libri, tam Langobardicis quam nostris characteribus scripti, omnes omnino cum Editis consentiunt. GRIAL.

Ibid. Alborn.: *Vobis, pro verbis; et mox: Hujus enim forma in X est littera*. In nota Grialii erat *sed quia subsistit, verum sensus exigit sed qua subsistit*. AREV.

4. *Posteriora mea videbis*. In Flor. 1, ad margin., eodem caractere est ascriptum: *Et posteriora videre est clarificatum Domini humanitatem contemplari*. AREV.

CAP. XLIV. N. 1. *Ecclesia Christi significatur, vel etiam mens nostra ex Origene; ita enim ille, homil. 10 in Numeros: Et arca aurea, in qua sunt tabulæ Testamenti (ut opinor) non aliud quam mens nostra esse declaratur, in qua legem Dei debemus habere descriptam. Hæc autem mens aurea debet esse, hoc est, pura et pretiosa, in qua legem Dei descriptam semper habeamus, sicut Apostolus dicit, scriptam non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Ambros. vero carnem Salvatoris esse voluit in c. ix Epist. ad Hebræos. Vid. not. cap. seq. GRIAL.

2. *Corona aurea per circuitum*. Nihil hic de corona aurea Gregorius, e quo sunt reliqua in Pastoralis

5. Vectes quoque de lignis Sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur, quia fortes perseverantesque doctores, velut imputribilia ligna, quaerendi sunt, qui, instructioni sacrorum voluminum semper inhaerentes, sanctae Ecclesiae unitatem devinciant, et quasi intromissis circulis arcam portent. Qui auro quoque jubentur operiri, ut cum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitae splendore fulgescant.

#### CAPUT XLV.

*De urna aurea, et tabulis, et virga.*

1. In hac Testamenti arca fuit urna aurea, tabulae quoque, et virga Aaron. Haec arca, ut praedictum est, Ecclesia est, habens duas tabulas lapideas, id est, duplicis Testamenti perpetuam firmitatem. Urnam quoque auream intelligimus carnem Christi puram atque sinceram, quae reconditum in se manna perpetuae divinitatis conservat, et angelici illius panis perennem caelestemque gerit dulcedinem; necnon etiam virgam Aaron, id est, ejusdem summi verique pontificis nostri Jesu Christi salutare vexillum immortalis memoriae semper viriditate frondens.

#### 394 CAPUT XLVI.

*De propitiatorio et cherubim.*

1. Jam porro per propitiatorium super arcam Testamenti positum idem ipse Christus insinuat, qui inter Deum et hominem medius propitiator intervenit; de quo dicit Apostolus: *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius (Rom. III, 25)*. Hoc propitiatorium arcae superponitur, sicut et Christus caput est Ecclesiae, cujus a dextris et a sinistris duo cherubim assistunt. Cherubim autem plenitudo scientiae interpretatur, plenitudo scientiae est charitas, id est, dilectio Dei et proximi, qua Dominus ostenditur; nemo enim potest pervenire ad

part. II, cap. 10. Et quidem eadem haec multo aliter et Septuaginta, et eorum Latinus interpretes reddidere. Pro his enim apud August. in Quaestionibus in Exodum haec verba leguntur: *Cymatia aurea tortilia in circuitu*. Sed in hoc opere e variis auctoribus contexto non allegoriae modo, sed sacrae etiam Scripturae translationes permiscetur, quamvis Gregorium hoc loco Vulgata Editione usum vel vectes soli satis indicent, pro quibus interpret ille gestatoria vel supportatoria reddidit. GRIAL.

3. *Devinciant, ex Bed. et Impress. Denuntient.* Mss. o., et Greg., mendose, opinor. GRIAL.

*Ibid.* In Albornoziano quoque exstat *denuntient*, quod mendosum Grialius existimat. AREV.

CAP. XLV. N. 1. *Urnam quoque auream intelligimus carnem Christi, etc.* Haec quidem ex Ambrosio sumpta videntur, nisi quod ille arcam, non ter vero urnam Salvatoris carnem esse vult: ita enim Ambrosius, loco citato: *Arcam Testamenti. Haec est caro Salvatoris, in qua erat urna aurea, habens manna divinitatis, et virga Aaron, quae floruit in sacerdotio Christi, et tabulae duorum Testamentorum.* GRIAL.

CAP. XLVI. N. 1. *Idem ipse Christus insinuat.* Ita Gregorius, homil. 6 in Ezech. *Quid enim per propitiatorium, nisi Redemptor humani generis designatur? Atque eodem modo Ambrosius: Aptum autem propitiatorium super arcam positum esse dicitur, quia ipsi Mediatori Dei et hominum a Deo Patre donatum est ut esset propitiatio pro peccatis nostris, etc.* Cur vero super arcam et tota omnino de re elegantissime Aug., quest. 105: *In arca poni jussa sunt lex, et manna, et*

**A** Deum, nisi per charitatem; plenitudo enim legis dilectio est.

2. Alii eadem duo cherubim duo intelligunt Testamenta, quae multitudinis suae scientia propitiatorium Dei, id est, Christi sacramenta obumbrant, testante propheta: *In medio duorum animalium cognosceris (Habacuc III, 2)*. Hi versis vultibus se respiciunt, dum in spiritualem sensum vertuntur; tunc enim alterutrum sibi melius concordant, et in omnibus rectius consonant. Siquidem ex utroque latere oraculum, vel propitiatorium, tegunt, quia Vetus et Novum Testamentum tam Christi sacramenta quam Ecclesiae mysteria sub aenigmatum figuris operiunt.

#### 395 CAPUT XLVII.

*De altari.*

**B** 1. Altare autem illud corpus Christi significabat, sive omnes sanctos, in quibus ardet semper divinus ignis, et semper consumitur caro.

#### CAPUT XLVIII.

*De mensa.*

1. Posita vero mensa pacis et fidei Ecclesiae gestabat typum, in qua pascimur alimentis Scripturarum. Ad cujus unitatem ex toto orbe vocibus apostolicis Dei populus congregatur, Salomone dicente: *Sapientia aedificavit sibi domum, paravit mensam suam, miscuit vinum in cratere (Proverb. IX, 1)*, et reliqua; dicens rursus: *Venite, edite de meis panibus.*

#### CAPUT XLIX.

*De candelabro et oleo.*

**C** 1. Candelabrum illud septem ramorum Spiritus sancti gestabat imaginem, qui septiformi gratia illustrat omnem Ecclesiam in unitate fidei **396** consistentem. Alii idem candelabrum Christum intelligunt, gestantem septem Ecclesias, in quibus septiformis Spiritus sancti splendor emicat. Huic candelabro fiunt emun-

*virga Aaron, in lege praecipua sunt; virga potestatem significat, manna gratiam, quia nisi cum gratia non est potestas praecipua faciendi. Veruntamen quia lex a quovis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium est desuper; ad hoc enim opus est ut propitius sit Deus, et ideo desuper ponitur, quia superexaltat misericordia iudicium.* GRIAL.

2. *Alii eadem duo cherubim.* Greg., homilia citata. GRIAL.

**D** *Ibid.* Testante propheta: *In medio duorum animalium cognosceris.* Inseruit testimonium ex Habacuc Gregorii allegoriae. Citavitque illa (quod ei commodum fuit) non ex Vulgata, sed ex Septuaginta Editione. Pro his enim verbis Hieron. *In medio annorum notum facies vertit.* Non solum autem Hebraea diversis punctis notata utramque interpretationem recipiunt, sed Ecclesia utraque etiam in divinis officiis utitur. GRIAL.

CAP. XLVIII. N. 1. *Dicens rursus.* Ita Alborn. Cod. Grialius cum aliis omittit rursus. Verba Proverbiorum sunt: *Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem, immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. Et vers. 5: Venite, comedite panem meum.* AREV.

CAP. XLIX. N. 1. *Spiritus sancti gestabat imaginem.* Ambr.: *Candelabra vero dona Spiritus sancti sunt, quae in Ecclesiis lucent intelligentibus, per eum super quem requiescit spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et spiritus timoris Domini.* Hier., ad Zachar. IV: *Candelabrum (inquit) solidum aureum Hebraei, legem, id*

ctoria, quæ in Isaia forcipes nuncupantur (*Isai. vi, 6*).

2. Et hæc quidam duo Testamenta interpretati sunt, quibus peccata purgantur, quæque inter se Spiritus sancti unione sociantur. Extra velum autem testimonii, quod oppansum est, candelabrum ardere præcipitur, quia sine ullo Veteris Testamenti velamine Spiritus sancti jam veritas fulget.

4. Oleum vero, quod de arboribus olivarum sumendum Dominus præcipit, eandem gratiam Spiritus sancti ostendit, habentem in se pacem et misericordiam per Salvatoris adventum; uode in cordibus nostris lumen veritatis accenditur.

#### CAPUT L.

##### *De tabernaculo.*

1. Sequitur nunc figura tabernaculi, quod, jubente Domino, Moyses fabricare jubetur. Tabernaculum hoc per allegoriam Ecclesia est in hujus vitæ eremo constituta, de qua Psalmista ait: *Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die malorum (Psalm. xxvi, 5)*.

2. Variis itaque speciebus tabernaculum instruitur, partim pretiosis, partim vilioribus; per quod monstratur alios sanctos, alios peccatores esse in Ecclesia. Fideles autem omnes intra corpus Ecclesiæ constitutos, infideles vero extra sinum collocatos.

#### CAPUT LI.

##### *De columnis et earum basibus.*

1. Ipsum autem tabernaculum cum in typo Ecclesiæ fieret, columnas ei quatuor fundi argenteas Dominus jussit. Columnæ istæ quatuor Evangelistæ sancti sunt, fidei firmitate fundati. Argentæ autem **397** dicuntur propter divini eloquii claritatem.

2. Harum columnarum bases prophetæ sunt, qui suo gestamine structuram portant Ecclesiæ; supra fundamentum enim prophetarum evangelistæ collocant Ecclesiam, eorumque auctoritate evangelicam fidem confirmant. Caput autem columnarum aureum ille est, de quo dicit Apostolus quia caput viri Christus.

#### CAPUT LII.

##### *De tabulis deauratis.*

1. Interim et tabulas deauratas erigi præcipit, et fundi earum bases argenteas jubet. Quid enim per tabulas, nisi doctores et apostoli, extensa in mundum prædicatione dilatati? Quid per bases argenteas, nisi, ut prædictum est, prophetæ signantur, qui superimpositas tabulas ipsi firmi ac fusiles sustinent?

2. Quia apostolorum et doctorum vita, dum eorum

*est, vovov interpretantur. Lampadem autem, id est, flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem, Christum, qui caput legis sit, et omnem mundum illuminet. Septem lucernas super candelabrum, septem gratias Spiritus sancti. Hæc quidem de Hebræorum sensu se dicere profitetur. Ipse vero de ecclesiasticorum virorum commentariis subdit: Candelabrum aureum de auro purissimo Ecclesiam intelligunt, quæ in Scripturis sanctis sensum ac mentem magis quam verba perquirat. GRIAL.*

*Ibid. Isaïas, loc. cit.: Et volavit ad me unus de seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari. AREV.*

2. Grialius aliquando scribit *obvansum*, aliquando

**A** prædicatione instruitur, eorum auctoritate solidatur. Unde conjunctæ bases binæ singulis tabulis supponuntur, quia dum prophetæ sancti in verbis suis de Mediatoris incarnatione concordant, subsequentes prædicatores Ecclesiæ indubitanter ædificant. Et cum in semetipsis non discrepant, illos in se robustius firmant.

3. Quod autem argenteas ait bases, et tabulas deauratas, ostendit præcepta apostolorum longe clariora esse quam prophetarum. Tentoria autem, quæ ansulis assuta, et circulis suspensa atque innexa funibus ad modum cortinarum viginti et octo in longum atque in latum quatuor cubitis distenduntur, reliqua credentium plebs intelligitur, quæ hæret et pendet in funibus fidei. Funis autem triplex non rumpitur, quæ est Trinitatis fides, ex qua dependet et per quam sustinetur omnis Ecclesia.

4. Quod autem viginti et octo cubitorum in longum distenduntur, et in latum quatuor cortinæ unius mensuræ, inserta lex **398** Evangelio designatur. Septenarius namque numerus legem significare solet propter multa septenarii numeri sacramenta. Qui consociatus ad Evangelia quatuor, quater septem consequenter vigesimum octavum numerum faciunt.

#### CAPUT LIII.

##### *De decem cortinis.*

1. Decem autem cortinæ fiunt, ut integrum perfectionis numerum teneant, et legis decalogum significant; qui tamen quinquagenis aureis circulis sibi met connectuntur, quia omnes fideles per donum Spiritus sancti fidei et charitatis vinculo sociantur. Quinquagenarius enim numerus ad Spiritum pertinet sanctum. Unde et quinquagesimo die post pascha descendit de coelo Spiritus sanctus.

#### CAPUT LIV.

##### *De undecim velis cilicinis.*

1. Quod vero undecim vela cilicina fieri præcipiuntur, in cilicio peccatum ostenditur, propter hædos ad levam positos. Quoniam ergo superius in decem cortinis sanctos perfectionem legis tenentes ostendebat, profecto undenarius ciliciorum numerus, quoniam transgreditur denarium, transgressores legis, hoc est, peccatores in Ecclesia futuros significat. Sed tamen et ipsa saga cilicina quinquagenis ansulis **D** copulantur propter pœnitentiæ signum et spem remissionis peccatorum per indulgentiam.

*oppansum, quod magis usitatum est. AREV.*

*CAP. LIII. N. 2. Unde conjunctæ bases binæ significant, ex Orig., hom. 9 in cap. xxviii. GRIAL.*

3. Alborn.: *Quod autem argenteas ait bases, sed tabulas deauratas. Quod elegantius videtur. AREV.*

*Ibid. Alb.: Non facile rumpitur, et ex originali indicatur derumpitur, pro quo alii Mss. dirumpitur. Verba Ecclesiastæ sunt: Funiculus triplex difficile rumpitur. Grialius, per quem sustinetur. AREV.*

4. Alii, qui cum sociatur. Sed plerique, qui consociatus, ut sit nominativus pro ablativo absoluto. AREV.

*CAP. LIV. N. 1. Quod vero, usque ad remissionis est, verba Aug., xv de Civit., cap. 20. GRIAL.*

2. Unde et quinquagesimus psalmus veniæ et remissionis est. Possunt quidem et hæc tentoria cilicina (quibus tabernaculum tegitur, et pluvias, et ventos, et turbines tolerant) grossæ hominum mentes accipi, quæ aliquando in Ecclesia occulto Dei iudicio, quamvis duræ sint, præferuntur.

**399** 3. Unde et bene sequenter pelles arietum ibi subiecit, ut per arietes duces præpositosque Ecclesiarum ostenderet. Qui, quia deservire curis temporalibus non timent, oportet ut tentationum ventos et pluvias de hujus mundi contrarietatibus portent, ut qui intra Ecclesiam spiritualiter, quasi byssus, et hyacinthus, et purpura fulgent, securi interius resplendeant, dum præpositi et rectores eorum contra procellas et turbines sæculi foris laborant.

#### CAPUT LV.

##### *De oppanso velo in medio tabernaculi.*

1. Quod verò in medio tabernaculi velum extenditur, et exterior pars ab interiore separatur, illud significat, quod nunc populis Ecclesiæ, quæ promissa sunt, velut oppansa, quousque revelentur, videre non liceat. Sic enim et Apostolus ait: *Nunc videmus per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (I Cor. xiii). Quandiu igitur in hoc mundo sumus, tanquam per speculum veritatem videmus, positi quasi in sancta, nondum pervenientes ad sancta sanctorum.

2. Sancta enim possunt esse ea quæ in præsentis sæculo habere sancta conversatio potest. Sancta vero sanctorum, in quæ semel tantummodo intratur, ad cælum est transitus, ubi est propitiatorium et cherubim, ubi et mundicordibus apparere poterit Deus. In qua tamen conversatione constituti non sine adiutorio Spiritus sancti consistimus. Habemus enim ex uno Spiritus sancti fonte septem lucernas, quæ illuminent populum Ecclesiæ, id est, septemplex Domini gratiam missam in universum orbem terrarum, quæ populos Ecclesiæ fulgore Spiritus sancti diversa charismatum claritate illustrat.

3. Potest quidem hoc oppansum velum, quod partem tabernaculi interioris occultabat, ne prospicerentur illuc reposita, tempus illud significare quod fuit sub lege. Quia ea quæ lex et prophetæ cecinerunt occulta erant, et interjecto velamine videri non poterant.

**400** 4. Sed posteaquam Christus adveniens tempore passionis velum illud a summo usque deorsum dirupit, omnia illa quæ antea erant occulta, per Domini passionem ad nostram fidem sunt revelata, dicente Apostolo: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: quia Spiritus omnia scrutatur, et ea quæ sunt alta Dei* (I Cor. ii, 10).

2. *Grossæ hominum mentes.* Ita Grialius cum aliis Editis. Sed fortasse melius est cum Alborn., *crasæ hominum mentes.* Pro *duræ sint* Grialius edidit *duræ sunt.* In Alb., *dura sunt.* Alii, *hominum mentes, qui... duri sint.* AREV.

Car. xv, N. 2. Alii, *ubi et mundis corde.* Sed *mundicordibus* probum est ex dictis ad cap. 25, in Genesim, num. 10. AREV.

4. *Vulgata: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam*

#### CAPUT LVI.

##### *De diversis donariis ad constructionem tabernaculi.*

1. Offeruntur autem uno studio et tamen diversa donaria ad constructionem tabernaculi, juxta quod scriptum est: *Aurum, argentum, æs, lapides pretiosi.* Tum præterea byssum, coccum, hyacinthum, et purpuram, pelles arietum rubricatas, et pelles hyacinthinas, sed et ligna imputribilia, pilos quoque caprarum ad constructionem tabernaculi.

2. Sed et quidquid in cultum et ad vestes sanctas necessarium erat viri cum mulieribus præbuerunt, armillas, et inaures, et annulos, et dextralia, omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Si quis habuit hyacinthum, purpuram, coccum bis tinctum, byssum, et pilos caprarum.

**B** 3. Figura itaque prioris tabernaculi Ecclesiæ typus est. Per hæc itaque munera significantur meritorum dona, quibus ornatur Ecclesia: fides ejus auro comparatur, sermo prædicationis argento. Quod vero quæ in ornamento, sive tabernaculo necessaria sunt, viri cum mulieribus præbent, hoc significat quia intra Ecclesiam virtutes fortium, quæ per viros exprimuntur, et exigua opera infirmorum, quæ per mulieres intimantur, omnia locum inveniunt, et ad usus sanctæ ædificationis accipiuntur.

4. Collatio vero ipsa non fit necessitate, sed sponte, quia fides spontanea est. Nam per armillas, quæ lacertos astringunt, præpositorum valde laborantium opera demonstrantur. Per inaures subditorum obedientia exprimitur. Per annulos signaculum secretorum ostenditur.

**401** 5. Unde et quædam minus intelligentibus occultantes, quasi sub signaculo recondunt doctores, ne indignis quibusque Dei sacramenta credantur. Unde et justus lætatur, et dicit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (Psalm. cxviii, 11). Porro per dextralia opera bona et dextra commemorantur.

6. Per vas aureum in donaria Domini separatum divinitatis intelligentia accipitur, quæ tanto ab inferiorum amore disjungitur quanto ad sola quæ æterna sunt amanda sublevatur. Porro per hyacinthum spes cœlestium præmiorum ostenditur. Per purpuram cruor ac tolerantia passionum amore regni perpetui exhibita declaratur. Per bis tinctum coccum charitas demonstratur, quæ pro perfectione sui bis tingitur, quia Dei et proximi dilectione decoratur.

7. Per byssum immaculata carnis incorruptio, et splendidissimus sanctimonie candor ostenditur; byssus enim linum est candidum. Per pilos autem caprarum, ex quibus ciliciorum asperitas texitur, *profunda Dei.* AREV.

CAP. LVI. N. 2. *Sed et quidquid in cultum, usque ad irrigatus,* Greg. sunt verba, xxx Moral., cap. 6. Vid. etiam Orig., hom. 13 in c. xxv. GRIAL.

5. Cod. Alb.: *Porro per dextralia bonæ operationis ornamenta, sive opera bona.* AREV.

6. Grialius, *amando sublevatur;* et ita alii Editi. Sed genuinum videtur quod cum Ms. Alborn. tenet, *amanda sublevatur.* AREV.

dura pœnitentiæ afflictio designatur. Dum igitur alii per armillas et annulos forte magisterium exercent, alii per inares et dextralia devotam audiendi obedientiam rectamque operationem exhibent; alii per vas aureum præclaram subtilioremque Dei intelligentiam tenent; alii per hyacinthum, purpuram et coccum audita cœlestia sperare, credere, amare non desinunt, etiam quæ adhuc subtiliori intellectu minime cognoscunt; alii per byssum incorruptionem carnis offerunt; alii per caprarum pilos deplorant aspere quod libenter admiserunt.

8. Simul ex tanta diversitate operum unum conficitur tabernaculum: sicut ex diverso pulvere unus compingitur globus terræ, infusione Spiritus sancti rigatus. Jam porro ligna Sethim impuribilia omnes sancti intelliguntur mente et corpore incorrupti, neque cum sæculo pereuntes, sed permanentes æterni. Lapides quoque pretiosi, confessores, apostoli, sacerdotes, omnesque justii.

9. Quos etiam lapides vivos beatus Petrus apostolus dicit: *Ut sitis*, inquit, *lapides vivi, cœdificati in templo Dei (I Petr. II, 5)*. Hæc igitur 402 offeruntur omnia in tabernaculo Dei, ut nullus desperet salutem. Offert super hæc et alius aurum, id est, sensum, et alius argentum, id est, eloquium, alius vocem æris. Sicque sunt multa in tabernaculo, mensa scilicet, et candelabrum, altare, columnæ, bases, tabulæ, crateres, scyphi, thuribula, phialæ, mortariola, emunctoria, paxilli, tentoria, quibus diversitatibus tota illa tabernaculi, id est, Ecclesiæ pulchritudo distinguitur.

10. Nam tabernaculum Ecclesia est, in qua est mensa, id est, unitas fidei, vel certe Scriptura sacra, qua universi fideles spirituali cibo pascuntur. Candelabrum quoque cum septem lucernis Christus est cum septem Ecclesiis. Emunctoria quoque ejus, hoc est, geminum Testamentum. Et columnæ, doctores sancti, fidei firmitate solidati. Necnon et bases, id est, prophetæ suo fundamine structuram gestantes Ecclesiæ:

11. Ibi etiam et tabulæ, apostoli prædicationis latitudine dilatati. Sive tentoria, præpositi, videlicet, et prædicatores, qui exterius laborant contra hujus sæculi turbines. Sunt ibi et crateres, id est, distributiones donorum. Sunt et paxilli, hoc est, principes Ecclesiæ, quibus pendent omnia genera populorum, quasi vasorum; scyphi quoque, doctrinæ eloquia, sive sensus.

12. Necnon et thuribula, virtutes scilicet operum bonorum, vel orationes sanctorum, quibus odor suavitatis ascendit ad Dominum. Phialæ quoque, apostoli et doctores pleni vitalibus aquis. Ibi lilia, virginitatis candor, sive mortariola, laborum passio-

9. In Vulgata: *Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis.* AREV.

CAP. LVII. Num. 1. Vulg.: *Qui semper triumphat... odorem notitiæ suæ.* AREV.

CAP. LVIII. N. 1. Ostendi in Prudent., pag. 129, *incensum* vocem esse antiquissimam pro thure, aut misto quodam ex diversis odorum generibus. AREV.

numque tolerantia, quibus mortificantur membra pœnitentium, et hæc quidem species dispensationeque donorum sunt divisæ per Spiritum sanctum fidelibus, ut in singulis distributionibus perfectum Christi tabernaculum construat, in quibus habitet Deus in medio sanctorum.

#### CAPUT LVII.

*De unguento quo perungitur tabernaculum:*

1. Porro unguentum quo perungitur tabernaculum chrisma est, quo ungitur populus fidelis in Ecclesia, in quibus divinitas 403 tanquam in tabernaculo habitat. Potest quidem intelligi hoc unguentum etiam virtutes sanctorum, sive odor justitiæ longe lateque diffusus. De quo dicit Apostolus: *Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo Jesu, et odorem justitiæ suæ manifestat per nos in omni loco (II Cor. II, 14)*.

#### CAPUT LVIII.

*De incenso composito.*

1. Incensum autem, quod ex quatuor odoratissimis generibus in maximam subtilitatem comminutis, id est, stacte, onyche, galbano, et thure componitur (*Prud., p. 129*), hæc in forma orationum fidelium constituta esse, beati Joannis Apocalypsis ostendit. Et illi quidem viginti quatuor seniores procidunt ante Agnum, habentes singuli citharas, et phialas aureas plenas incenso, quæ sunt orationes sanctorum (*Apoc. v*).

2. Quanquam et speciem quatuor elementorum horum quatuor odorum naturæ significare videantur, ut thus, quod perlucidum est, aeri comparetur, stacte vero aquis, galbanus et onyx terræ atque igni, ut per hæc omnium quæ in cœlo, et infra cœlum, et in terra, et in aquis sunt, placitum Deo incensum sit hic creaturæ laudis oratio.

3. Sanguis autem ille, quo Moyses populum aspergit ac purificat, et tabernaculum Testamenti, et omnia quæ in eo erant, dicens: *Sanguis hic, sanguis Testamenti*, mirifice sanguinem Domini Jesu prædicare monstratur, quo omnium credentium corda purgantur, quo fides Ecclesiæ signatur, quo omnis populus Ecclesiæ, id est, corpus omne tabernaculi sanctificatur, dicente Domino discipulis: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur (Matth. xxvi)*, ad implendum in veritate id quod per Moysen fuerat ostensum in imagine.

#### 404 CAPUT LIX.

*De veste pontificis.*

1. Jam nunc indumenta pontificis quæ sint, quæque potius significant, demonstrandum est. Sacerdos autem Aaron illum significat, ad quem dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psal. cix, 4)*. Vestis ejusdem sacerdotis Ec-

*Ibid.* Pro hoc in loco positum est adverbium *hic*; sed alii legunt *hæc*. AREV.

2. Grialius, *stactes vero aquis*. AREV.

3. Quo omnis populus, etc. Alb., *quo omne corpus tabernaculi, id est, omnis populus Christi sanctificatur*. AREV.



clesia est, de qua dicit Apostolus : *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam (Ephes. v, 27).*

2. Quatuor colores, ex quibus vestis ejus contextitur, meritorum est diversitas, quæ intra sanctam Ecclesiam in Christi corpore rutilat. Poderem autem illam, id est, sacerdotalem lineam, incarnationem Christi accipimus, quæ de terra est, et significatur in pedibus. Linum enim de terra exoritur. Cidarim super caput ejus, et auream laminam, splendorem divinitatis intelligimus, ut unus atque idem secundum hominem podere, secundum Deum cidari ornatus esse videatur.

3. Feminalia vero illa quibus induitur castitatem corporis Christi et integritatem ostendunt. Cingulum vero illud, quo sacerdotale pectus astringitur, chorus sanctorum vel concordia figuratur, qui in unitate fidei Christi amplectuntur. Tunica autem illa talaris, a capite usque ad plantas demissa, eadem est Ecclesia Christi, usque ad finem temporum permansura.

4. Hæc vestis fit tota hyacinthina. Hyacinthus enim aereo colore resplendet : scilicet ut omnis Ecclesia quæ sursum sunt sapiat, et tota ad amorem cœlestium surgat. Mala autem Punica in inferioribus posita, ejusdem Ecclesiæ unitatem declarant. Nam sicut in malo Punico sub unico exterius cortice multa interius grana muniuntur, sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritorum tenet.

5. Tintinnabula autem inter mala grana consonantia intelliguntur **405** prophetæ, et doctores sancti, in medio Ecclesiæ collocati, quorum lingua, doctrinæ scientia resonans, tangit utrasque acies tintinnabuli, id est, partes legis et Evangelii. Hæc autem tintinnabula in extremo vestimento sunt posita, idcirco ut de fine mundi et de vita futura disputantes nunquam sileant. Superhumeralis autem pallium Salvatoris insinuat potestatem et regnum, sicut scriptum est : *Principatus ejus super humeros ejus (Isai. ix, 6).*

6. Duo quoque lapides smaragdini, in superhumerali ad dextram et lævam positi, duo sunt populi : gentilis dexter ; et Judæus, qui fuit aliquando dexter, sinister ; habentes in se sculpta nomina duodecim patriarcharum, id est, ad imitanda vitæ exempla sanctorum apostolorum.

7. Alii eosdem duos lapides duo Testamenta dixerunt, sive litteram et spiritum, in quibus tenentur legis universa mysteria : in dextra spiritus, in læva littera. Rationale vero pectori superpositum, quaternario lapidum distinctum ordine, sermonem figurat

CAP. LIX. N. 3. Cod. Florent. 1 : *Ecclesia Christi a principio mundi usque ad finem, etc.* AREV.

4. *Mala autem Punica, usque ad meritorum tenet, Greg. , Past. II p., c. 4, et I Registr., epist. 24. GRIAL.*

5. *Hæc autem tintinnabula, usque ad nunquam sileant, Origen., hom. 9 in c. xxviii. GRIAL.*

*Ibid. Vulgata : Et factus est principatus super humerum ejus. Cod. Alb., potestas ; alii, imperium, pro*

evangelicum, qui quadruplicato ordine veritatem fidei nobis et doctrinam Trinitatis exponit.

8. Cui convenit in gemmis apostolicus sermo, tam virtute quam numero. Hoc autem rationale duplex est, quia evangelicæ doctrinæ scientia aperta est et abscondita, simplex et mystica. Item idem sacerdos Christus non incongrue interpretatur in membris suis, et maxime in pontifice, qui moratur in sanctis, et offert victimam pro populo carnem immaculati Agni sacro ore conficiens.

9. Primo enim quod in Aaron pectore rationale iudicii vittis ligantibus imprimitur, significat ut sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat. In quo etiam rationali duodecim lapides vigilanter adjunguntur, ut duodecim patriarcharum nomina describantur. Ascriptos etenim sanctos patres semper in pectore ferre debet, quorum exempla imitari non cesset.

10. Et quod in utroque humero sacerdos velamine superhumerali astringitur, ut contra adversa ac prospera virtutum semper **406** ornamento muniat. Et quod superhumeralis ex auro, et hyacintho, et purpura, et bis tincto cocco, et torta fieri bysso præcipitur, quanta sacerdos clarescere virtutum diversitate debeat demonstratur. In sacerdotis quippe habitu aurum fulget, dum intellectu sapientiæ emicat. Cui hyacinthus, quia aereo colore resplendet, adjungitur, scilicet, ut omne quod tractat ad amorem cœlestium surgat.

11. Huic admiscetur regalis purpura, ut suggestiones vitiorum, veluti ex potestate regia, comprimat. Coccus quoque bis tinctus ipsi superhumerali adjungitur, ut ante interni iudicis oculos omnia virtutum bona ex charitate decorentur.

12. Quæ charitas, quia in dilectione Dei et proximi pendet, quasi ex duplici tinctura refulget. Cui bis tincto cocco torta byssus adjungitur ; de terra enim byssus nitenti specie oritur, per quod candens nitor et munditia corporalis castitatis designatur. Quæ videlicet torta pulchritudini superhumerali innectitur, quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro affligitur.

13. Siquidem et balteo præcingitur, per quod renum incentiva et luxuriæ libidinum restringantur. Tabernaculum autem sacerdos ingrediens in tunica tintinnabulis ambitur, ut videlicet voces prædicationis habeat, ne superni inspectoris iudicium ex silentio offendat. Mala quoque Punica tintinnabulis conjunguntur, ut per ejus doctrinam unitas fidei designetur.

14. Quod autem in primam partem tabernaculi principatus. AREV.

6. Alborn. : *Id est, admirandum vitæ exemplum sanctorum apostolorum.* AREV.

9. *Primo enim quod Aaron, usque ad unitas fidei designetur, ex Greg., lib. I Registr., epist. 24. GRIAL.*

12. *Cod. Flor. 1 : Per quod candens decore munditiæ corporalis castitas designatur, Quæ videlicet, etc. AREV.*

quotidie sacerdos ad immolandas hostias introibat, instantia nobis quotidiana præcipitur, ut ab hoc loco, ubi populus Dei cœlestibus vocibus eruditur, nunquam abscedamus, sed quotidie confessionis et laudis spirituale sacrificium offeramus, id est, humilitatem animarum nostrarum, quæ sunt veræ hostiæ, sicut scriptum est : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus (Psalm. L).*

15. Illud autem quod semel in anno pontifex, relicto populo, ingrediebatur in sancta sanctorum, ubi erat propitiatorium, significat Dominum nostrum Je-

A sum pontificem, qui in carne positus, **407** per totum annum erat cum populo, annum videlicet illum, de quo dicit ipse : *Evangelizare pauperibus misit me, et vocare annum Domini acceptum, et diem propitiationis (Luc. iv).*

16. Iste ergo semel in anno in die propitiationis intrat in sancta sanctorum, id est, completa dispensatione, penetravit cœlos, intrans ad Patrem, ut eum propitium humano generi faciat, et exoret pro omnibus in se credentibus.

## IN LEVITICUM.

### 408 CAPUT PRIMUM.

#### *De figuris hostiarum.*

1. Sequens Leviticus liber hostiarum diversitates exsequitur, quarum typus imaginem passionis Christi præferebat. Nam postquam ipse oblatus est, omnes illæ hostiæ ces-averunt, quæ in typo, vel umbra ejusdem præcesserant, præfigurantes illud sacrificium quod unus et verus sacerdos obtulit, mediator Dei et hominum : cujus sacrificii promissivas figuras in victimis animalium celebrare ante oportebat propter emundationem futuram carnis et sanguinis; per quam unam victimam fieret remissio peccatorum, de carne et sanguine contractorum, quæ regnum Dei non possidebunt, quia eadem substantia corporalis in cœlestem commutabitur qualitatem.

2. Ipse enim in vitulo propter virtutem crucis offerebatur; ipse in agno propter innocentiam, in ariete propter principatum, in hirco propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum; idem in turture et columba propter Deum et hominem, quia mediator Dei et hominum in duarum substantiarum conjunctione ostendebatur. Porro in simi-agnis conspersione credentium per aquam baptismatis collectam Ecclesiam, quæ corpus est Christi, perspicue demonstrabat.

**409** 3. Nos autem moraliter munus Deo offerimus vitulum, cum carnis superbiam vincimus; agnum, cum irrationabiles motus et insipientes corrigimus; hædum, dum lasciviam superamus; columbam, dum simplicitatem mentis retinemus; turturam, dum carnis servamus castitatem; panes azymos, dum non in fermento malitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis ambulamus (*1 Cor. v*).

CAP. I. N. 1. Alb. : *Cujus sacrificii promissi varias figuras. AREV.*

2. Alb. : *Collecta Ecclesia, quæ corpus est Christi, perspicue demonstrabat. AREV.*

3. Nos autem, usque ad ambulamus, verba sunt Orig., c. 1, hom. 2. GRIAL.

CAP. II. N. 1. Totum caput ex xxii contr. Faust., cap. 17. GRIAL.

*Ibid. Sacrandos.* Ita mss. o. *Congregandos*, Bed. et Impr. *Consecrandos*, August. GRIAL.

### B

### CAPUT II.

#### *De igne sacrificii.*

1. Ignis autem in sacrificio figuraliter id significabat, velut absorbens mortem in victoria. In eo autem populo hæc rite celebrata sunt, cujus regnum et sacerdotium prophetia erat venturi regis et sacerdotis, ad regendos et sacrandos fideles in omnibus gentibus, et introducendos in regnum cœlorum et angelorum sacrarium ad vitam æternam.

2. Hujus itaque veri sacrificii sicut religiosa prædicamenta Hebræi celebraverunt, ita sacrilega imitamenta pagani, quia quæ immolant gentes, ut ait Apostolus, dæmonis immolant, et non Deo. Antiqua enim res est prænuntiativa immolatio sanguinis, futuram passionem Mediatoris ab initio generis humani testificans. Hanc enim primus Abel obtulisse in sacris litteris invenitur.

### CAPUT III.

#### *Quod mel in Dei sacrificio non offertur.*

1. Quod autem mel in Dei sacrificio non offertur, indicat apud Deum nihil voluptuosum, nihil suave hujus mundi placere, nihilque, **410** quod non habeat mordacis aliquid veritatis. Unde et pascha cum amaritudinibus manducatur (*Exod. xii*).

### CAPUT IV.

#### *Quod sal in omnibus sacrificiis admiscetur.*

1. E contrario admisceri in omnibus sacrificiis sal jubetur, scilicet, ut omnia quæ in Christi honorem offerimus, sal rationis ac discretionis semper accipiant.

### CAPUT V.

#### *Quod in sacrificio oleum offertur.*

1. Quod vero in sacrificio oleum offerebatur, significat ut quidquid ad cultum Christi et devotionem sanctorum impendimus, totum hilariter facia-

*Ibid. Sacrarium.* Ex Aug. et Bed. Al., *sacrorum*, mendose. GRIAL.

*Ibid.* In nota Grialii erat *ad sacrarium*, mendose, ut puto; nam in textu recte est *sacrarium sine ad*. AREV.

2. *Religiosa prædicamenta.* Ex Aug. Al., *religiosa sacramenta*. GRIAL.

*Ibid. Sacrilegia imitamenta.* Ex Aug. et Bed. Al.: *Imitati sunt pagani*. GRIAL.

### D

mus, nihil, ut ait Apostolus, ex tristitia, aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix). Oleum enim hilaritatem significat, sicut scriptum est: *Ut exhilaret faciem in oleo* (Psalm. ciii).

## CAPUT VI.

*De quatuor generibus principalium oblationum.*

1. In exordio autem Levitici quatuor genera principalium oblationum describuntur, quæ in odorem suavitatis Domino offerri jubentur, id est, primum vitulus de armentis sine macula; secundum agnus de ovibus; tertium turtur et columba; quartum simlago conspersa, azyma oleo uncta, clibano cocta. Reliqua autem sacrificia pro qualitatibus causarum in persona populi offerebantur.

2. Primum itaque sacrificium, id est, vitulus ex armentis, Christum demonstrat, ex patriarcharum progenie descendentem. Hic aratro crucis suæ terram carnis nostræ perdomuit, atque Spiritus sancti semine virtutum frugem ditavit. Iste vitulus sine macula est, quia sine peccato ad passionem ducitur. Offeritur autem non **411** in tabernaculo, sed ad ostium ejus, quia extra castra passus est Christus. Per filios autem Aaron sacerdotis offeritur sanguis ejus.

3. Quod de Anna et Caipha intelligitur, qui, consilium facientes, effuderunt sanguinem Christi. Secunda hostia, de ovibus agnus oblatus, idem Christus propter innocentiam figuratur. Hic est enim agnus qui apud Isaiam in sacrificium adducitur (Isai. LIII), et a Joanne omnibus demonstratur, dicente: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i). Bene ergo in sacrificio agnus offeritur, ut innocentiae et passionis Christi figura demonstraretur. Bene et hædus, quia per ejus mortem auctor peccati diabolus agnoscitur jugulatus.

4. Tertium sacrificium dicitur turtur et columba. Turturem carnem Christi esse manifestum est, Salomone dicente: *Speciosæ genæ tuæ, sicut turturis* (Cant. i). Columbam Spiritus sancti figuram habere declarat Joannes Baptista dicens: *Super quem videris Spiritum descendentem, sicut columbam, hic est Filius meus* (Joan. i, 32, 33). Ac per hoc turturem et columbam, id est, carnem Christi Spiritui sancto sociatam per mysterium passionis sacrificium Deo in odorem suavitatis accipimus. Ista tria sacrificia offert homo, id est, Christus Jesus.

5. Quartum autem anima offert, id est, Ecclesia offert sacrificium de simila. Simila Ecclesiae catholicae figuram prænuntiat, quæ ex convenientibus membris, quasi simila, ex multis credentium granis collecta est, et legis et Evangeliorum mola in littera et spiritu separata, per aquam baptismatis adunata, chrismatis oleo peruncta, sancti Spiritus igne soli-

CAP. VI. N. 4. Flor. ms. 1: *Tertium ex persona Patris sacrificium. Et paulo post: Spiritui sancto sociatam ex persona Patris per mysterium, etc.* AREV.

CAP. VII. N. 1. Totum caput e Greg., xxxii Moral., c. 4. GRIAL.

3. *Nisi activæ vitæ innocentia.* Ita Cod. Alb., et ita

A data, et per humilitatem spiritus Deo hostia placens effecta. Hæ sunt quatuor oblationes, quadriformem Christi et Ecclesiae habitum demonstrantes.

## CAPUT VII.

*De sacrificio ejus qui sacramentum protulit, et oblivione transcendit.*

1. De eo autem qui juramentum protulit, ut vel male, vel bene **412** quid faceret, atque hoc ipsum oblivione transcendit, dicitur: *Offerat agnam de gregibus, sive capram, orabitque pro eo sacerdos et pro peccato ejus. Sin autem non poterit offerre pecus, offerat duos turtures, aut duos pullos columbarum: unum pro peccato, et alterum in holocaustum.* Juramentum utique proferre est voto nos divinæ servitutis alligare, et cum bona opera promittimus, bene nos facere spondemus.

2. Cum vero abstinentiam cruciatumque carnis nostræ vovemus, male ad præsens nos nobis facere juramus. Sed quia nullus in hac vita ita perfectus est, ut quamlibet Deo devotus sit, inter ipsa quantumcumque pia vota non peccet, pro peccato agna offerri de gregibus, sive capra præcipitur.

3. Quid enim per agnam, nisi activæ vitæ innocentia? quid per captam, quæ in summis extremisque sæpe pendens rupibus pascitur, nisi contemplativa vita significatur? Qui ergo se conspicit promissa hæc, et proposita non implere, in sacrificium Dei se studiosius debet, vel innocentia boni operis, vel sublimi pastu contemplationis accingere.

C 4. Et bene agna de gregibus, capra vero offerri de gregibus non jubetur, quia activa vita multorum est, contemplativa paucorum. Et cum hæc agimus quæ multos agere et egisse conspicimus, quasi agnam de gregibus damus. Sed cum offerentis virtus ad agnam capramque non sufficit, in remedio poenitentis adjungitur, ut duo columbarum pulli, vel duo turtures offerantur.

5. Scimus quia columbarum pulli, vel turtures pro cantu gemitus habent. Quid ergo per duos columbarum pullos, vel duos turtures, nisi duplex poenitentiae nostræ gemitus designatur? ut cum ad offerenda bona opera non assurgimus, nosmetipsos dupliciter defleamus, quia et recta non fecimus, et prava operati sumus.

D 6. Unde et unus turtur pro peccato, alter vero offerri in holocaustum jubetur. Holocaustum namque *totum incensum* dicitur. Unum ergo turturem pro peccato offerimus, cum pro culpa gemitam **413** damus. De altero vero holocaustum facimus, cum pro eo quod bona negleximus, nosmetipsos funditus succedentes igne doloris ardemus.

exigit sensus. Mendosum quippe videtur apud Grialium, et alios impressos eo antiquiores, *nisi activæ vitæ innocentiam.* AREV.

4. Alb.: *Duo columbarum pulli, aut duo turturis.* AREV.

## CAPUT VIII.

*De filiis Aaron extinctis.*

1. Filii autem Aaron, qui, imponentes altari ignem alienum, igne divino exusti sunt, illos significaverunt qui, Dei traditione contempta, alienas doctrinas appetunt, et magisteria humanæ institutionis inducunt. Quos increpat Dominus et objurgat in Evangelio, dicens: *Rejecistis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuat.*

2. Videtur et ignem alienum incendere, quisquis, eorporeæ vel sæcularis alicujus cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens, audet altaribus Domini appropinquare. Quæ non recipiunt, nisi illius ignis accensionem de quo ait Dominus: *Ignem veni mittere in terram.* Hoc igne nos Dominus Jesus semper incendat, ut illuminemur in sensibus, ne flagremus in vitiis.

## CAPUT IX.

*De discretionem ciborum.*

1. Nunc autem de discretionem ciborum subjiciendum est, ubi lex de mundis et immundis loquens, quædam animalia ad esum, quasi munda, concessit; quædam vero interdixit, quasi non munda. Primum enim sciendum est, quidquid a Deo creatum est, mundum esse, in ipsa institutionis auctoritate purgatum, et non esse culpandum, ne in Creatorem culpa revocetur.

2. Deinde ad hoc filiis Israel legem datam, ut per illam proficerent, et redirent ad mores quos, cum ante a patribus accepissent, in Ægypto propter consuetudinem barbaræ gentis perreperant. Ergo, ut homines emendarentur, pecora culpata sunt, **414** scilicet, ut homines qui eadem vitia habebant æquales pecoribus existimentur.

3. Nam in animalibus mores pinguntur humani, et actus, et voluntates, ex quibus ipsi sunt mundi vel immundi. Hæc itaque munda esse dicit. *Omne, inquit, quod habet divisam ungulam, et ruminat, in pecoribus comedetis.* Quod cum diceret, non pecora, sed mores hominum discernebat. Denique hi homines mundi sunt qui ruminant, qui in ore semper portant, quasi cibum, divina præcepta.

4. Ii et ungulam findunt, quia duo Testamenta legis et Evangeliorum credentes, firmo gressu innocentiae justitiæque incedunt. Item Judæi ruminant quidem verba legis, sed ungulam non findunt: hoc est, quod nec duo Testamenta recipiunt, nec in Patrem Filiumque fidei suæ gressus statuunt. Propterea immundi habentur,

5. Hæretici quoque licet ungulam findant, in

CAP. IX. N. 1. De ciborum discretionem confer Patres apostolicos, Editionis Cotelerii tom. I, pag. 35, ac passim theologos. AREV.

6. Nam qui in piscibus, etc. Alb.: *Namque in piscibus squamis aspersa pro mundis habentur, hispidi, et hirsuti, et rigidi, et graviore mores hominum approbantur.* In infimo ejusdem Codicis Alb. hæc reperitur: *Isidorus in originali dicit sic: Namque in piscibus squamosis et compennulis, qui pro mundis habentur, hispidi, et hirci, et firmi in fide, ac graves mores hominum approbantur.* Existimo igitur, originale Isidori, quocum Codex Albornozianus collatus

A Patrem, et Filium credentes, et duo Testamenta recipientes, sed quia doctrinam veritatis in ore non ruminant, nihilominus et ipsi immundi sunt. Nam quod adjecit Scriptura dicens: *Ex omnibus quæ gignuntur in aquis, et habent pinnulas et squamas, hæc comedetis; quidquid autem pinnulas et squamas non habet, abominabile erit vobis.*

6. Nam qui in piscibus squamosi et cum pinnulis, pro mundis habentur, hispidi, et hirci, et fortes in fide, ac graves mores designantur hominum habente: pinnas contemplationis. Quæ autem sine his sunt, dicuntur immunda, in quibus leves, et lubrici, et infidi, et effeminati mores improbantur.

7. Quid autem sibi vult quod lex dicit: *Camelum non manducabis,* nisi quod de exemplo animalis vitam damnat informem, et criminibus tortuosam? Cum autem in cibum suum prohibet, **415** reprehendit cœnosam utique, et luteam, ac gaudentem vitiorum sordibus vitam. Et cum leporem accusat, deformatos utique in feminas viros damnat.

8. Quis autem corpus mustelæ cibum faciat? Sed furtum reprehendit. Quis lacertam? Sed odit vitæ incertam varietatem. Quis postremo stellione vesci possit, ut hoc lex magnopere prohiberet? Sed maculas mentium exsecratur. Quis accipitrem, aut milvum, aut aquilam? Sed odit raptos violento scelere viventes.

9. Quis vulturem? Sed exsecratur prædam de aliena morte quærentes. Sic et cum corvum prohibet, voluptates vel magnitudinem vitiorum vetat. Passerem quoque dum interdicit, intemperantiam coarguit. Quando noctuam, odit lucifugas vanitates. Quando charadriam et gersaulam, nimis lingue intemperantiam. Quando cygnum prohibet, cervicis altæ superbiam denotat. Quando vespertilionem, quærentes tenebris noctis similes errores.

10. Hæc ergo et his paria lex in animalibus exsecratur, quæ in illis non sunt criminosa, quia in hoc nata; sed in homine culpantur, quia contra naturam non ex institutione, sed ex errore quæsitæ sunt. Sed fuit tempus aliquando antiquum quo istæ umbræ vel figuræ exercendæ erant a populo, vel gerendæ, ut abstinendum esset a cibis quos institutio quidem commendaverat, sed lex interdixerat.

11. Verum jam finis legis Christus advenit, aperiens clausa legis, et obscura reserans, atque omnia sacramenta, quæ nobis texerat antiquitas figuris, magister insignis, et doctor cœlestis et institutor, reserata veritate patefecit. Sub quo dicitur: *Jam omnia munda mundis, inquinatis autem et infidelibus,*

fuit ab ipsomet, ut videtur, cardinali Albornozio, nihil aliud fuisse quam Codicem miræ vetustatis, qui fortasse a nonnullis credebatur originale sancti Isidori. AREV.

7. Cur prohibuerit Deus Judæis quædam animalia manducare, et quænam inde allegoriæ expromantur, vide Patres apostolicos cum notis Cotelerii, tom. I, pag. 50. AREV.

9. Alb. *Cum corvum prohibet, nigras vel impuras respuit voluntates, vel, etc.* Et mox, *lucifugas veritatis, pro lucifugas vanitates.* AREV.

nihil mundum, sed pollutæ sunt eorum et mens, et A conscientia.

12. Et alio loco : *Quidquid vobis appositum fuerit, manducate*; ex quibus constat, omnia ista jam suis benedictionibus reddita, quæ carnali populo fuerant pro moribus interdicta. Cavendum est autem ne quis licentiam istam putet in tantum esse permissam, **416** ut et immolata simulacris possit manducare; quantum enim ad creaturam Dei pertinet, omnia munda sunt; sed cum dæmonibus immolata fuerint, inquinata fiunt, unde et Apostolus ait : *Si quis autem vobis dixerit : Hoc immolatum est idolis, nolite manducare* (1 Cor. viii).

### CAPUT X.

#### De immunditia partuum.

1. Sequitur quæstio de immunditia partus et con- B tagione lepræ. Ait enim : *Mulierem quæ concepit semen, et peperit masculum, septem diebus esse immundam, octavo purificari.*

2. Quæ autem feminam peperit, his septem diebus in immunditia scribitur permanere. In talibus ergo quædam mysteria latentis arcani non est dubium contineri. Septimana enim hujus præsentis vitæ tempus videri potest, quia in septimana dierum consummatus est mundus. In quo donec sumus in carne positi, ad liquidum puri esse non possumus, nisi octava venerit dies, quod est futuri sæculi tempus.

3. In quo tamen purgandus est ille qui viriliter egit. Statim enim munda efficitur mater ejus, quæ genuit eum. Purgatam namque vitæ carnem ex resurrectione suscipiet. Qui nihil vero in se habuit C virile adversus peccatum, sed remissus, et effeminatus permanserit in actibus suis, iste nec in præsentis sæculi hebdomada, nec in futura purgabitur ad immunditia sua.

### CAPUT XI.

#### De lepris.

1. Locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens : *Homo in cujus carne et cute ortus fuerit diversus color, sive pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est, plaga lepræ, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad unumquemlibet filiorum ejus. Qui cum viderit **417** lepram in cute, et pilos in album mutatos colorem, plaga lepræ est, et ad arbitrium ejus separabitur.* Lepra doctrina est falsa.

2. Proinde leprosi non absurde intelliguntur hæ- D retici, qui, unitatem veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitentur erroris, veræque falsis admittent, sicut et lepra veris falsisque locis humana corpora variando commaculat.

3. Hujus scilicet lepræ invenimus legislatorem sex species in homine posuisse : primam capitis et barbæ, secundam calvitii et recalvationis, tertiam carnis et cutis, quartam cutis et corporis, et cicatricis albæ

12. Et alio loco, et cætera, usque ad finem capitis absunt a Beda, et Palentino, et plerisque aliis. GRIAL.

CAP. X. N. 3. Purgatam namque, etc. Ms. Alborn. : Purgationem namque a vitæ caro ex resurrectione

cum rubore, quintam ulceris et cicatricis, sextam ustionis.

4. In capite lepram portat, qui in divinitatem Patris, vel in ipso capite, quod Christus est, peccat. Caput enim viri Christus est (1 Cor. xi). Hanc lepram habent Judæi, Valentiniani, Marcionistæ, Photiniani, Manichæi, Ariani, Sabelliani, Macedoniani, Anthropomorphitæ, Priscillianistæ, Donatistæ, Nestoriani, Eutyebiiani, qui omnes in calvaria lepram gerunt, quia erroris sui perfidiam aperta pravitate defendunt.

5. In barba lepram gerunt, qui de apostolis et sanctis Christi perverse aliquid sentiunt, atque eos falsum quilibet prædicasse conflungunt. Sicut enim barba ornamentum est viri, ita sancti apostoli et doctores ornamentum præstant corpori Christi.

6. In calvitio lepram habent, qui Ecclesiæ detrahunt, sicut Carpocratiani, qui negant carnis resurrectionem, sicut Novatiani, qui nuptias damnant, et peccantibus poenitentiam negant; sicut Hierachitæ, qui inter alios errores regnum cælorum parvulos habere non credunt; sicut Aeriani, qui vetant pro defunctis offerri sacrificium.

7. In carne et cute gerunt lepram, qui carnalia vel exteriora suadere conantur, ut Cerinthiani, qui resurrectionem futuram in carnis voluptate existimant; sic Actiani, qui dicunt in fide manentibus, quamvis carnaliter vivant, non posse computari peccata.

8. In cicatrice sanati ulceris lepram portat, qui post cognitionem Dei, et medicinam, et manifestationem fidei, quam a Christo **418** suscepit, rursus in ipsa cicatrice ascendit aliquod indicium erroris prioris, aut perfidia veteris dogmatis.

9. In carne viva lepram gestat, qui de anima, quæ vita est carnis, aliquod falsum existimat, sicut Luciferiani, qui dicunt animam de carnis substantia propagatam; sicut Arabici, qui animam simul cum corpore mori putant.

10. In cicatrice ustionis lepram habent Manichæi, qui inani abstinentiæ cruciatu corpora sua exurunt, et per infidelitatem non munditiam inde, sed lepram gignunt. De talibus prædicabat Apostolus : *Discedent, inquit, quidam a fide, attendentes spiritalibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, et abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum* (1 Tim. iv, 1 seq.).

11. Sed adhuc adjecit colores leprarum, id est, pallidam, rubentem, albam, lividam, nigram, florescentem. Itaque dum pallidam lepram dicit, imbecilem et fragilem fidem animæ denotat, quæ, perditore colore integræ sanitatis, erroris infirmitate languescit. Cum autem rubicundam lepram ostendit,

suscipiet. AREV.

4. Alb. : *Qui in divinitate, vel in ipso capite.* AREV.

8. Sanati. Alb., ex Originali Isidori, *sana. Pro ascendit.... perfidia, Alb., abscondit.... perfidiam.* AREV.

homicidii cruore mentem infectam denotat, et in-  
ruit.

12. Cum vero albam, illos hæreticos qui se mundos appellant, sive reliquos, qui de falso merito gloriantur, sicut Pelagius et Novatus. Cum autem macram vel lividam lepram commemorat, invidiæ et livoris notas exsecratur. Cum vero nigram insinuat, sacrificiorum fumo et busto idololatriæ denigratam conscientiam detestatur. Cum autem florescentem toto corpore, et cooperientem omnem pelliculam corporis a capite usque ad pedes dicit, avaritiæ crimen ostendit, quia nunc floridum et jucundum putatur hominem felicem ecce in hoc mundo et divitem videri in sæculo.

13. Hæc enim pestis avaritiæ omne hominum genus, quasi totum corpus, crebro erroris contagio commaculat. Cum autem lepram quæ habet ruborem cum pallore permistum, eum hominem denotat qui, cum sit imbecillis animo, et mendax, facile in furorem prorumpit, et levitate morum cito perjurat; pallor enim mentientem linguam significat. Rubor autem iracundiam manifestat.

14. Est itaque lepra peccati, quæ sacrificiorum oblationibus emundatur, id est, contrito corde et humiliato: *Sacrificium enim 419 Deo spiritus contribulatus (Psal. l).* Est et idololatriæ, quæ aqua diluitur baptismi. Est et hæreticorum, quæ septem dierum purgatione extra castra habeatur, id est, per septiformis Spiritus agnitionem purificetur.

15. Est quæ visu sacerdotis aufertur per doctrinam. Genus autem lepræ, quod mundari omnino non potest, eorum est qui in Spiritum sanctum peccant, nec dicunt poenitentes posse consequi veniam. De his ait Veritas: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro (Matth. xii).*

16. Quod vero jubetur leprosis ut exeant de castris, et sedeant foris, donec mundetur lepra eorum, intelligitur hæreticos projici debere ab Ecclesia, donec a proprio errore purgentur, et sic revertantur ad Dominum. Ejusmodi vero dissutis tunicis, capite deoperto, et ore obvoluto, sedere jubentur, lepræ mundationem exspectantes; dissutis tunicis, id est, omnibus secretis manifestatis. Capite deoperto, ut a cunctis ejus denudatio videatur. Ore clauso, ne ulterius impia doceat, vel loquatur. Sed adhuc adjecit **D** Scriptura lepram esse in vasis, in parietibus domus, in vestimento, in trama, in stamine.

17. Lepra in parietibus domus hæreticorum congregatio denotatur, quæ per sacerdotem purgari jubetur. Lepra in vasculis, unicuique homini proprii corporis delicta. Lepra in stamine, vel in vestimento, peccata quæ extra corpus committuntur, vel quæ in ipso corpore perpetrantur.

16. Alb. : *Colligitur hæreticos prohiberi ab Ecclesia... et sic convertantur. Grialius edidit adjecit Scripturæ lepram. Reposui Scriptura ex aliis exemplaribus impressis, et mss. Pro doceat, vel loquatur, fortasse legendum doceant, vel loquantur. AREV.*

PATROL. LXXXIII.

**A** 18. Stamen enim anima hominis intelligitur, et trama mollissimi corporis sensus. Quod vero leprosi in lege ad sacerdotem mittuntur, indicat pro emundatione hæreticorum ante sacrificium. Ecclesiam Domino offerre debere, et sic reconciliari unitati Ecclesiæ.

## CAPUT XII.

### *De sacerdote magno, et cultu ejus.*

1. Dixit Dominus ad Moysen: *Pontifex, id est, sacerdos maximus 420 inter fratres suos, super cujus caput fusum est oleum unctionis, et cujus manus in sacerdotio consecratæ sunt, vestitusque est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet, et ad omnem mortuum omnino non ingrediatur.*

2. *Super patre suo quoque et matre non contaminabitur, nec egredietur de sanctis, ne polluat sanctuarium Dei, quia oleum sanctæ unctionis Dei sui fusum est super eum. Ego Dominus: virginem ducat uxorem. Viduam, et repudiatam, et sordidam, atque meretricem non accipiet, sed puellam de populo suo, ne contamineet semen suum.*

3. Sacerdos maximus inter fratres suos hic est, de quo scribitur, cum resurrexisset a mortuis: *Vade ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum (Joan. xx, 17). Super cujus caput fusum est unctionis oleum, juxta quod propheta David ait: Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis (Psal. XLIV).*

4. *Cujus consecratæ sunt manus.* Iste consecratas habet manus, dum eas in passione extendit pro expiatione totius sæculi. *Vestimentum autem ejus non scinditur, id est, non patitur dividi in hæreses et schismata Ecclesiam suam, quæ illi inhærendo vestis est propria, cujus indumenti figura fuit tunica illa Jesu inconsutilis, sed per totum textilis, quæ in passione non scinditur, sed a possidente individua servatur.*

5. *Ad mortuum non accedat;* quia peccatum non fecit, per peccatum enim mors intelligitur, sicut scriptum est: *Anima quæ peccavit, ipsa morietur. In patre et matre non contaminabitur.* In matre Christus non est pollutus, cum ante sæcula nasceretur de patre.

6. Similiter in patre non est commaculatus, cum in sæculum nasceretur ex matre. Solus enim in sæculo mundus ingressus est, procedens ex utero virginali sine contagione virili. Nam nos omnes, dum peccamus, contaminamur in patre de quo creati sumus, si in hæresim devolvamur. Item in matre contaminamur, si credentes Deo in aliquo Ecclesiam lædi sinimus, vel libertatem matris cœlestis indigna peccati servitute foedamus.

CAP. XII. N. 1. Alb. : *Et ad hominem mortuum omnino, etc. AREV.*

4. Alb. : *Non scinditur, sed individua possidenda servatur. AREV.*

**421** 7. *De sanctis non discedat*, quia per susceptionem carnis Christus sic descendit in mundum, ut nunquam desereret cœlum. *Vidua repudiatam, aut meretricem non ducat uxorem, sed virginem.* Vidua et repudiata est Synagoga; de qua loquitur Dominus per Isaiam dicens: *Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam (Isai. L.)?* Meretrix autem hæresis est, quæ multorum errori vel libidini patet; tales non copulantur Christo, nisi sola Ecclesia virgo, quæ non habet maculam, aut rugam; de qua Apostolus ait: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. XI).*

8. Dicitur quidem et anima sponsa esse, sed illa quæ fidei simplicitate et actuum puritate incorrupta probatur et virgo. Est et vidua anima quæ, discedens à iugo legis, Evangelii præcepta non servat. Est etiam repudiata quæ peccando a Christi corpore separatur, etiam si non projiciatur ab Ecclesia. Est et meretrix quæ ad se recipit amatores, id est, contrarias potestates, et dæmones, qui desiderium capiunt pulchritudinis ejus.

9. Pulchra namque a Deo creata est anima, et satis decora, quæ imaginem habet, et similitudinem Dei. Dehinc sequitur: *De genere suo ducat uxorem, animam scilicet, quæ ei fide conjungitur.* Nec contamiñabit semen suum, id est, verbum Dei, quod in Ecclesia prædicatur, sicut in Evangelio scriptum est: *Nè dederitis sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis (Matth. vi).*

10. Hucusque quæ de summo sacerdote prædicta sunt mystice ad Christum pertineturunt. De hinc ea ipsa sic interpretantur in membris suis, et maxime in sacerdotibus, ad quos pertinent spiritualia sacramenta. Qui etiam quantis polleant privilegiis breviter percurrendum est.

11. Dicit enim de eo: *Caput suum non discoopriet*, id est, ut sacramenta Christi, qui caput ejus est, velamento mysteriorum honoret. *Vestimenta sua non scindet*, ne in hæresim vel schismata trans-eat. *Super omnem animam quæ mortua est non ingrediatur*, ad omne peccatum quod ad mortem pertinet non accedat. *Super patre suo et matre non inquinabitur*, scilicet, ne tanta indulgeat pietate parentibus, ut Dominum suum offendat et creatorem, **422** neque ita misereatur propinquis, ut erga Deum videatur culpabilis.

12. Quanti enim episcopi, quanti monachi, dum curam gerunt parentum, suas animas perdidit! *De sanctis non egrediatur*, ut semper in opere et cogitatione sancta moretur. Qui enim loquitur quod otiosum et reprehensione dignum est, de sanctis egreditur, et polluit sanctificationem Dei, quia non

8. Alb., desiderium capiuntur. Forte, desiderio capiuntur. AREV.

12. Ad marginem Alb. Codicis hæc notata erunt: *Quanti enim in monasterio, vel canonica, et episcopatu, dum curam gerunt parentum, suas animas perdidit!* AREV.

14. Alb., armus dexter, pro brachium dextrum:

**A** incedit ut servus Christi. *Vidua, et repudiatam, et meretricem non ducat uxorem, sed virginem;* id est, nihil de veteri homine et pristina voluptate amplectatur, sed vitam omni puritate florentem possideat. *De genere suo ducat uxorem*, utique vitam amplectatur sanctorum, quorum per fidem proximus est.

13. Inter hæc præcipitur iisdem ut ministrantes in templo vinum et siceram non bibant, ne ebrietate, et crapula, et curis hujus vitæ prægraventur corda eorum, nec partem habeant in terra, nisi solum Deum, ne, dum de terrenis cogitant, superna obliviscantur. Ab hujus quoque convivio jubentur vicinus, et mercenarius separari, et servis tantum ciborum dari reliquias.

**B** 14. Vicinus hæreticus est, qui proximum se titulo christiani nominis asserit; mercenarius Judæum ostendit, qui fructum observantiæ legis carnaliter quærit. Cum istis ergo sacerdos Dei non participet Evangelii pabulum, quod est ad refectionem animarum, sed tantummodo cum servis Christi. Datur de his quæ superferuntur altariis, sacerdoti pectus, et brachium dextrum: in pectore legis mundas cogitationes accipimus, doctrinæque notitiam; in brachio dextro opera bona ad pugnam contra diabolum, et armatam manum, ut quod corde conceperit, operum exemplo perficiat. Datur ei et de privato maxilla, ut eloquentiam habeat. Datur et de victimis venter, cujus indicio discat luxuriam extinguere, et contemnere gulam.

### **423** CAPUT XIII.

*De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium.*

1. Inter hæc jubetur ipsis sacerdotibus ut nulla debilitate insignes sint, ne cæcus, ne claudus, vel parvo, aut grandi, vel torto naso, ne fracto pede aut manu, ne gibbosus, nec lippus, nec albuginem habens in oculo, nec jugem scabiem, ne impetiginem in corpore, ne ponderosus. Quæ omnia referuntur ad animæ vitium; mores enim in homine, non natura damnatur.

2. Nam cæcus sacerdos est, quia Scripturæ scientiam non intelligit, et quo gressum doctrinæ vel operis porrigat per ignorantiam nescit. De talibus scriptum est per Isaiam: *Speculatores ejus cæci omnes (Isai. LVI, 10).* Claudus quidem est, qui intelligit quid docere debeat, sed tamen præcepta quæ docet non implet. Parvo autem naso est qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est.

3. Grandi et torto naso est furibundus, et minax cum superbix arrogantia vel immoderata discretionem. Fracto autem pede vel manu est qui viam Dei quam docet pergere non studet. Gibbosus quoque sacerdos est quem terrenæ cupiditatis pondus de-

mox opera bona, et pugnam, quod exstat etiam in veteri Editione anni 1530. Postremo, *extinguere, et continere gulam.* Isidorus adhibet altariis pro altariibus, ut alibi altario pro altari.

CAP. XIII. N. 1. Integrum caput e Greg., Pastoral. I part. c. 11. GRIAL.

primit, et tardius ad superna intendit. Lippus vero est cujus ingenium ad cognitionem veritatis emicat, sed hoc carnaliter vivendo obscurat. Albuginem quoque habet in oculo qui arrogantia sapientiæ seu justitiæ cæcatur.

4. Jugem vero scabiem habet cui carnis petulantia sine cessatione dominatur. Impetiginem quoque habet in corpore qui avaritia vastatur in mente. Quæ, nisi in parvo compescitur, nimirum sine mensura dilatatur. Ponderosus vero est qui, etsi turpitudinem non exercet opere, sed ab hac cogitatione continua sine moderamine gravatur in mente. Talis nec sancta ingredi, nec nomen antistitis poterit possidere, quia et terrenis desideriis gravatur, et expers est scientiæ veritatis.

#### 424 CAPUT XIV.

*De ablutione Aaron et filiorum ejus.*

1. Præterea quid sit illud quod juxta præcepta Dei lavasse Aaron et filios ejus legitur Moyses? Jam tunc purgationem mundi et rerum omnium sanctitatem baptismi sacramentum significabant.

2. Non accipiunt vestes, nisi prius lotis sordibus, nec ornantur ad sacra, nisi in Christo novi homines renascantur. Quod autem Moyses lavat, legis indicium est. Præceptis enim Dei lavandi sumus; et cum, parati ad induendum Christum, recte tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste lineæ, nihil in se mortis habente, sed tota candida, ut de baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, et tota peccatorum pristinorum turpitudine celetur. Unde et David: *Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psal. xxxi).*

#### CAPUT XV.

*De oblatione pro sacerdotis delicto.*

1. Quid autem sibi velit lex imaginaria quæ jubet vitulum pro peccato sacerdotis immolari, et sanguine ejus septies digito sacerdotis populum aspergi? Deinde duos hircos offerre debere: unum, in quo sors Domini venit, occidendum esse, et sanguine ejus, vel de sanguine vituli digito sacerdotis populum aspergendum; alterum vero, in quo omnia peccata et maledictiones totius populi imponendæ essent, in locum desertum perducendum, ibique dimittendum?

2. Sed prius est necesse vituli sacrificium pandere, et tunc etiam et hircorum causam mysteriaque eorum narrare. Vitulus itaque hic qui pro peccato sacerdotis et totius populi emundatione **425** occidi jubetur, figuram Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi in semetipso portabat, qui non solum pro peccatis sacerdotalis populi, verum et pro omni genere humano cunctisque nationibus, Deo Patre permitte, est immolatus, sicut Apostolus ait: *Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum (Rom. viii).*

CAP. XIV. N. 2. *Nec ornantur.* Ita Alborn. Ms., et vetus Editio. Grialius, *nec ordinantur*, quod non placet. AREV.

CAP. XV. N. 2. *In semetipso portabat.* Alb. et

A 3. Merito et hoc in loco de ejus vituli sanguine septies populus digito sacerdotis aspergi jubetur, ut redemptio et purificatio nostra in Christi sanguine collata per gratiam septemplex spiritus demonstraretur. Duo autem hirci duorum populorum figuram aperta ratione demonstraverunt, propter originalem peccati prævaricationem, hircorum formam gerentes.

4. Quorum est similitudo in Evangelio, hædi, id est, peccatores ad sinistram futuri (*Math. xxv*). Sed ex his qui in Christum credidissent, et poenitentiam delictorum suorum toto corde egissent, baptismi gratiam consecuti, hi in similitudinem unius hirci, qui in sortem Domini venit, figuram accipiunt. Cujus sanguis cum sanguine vituli permisceri jubetur, ut, B consortes passionis Christi effecti, participes gloriæ ipsius efficiantur.

5. Sed quid est hircum in sortem Domini venire, nisi ut populus credentium, cujus ille figuram habebat, consors et cohæres Domini haberetur in regno, sicut Apostolus ait: *Hæredes Dei sumus, cohæredes autem Christi?* Alius vero hircus, qui in sortem Domini non venit, similitudinem tenet infidelium, qui nunquam in Christum credere voluerunt. Hi utique accipiunt maledictionem totius populi, et omnes iniquitates humani generis, et projiciuntur in desertum locum.

C 6. Sed quid est omnes iniquitates, et maledictiones accipere, nisi quia omnia peccata, quæ ab Adam usque ad Christum humanum genus admisit, illi soli sunt percepturi, qui nec credere in Christum, nec expiari Christi sanguine voluerunt? Et sic onusti et prægravati iniquitatibus et maledictionibus totius populi, id est, humani generis, in desertum locum projicientur, id est, in tenebras exteriores, ubi fletus et stridor dentium, et in stagnum ignis, quod est gehenna, ubi ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur.

#### 426 CAPUT XVI.

*De pecoribus quæ non offeruntur in sacrificio.*

1. Diversitas victimarum, et quæ vel offerri debeant, vel non offerri, in hoc libro Levitico dinumerantur. Sed per comparisonem pecorum conversatio hominum demonstratur. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota solvens, vel sponte offerens, tam de bobus quam de ovibus animal immaculatum offerat, ut acceptabile sit; omnis macula non erit in eo.

2. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulam, si scabiem, vel impetiginem, non offeretis ea Domino, neque adolebitis ex his super altare Domini: bovem et ovem, auribus et caudis amputatis, voluntarie offerre potes, votum autem ex his fieri non potest. Omne animal quod vel contritis, vel tonsis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non

Flor. 2, *in semetipso liniabat*, seu *linèabat*, quod non displicet. Alii *in semetipso limabat*, quod mendosum puto pro *liniabat*. AREV.



offeretis Domino, et hoc in terra vestra omnino non facietis. **A** sæcularium litterarum, quæ, quia extra fidem sunt, et aliena putantur. Tales enim repudiantur hostiæ a Domino, et rejicitur hujusmodi sacrificium ab Ecclesia catholica.

3. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro, nec quidquid aliud dare voluerit, quia corrupta et maculata sunt omnia, non suscipietis ea. Primum rejicitur a sacrificio maculosum animal, vel varium, id est, homines, in quibus diversitas est peccatorum, et nunc in libidine et cupiditate, nunc in diversis criminibus demutantur. Rejicitur quidem et cæcum animal, id est, qui nec Deum videt, nec opera ejus facit.

4. Fractum quoque, id est, vitiis carnalibus vexatum ac collisum. Rejicitur et cicatricem habens, qui non digna satisfactione pœnitentiæ vulnera peccatorum deplorat, sed adhuc veteris morbi signum per desideria voluptatis interius gestat. Reprobatur et **B** lingua amputatum, qui Dominum non confitetur, neque divinam legem meditatatur.

5. Rejicitur et papulam habens, qui pruritu libidinis et ardore concupiscentiarum exæstuat. Similiter et scabiosum, qui peccatum carnis perficit contagione operis. Jam vero impetiginem habens **427** hæreticorum figurat collectionem, quæ frequenter se in Ecclesiæ corpus immergit, et, ut impetigo, livorem facit. Porro aure amputati sunt qui verbo Dei non obediunt, non faciendo quæ jussa sunt.

6. Qui vero caudam habet amputatam, ille est qui bonum quod incipit perseveranti sine non perficit. Porro desectum, vel testiculis amputatum, indicat eos qui cum corpore viri sint, turpitudinis usu effeminantur. His ergo criminibus involuti, a sacrificio **C** Domini reprobantur, nec efficiuntur consortes passionis Christi, nec cœlestis sanctificationis participes.

#### CAPUT XVII.

##### De cæteris cæremoniis.

1. Sed neque panes alienigenæ offeruntur Domino, et doctrinæ hæreticorum, vel studia superstitiosa

4. *Qui in sortem.* Sic Alb. Codex. Grialius, qui in sorte. Alii, qui in similitudinem. Sed verior lectio Albornoziani Codicis videtur; nam iterum redit in sortem Domini venire. AREV.

CAP. XVI. N. 5. Alborn., et scabiosus, qui. Cæteri, scabiosum qui, ut supra: Cæcum animal, id est, qui. Paulo post idem Alborn.: Non obediunt, quæ justa sunt faciendo. AREV.

CAP. XVII. N. 1. Hoc caput imperfectum hactenus in omnibus Editionibus apparuit, nisi quod in ultima Matritensi Ulloæ supplementum ad appendices rejectum fuit tom. II, pag. 64, ex Codice Bononiensi. Integrum quoque exstat in Codice Vat. 627, quem descripsi in Isidorianis, cap. 94, ubi, num. 11, adverti nonnihil vaticanum Codicem ab Albornoziano discrepare. Mihi ad manus sunt duo exemplaria ex Codice Bononiensi descripta cum variis lectionibus in eodem Codice notatis ex Originali Isidori, sive Codex Bononiensis vere cum autographo ipso sancti Isidori collatus fuerit, sive cum alio Codice veteri, quem collator crediderit, vel appellaverit *Originale Isidori*. In Editione Ulloæ breves quædam notæ sunt ad hoc caput, sortasse a doctissimo Henrico Florezio adnotatæ; nam advertitur fragmentum ex Albornoziano Codice transcripsisse D. Petrum de Castro, Bononiensis Collegii alumnum (qui in extrema ætate nuper in Hispalensi pestilentia extinctus est, dum canonicatu ejus ecclesiæ metropolitanæ fungeretur), apographum vero a R. P. Henrico Floresio liberalis-

et aliena putantur. Tales enim repudiantur hostiæ a Domino, et rejicitur hujusmodi sacrificium ab Ecclesia catholica.

2. Nunc vero jam de quibusdam cæremoniis quid spiritualiter in **428** his habeatur dicendum est. De quibus etiam et Judæi scrupulosissime quærent, dicentes: Cur eas Christiani non student observare, cum Christus venerit non legem solvere, sed adimplere? Quæritur ergo cur jam non circumcidatur carne Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere.

3. Respondetur: Ideo jam non circumciditur Christianus, quia id quod eadem circumcissione prophetabatur jam Christus implevit. Exspoliatio enim carnalis generationis, quæ in illo facto figurabatur, jam Christi resurrectione adimpleta est, et quod in nostra resurrectione futurum est, sacramento baptismi commendatur. Si enim Judæi resurrectione Domini justificarentur, cujus resurrectionis iterum, post diem tamen Sabbati, hoc est, post septimum, octavus fuit, profecto spoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum, et cordis circumcissione gaudentes, adumbratam figuratamque non jam in carne exprimerent.

4. Cum quæritur Sabbati otium cur non observet Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere, respondetur: Imo et id propterea non observat Christianus, quia quod ea figura prophetabatur jam Christus implevit; in illo quippe habemus Sabbatum, qui dixit: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. xi, 28).

5. Cessationem ergo Sabbatorum jam quidem supervacue ducimus observare ex quo spes revelata est nostræ quietis æternæ. Cum quæritur quare non ob-  
sime fuisse communicatum. Jam Editiones veteres solum exhibent initium capituli, sed neque, usque ad Ecclesia catholica. Apud Grialium est offeruntur pro offeruntur. Expressi lectionem quæ in Alborn. ascribitur ex Isidoro, seu Originali. Nam in textu Codicis est: *Sed neque panis alienigenæ offertur. Mox Grialius: Domino, id est, doctrina hæreticorum... quæ extra fidem.* AREV.

2. In duobus meis exemplaribus ex Cod. Alb. **D** *Cum Christus non venit legem.* In Editione Ulloæ notatur quæ sequuntur, *Quæritur ergo, etc.*, ad verbum sumpta esse ex Augustino contra Faustum, lib. xix, cap. 9. AREV.

3. *Pro respondeo breviter: Ideo, quod exstat in Ms. Alb., collator ejusdem Codicis ex Isidoro notavit respondetur: Ideo.* In Editione Ulloæ ex sancto Augustino hæc varietas profertur: *Et quod in nostra resurrectione futurum, sacramento baptismi commendatur.* AREV.

4. *Non observet Christianus.* Ita Originale Isidori. In textu Alb. Cod. *Non observent Christiani.* Pro imo et id, ex Augustino, respondeo imo id indicatur in Editione Ulloæ, in qua omissum fuit *respondetur*, quod Cod. Alb. exhibet, vel *responderunt*, ex Isidori Originali. Collator advertit vos ante *reficiam* positum in Codice inter duas columnas, sequendo lineam, sed diversa alia manu. In Editione Ulloæ ita id exprimitur: Vos in principio lineæ, sed alia manu. AREV.

5. *Cum quæritur, etc.* Hæc sancti Augustini esse;

servet differentiam ciborum, quæ in lege præcipitur, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere, **429** respondetur : Imo propterea non observat eam Christianus, quia quod in illius figuris prophetabatur Christus implevit, non admittens ad corpus suum (quod corpus in sanctis suis in vitam æternam prædestinavit) quidquid per illa animalia in moribus hominum significatum est.

6. Cum quæritur quare Christianus non, animalibus immolatis, carnis et sanguinis sacrificium offerat Deo, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere, respondetur : Imo propterea magis hæc Christianus jam offerre non debet, quia ea quæ talibus rerum figuris illi prophetabant immolatione carnis et sanguinis sui Christus implevit. Nam de sacrificiis eorundem animalium quis nostrum nesciat magis ea perverso populo congruenter imposita, quam Deo desideranter oblata?

7. Sed tamen in his figuræ nostræ fuerunt, quia nostra emundatio et Dei propitiatio nobis in sanguine nulla. Secundum figuram illam veritas Christus est, cujus sanguine redempti sumus. Cum quæritur cur azyma non observet Christianus, si non venit Christus legem solvere, sed adimplere, respondetur : Imo propterea magis non observat Christianus hæc, quia quod illa figura prophetabatur, expurgato veteris vitæ fermento, novam vitam demonstrans implevit Christus. Quapropter non manducare azyma per statutos septem dies tempore Veteris Testamenti peccatum fuit; tempore autem Novi Testamenti non est peccatum.

8. Sed in spe futuri sæculi, quam habemus a Christo, qui et animam nostram induens justitia, et corpus nostrum induens immortalitate, totos nos innovat, credere aliquid ex veteris corruptionis **430** necessitate atque indigentia nos passuros, vel acturos, semper peccatum est, quandiu volvuntur isti septem dies quibus peragitur tempus. Sed hoc Veteris Testamenti temporibus in figura occultatum, a quibusdam sanctis intelligebatur; tempore autem Novi Testamenti in manifestatione revelatur, populis prædicatur. Unde Scriptura ipsa tunc erat præceptum, nunc testimonium.

9. Cum quæritur cur de carne agni Christianus

A pascha non celebret, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere, respondetur : Imo Christianus jam sic pascha non celebrat, quia quod illa figura prophetabatur Agnus immaculatus sua passione Christus implevit. Cum quæritur quam ob causam neomenias in lege mandatas non celebrat Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere, respondetur : Imo jam propterea Christianus istas non celebrat, quia propter quod prænuntiandum celebrabantur Christus implevit. Celebratio enim novæ lunæ prænuntiabat novam creaturam, de qua dicit Apostolus : *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt, et facta sunt omnia nova.*

10. Cum quæritur cur illa singularum quarumque immunditiarum baptismata quæ in lege præcipiuntur non observet Christianus, si legem Christus non venit solvere, sed adimplere, respondetur : Inde potius hæc non observat Christianus, quia futurorum figura erant, quam Christus implevit. Venit enim consepelire nos sibi per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, sic et nos in novitate vitæ ambulemus.

11. Cum quæritur qua causa scenopegia non sit solemnitas Christianorum, si lex a Christo adimpleta est, non soluta, respondetur tabernaculum Dei fideles esse, in quibus charitate sociatis, et quodammodo compactis, habitare dignatur. Et ideo magis illud non observari a Christianis, quia jam Christus in Ecclesia sua quod illa figura propheticè promittebat implevit. Scenopegiam non celebrare aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum; tabernaculum autem Dei, quod est Ecclesia, non compaginari, semper peccatum est; sed quod tunc agebatur sub præcepto figurato, **431** nunc legitur in testimonio revelato. Nam et illud, quod tunc factum est, non diceretur tabernaculum testimonii, nisi alicui veritati, quæ suo tempore declaranda erat, quamdam congruentiam attestaretur.

12. Cum quæritur quæ causæ essent septimum annum remissionis, sive jubilæum non observari, in quo canebant tubæ, et revertebantur omnes ad antiquam possessionem, respondetur jubilæi figuram æternæ beatitudinis requiem significare. Sicut enim dies septimus feriatus esse præcipitur, ut æterna

cit. lib. xix contr. Faust., cap. 10, in Ulloæ Editione animadvertitur; uti etiam quod pro in illius figuris apud sanctum Augustinum legitur illis figuris, omisso in. A verbis propterea non observat eam Christianus, quia quod, etc., usque ad verba numeri 7, veritas fuit Christus. Respondetur imo, in Alb. Codice nota hæc est inter columnas manu antiqui collatoris: *Hoc non inveni in Originali Isidori.* Scilicet in vetustiori Codice, sive mavis autographo Isidori: quod ego minus credo; ac facile fuit antiquioris Codicis exscriptorem, repetitione eorundem verborum respondetur imo deceptum, reliqua media verba reliquisse. AREV.

7. Textus Cod. Albornoziani, quem Ulloæ Editio expressit, mendosus et imperfectus erat hoc modo: *Nostra emundatio et Dei propitiatio nulla est sine sanguine. Sed illarum figurarum veritas fuit Christus. Respondetur: Imo propterea, etc.* Verum hæc in Co-

D dice obelo notata sunt, et ad marginem appicta lectio quam tenui, nisi quod est veritatis pro veritas. AREV.

8. In Alb. et textu Editionis Ulloæ, animam induens justitiam; supplevi nostram ex Origin. Isidori, et scripsi justitia ex eodem, uti etiam paulo post Scriptura ipsa, cum in textu Codicis et citatæ Editionis desit ipsa. AREV.

9. Cur de carne, etc. Ita ex Origin. Isidori. Cod. Alb., cur de sanguine agni Christianus pascha non celebrat. AREV.

11. Quodammodo... prophetice... figurato... alicui veritati. Ita Isidorus. Cod. Alb., quemadmodum... prophetica... figurantur... alicujus civitatis. AREV.

12. In Mss. scribitur jobeleum. In Editione Ulloæ ad verba Sicut enim dies septimus, etc., notatur hæc esse ex sancto Gregorio, Moral. lib. xxxv, cap. 8, n. 16. AREV.

per eum requies designetur, sic in jubileo, qui in annorum curriculo septenario numero septies replicato, et monade addita, in quinquagenariam ducitur, perpetuæ beatitudinis segura requies intimatur.

13. Quando in voce archangeli, novissima clangente tuba resurgentibus cunctis, revertitur ad om-

13. Scripturam Originalis Isidori expressi. In textu Codicis et Editionis Ulloæ, *Revertitur omnis ad antiquam possessionem carnis. Tunc revertitur ad un-*

nes antiqua possessio carnis, tunc revertetur Adara ad antiquam terram carnis suæ, in qua inhabitavit. Tunc Abel ad terram suam, de qua ejectus est per Cain. Tunc Noe, Abraham, Isaac, et Jacob, sed et omnes animæ mortalium tunc recipient corpora sua, a quibus exierunt, ut possideant ea in æternum.

*tiquam... ejectus a Cain. Post possideat in æternum est hæc rubrica : Explicit liber Leviticus. Incipit lib. Numeri. AREV.*

## 432 IN NUMEROS.

### PRÆFATIO.

1. Ideo hic liber unus ex quinque libris Moysi Numeri appellatus est, eo quod egressæ multitudinis Israeliticæ ex Ægypto in eodem perfectorumque virorum computatio et numerus teneatur insertus.

2. In quo etiam profectioes eorum et mansiones a finibus Ægypti usque ad locum et tempus in quo Moyses defunctus est numerantur. In quo et dies dedicationis tabernaculi, et oblationum modus, non sine mystici numeri sacramento et ratione dinumeratus est.

3. Catalogus autem mansionum filiorum Israel a prima usque ad ultimam numerantur simul quadraginta et duæ. De quibus Matthæus loquitur : *Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim* (Matth. 1), id est, generationes simul quadraginta et duæ.

4. Per has currit verus Hebræus, qui de terra festinat transire ad cælum, et Ægypto sæculi derelicta, terram repromissionis ingreditur; nec mirum si illo numeri sacramento perveniamus ad regnum cælorum, sub quo Dominus atque Salvator a primo patriarcha pervenit ad Virginem, quasi ad Jordanem, quæ, pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratiis redundavit.

### 433 CAPUT I.

1. Prima mansio est Ramesses urbs, quæ in extremis finibus Ægypti erat, in qua populus congregatus exiit in desertum altera die post pascha in conspectu Ægyptiorum. *Ramesse* interpretari quidam *commotionem*, vel *tonitruum*, putaverunt, quia cum commoti fuerimus ad evangelicam tubam, et excitati tonitruo gaudii, eximus in mense primo, quando hiems præterijt, quando veris exordium est, quando cuncta renovantur.

PRÆF. N. 3. *Catalogus autem mansionum.* Pleraque omnia ex Hieronymo., epist. 127, ad Fabiolam, et Ambrosii lib. de Mansionibus. GRIAL.

CAP. I. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

*Ibid.* Codex Alborn. : *Quia cum commoti fuerimus ad prædicationem evangelicæ tubæ, et excitati tonitruo cum gaudio.* AREV.

2. Alborn. : *Post esum agni immaculati, et calceati, dicente Apostolo, et accincti pudicitia lumbos, et baculos in manibus præparatos habentes.* In textu Grialii mendum erat *et baculos manibus in præpara-*

B 2. Eximus quinta decima die mensis primi, in crastinum paschæ, pleno mensis lumine, post esum agni immaculati, calceatos pedes habentes de Evangelio, vel Apostolo, et accinctos lumbos de pudicitia, et baculos in manibus præparatos (Ephes. vi).

### CAPUT II.

1. Secunda mansio est Socoth, in qua coquunt panes azymos, et primum tendunt tabernacula. Unde et locus nomen accepit. *Socoth* quippe interpretatur *tabernacula*, sive *tentoria*. Cum ergo exierimus de Ægypto, id est, a sæculo, primum tabernacula figamus, scientes nobis ad ulteriora pergendum, et ad sanctam terram cœlestem iter accelerandum.

### CAPUT III.

1. Tertia mansio est Ethan, quæ est in extremo solitudinis, in qua primum videtur Dominus præcedens populum in columna ignis. *Ethan* sonat *fortitudo*, sive *perfectio*. Præparemus ergo nobis fortitudinem assumentes perfectum robur, ut inter errorum tenebras et confusionem noctis scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoque noster nubem habeat protegentem, ut his ducibus ad terram sanctæ promissionis pervenire valeamus.

### CAPUT IV.

1. Quarta mansio est Phihahiroth, quod est contra Beelsephon. *Phihahiroth* interpretatur *os nobilium*. Proinde assumpta fortitudine, nobilitemur in Domino, contemntes et Beelsephon, qui interpretatur *dominus aquilonis*, ejusque superbiam declinemus.

2. Ab hac mansionem profecti filii Israel transierunt per medium mare in desertum, videruntque Pharaonem cum suo exercitu submersum, præeunte Maria præcinente in tympanis.

### CAPUT V.

D 1. Quinta mansio est Marah, ad quam venerunt filii Israel, transito Rubro mari post triduum. *Marah* autem interpretatur *amaritudo*; post prædicationem

tos. AREV.

CAP. II. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

*Ibid.* *Sanctam terram cœlestem iter.* Alb., *sanctam terram cœleste iter.* Melius fortasse est quod vetus habet Editio, *sanctam terram, id est, cœlestem Jerusalem iter.* AREV.

CAP. III. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

CAP. IV. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

2. *In desertum.* Ita Alborn. *Grialius in deserto.* AREV.

CAP. V. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

enim Evangelii et tabernacula transmigrantium, post assumptam fortitudinem fidei, et post baptismum atque victoriam rursus venit ad amaritudinem, ut voluptas atque luxuria vitæ amaritudine terminetur, et per crucis lignum, quasi per cruciatum, iterum suavitas compensetur.

#### CAPUT VI.

1. Sexta mansio est Helim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmæ, in figura duodecim apostolorum, et septuaginta discipulorum secundi ordinis: de quorum fontibus doctrinæ potum haurimus, et dulces fructus victoriæ carpimus. Unde et bene Helim vertitur in *arietes fortes*; ipsi enim sunt robusti principes gregis, duces ovium, doctores gentium.

#### 435 CAPUT VII.

1. Septima mansio est iterum ad mare Rubrum, quod est baptismi typus, eryore Domini consecratus. Quæritur hic quomodo post transitum Rubri maris, et fontes amarus, et Helim, rursus ad mare Rubrum venerint? nisi forte in itinere pergentibus sinus quidam maris occurrit, juxta quem castrametati sunt.

2. Aliud est enim transire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur post evangelicam disciplinam, et cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare, et præterita discrimina poni ante oculos.

#### CAPUT VIII.

1. Octava mansio est in solitudine Sin, qua tenditur usque ad montem Sinai. Interpretatur autem Sine *rubus*, vel *odium*, quia postea quam venerimus in locum Ecclesiæ, de qua Dominus nobis sit locutus, grande odium meremur inimici.

#### CAPUT IX.

1. Nona mansio est in *Depheca*, quæ dicitur *pulsatio*, juxta quod Dominus ait; Pulsate, et aperietur vobis (*Matth. vii*). Sensusque est manifestus, quia postquam venerimus ad locum Ecclesiæ, incipimus sacramenta pulsare.

#### CAPUT X.

1. Decima mansio est in *Alus*, quod interpretatur *fermentum*, quod tollens mulier commiscuit farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum (*Matth. xiii*). In hac solitudine murmurat populus propter famem, accepitque vespere coturnicem, et mane alterius diei manna. Et nota, in decima mansione manna tribui,

*Ibid. Transito mari Rubro. Ex Ambros., mans. septima. Al., transacto. GRIAL.*

*CAP. VI. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.*

*CAP. VII. N. 1. Quæ de baptismo dicuntur ex Ambros. Reliqua ex Hieronymo. GRIAL.*

*CAP. X. N. 1. Post Decalog. usque ad panem manducari. Ex Ambros. GRIAL.*

*CAP. XI. N. 1. Alb., aqua erupit. Verum aquam erupit Isidorianum videtur. AREV.*

*2. Ubi venit Jethro. Vid. Origen. hom. 11 in cap. xviii Exodi. GRIAL.*

*Ibid. Suggestente. Alborn., succedente. AREV.*

*CAP. XII. N. 1. Ex Ambros. et Hieronymo. GRIAL.*

*Ibid. Et interpretatur rubus. At Hier.: Interpretatur autem Sinai rubi, non unus, ut supra in solitudine Sin, sed plures, ut ibi principium sit, hic perfectio;*

*id est, post Decalogi perfectionem angelorum panem manducari.*

#### 436 CAPUT XI.

1. Undecima mansio est in *Raphidin*, quæ interpretatur *dissolutio fortium*, vel *remissio manuum*. In hac sitiensi populo fons de petra *Oreb* in similitudinem Christi aquam erupit. Ibi Jesus in typo Salvatoris contra Amalech militat, et in signo crucis dæmonum adversum nos tentamenta surgentia devincuntur.

2. Ubi venit Jethro cognatus ad Moysen, dans consilium septuaginta seniorum, et in typum Ecclesiæ ex gentibus congregatæ, legis imminutio evangelio suggerente completur. Pulchræ autem dissolutio ac sanitas fortium *Raphidin* dicitur, vel propter dissipatum Amalech, vel propter sanatum Israel.

#### CAPUT XII.

1. Duodecima mansio est in solitudine Sinai: statim tibi veniat in mentem apostolicus numerus. Sinai quippe interpretatur *rubus*, quo significatur Ecclesia, in qua nobis apostoli prædicant. In hac mansione Moyses ascendit ad Dominum, ibique descendit Dominus in montem Sinai, dans legem populo suo. Ibi fabricatur tabernaculum, ibi præcipitur varietas hostiarum, vasorum diversitas, indumenta pontificis, sacerdotum ac levitarum cæremoniarum.

2. Ibi numerus populorum et Levitarum, et per singulas tribus populi distributio. Oblationes quoque principum in hac mansione 437 descriptæ sunt. Duæ quoque argenteæ tubæ ad promovenda castra ibidem fieri jubentur.

3. Ibi præcipitur immundis, et iis qui primo mense paschæ interesse non potuerint, ut secundo mense convenient. Sed quid sibi velint quod hi qui longius habitabant, vel immundi in anima fuerant, in secundo mense paschæ jussi sunt facere? Quo nimirum in typo intelliguntur populi gentium, qui cum, omnibus dæmonibus fornicati, immundi videbantur in anima, salubri vero confessione mundati, ad secundam nativitatem, quasi ad secundum mensem, transire præcipiuntur.

4. Jubetur quoque in hac mansione Nazaræis, ut vinum, et siceram, et omne, quod de uvis est, non bibant, nec comedant, nec uvam quidem passam, vel acetum, quod est ex vino. Sed in Proverbiis præcipitur potentes, qui iracundi sunt, ut vinum non bi-

*ibi solitarius numerus, hic multiplex. Aliud est enim unam, aliud omnes gratias possidere. Sed operæ pretium erit additamentum ex margine referre, qui enim legerat, interpretatur rufus, digamino deceptus (quod pro u, et b in his Codicibus sæpe reperitur) is addidit, rufus, ex sanguine Christi redempta Ecclesia, ut est in lib. Valent. GRIAL.*

*Ibid. Ibi fabricatur, etc. Omnia usque ad finem mansionis sunt Ambrosii. GRIAL.*

*Ibid. In Alborn. et Florent. Mss. legitur, ut in Valent., rufus, ex sanguine Christi redempta Ecclesia. AREV.*

*3. Habitabant. Ita Alborn. Grialius, cum aliis impressis, habitant. AREV.*

*4. Obliviscantur sapientiæ. Alborn., obliviscantur sapientiam. AREV.*

bant, ne cum biberint, obliviscantur sapientiæ A (Proverb. xxxi).

5. Quid ergo Nazaræorum nomine, nisi abstinentium continentiumque vita designatur? His in vino luxuria prohibetur, in sicera omnis voluptas terrena. Sicera enim ex diverso conficitur genere, sicut voluptas ex diversa vitiorum oritur colluvie; illi enim vinum non bibunt, et siceram bibunt, qui ad decipiendos homines umbras quasdam et imagines se simulant habere virtutum.

6. Uva passa illi vescuntur, qui propter humanos oculos abstinentiæ pallore inficiuntur, ut gloriam captent ab hominibus. Acetum autem hi bibunt qui post vitæ sanctitatem in vetustatem præteritorum vitiorum labuntur, et corruptione veteris nequitiae delectantur. Præcepit itaque Deus ut qui sanctitatis B induerint titulum cunctis his careant vitiis, nullamque hujusmodi perturbationem appetant, quæ statum mentis evertat.

7. In hac mansione projiciuntur de castris leprosi, fluxi et immundi. Leprosi hæretici, fluxi cogitatione, immundi opere, ut tanquam coinquinati et morbidi a castris Ecclesiæ separentur, ne contagione morum suorum vitam polluant innocentium.

438 8. Ibi ab anno vicesimo annumerantur populi, qui ad prælium eliguntur. Sed cur ab anno vicesimo, nisi quia ab hac ætate contra unumquemque vitiorum bella nascuntur? Ideoque ad pugnam eliguntur, ut habeant contra libidinem conflictum, ne luxuriis superentur.

9. Ibi etiam ab anno vicesimo et quinto Levitæ C tabernaculo servire mandantur, et a quinquagenario custodes vasorum fiunt. Quid enim per annum quintum, ac vicesimum, in quos flos juventutis oboritur, nisi ipsi contra unumquemque vitiorum bella signantur? Et quid per quinquagenarium, in quo et jubilæi requies continetur, nisi interna quies edomito bello mentis exprimitur? Quid vero per vasa tabernaculi, nisi fidelium animæ designantur?

10. Levitæ ergo ab anno vicesimo et quinto tabernaculo serviunt, et quinquagenario vasorum custodes fiunt, ut videlicet qui adhuc impugnantium vitiorum certamina per consensum delectationis tolerant aliorum curam suscipere non præsumant. Cum vero tentationum bella subegerint, cum apud se jam de intima tranquillitate securi sunt, animarum sor- D tiantur custodiam.

5. Oritur passione. Oritur colluvie, Ambr. GRIAL.

Ibid. Alb.: Illi enim vinum et siceram bibunt. Grialius videtur in textu voluisse apponere passione, ut habent alii, pro colluvie. AREV.

6. In nonnullis Mss., uvam passam illi vescuntur, ut interdum utor cum accusativo occurrit. AREV.

9. Et a quinquagenario custodes vasorum fiunt. Ita vetus Editio. Grialius per errorem, ut puto, fiunt. Breulius exhibet fiunt, sed ita, ut a quinquagenario... fiunt. AREV.

11. Vulgata, et captivantem me in lege peccati. AREV.

12. Caritas omnes pilos carnis, usque ad reddit, verba sunt Greg., v Moral., cap. 24, ex quo fructificans legimus, non fructificantibus, ut erat in Mss. o. Excrescentibus, Ambros. GRIAL.

11. Sed quis hæc prælia sibi perfecte subigat, cum Paulus dicat: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati (Rom. vii, 23)? Sed aliud est bella fortiter perpeti, aliud bellis enerviter expugnari: in istis exercetur virtus, ne quis extolli debeat; in illis omnimodo exstinguitur, ne subsistat.

12. Præcepit dehinc ibi lex levitis, omnes pilos carnis radere, quia hi qui obsequiis assumuntur divinis debent ante Dei oculos a cunctis carnis cogitationibus mundi apparere, ne illicitas cogitationes mens proferat, et pulchram animæ speciem, quasi pilis fruticantibus, deformem reddat.

13. Post hæc jubentur etiam fieri duæ tubæ, quarum clangore populi moverentur ad prælium. Sic enim scriptum est de 439 his ad Moysen: Fac tibi duas tubas argenteas ductiles. Et paulo post: Cum concisus clangor increpuerit, movebuntur castra. Per duas enim tubas exercitus ducitur, quia per duo Testamenta, sive per duo præcepta charitatis, ad procinctum fidei populus evocatur.

14. Quæ idcirco argenteæ fieri jubentur, ut prædicatorum verba eloquii nitore refulgeant, et auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant. Idcirco ductiles; quia necesse est ut hi qui venturam vitam prædicant, tribulationum præsentium tusionibus crescant.

15. Bene autem dicitur: Cum concisus clangor increpuerit, movebuntur castra, quia nimirum, cum subtilior ac minutior prædicationis sermo tractatur, auditorum mentes contra tentationum certamina ardentius excitantur. Jam abhinc promoventur filii Israel de monte Sina, et transeunt in sepulcra concupiscentiæ.

### CAPUT XIII.

1. Tertia decima mansio est in sepulcris concupiscentiæ, ubi populus, fastidians cœlestem panem, carnes Ægyptias desideravit. Multosque subitum devoravit incendium. E quibus edocemur, qui conversationem reliquimus sæculi, et Ægyptias ollas (id est, carnalium desideriorum fervores contempsimus), non debere murmurare contra cœlestem panem, nec virulentias Ægyptiorum, qui sunt magnarum D carniarum, sed simplicem mannae cibum, id est, puram cœlestemque vitam quærere.

Ibid. In not. Grialii videtur legendum levitis pro charitas, et reddat pro reddit. AREV.

13. Ad procinctum fidei. Ad prælium fidei. Ambros. GRIAL.

15. Cod. Bonon. Cum subtilius ac minutius prædicationis sermo tractatur, contaminata, id est, certamina ardentius excitantur. Jam abhinc promovent filii Israel, etc. Vulgata, movebunt castra. AREV.

CAP. XIII. EX Hieronymi et Ambros. verbis tota conflata est. GRIAL.

Ibid. Qui sunt magnar. carniarum. Ita lib. o. et Ambr. Quæ sunt poetarum carmina, Hieronym. GRIAL.

Ibid. Alb., panem, nec virulentias Ægyptiorum, quæ sunt, etc. AREV.

2. Alioquin si post perceptum angelicum manna, quæ est cœlestis vita, sive doctrina, rursus carnes Ægyptias (quæ sunt carnâles hujus sæculi voluptates) et concupiscentias pristinorum morum voluerimus appetere, vorabimus nauseam, et statim Domini igne torquebimur, desideriumque nostrum vertetur in tumulos, ut simus sepulcra dealbata, quæ foris apparent hominibus **440** speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia.

3. In hac mansione descendit spiritus super septuaginta viros electos, et tunc Dominus descendit in nube, et retraxit de spiritu qui erat super Moysen, et imposuit super septuaginta viros. Descendente enim in nube carnis Christo, diffusa est per fidem Spiritus sancti gratia super populos, ex septuaginta gentium linguis electos, venitque super omnes donum illud virtutis cœlestis, quod quondam fuerat in Moyse atque prophetis.

#### CAPUT XIV.

1. Quarta decima mansio in solitudine Aseroth. In hac Aaron sacerdos locum incidens offensionis cum sorore sua Maria, fratri uterque obtreçant, quod alienigenam accepisset uxorem. Unde illico Maria contagio lepræ effloruit.

2. Quo loco evidens fuit figura mysterii, quod sacerdotalis illa plebs patrum Christo Salvatori adversus Ecclesiam congregatam ex gentibus derogaret: ideoque lepræ sorde perfunditur; nec redit ad Dei tabernaculum, donec statutum plenitudinis gentium tempus adimpleatur. Tunc enim eadem plebs pristinam poterit recipere sanitatem, dum eis septiformis spiritualis agnitio ad veniam fuerit suffragata.

#### CAPUT XV.

1. Quinta decima est in Rethma, quæ transfertur sonitus, sive juniperus. Fertur autem hoc lignum ignem multo tempore conservare, ita ut si prunæ ex ejus cinere fuerint adopertæ, usque ad annum perveniant. Ex quibus discimus post sepulcra concupiscentiæ, **441** sive atria, transire nos ad lignum multo tempore calens, ut simus ferventes spiritu, et claro sonitu, atque in altum exaltata voce Evangelium Domini prædicemus.

2. Ab hac mansione usque ad tricesimam secundam hæ continentur historiæ quæ, quia non sunt per mansiones singulas distributæ, a nobis quoque in commune dicentur.

3. Duodecim exploratores mittuntur ad terram san-

2. Alioquin si post perceptum angelicum manna, etc. Paulo aliter Ambros. Alioquin si post præcepta, angelicam escam, mannaque cœlestis vitæ, sive doctrinæ, rursus carnes Ægyptias, etc. GRIAL.

Ibid. Vorabimus nauseam.—Nauseam mentis, Val.; sed Hieronymus vocem mentis non habet. GRIAL.

Ibid. Alb. et Flor. 1: Vorabimus nauseamentis, et statim... vertemus in tumulos. AREV.

CAP. XIV. N. 1. Ex iisdem. GRIAL.

CAP. XV. N. 1. Ex Hieronymo. GRIAL.

Ibid. Sive atria. Ita omnino legendum ex Hieronymo. mansione 14, et hoc loco. Illic enim hazeroth in atria vertitur; hic vero, post sepulcra concupiscentiæ, et vestibula. Mendose ergo lib. plerique antra habent.

clam. Botrus refertur in ligno, et Christi passio demonstratur. Murmurat populus Judæorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalech et Chananæum, nolente Deo; victus intelligit quæ debeat in terra sancta exercere sacrificia. Dathan, et Abiron, et filii Core, consurgunt contra Moysen et Aaron, et terræ voragine glutuntur.

4. Inter mortuos et viventes pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, et currens ira Dei sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron florem profert, et folia, et in æternam memoriam virens siccitas conservatur. Vitula rufa concrematur in holocaustum, et cinis ejus piacularis aspersio est.

5. Quorum quidem figuras breviter annotantes, ex duodecim exploratoribus incipiemus. Duodecim exploratores missi ad explorandam terram uberem, qui terruerunt populum, ne crederent posse accipere terram a Domino repromissam, Scribarum et Pharisæorum prætulerunt indicium.

6. Sicut enim illi per Moysen missi sunt, ut soli fecunditatem sollicita consideratione tractarent, ita et isti per legem et prophetas jussi sunt, ut per Scripturarum investigationem dominicum specularentur adventum, in quo erat terra, id est, caro sancta, in qua regnum Dei, et ubertatem fructuum spiritualium, et vitam æternam consequi possent.

**442** 7. Sed sicut illi desperatione terruerunt populum, ne de Dei promissione confideret, ita et isti Scribæ et Pharisæi suaserunt populo Judæorum ne crederent in Christum, ad Ægyptum sæculi hujus redire cupientes, repudiantes manna fidei, quærentes ollas peccatorum nigras, et cepas blasphemiarum putidas, et pepones vitiorum ac libidinum corruptione marcentes.

8. Ille autem botrus uvæ quem in ligno pensilem medio de terra repromissionis duo advexere vectores, quid significat? Botrus iste pendens e ligno utique Christus ex ligno crucis, promissus gentibus salutaris de terra genitricis Mariæ, secundum carnem terrenæ stirpis visceribus effusus.

9. Duo bajuli qui sub onere botri illius incedebant populus est uterque. Cujus prior Judaicus, cæcus, et aversus, ignarus pendentis gratiæ, et pressus onere suspensi, cui subjicietur judicanti; de quibus dicitur: *Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva* (Psalm. LXVIII). Qui vero posterior veniebat, populi gentium gerebat st-

Nempe antrum sepulcro affine visum est. GRIAL.

3. Gigantum impetum. Ita Hier., Val., Compl., Palentin. Guadal., gigantum populum. GRIAL.

Ibid., Alb., botrus defertur; in ligno hoc Christi passio breviter demonstratur. AREV.

4. Virens siccitas conservatur. Ita Num. xvii et apud Hieron. Consecratur, lib. o. mendose. GRIAL.

Ibid. Piacularis aspersio. Ita Hieron. Peculiaris, lib. o. mendose. GRIAL.

5. Duodecim exploratores, ex Ambros., et Aug. serm. 100 de tempore. GRIAL.

7. Alb., confiderent... crederent Christo. Alii, crederent Christum. Grialius, mendose, corruptionem arcentes. AREV.

guram, qui credens, et Christum ante oculos habens, semper eum portans videt, et quasi servus dominum, et discipulus magistrum sequitur, sicut Dominus in Evangelio ait: *Si quis vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me (Matth. xvi).*

10. Hic est autem botrus qui effusus in salutem nostram, vinum sanguinis sui crucis contritione profudit, atque expressum passionis suæ calicem Ecclesie propinavit. Hic est botrus quem malogranatum socia muneris gratia secuta est, nostra scilicet Ecclesia mater, habens intra se per granorum numerum multitudinem populorum; per ruborem, sanguinis Christi signaculo coruscantem, habentem etiam intus distincta grana, sicut Apostolus ait: *Divisa charismata, et dona Spiritus sancti gratia distributa (I Cor. xii)*; quibus omnibus indignos se increduli judicantes, terram carnis Christi fluentem lacte et melle accipere non meruerunt, quam per fidem servi ejus, id est, populi Christiani, consecuti sunt.

11. De cujus doctrina quotidie dicit Ecclesia: *Quam dulcia 443 faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo (Psal. cxviii).* Ficum autem quam eum botro de terra repromissionis attulerant imaginem legis habuisse evangelicis edocemur exemplis; sicut et botrum constat figuram Salvatoris ostendere, quem admodum in Canticis canticorum Ecclesia de Christo dicit: *Frater meus ut botrus Cypri, quia nec est Christus sine lege, nec lex sine Christo esse poterit.*

12. Post hæc quidam homo, die Sabbati colligans ligna, necatur a populo. Quid autem insinuat quod tam atrociter jussu Dei fuerit idem ab omni populo trucidatus? Quod facile ab infidelibus proponitur, intelligant ergo quia hæc omnia in typo acciderunt illis. Scripta sunt autem ad correctionem postram.

13. Ille enim pristinus carnalisque homo qui diem Sabbati violare ausus est, dum ligna colligeret, propter quod est punitus, formam significabat ejus qui hodie, in Christo signatus, invenitur agere carnale opus, id est, contrahere ligna, fenum, stipulam ad escam ignis æterni convenientem. Quæ dum colligit in suam perniciem, si fuerit deprehensus, pellitur ab omnibus, et statim occiditur, dum judicatur a spiritualibus. Sic ergo omnia quæ illis Judæis per legem acciderunt formaliter intelligenda sunt.

14. Sequitur jam excidium Core, Dathan et Abiron, qui sibi contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vindicantes, pœnas pro suis conatibus expenderunt. Per eos itaque significantur hi qui hæreses et schismata facere conantur, et multos secum trahendo decipiunt, contemnentes sacerdotes Christi, et se a clero ejus plebisque societate segre-

10. Alb., *contritione profudit. Apud Grialium mendum videtur vinum sanguis sui crucis, etc. Vetus Editio: botrus, qui effusum in salutem nostram vinum sanguinis sui crucis contritione profudit. Paulo post Alb. : Per ruborem sacri sanguini Christi signaculum coruscans habens etiam intus, etc. AREV.*

11. Habuisse. Ita Alb. Grialius cum aliis Excusis, attulisse. AREV.

14. Sequitur excidium, ex Ambros. GRIAL.  
Ibid. Expenderunt; al., exceperunt. GRIAL.

gantes, constituere audent Ecclesias, et aliud altare, precemque alteram illicitis vocibus faciunt, dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia profanantes.

15. Hi, quia contra Dei ordinationem nituntur, ob temeritatis audaciam terræ compagibus ruptis, viuentes profundo hiatu merguntur; nec tantum hi qui duces errorum sunt, sed et illi qui consentiendo participes eorundem effecti sunt, in ignem æterni iudicii præparata ultione peribunt.

16. Deinde Aaron sanctus in ruinam mortis populum trahi 444 spectans, thuribulum accipiens, eucurrit obviam quassationi, stansque in medio superstitem ac peremptorum, lethalem plagam objectu sui, quasi quidam murus, exclusit. Iste sacerdos Dominus Jesus Christus est, princeps principum sacerdotum; sacerdos iste ruinam mortis in mundo aspiciens, occurrit a summo cœlo, venitque obviam, quasi gigas ad currendam viam.

17. Stetitque inter vivos et mortuos, quia natus est et mortuus. Sicque thuribulum passionis suæ accipiens, et in odorem suavitatis prætendens, suspendit ignis æterni perniciem, et inimicam perculit mortem.

18. Virga autem Aaron, quæ post siccitatem floruit, caro insinatur Christi, quæ postquam de Jesse radice succisa est, vivacius mortificata reviviscit. Itaque virga post ariditatem virescens Christus est post mortem resurgens. Ipsum enim virgam, ipsam florem intelligimus, ut in virga regnantis potentia, et in flore pulchritudo ejus monstretur. Unde et in Canticis canticorum idem dicit: *Ego sum flos campi, et lilium convallium (Cant. ii).*

19. Alii virgam hanc, quæ sine humore florem protulit, Mariam virginem putant, quæ sine coitu edidit Verbum Dei, de qua scriptum est: *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Isai. xi)*, id est, Christus, qui futuræ typum præferens passionis, candido fidei lumine et passionis sanguine purpurabat flos virginum, corona martyrum, gratia continentium.

20. Restat interea vitula rufa in holocaustum concremata, cujus cinis expiatio populi erat. Sic enim dicitur de illa ad Moysen et Aaron: *Præcipe filiis Israel ut adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portaverit jugum; tradetisque eam Eleazaro sacerdoti, qui eductam extra castra immolabit in conspectu omnium, et intinget digitum Eleazar in sanguine ejus, et asperget contra fores tabernaculi septies, comburetque eam cunctis viventibus; tam pellem et carnes ejus quam sanguinem et fimum flammæ tradetis.*

16. Deinde Aaron sanctus in ruinam mortis populum trahi spectans. Hæc alio atque alio modo in vetustis libris leguntur, eadem sententia; nos Codicem Palent. secuti sumus, quem fidiorem reliquis experti sumus. GRIAL.

Ibid. In ruinam mortis populum trahi spectans. Alb., *ruina mortis in populum trajecta. Et ex Originali Isidori ruina mortis populo cæpta. Alii, ruina mortis populum videns ruere. AREV.*

19. Alb.: *Christus, qui sponte seipsum offerens obtu-*

21. Lignum quoque cedrinum, et hyssopum, coccumque bis tinctum **445** sacerdos mittat in flammam, quæ vaccam vorat, et tunc demum lotis vestibus et corpore ingredietur in castra, et commaculatus erit usque ad vesperum. Sed et ille qui combusserit lavabit vestimenta sua, et corpus, et immundus erit usque ad vesperum.

22. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ, et effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam, et in aquam aspersionis, quia pro peccato vacca combusta est. Cumque laverit, qui vaccæ portaverat cineres, vestimenta sua, immundus erit usque ad vesperum. Et habebunt hoc filii Israel, et advenæ sanctum jure perpetuo. Et qui tetigerit mortuum, et propter hæc septem diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio, et die septimo emundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, vel septimo, non poterit emundari.

23. Vitula rufa caro est Salvatoris nostri, rosea sanguine passionis, ætatis integræ, qui perfecta ætate passionem suscepit. Quod autem non est impositum super illam jugum, hoc ostendit, quia caro Christi non est subjugata delicto, neque victa ab ullo peccato. Quod autem apprehensam ejecerunt filii Israel extra castra, astante Eleazaro sacerdote, populum Judæorum significat, et consensum sacerdotum in necem Domini, quem ejectum extra Jerusalem crucifixerunt.

24. Sicut ergo qui offerunt vitulam immundi sunt, sic et qui apprehenderunt Dominum, et occiderunt, peccatores habentur. Et sicut is qui colligit cinerem aspersionis mundus est, sic et omnes mundi sunt qui passionem Christi prædicaverunt gentibus, et in toto orbe terrarum doctrinam ejus asperserunt, populosque Domino collegerunt. Lignum autem et hyssopum crucem putamus et baptismum.

25. Per hyssopi enim fasciculum aspergebantur agni sanguine, qui mundari solebant, typice figurantes lavacrum baptismatis, et ablutionem æterni fontis. Coccum autem bis tinctum figuram sacri sanguinis significare, quo peccatores abluuntur. Bis tinctum autem, quia per eum et corpore et corde mundantur. Hæc enim tria ad purgationem peccatorum pertinent. Primo per cedrum fides ligni crucis **446**, secundo per hyssopum baptismus, tertio per coccum sanguinis dominici sacramentum.

26. Sicut autem die tertia illi purgari jubentur, ita et omnis anima purgatur ab omnibus delictorum sordibus, quæcunque credit Christum Dominum die tertia a mortuis resuscitatum. Hujusmodi etiam homo mundus erit in die septima, id est, in regno sanctorum, adveniente Domino, et beatus, ac lætus parte cœlestis illius regni potietur.

lit passioni candido fidei, etc. AREV.

23. Vitula rufa caro est Salvatoris. Vid. August., q. 32 in Num. GRIAL.

24. Alborn., populos quos Domino collegerunt. AREV.

25. Pro significare Bonon. habet, et ex Isidoro tenet. AREV.

27. Qui autem non fuerit aspersus, id est, hujus gratiæ fide munitus, peribit anima illa de cœtu sanctorum, et de populo fidelium. Ex sanguine autem hujus vitulæ ideo septies tabernaculum jubet aspergi, quia septem sunt Spiritus sancti charismata, quæ per Christi sanguinem super Ecclesiæ populos distribuuntur, per quem ab omni delicto purgantur, sicut Apostolus ait: *Jam abluti estis in sanguine Christi et passione ejus* (I Cor. vi).

28. Quod vero vitula cum pelle et ossibus suis comburitur, et agnus ille paschalis pari modo concrematur, ne ossa ejus confringantur, hoc ostendit quod Domini Jesu Christi corporis crura in passione non essent confringenda, sicut Evangelista testatur (Joan. xix). Moraliter autem vaccam rufam, cujus cinis expiatio populi est, non alter immolare et offerre ad altare Domini poterit, nisi qui terrena opera non fecerit, jugumque delicti non contraxerit, nec vinculis peccatorum fuerit alligatus.

29. Jam dehinc post exploratores, et botrum, post excidium superbiorum et sacerdotale thuribulum, postque virgam florentem, et vitulæ combustæ aspersionem, revertamur ad mansiones.

#### CAPUT XVI.

1. Sexta decima mansio est in *Ramoth*, quod Latine dicitur *mali Punici divisio*, quæ significabat Ecclesiam. Quæ quasi multa grana uno cortice contegit, dum omnem turbam credentium in fidei unitate concludit.

#### 447 CAPUT XVII.

1. Septima decima mansio est in *Lebna*, quæ Latine transfertur in *laterem*. Legimus Ægyptios lateres, quos populus faciens ingemuit, ex quibus discimus in itinere istius vitæ de alio in aliud transitu nunc nos crescere, nunc decrescere, et post ordinem ecclesiasticum sæpe ad lateres, id est, ad carnalia opera transmigrare.

#### CAPUT XVIII.

1. Octava decima mansio est in *Ressa*, quæ in frenos vertitur. Si enim post profectum rursus ad lutulenta opera descendimus, infrenandi sumus, et cursus vagi, atque præcipites Scripturarum retinaculis dirigendi.

#### CAPUT XIX.

1. Nona decima mansio est in *Caalatha*, quæ interpretatur *Ecclesia*, scilicet ut vagi currentium gressus frenis ad Ecclesiam retrahantur, ut fores quas antea reliquerant rursus festinent intrare.

#### CAPUT XX.

1. Vicesima mansio est in monte *Sepher*, quæ interpretatur *pulehritudo*, id est, Christus. Et vide quid prosint frena. Si a vitis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, et in Christo monte pul-

27. De cœtu sanctor. Al., de regno sanct. Al., de regno cœlorum. Vulg., De medio Ecclesiæ. LXX, ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς. GRIAL.

CAP. XVI. N. 1. Ex Hieronymo cum reliquis omnibus. GRIAL.

CAP. XX. N. 1. Bonon.: Et vide quod frena, quæ a vitis nos retrahunt, introducunt. AREV.



cherrimo habitare faciunt; de quo scriptum est: *Ve-* **A** *quite contenti et otio, sed rursus ad ulteriora pro-*  
*nite, ascendamus ad montem Domini (Isai. II).*  
perantes, obliviscamur præteritorum, et in futura  
nos extendamus.

## CAPUT XXI.

1. Vicesima prima mansio est in *Harada*, quæ  
vertitur in *miraculum*. Et vide quam pulcher est ordo  
virtutum. Post frenos **448** in Ecclesiam intromitti-  
mur, post habitationem ad montem Christi ascendi-  
mus; in quo positi miramur in eis quæ nec oculus  
vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascen-  
derunt.

## CAPUT XXII.

1. Vicesima secunda mansio est in *Maceloth*, quæ  
in *cætus* vertitur, id est, in *ecclesia*. In hac enim  
consistit multitudo credentium, juxta quod scriptum  
est: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare*  
*fratres in unum (Psalm. CXXXII)!*

## CAPUT XXIII.

1. Vicesima tertia mansio est in *Tahath*, quæ  
interpretatur *pavor*, quia dum quisque venit ad Ec-  
clesiam, atque ascendit in montem pulcherrimum  
Christum, et stupore et miraculo Christi magnitudi-  
nem confitetur; adjungat deinde timorem, qui cu-  
stos est beatitudinis, ut altum non sapiat, quia *Deus*  
*superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (I Petr.*  
*v, 5).*

## CAPUT XXIV.

1. Vicesima quarta mansio est in *Thare*, quam  
nonnulli vertunt in *malitiam*, sive *pasturam*.

2. Quod vel ad præpositos Ecclesiarum, vel ad  
custodiam animæ refertur, ut sollicitus sit quisque,  
habeatque pavorem, ne leo diabolus in caulas ovium,  
id est, in Ecclesias per diversa vitiorum foramina  
introire nitatur.

**449** CAPUT XXV.

1. Vicesima quinta mansio est in *Methca*, quæ  
vertitur in *dulcedinem*. Ascendisti enim in excelsum,  
admiratus es virtutum choros, timuisti ruinam, ab-  
egisti insidiatores, dulcis te fructus protinus laboris  
insequitur, ut merito dicas: *Quam dulcia faucibus*  
*meis eloquia tua! super mel ori meo (Psalm. CXVIII).*

## CAPUT XXVI.

1. Vicesima sexta mansio est in *Hesmona*, quæ  
Latine *festinationem* sonat. Scilicet, ut postquam  
dulces fructus laboris sumpserimus, non simus

**D** CAP. XXI. N. 1. Bonon., post ecclesiæ habitationem  
ad montem. Et illico, ex Isidoro, in quo positi mira-  
mur in eum. AREV.

CAP. XXIII. N. 1. Bonon., custos est beatitudinis,  
vel humilitatis, ut altum, etc. AREV.

CAP. XXIV. N. 1. Mansio est in *Thare*, quam non-  
nulli vertunt in *malitiam*, sive *pasturam*. Verba sunt  
Hieronymi, sed hanc interpretationem rejicientis.  
Cum autem allegoriæ verba, quæ sequuntur: *Quod*  
*vel ad præpositos Ecclesiarum*, etc., ex eodem sint,  
manifestum est deesse interpretationem quam ipse  
probat, abactoris scilicet, vel depulsoris. Propterea  
asterisco locum notavimus, quem explere sibi quisvis  
facile ex Hier. possit. GRIAL.

CAP. XXVII. N. 2. *Viri sublimes ad te transibunt, et*  
*tui erunt servi, post te ambulabunt colligati vinculis.*  
Ex LXX, voce *servi*, addita. Sed miror cur interpre-  
s Latinus Editionis LXX, pro *χαίροντες*, vinculis,

**A** quiete contenti et otio, sed rursus ad ulteriora pro-  
perantes, obliviscamur præteritorum, et in futura  
nos extendamus.

## CAPUT XXVII.

1. Vicesima septima mansio est in *Moseroth*, quod  
interpretatur *vincula*, sive *disciplina*, scilicet, ut fe-  
stino gradu pergamus ad magistros, eorumque tera-  
mus limina, et præcepta virtutum ac mysteria Scri-  
pturarum vincula putemus esse æterna.

2. Hæc sunt Christi vincula, de quibus in Isaia  
legitur: *Viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt*  
*servi, post te ambulabunt colligati vinculis (Isai. XLV,*  
*14).* Sunt et alia diaboli vincula, quibus disruptis, vi-  
cit hostes Samson. De quibus Propheta dicit: *Diru-*  
*pisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis (Psalm.*  
**B** *CXV).*

**450** CAPUT XXVIII.

1. Vicesima octava mansio est *Baneiacam*, quæ  
per interpretationem transfertur in *filios necessitatis*,  
sen *stridoris*. Qui sint isti filii necessitatis ipse  
psalmus nos docet: *Afferte Domino, filii Dei, afferte*  
*Domino filios arietum (Psalm. XXVIII).* Quæ est  
tanta necessitas, quæ nolentibus imponatur? cum  
divinis Scripturis fueris eruditus; et leges earum,  
ac testimonia, vincula scies veritatis, contendens  
cum adversariis, ligabis eos, et victos duces in ca-  
plivitatem, et de hostibus quondam atque captivis  
liberos Dei efficies, ut repente dicas cum Sion:  
*Ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiva;*  
*et istos quis enutrivit? Ego destituta, et sola; et isti*  
*ubi erant (Isai. XLIX, 21)?*

**C** 2. Porro quod interpretatum est *filios stridoris*, ad  
illum sensum refertur, quod timore supplicii, et  
ejus loci ubi est fletus et stridor dentium, deserentes  
diaboli vincula, Christo Domino credentium turbæ  
colla submittant.

## CAPUT XXIX.

1. Vicesima nona mansio est in monte *Gadgad*,  
quod interpretatur *nuntius*, sive *accinctio*, vel certe  
*concisio*. Non enim aliter possumus magistri discipu-  
lorum atque credentium eos facere filios necessita-  
tis, nisi præceptores eorum interfecerimus. Crudeles  
simus in occisione eorum, non parcat manus nostra  
arrium, aut extremum auriculæ de ore leonis ex-  
trahere.

**D** Hieronymus pro *Moseroth manicis* reddiderit, ut ille  
non Græcæ, sed Hebraicæ vocis rationem habuisse,  
Hieronymus contra septuaginta Interpretibus præter  
morem subserviisse videatur. GRIAL.

*Ibid.* In cod. Alborn., de quibus in *Ecclesiaste*, seu  
*Isaia* legitur. Et mox, *vinculis*. Et alii diaboli intelli-  
gunt *vincula*, quibus disruptis... De qualibus propheta.  
In Vulgata verba Isaia sunt: *Viri sublimes ad te*  
*transibunt, et tui erunt, post te ambulabunt, vincti*  
*manibus pergunt.* AREV.

CAP. XXIX. N. 1. *Vel certe concisio*. Hieronym., vel  
*certe (quod nos verius arbitramur) κατακοπή, id est*  
*concisio.* GRIAL.

*Ibid.* Extrahere. Alii, abstrahere. Nonnulli addunt:  
*Extrahere; ne torpeamus Christi inimicos ante diem*  
*extremum prece usque blanda auriculari de ore leonis*  
*eripere.* Quod ab Isidoro alienum prorsus videtur.  
AREV.

2. At vero de nuntio et accinzione, hoc breviter A dici potest, quod filiis necessitatis grandes ad virtutes stimulos suggeremus, cum eis nuntiaverimus præmia futurorum, et accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quidquid magister fecerit, in monte consistit.

#### 451 CAPUT XXX.

1. Tricesima mansio est in *Itebatha*, quæ interpretatur *bonitas*, quæ est Christus.

#### CAPUT XXXI.

1. Tricesima prima mansio est in *Hebrona*, quæ interpretatur *transitus*, id est, mundus, de quo Apostolus ait: *Præterit enim figura hujus mundi* (I Cor. vii). In hunc venientes sancti Dei cupiunt ad meliora transire. De quibus Psalmista canit: *Et non dixerunt qui præteribant: Benedictio Domini super vos* (Psalm. cxxviii, 8).

#### CAPUT XXXII.

1. Tricesima secunda mansio est in *Asiongaber*, quæ transfertur in *ligna viri*. Possunt hæc ligna viri saltuum et arborum omnium genera multitudinem gentium figurare. Usque huc solitudo Pharan decem, et octo continet mansiones, quæ descriptæ in catalogo in superiore itinere non ponuntur.

#### CAPUT XXXIII.

1. Tricesima tertia mansio est in deserto Sin. Hæc est *Cades*. *Cades autem sancta* interpretatur per antiphrasin, sicut *lucus*, cum minime luceat, vel bellum, quod tamen sit horridum. In hac mansione moritur Maria, et sepelitur.

2. Videtur in Maria prophetia mortua, in Moyses, C et Aaron legi, et sacerdotio Judæorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudinibus hujus mundi educere, nisi solus Jesus, id est, Salvator verus Dei Filius.

3. In hac mansione propter aquas contradictionis Moyses offendit Deum, 452 et prohibetur transire Jordanem. Turbatur enim murmure populi, dubitanter petram virga percussit, quasi illud Deus non posset facere ut aqua de petra flueret, quod ante jam fecerat. Quid ergo hic fides Moysi insinuat, quod ad aquam de petra ejiciendam titubaverit? hanc prophetiam recte intelligamus fuisse de Christo.

4. Dum enim Moyses in Scripturis sanctis aliam atque aliam pro re aliqua significanda personam gerat, nunc tamen populi Judæorum sub lege positi personam gerebat, eumque in prophetica prænuntiatione figurabat. Nam sicut Moyses, petram virga percutiens, de Dei virtute dubitavit, ita ille populus, qui sub lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affligens, eum virtutem Dei esse non credit, sed sicut percussa petra manavit aqua si-

cientibus, sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credentibus.

5. Habemus enim de hac re præclarissimam et fidelissimam vocem apostolicam, cum inde loqueretur, dicens: *Petra autem erat Christus* (I Cor. x). Hanc ergo carnalem de Christi divinitate desperationem in ipsius Christi altitudine Deus mori jubet, cum mortem carnis Moysi in monte imperat fieri. Sicut enim petra Christus, ita et mons Christus. Petra humilis fortitudo, mons eminens magnitudo. Quia sicut Apostolus ait: *Petra erat Christus*, ita ipse Dominus: *Non potest civitas abscondi supra montem posita* (Matth. v); se scilicet montem, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asserens civitatem.

6. Prudentia enim carnis vivit, cum tanquam petra percussa Christi humilitas in cruce contemnitur. Christus enim crucifixus Judæis scandalum est, gentibus autem stultitia; et prudentia carnis moritur, cum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur. Ipsi enim vocatis Judæis et Græcis Christus Dei virtus et Dei sapientia est.

#### CAPUT XXXIV.

1. Tricesima quarta mansio in monte *Hor*, in extremis finibus Edon. 453 In quem ascendit Aaron juxta præceptum Domini, et mortuus est anno quadragesimo egressionis ex Ægypto, eo scilicet anno quo novus populus repromissionis terram intraturus erat. Et quanquam in monte sacerdotium Eleazaro filio dereliquerit, lexque eos qui eam impleverint perducatur ad summum, tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Jordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus. Et planxit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Jesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in evangelio ad paradysum transmigratio.

2. Audit quoque Chananæus quod venisset Israel, et in locum exploratorum, ubi quondam populum offendisse noverant, ineunt prælium, et captivum ducunt Israel. Rursusque in eodem loco pugnatur ex voto, victor vincitur, victi superant, per quod intelligimus ut cum nos Dei auxilio destitutos hostes invaserint, duxerintque captivos, non desperemus salutem, sed iterum armemur ad prælium. Potest fieri ut vincamus ubi victi sumus, et in eodem loco triumphemus in quo tuimus ante captivi.

#### CAPUT XXXV.

1. Tricesima quinta mansio est in *Selmona*.

#### CAPUT XXXVI.

1. Tricesima sexta mansio est in *Phunon*. Hæ duæ mansiones in ordine historiarum non inveniuntur: in his, mortuo Aaron, murmurant Israelitici populi con-

5. Pro *dicens*, Alb. *dicentem*, Florent. 1, *dicentis*, scilicet *Apostoli*, quod intelligitur in *apostolicam*. Mox Alb., *Deus non liberat, qui mortem*, etc. AREV.

CAP. XXXVI. N. 2. Bonon., ex Origin. Isidori, *imaginem Filii Dei passionemque ejus conspexerint serventur*. AREV.

CAP. XXXIII. N. 1. *Cades autem sancta*. Mendose lib. o. *Sin autem sanctam*. Vid. Hieronym. GRIAL.

2. Alb.: *Nec credentium populum de solitudine hujus mundi educere*. AREV.

3. *In hac mansione propter aquas*, usque ad sapientia est, omnia sunt Aug. verb., xvi cont. Faust., cap. 16 et 17. GRIAL.

tra Deum et Moysen, manna fastidiunt, et a serpentibus vulnerantur.

2. Sed quid illud significat quod morsus mortiferi serpentium, exaltato et respecto æneo serpente, sanabantur, nisi quod nunc in typo Salvatoris, qui ferum antiquumque serpentem in patibulo triumphavit, diaboli venena superantur? ita ut qui vere expresseque imaginem Filii Dei passionemque ejus conspexerit servetur. Hoc enim significant et verba ipsius Domini dicentis: *Sicut exallavit Moyses serpentem in deserto, sic oportet exallari Filium hominis, 454 ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.*

3. Quod vero æneus est serpens, ipse Christus intimatur, qui ligno suspensus est; æs quippe metallis cæteris durabilius esse solet. Et apte æneus serpens ligno suspensus est, ut Dominus et in serpente mortalis, et in ære significaretur æternus; videlicet, ut indicaretur mortuus per humilitatem, et tamen esset quasi æneus per divinitatem. Pulchre autem prima mansio *Selmona* interpretatur *imaguncula*, quia nimirum ibi imago expressa est Salvatoris per serpentem æneum, qui ibi, ut imago, in ligno pependit.

4. Pulchre etiam et secunda *Phunon* interpretatur *os*, quia postea quam passionera filii Dei cognoscimus, quod corde credimus ore pronuntiamus, legentes illud Apostoli: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. x).*

#### CAPUT XXXVII.

1. Tricesima septima mansio est in *Oboth*, quæ vertitur in *Magos*, sive *Pythones*; unde demonstratur quia post imaginem Dei, quæ in cordis ratione monstratur, et confessionem fidei, quæ ore profertur, consurgunt serpentes, et artes maleficæ ad bella nos provocant. Sed nos custodia circumdantes cor nostrum, obturemus aures nostras, ne audiamus voces incantantium, et sirenarum carmina negligamus.

#### CAPUT XXXVIII.

1. Tricesima octava mansio est in *Jeabarim* in finibus *Moab*, quæ significat *acervos lapidum transeuntium*, id est, sanctos, per istum sæculum ad alias mansiones transire festinantes.

#### 455 CAPUT XXXIX.

1. Tricesima nona mansio est in *Dibongad*. In hac geritur bellum contra *Sehon* regem *Amorrhæorum*, et *Og* regem *Basan*. In his regibus licet res gesta cognoscatur, tamen per conditiones virtutesque nominum spiritalis significatio est subjecta. *Sehon* namque interpretatur *tentatio oculorum*. Per quem figuratur diabolus, qui transfiguratur se velut angelum

3. Quod vero æneus, usque ad esse solet, ex August., serm. 101 de tempore. GRIAL.

Ibid. De æneo serpente, quo Christus indicabatur, confer Patres apostolicos Cotelerii, tom. I, pag. 40, cum not., et recentiores interpretes. AREV.

CAP. XXXVII. N. 1. Sirenarum. Ita etiam alii. Rectum esset sirenium. AREV.

CAP. XXXIX. N. 1. In his regibus, usque ad omnes confundentur, verba August. in psalm. cxxxiv. GRIAL.

lucis, et per hæresim vel schisma verisimilia mentitur, ut fallat incautos.

2. Hunc *Amorrhæi*, id est, *amaricantes*, habent regem. Nisi enim quædam simulatio veritatis præcedat, non sunt hæreses amaricantes, non schismata exacerbantium in Ecclesia. Iste ergo rex occiditur in unoquoque homine, quando quisque damnat simulationem, et diligit veritatem. *Og* vero rex interpretatur *conclusio*, *Basan* autem *confusio*; id enim agit diabolus semper, ut concludat viam ad Dominum, opponendo idola sua, ne credatur in Christum. Conclusio enim præcedit, ut rex; sequitur confusio, ut plebs: quia quos modo concludit, ne credant in Christum, quando apparuerit Christus, omnes confundentur.

3. Mansio autem ista *Dibongad* interpretatur *fortiter intellecta tentatio*, quia nimirum si superetur simulatio, quæ per schisma vel hæresim exercebat Ecclesiam, et conclusio, quæ per sacrilegium claudit fidei viam, nihilominus tentatio intelligitur, ac deinde intellecta fortiter superatur.

#### CAPUT XL.

1. Quadragesima mansio est de *Dibongad* in *Helmon Deblathaim*, quæ vertitur in *contemptum palatarum*, sive *opprobriorum*. Et per hoc dicimus omnia dulcia ac illecebras voluptatum prætereuntium 456 in sæculo contemnendas, et opprobria diligenda. Quæ si falso objiciantur, beatitudinem pariunt, Salvatore plenissime docente, qui ait: *Cum exprobraverint vobis homines, beati eritis (Luc. vi).*

#### CAPUT XLI.

1. Quadragesima prima mansio est in *montibus Abarim*, contra faciem *Nabo*, quæ vertitur in *montes transeuntium*, et est contra faciem montis *Nabo*, ubi moritur et sepelitur *Moyses*, terra promissionis ante conspecta (*Deut. xxxiv*). *Nabo* interpretatur *conclusio*, in qua finitur lex, et non invenitur ejus memoria. Porro gratia Evangelii absque ullo fine tenditur: *Et in omnem terram exivit sonus ejus, et in fines orbis terræ verba ipsius (Psalm. xviii).*

2. Simulque considerandum quod habitatio transeuntium in montibus sita sit, et adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria *Moab* et *Jordanis* fluenta descendimus, quæ interpretatur *descensio*. Nihil enim tam periculosum est quam gloriæ cupiditas, et jactantia, et animus conscientia virtutum tumescens.

#### CAPUT XLII.

1. Quadragesima secunda mansio est in campibus *Moab*, super *Jordanem*, juxta *Jerieho*, ubi

CAP. XL. N. 1. Quæ vertitur in contemptum palatarum. Recte nostri libri; mendose apud Hieronymum *plagarum*. Sunt autem *palatæ* massæ de recentibus ficibus. Vid. Ambros. hoc loco, et Hieronym. in nominibus de Numer. GRIAL.

Ibid. Pro in contemptum, Alb., in opprobrium. Florent. 1: *Et per hoc discimus omnia dulcia ac illecebras voluptatum prætereuntes in sæculo, etc. Quod non displicet. AREV.*

fixerunt tentoria a domo solitudinis usque ad Abel-satim in planitie Moab. In quadragesima secunda, quæ extrema mansio est, quædam quæ sunt gesta narremus.

2. Sedens in ea populus a divino Balaam, quem mercede conduxerat Balac, jussu Dei benedicitur, et maledictio mutatur in laudes. Sed quid est quod iste Balaam, dum pervenire ad propositum tenderet, asina cui præsidebat, dum vidisset angelum loquitur?

3. Quæ est enim hæc asina nisi pruta gentilitas? Quam 457 quondam Balaam, id est, seductor idololatriæ, quasi brutum animal, et nulla ratione renitens, quæ voluit errore substravit. Sed ista angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit; et vidit, et detulit, et locuta est, ut agnosceremus, posterioribus temporibus, sub adventu magni Angeli Dei gentilem illam plebem, mutata duritiæ stoliditatisque natura, solutis Deo linguis, locuturam; ita ut quæ erat subiecta perfidiæ in vocem fidei et confessionis erumperet, licet et caro nostra animalis est.

4. Plerumque enim caro per molestias tacta flagello suæ menti Deum indicat, quem mens ipsa carni præsidens non videbat; ita ut anxietatem spiritus proficere in hoc mundo cupientis, velut iter tendentis, impediatur, donec ei invisibilem, qui sibi obviat, innotescat. Unde et bene per Petrum dicitur: *Corruptionem habuit suæ vesaniæ subjugale mutum, quod in hominis voce loquens, propheta insipientiam prohibuit (II Petr. II).*

5. Insanus quippe homo a subjugali muto corripitur, quando elata mens humilitatis bonum, quod tenere debeat, ab afflictâ carne memoratur. Sed luxus corruptionis donum ideirco Balaam non obtinuit, quia ad maledicendam pergens, vocem, non mentem, mutavit. Consilium quippe dedit regi Balac ut mulieres in meritorio poneret, et ante januas earum aras, ut venientes filii Israel prius sacrificarent idolis, et sic ingrederentur ad mulieres, ut inde fornicentur filii Israel eum siliabus Madian.

6. Sed quid est quod iste Balaam populum Dei posse decipi certa ratione collegit, dans consilium ut ex illa parte, qua infirmari noverat filios Israel, perniciosi eis laquei tenderentur, non dubitans eos,

oblata copia feminarum, fornicationis ruina protinus collapsuros, quia concupiscibiles animæ eorum partes sciebat esse corruptas?

7. Ita ergo unumquemque nostrum nequitie spirituales versuta 458 malignitate in figura Balaam pertentant, illis præcipue affectibus animæ insidiosos laqueos præstruentes, quibus nos senserint ægrotare, ut, verbi gratia, eum viderint rationabiles animæ nostræ partes esse vitiatas, illo nos ordine decipere moliantur.

8. Sed Phinees sacerdos zelatus, ut Domini furorem placaret, Zambri et scortum Madianitidem pugione transfigit, significans per crucem Christi non solum idololatriam, sed etiam omnem carnis affectum vel concupiscentiam perimi sæculi, et tunc placari Deum, dum carnis exstinguitur desiderium. Post hæc numeratur rursus populus, numerantur et Levitæ, ut, interfectis primo carnalibus, novus Dei populus censeatur, qui per baptismum Jordanis transeat, et cœlestis hæreditatis repromissionem percipiat.

9. Porro quod sexcenta millia armatorum de Ægypto numerantur egressa, et ex ipsis non sunt amplius quam duo terram repromissionis ingressi, hæc figura demonstrat multos per baptismum ad fidem transire; sed ad patriam cœlestem paucissimos pervenire secundum figuram illam in Evangelio, in qua multi vocati, pauci vero inveniuntur electi (*Matth. xx, 22*).

10. Quod vero duo tantum ingrediuntur, aut propter eos qui ex utroque populo regni cœlestis repromissionem adipiscuntur, aut propter illos qui per duas vitas, actionis et contemplationis, ad æternam beatitudinem prædestinantur.

11. Interpellant dehinc filie Salphaad quinque, et ex iudicio Dei hæreditatem accipiunt inter fratres suos. Nec legis plebs ab Evangelii possessione excluditur.

12. Deinde Jesus in monte succedit Moysi, et discit quæ specialiter debeant offerri in Ecclesia. Legi etenim succedit Evangelium, ibique lex faciendâ præcepta admonet, et gratia complet.

13. Primum quidem quid offerri debeat per singulos dies; dehinc quid in Sabbato propter spem quietis æternæ; quid in kalendis 459 pro invocatione vitæ; quid in pascha, quando consepelitur cum Chri-

CAP. XLII. N. 2. Alb., dum perveniret, et ad propositum tenderet. AREV.

3. Quæ est enim hæc asina, usque ad substravit, verba sunt Greg., lib. I Moral., cap. 7, quæ hoc loco (adjecta voce penitentis, mutatoque renitens in renitens) sensum nullum reddebant. GRIAL.

Ibid. Sed ista angelum, usque ad erumperet, Ambros., lib. IX comment. in Luc., cap. 19: *Nec despicias asinam quoque istam; quondam angelum Dei vidit, quam homo videre non potuit. Et vidit, et detulit, et locuta est. Ut agnosceres, posterioribus temporibus, sub adventu magni Angeli gentiles illis (forte illos), ante asinos, locuturos.* GRIAL.

Ibid. Multum hic variant mss. exemplaria. Alb., breviter: *Quid est asina, nisi ratione utens, quo voluit, etc.* Alii post renitens addunt penitentis. AREV.

4. Plerumque enim caro, usque ad non mentem mutavit, verba sunt Gregorii, Pastoral. III part., admo-

D nit. 13. GRIAL.

Ibid. Alb.: *Donec ei invisibilis, qui sibi objiciat, innotescat.* AREV.

5. Alb., *debeat, afflictâ carne moratur.* AREV.

7. Grialius, *mentose, spiritualis.* AREV.

8. Sed Phinees, usque ad populus censeatur, ex Hieronym., quibusdam interjectis. GRIAL.

Ibid. Zambri, etc. Alii, Zambri, qui ad scortum ingressus est, arripiens pugionem, utrosque transfigit. AREV.

9. Alb.: *Postea quoque multa millia armatorum.* AREV.

11. *Nec legis plebs. Ne femineus sexus,* Hieronymus. GRIAL.

12. Alb., *admonet, et gratia completur.* AREV.

13. Alb.: *In Kalendis propter invocationem Christi vitæ, quid in pascha, quando sepelitur Christo per baptismum a mortuis.* Flor. I: *Ad vitæ novitatem, pro ad vitæ nativitatem.* AREV.

sto per baptismum, quasi a mortuis transeuntes ad vitæ nativitatem; quid in Pentecoste propter gratiam Spiritus sancti et indulgentiam remissionis peccatorum; quid in neomenia mensis septimi; quid in jejunijs ejusdem mensis decimo die; quid in scenopogia, quando figuntur tabernacula quinto decimo die supradicti mensis.

14. Dehinc textitur bellum contra Madianitas, et mors divini Balaam, in cujus nece error perfidiæ ligno crucis interficitur, fitque deinde Amalech prædæ divisio, et oblatio ex ea animarum tabernaculo Dei.

14. *Divini Balaam.* Sæpe vox divini in Scriptura sumitur pro augure, ariolo, pythone. AREV.

13. *Quia quos mundi implicam usque ad desiderant*

15. Post hæc filii Ruben et Gad, et dimidia tribus Manassæ, jumenta plurima habentes, citra Jordanem possessionem accipiunt, et in repromissionis terra hæreditatem habere nolunt, figurantes quia quos mundi implicamenta occupant, habitationem cœlestis patriæ nequaquam desiderant.

16. Dehinc populus admonetur, ut in terra sancta idola destruant, et nullus de prioribus habitatoribus servetur, ad significandum, ut dum in terram sanctæ repromissionis per fidem ingredimur, simul cum idololatria omnia etiam vitia exstinguamus.

verba sunt Greg. xxvii Moral., cap. 7. GRIAL.

*Ibid. Citra Jordanem.* Alb., *contra Jordanem.* AREV.

## IN DEUTERONOMIUM.

### 460 CAPUT I.

*Cur Deuteronomium undecim diebus scriptum.*

1. Liber Deuteronomii repetitio est præcedentium quatuor librorum legis. Nam dum illi in se proprias contineant causas, iste tamen replicat omnium. Habet autem et ipse propria innumera sacramenta, e quibus pauca pro exercitio lectoris studii memoranda.

2. Deuteronomium autem secunda legis latio dicitur, quod significat Evangelium. In ejus principio notandum est quid indicet quod undecim diebus idem Deuteronomium a Moyse scribitur; significat vero Judaicæ plebis lapsum in Evangelio per transgressionem Decalogi mandatorum.

### CAPUT II.

*De quadraginta annis deserti, et vestibis non attritis.*

1. Quid autem significaverunt illi quadraginta anni, quibus laboriose peractis, filii Israel ad repromissionis terram transierunt? Per hos quadraginta annos totum sæculi tempus significatur, in quo vivit Ecclesia sub laboribus et periculosis tentationibus, sperando quod non vidit per patientiam, quousque ad promissam æternæ felicitatis perveniat patriam (*Math. iv*).

461 2. Ideo et Dominus quadraginta diebus jejunavit et quadraginta noctibus, et tentatus est in eremo. Corpus enim ejus, quod est Ecclesia, necesse est tentationes laboresque patiatur in hoc sæculo, quoad usque veniat illud tempus ubi post tentationes accipiat consolationes.

3. Porro quod vestis Israel per tot annos in eremo

CAP. II. N. 3. *Porro quod vestis, usque ad duravit. Porro quod vestimenta, aut calceamenta filiorum Israel per tot annos in eremo indetrata et absoluta manserunt, nullaque vetustate consumpta sunt, Val. et Compl. Reliqui et Beda ut edidimus. GRIAL.*

*Ibid. Alb., cum Val. et Compl. Porro quod vestimenta, etc., sed obvoluta pro absoluta. AREV.*

CAP. III. N. 1. *Non plantabis, etc. Cod. Bonon., post finem capituli præced., in nota marginis inferioris,*

B nulla vetustate corrupta est, et morticina pellis calceamentorum tandiu sine labe duravit, potest figurare futuram incorruptibilitatem corporum, ubi ea quæ corruptibilia sunt sine corruptione ulla permanent.

### CAPUT III.

*De non plantando ligno juxta altare.*

1. *Non plantabis omne lignum juxta altare Dei, nec facies nemus in terra.* Interdicitur quippe ne nemus complantetur in templo. Nemus frondentes arbores et infructuosæ sunt, solum ad delectationem visus plantatæ. Tales sunt et gentiles, qui rationem suam verborum decore componunt, ut non convertant a vitiis, sed delectent, atque istiusmodi seductione persuadeant.

2. Nos autem secundum præceptum juxta altare Dei nemus non plantamus, si circa dominicam fidem nihil in verbis infructuosum, nihil audientiæ sæculari illecebrosum componimus, sed sola puritate veritatis scientiam prædicationis tenemus. Hoc nemus in prædicatione sapientiæ plantare vitabat Apostolus, cum dicebat: *Loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, et virtute (I Cor. ii).*

### 462 CAPUT IV.

*De auferendo præputio ligni pomiferi.*

1. *Quando ingressi fueritis in terram, et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum, pomorumque germina immunda erunt vobis, nec edetis ex eis (Levit. xix, 23).* Ligna quippe pomifera sunt opera virtutibus fecunda. Præputia lignorum auferi-

ris, ex Originali Isidori, sic habet: *Perthanebunt. Jubentur autem in præceptis hujus libri innumerabilia, ex quibus quæritur quid significet illud quod interdicitur: Non plantabis omne lignum juxta altare Domini, nec plantes nemus in terra. Interdicitur quippe, etc. AREV.*

CAP. IV. N. 1. *Quando ingressi fueritis, usque ad comedatur, omnia sunt Gregorii verba, viii Moral., cap. 29. GRIAL.*

mus, cum de ipsa inchoationis infirmitate suspecti A primordia operum nostrorum non approbamus.

2. Poma autem quæ germinant immunda existimamus, nostrisque cibis non aptamus, quia cum primordia boni laudantur operis, dignum est ut hoc animum non pascat operantis, ne, dum accepta laus suaviter carpitur, fructus operis intempestive comedatur.

#### CAPUT V.

*De non operando in bovis primogenito.*

1. Non operaberis in primogenito bovis, et non tondebis primogenita ovium. In primogenito quippe bovis operari est bonæ conversationis primordia in exercitio publicæ actionis ostendere. Ovium quoque primogenita tondere est ab occultationis suæ te gmine humanis oculis inchoantia bona nostra denudare. B

2. In primogenito ergo bovis operari prohibemur, atque a primogenitis ovium detondendis compescimur, quia etsi quid robustum incipimus exercere, hoc in aperto citius non debemus ostendere. Sed cum vita nostra simplex quid atque innocuum inchoat, dignum est ut secreti sui velamina non relinquat, nec hoc humanis oculis, quasi subducto velere, ostendat.

3. Ad sola ergo divina sacrificia boum primogenita, oviumque proficiant, ut si quid forte innocuum incipimus, hoc ad honorem intimi Judicis in ara cordis immolemus. Quod ab illo procul dubio 463 tanto libentius accipitur, quanto et ab hominibus occultatum nullo laudis appetitu maculatur.

4. Sæpe autem novæ conversationis primordia ad hoc carnali vitæ sunt commista. Et ideo innotescere citius non debent, ne cum laudantur bona quæ placent, deceptus laude sua animus deprehendere in eis nequeat mala quæ latent.

#### CAPUT VI.

*De non arando in bove et asino.*

1. Non arabis in bove simul et asino. In bovis nomine populus ex circumcissione positus sub jugo legis accipitur; in asino autem populus gentium pertinet ad Evangelium: in bove quippe et asino simul arat qui sic recipit Evangelium, ut Judaicarum superstitionum, quæ in umbra et imagine præcesserant, caeremonias non relinquat.

2. Item nonnunquam in bove bene operantium vita, D in asino stultorum vecordia figuratur. Quid est ergo: Non arabis in bove simul et asino? ac si diceret: Factum sapienti in prædicatione non socies, ne per eum qui rem implere non valet et illi qui prævalet obsistas.

3. Bovem quippe et asinum, si necesse sit, unus-

CAP. V. N. 1. Non operaberis, usque ad latent, totum item caput ex eodem Gregor. capite. GRIAL.

3. Ut si quid forte, ex Beda; Ut quidquid forte, Gregor. et ms. GRIAL.

CAP. VI. N. 1. Non arabis, usque ad obsitas, ex eod. lib. I Moral., cap. 7. GRIAL.

3. Bovem quippe et asin., usque ad comites facit, verba sunt Aug., victr. Faust., c. 9. GRIAL.

quisque sine detrimento operis jungit. Sapientem vero et stultum (non ut unus præcipiat, et alter obtemperet, sed ut pariter æquali potestate annuntient verbum Dei) non sine scandalo quisque comites facit.

#### CAPUT VII.

*De non alligando ore bovis triturantis.*

1. Non alligabis os bovi trituranti (I Cor. ix, 9; I Tim. v, 18). Dictum est quod in bovis 464 nomine vita uniuscujusque operantis exprimitur. Dicit quodam in loco Apostolus Paulus, reprehendens et dolens, quod nemo illi communicaverit in ratione dati et accepti (Philip. iv). Quid est in ratione dati et accepti, nisi quod alio in loco aperte exposuit, dicens: Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est ut carnalia vestra metamus (I Tim. ix, 11)? Hoc significat: B Non alligabis os bovi trituranti.

2. Unde et idem Apostolus alio loco dicit: Dignus est operarius mercede sua (I Tim. vi). Vult ergo Scriptura doctoribus præstare carnalia, a quibus spiritualia consequuntur, quia prædicatores occupati in doctrina necessaria sibi providere non possunt.

#### CAPUT VIII.

*De non coquendo hædo in lacte matris.*

1. Non coques hædum in lacte matris suæ. Hædus hic sub peccatoris figura introducitur. Proinde peccans graviter non est coquendus in lacte matris suæ, id est, non est purgandus mediocribus tenerrimis- que Ecclesiæ disciplinis, sed austerioribus præceptis ejus sunt excoquenda peccata, cujus magna sunt crimina, ut qui per lasciviæ blandimentum se perdidit, C fortiori disciplina se redimat.

#### CAPUT IX.

*De non induenda veste ex lana et lino.*

1. Non indues vestem ex lana linoque contextam. Per lanam quippe simplicitas, per linoque subtilitas designatur. Et nimirum vestis quæ ex lino lanaque conficitur lino interius celat, in superficie lanam demonstrat. Vestem ergo ex lana linoque contextam induit, qui sub locutione innocentiae intus subtilitatem celat malitiæ. Hoc secundum moralem sensum.

2. Cæterum secundum allegoriam lineis vestibus misceri lanam, 465 vel purpuram, et linostima veste indui, est inordinate vivere, et diversi generis professiones velle miscere, ut vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptiarum, aut ea quæ se non continens nupsit speciem virginis gerat: omnimodo hoc peccatum est, et si quid inconvenienter ex diverso genere vel religione in vita cujusque contextur. Verum illud tunc figurabatur in vestibus quod nunc declaratur in moribus.

CAP. VII. N. 1. Verba Deuteronomii in Vulgata sunt: Non ligabis os bovis terentis in area fruges suas. AREV.

CAP. IX. N. 1. Non indues vestem, usque ad malitiæ, Greg. verba, viii Moral., cap. 31. GRIAL.

2. Lineis vestibus, usque ad moribus, Augustini verba, vi contra Faust., cap. 9, e quo sunt nonnulla restituta. GRIAL.

## CAPUT X.

A

*De non accipienda loco pignoris superiore et inferiore mola.*

1. Non accipies loco pignoris superiorem aut inferiorem molam; accipere namque aliquando dicimus auferre. Unde et aves illæ quæ rapiendi sunt avidæ accipitres vocantur. Unde et apostolus Paulus dicit: *Sustinetis enim, si quis devorat, si quis accipit* (II Cor. xi). Ac si diceret *si quis rapit*. Pignus vero debitoris est confessio peccatoris. A debitore enim pignus accipitur, cum a peccatore jam confessio peccati tenetur. Superior autem et inferior mola est spes et timor.

2. Spes quippe ad alta subvehit, timor autem eor inferius premit. Sed mola superior et inferior ita sibi necessario junguntur, ut una sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris pectore itaque incessanter debet spes et formido conjungi, quia pœnitentiâ incassum misericordiam sperat, si non etiam justitiam pertimescat.

3. Incassum justitiam metuit, si non etiam in misericordia confidit. Loco igitur pignoris mola superior aut inferior tolli prohibetur, quia qui prædicat peccatori, tanta dispensatione componere prædicationem debet, ut nec derelicta spe timorem subtrahat, nec subtracta spe in solo eum timore derelinquat.

4. Tollit enim superiorem, si sienti peccatori dicat: Non habebis **466** veniam de commissis. Tollit inferiorem, si peccantem decepto palpet. Ac si dicat: Age mala in quantum vis absque metu; nam Deus pius est et ad indulgendum paratus. Sed utiliter tunc mola utraque habetur, si et spes sit cum emendante formidine, et emendans formido fuerit cum spe.

## CAPUT XI.

*De non abominando Ægyptio.*

1. Non abominaberis Ægyptium, eo quod fuisti incolâ in terra ejus; quamvis enim mundo renuntiantes Ægyptiam terram, id est, pristinam sæculi conversationem, vel concupiscentiam declinemus, tamen, dum præsentis sæculi necessitatibus subdimur, quasi Ægyptiam nationem nequaquam exstinguimus, licet ab ipsa quadam discretione separemur, non de superfluis cogitantes, sed, secundum Apostolum, victu quotidiano indumentoque contenti. Hoc enim singulariter mandabatur in lege: *Non abominaberis Ægyptium.*

CAP. X. N. 1. *Non accipies, etc.* Totum caput e Greg. xxxiii Moral., cap. 11, nonnullis verbis immutatis, retenta tamen sententia. GRIAL.

*Ibid.* Accipitres vocantur. Eadem sententia exstat in Etymologiis, lib. xii, cap. 7 num. 55, adductis etiam apostoli Pauli verbis: *Sustinetis, etc.* AREV.

4. *Sed utiliter, etc.* Alb.: *Sed inutilis est altera sine altera, utraque vero simul utilis habetur... cum spe remissionis.* AREV.

CAP. XI. N. 1. *Non abominaberis;* e Cass., collat. 5, cap. 19. GRIAL.

*Ibid.* Apud Grialium titulus capitis est. *De non abominando Ægypto.* Reposui Ægyptia ex Deuteronomio, quamvis nonnulli mss. apud Isidorum habeant

## CAPUT XII.

*De non habendis diversis ponderibus.*

1. Non habebis in sacco diversa pondera, majus et minus; nec erit in doma tua modius major et minor. Ponderis habebis justum, et verum, et modius æquatis crit tibi, et verus, ut multo vivas tempore super terram. Hoc et idem legislator etiam in Levitico interdicit (Levit. xix), Salomone quoque parem super hoc sententiam proferente: *Ponderis magnum, et pusillum, et mensuræ duplices, immunda sunt utraque ante Dominum, et qui facit ea, in adinventionibus suis compediatur* (Prov. xx).

**467** 2. Proinde non solum illo corporali, sed etiam spirituali modo studendum est nobis, ut nec diversa pondera in cordibus nostris, nec in domo conscientiæ nostræ mensuras duplices habeamus, id est, ne ipsi ea quæ districtioris regulam molliunt remissione indulgentia præsumentes, eos quibus verbum Dei prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus quam ipsi perferre possumus obruamus ponderibus.

3. Quod cum facimus, quid nisi diverso pondere atque mensura præceptorum Domini mercedem frugemque vel appendimus, vel metimur? Si enim aliter ea nobis, aliter fratribus nostris dispensemus, recte increpamur a Domino, eo quod stateras diversas aut mensuras duplices habeamus, secundum illam sententiam Salomonis qua dicitur: *Abominatio est Domino pondus duplex, et statera dolosa non est bonum in conspectu ejus* (Proverb. xx).

## CAPUT XIII.

*De testibus.*

1. Non stabit adversus alterum unus testis, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Licet historialiter hæc sit divina servanda sententia, tamen et cum contra quoslibet impios vel hæreticos agimus, necesse nobis est Scripturas sanctas in testimonium vocare.

2. Sensus quippe nostri et attestatio sine his testibus non habent fidem. Unde magis convenit ad probationem et firmitatem verbi intellectus mei ut adhibeam duos testes, Novum scilicet et Vetus Testamentum: adhibeam etiam tres, Evangelium, Prophetam, et Apostolum, sicque stabit omne verbum.

*Non abominabis Ægyptum.* AREV.

CAP. XII. N. 1. *Non habebis in sacco,* usque ad in conspectu ejus, e Cass., collat. 21, cap. 22. GRIAL.

*Ibid.* Ponderis magnum, usque ad compediatur. Adnotanda dispunctio diversa ab ea quam secuti sunt correctores Edit. LXX. GRIAL.

2. *Illo corporali.* Al., etiam ille spiritualis nobis. AREV.

CAP. XIII. N. 1. *Non stabit adversus alterum unus testis.* Vid. Aug., xvi contra Faust., cap. 13. GRIAL.

2. *Et firmitatem.* Al.: *Ut affirmem verbum intellectus mei, adhibeo duos testes.* AREV.

## 468 CAPUT XIV.

*De uxore fratris accipienda.*

1. Illud vero, quod uxorem fratris ad hoc frater jussus est ducere, ut non sibi, sed illi sobolem suscitaret, ejusque vocaret nomine, quod inde eidem nasceretur, quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia unusquisque Evangelii prædicator ita debet in Ecclesia laborare, ut defuncto fratri, hoc est, Christo suscitaret semen, qui pro nobis mortuus est, et quod suscitatum fuerit ejus nomen accipiat?

2. Denique hoc implens Apostolus, non carnaliter in præmissa significatione, sed spiritualiter in completa veritate, quos in Christo Jesu se per Evangelium commemorat genuisse, succensens eis et increpans, corrigit volentes esse Pauli. *Nunquid Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis (I Cor. 1)?* tanquam diceret: Defuncto fratri vos genui: Christiani vocamini, non Pauliani.

3. At vero qui electus ab Ecclesia ministerium evangelizandi renuerit, ab Ecclesia merito digneque contemnitur. Hoc est enim quod in ejus faciem jubetur expuere, non sane sine signo hujus opprobrii, ut calceamento pedis unius exuatur, ne sit in eorum sorte quibus ipse Apostolus ait: *Et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis (Ephes. vi).* Et de quibus commemorat Propheta: *Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona (Isai. LII; Nah. 1; Rom. x)!*

4. Qui autem sic evangelicam fidem tenet, ut et sibi prosit, et Ecclesie prodesse non renuat, bene intelligitur utroque pede calceatus. Qui autem sibi putat quia credidit satis esse consultum, curam vero lucratorum aliorum refugit, quasi unius pedis calceamentum cum dedecore amittit.

## CAPUT XV.

*De formidoloso et pavido.*

1. *Homo formidolosus et corde pavido non egredietur ad bellum. 469 Vadat et revertatur ad domum suam, ne pavere faciat corda fratrum suorum, sicut et ipse timore perterritus est.* Quibus verbis edocet non posse eos professionem contemplationis vel spiritualis militie arripere exercitium, qui adhuc nudari terrenis operibus pertimescunt.

2. Ne rursus infirmitate mentis revertantur, suoque exemplo alios a perfectione evangelica revocent, et infideli terrore infirment; jubentur itaque tales, ut, discedentes a pugna, revertantur in domum suam, quia non possunt duplici corde bella Domini præliari.

CAP. XIV. N. 1. *Illud vero quod uxorem, usque ad dedecore amittit, verba sunt Augustini, xxxii contr. Faust., cap. 20. GRIAL.*

CAP. XV. N. 1. *Homo formidolosus, e Cass., lib. VII, cap. 15. GRIAL.*

4. *Filiorum.* Grialius edidit *florum*, fortasse per errorem. Alii, *vineam, vel propagines filiorum.* AREV.

CAP. XVI. N. 1. *Cum introduxerit te Dominus, etc.* Ex Cassian., collat. 5, cap. 16 et sequentibus capitulis, collectum caput hoc. GRIAL.

*Ibid. Quam possessurus ingrederis.* Ita Cass., Vulg.

A 3. Vir enim duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. Tales quippe oportet ut ne initium quidem renuntiationis arripiant. Quibus melius est, ut in activa vita consistent, quam trepidi contemplationem exsequentes, majori discrimine semetipsos involvant. Melius est enim non vovere, quam vovere et non reddere.

4. Similiter et ille a tali militia prohibetur, qui uxorem duxerit, qui plantaverit vineam, velut propaginem filiorum, non enim potest servire divinæ militie servus uxoris, secundum illud Apostoli: *Qui cum uxore est, sollicitus est quomodo placeat uxori, et divisus est (I Cor. VII).*

5. Nec potest inesse quis studio contemplationis, qui adhuc in delectatione desigitur carnis. *Nemo, inquit Apostolus, militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit (II Tim. II).*

## CAPUT XVI.

*De septem gentium interemptione.*

1. *Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingrederis, et deleverit gentes multas coram te, Hethæum, 470 Gergezæum, et Amorrhæum, et Chanancæum, et Pherezæum, et Hevæum, et Jebusæum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, et robustiores te, tradideritque eos Dominus tibi, percuties eos usque ad interneccionem.*

2. Septem istæ gentes septem sunt principalia vitia quæ per gratiam Dei unusquisque spiritualis miles exsuperans exterminare penitus admonetur. Quod vero majoris numeri esse dicuntur, hæc ratio est, quia plura sunt vitia quam virtutes. Sed ideo in catalogo quidem dinumerantur septem nationes, in expugnatione vero earum sine numeri ascriptione ponuntur; ita enim dicitur: *Et deleverit gentes multas coram te.*

3. Numerosior est enim quam Israel carnalium passionum populus, qui de hoc septenario fomite vitiorum ac radice procedit. De gastrimargia namque nascuntur comessationes, ebrietates. De fornicatione turpiloquia, scurrilitas, ludicra, atque stultiloquia. De philargyria mendacium, fraudatio, furta, perjuria, turpis lucri appetitus, falsa testimonia, violentiæ, inhumanitas atque rapacitas. De ira homicidia, clamor et indignatio. De tristitia rancor, pusillanimitas, amaritudo, desperatio.

D 4. De accidia otiositas, somnolentia, importunitas, inquietudo, pervagatio, instabilitas mentis et corporis, verbositas et curiositas. De cenodoxia contentiones, hæreses, jactantia, ac præsumptio novitatum. De superbia contemptus, invidia, inobe-

Et LXX, *εἰσπορεύῃ. Ingredieris, Mss. o. GRIAL.*

*Ibid.* Hæc pugna virtutum cum vitiis egregie describitur a Prudentio in Psychomachia, adducto etiam exemplo septem nationum, quas Israelitæ percusserunt usque ad interneccionem. AREV.

3. *Ludicra.* Ita Cass. Al., *ludibria.* GRIAL.

*Ibid. Homicidia. Homicidium.* Cass. GRIAL.

4. *Aliaque complura.* Cass., paulo superius. GRIAL.

*Ibid. Septem principalibus vitiis.—Octo, Cass., sed cur Isid. immutaverit satis apparet. GRIAL.*



dientia, blasphemia, murmuratio, detractio, aliaque complura similia, quæ cum sint multo majoris numeri quam virtutes, devictis tamen illis septem principalibus vitiis, ex quorum natura ista procedunt, omnes protinus conquiescunt, ac perpetua pariter cum his internecone delentur.

5. Quod autem hæ pestes robustiores sint, manifesta naturæ ipsius impugnatione sentimus. Fortius enim militat in membris nostris oblectatio carnalium passionum, quam studia virtutum, quæ non nisi summa contritione cordis et corporis acquiruntur. Quod vero **471** istarum perniciosarum gentium regiones salubriter possidere præcipimur, ita intelligitur.

6. Habet enim unumquodque vitium in corde nostro propriam stationem; sed si cum spiritualibus populis, id est, virtutibus contra se dimicantibus fuerint vitia superata, locum quem sibi in corde nostro concupiscentiæ vel fornicationis spiritus retinebat, deinceps castitas obtinebit. Quem furor ceperat, patientia vindicabit.

7. Quem tristitia, mortem operans, occupaverat, salutaris et plena gaudio lætitia possidebit. Quem accidia vastabat incipiet excolere fortitudo. Quem superbia conculcabat humilitas honestabit, et ita singulis vitiis expulsis, eorum loca, id est, affectus contrarios possidebunt filii Israel, id est, animæ videntes Deum.

#### CAPUT XVII.

*Cur Abrahæ loquens decem gentes, non septem, dinumeraverit Deus.*

1. Illud vero, quod cum ad Abraham de futuris Dominus loqueretur, non septem gentes legitur dinumerasse, sed decem, quarum terra semini ejus danda promittitur. Qui numerus, adjecta idololatria gentium, blasphemia Judæorum, errore hæreticorum, evidentissime adimpletur.

2. Quibus ante notitiam Dei et gratiam baptismi vel impia gentium, vel blasphema Judæorum multitudo subjecta est, donec in intellectuali Ægypto commorantur. Si autem abrenuntians quis, et egressus exinde per gratiam Dei ad eremum pervenerit spiritualem, de impugnatione trium gentium liberatus, contra septem tantum, quæ per Moysen dinumerantur, bella suscipiet.

#### **472** CAPUT XVIII.

*De muliere decora capta in bello.*

1. Si, inquit, exieris ad bellum contra inimicos tuos, et videris mulierem decora specie, et concupieris

5. Quod autem hæ pestes robust. Cass., paulo post. GRIAL.

Ibid. Quod vero istarum perniciosarum gentium. Cass., cap. 23. GRIAL.

6. Spiritus retinebat. — Retentabat, Cass. GRIAL.

7. Humilitas honestabit, ex Cass. Incipiet excolere humilitas, mss. o., mendose. Dixerat enim ante, incipiet excolere fortitudo. GRIAL.

Ibid. Id est, affectus, ex Cass. Effectus, Ms. GRIAL.

CAP. XVII. N. 1. Illud vero, quod cum ad Abraham. Ex ead. coll., cap. 22. GRIAL.

2. Vel impia gentium. — Gentilium, Cassian. GRIAL.

*eam, rades omnes pilos capitis ejus, et unguas ejus, et indues eam vestimentis lugubribus, et sedebit in domo, lugens patrem suum, et matrem suam, et domum paternam, et post triginta dies erit tibi uxor.*

2. Dicant ergo Judæi quomodo apud eos ista serventur, quid causæ, quid rationis est decalvare mulierem, et unguas ejus abscindi? verbi causa, ponamus quod ita invenerit eam is qui dicitur invenisse, ut neque capillos, neque unguas habeat, quid habuit, quod secundum legem demere videretur?

3. Nos vero, quibus militia spiritualis est, et arma non carnalia, sed potentia Deo, si decoram mulierem, id est, animam, quæ a Deo pulchra creata est, in gentili conversatione invenerimus, et sociare voluerimus eam corpori Christi, deposito idololatriæ cultu, induitur lugubribus pœnitentiæ indumentis, et deplorat patrem, et matrem, hoc est, omnem memoriam mundi, ejusque illecebras.

4. Deinde verbi Dei novacula et doctrina omne peccatum infidelitatis ejus, quod mortuum est et inane, abraditur; hoc enim sunt capilli capitis et unguæ mulieris. Atque ita demum salutaris lavacri unda purificata conjungitur sanctis Dei, scilicet, cum jam nihil in capite mortuum, nihil in manibus ex illis quæ per infidelitatem mortua dicuntur habuerit, ut neque sensibus, neque actibus immunum aliquid aut mortuum gerat.

5. Quod vero post triginta dies jubet eam duci uxorem, feminæ quippe sanguinis purgationem post mensem habere solent. Post purgationem ergo peccatorum, anima jam effecta munda et purgata ab immunditia sua sociatur viro Israelitæ, corpori scilicet Christi.

**473** 6. Ternario namque ac denario numero fides opusque significatur. Per fidem ergo Trinitatis atque opus legis recte sociatur quæcunque anima viro Israelitæ, corpori scilicet Christi, adhærens illi sine macula, sinceritate fidei et actuum puritate. Alii putaverunt hanc mulierem captivam, decoram specie, rationabilem aliquam disciplinam significare, quæ sapienter dicta invenitur apud gentiles.

7. Hæc ergo a nobis reperta, oportet primum de ea auferre et resecare omnem superstitionis ejus immunditiam, et sic eam in studio veritatis assumere. Nihil enim mundum habent disciplinæ gentilium, quia nulla apud infideles sapientia est cui immunditia aliqua vel superstitio non sit admixta.

Ibid. Alborn. facit etiam cum Cassiano, gentilium. AREV.

CAP. XVIII. N. 3. Et deplorat patrem et matrem. Sic reposui, cum apud Grialium legeretur et deplorat patrem et matrem. Vetus Editio, deploratque patrem et matrem. AREV.

4. Grialius, abradatur. AREV.

7. Hæc ergo a nobis reperta. Ita ms. Albornoz., ut sit nominativus absolutus, quod melius est quam apud Grialium, hanc ergo a nobis repertam. Posset reponi, hæc enim a nobis reperta oportet primum, etc. AREV.

## CAPUT XIX.

*De securi manum fugienti.*

1. Illud autem quid significet quod Dominus per Moysen præcepit, dicens : *Si quis abierit cum amico suo simpliciter in silvam ad ligna cædenda, et lignum securis fugerit manum, ferrumque lapsum de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit, hic ad unam supradictarum urbium fugiet, et vivet, ne forte proximus ejus, cujus effusus est sanguis, doloris stimulo persequatur, et apprehendat eum, et percutiat animam ejus?* Ad silvam quippe cum amico imus, quoties ad intuenda delicta subditorum convertimur, et simpliciter ligna succidimus cum delinquentium vitia pia intentione resecamus.

2. Sed securis manum fugit, cum sese increpatio plusquam necesse est in asperitatem pertrahit; ferrumque de manubrio prosilit, cum de correptione sermo durior excedit. Et amicum percutit, et occidit, qui auditorem suum prolata contumelia a spiritu dilectionis interficit.

3. Correpti namque mens repente ad odium proruit, si **474** hanc immoderata correptio plusquam debuit addicit. Sed is qui incaute ligna percutit, et proximum exstinguit, ad tres necesse est urbes fugiat, ut una earum defensio vivat, quasi ad pœnitentiæ lamenta conversus, in unitate sacramenti sub spe, fide et charitate absconditur, reus perpetrati homicidii non tenetur. Quem exstincti proximus cum invenerit, non occidit, quia cum districtus judex venerit, qui se nobis per naturæ consortium junxit, ab eo procul dubio culpæ reatum non expetit, quem sub ejus tuitionis venia spes, fides et charitas abscondit.

## CAPUT XX.

*De pollutione somnii nocturni.*

1. Si fuerit inter vos homo qui nocturno pollutus somnio sit, egredietur extra castra, et non revertetur prius quam ad vesperam lavetur aqua. Et post solis occasum regredietur in castra. Nocturnum quippe somnium est tentatio occulta, per quam tenebrosa cogitatione turpe aliquid corde concipitur, quod tamen corporis opere non expletur.

2. Sed somnio nocturno pollutus egredi extra castra præcipitur, quia videlicet dignum est ut qui immunda cogitatione polluitur indignum se cunctorum fidelium societatibus arbitretur. Culpæ suæ meritum ante oculos ponat, et ex bonorum se æstimatione despiciat.

Cap. xix. N.1. *Illud autem quid significet.* Totum caput e Greg., x Moral., cap. 5. GRIAL.

3. *Plusquam debuit, addicit.* Ita habent et Gregoriani omnes libri et Isidoriani, tum hic, tum lib. II Sentent. e. 4 : *Omnis quippe justus spe et formidine nitet, quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ addicit.* Et cap. 44 : *Non est corpori adhibenda immoderata abstinencia, ne dum amplius gravatur caro pondere inediciæ, malum agat postea, nec benefacere incipiat; et quæ addicitur ut usu mali careat, simul et boni officium, dum plus premitur, perdat.* Et lib. III, cap. 5 : *Nam ibi peccamus, ubi cupiditate vel voluntate deflectimus. Ubi vero violenter addicimur, etsi facinus aut flagitium non est, miseria tamen et pro flagitio et facinore est.* Est autem addicere (auctore Festo) damnare; aut (quod ad Isidorum et Gregorium attinet) quod nos vulgari lingua di-

**A 475** 3. Pollutum ergo extra castra exire, est turpi impugnatione laborantem sese ex continentium comparatione despiciere. Qui ad vesperam aqua lavatur, cum defectum suum conspiciens, ad pœnitentiæ lamenta convertitur, ut fletibus diluat omne quod animum occulta iniquatione accusat.

4. Sed post occasum solis ad castra redeat, quia, defervescente tentationis ardore, necesse est ut iterum fiduciam erga societatem bonorum sumat. Post aquæ quippe lavationem, occumbente sole, ad castra revertitur, qui post lamenta pœnitentiæ frigescente flamma cogitationis illicitæ ad fidelium merita præsumenda reparatur, ut jam se a cæteris longe e se non æstimet, qui mundum se per obitum intimi ardoris gaudet.

## CAPUT XXI.

*De paxillo egredientis ad requisita.*

1. Jubetur præterea Israelitico populo per Moysen ut cum egredietur ad requisita naturæ, mittat paxillum in balteo, et, fossa humo, abscondat quæ egesta fuerint. Naturæ enim corruptibilis pondere gravata mens nostra, quædam cogitationum superflua, quasi ventris gravamina, erumpit.

2. Sed portare sub balteo paxillum debemus, ut videlicet ad reprehendendos nosmetipsos semper accincti, acutum circa nos stimulum compunctionis habeamus, qui incessanter mentis nostræ terram pœnitentiæ dolore confodiat, et hoc, quod a nobis fetidum erumpit, abscondat.

## CAPUT XXII.

*De quadraginta flagellis.*

1. Quod autem pro mensura peccati quadraginta flagellis delinquentes **476** argui jussit, jam prædictum est, quod per quadragenarium numerum figura significetur hujus temporis, in quo Ecclesia per quatuor mundi partes diffusa, sub Decalogo legis vivit. Quadragenario ergo numero delinquentes cædimur, si in hoc tempore pœnitentiæ verberibus flagellemur.

2. Debet ergo quisque peccator temporalibus flagellis atteri, quatenus in judicio purgatus valeat inveniri. Beatus enim homo qui corripitur a Deo. Nulla enim in æternum animadversio affligere poterit quos hic pœnitentiæ disciplina percusserit. Si enim hic pro peccatis cædimur, illic sine peccato inveniemur.

cimus apprehensar. GRIAL.

*Ibid. Culpæ reatum non expetit.* — *Vindictam de culpæ reatu non expetit,* Gregorius. GRIAL.

CAP. XX. N.1. *Si fuerit inter vos homo,* usque ad ardoris gaudet, omnia sunt Gregorii verba, lib. IX Moral., cap. 31. GRIAL.

2. *Ex bonorum se æstimatione.* Ita Greg., Al., extimatione. GRIAL.

3. *Comparatione.* Al., extimatione. AREV.

4. *Erga societatem bonorum.* Ita Greg. Al. : *Erga societatis bonum.* GRIAL.

*Ibid. Post aquæ quippe lavationem.* Ita Greg. Al., post aquam quippe. GRIAL.

CAP. XXI. N. 1. *Jubetur præterea, etc.* Ex Greg., I. XXX Moral., cap. 13. GRIAL.

*Ibid. Gravata, etc.* Al. : *Gravata menti nostræ quædam cogitationum superfluitate gravamur.* AREV.

## IN JOSUE.

### 477 CAPUT PRIMUM.

*De morte Moysi et principatu Jesu Nave.*

1. Post mortem Moysi loquitur Dominus ad Josue, dicens : *Moyses servus meus mortuus est, surge, et transi Jordanem, tu et omnis populus, in terram quam ego dabo filiis Israel.*

2. Defunctus est ergo Moyses, defuncta est lex, legalia præcepta jam cessant, et obtinet Jesus, id est Salvator Christus Filius Dei, principatum : introducit populum in terram de qua dicit Dominus : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. v).*

### CAPUT II.

*De duobus exploratoribus et Raab meretrice.*

1. Iste Jesus filius Nun mittit duos exploratores ad Jericho urbem, qui suscipiuntur a meretrice Raab. Jesus iste dux populi in semetipso Dominum Jesum Christum et vocabulo ostendit et facto. Jericho autem civitas mundus iste est, ad quem Dominus Jesus Christus ad perscrutandos mores hominum duo Testamenta direxit.

2. Nam in eum, ut credentium fidem, aut rebellium pervicaciam plenius comprobaret, ante adventum judicii sui, quasi exploratores duos, 478 legem et Evangelium destinavit. Raab vero typum tenet Ecclesiæ, quæ de extraneis atque alienis gentibus congregata est, quæ antea vivens in desideriis carnis, fornicabatur in idolis. De talibus ait Dominus quod præcedent vos in regno coelorum. (Matth. xxi).

3. Hæc igitur Testamenta Domini sola suscepit, et eadem fideliter conservat, inimicis omnino non tradidit, ipsa potius periclitari optans, dummodo illæsa ac salva servaret. Hæc casurum mundum, sicut illam civitatem, firmiter credidit. Hæc pro se ac suorum omnium salute pactum cum Testamentis Domini fecit. Hæc in domo sua coccum, id est, sanguinis signum posuit. Extra hanc si quis inventus fuerit, ruïnâ sæculi atque incendium mundi nulla ratione vitabit.

### CAPUT III.

*De transitu Arcæ et divisione Jordanis.*

1. Transit deinde populus cum arca Testamenti trans Jordanem. Sed quid sibi vult quod Jordanem eadem arca transeunte, per sacerdotes et Levitas deducitur turba, sicque, stante aqua fluminis in cumulum, Dei populus iter incedit innoxium? Hæc omnia implentur in Ecclesiæ populis mystica operatione.

2. Dum enim quis ad baptismi venerit fontem, et consistente sacerdotali et levitico ordine initiatus

CAP. I. N. 2. *Defunctus, usque ad defuncta est lex.* Orig., homil. 1. GRIAL.

CAP. II. N. 2. *Raab vero typum tenet Ecclesiæ.* Origenes sæpe, et Ambrosius lib. de Salom., et Augustinus pluribus loc. GRIAL.

CAP. III. N. 1. *Transit deinde populus Jordan.* Origen., homil. IV. GRIAL.

3. *Pars vero, etc. Al., pars vero amara defluxit in mare. Al., pars vero in amaro confluit gurgite ma-*

A fuerit mysticis sacramentis, tunc sacerdotum ministeriis per baptismum, quasi per Jordanis fluentia ingreditur, et terram cœlestis reipromissionis adipiscitur.

3. Quod vero pars aquarum fluminis retro resiliit perseverans in dulcedine, pars vero in amarum maris gurgitem defluit, hæc figura baptizatorum varietatem designat, quia omnes qui baptizantur, partim quidem ex ipsis acceptam gratiæ cœlestis dulcedinem custodiunt, partim vero in peccatorum amaritudinem convertuntur.

4. Quod vero sacerdotalis ordo et leviticus iter ostendit populo Dei, magisterium sacerdotale monstratur. Ipsi enim et docent populum exire de Ægypto, id est, de erroribus mundi, et 479 transire per eremum vastam, id est, per sæculi tentationes. Quod vero sacerdotalis et Leviticus ordo assistit arcæ Testamenti, in qua lex portatur, sine dubio, ut ipsi illuminent populum.

### CAPUT IV.

*De duabus semis tribubus præcedentibus.*

1. Duæ semis tribus, quæ trans Jordanem a Moyse acceperant terram, relictis mulieribus et infantibus, cum fratribus transeuntes, præbebant illis pugnandi auxilium, usquequo et ipsi consequerentur hæreditatem. Isti, qui per Moysen accipiunt hæreditatem trans Jordanem, et cum fratribus suis armati et præcincti incedunt, illi hoc loco intelliguntur, qui primum per Moysen hæreditate legis potiti sunt, unde et primogeniti omnes esse memorantur.

2. Ruben quippe primogenitus Jacob est ex Lia, Gad primogenitus ejusdem de Zelpha, Manasses primogenitus est Joseph, de Ægyptia filia sacerdotis Putipharis. In his ergo primogenitis figuraliter illi ex priori populo designantur, qui per legem placuerunt Deo, quique non requiescunt, sed expediti ad auxilium fratrum suorum consurgunt. Laborantibus enim nobis in agone hujus vitæ atque habentibus certamen adversus contrarias potestates, veniunt in auxilium nobis illi qui ante adventum Christi per legem justificati sunt.

3. Videmus enim Isaiam, Jeremiam, accinctos expeditosque ad auxilium nostrum, de voluminum suorum jaculis cordis nostri acerrimos hostes vulnerantes. Accingitur et Daniel ad auxilium nostrum, cum nos de regno Christi et de Antichristi futura fraude instruit atque præmonet.

4. Adest et Ezechiel, sacramenta nobis cœlestia in quadriformibus rotarum circulis signans. Ducit et

ris. AREV.

CAP. IV. N. 1. *Duæ semis tribus.* Orig. verba pleraque, hom. 3. GRIAL.

*Ibid. Hæreditate legis potiti sunt.* Non gratiæ evangelicæ. Vid. Orig. GRIAL.

*Ibid. Unde et, etc. Al. : Quod omnes primogeniti fuere (vel fugere) qui trans Jordanem dimissi sunt.* AREV.

4. *Bissenas. Al., bis septem.* AREV.

Osee bisenas agminis turmas, et præcedunt nos **A** succinctis lumbis in veritate, quam prædicant ad auxilium nostrum. Isti ergo viri fortes pugnant nobiscum, quousque cœlestis repromissionis patriam consequamur.

#### 480 CAPUT V.

*De duodecim lapidibus.*

1. Transeuntes itaque filii Israel Jordanem, sustulerunt de medio fluminis duodecim lapides, quos pro testimonio posuerunt in loco secundæ circumcisionis, ad significandum nobis ut, dum de lavacro conserginus, apostolicæ vitæ exempla firmissima nobiscum gestare debeamus, quorum semper testimonium ad iuitamenta virtutum contueamur.

#### CAPUT VI.

*De circumcissione secunda*

1. Post Jordanis autem transitum venit Jesus in Galgala, ibique iubetur facere sibi cultros lapideos, et circumcidere secundo filios Israel. Percunctemur de Judæis, quomodo potest secundo quis circumcidi circumcissione carnali? Semel enim circumcensus ultra non habet quod secundo possit auferri.

2. A nobis autem, quibus lex Christi spiritualis est, convenienter ista solvuntur. Dicimus enim circumcissionem primam fuisse per legem in Ægypto. Sed si a lege transeat quis per baptisma Jordanis ad Evangelium, tunc accipit secundam circumcissionem spiritualem per petram, qui est Christus. Sicque tali circumcissione purgatus caret Ægypti opprobrio, id est, illecebra corporalium vitiorum.

3. Nomen autem loci Galgala, quod interpretatur **C** *revelatio*, ostendit, dum in præputio infidelitatis ambulaverit quisque per hujus vitæ desertum, oculos ei esse cæcatos. Videamus et consequentia. Post Evangelii enim circumcissionem statim in loco revelationis pascha celebratur, immolaturque Agnus ille pro mundi salute **481** occisus, ac deficiente manna typicæ legis, primum comedit populus panem corporis Christi, quem incorrupta repromissionis terra, id est, mater Domini virgo Maria protulit, cujus granum in terra cadens fructum plurimum attulit. Et vide ordinem.

4. Postquam enim sub Jesu Christo duce positi per lavacri fluentia transimus, ac per fidem spirituali circumcissione signamur, tunc his gradibus pervenientes, celebramus pascha, id est, immolatum Christum pro mundi salute credimus, ac deinde credentes, statim illo pane dominici corporis pascimur.

5. Occurrit deinde nobis princeps militiæ virtutum cœlestium Christus, tenens gladium Evangelii ad resecandam carnis nostræ pollutionem. Percun-

CAP. VI. N. 1. *Post Jcrdanis.* Origen., hom. 5 GRIAL.

*Ibid.* *Percontor, an percunctor scribatur, perinde est. Grialius percontemur, et paulo post percunctatio. In nota Grialii erat post Jordanem.* AREV.

CAP. VII. N. 1. *Circumdatur post hæc Jericho.* Orig., hom. 6. GRIAL.

3. *Elatio mundi, etc.* Sic Alb. Codex. Grialius, *clati mundi, ac superba infidelitatis, etc.* Vetus Editio, *elati mundi superbia, ac infidelitatis, etc.* AREV.

ctatio autem Josue dicentis ad angelum: *Noster es, an adversariorum?* discretionem sanctorum insinuat, qui inter bonum et malum per discretionem dijudicant, ne eos adversarius per speciem boni fallat, unde et Jeremiæ dicitur: *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris (Jerem. xv, 19).*

#### CAPUT VII.

*De exciatio Jericho et Raab salvatione.*

1. Circumdatur post hæc Jericho, expugnaturque, adversus quam gladius non educitur, aries non dirigitur, nec tela vibrantur. Tubæ solummodo sacerdotales septem diebus continuis adhibentur, sicque circumacta arca, muri Jericho subruunt. Jericho autem per interpretationem *luna* dicitur.

2. Luna vero mundi hujus speciem tenet, quia **B** sicut luna menstruis completionibus deficit, ita hic mundus ad completionem temporum currens, quotidianis defectibus cadit; in arca vero Ecclesia figuratur, in tubis autem æreis prædicatores fortes accipiuntur.

3. Hanc ergo urbem Jericho diebus septem ferentes arcam Israelitæ æneis tubis clangentibus circumcumeunt, et muri ejus per arcæ præsentiam atque ad ærearum tubarum sonitum cadunt, quia in hoc tempore, quod septem dierum vicissitudine volvitur, **482** dum fertur arca, id est, dum orbem terrarum circumiens movetur Ecclesia ad prædicantium voces, quasi ad tubarum sonitum muri Jericho, id est, elatio mundi, ac superba infidelitatis obstacula corruunt, donec in fine temporum mors novissima inimica destruat, et ex impiorum perditione unica domus Raab, tanquam unica Ecclesia, liberetur, munda a turpitudine fornicationis per fenestram confessionis, in sanguine remissionis; ista enim meretrix in Jericho, tanquam in hoc sæculo, moratur.

4. Quæ, ut salvari possit, per fenestram domus suæ, tanquam per os corporis sui, coccum mittit, quod est sanguinis Christi signum pro remissione peccatorum confiteri ad saltuem. Qui inventi sunt in domo illius, salvi facti sunt ab interitu urbis, et quicumque intra Ecclesiam reperiuntur, ipsi tantum salvantur. Extra hanc autem domum, id est, extra Ecclesiam, nemo salvatur.

#### CAPUT VIII.

*De furto Achan.*

1. Furatur interea de anathemate urbis Jericho Achan pallium, et linguam auream, pro quo, irascente Deo, perierunt quidam manu hostili ex populo. Jericho itaque, ut dictum est, mundi gerit figuram. De anathemate ergo ejus fraudans in tabernaculo suo

CAP. VIII. N. 1. *Furatur.* Orig., hom. 7. GRIAL.

*Ibid.* *Et linguam auream.* Ita omnino legendum ex LXX, non regulam ex Vulg. Neque aliter procedit allegoria, quæ tota est Origenis. Mirum, hoc non vidisse, quisquis hæc olim in pejus reformavit. GRIAL.

*Ibid.* *Linguam auream.* Grialius hoc tuetur, neque immerito. Sed observandum, num. 3, occurrere regulas aureas. Veteres modo una, modo alia versione bibliorum utebantur. AREV.

abscondit, qui sæculares mores in secretis Ecclesiæ A inserit; qui, sub cultu Dei manens, solemnitates sæculi vel spectacula diligit; qui sortilegos, haruspices et augures inquirat, vel qui cæteros ritus persuadet; qui prius in Jericho, id est, in hoc sæculo habebantur; ipse ergo, quia post fidei indumentum conversationis sæcularis cultum inducit, quasi pallium de anathemate tollit.

2. Sed et ille de anathemate Jericho fraudat, qui in Ecclesia hæreticorum infert dogmata, vel superstitiosa sæcularium litterarum studia. **483** Hæc est enim lingua aurea luculento sermone aptata. Hanc furati sunt Arius, Marcion et Basilides.

3. Furati sunt enim isti regulas aureas de Jericho, qui philosophorum sectam conati sunt in Ecclesiam introducere et maculare omnem Ecclesiam Domini, B ita ut disperderentur multi per eos; ideoque abjecti sunt per anathema, et quasi acervo lapidum, ita multitudine peccatorum suorum oppressi atque extincti sunt. Quorum errore perempto, rex Hai, hoc est, diabolus, qui per illorum impietatem fidelium quosdam evicerat, rursus superatus evincitur, atque a populo Dei suspensus, ligni crucis virtute necatur.

#### CAPUT IX.

##### De constructione altaris.

1. Superatis ergo hostibus, ædificavit Jesus altare Deo excelso ex lapidibus integris, in quibus non erat injectum ferrum, sicut præceperat Moyses; et immolavit sacrificium, et scripsit in lapidibus Deuteronomium legis Moysi. Videamus itaque qui sunt isti lapides ex quibus ædificatur altare. Omnes igitur C qui in Jesum Christum credunt, lapides vivi dicuntur, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis lapides vivi, ædificati in domos spirituales* (I Petr. II, 5).

2. His non est injectum ferrum, quia incorrupti et immaculati carne et spiritu sunt, et jacula maligni ignita non receperunt. Hi unum altare faciunt in unitate fidei concordiaque charitatis. In his quoque Deuteronomium, id est, secundam Evangelii legem Jesus Dominus noster scribit.

3. Audiamus itaque eum dicentem: *Dictum est antiquis* (Exod. xx): *Non occides, ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo homicida est; et iterum: Non mœchaberis: Ego autem dico vobis: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam* **484** *in corde suo* (Matth. v). D Hanc igitur Jesus notat legem in cordibus credentium, hanc scribit in eorum mentibus qui altaris constructione digni sunt.

2. *Hanc furati sunt.* Ita Alborn., et melius quidem, quam Grialius, *hanc fraudati sunt.* AREV.

3. *Rex Hai.* Grialius signum hoc loco adjecerat pro aliqua nota, quæ intercidit. AREV.

CAP. IX. N. 1. *Superatis ergo hostib.* Orig. sunt verba omnia, non tamen continenter posita homil. 9, GRIAL.

*Ibid.* Vulgata: *Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis.* AREV.

3. *Hanc mentibus,* etc. Alborn. id omittit, quod suppletur ex Originali Isidori his verbis: *Hanc igitur*

#### CAPUT X.

##### De benedictionibus et maledictionibus

1. Post hæc omnis populus, et majores natu, duces ac judices præcedebant hinc et inde arcam, steteruntque, sicut præceperat Moyses in Deuteronomio, sex tribus in monte Garizim, ut benedicerent populum, et iis tribus quæ nobiliores sunt, id est, Simeon, Levi, Juda, Issachar, Joseph et Benjamin.

2. Aliæ vero sex ignobiliores steterunt e regione in monte Hebal, ut maledicerent, inter quos et Ruben, qui maculaverat torum parentis, et Zabulon, ultimus filius Liæ, et ancillarum filii. Et hæc quidem veteris historiæ referunt gesta. Sed inspiciendum est quid in enarratione mysticæ intelligentiæ referatur.

3. Qui sunt ergo isti qui incedunt juxta montem Garizim? et qui sunt qui incedunt juxta montem Hebal? Illi namque qui in hoc loco juxta montem Garizim incedunt, electi ad benedictionem, eos figuratiter indicant qui non metu pœnæ, sed cœlestis promissionis amore succensi, veniunt ad salutem, illi vero dimidii, qui juxta montem Hebal incedunt, in quo maledictiones prolatae sunt, illos indicant qui non amore benedictionum, vel promissionum, sed futurorum suppliciorum timore complent quæ in lege scripta sunt, ut perveniant ad salutem.

4. Omnes autem circa arcam incedunt, quia de Ecclesiæ sinu non recedunt, sed nobiliores esse illos dicimus, qui desiderio boni ipsius, æternæ benedictionis amore, quod bonum est agunt, quam qui mali metu bonum sectantur. Solus ergo Jesus potest ex omnibus populis hujusmodi mentes animosque condiscere.

**485** 5. Et alios quidem statuerunt in monte Garizim ad benedicendum; alios vero statuerunt in monte Hebal ad maledicendum, non ut maledictiones accipiant, sed ut intuentes perscriptas maledictiones, et pœnas peccatoribus constitutas, incurrere caveant, ac semetipsos timoris supplicio corrigant.

#### CAPUT XI.

##### De Gabaonitis.

1. Interea Gabaonitæ, perditionis metu perterriti, cum fraude et calliditate venerunt ad Jesum, pannis calceamentisque veteribus induti, deprecantes ut salvarentur, statimque a Jesu salutem accipiunt. Quorum tamen dolum ut cognovit, ligni cæsores, vel aquæ gestatores, eos constituit; in quorum figura D illi ostenduntur qui, de mundo ad Ecclesiam venientes, habent fidem in Deo, et inclinant caput suum sacerdotibus, sanctis quoque ministrant Ecclesiæ, vel ad ministerium prompti sunt; in moribus

*tur Christus legem novam in cordibus credentium scribit, in eorum scilicet mentibus.* AREV.

CAP. X. N. 1. Ex eadem homil. Orig. GRIAL.

4. *Æternæ benedictionis amore.* Ita apud Origenem recte. *Beatitudinis amore,* Val. et Comp. GRIAL.

*Ibid.* *Condiscere.* — *Discernere* dixit sive Rufinus, sive Hieronymus. *Conducere* codex Valent. GRIAL.

*Ibid.* Præclara sententiâ qua docemur attritionem et dolorem peccatorum ob gehennæ metum bonum ac supernaturalem esse posse. AREV.

CAP. XI. N. 1. Ex homil. 10. GRIAL.

vero suis et conversatione pristina detinentur, induentes veterem hominem cum actibus suis, involuti vetustis vitiiis, sicut et isti pannis et calceamentis veteribus obtekti.

2. Et præter hoc, quod in Deum credunt, et erga servos Dei vel Ecclesiæ cultus videntur esse devoti, nihil habent emendationis vel innovationis in moribus. Tales igitur tantummodo quasi quoddam salutis signum intra Ecclesiam temporaliter præferunt; inter Israelitas autem, id est, inter sanctos Dei regnum æternum vel libertatem minime consequuntur.

#### CAPUT XII.

##### De prælio in Gabaon.

1. Quod autem in Gabaon, pugnante Jesu Nave, stetisse perhibetur sol et luna, donec Israelis inimici delerentur, dicente **486** Scriptura: *Stetit sol super Gabaon, et luna super vallem Ajalon; et adjecit Scriptura, et dicit: Quia nunquam sic audivit Deus hominem.*

2. Jesus igitur noster solem stare fecit, non tunc solum, sed multo magis modo in adventu suo, dum nos bellum gerimus adversus vitiorum gentes, et collectamur adversus principes et potestates, et rectores harum tenebrarum, adversus spiritualia nequitiae in coelestibus. Sol nobis justitiæ indesinenter assistit, nec deserit unquam nos, nec festinat occumbere, quia ipse dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

3. Quinque autem reges quinque sensus corporeos indicant, qui Gabaonitas, id est, carnales homines expugnant. Hi ad speluncam confugiunt, cum se terrenis in corpore positi actibus mergunt. Qui tamen, pugnante Jesu, id est, prædicatione evangelica superantur, at, ingrediente verbo Dei in nobis, id est, intra speluncam corporis nostri, omnes pariter interficiuntur.

#### CAPUT XIII.

##### De extinctis gentibus et terræ divisione.

1. Exstinctis deinde, vel ejectis gentibus, Josue sorte dividit populis terram repromissionis. Ejecit ergo et Christus a facie fidelium suorum quodammodo gentes, gentilium errorum malignos spiritus, et sorte divisit terram in nobis: omnia operans unus atque idem Spiritus, ac dividens dona propria unicuique, prout vult.

#### CAPUT XIV.

##### De divisione terræ.

1. Refertur autem in his divinis eloquiis prima et secunda hæreditatis facta divisio (*Num. xxxiv*). Prima quidem per Moysen; secunda vero, quæ fortior est, per Jesum. Sed Moyses trans Jordanem duabus tantum et semis tribubus, Ruben, scilicet, et Gad, et dimidiæ tribui Manasse, possessionem decrevit; cæteri vero omnes per Jesum suscipiunt.

2. Alb., *Vel ecclesiæ cultibus videntur esse devoti.* AREV.

CAP. XII. N. 1. Ex homil. 41. GRIAL.

CAP. XIV. N. 1. Totum caput ex hom. 3, et hom. 17. GRIAL.

2. Agnitionem Trinitatis. Al., *cognitionem veritatis.* AREV.

4. Vulgata paulo aliter hanc sententiam exprimit:

**487** 2. Per quod indicatur quod plures per fidem Jesu Christi promissa cœlestia essent percepturi quam qui per legem adepti sunt. Nam illæ duæ semis tribus procul dubio priorem populum adumbrabant; sed ideo duæ semis dicuntur, quia hi qui in lege agebant contigerunt agnitionem Trinitatis, sed perfectam ejus scientiam non habuerunt, sicut et Ecclesiasticus liber loquitur, dicens: *Qui non perfecit primo scire sapientiam, et infirmior non investigavit illam (Eccli. xxiv).*

3. Hic autem novem semis tribus quæ per Jesum repromissionem terræ sanctæ suscipiunt, ut prædictum est, figuram novi populi tenuerunt, qui a Jesu Domino nostro per fidem et gratiam æternæ repromissionis hæreditatem post lavacrum, quasi post Jordanis transitum, suscepit. Sed proinde et ipsæ novem semis tribus dicuntur, quæ sub Jesu hæreditate potiuntur, et non integræ decem, qui numerus consummatus dicitur et perfectus, quia nec in ipso adventu Domini, vel incarnatione ejus, cuncta nobis per semetipsum perfecte annuntiata sunt.

4. Unde et ipse dixit discipulis: *Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa audire modo, Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille de meo accipiet, et annuntiabit vobis omnia (Joan. xvi).* Perfectio itaque ac summa cunctorum bonorum in Spiritu sancto consistit, alioquin nihil in eo perfectum putabitur cui Spiritus sanctus deest.

#### CAPUT XV.

##### Quod Levitæ non acceperint hæreditatem.

1. Cur vero Levitæ non acceperunt hæreditatem terræ? Utiq; quia Dominus noster Jesus Christus ipse est hæreditas eorum, sicut scriptum est: *Ego hæreditas eorum, et possessio non dabitur eis in Israel. Ego enim sum possessio eorum.* Clericorum enim hæreditas **488** et possessio ob hoc se dici voluit Deus, quia ministri altaris ipsius effecti sunt, et sors, propter quod et *clerus sors* interpretatur.

2. Ergo Domini hæreditatem merito possidet, qui, ut absque impedimento deservire Deo valeat, pauper spiritu esse contendit, ut congrue illud Psalmistæ dicere possit: *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei (Psalm. xv.)*

#### CAPUT XVI.

Quod habitacula Levitarum per omnes tribus decernuntur.

1. Quod vero habitacula Levitis a Jesu per omnes tribus decernuntur, significatur ut hi qui in Ecclesia Dei, scientiæ operam dantes, doctrinæ gratiam administrant, rursum ab omnibus quibus dispensant divina terrena subsidia, quæ non habent, recipiant, ut impleatur illud quod Apostolus præcepit, dicens:

*Adhuc multa habeo, etc.* AREV.

CAP. XV, N. 1. Ex hom. 21 in cap. xxvi Num., et hom. 17 in Jesu Nav. GRIAL.

Ibid. Cod. Alborn.: *Clericorum enim hæreditatem ob hoc se dici voluit.* Deinde alii: *Ministri altaris ipsius sunt et consortes, propter quod.* AREV.

CAP. XVI. N. 1. Ex ead. hom. 17. GRIAL.

Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est ut carnalia vestra metamus (I Cor.-9)? Et merito isti in cunctis tribubus divisi dicuntur, quia dispensatione cunctorum vivunt.

## CAPUT XVII.

Quod quadraginta duas urbes accipiunt Levitæ.

1. Quod autem quadraginta duas urbes accipiunt, indubitanter ipsa prædicatio sanctorum signatur; ipsi enim possident doctrinam, quæ legis Decalogo constat, et quadrifido Evangelii numero, quasi quaterdenas urbes habentes. Quibus etiam duæ adjiciuntur, quia nimirum cuncta quæ prædicant, morali ac mystico sensu annuntiant.

## 489 CAPUT XVIII.

De Chananæo populo non extincto.

1. Illud autem, quod cum Israelitico populo percepta repromissionis terra partiretur, Ephraim tamen tribui Chananæus gentilis populus non occisus, sed factus tributarius dicitur, sicut scriptum est in libro Judicum: *Habitavit Chananæus in medio Ephraim tributarius (Judic. 1)*. Quid enim tributarius, quid

CAP. XVII. N. 1. *Quadraginta duas urbes*. Breulius ad marginem notavit: *Imo quadraginta octo*. Ac revera Josue XXI, 39, id ita exprimitur: *Civitates universæ Levitarum in medio possessionis filiorum Israel fuerunt quadraginta octo*. Verum, ut advertunt interpretes, in hoc numero quadraginta octo urbium recensentur sex urbes refugii, quæ asyli causa cunctis filiis Israel, et advenis qui inter eos habitabant, concessæ fuerant. Mox Alborn. Codex: *Possidentes doctri-*

Chananeus, gentilis videlicet populus, nisi vitium signat? Sæpe enim in magnis virtutibus terram repromissionis ingredimur, quia spe intima de æternitate roboramur. Sed dum post interempta vitia sublimia, quædam tamen parva retinemus, quasi Chananeum in terra nostra vivere concedimus.

2. Qui tamen tributarius efficitur, quia hoc ipsum vitium quod subjugare non possumus, ad usum nostræ utilitatis humiliter retorquemus, ut eo de se mens et in summis vilia sentiat, quod suis viribus etiam parva quæ appetit non expugnat. Unde bene rursum scriptum est: *Hæ sunt gentes quas Dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israël (Judic. III, 1)*.

3. Ad hoc namque quædam minima vitia nostra retinentur, ut se nostra intentio sollicitam in certamine semper exercent, et eo de victoria non superbiat, quo vivere in se hostes conspicit a quibus adhuc vinci formidat. Israel ergo reservatis gentilibus eruditur, quando in quibusdam minimis vitiis elatio virtutis nostræ comprimitur, et in parvis sibi resistentibus discit quod ex se majora non subigit

*nam... et quadrifario... urbes habent. AREV.*

CAP. XVIII. N. 1. *Illud autem, usque ad subigit, omnia sunt Gregorii verba lib. IV Moral., cap. 22. GRIAL.*

*Ibid. Percepta. Al., præcepto Dei. AREV.*

2. *Hæ sunt gentes*. Tractat etiam hunc locum elegantissime Cass., collat. 2, cap. 6, et collat. 13, cap. 10. GRIAL.

## IN LIBRUM JUDICUM.

## 490 CAPUT PRIMUM.

De servitute populi et liberatione.

1. Historia Judicum non parva mysteriorum indicat sacramenta. Primum, quod post Josue succedunt Judices, sicut et post Christum succedunt apostoli, et Ecclesiarum rectores ad gubernandos et regendos fideles, quos ipse ad spem æternæ repromissionis perducit. Per omnia autem in hoc volumine delicta Judaici populi, et servitutes, clamor quoque eorum, et miserationes Dei describuntur.

2. Nam multis annis pro suis offensis multis regibus servierunt, et iterum conversi liberati sunt. Sed quid est, quod sæpe peccantes in manu hostili traduntur, nisi quod nostra peccata, quando delinquimus, vires hostibus præbent, et quando nos facimus malum in conspectu Domini, tunc confortantur adversarii nostri, id est, dæmones, spiritualium nequitiarum virtutes?

3. Sed iterum, quando convertimur, suscitatur Dominus salvatores et judices, hoc est principes et doctores, quos ad subsidium Deus mittit eorum qui ad se toto corde clamaverunt, sicut misit Othoniel, qui expugnavit Chusan Rasathaim regem Mesopotamiæ; sicut misit Aod, qui occidit Eglon regem

CAP. I. N. 1. Ex Orig., hom. 3. GRIAL.

2. *In manu hostili*. Al., *in manum hostilem*. Et mox

C Moab; sicut misit Jahel et Debboram, qui interfecerunt Sisaram; quorum historia pro suis mysteriis breviter memoranda est.

## 491 CAPUT II.

De Debbora et Jahel.

1. Debbora enim prophetis, uxor Lapidoth, iudicabat populum in illo tempore, et sedebat sub palma inter Rama et Bethel in monte Ephraim, ascendentque ad eam filii Israel in omne iudicium. *Debbora*, quæ interpretatur *apis*, sive *loquela*, in prophetia et forma accipienda est de qua scribitur: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua (Psalm. cxviii)*! Consideremus ubi locus prophetiæ esse describitur.

2. Sub palma, inquit, sub palma sedem habet prophetia, quia quos suis institutionibus erudit, ad palmam supernæ vocationis adducit. Inter medium autem Rama et inter medium Bethel sedere prophetia dicitur, quia *Rama* interpretatur *excelsa*, *Bethel* autem *domus Dei*, utique quia nos in domo Dei positos, non quæ in terra sunt quærere docet, sed quæ in cælis sunt.

3. Hæc misit et vocavit ad se Barac: *Barac* interpretatur *coruscatio*. *Coruscatio* est quæ habet quidem lucem, sed non permanentem; ad modicum enim *dæmones et spiritualium*, etc. AREV.

CAP. II. N. 1. Ex Orig. hom. GRIAL.

temporis resplendet et desinit. Hic ergo Barac A formam gerit prioris populi, qui primo omnium per prophetiam vocatus, et invitatus ad audienda eloquia Dei, refulsit quidem in legis splendore, et brevi tempore coruscavit, sed non diu permansit.

4. Cum ergo dixisset Debhora ad Barac, id est, prophetia ad priorem populum: *Tibi præcepit Dominus, et tu ascendes in montem Thabor, et accipe decem millia virorum*, respondit Barac ex persona prioris populi ad prophetissam: *Non ascendam, nisi et tu ascenderis mecum*. Dicit ad eum Debhora: *Ibo tecum, sed non erit primatus tuus in via qua incedis, sed in manu mulieris tradet Dominus Sisaram*, evidenter ostendens, quia non est apud illum populum primatus, nec permanet apud eum victoriae palma, sed apud Jabel mulierem, id est, Ecclesiam; nam Jabel B ista alienigena, in cujus manu victoria facta est, figuram tenet Ecclesiae ex gentibus congregatae.

492 5. Jabel enim interpretatur *ascensio*, quia per Ecclesiam ascenditur ad coelum. Ista palo Sisaram hostem interficit, id est, ligni crucis virtute diabolum interimit, quod Barac, id est, prior populus per legis præcepta facere non potuit; sola enim ista per lignum, in quo spiritualibus sacramentis credentium salus est, fidei hostem affigit; quem deinde mortuum pellibus obtegit, id est, inclusum in carnalium cordibus derelinquit. Non enim latent mortifera ipsius, nisi in corruptibilitate vitæ viventibus, et peccata mortalia perpetrantibus, qui, dum, prave viventes, segregantur a corpore Christi, efficiuntur membra diaboli.

### CAPUT III.

#### *De Gedeon et ejus sacrificio.*

1. Traditur deinde populus Israel in manu Madian, pro cujus liberatione loquitur angelus Domini ad Gedeon; cujus gesta quid mystice significant demonstrandum est. Gedeon namque, cum sub quercu tritici messem virga cæderet, et paleis frumenta excuteret, angelum vidit, accipiens ab eo oraculum, ut a potestate hostium populum Dei in libertatem deduceret. Iste Gedeon figuram gestabat Christi, qui sub umbra sanctæ crucis prædestinato incarnationis futuræ mysterio constitutus, rectitudine judicii, quasi per virgam, electionem sanctorum a vitiorum paleis sequestrabat.

2. Hic ergo Gedeon, cum audisset ab angelo quod, deficientibus populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, protinus hædum coxit, cujus carnes secundum præceptum angeli simul cum azymis super petram posuit, et jus carniū desuper effudit. Quæ dum angelus virgæ cacumine tetigit, statim de petra ignis erupit, atque

4. Alii, in via hac quam incedis. AREV.

CAP. III. N. 1. Ex Orig. homil. 8, et Aug., serm. 108 de temp. GRIAL.

4. Pro redemptionis nostræ religione a populis deferendum.—Pro religione populi deferendum, Aug., a quo videntur abesse duæ voces redemptione nostra. Religiose a populis deferendum, Bed. et Val., non male. GRIAL.

CAP. IV. N. 1. Ex iisdem locis, præter ea quæ notata sunt. GRIAL.

ita sacrificium quod offerebatur absumptum est.

3. Quo indicio declaratum videtur quod petra illa typum habuerit corporis Christi, Paulo attestante: *Petra autem erat Christus (I Cor. x)*. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates purgaret animorum: Caro enim 493 hædi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: *Quia concupivit populus cupiditatem pessimam, et dixerunt: Quis nos cibabit carne?* Quod igitur extendit angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit, ostendit quod caro Domini, spiritu repleta divino, peccata omnia conditionis humanæ exureret.

4. Unde et Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram (Luc. xii)*. Advertit igitur vir doctus et præ-sagus futurorum superna mysteria. Et ideo secundum oracula occidit vitulum a patre suo idolis deputatum, et ipse septennem allum vitulum immolavit Deo. Quo facto manifestissime revelavit post adventum Domini omnia gentilitatis abolenda esse sacrificia, solumque sacrificium Deo dominicæ passionis pro redemptionis nostræ religione a populis deferendum. Etenim vitulus ille erat in typo Christi, in quo septiformis spiritualium plenitudo virtutum, sicut Isaias dicit, inhabitat.

### CAPUT IV.

#### *De vellere et area.*

1. Prævidit ergo mysterium victoriae Gedeon, et C tamen licet fortis et fidus pleniora adhuc de Domino futuræ victoriae documenta quærebat, ut una nocte lanæ vellus in area poneretur, et esset super illud tantummodo ros, et super omnem terram siccitas. Et rursus similiter poneretur vellus, et super totam terram ros plueret, et siccitas esset in vellere.

2. Quæret fortasse aliquis utrum quasi incredulus esse videatur, qui frequentibus jam fuerat indiciis informatus. Absit. Non enim ille ambiguus erat, sed nimirum futura mysteria prævidebat. Quæ etiam providus diligentissime explorabat, ut amplius crederet et mysterium, dum intellexisset oraculum.

3. Quid ergo vellus complutum, et area sicca, et postea compluta 494 area sicco vellere significat, nisi quod primo una gens Hebræorum habebat gratiæ mysterium, totus orbis vacuus erat, nunc autem in manifestatione Christi totus habet hoc orbis, illa vacua est? Area enim illa totum orbem terrarum significat.

4. Denique quando totus orbis infructuoso cultu gentilis superstitionis arebat, tunc erat ros ille cœ-

2. Quæret. Ita Albornoz. Codex. Grialius, quærit. AREV.

3. Quid ergo vellus, usque ad vacua est, ex XII contr. Faust., cap. 32. GRIAL.

Ibid. Illa vacua est. — Vacuata est, Aug. GRIAL.

4. Infructuoso cultu. — Infruct. æstu, Aug. GRIAL.

Ibid. Id est, in Judæa. Additæ sunt hæ voces ex August. quæ deerant in Mss. GRIAL.

Ibid. Imber ille. — Meatusque suos fons ille divinus in corda gentium derivavit, Aug. GRIAL.



lestis visitationis in vellere, id est, in Judæa. Postea A vero quam oves, quæ perierunt domus Israel, quæ sub figura velleris demonstrabantur, fontem aquæ vivæ negaverunt, ros fidei exaruit in pectoribus Judæorum, gratiamque suam imber ille divinus in corda gentium derivavit; inde est, quod nunc fidei rore totus orbis humescit, Judæi vero prophetis et omnibus charismatibus caruerunt.

5. Nec mirum si perfidiæ subeunt siccitatem, quos Dominus prophetici imbris ubertate privavit, dicens: *Mandabo nubibus desuper, ne pluant super eam imbrem (Isai. v)*. Idcirco autem illam gentem velleris nomine significavit, vel quia spolianda esset doctrinæ auctoritate, sicut ovis vellere, vel quia inobauditam eandem pluviam detinebat, quam volebat præputio prædicari, id est, incircumcisis gentibus revelari.

#### CAPUT V.

##### *De prælio Gedeon cum trecentis.*

1. Post hanc diligentissimam mysterii explanationem, cum jam contra Madianitas Gedeon dimicare contenderet, et exercitus multitudinem ad bella produceret, divina illa admonitione præceptum est ut ad fluvium veniens, omnes quos flexis genibus aquas haurire conspiceret a bellorum conflictu removeret. Actumque est, **495** ut trecenti viri tantummodo, qui stantes aquas manibus hauserant, remanerent.

2. Cum his Gedeon ad prælium pergat, eosque non armis, sed tubis, lampadibus et lagenis armavit. Nam, sicut illic scriptum est, accensas lampades miserunt intra lagunculas, et tubas in dextera, C lagenas autem in sinistra tenuerunt, et ad hostes suos cominus venientes cecinerunt tubis, confregunt lagunculas, lampades apparuerunt, et hinc tubarum sonitu, illinc lampadarum coruscatione territi hostes in fugam versi sunt.

3. Quid hoc est, quod tale bellum per prophetam ad medium adducitur (*Isai. ix*)? An indicare nobis propheta studuit quod adventum Redemptoris nostri contra diabolum illa sub Gedeone duce pugnae victoria designavit? Talia illic nimirum acta sunt, quæ quanto magis usum pugnandi transeunt, tanto amplius a prophetandi mysterio non recedunt.

4. Quis enim unquam cum lagenis et lampadibus ad prælium venit? Quis contra arma veniens, arma deseruit? Ridicula nobis hæc profecto fuerant, si D

*Ibid. Et omnibus charismatibus. — Charismate, Valent. At vero Judæi prophetas suos et consiliarios perdidit, Aug. GRIAL.*

*Ibid. Voces id est, in Judæa, aberant a textu Grialii contra ejus mentem. AREV.*

5. Vulgata: *Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. AREV.*

CAP. V. N. 1. Totum caput e Gregor., lib. xxx Moral., cap. 17. GRIAL.

2. *Lampadarum coruscatione.* Alii, *lampadum coruscata.* Post *versi* sunt alii addunt: *De hoc enim per prophetam dicitur: Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti, sicut in d. e. Madian. Eripiens quippe gentilitatem Dominus, superavit jugum oneris ejus, cum eam adventu suo ab illa daemoniacæ tyrannidis servitute liberavit. Superavit*

terribilia hostibus non fuissent. Sed victoria ista attestante, didicimus ne parva hæc quæ acta sunt perpendamus. Gedeon itaque ad prælium veniens Redemptoris nostri signat adventum, de quo scriptum est: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio (Psalm. xxiii).*

5. Hunc Redemptorem nostrum non solum opere, sed etiam nomine prophetavit. *Gedeon* namque interpretatur *circuiens in utero*. Dominus enim noster per majestatis potentiam omnia circumplectitur, et tamen per dispensationis gratiam intra uterum Virginis venit. **496** Quid est ergo *circuiens in utero*, nisi quia omnipotens Deus Christus intra uterum fuit B per infirmitatis substantiam, et extra mundum per potentiam majestatis? *Madian* vero interpretatur *de judicio*.

6. Ut enim hostes ejus repellendi destruendique essent, non de vitio repellentis, sed de judicio juste judicantis fuit. Et idcirco de judicio vocantur qui alieni a gratia Redemptoris justæ damnationis meritum etiam in vocabulum nominis trahunt. Contra hos Gedeon cum trecentis pergat ad prælium.

7. Solet in centenario numero plenitudo perfectionis intelligi. Quid ergo per *ter* ductum centenarium numerum designatur, nisi perfecta cognitio Trinitatis? Cum his quippe Dominus noster adversarios fidei destruit, cum his ad prædicationis bella descendit, qui possunt divina cognoscere, qui sciunt de C Trinitate, quæ Deus est, perfecte sentire.

8. Notandum vero est quia iste trecentorum numerus in *T* littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transversam lineam id, quod in cruce eminet, adderetur, non jam crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in *tau T* littera continetur, et per *tau* litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt quibus dictum est: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Matth. xvi; Marc. viii).*

9. Qui sequentes Dominum tanto verius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, et erga proximos suos charitatis compassione cruciantur. Unde per D Ezechielem prophetam dicitur: *Signa tau super*

*sceptrum exactoris ejus, cum regnum ejusdem diaboli, qui pro pestifera perpetrato vitiorum consueverat tributa debita pœnarum exigere, de fidelium corde destruxit. Quid hoc est, etc. Grialius hæc prorsus omitti voluit. AREV.*

3. *Quid hoc est.* Quæ ante hæc leguntur in *Impressis*, sunt quidem Greg. verba e cap. 16. Sed ideo recepta non sunt, quia et sententiã interrumpunt, et a manuscriptis libris absunt, neque dubium quin e margine ascita sint. GRIAL.

6. *Non de vitio repeit.* Ita Greg., et apud Bed.; *non de judicio*, Ms. GRIAL.

8. In mss. reperitur aliquando in *T*, aliquando in *T* littera, aliquando in *tau*. Trecentorum numerum in *Tau* contineri, alibi etiam docuit Isidorus. Vide *Allegorias*, num. 76, cum notis. AREV.

frontes virorum gementium et dolentium (Ezech. ix). Vel certe in his trecentis qui in tau littera continentur hoc exprimitur, quod ferrum hostium crucis ligno superetur. Ducti itaque sunt ad fluvium, ut aquas biberent, et qui aquas flexis genibus hauserunt, a bellica intentione remoti sunt.

10. Aquis namque doctrina sapientiæ, stante autem genu, recta operatio **497** designatur. Qui ergo, dum aquas bibunt, genuflexisse perhibentur, ab illorum certamine prohibiti recesserunt. Hi sunt qui doctrinam cum operibus rectis non hauriunt. Qui vero doctrinæ fluentia ita hauriunt, ut nequam in pravis operibus carnaliter inlectantur, hi Christo duce contra hostes fidei ad prælium pergunt.

11. Vadunt ergo cum tubis, cum lampadibus, cum lagenis; atque iste fuit, ut diximus, ordo præliandi. Cecinerunt tubis, intra lagenas autem sunt missæ lampades; con fractis vero lagenis, lampades ostensæ sunt; quarum coruscante luce hostes terri, in fugam vertuntur. Designatur itaque in tubis clamor, in lampadibus claritas miraculorum, in lagenis fragilitas corporum.

12. Tales quippe secum dux noster ad prædicationis prælium duxit, qui, despecta salute corporum, hostes suos moriendo prosternunt, eorumque gladios non armis, sed patientia superant. Armati enim venerunt sub duce suo ad prælium martyres nostri, sed tubis, sed lagenis, sed lampadibus. Qui sonuerunt tubis, dum prædicant; confregerunt lagenas, dum solvenda in passione sua corpora hostium gladiis opponunt.

13. Resplenduerunt lampadibus, dum post solutionem corporum miraculis coruscarunt. Moxque hostes in fugam versi sunt, quia dum mortuorum martyrum corpora miraculis coruscare conspiciunt, luce veritatis fracti, quod impugnaverunt, crediderunt. Cecinerunt ergo tubis, ut lagenæ frangerentur. Lagenæ fractæ sunt, ut lampades apparerent. Apparuerunt lampades, ut hostes in fugam verterentur.

14. Id est, prædicaverunt martyres, donec eorum corpora in morte solverentur; corpora eorum in morte soluta sunt, ut miraculis coruscarent. Coruscaverunt miraculis, ut hostes suos ex divina luce **498** prosternerent. Et notandum quod steterunt hostes ante lagenas; fugerunt ante lampades, quia

A nimirum persecutores sanctæ fidei prædicatoribus adhuc in corpore positus restiterunt.

15. Post solutionem vero corporum apparentibus miraculis in fugam versi sunt, quia pavore conterriti, a persecutione cessaverunt. Intuendum est etiam id quod illic scriptum est, quia in dextera tubas, lagenas autem in sinistra tenuerunt. Pro dextro enim habere dicimus quicquid pro magno pensamus; pro sinistro vero, quod pro nihilo ducimus.

16. Bene ergo illic scriptum est quod in dextera tubas et in sinistra lagenas tenuerunt, quia Christi martyres pro magno habent prædicationis gratiam; corporum vero utilitatem pro minimo; quisquis enim corporis utilitatem plus facit quam gratiam prædicationis, in sinistra tubam atque in dextera lagenam tenet. Si enim priori loco gratia prædicationis attenditur, et posteriori utilitas corporis, certum est quia in dextris tubæ, et in sinistris lagenæ tenentur.

## CAPUT VI.

### De Abimelech.

1. Moritur Gedeon, et reliquit septuaginta filios, et unum nomine Abimelech, natum ex concubina, qui conduxit sibi viros vagos, et abierunt post illum, et intravit in domum patris sui, et occidit fratres suos septuaginta viros super lapidem unum, et remansit Joathan minor, quoniam absconsus erat, etc. Hoc factum, si nihil propheticum indicaret, quid opus erat, ut magnopere præscriberetur utrum Gedeon septuaginta filios et multas uxores habuisset, sed et concubinam, de qua unum et malum suscepisset?

**499** 2. Quod cum turpe factum sit, tunc etiam turpius esset si hæc posteris ad exemplum in divinis libris scripta viderentur, nisi magnæ alicujus rei imaginem earum rerum gesta per typos et figuras ostenderent. Gedeon igitur, ut superius dictum est, typum Domini tenebat, plurimæ uxores ejus multæ sunt nationes, quæ per fidem Christo adhæserunt. Septuaginta vero filii ejus septuaginta lingue sunt in hoc mundo diffusæ, in quibus sibi per fidem Dominus filios generaturus erat.

3. Concubinam hoc in loco Synagogam vocat. Quæ in novissimis temporibus Antichristo est creditura, de qua Joannes apostolus in Apocalypsi ait: Qui dicunt se Judæos esse, et non sunt, sed sunt Synagoga Satanae (Apoc. ii, 9). De qua ultimis tempo-

diis; et id fortasse voluit Grialius, apud quem est, hostibus gladiis. AREV.

15. Nonnulli Mss.: Pavore perterriti a persecutione fidelium cessaverunt. Grialius, pro dextra . . . pro sinistra. Alb., pro dextro. . . pro sinistro. AREV.

CAP. VI. N. 1. Hoc caput sumptum putamus e sermone aliquo divi Aug., qui non exstat: id indicat recapitulatio subjecta (qua solet ille plurimum uti) ab iis verbis pariter devorabit; quæ tamen recapitulatio apud Bedam non legitur, et nos eam valere jusimus, quamvis in plerisque Mss. legeretur; repugnat enim legi, quam sibi ipse in his commentariis brevitatis præscripsit Isidorus, eadem uno in capite bis referre. GRIAL.

2. Turpe factum. Forte, turpe factu. AREV.

10. Ad prælium pergunt. Codex Alborno. addit: Omnes quidem tunc bibisse aquam, sed non omnes recto genu stetisse narrati sunt; reprobaturque sunt qui genua flexerunt, dum aquas biberent, quia, attestante Apostolo, non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Quia enim, ut diximus, dissolutio operum in ipsa genuum incurvatione signatur, recte rursus per Paulum dicitur: Remissas manus et dissoluta genua erigite, et egressus rectos facite pedibus vestris. Sic igitur Christo duce ad bellum produnt, qui, quod ore annuntiant, opere ostendunt, qui fluentia doctrinæ spiritualiter hauriunt, nec tamen pravis operibus carnaliter inlectantur, quia scriptum est: Non est speciosa laus in ore peccatorum. AREV.

12. Hostium gladiis. Sic Alb. Alii, hostilibus gla-

ribus nequissimus filius, id est, Antichristus est A generandus. Eritque filius ancillæ, id est, Synagogæ illius peccatrici, quia qui peccatum, inquit, facit, servus est peccati.

4. Hic, inquam, congregatis sibi impiis, sicut Abimelech fecit, regnum improbe usurpavit; interfectisque nobilibus filiis, id est, his qui, ex diversis nationibus et linguis, in Christum credentes, a Deo sunt generati, inducturus est persecutionem, ut pene sanctos omnes interficiat. Sed super septuaginta, inquit, fuit junior filius ex nobili matrimonio, qui se absconderat. Hic, inquit, ascendit in verticem montis Garizim, et exclamavit voce magna ad populum Sichimorum, componens eis parabolam.

5. Hic ergo junior filius, qui fugit, ut gladium inimici evaderet, figura est residui populi Israel, B prædicante Elia, extremis temporibus credituri, et Antichristi gladium evasuri. Ascendit, inquit, iste in verticem montis Garizim. Sed cur montem ascendit? Quia nec prophetare, nec persecutionem Antichristi quisquam evadere potest, nisi quis prius in montem benedictionis, id est, in sublimitatem fidei ac virtutum ascenderit. Hic est enim mons Garizim, qui a Moysse in benedictionem deputatur (Deut. xxix).

6. Itaque cum ascendisset, elevata voce clamavit et dixit: *Audite me, viri Sichem. Ierunt ligna, ut ungerent super se regem, dixeruntque olivæ: Impera nobis. Quæ respondit: Nunquid possum amittere pinguedinem meam, qua dii utuntur et homines, et venire, ut inter ligna promovear?* Dixeruntque ligna 500 ad arborem ficum: *Veni, et super nos accipe C regnum.* Quæ respondit eis: *Nunquid possum relinquere dulcedinem meam, fructusque suavissimos, et ire, ut inter cætera ligna promovear?* Locuta sunt quoque ligna ad vitem: *Veni et impera nobis.* Quæ respondit: *Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum et homines, et inter cætera ligna promoveri?*

7. Cum ergo repudiata fuissent ligna silvæ ab oliva, et ficu, et vite, venerunt ad rhamnum, ut eum sibi facerent regem. Sed prius videamus, cur oliva, ficus et vitis super ligna regnare noluerunt. Ligna quippe silvæ intelligimus homines esse vagos, et vanos, æterno incendio præparatos. His ergo merito noluit nec oliva, nec ficus regnare, nec vitis, quia non merebantur. Oliva enim gratiam Spiritus

9. *Reprobatus venit ad rhamnum.* Alborn., *reprobatur.* Et omittit *venit ad rhamnum*, et sequentia usque ad cap. 9. Sed vetus collator ad hunc locum id notavit: *Multum plus est in alio libro octavo.* Fortasse hic liber est, qui a Collatore Originalis, sive Originale Isidori aliquando dicitur. AREV.

10. Post *deborabit* in Mss. Florent. 1 et 2 nonnulla adduntur, uti etiam in Editione Matritensi Ulloæ inter appendices, pag. 54, ex Codice, ut asseritur, duodecimi vel decimi tertii sæculi, qui olim pertinet ad ecclesiam sancti Antonini Pallentiæ. Fragmentum est hujusmodi: *Videtur ergo Gedeon Christi imaginem habuisse. Septuaginta vero filii septuaginta linguæ sunt, vel nationes, quæ credentes, per secundam regenerationem filii Dei esse meruerunt. Abimelech vero filius ancillæ typum Antichristi portasse (vi-*

et unctionem pacis significat. Ficus autem sacræ legis imaginem tenet, sicut in Evangelio scriptum est: *Quidam paterfamilias plantavit vineam, et in vinea sua plantavit ficum.*

8. Quis paterfamilias, nisi Deus, qui familiæ suæ, id est, omnium credentium pater est? Plantavit ergo vineam, id est, populum, quia vineam ex Ægypto transtulit. Et utique populum, non vineam ex Ægypto transtulerat. In hac vinea plantavit ficum, hoc est, in populo suo posuit legem. Quæ lex primitivum populum, sicut ficus grossos aridos et inutiles dejecit in terram, et postea alios fructus generavit, id est, populum Christianum, quem ad debitam evangelicæ disciplinæ maturitatem et suavissimam pinguedinem Christi cum gloria et honore perduxit.

9. Sed vitis noluit regnare eis. Vitem autem Salvatoris nostri typum habere manifestum est, sicut ipse in Evangelio ait: *Ego sum vitis vera (Joan. xv).* Igitur qui jam in reprobum sensum, sicut Apostolus dixit (Rom. 1), futurus erat populus ille, qui Antichristo est serviturus, quem ligna silvæ appellat, et necesse est ut credat mendacio, id est, Antichristo, qui veritati Christo noluit credere, ideo et a regno vitis, id est, Christi, et ab oliva, id est, Spiritus sancti gratia, et a ficu, id est, divinæ legis dulcedine reprobatus, venit ad rhamnum.

501 10. Rhamnus enim genus rubi est, quam vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis et spinosum, per quod merito typus Antichristi significatur, qui omni asperitate et feritate humanum genus est vastaturus. Sed exiet, inquit, ignis de rhamno, id est, iniquitas de Antichristo, et omnes qui in eo confident cum ipso pariter devorabit.

#### CAPUT VII.

##### *De Jephthe et filia.*

1. Adjecerunt deinde filii Israel deservire Baalim et diis alienis, tradunturque in manus filiorum Ammon. Tunc Jephthe Galaadites, fugiens a facie fratrum suorum, constituitur in principem ob pugnam filiorum Ammon; qui rediens post triumphum, immolavit filiam, quæ sibi post victoriam prima occurrerat; sic enim votum sponderat, ut quidquid sibi revertenti primum occurreret, Domino immolaret.

2. Quis ergo in Jephthe prænuntiabitur, nisi Dominus Jesus Christus, et Salvator noster, qui a facie

detur), qui, congregatis perditis nationibus, regnum sibi improbe usurpavit, omnesque sanctos vi, et persecutionibus, et omni crudelitate trucidavit. Joathan vero junior filius figura sanctorum fuit. Sicut enim Joathan per fugam recessit, et reliqui interfecti sunt fratres, sic nemo evadere poterit persecutionem Antichristi, nisi qui per fugam recesserit, et in montem benedictionis ascenderit. Hic est enim mons quem sancti circumdabunt; quem sanctus Moyses in benedictionibus, sicut jam superius dictum est, in Deuteronomio posuit. In Mss. Florent. est per secundam generationem. Supplevi videtur post portasse. Codex Pallent., regnum suum improbe... et persecutione, et mox Joathan vero minor figura; et versus finem, sicut jam supra dictum est. Judicium Grialii vide in not., num. 1. AREV.

CAP. VII. N. 1. Vid. Aug., 1 de Civ., c. 21. GRIAL.

fratrum suorum, id est, Judæorum abscedens, in gentibus principatum accepit? Qui omnia humanæ salutis sacramenta, tanquam juratus, explevit, et quasi filiam, ita carnem propriam pro salute Israelis Domino obtulit.

**502** 3. Jurasse enim Patrem, ac vovisse Unigenitum legimus, Psalmista dicente: *Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob (Psalm. cxxxii), scilicet ut sacramentum religionis in carnis suæ passione pro salute generis humani expleret. Hæc ergo secundum historiam gestorum ita per Christum acta sunt, ut videantur pro religione, quam juraverat, esse completa. Post mortem Jephthe, traditur Israel in manus Allophylorum, nasciturque Samson, qui liberat Israel.*

### CAPUT VIII.

#### De Samson.

1. Samson autem, quondam Domini Nazaræus, habet quiddam in typo gestum Christi. Primum quod ab angelo nativitas ejus annuntiatur; deinde quoniam Nazaræus dicitur, et ipse liberat Israel de hostibus; postremo quod templum illorum subvertit, et perierunt multa millia hominum qui illum illuserant.

2. Nativitas ista Samson, quæ per angelum annuntiat, similitudinem habet primum prophetarum, qui nativitatem Domini secundum carnem annuntiaverunt; deinceps angeli etiam qui ad Mariam loquuntur, dicens: *Maria, invenisti gratiam ante conspectum Domini, et accipies in utero, et paries filium, et vocabitur nomen ejus Jesus; hic enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Luc. 1, 30).*

3. Samson autem interpretatur sol ipsorum, eorum scilicet quibus lucet, non omnium, sicuti est oriens super bonos et malos sol, sed quorundam. Sed quia et Redemptor noster sol appellatur, audi ipsum Dominum Jesum per prophetam eo nomine vocitari: *Orietur vobis sol justitiæ, et sanitas in penia ejus (Malach. iv, 2).* Vere enim hic sol justitiæ est, qui omnium credentium mentes coelesti lumine clarificat.

4. Hic vere Nazaræus, et sanctus Dei, in cujus similitudinem ille Nazaræus est nuncupatus. Iste ergo cum tenderet ad ministerium nuptiarum, leonem occurrit ei. Sed quis primus erat **503** in Samson obvium leonem necans, cum petendæ uxoris causa ad alienigenas tenderet, nisi Christus, qui Ecclesiam vocaturus ex gentibus, vincens diabolum, dicit: *Gaudete, quia ego vici mundum?*

5. Quid sibi vult ex ore leonis occisi favus extractus, nisi quia, ut conspicimus, reges ipsi regni ter-

CAP. VIII. N. 2. In Vulgata: *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero... et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, etc.* Adisis Sabatierium. AREV.

3. In Vulgata: *Orietur vobis timentibus nomen meum sol, etc.* AREV.

4. Sed quis primum, usque ad munimenta præbent, August., XII contr. Faust., cap. 32. GRIAL.

5. Ex ore leonis occisi favus extractus.—In ore leonis occisi favus extractus, August. GRIAL.

reni, qui adversus Christum ante fremuerunt, nunc jam, perempta feritate, dulcedini evangelicæ prædicandæ etiam munimenta præbent? Illud etiam, quod in semetipso Samson expressit, quod paucos quidem, dum viveret, interimit; destructo autem templo, hostes innumeros, cum moreretur, occidit.

6. Quia nimirum Dominus ab elatione infidelitatis paucos, cum viveret, plures vero, cum templum sui corporis solveretur, exstinxit, atque elatos ex gentibus, quos vivendo sustinuit, simul omnes moriendo prostravit. Jam vero reliqua ejus, quod ei mulier subdola caput raserit, et Allophylis illudendum tradiderit, quod captivatus, quod cæcatus, quod ad molam deputatus est; in his non Christus, sed illi figurantur, qui solo tantummodo in Ecclesia Christi nomine gloriantur, et malis actibus jugiter implicantur.

7. Vir enim in nobis sensus rationalis intelligitur. Caro autem quasi in typo mulieris accipitur. Si enim mulieri, id est, carni nostræ, blandiente libidine, vel aliis operibus, consenserimus, gratia spiritus, quæ Nazaræi crine significatur, nudati spoliamur atque decipimur.

8. Ita enim superbis et peccatoribus; violata Christi gratia, sicut Samson incisa coma, diabolus illudit. Sed quid est quod Samson ille ab Allophylis captus, postquam oculos perdidit, ad molam deputatus est? Quia nimirum maligni spiritus, postquam tentationum stimulis intus aciem contemplationis offodiunt, foris hominem in circuitum laborum mittunt.

9. Quod si aliquando idem homo agendo poenitentiam redeat, illi velut coma reducitur, id est, gratia reflorescente, reparatur ad virtutem; deinde cupiditatis ac luxuriæ subversis columnis, victores hostes **504** dejicit, et reparato certamine in finem fortissime de dæmonibus triumphabit.

### CAPUT IX.

#### De Ruth.

1. Videamus nunc et Ruth. Habet enim ista typum Ecclesiæ. Primum, quod alienigena est ex populo gentili, quæ, relicta patria, et omnibus quæ illic erant, vadit in terram Israel. Et, cum prohiberet eam soerus sua pergere secum, perseverabat, dicens: *Quocumque perrexeris, pergam; populus tuus, populus meus, et Deus tuus, Deus meus; quæ te morientem terra susceperit, in ea moriar.*

2. Quæ vox sine dubio typum in illa fuisse Ecclesiæ manifestat. Sic enim Ecclesia ex gentibus ad Dominum convocata, relicta patria sua, quod est idololatria, et omnia universa conversatione terrena, profitetur Dominum Deum suum esse, in quem san-

*Ibid. In semetipso Samson, usque ad prostravit, Gregor., xxix Moral., cap. 7. GRIAL.*

8. Sed quid est quod Samson, usque ad mittunt, Greg., vii Moral., cap. 13. GRIAL.

*Ibid. In nota Grialii erat amittunt pro mittunt. AREV.*

CAP. IX. N. 6. Quod vero excalceat se. Vid. supr., Exod. vii. GRIAL.

*Ibid. In nota Grialii erat, quod vero excalceata, AREV.*

cti crediderunt, et illuc se ituram, ubi caro Christi post passionem ascendit, et ob ejus nomen in hoc sæculo pati usque ad mortem, et cum sanctorum populo, patriarchis scilicet, et prophetis consociandam; de quorum societate, quod sanctis ex stirpe Abrahamæ venientibus consociaretur, Moyses in Canticum ostendit, dicens: *Lætamini, gentes, cum plebe ejus*, id est, qui ex gentibus istis credituri, cum illis qui primi electi sunt æterna lætitia exsultate.

3. Ingressa autem Ruth cum socru sua in terram Israel, ob merita obsequiorum suorum providetur, ut homini conjungeretur ex Abrahamæ stirpe venienti. Et primum quidem huic quem ipsa propinquum magis esse credebat, qui negat se posse illi nubere. Et, recedente illo, per testimonium decem majorum Booz illi conjungitur, et ab ipsis decem senioribus viris benedicitur.

4. Sed quod prius ille cognatus confitetur se eidem nubere non posse, hoc loco Joannis Baptistæ figuram ostendi æstimamus, qui cum ipse a populo Israel Christus putaretur et interrogaretur quis esset, non negavit, sed confessus est, dicens *Christum se non esse*. Et perseverantibus his qui missi erant, et inquirentibus quis esset, respondit: *Ego sum vox clamantis in deserto (Isai XL; Matth. III; Luc. III; Joan. I; III)*, et novissime confitetur ipse de Domino, dicens: *Qui habet sponsam, sponsus est*. Se autem amicum sponsi manifestat, cum adjecit: *Amicus autem sponsi est, qui stat, et audit eum, et lætatur propter vocem sponsi*.

5. Hunc ergo Christum existimabant, quia Christi

7. Alii, *Jesu summa perscribit*; alii, *Jesu exprimit*. Pro præcucurrisse alii præcurrisse. In hoc libro desinit Codex Albornozianus. AREV.

## IN REGUM PRIMUM.

### 506 CAPUT PRIMUM.

*De nativitate Samuelis.*

1. Post librum Judicum sequitur Regum. Et aspice tempora, primo Judicum, postea Regum, sicut crit primo judicium, postea regnum; in his autem Regum libris multis et variis modis sacramenta Christi et Ecclesiæ revelantur.

2. Nam ab ipso exordio regum commutatum sacerdotium in Samuelem, reprobato Heli, et commutatum regnum in David, reprobato Saule, exclamat prænuntiari novum sacerdotium, novumque regnum, reprobato veteri, quod umbra erat futuri, in Domino Jesu Christo venturi.

3. Nonne ipse David, cum panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus, in una persona utrumque futurum, id est, in uno Jesu Christo regnum et sacerdotium figu-

CAP. I. N. I. Leguntur hæ expositiones aliquanto etiam pleniores apud Eucherium, e quo et Beda sunt aliqua correctæ, ita tamen, ut multo plura apud utrumque possint e nostris emendari. GRIAL.

2. Nam ab ipso exordio, usque ad figura it, verba

stum in die visitationis suæ venisse non intelligebant esse Ecclesiæ sponsum, qui propheticis esset vocibus ante promissus. Sed sicut ille propinquus negavit, et postea Ruth jungitur Booz, ita Christus, qui vere sponsus Ecclesiæ est, quem omnium prophetarum oracula cecinerant, dignatus est Ecclesiam assumere, et ex omnibus gentibus per totum orbem terrarum Deo Patri innumeros populos offerre.

6. Quod vero excalceat se cognatus ille, veterum consuetudo erat ut si sponsa sponsum repudiare vellet, discalcearetur ille, ut hoc esset signum repudii. Proinde excalceari jubetur, ne ad Ecclesiam quasi sponsus calceatus accederet; hoc enim Christo servabatur, qui sponsus erat verus. Decem autem majorum natu benedictio hoc ostendit, in nomine Domini Jesu omnes esse gentes salvandas ac benedicendas.

7. Iota enim apud Græcos decem significat, quæ prima littera nomen Domini Jesu summam perscribit. Quæ res, ut diximus, omnes gentes per ipsum salvandas esse ac benedicendas demonstrat. Ne dubitet ergo quisquam hæc, ut dicta sunt, credere, cum videat universa et ab initio figuris antecedentibus præcucurrisse, et per adventum Domini manifeste adimpleta sic esse; et quæ supersunt, hoc modo perficienda in veritate, consonantibus omnibus et vocibus et figuris sanctarum Scripturarum, quæ adimplebit is qui pollicitus est per Filium suum Jesum Christum Dominum regem et Salvatorem nostrum, cum quo est illi honor et gloria in sæcula sæculorum.

C Amen:

ravit? Itaque ipsa Samuelis sacerdotis successio novum, ut prædictum est, sempiternumque sacerdotium præfigurabat, qui est Jesus Christus, Heli sacerdote reprobato, id est, Judaico sacerdotio abjecto.

4. Mater quoque ipsa Samuelis, quæ prius fuit sterilis, et posteriori fecunditate lætata est, cujus etiam nomen, id est, Anna, 507 gratia ejus interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam postremo Dei gratiam significat, quia nobis Christus oritur; ipsam quoque Ecclesiam, quæ olim sterilis, nunc secunda in Dei laude lætatur.

5. Quæ nihil aliud in cantico suo prophetare videtur, nisi mutationem Veteris Testamenti, vel sacerdotii in Novum Testamentum, vel sacerdotium, qui est Christus; nisi forte quis dicat nihil Annam prophetasse, sed Deum tantummodo propter filium impetratum exultante prædicatione laudasse.

sunt August., XII contr. Faust., cap. 53. GRIAL.

3. Grialius, panes propositiones. AREV.

4. Mater quoque, usque ad in Deo salutari meo, ex eod. lib. XVII de Civit., cap. 4. GRIAL.

6. Quid ergo sibi vult quod ait : Arcum potentium **A** fecit infirmum, et infirmi accincti sunt virtute, pleni panibus minorati sunt, et esurientes transierunt terram, quia sterilis peperit septem, et fetosa in filiis infirmata est? Numquid ipsa septem pepererat, quamvis sterilis fuerit? Unicum habebat, quando ista dicebat. Sed nec postea septem peperit, sive sex, quibus septimus esset ipse Samuel, sed tres mares, et duas feminas.

7. Deinde in illo populo, cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit, *dat virtutem regibus nostris, et exaltavit cornu Christi sui*, unde dicebat, si non prophetabat? Dicat ergo Ecclesia Christi, civitas regis magni, gratia plena, prole secunda Dei, quod tanto ante de se prophetatum per os hujus piæ matris agnoscit : *Confirmatum est cor meum in Domino, et exaltatum est cornu meum in Deo salutari meo*. Interea Samuel erat ministrans in templo Dei, accinctus ephod.

8. Porro filii Heli, divina sacrificia temerantes, peccabant coram Domino, et deridebant per eos multi sacrificium Dei. Unde et Heli sacerdos pro eorum iniquitate damnatus est, quod eos peccantes minus severa animadversione plectebat. Miserum me! et quidem coercuit, et quidem corripuit, sed lenitate et mansuetudine patris, non auctoritate et severitate pontificis.

9. Qua sententia discant sacerdotes quomodo ipsi propter peccata filiorum, id est, propter scelera populi puniantur. Et quamvis sancti sint, culpa tamen subditorum eisdem, si non coerceant, reputatur.

### 508 CAPUT II.

*De propheta ad Heli destinato.*

1. Venit autem propheta Dei quidam ad Heli sacerdotem, et dixit ei : *Hæc dicit Dominus : Numquid non aperte revelatus sum domui patris tui, cum essem in Ægypto, in domo Pharaonis, et elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, ut ascenderet ad altare meum, et adoleret mihi incensum, et portaret ephod coram me, et dedi domui patris tui omnia de sacrificiis filiorum Israel?*

2. *Quare calce abjecisti victimam meam, et munera mea, quæ præcepi ut offerrentur in templo, et magis honorasti filios tuos quam ut comederetis primitias omnis sacrificii Israel populi mei? Propterea ait Dominus Deus Israel : Loquens locutus sum, ut domus tua et domus patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum.*

3. *Nunc autem dicit Dominus : Absit hoc a me; sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem*

6. *Et fetosa in filiis. Multa in filiis, apud August. et Eucher.; et LXX, ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις. GRIAL.*

7. *Dicat ergo, et paulo post, dicat ex August. Dicit lib. o., mendose. GRIAL.*

8. *Miserum me, ita plerique Mss. Miserum se, Val. Miserrimos, Beda. GRIAL.*

CAP. II. N. 4. *Nam post Samuelem, etc., usque ad finem capituli, omnia sunt ex August., loco proxime citato. Legitur autem apud Eucher. integra cantici explanatio, citato August., adhibitæque excusatione, cur LXX interpretum translatione usus fuerit. GRIAL.*

*contemnunt me, erunt ignobiles. Ecce dies veniunt, et præcidam brachium tuum, et brachium domus patris tui, ut non sit senex in domo tua, et videbis Christum æmulum tuum in templo in universis prosperis Israel. Quæ propheta de mutatione sacerdotii non est in Samuele completa, sed adumbrata.*

4. *Nam post Samuelem prophetam postea sacerdotes fuerunt de genere Aaron, sicut Sadoch, et Abiathar, regnante David, et alii deinceps, antequam tempus veniret ex quo ista de sacrificio mutando per Christum effici oportebat.*

5. *Nam cum diceret : Loquens locutus sum, ut domus tua et domus patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum. Nunc autem dicit Dominus : Absit hoc a me, sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles; ecce isti sunt dies qui prænuntiati sunt, jam enim venerunt; nullus enim sacerdos est secundum ordinem Aaron. 509 Nam et illud quod ibi sequitur : Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, de Christo, Novi Testamenti vero sacerdote, dicitur.*

6. *Quod vero adjungitur : Et erit qui remanserit in domo tua, veniet, ut oretur pro eo, non proprie dicitur de domo hujus Heli, sed illius Aaron, de quo usque ad adventum Jesu Christi homines remanserunt. De quo genere etiam hucusque non desunt qui veniant et convertantur. De quibus alius propheta dixit : Reliquiæ salvæ fient (Isai. x). Unde et Apostolus : Sic ergo, inquit, et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ sunt (Rom. ix); de talibus enim residuis bene intelligitur esse quod dictum est : Qui remanserit in domo tua veniet, ut oretur pro eo. Profecto qui crediderit in Christo, sicut temporibus apostolorum ex ipsa gente plurimi venerunt, et crediderunt.*

7. *Neque nunc desunt qui, licet rarissimi, tamen credant, ut impleatur in his quod hic homo Dei locutus est. Quod vero continuo secutus adjungit : Et offerat nummum argenteum, et tortam panis, quid per nummum argenteum, nisi oris confessio designatur, quæ fit credentibus ad salutem? Argentum enim pro eloquio poni solet, Psalmista testante, ubi canitur : Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum (Psalm. xi).*

8. *Sed quod dicit iste qui venit : Dimitte me, obsecro, ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis; sacerdotalem partem corpus Christi, id est, Ecclesiam dicit. Cujus plebis ille sacerdos est, mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.*

CAP. III. (col. seq.) N. 1. *Ad tuitionem suam. Ad stationem suam, apud Eucher. et Beil. GRIAL.*

6. *Hæc pœna signum videtur. Al., hac pœna significatum videtur. GRIAL.*

7. *Claritas hominis ut flos feni, ex veteri interpr. GRIAL.*

*Ibid. In nota Grialii per errorem erat et claritas humanis ut flos feni. In Vulgata, Isaias, loc. cit. : Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri... Exsiccatum est fenum, et cecidit flos. Verbum autem Domini nostri manet in æternum. AREV.*

Cui plebi dicit apostolus Petrus : *Plebs sancta, regale sacerdotium* (1 Petr. II) ; in hac parte sacerdotali postulat comedere buccellam panis.

9. Quibus verbis ipsum sacrificium Christianorum eleganter expressum est, de quo dicit sacerdos ipse : *Panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* ; ipsum quippe sacrificium non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech,

### 510 CAPUT III.

#### *De arcæ captivitate.*

1. Igitur posteaquam hæc in figura mutationis Veteris Testamenti a propheta illo pronuntiata sunt ad Heli, offendente Dominum Israel, instruxerunt aciem Philistæi contra eos. Tollunt Israelitæ arcam ad tuitionem suam. Capta est ab hostibus arca, nec solum ipsi victi sunt, et in fugam versi, imo etiam magna strages facta est occisorum.

2. Nonnihil tamen futurorum significat res gesta hæc. Prophetice enim arca illa ab alienigenis capta indicabat Testamentum Dei transiturum ad gentes. Quando enim nuntiatum est Heli sacerdoti captam fuisse arcam Domini, cecidit de sella, et mortuus est. Transeunte arca Domini ad gentes, periit, atque interiit sacerdotium Judæorum ; duoque filii Heli corruerunt, quorum unius uxor viduata, et mox in partu mortua est propter eandem perturbationem.

3. Quo evidenti signo præfiguratum est post extinctum sacerdotium Judæorum carnalem interiisse Synagogam, illi carnaliter adhærentem, prostratoque Heli de sella pontificis Judæorum, sedem habere vacuam, et gloriam sacerdotii regni que extinctam. Sed quid est quod dum posuissent Philistini arcam Domini in templo Dagonis dei sui, intraverunt templum, et invenerunt deum suum prostratum, atque contractum caput ejus, duasque manus abscisas ?

4. Statim enim ut Testamentum Domini pervenit in gentibus, confestim idola, quæ deceptum possidebant orbem, destructa sunt, omnisque error simulacrorum periit, præsentiam Dei forte non sustinens. Nam in manibus Dagon præcisis, opus idololatriæ amputatum, et in capite ejus superbia diaboli abscisa significabatur, a quo initium peccati fuit.

5. Quod vero in limine : ut certum scilicet prænitumque suæ idololatriæ finem agnosceret ; limes enim finem itineris significat. Etiam et illud ad magnam pertinet ædificationem, et significationem **511** in ipsa ruina Dagon dei sui, atque fractura, quod dorsum illius solum invenerunt, fractis ejus omnibus membris ; dorsum quippe fugam significat ; quicumque enim fugiunt, persequentibus dorsum dant.

6. Unde et scriptum est de hostibus : *Quoniam pones eos dorsum* (Psalm. xx). Ubi sunt enim idola ? Perierunt ; et si aliqua remanentia ab aliquibus absconduntur, fugerunt. Quod autem percussi sunt in posteriora hi qui arcam captivaverunt, hæc poena signum videtur, quia si qui susceperunt Testamentum Dei, et posteriora vitæ dilexerint, ex ipsis jus-

9. *Famularius. Alii, familiariter. AREV.*

tissime cruciabuntur, quæ, sicut Apostolus ait, existimare debent sicut stercora.

7. Qui enim sic assumunt Testamentum divinum, ut, in posteriora respicientes, veteri se vanitate non exuant, similes sunt hostibus illis qui arcam Testamenti captivam juxta idola sua posuerunt, et illa quidem vetera etiam nolentibus cadunt, quia omnis caro fenum, claritas hominis ut flos feni ; aruit fenum, flos cecidit (Isai XL, 6 ; 1 Petr. I) ; arca autem Domini manet in æternum, secretum scilicet Testamentum, regnum cœlorum, ubi est æternum Dei verbum.

8. Vaccæ autem illæ Allophylosum arcam Dei gestantes fugam sanctorum renuntiantium sæculo designaverunt, qui nullum delicti jugum traxerunt. Nam sicut illæ pignorum affectibus a recto itinere minime digressæ sunt, ita sancti mundo renuntiantes, parentelæ obtentu non debent a bono proposito præpediri.

9. Sicut enim nostra nobis non odienda est anima, sed ejus carnales affectus odio debemus habere, ita nec proximi odio a nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quibus a recto itinere nos impediunt, sicut et Moyses ait : *Qui dicunt patri suo et matri : Nescio vos ; et fratribus suis : Ignoro illos, et nescierunt filios suos, hi Testamentum Dei et præcepta ejus servaverunt. Judicia tua, Jacob, et legem tuam, o Israel* (Deut. xxxiii). Ille enim scire Deum famularius appetit, qui pro amore pietatis ejus nescire desiderat quodcumque carnaliter scivit.

### 512 CAPUT IV.

#### *De sacrificio Samuelis, et lapide adjutorii.*

1. Samuel autem post mortem Heli regebat Israel. Congregato autem omni populo, exclamavit ad Dominum pro Israel, et exaudivit eum. Et cum offerret holocaustum, accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, intonuit super eos Dominus, et confusi sunt, et offenderunt coram Israel, atque superati sunt.

2. Tunc assumpsit Samuel lapidem unum, et posuit eum inter Masphath et Siceleg ; et, ut interpretes Septuaginta transtulerunt, inter Masphath novam et veterem, et vocavit nomen ejus *Lapis adjutorii*, et dixit : *Usque ad hunc auxiliatus est nobis Deus. Masphath interpretatur intentio. Lapis ille adjutorii medietas est Salvatoris, per quem transeundum est a Masphath vetere ad novam, id est, ab intentione quæ expectabatur in carnali regno, quo erat beatitudo falsa carnalis, ad intentionem quæ per Novum Testamentum expectatur in regno cœlorum, ubi est beatitudo verissima spiritualis, qua quoniam nihil est melius, hucusque auxiliatur Deus.*

3. Iste Samuel, invocato nomine Domini, exauditus est, et in tempore messis pluviam impetravit. Pluvia enim in sanctis Scripturis verba sunt Evangelii, sive legis, sicut et Moyses dicit : *Expectetur, sicut pluvia, eloquium meum, et descendant, sicut ros, verba mea* (Deut. xxxiii). Hanc igitur pluviam dedit mundo Christus in tempore messis, id est, quando gentes

colligi oportebat, ut sicut frumentum horreis, sic A  
intra Ecclesiæ sinum gentes congregarentur.

## CAPUT V.

*De unctione Saul.*

1. Judicavit autem Samuel Israel omnibus diebus vitæ suæ, fueruntque usque ad eum iudices et principes super Israel. Porro filii Samuel declinaverunt post avaritiam, et accipiebant munera, et tam iniqui iudices exstiterunt, ut populus, nequaquam ferens, regem sibi in similitudinem cæterarum gentium postularent.

**513** 2. Quibus dedit Saul regem, ungiturque, jubente Domino, prior a propheta in regnum, qui et ipse quidem in id quod unctus est, imaginem Christi portavit. Unde et beatus David et ipse Christus nuncupatus ait ad eum qui se finxerat Saul occidisse: B  
*Quomodo non timuisti manum tuam injicere in Christum Domini?*

5. Hinc est quod ab humero sursum Saul supereminebat omnibus, quia caput nostrum sursum est supra nos, quod est Christus; in id autem quod reprobatus postea et rejectus est, succedente in regno David, populi, ut prædictum est, Israel personam gestavit. Qui populus regnum adeptum fuerat amissurus, Christo Domino nostro per Novum Testamentum non carnaliter, sed spiritualiter regnatura.

## CAPUT VI.

*De jejuniis indicto a Saule.*

1. Iste autem Saul, dum pergeret dimicatorus adversus Philisthæum, indixit toto exercitui jejunium, quousque reverterentur a prælio. Sed Jonatham C  
filius ejus videns super faciem agri mel, extendit summitatem virgæ, et intinxit in favum mellis, et gustavit, et illuminati sunt oculi ejus, non utique ad videndum illuminati, qui antea videbat, sed ad discernendum quia vetita tetigerat. Tunc enim casus ille, sicut et Adam, fecit illum attentum, reddiditque confusum.

2. Quo facto admonemur omnes illecebras voluptatum in sæculo debere contemnere, qui Deo nitimur militare. Non enim potest contra Allophylos spirituales, id est, adversus principes tenebrarum, viribus animi concurrere, qui adhuc hujus mundi negligit dulcedinem declinare; mel enim distillant labia meretricis, quod est delectatio voluptatis carnalis, de quo putatur juxta mysticos intellectus hunc gustasse D  
Jonatham, et sorte deprehensum, vix precibus populi liberatum.

**514** CAPUT VII.*De Agag rege servato.*

1. Iniit iterum Saul prælium adversus Amalech, interfectisque cunctis hostibus, pepercit Agag regi, nec voluit disperdere omnia juxta præceptum Do-

3. CAP. V. Grialius edidit regnum adeptus, quod sustineri potest; sed magis placet cum aliis regnum adeptum passiva significatione. AREV.

CAP. VIII. N. 1. In eo spiritus Domini, etc. Alii, spiritus Domini malus in eo, et exagitabat eum. Hic juste quæritur, si spiritus Domini, cur malus: Si malus, cur Domini? Grialius edidit, et in diabolo potestas

mini, irasciturque ei Dominus. Veniens autem Samuel sumpsit gladium, et in frustra concidit Agag. Quando legunt quidam in Scripturis quod sancti nulli hostium parcunt, efficiunturque crudeles, et humanum sanguinem sitientes, dicunt quia et justi ita percusserunt hostes, ut non relinqueretur ab his qui salvus fieret; et non intelligunt in his verbis adumbrari mysteria, et hoc magis nobis indicari, ut pugnantes adversus vitia, nullum penitus ex his relinquere debeamus, sed omnia interimere.

2. Nam si pepercerimus, reputabitur nobis in culpam, sicut reputatum est Saul, qui vivum servavit regem Agag. Quomodo enim quisque justus manebit, si adhuc aliquid peccati in semetipso servaverit, sicut Saul? At vero sancti in figura Samuelis ita sæviunt super hostes suos, id est, super vitia peccatorum, ut non permittant relinqui aliquod peccatum impunitum.

## CAPUT VIII.

*De abreptione Saulis a spiritu nequam.*

1. Igitur recedente a Saul Domino propter inobedientiam, arreptus est maligno spiritu a Domino, irruebatque in eo spiritus Domini malignus. Si Domini, cur malus? si malus, cur Domini? Sed duobus verbis comprehensa est hæc sententia, et in Deo potestas justa, et in diabolo voluntas injusta.

2. Nam idem spiritus malus per nequissimam voluntatem, et idem spiritus Domini per acceptam justissimam potestatem; inde ergo **515** spiritus Domini appellatus est diabolus propter ministerium, quia omnibus etiam spiritibus malis bene utitur Deus, vel ad damnationem quorundam, vel ad emendationem, vel ad probationem.

3. Et quamvis malignitas a Domino non sit, potestas tamen nisi a Deo non est, sicut et alibi dictum est. Etiam sopor Domini, qui occupaverat milites ejusdem Saul, cum David hastam et scyphum abstulisset a capite dormientis; non quia sopor tunc in Domino erat, ut ipse dormiret, sed quia ille sopor qui tunc homines apprehenderat nutu Dei erat infusus, ne David servi ejus in eo loco præsentia sentiretur.

4. Dicitur ergo spiritus Domini malus, hoc est, minister Dei ad faciendum in Saul, quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat. Quoniam spiritus ille voluntate qua malus erat non erat Dei; creatura vero qua conditus erat, et potestas quam non sua sed Domini omnium æquitate acceperat, Dei erat.

## CAPUT IX.

*De unctione David.*

1. Itaque Saule propter inobedientiam reprobato, mittit Dominus Samuel ad Isai, et sumpto cornu olei, unxit in regem David. Sed videamus eundem David, quomodo propheticè Christum significaverit; injusta, mendose, ut videtur. AREV.

2. Grialius, vel emendationem: alii, vel ad emendationem. AREV.

3. Alii, sopor Domini occupaverat, omisso qui. AREV.

CAP. IX. N. 2. Chrismate. Grialius edidit charismate, quod mendum puto. AREV.



David enim interpretatur *manu fortis*, sive *desiderabilis*. Et quid fortius leone illo de tribu Juda, qui vicit mundum? Et quid desiderabilius illo de quo dicitur: *Veniet desideratus cunctis gentibus* (Agg. 11)?

2. Ungitur iste David in regem, futurum denuntians per unctionem illam Christum: Christus enim a chrismate appellatur. [David ab officio pastoralis pecorum ad hominum regnum transfertur: nunc autem David ipse Jesus ab ovibus Judaicæ plebis ablati, in regnum gentium translatus est; in Judaica enim plebe non est modo Christus, ablati est inde; nunc gentium greges pascit.

3. Erat autem David in canticis musicis eruditus. Diversorum enim **516** sonorum rationabilis moderatusque concentus concordie varietate compactam ordinate Ecclesiæ insinuat unitatem. Quæ variis modis quotidie resonat, et suavitate mystica modulatur.

4. Iste adhuc puer in cithara suaviter, imo fortiter canens, malignum spiritum, qui operabatur in Saule, compescuit, non quod citharæ illius tanta virtus erat, sed quod figura crucis Christi, quæ de ligno et extensione nervorum mystice gerebatur, ipsaque passio, quæ cantabatur, jam tunc spiritus dæmonis opprimebat. Leonem quoque et ursum idem David necavit, ursum videlicet diabolum, leonem Antichristum; alterum hominibus latenter insidiantem, alterum in posterum manifestissime sævientem.

#### CAPUT X.

##### *De certamine David cum Goliath.*

1. Iste David in prælio gigantem superavit, cum adversus populum Dei alienigenæ dimicarent. Provocavit unus unum, Goliath David; provocavit superbia humilitatem, provocavit diabolum Christum. Accepit arma bellica sanctus David, ut adversus Goliath procederet; hæc arma per ætatem et parvam staturam corporis portare non potuit, abiecit onerantia, accepit quinque lapides de flumine, et posuit in vase pastoralis.

2. Ilis armatus processit, et vicit. Hoc quidem ille David. Sed si mysteria perscrutemur, in David Christus intelligitur. Qui, tempus revelationis Novi Testamenti insinuandæ et commendandæ gratiæ prævidens, arma deposuit, quinque lapides tulit. Deposuit ergo corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus; deposuit quæ non observamus, sed tamen ad aliquam significationem præmissa et posita intelligimus.

3. Denique hæc arma deposuit, tanquam onera sacramentorum veteris legis, et ipsam legem accepit. Quinque enim lapides quinque libros Moysi significant. Tulit ergo quinque illos lapides de flumine, id est, de sæculo. Labitur enim mortale sæculum **517** et

3. *Diversorum enim, etc.* Alii: *Diversorum enim sonorum rationabiles moderatosque concentus dicimus concordium varietatem compactam et ordinatam, quæ Ecclesiæ insinuat unitatem.* AREV.

CAP. X. N. 2. *Quæ non observamus.* Alii addunt: *Quanta enim in veteri lege et legitima sunt, et non observamus? Alii: Quia in veteri lege et legimus, et*

A præterfluit quidquid venit in mundum. Erant enim in flumine tanquam in populo illo primo lapides, erant illic inutiles, et vacabant, nihil proderant, transibant super fluvios. Sed quid fecit David, ut lex ipsa utilis esset? Accepit gratiam. Lex enim sine gratia impleri non potest: *Plenitudo enim legis charitas* (Rom. XIII; Eph. IV).

4. Quia ergo gratia facit impleri legem, significatur gratia lacte. Hoc enim est in carne gratuitum, ubi mater non queritur accipere, sed satagit dare; hoc mater gratis dat, et contristatur si desit qui accipiat. Quomodo ergo ostendit David legem sine gratia operari non posse, nisi cum illos lapides quinque, quibus significabatur lex, in libros quinque, quos conjungere voluit gratiæ, posuit vase pastoralis, quo lac mulgere consueverat?

5. His armatus, processit adversus Goliath superbum, se jactantem, de se præsumptem. Tulit unum lapidem, et dejecit diabolum, in fronte percussit, et cecidit ex eo loco corporis ubi signum Christi non habuit. Hoc quoque licet attendas, quinque lapides posuit, unum misit.

6. Quinque libri lecti sunt, sed unitas vicit; *plenitudo enim legis charitas*, ut ait Apostolus. Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Deinde illo percusso atque dejecto, gladium ejus abstulit, et deinde caput illi abscidit.

7. Et hoc facit noster David. Dejicit diabolum de suis, quando credunt maligni ejus, quos ille in manu habebat, et de quibus cæteras animas trucidabat, convertunt linguas suas contra diabolum, et sic Goliath de gladio suo caput inciditur.

#### CAPUT XI.

##### *De connubio Michol filiae Saul.*

1. Interea victoria David animum Saul regis offendit, indignantis quod sibi in mille, et David in decem millia conclamantium publice gratulationis ora insonarent; hinc invidia Saulis, et semen odiorum adversus David. Quem dissimulator callidus, ut sine insidiis suis posset offerre discrimini, statuit eum Michol filiae suæ **518** nuptiis alligari, si centum sibi Allophylorum præputia victor offerret.

2. Pro quibus centum, ducenta dedit, et unde creditus est regio perire voto, inde auctus est gloriosiori trophæo. Ita et Judæi, dum contra voluntatem Dei Christum interficere nituntur, per id salutem gentium egerunt per quod crediderunt extinguere. Quod vero David alienigenarum præputia attulit, et sic denuo filiae Saul nuptiis hæsit, significabat quod Christus non prius Synagogam connubio suo sponderet, nisi antea gloriosus in gentibus fieret.

3. Prius enim in nationibus resecauit carnis pol- non observamus. Hæc fortasse a librariis ommissa sunt, ex repetitione verbi *observamus*. Mox forte legendum, *transibat super (eos) fluvius*. Alicubi legitur *fluvium*. AREV.

4. Alii, *non quærit accipere*, quod fortasse melius. Et mox in vase. AREV.

lutionem, et postea copulatus est Synagogæ. Postquam enim, sicut scriptum est, introierit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (*Rom. xi*). Dupla autem, id est, ducenta præputia attulit, sive pro Judæis et gentibus acquisitis, sive quia major est numerus acquisitionis populi gentium quam creditum Judæorum.

## CAPUT XII.

*De David repellente cithara spiritum.*

1. Auxit deinde odium Saul adversus David in tantum, ut rex ad medelam sui spiritus David de more psallentem jaculo conaretur configere. Sed quid est, quod dum Saulem spiritus adversus invaderet, apprehensa David cithara, ejus vesaniam mitigabat?

2. Per Saulem enim Judæorum elatio, per David autem humilitas Christi significatur. Cum ergo Saul ab immundo spiritu arripitur, David canente, ejus vesania temperatur, quia cum sensus Judæorum per blasphemiam in furorem vertitur, dignum est ut ad salutem mentes eorum quasi dulcedine citharæ, locutionis evangelicæ tranquillitate revocentur.

## CAPUT XIII.

*De insidiis Saul contra David.*

1. Mittit Saul custodes ad domum David, ut custodirent eum, **519** et interficeretur. Abscessit autem David nocte, et fugit, atque salvatus est. Cumque venissent nuntii Saul, invenerunt statuam in lecto David positam, et pellem pilosam caprarum ad caput ejus. Audiamus ergo quid hoc significet, quod miserit Saul ad custodiendam domum David, ut eum interficeret. Hoc non ad crucem Domini, sed tamen ad passionem ejus pertinet.

2. Crucifixus enim Christus, et mortuus, et sepultus est. Erat ergo illa sepultura tanquam domus ad quam custodiendam misit regnum Judæorum, quando custodes adhibiti sunt sepulcro Christi. Quomodo ergo custodita est domus, si David figurabat Christum, ut Christus interficeretur, dum non in sepultura Christus, sed in cruce sit interfectus?

3. Refertur ergo hoc ad corpus Christi, quia interficere Christum erat tollere nomen Christi. Neque enim crederetur in Christum, si mendacium prævaleret custodum, qui corrupti sunt ut dicerent quia dormientibus nobis venerunt discipuli ejus, et abstulerunt eum (*Matth. xxviii*); hoc est itaque velle Christum interficere, nomen resurrectionis ejus extinguere, ut mendacium Evangelio præferretur.

4. Sed sicut illud non valuit Saul ut interficeret David, sic nec hoc potuit regnum Judæorum efficere, ut memoriam Christi deleteret. Isti autem qui de Saul virtute, id est, de regno Judæorum in Christum præsumere voluerunt, offenderunt in lapidem offensionis, tanquam in statuam, et hædus eis visus erat agnus, quia in quo peccatum non invenerunt, quasi peccatorem persecuti sunt.

5. Igitur David regie manus ictum evitans, ejusque persecutionem declinans, fugit, venitque ad Samuelem. Et misit Saul nuntios, qui apprehenderent David. Samuel autem erat inter prophetas, et cœtus prophetarum qui illo tempore prophetabant.

6. Nuntii autem, qui missi sunt, accepto ejusdem spiritu, prophetarunt, missisque aliis hoc contigit, et tertiis nihilominus. Postea vero cum et ipse Saul venisset, factus est super eum spiritus Dei, et ambulabat ingrediens, et prophetabat.

**520** CAPUT XIV.

*De insidiatoribus prophetantibus.*

1. Quæritur autem quomodo et illi, cum missi essent ad tenendum hominem, et ad necem ducendum, tales spiritu effici meruerunt; et Saul ipse, qui miserat, veniens et ipse sanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit spiritum illum, et prophetare.

2. Quantum enim ad litteram attinet, non est mirum hominem reprobum ad momentum transitorie prophetasse, dum etiam multi similes prophetiæ donum legantur habuisse (*II Petr. ii*), sicut Balaam ille reprobus, quem non tacet Scriptura judicio divino esse damnatum, sed prophetiam habebat.

3. Nec illa verba parum attestantur huic sententiæ, quæ in Evangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die: *Domine, Domine, in tuo nomine manducavimus, et bibimus, et in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus*; quibus tamen dicturus est: *Non novi vos, discedite a me, operarii iniquitatis* (*Matth. vii*).

4. Mystice autem exemplum hujus Saul nuntiorumque ejus in hac sententia figurat nonnullos hæreticos, qui aliquid boni de muneribus sancti Spiritus habent, sicut Testamenta legis et Evangelii, sicut baptismi sacramentum. Qui cum ad Ecclesiam catholicam veniunt, non est in eis ullo modo violandum, aut, quasi non habeant, tradendum; sed tamen eos non ideo debere saluti confidere, quia non improbamus quod illos accepisse credimus.

5. Sed oportet eos cognoscere unitatem, et societatem vinculi charitatis, sine qua omnino quidquid habere potuerunt, quamvis sanctum sit atque venerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti præmio vitæ æternæ, quanto illis donis non bene usi sunt, quæ in hac vita, quæ transitoria est, acceperunt.

6. Item exemplum, atque imago hujus Saul nuntiorumque ejus in hoc loco Judæorum non incongrue gestat personam, qui dum adversari cupiunt Christo, habent in ore sacramenta legis et prophetarum ad testimonium Christi, et cum Ecclesia, quasi cum **521** prophetis, de Scripturis disputant, sicut illi cum prophetis vaticinabantur.

CAP. XIII. N. 4. Sic nec hoc potuit, etc., usque ad deleteret. Alii: Ita nec istis valuit, ut memoriam Christi

deleteret. AREV.

## CAPUT XV.

*De David et Abimelech.*

1. Surrexit itaque David iterum, et fugit in illa die a facie Saul, venitque ad sacerdotem Abimelech, a quo et gladium Goliæ sustulit, et panes propositionis accepit. Quæ res et sacerdoti mortem attulit, et animadversionem religiosæ intulit civitati. Hæc itaque gestorum fides est.

2. Sed quantum ad sacramentum prophetiæ pertinet, in Christo Domino nostro impletum est, qui positus in carne, dum insectationem declinaret Judaicam, ad apostolos transiit, cum quibus et desideratum sibi cibum sumpsit; desiderio enim desideravit manducare pascha.

3. Ex quibus Goliæ, id est diaboli, arma sustulit. Fortis enim spolia ipse diripuit. His ergo, a quibus receptus est Christus, tribulationes induxit diabolus, et mortem. Omnes enim, ut ait Apostolus, qui in Christo volunt pie vivere, persecutionem patiuntur (II Tim. in). Et Dominus ait: Si me persecuti sunt, et vos persequentur (Joan. xv).

4. In Doech autem Idumæo Judæ proditoris persona consistit, per quam ista operatus est diabolus, ut ejus prodicione, facta in Christo, postea persecutionem Ecclesia pateretur, et occiderentur quamplurimi discipuli Christi, et sacerdotes, et pro nomine ejus persecutiones gravissimas perferrent.

## CAPUT XVI.

*De David et rege Achis.*

1. Interea David, cum fugeret Saul, latere voluit apud regem quemdam Geth, nomine Achis. Sed cum gloria ejus fuisset commemorata, 522 ne per livorem rex, ad quem confugerat, aliquid in eum machinaretur, finxit insaniam, et quasi furorē correptus, mutavit os suum, defluebantque salivæ in barbam ejus, collabebaturque in manibus eorum, et procidebat ad ostia portæ.

2. Et dixit Achis rex: Quid huc mihi adduxistis istum? numquid deerant nobis furiosi? et sic eum dimisit. Achis interpretatur, quomodo est? per quod significatur ignorantia, et verbum mirantis, et non agnoscentis. Quod in gente Judæorum impletum est, qui dum viderunt Christum, non agnoverunt, eorum quibus mutavit os suum, et abiit. Erant enim ibi

CAP. XV. N. 1. Surrexit itaque David. Grialius mendose, ut arbitror, surrexit atque David. AREV. D

2. Transiit. Grialius, transit. AREV.

4. Pro diabolus sæpe zabulus in Mss. occurrere notum est. AREV.

CAP. XVI. N. 3. Mutavit os suum in sacerdotio. In sacrificio, Pal. GRIAL.

Ibid. Et procidebat. Quædam interjecta sunt ante hæc verba in Val. et Compl., quæ cum a reliquis omnibus, et ab Eucherio et Beda, abessent, neque cohærerent cum præcedentibus et sequentibus, recipienda non fuerunt. GRIAL.

Ibid. In sacerdotio. Ita reposui, quamvis Grialius in textu ediderit in sacrificio; in nota præferre videtur in sacerdotio. Post crucifixerunt Mss. nonnulli addunt: Admonet Dominus, et dicit: Nolite tangere christos meos. Reges itaque in gente Israel christi appellantur. Hoc enim nomen erat in regibus, quod a Saul cavet, cui David successit in regnum, atque inde

A præcepta legis carnalia, erat sacrificium secundum ordinem Aaron, et postea ipse de corpore et sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech.

3. Mutavit ergo os suum in sacerdotio, mutavit in præceptis, dans aliud Testamentum, evactatæ carnali operatione, atque inde collapsus est in manibus eorum, quando eum comprehendentes crucifixerunt. Et procidebat ad ostium portæ, hoc est, humiliabat se, hoc est enim procidere usque ad ostium fidei nostræ, ostium enim portæ, initium fidei; inde incipit Ecclesia, et pervenit usque ad speciem, ut cum credit ea quæ non videt, mereatur perfrui, cum eum facie ad faciem videre cœperit.

4. Quod vero in illo quasi sarore salivæ decurrebant super barbam ejus, Apostolus hæc aperit dicens: Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærent; nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis vero vocatis Judæis, et Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam, 523 quia quod stultum est Dei sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei fortius est hominibus.

5. Non tantum salivæ attendantur, sed attende quia super barbam decurrunt. Quomodo enim in salivis infirmitas, sic in barba virtus ostenditur. Texit ergo virtutem suam corpore infirmitatis suæ, et quod forinsecus infirmabatur tanquam in saliva apparebat; intus autem divina virtus tanquam barba tegebatur.

## CAPUT XVII.

*De chlamyde Saulis præcisa a David.*

1. Dehinc in eremo Engaddi, cum persequendum David Saul appeteret, ingressus est David in speluncam, et ibi latebat. Sed rex improvisis exceptus insidiis, quod innocuo moliebatur, inciderat. Scriptum est enim: Qui fodit foveam proximo suo, ipse incidit in eam (Proverb. xxvi). David autem, bona pro malis retribuens, inimicum non occidit, sed pro testimonio facti oram chlamydis regiæ abstulit, cum facilius esset exceptum insidiis adversarium perdere magis quam fallere.

2. Quid ergo est quod iste fugiens a facie Saul in spelunca latuit? Quare autem latuit, nisi ut occulta-

cæteri reges Israel continuatione sacratæ consuetudinis ungebantur. In qua unctione figurabatur unus verus Christus, cui dictum est: Unxit te Dominus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis... Pro procidebat ad ostium nonnulli mss. Codices procidebat ad ostia. AREV.

4. Apostolus hæc aperit. Alii: Apostolus hoc aperuit. AREV.

5. Non tantum salivæ attendantur. Ex Euch. Al.: Non tanquam salivæ offendant. Non tanquam salivam attendas, Compl. GRIAL.

Ibid. Non tantum salivæ, etc. Alii: Salivæ enim significant stultitiam, salivæ significant infirmitatem. Sed quod stultum est Dei fortius est hominibus. Non tanquam salivas attendas (al., salivæ offendant), sed attende quia subter barbam decurrunt. Post tegebatur alii addunt: Quid enim deterius pessimo rege Saul, qui etiam per inobedientiam in Deum peccavit? In quem etiam spiritus Domini malus insilliebat. AREV.

retur, et non inveniretur? Quid est contegi spelunca, nisi contegi terra? qui enim fugit in speluncam, terra tegitur, ne videatur. Portabat autem terram Jesus, carnem, quam acceperat de terra, et in ea se occultabat, ne a Judæis inveniretur Deus. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. II).

3. Quare ergo Dominum gloriæ non invenerunt? Quia spelunca se texerat, id est, carnis infirmitatem oculis objiciebat, et **524** majestatem divinitatis corporis tegmine, tanquam speluncæ abdito occultabat. Illi ergo, non cognoscentes Deum, persecuti sunt hominem; nec mori potuit, nisi in homine, quia nec teneri potuit, nisi in homine. Opposuit ergo male quærentibus terram, servavit bene quærentibus vitam.

4. Fugit ergo secundum carnem in speluncam a facie Saul, quia passus est usque adeo se occultans Judæis, ut moreretur. Sed quare usque ad mortem voluit esse patiens, ut fugeret a facie Saul in speluncam? Etenim spelunca inferior terræ pars potest accipi. Et certè (quod manifestum est, et notum est omnibus), corpus ejus in monumento positum est, quod erat excisum in petra. Hoc ergo monumentum spelunca erat, illuc fugit noster David a facie Saul.

5. Tamdiu enim persecuti sunt illum Judæi, quoad usque poneretur in spelunca. Sed quid est quod persecutor ad purgandum ventrem speluncam ingreditur, nisi quod Judæi in Christum conceptam mentis malitiam, quasi odorem fetidum emisissent, et cogitata apud se noxia, factis deterioribus, dum Christum perimunt, ostenderunt?

6. Sed tamen David Saulem occidere noluit, et cum eum in abdito occultatum antro haberet in potestate, reservare potius quam occidere maluit; ita et Christus, dum esset in spelunca carnis, persecutorem populum in potestate habuit, et non occidit. Scriptum enim erat de eis per prophetam: *Ne occideris eos.* Tantum denique David summitatem chlamydis ejus silenter abscidit, ut ostenderet prophetia Christum Judæos non occidisse, sed eis tantum regni gloriam abstulisse, sicque eos persecutione sua vacuos sede vel imperio reliquisset.

7. Chlamydis enim abscisio regni est amputatio: hoc etiam alio loco idem Saul, cum per inobedientiam peccasset, ostendit. Nam cum veniam precaretur, rogaretque Samuelem ut reverteretur cum illo ad placandum Deum, et nolisset, atque, convertens faciem suam, abiisset, tenuit Saul pinnulam vestimenti ejus, et disruptit eam.

8. Et dixit ad eum Samuel: *Disrupit Dominus regnum Israel 525 de manu tua hodie, et dabit illud proximo tuo, et dividetur Israel in duo.* Populi ergo

CAP. XVII. N. 3. *Nec mori potuit, etc.* Alii: *Nec mori potuit, nisi in homine; nec crucifigi potuit, nisi in homine. Opposuit, etc.* AREV.

7. *Griusius hoc loc. edidit dirupit, et n. seq. disruptit.* AREV.

8. *Vulgata, cap. xv, 28, lib. I Regum: Scidit Do-*

Israel personam figurate gerebat rex iste, qui populus amissurus erat regnum, dum persequitur Christum.

### CAPUT XVIII.

#### *De hasta ablata Sauli a David.*

1. Quod et sequenter iterum demonstratum est, quando idem David fugiens a facie Saul ingressus est in castra regis, et cum dormientem invenisset, non percussit, non occidit, sed solam lanceam, quæ erat ad caput ejus, et lenticulam sustulit, dormientibusque cunctis, egressus de castris, transivit in cacumine montis.

2. Quid est hoc? persequebantur namque Judæi Christum, sed persequendo dormiebant, quia non vigilabant corde. Duritia enim cordis obdormitio est. **B** Dormiunt in vitam veterem, non evigilant in novam.

3. Venit Christus, non eos occidit, sed tulit ab eis scyphum aquæ, id est, gratiam legis; tulit et sceptrum regale, regni scilicet potestatem, quam pro maximo habebant, et unde se protegebant temporaliter, et quam adversus Deum per incredulitatem gerebant. Et deinde victor David noster, de castris eorum regressus, transcendit in altitudinem montis cœlorum.

### CAPUT XIX.

#### *De pugna David cum Amalechitis.*

1. Interea fugiens David, dum pergeret eum Achis rege Philistinorum in prælium adversus Israel, insurgentes Amalechitæ irruerunt in Siceleg, et succedentes eam, captivarunt omnia quæ erant David et puerorum ejus. Reversus ergo David ad persequendos Amalechitas, invenit Ægyptium puerum lassentem, quem Amalechitæ ægrotum in itinere reliquerant.

2. Hunc autem David inventum cibo refecit, ducemque sui **526** itineris fecit. Sicque Amalechitas persequitur, epulantesque reperit, et funditus extinguit. Quid est enim, quod Ægyptius Amalechitæ puer in itinere lassatur, nisi quod amator præsentis sæculi peccati sui nigredine opertus, sæpe ab eodem sæculo infirmus despectusque relinquitur, ut eum eo nequaquam currere valeat, sed fractus adversitate torpescat?

3. Sed hunc David invenit, quia Redemptor noster veraciter manu fortis nonnunquam quos despectos a mundi gloria reperit, suo amore convertit, cibo pascit, quia verbi scientia reficit. Ducem itineris fecit, quia suum etiam prædicatorem facit. **D**

4. Et qui Amalechitam sequi non valuit, dux David efficitur, quia is quem indignum mundus deseruit, non solum conversus in suam mentem Deum recipit, sed prædicando hunc etiam usque ad aliena corda perducit. Quo videlicet duce, David Amalechitam convivantem invenit, et extinguit, quia Christus, ipsis prædicantibus, mundi lætitiã destruit, quos mundus comites habere despexit.

*minus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te.* AREV.

CAP. XVIII. N. 1. *Ingressus est, etc.* Al.: *In castra regis, cum dormientem offendisset, non percussit, non occidit.* Pro cacumine melius esset cacumen. AREV.

## CAPUT XX.

*De Saule pythonissam consulente.*

1 Post mortem autem Samuelis congregati sunt Philistini contra Israel. Consulitque Saul Dominum, et non respondit ei. Quæsit autem Saul pythonissam, quæ suscitarer illi Samuelem. Statimque suscitatus ait ad eum: *Quare inquietasti me ut suscitarer? Et quæritur secundum historiam utrum pythonissa ipsum prophetam de inferno evocaverit, an aliquam imaginariam illusionem fallacia dæmonum factam.*

2. De qua quæstione beatæ memoriæ Augustinus episcopus Simpliciano Mediolanensi episcopo ita scripsit: *Inquiris, inquam, utrum potuerit malignus spiritus excitare animam justis, et tanquam de abditis mortuorum repagulis, vel receptaculis evocare, et ut videretur, et loqueretur cum Saul.*

**527** 3. *Nonne majus mirandum sit quod Satanas ipsum Dominum assumpsit, et constituit super pinnam templi? Quolibet enim modo fecerit, factum est. Ita et modus quo Samueli factum est ut excitaretur, similiter latet, nisi forte quis dixerit faciliorem diabolo fuisse licentiam ad Dominum vivum unde voluit assumendum, et ubi voluit constituendum, quam ad Samuelis spiritum defuncti a suis sedibus excitandum.*

4. *Quod si illud in Evangelio nos ideo non conturbat, quia Dominus voluit, atque permisit, nulla diminutione suæ potestatis et divinitatis id fieri, sicut ab ipsis Judæis, quanquam perversis atque immundis, et facta diaboli facientibus, et teneri se et vinciri, et illudi, et crucifigi, atque interfici passus est; non est absurdum credere, ex aliqua dispensatione divinæ voluntatis, permissum fuisse ut non invitus, et dominante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ pythonissam illam et Saulem latebat, spiritus prophetæ sancti se ostenderet aspectibus regis, divina eum sententia percussurus.*

5. *Quanquam in hoc facto potest esse alius facilius intellectus, ut non vere spiritum Samuelis excitatum a reque sua credamus, sed aliquod phantasma, et imaginariam illusionem diabolicis machinationibus factam; quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari quarum imagines sunt. Sicut omnia quæ pinguntur atque*

CAP. XX. N. 1. *An aliquam, etc. Al.: An aliqua imaginaria illusionem fallacia dæmonum facta. AREV.*

2. *Augustinus Simpliciano. Lib. II, q. 3, et ad Dulcitium, q. 6. GRIAL.*

*Ibid. Malignus spiritus. Immundus spiritus. Augustinus et Euch., quamvis maligni ibidem postea vocentur. GRIAL.*

*Ibid. Repagulis vel. Hæ voces non sunt apud Augustin. aut Euch. GRIAL.*

3. *Quolibet enim modo fecerit hoc ille, factum est; ita et modus quo Samueli factum est ut excitaretur similiter latet. Ita omnino legendus hic locus, etiam apud Augustinum manens, ut tò factum est, quod semel tantum, sed non eodem in loco apud utrumque positum erat, apud utrumque repetatur, atque alter alteri subsidio sit. GRIAL.*

*Ibid. Fecerit, etc. Al., fecerit. Factum est istud, ut excitaretur. Al.: Fecerit, factum est, ita ut Samuel excitaretur, minus bene. Grialius in nota videtur voluisse: Quolibet enim modo fecerit hoc ille, factum est. In textu*

*A finguntur earum rerum quarum imagines sunt nominibus appellantur, sic hominis pictura, cum pingitur, proprium quodque nomine incunctanter adhibetur, et dicitur: Ille Cicero, ille Sallustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quam pictæ imagines.*

6. *Unde et cherubim, cum sint cælestes virtutes, fictæ tamen **528** ex metallo, quod imperavit Deus super arcam Testamenti magnæ rei significandæ gratia, non aliud quam cherubim illa quoque figmenta vocabantur. Item dum quisque videt somnium, non dicit: Vidi imaginem Augustini, sed: Vidi Augustinum, cum eo tempore quo aliquod tale aliquis vidit ignoraret hoc Augustinus.*

7. *Usque adeo manifestum est non ipsos homines, sed imagines eorum videri. Et Pharaon spicas se dixit vidisse in somniis, et boves, non spicarum, aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt easdem imagines appellari, non mirum est quod Scriptura dicit Samuelem visum, etiam si forte Samuelis imago apparuit ficto machinamento ejus qui transfiguratur se in angelum lucis, et ministros suos ornat velut ministros justitiæ.*

8. *Jam vero si illud, inquit, movet, quomodo a maligno spiritu Sauli vera prædicta sunt, potest et illud mirum videri, quomodo dæmones agnoverunt Christum, quem Judæi non agnoscebant. Cum enim vult Deus, etiam per infimos supremosque spiritus aliquem vera cognoscere, temporalia duntaxat ad istam mortalitatem pertinentia, facile est, et non incongruum, ut omnipotens et justus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur (ut malum quod eis imminet antequam veniat prænoscendo patientur), occulto apparatu mysteriorum suorum, etiam spiritibus talibus aliquid divinationis impertiat, et quod audiunt ab angelis prænuntient hominibus.*

9. *Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel jubet, vel sinit. Unde etiam spiritus pythonis in Actibus apostolorum attestatur Paulo apostolo, et evangelista esse conatur (Act. XVI, 16). Miscent isti tamen fallacias, et verum, quod nosse potuerunt, non docendi magis quam decipiendi sine pronuntiant. Et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, **529** dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est.*

*omisit, hoc ille, quod certe necessarium non est. AREV.*

4. *Non conturbat. Non perturbat, apud Augustin: et Euch. GRIAL.*

6. *Illæ quoque figmenta. Ita apud August. in quæst. ad Dulcitium. Illæ quoque effigies, apud eundem in libr. ad Simplician. GRIAL.*

7. *Transfiguratur se in angelum. Ita August. ad Simplic. Transfiguratur se velut angelum, ad Dulcit. GRIAL.*

*Ibid. Grialius in somniis pro in somniis; et se velut angelum, quamvis in nota præferre videatur se in angelum. AREV.*

8. *Etiam per infimos infernosque spiritus aliquem ver. cogn., utrobique Augustinus. Per infirmos supremosque spiritus, apud Euch. GRIAL.*

*Ibid. Alii, apud Augustinum, infirmos infernosque. Alii, infimos inferosque. AREV.*

*Ibid. Pro mysteriorum potiores Mss. Augustini habent ministeriorum, ut ministeria pro ministris accipiantur. AREV.*

10. Magno quippe intervallo post mortem separari A bonos a malis in Evangelio legimus, cum inter superbum illum divitem, cum jam apud inferos tormenta pateretur, et illum, qui ad ejus januam ulcerosus jacebat, jam in requie constitutum, magnum chaos interjectum esse testetur (Luc. xvi, 26).

11. Aut si propterea Samuel ei dixit: Mecum eris, ut non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit, jamque mortuus vivo mortem prænuntiabat, secundum utrumque igitur intellectum habere exitum hanc lectionem, qui non sit contra fidem, perspicit, opinor, prudentia tua; nisi forte profundiori inquisitione inveniatur ad liquidum, vel posse, vel non posse animam humanam, cum ex hac vita migraverit, magicis carminibus evocari, et vivorum apparere conspectibus, B etiam corporis lineamenta gestantem, ut non solum videri valeat, sed et agnosci. Et si potest, utrum etiam justi anima non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi, occultioribus mysteriis summæ legis obtemperans, ut si fieri non posse claruerit, non uterque sensus in hujus scripturæ tractatione admittatur; sed, illo excluso, imaginaria similitudo Samuelis diabolico ritu facta intelligatur.

11. Occultioribus mysteriis. Ita August. ad Dulcit. Imperiis, ad Simpl., et apud Euch. GRIAL.

Ibid. Grialius distinguebat: prænuntiabat. Secundum utrumque igitur, etc. Quæ distinctio retineri poterit, si legatur: Aut sic propterea, etc. Apud sanctum Augustinum deest igitur post utrumque; et ita clarior est sensus. AREV.

12. Hæc sunt quæ tunc de pythonissa. Sed vide quæ addit postea ad Dulcitium scribens in fine quæstionis. GRIAL.

CAP. XXI. N. 1. Qui cum potentes. Inter hæc leguntur in Val. plurima Gregorii verba e lib. iv Moral., cap. 4, de montium maledictione, quæ recte absunt ab aliis libris, et a Beda. Nam plane non cohærent. GRIAL.

Ibid. Deslet. Cod. Flor. in-4° et alii hæc addunt, quæ omissa voluit Grialius: « Nam quid est, quod ipse David, qui retribuentibus mala non reddidit, cum Saul et Jonathas bello occumberent, § Gelboe montibus maledicit, dicens: Gelboe montes, nec ros, nec pluvia veniat super vos, nec sint agri primitiarum, quia ibi abjectus est clypeus Saul, quasi non esset unctus oleo. Quid ergo montes Gelboe, Saul moriente, deliquerunt, quatenus in eis nec ros, nec pluvia caderet, et ab omni eos viriditatis germine sententiæ sermo siccaret? Sed quia Gelboe interpretatur decursus, per Saul autem unctum et mortuum mors nostri Mediatoris exprimitur, non immerito per Gelboe montes superba Judæorum corda signantur. D

12. Sed, quoniam sive illud fieri possit, sive non possit, tamen fallacia Satanæ atque imaginum simularum callida operatio decipiendis sensibus humanis multiformis invigilat, pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus, tale aliquid factum maligno spiritu pythonissæ illius ministerio, quandiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur. Hæc sunt quæ tunc de pythonissa et Samuele scripsit beatissimus Augustinus.

### 530 CAPUT XXI.

#### De morte Saulis et Jonathæ.

1. Igitur exorto prælio, percusserunt Philisthæi Israel plaga magna, corrueruntque in prælio Saul et Jonathas. Quos denique pius propheta figuraliter deslet. Qui cum potentes essent, et semper hostibus prævalerent, sauciati illico ac vulnerati, in medio prælio corruerunt.

2. Quomodo, inquit, ceciderunt potentes in medio pugnae? Hoc etiam modo pium Christianorum genus deslet eos qui, non repugnantes dæmonibus, labuntur in sæculo, quod est lubricum; Gelboe enim montes interpretantur lubrici montes.

Quæ dum in hujus mundi desideriis defluunt, in Christi casu, id est, cuncti per mortem aruerunt. Et quia in eis unctus rex corporaliter moritur, ipsi ab omni gratiæ rore siccantur. De quibus et bene dicitur: Neque sint agri primitiarum. Primitiæ quippe esse non possunt, quia superbia Hebræorum... primitivos fructus non fert, quia in Redemptoris adventu ex parte maxima in perfidia remanentes, primordia fidei sequi noluerunt. Sancta namque Ecclesia primitiis suis multitudine gentium secundata, [vix in mundi fine Judæos, quos invenerit, suscipit, et extrema colligentes, quasi reliquias frugum ponit. De quibus nimirum reliquiis Isaias dicit: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ salvæ fient. Dehinc iterum deslet idem propheta Saul et Jonathan dicens: Quomodo ceciderunt potentes in medio pugnae? Qui cum potentes essent, et semper hostibus prævalerent, sauciati illico ac vulnerati, in medio prælio corruerunt. Hoc etiam modo pium Christianorum, etc.] Pro id est, cuncti fortasse legendum, id est, victi; nam obscurum est cuncti. In Ms. inter verbum Hebræorum et primitivos videtur scriptum mente; ac fortasse legendum superba Hebræorum mens. Hæc, et similia fragmenta, quæ in nonnullis Codicibus exstant, et a Grialio aliquando exscribuntur, aliquando omittuntur, non constat quidem esse Isidori; sed neque demonstrari potest ejus non esse, cum a stylo Isidori non abhorreant. AREV.

## IN REGUM SECUNDUM.

### 531 CAPUT PRIMUM.

#### Ne David templum ædificet.

1. Post mortem itaque Saul ungitur David, et regnat, transfertque arcam Testamenti in civitatem suam; qui cum vellet templum Domini ædificare, admonetur per prophetam a Domino ita: Non tu ædificabis mihi domum, quia vir sanguinum es.

CAP. I. N. 1. Totum caput e Greg., vii Moral. cap. 16. GRIAL.

2. Quid est igitur, quod erga exteriora bella laboranti David interdicitur ne domus Dei ab eo ædificaretur? Templum quippe Dei nos sumus, qui ad veram vitam in ejus inhabitatione construimur, Paulo attestante, qui ait: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (I Cor. iii).

3. Sed vir sanguinum templum Deo ædificare A prohibetur, quia qui adhuc actibus carnalibus incubat, necesse est, ut instruere spiritualiter Ecclesiam non præsumat, quia nequaquam pure maculam in membro considerat oculus quem pulvis gravat, et superjectas sordes tergere non valet manus quæ lutum tenet.

## CAPUT II.

*De peccato David in Bethsabæe.*

1. Nunc et peccatum David, quid in prophetia signaverit, quanta possumus brevitate, perstringamus. Nomina quippe interpretata **532** satis ostendunt quid etiam hoc factum præfiguraverit. *David*, ut diximus, interpretatur *manu fortis*, sive *desiderabilis*. *Bethsabæe* interpretatur *puteus satietatis*, sive *puteus septimus*.

2. Quamlibet autem harum nominis ejus interpretationem in id quod dicere intendimus assumamus, satis congruit. Nam in Cantico canticorum sponsa, quæ illi Ecclesia est, vocatur puteus aquæ vivæ (*Cant.* iv). Et huic puteo septenarii numeri nomen in Spiritus sancti significatione conjungitur, propter rationem Pentecostes, quo die de cælo missus Spiritus sanctus venit.

3. Ad quadraginta novem autem, quod est septies septem, unum additur, quo unitas commendatur. In hac ratione vivit apostolica illa sententia: *Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (*Ephes.* iv). Dono itaque spirituali, hoc est, septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis, quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam, quam qui biberit, non sitiet in æternum (*Joan.* iv).

4. Urias vero, qui fuerit maritus ejus, quid aliud quam diabolus nominis ejus interpretatione significat? Hujus erant pessimo conjugio deligati omnes, quos gratia Dei liberat, ut Ecclesia sine macula et ruga Salvatori proprio copuletur.

5. *Urias* namque interpretatur *lux mea Dei*, *He-thæus* autem *abscisus*, sive quod in veritate non stetit, sed a luce sua superna, quam de Deo habebat, superbix merito abscisus est; sive quod cadendo, veris viribus perditis, transfiguratur se in angelum lucis, audens adhuc dicere: *lux mea Dei est*. Ergo iste quidem David graviter scelerateque peccavit; quod scelus ejus etiam per prophetam Deus arguit D increpando, et ipse abluit pœnitendo.

6. Verumtamen ille desiderabilis omnibus gentibus, quasi in solario deambulans, quia in sole posuit tabernaculum suum, adamavit Ecclesiam super

3. *Qui adhuc actibus carnalibus incubat*. Ita lib. o. *Incumbit*, apud Gregorium. GRIAL.

CAP. II. N. 1. Totum caput ex August., lib. xxii contra Faust., cap. 87. GRIAL.

2. *Forte, quæ illic Ecclesia*. AREV.

3. *Alii, quem qui biberit*. Grialius, *quem qui habuerit*. AREV.

4. *Alii: Jam vero qui fuerit*. Quod Urias allegorice diabolus indicaverit, dictum etiam in Allegoriis, num. 90. AREV.

5. *Lux mea Dei*. Al., *lux mundi*. AREV.

tectum se lavantem, id est, mundantem se a sordibus sæculi, et domum luteam spirituali contemplatione transcendentem, atque calcantem.

7. Et inchoata cum illa primæ conventionis notitia, postea **533** ab eo penitus separatum diabolus occidit, eamque sibi perpetuo connubio copulavit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non extinguamus. Amemus ipsum David, quantum amandus est, qui nos a diabolo per misericordiam liberavit.

8. Amemus istum David, qui tam grave in se vulnus iniquitatis pœnitentiæ et humanitatis confessione sanavit. Sed fortasse quis dicat: Si David imaginem Christi gerebat, quomodo multas uxores et concubinas habuisse scribitur, cum has res Christus et horrescat et damnet? Hoc enim pro figura fiebat; B multæ enim uxores David multarum gentium et nationum imaginem indicabant, quæ per fidem Christi consortio jungentur.

9. Concubinæ vero ejus significant hæreticorum ecclesias, quæ sub Christi nominis titulo manere se gloriantur. Sed quia propter carnalia lucra sectantur Christum, non conjuges, sed concubinæ vocantur. Denique nunc reges, si plures habeant uxores, et concubinas, crimen est, quia jam transierunt figuræ, pro quibus uxorum vel concubinarum venia concedebatur; et nunc, quia figuræ transierunt, venia nulla datur.

## CAPUT III.

*De Absalom.*

1. Illud vero quid significet, quod parricida filius Absalom patrem insequens, primo pater ejus declinans fugit ante faciem ejus securus de victoria; qui aspiciebat imperium perire, quem etiam fleuit magno luctu, et deploravit exitum parricidæ. Scribitur etiam fugisse David a facie bellantis adversus se filii.

2. Et quoniam scriptum est de populo Jerusalem: *Filios enutrivit, et exaltavit, ipsi autem spreverunt me* (*Isai.* 1); filius ergo ejus impius significatur tropice, id est, populus Judaicus, qui eum tradidit. *Absalom* autem, sicut quidam interpretatur, intelligitur *patris pax*. Quod mirum videtur in historia, quemadmodum patris pax possit intelligi, qui patrem bello persecutus est.

**534** 3. Sed qui diligenter ad allegoriam intendunt, inspiciunt Absalom esse Jerusalem, quæ etiam et ipsa *pax* interpretatur, a cujus facie Christus fugit, quando, eam patiendo deserens, in gentibus per fidem successit. Alii Absalom Judam traditorem intelligunt, quem tanta et tam admiranda patientia

7. *Ipsum David*. Al., *illum David*. Quod melius videtur. AREV.

CAP. III. N. 1. *Parricida filius... insequens pro parricida filio... insequente*, scilicet nominativus pro ablativo, ut alibi sæpe. AREV.

*Ibid. Qui aspiciebat imperium*. Al., *quia sciebat impium*. AREV.

3. *Corporis et sanguinis sui figuram*, hoc est, corporis et sanguinis sui sacramentum. Puto autem verba esse Græci alicujus Patris. GRIAL.

Christus pertulit, tanquam bonum, cum ejus cogitationes non ignoraret, cum adhibuit convivio in quo corporis et sanguinis sui figuram discipulis commendavit et tradidit.

4. Quod denique et in ipsa traditione osculum accepit, bene intelligitur pacem Christum exhibuisse traditori suo, quamvis ille tam sceleratæ cogitationis interno bello vastaretur. Et ideo Absalom patris pax dicitur, quia pater habuit pacem, quam ille non habuit.

#### CAPUT IV.

*Quod David sitiens noluit bibere de aqua cisternæ Bethlehem.*

1. Item ipse David in prælio Philistinorum, cum sitiens conversaretur in bello, et aquam quæreret: Quis mihi, inquit, potum dabit de lacu, qui est in Bethlehem? Et ad portas erat inter lacum et David interfusus hostis, et media hostilium cinxerant septa castrorum. Præciderunt tres viri multitudinem adversariorum, et hauserunt aquam de lacu, qui erat in Bethlehem, et obtulerunt regi bibendam.

2. Sed rex noluit bibere, sed profudit illam Domino, dixitque: *Non contingat mihi hoc facere, ut sanguinem virorum, qui abierunt in animis illorum bibam.* Vicit ergo naturam, ut sitiens **535** non biberet, et exemplum de se præbuit, quo omnis exercitus tolerare sitim disceret. Quod si altius velis spectare, et introspicere mysterium, sitiebat David, non aquam quæ est in Bethlehem, sed oriundum in eadem Bethlehem ex Virgine Christum in spiritu prævidebat.

3. Ergo volebat bibere non aquam fluminis, sed lavacrum ex latere Christi fluens, hoc est, non aquarum sitiebat elementum, sed sanguinem Christi.

4. *Quia pater habuit pacem, quam ille non habuit.* Verba sunt Augustini in Psalm. II. Gregorius vero, in prolog. VII psalm. pœnitential. : *Absalom autem patris pax interpretatur, non quod ei pax ulla cum patre fuerit; sed quia quantæ pacis et patientiæ existit, ejus perversitate pater ostendit.* Hieronymus vero et Eucherius non patris pacem, sed patrem pacis interpretantur. Idem (Isidorus), Etymolog. VII, cap. 6, patris pacem per antiphrasin dictum putat. GRIAL.

CAP. IV. N. 2. *In animis illorum bibam.* Ἐν ψυχαῖς αὐτῶν πίναμι, LXX. Ex quibus sunt etiam alia hujus loci verba. *Et animarum periculum bibam?* dixit Vulg. interpr. GRIAL.

3. *Sed lavacrum, etc.* Al., *sed lavacri aquam ex latere Christi fluentem.* Et mox non naturam aquarum fluentium pro non naturæ fluentum. AREV.

A Unde non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluentum, sed illud sacrificium, in quo esset remissio peccatorum, illum sitire fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis, sed pericula aliena deleteret.

#### CAPUT V.

*De psalmo XVII.*

1. Quæritur autem cur solus septimus decimus psalmus in libris Regum reperiatur conscriptus. Nec immerito psalmus iste in Regnorum libris solus invenitur, quia regnum illud significatur ubi adversarium non habebimus. Titulus enim ejus est: *In die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul.*

B 2. Quis enim figuratur in David, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine David, qui utique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos? Unde illi persecutori, quem voce maetavit, et, in suum corpus trajiciens, quodammodo manducavit, insonuit de coelo: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quando autem eruetur hoc corpus de manu omnium inimicorum ejus, nisi cum illa novissima inimica destruetur mors, ut perveniatur ad regnum Dei?

#### 536 CAPUT VI.

*De catalogo virorum fortium.*

1. Dehinc textitur catalogus virorum fortium in figura sanctorum; qui licet virtutum sublimitate proficiant, tamen usque ad excellentiam divinæ Trinitatis nequaquam attingunt. Inde est quod ibi scriptum est: *Usque ad tres non pervenit. Quis enim æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios De (Psalm. LXXXVIII)?*

CAP. V. N. 2. *Quem voce maetavit.* Ita Mss. o. *Voce prostravit*, Eucherius, non perinde eleganter; sequitur enim: *Et in suum corpus trajiciens, quodammodo manducavit.* GRIAL.

*Ibid. Voce maetavit.* Ita etiam vetus Editio. Grialius in textu conservavit *voce prostravit*, quantumvis in nota præferat *voce maetavit.* AREV.

CAP. VI. N. 1. *Tamen usque ad excellentiam divinæ Trinitatis nequaquam attingunt.* Diversa est apud Eucherium allegoria. GRIAL.

*Ibid.* In Editione Grialii mendose nota in hunc locum irrepserat, qua indicabatur totum prope caput ex sancto Augustino sumptum; quæ nota a nobis rejecta est ad cap. 3 lib. seq., ad quod pertinet, quo in loco eadem nota aliqua ex parte repetita erat. AREV.

## IN REGUM TERTIUM.

### CAPUT PRIMUM.

**537** *De Salomone.*

1. Succedit deinde Salomon, in quo quidem nonnulla imago rei futuræ facta est in eo quod templum ædificavit, et pacem habuit secundum nomen suum. *Salomon* quippe interpretatur *pacificus*. Ac per hoc illud vocabulum illi verissime congruit, per quem mediatorem ex inimicis, accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim cum inimici

essemus, reconciliati sumus Deo per mortem ejus.

2. Idem ipse est ille pacificus qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legemque mandatorum decretis evacuans, ut duos conderet in se in unum novum hominem, faciens pacem his qui longe, et pacem his qui prope. Ipse in Evangelio dicit: *Pacem meam relinquo vobis.* (Joan., XIV). His et multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur.

CAP. I. N. 1. *In quo quidem, usque ad pacificus,* verba sunt Aug., XVII de Civitate Dei, cap. 8. GRIAL.



## CAPUT II.

*De templi ædificatione.*

1. Nam id, quod ædificavit templum excellentissimum Domino, et ibi Christum significat, qui ædificavit domum Deo in cœlestibus. **538** Non de lignis et lapidibus, sed de hominibus sanctis, hoc est, fidelibus, quibus dicit Apostolus: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (I Cor. III).*

2. Quod vero eadem domus lapidibus dedolatis atque perfectis ædificata est, et malleus, et securis, et omne ferramentum non est auditum in templo Dei, cum ædificaretur; quid enim domus illa, ut prædictum est, nisi sanctam Ecclesiam, quam in cœlestibus Dominus inhabitat, figurabat? Ad cujus ædificationem electorum animæ, quasi quidam expoliti lapides, deferuntur.

3. Quæ cum ædificatur in cœlis, nullus illic disciplinæ malleus resonat, quia dolati atque perfecti illuc lapides ducimur, ut locis juxta meritum congruis disponamur. Hic enim foris tundimur, ut illuc sine reprehensione veniamus. Altitudo autem templi hujus dominici ad fidem refertur, longitudo ad spem, latitudo ad charitatem. His enim tribus virtutibus, quasi lineamentis, sanctæ Ecclesiæ cœlestis instructura consurgit.

4. Porro quod parietes templi interius ligno teguntur, hoc ob mysterium dominicæ crucis imaginatum est, sub cujus tutela proteguntur omnes sancti, qui indisruptæ pacis perseverantia, tanquam lapides vivi in structura Ecclesiæ, unitate fidei solidantur. Et bene interius vestitur ligno templum, quia corde creditur ad justitiam. Quod vero tempore dedicationis gloria Domini implevit domum, gloria Domini intelligitur Christus, cujus fide repletus est universus mundus.

5. De qua gloria cum pro adorato vitulo Dominum precaretur Moyses, ut parceret populo peccatori, respondit Dominus: *Propitius ero illis; verumtamen vivo ego, et vivit nomen meum, quia implebitur gloria mea omnis terra. Et septuagesimus primus Psalmus canit: Implebitur gloria ejus omnis terra. (Psalm. LXXI).* Unde et angeli clamabant pastoribus: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. II).*

6. Quod autem nebula implevit domum Dei, et non poterant sacerdotes ministrare propter nebulam, hæc **539** sententia superbos Judæorum pontifices ac doctores insinuat, qui dum nativitatis Christi sacramenta investigare despiciunt, debitum fidei suæ ministerium per erroris nebulam perdidierunt. Ita enim eorum mentes infidelitatis caligo replevit, ut exigentibus propriis meritis non agnoscant cultum credulitatis.

7. Quod vero Salomon idem in eodem templo duodecim boves æreos fecit, quos in æreo labro consti-

**A** tuit, qui facie quidem per diversas partes attendunt, sed in uno loco per posteriora colliguntur; quid enim aliud in duodecim bubus quam duodecim apostolos credimus designari, qui facie quidem per diversa respiciunt, sed ita in labro sunt positi, ut posterioribus adunentur? Qui in hac præsentī vita ad prædicationis officium in diversis mundi partibus sunt divisi; in illa vero vita, quæ huic vitæ posterior est, quia post hanc videbitur, in æterna gloriæ unitate conveniunt.

8. Per diversum ergo mundum prædicando respiciunt, sed in unum perveniendo consistunt. Ideo autem ærei, quia clamor prædicationis eorum in toto mundo insonuit, sicut scriptum est: *In omnem terram exivit sonus eorum (Psalm. XVIII).* Labrum autem orbem terræ intelligimus, cujus ambitum lustraverunt apostoli, docentes gentes, ut baptizarentur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

## CAPUT III.

*De sapientia Salomonis.*

1. Locutus est autem Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque millia; quid enim per tria millia parabolas, nisi plenitudo fidei in lege et in Evangeliiis a Christo tradita designatur? Quæ dum tota multipliciter per allego-riarum sensus sub mysterio Trinitatis disseritur, quasi tria millia parabolæ nuncupantur.

2. Carmina autem ejus quinque millia pro quinque sensibus corporis intelliguntur: quos qui in diversis virtutibus bene regit, beatus est, et per eos quasi quinque millia carmina Domino canit. Disputavit autem Salomon a cedro usque ad hyssopum. Cedri nomine celsitudo gloriæ in electis accipitur, sicut et Propheta testatur, dicens: *Justus, ut palma, florebit, et sicut cedrus, quæ est in Libano, multiplicabitur (Psalm. XCI).* Hyssopus autem herba humilis est saxo hærens, qua signatur humilitas Christi.

3. Redemptor quippe noster a cedro usque ad hyssopum disputavit, **540** quia ab altera excellentia cœlestis gloriæ usque ad carnis humilitatem descendendo pervenit, siquidem et cedri nomine pravorum superba elatio designatur, sicut per David dicitur: *Vox Domini confringentis cedros (Psal. XXVIII).*

4. A cedro itaque Christus usque ad hyssopum disputavit, quia ipse pravorum corda et humilium judicat. **D** Super ligna autem disputavit, dum in cruce pependit. Tunc enim in cedro sæculi arrogantiam inclinavit, quam etiam ad hyssopi humilitatem, id est, usque ad crucis stultitiam ac contemptibilem fidem deduxit.

## CAPUT IV.

*De judicio Salomonis.*

1. Legitur quoque idem sapientissimus primum habuisse judicium inter duas mulieres de pietate certantes; quarum in una dilectio ardebat, in altera simulatio subripiebat. In illo ergo judicio Salomonis

verba sunt Greg., xxxiv Moral., cap. 20. GRIAL.

*Ibid. Dedolatis. Al., dolatis. AREV.*

CAP. IV. N. 1. Vid. Aug., serm. 200 de temp. GRIAL.

CAP. II. N. 1. Nam id, quod ædificavit, usque ad estis vos, August., ibidem. GRIAL.

*Ibid. Alii, excellentissimo. AREV.*

2. Quod vero eadem domus, usque ad veniamus,

Christi figura fuit, ubi mulier illa improba, plebs scilicet Synagogæ, vel hæreticorum, veræ matris, hoc est, Ecclesiæ, filium appetebat, quem non ut reservaret, sed revera, ut interimeret, cupiebat.

2. Sed sicut, gladio Salomonis dirimente, propriæ matris gemitu teste verus repertus est partus, ita et spiritu Jesu Christi docente, plerumque hi qui a matre seducti et capti sunt errore hæreticorum, nonnunquam merentur pro semetipsis gementem recognoscere Ecclesiam matrem. Unde satis convenienterque apparet hanc mulierem hæreticorum, vel Synagogæ figurasse impietatem, qui et suos nequiter nutriendo interimunt, et alienos quousque perdant, illiciendo persuadent.

#### CAPUT V.

##### *De regina Austri.*

1. Regina autem Austri, quæ ab intervallis ultimis excitata veniens, Salomonis audire sapientiam concupivit, jam tunc per illam **541** ventura de gentibus regina desiderans Christum figurabatur, quæ juxta Prophetam est circumamicta varietate in vestitu deaurato (*Psal. XLIV*), et populi sui et paternæ domus oblita, currebat cum barbara gente, non animo; quæ in aperto peregrina, sed in occulto sanctorum fieri civis optabat.

2. Unde non solum præmio cœlesti resurrectionis beata, sed etiam potestate apostolica de Judæis adulteris judicandis ipsius ore judicis digna censeatur, quia Christum in Salomone mirata, verum reginæ cœlestis affectum in imagine mystica Ecclesiam prævidentis impleverat.

#### CAPUT VI.

##### *De cæteris operibus Salomonis.*

1. Jam porro de cæteris operibus Salomonis quid dicam, quem vehementer arguit sancta Scriptura atque condemnat, et nihil de pœnitentia ejus vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat? Nec prorsus occurrit quid saltem in allegoria boni significet hæc ejus flenda submersio. Nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus.

2. Posset hoc fortasse non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent deos suos, et colerent Deum ejus. Cum vero ipse propter illas offendit Deum suum, et coluit deos earum, non est quid inde boni conjectari possit.

3. Nec tamen nihil arbitror significare, sed malum, sicut de uxore filiabusque Lot diximus. Apparet enim in persona hujus Salomonis mira excellentia, et mira submersio. Quod igitur in illo diversis

A temporibus exstitit prius bonum, et posterius malum, hoc in Ecclesia in isto sæculo adhuc simul et uno tempore ostenditur.

4. Nam bono illius bonos Ecclesiæ, malo autem illius malos Ecclesiæ significatos puto: tanquam in unitate illius areæ, sic in uno illo homine, bonos in granis, malos in paleis, aut certe in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis.

#### 542 CAPUT VII.

##### *De divisione decem tribuum.*

1. Illud vero, quod post mortem Salomonis decem tribus a templo separatæ sunt, et duæ relictæ, satis indicat quod de tota illa gente Apostolus ait: *Reliquæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt.*

#### CAPUT VIII.

##### *De Elia et virtutibus ejus.*

1. Quid autem significaverunt magni illi ac insignes prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt, Elias, et Eliseus discipulus ejus? Pascitur enim Elias tempore famis a corvis mane afferentibus panem, et ad vesperum carnes, ut intelligas illic Christum.

2. Cui quodammodo salutem nostram esurienti confitentur peccatores, fidem primitias spiritus nunc habentes; in fine autem velut ad vesperam sæculi carnis resurrectionem. Mittitur Elias pascendus ad alienigenam viduam, quæ volebat duo ligna colligere priusquam moreretur. Non hic solo ligni nomine, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur.

3. Benedicitur farina ejus et oleum, fructus et hilaritas charitatis, quæ cum impenditur, non defecisse dicitur: *Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix)*. Vidua autem ista, ut opinor, Ecclesia significatur, quam Christus non frumenti, sed verbi pane pascebat. De qua dicit David: *Viduam ejus benedicens benedicam (Psal. cxxxii)*. Illam scilicet viduam quam Apostolus ait, mortuo viro, quibus velit nuptiis liberam esse (*Rom. vii*), quia, desinente lege, cui finis est Christus, ad gratiæ libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo, quasi vidua legis, nupsit. Hujusnunc in vasis oleum gratiæ et benedictionis farina non deficit, in omnibus foris gentibus famæ manente.

**543** 4. Quarum cibi vitæ esuriem et fidei Trinitatis inediam congrue præfiguravit illa quodam triennio fames. Quod vero per Eliam in tempore siccitatis nubes illa apparuit, et postea futuræ pluvie signum in vestigio hominis ostensum est, significabat quod, nascente Christo in vestigio hominis, ad terras imber de cœlo descenderet, qui nos a peccato mundaret.

CAP. VI. N. 1. *Jam porro.* Totum caput ex August., xxii contr. Faust., cap. 88. GRIAL.

CAP. VII. N. 1. Ex August., xii contr. Faust., cap. xxxiii. GRIAL.

CAP. VIII. N. 3. *Non defecisse dicitur.* Al., non deficit. AREV.

4. *Qui nos a peccato mundaret.* Al., qui fide sitiennes animas irrigaret. AREV.

## IN REGUM QUARTUM.

## 544 CAPUT PRIMUM.

*De duobus quinquagenariis combustis.*

1. Mittit rex impius duos quinquagenarios cum subditis suis militibus, ut exhibeant Eliam, qui divino igne consumpti sunt; tertius autem missus salvatur.

2. Quinquagenarius namque numerus poenitentiae confessio est, quo declaratur remissio peccatorum. Judaei ergo nolentes Christum Deum esse perfectum, nec principem poenitentiae, dicunt ad eum: *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham nosti (Joan. viii)?* Illi futuro divini ignis incendio exstinguuntur. Tertius autem quinquagenarius, quia conversus ad fidem Trinitatis poenitentiae sacramenta cognovit, indulgentiam meruit.

3. Quæritur autem cur Elias vir sanctus super B quinquagenarios maledictionis sententiam sic intulit, ut perirent, dum scriptum sit: *Benedicite, et nolite maledicere.* Sanctus ergo Elias nequaquam illos se instigante maledixit, sed quod in divina prædestinatione cognoverat, prophetando prædixit; in Dei enim dispositione erat ita perire et quinquagenarios ad Eliæ vocem, et Simonem ad Petri sententiam. Unde non ultionis voto sancti maledicunt, sed loquuntur quod in Dei voluntate esse noverunt.

## 545 CAPUT II.

*De Eliseo, et aquis sanatis.*

1. Postulatur Eliseus a populo, ut aquas Jericho steriles, et malignas sanaret. Accepit vas rude fictile, et adjecit in eo salem, et demersit illud in flumine, et statim sanatae sunt.

2. Quo facto prænuuntiabat propheta quod Verbum caro fieret, et habitaret in nobis: inde in similitudinem Verbi salem, id est, sapientiam dedit; in vas fictile, in corpus scilicet humanum, immittens in aquam demersit, quod quidem significabat quia omnes populi, qui sub figura aquarum in toto mundo steriles erant, per Christi incarnationem fecunditatem et benedictionem accepturi essent.

## CAPUT III.

*De parvulis maledictis.*

1. Ipse quoque Eliseus figuram Christi gessit. Denique vocabulum ipsum *salus Dei* interpretatur. *Salus* autem Dei quis est alius, nisi Filius ejus, qui et *Salvator* utique vocatur? Parvuli vero illi illudentes

CAP. I. N. 2. *Nec principem poenitentiae.* Ita libr. o., et Beda. *Nec principem indulgentiae largitorem,* apud Eucherium, quæ scriptura videtur alterius interpretatio. GRIAL.

5. *Quæritur autem,* etc. In multis Mss. omittitur totus hic numerus usque ad finem capituli. AREV.

CAP. III. N. 1. Vid. August., XII contr. Faust., cap. 35, et serm. 204 de temp. GRIAL.

2. *Sicut Eliseus ascendit.* Al., *sicut Eliseus ascendebat.* AREV.

CAP. IV. N. 1. Ex eod. August. lib. contr. Faust., et sermon. 206. GRIAL.

CAP. V. N. 1. Ex eod. August. capite, et sermone

A salutis Dei, id est, Eliseo, Judæorum habuere personam, quia crucem Domini Salvatoris subsannabant. Quod dicunt: *Ascende, calve, ascende, calve,* quia in Calvariae loco Christus ascensurus erat in crucem.

2. Quod vero conversus maledixit eos Eliseus, et venerunt duo ursi de silva, et interfecerunt quadraginta duos pueros blasphemantes; ita et Christus post passionem suam, et resurrectionem ex mortuis, postea quam ascendit in caelos, sicut Eliseus ascendit Bethel, id est, domum Dei, conversus maledixit Judæis. Et quadragesimo secundo anno ascensionis suae immisit duos ursos de silvis gentium, Vespasianum scilicet, et Titum, eosque crudeli strage dejecerunt.

## 546 CAPUT IV.

*De mortuo resuscitato.*

1. Mittit Eliseus per servum baculum super mortuum, et non reviviscit: venit ipse, conjugit, et coaptat se mortuo, et reviviscit. Misit sermo Dei legem per servum suum, et non profuit in peccatis mortuo generi humano.

2. Venit ipse descendens de caelorum sublimitate, quasi de montis altitudine, humiliavit se ipsum, conformavit se nobis, mortuisque membris sua membra composuit, nostraeque mortalitati de suo corpore medicinam aptavit. Denique super mortuum septies oscitat, et septiformem Spiritum humano dat generi, per quod vivificatum a morte peccatum resurgat.

## CAPUT V.

*De ferro exsiliante e flumine.*

C 1. Cum securibus ligna caederentur, de ligno ferum exsiliens, in profundum fluminis mersum est, atque in lignum, desuper ab Eliseo projectum, reversum est. Ita cum impios Judæos per corpus operata praesentia Christi, tanquam infructuosas arbores, caederet, quia de illo Joannes dixerat: *Ecce securis ad radicem arborum posita est (Luc. iii),* eis interveniente passione corpus ipsum deseruit, atque ad inferni profunda descendit, quo in sepultura deposito, tanquam ad manubrium spiritu redeunte surrexit.

## CAPUT VI.

*De additione xv annorum Ezechiae.*

1. Decumbentem in lectulo Ezechiam, gravique aegritudine laborantem, 547 ex persona Domini Isaias propheta adorsus est, et prædicans illi quod

D 210. GRIAL.

*Ibid. Alii, ab eis pro eis.* Et postea: *In inferni profundum descendens, quod spiritu redeunte surrexit.* AREV.

CAP. VI. N. 1. *Decumbentem,* etc. Ita omnino legendum ex Cassiano, cujus sunt verba, collat. 17, c. 25, quomodo etiam lib. 1, cap. 2, de Ochozia idem dixit: *Decumbenti regi exposita vestis qualitate compertus est.* GRIAL.

*Ibid. Decumbentem.* Al., *recumbentem.* Al., *recumbente.* Et mox *Ezechia,* et *laborante.* Postea, *ille autem exorans,* ut sit nominativus absolutus. Et, *vitam deprecantis.* AREV.

moreretur; illo autem exorante Dominum in ipso præstituto termino mortis, confestim Dominus vocem ejus audivit, et quindecim annos vitæ deprecantis [*Fortè deprecanti*] extendit. Qui numerus quindecim annorum quid sacramenti contineat mysteriique cognoscimus.

2. Nam, ut Apostolus ait: *Secundum quod quis operatus fuerit, ita recipiet* (Rom. ii). Ideoque iste rex, quia Decalogum legis cum quinque libris Moysi integra conservatione compleverat, ideo quindecim annos secundum legis numerum, quam custodierat, ad vitam auctos accepit: per quod figuraliter sciremus quia quicumque per numeri istius mysterium totius legis plenitudinem custodiunt, æternæ salutis præmium consequuntur, ac per legis consummationem ad vitæ æternæ plenitudinem transeunt.

3. Cujus quidem regis pro signo conferendæ salutis decem gradus domus suæ, in quibus umbra descendere consueverat, sol retrorsum ad ortum, unde descenderat, regressus scribitur. Qui numerus quid mysterii habeat videamus.

4. Nam gradus isti temporum ordines sunt, per quos umbra figurarum Christi descenderat, et per quos iterum sol justitiæ Christus post resurrectionem ascendit.

5. Primus itaque gradus descensionis de Deo in angelo fuit, quia magni consilii angelus erat (*Isai. ix, 6*). Denique et Jacob sic loquitur: *Et dixit, inquit, angelus Dei: Ego sum Deus, cui unxisti titulum, et vovisti votum* (*Genes. xxxi*), ut et angelum et Deum ostenderet. Secundus gradus descensionis de angelo in patriarchis fuit, quia in omnibus, ut ait Apostolus, ipse est operatus (*I Cor. xii*).

6. Tertius in legis datione, quia et in lege ipse locutus est. Quartus gradus in Jesu Nave, ut populum in terram repromissionis induceret. Quintus in iudicibus, quia eundem populum per eos ipse regebat. Sextus in regibus Judæorum, quia in eis ipse regnabat. Septimus in prophetis, quia per eos est nuntiatus. **548** Octavus in pontificibus, quia ipse summus sacerdos est Patris. Nonus in homine. Decimus in passione.

7. Per hos enim decem gradus, quos ipse per um-

5. Locus Isaïæ in Vulgata: *Admirabilis, consiliarius, Deus fortis*. AREV.

CAP. VII, N. 1: *Qui dum*. Fortasse delendum qui. D AREV.

CAP. VIII, N. 1. *Jam ipsa in Babyloniam transmigr.* Totum prope caput ex XII contr. Faust., a cap. 34 usque ad 36. GRIAL.

*Ibid.* *Qui attenderit*. Al., *qui attendere valeat*. Pro

bram legis priscae Christus descendit, ac rursus post resurrectionem suam sol justitiæ Christus per eosdem gradus sursum ascendit in cælum, et omnem illam umbram legis veritatis radiis illustravit, obscura revelans, clausa reserans, et omnia tecta denudans.

#### CAPUT VII.

##### *De divitiis Chaldæis ostensis.*

1. Quod Ezechias divitias suas Chaldæis jaetantia ostentationis prodidit, et propterea perituras per prophetam audivit, significat Dei servum, qui dum virtutes vanæ gloriæ studio manifestaverit et prodiderit, mox eas perdere, et dæmones operum suorum dominos facere, sicut ille per ostentationis appetitum thesauros suos esse sub dominio Chaldæorum fecit.

#### CAPUT VIII.

##### *De transmigratione Israel in Babyloniam.*

1. Jam ipsa in Babyloniam transmigratio, quæ etiam spiritus Dei per Jeremiam prophetam jubet ut pergant, et orent pro eis ipsis in quorum regno peregrinantur, quod in illorum pace etiam pax esset istorum, et ædificarent domos, et novellarent vineas, et plantarent hortos, quis non agnoscat quid præfiguraverit, qui attenderit veros Israelitas, in quibus dolus non est, per apostolicam dispensationem cum evangelico sacramento ad regnum gentium transmigrasse?

2. Unde nobis Apostolus tanquam Jeremias replicans dicit: **549** *Volo ergo primo omnium fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et charitate. Hoc enim bonum et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire* (*I Tim. ii*).

3. Ex hoc quippe etiam illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, basilicæ Christianarum congregationum, et novellatæ vineæ populi fidelium, et plantati horti. Ubi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat, sub cujus umbraculis longe lateque porrectis etiam altipeta superbia gentium, tanquam in cœli volatilibus, confugiendo requiescit.

evangelico Grialius edidit *Evangelio*. Nonnulli Mss. *Evangelio*, omisso sacramento. AREV.

2. Vulgata: *Obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes... regibus, et his, qui... pietate, et castitate. Hoc enim, etc.* AREV.

3. *Christianarum*. Grialius edidit, *Christianorum*; et infra *altipetax* pro *altipeta*; aut, ut alii habent, *appetita*. Pro *confugiendo*, Al., *confitendo*. AREV.

## IN ESDRAM.

### 550 CAPUT PRIMUM.

#### *De LXX annis captivitatis.*

1. Jam quod post LXX annos secundum Jeremiæ

CAP. I, N. 1. *Nam quod etiam, usque ad compungar,* verba sunt August., XII contra Faust., c. 36.

prophetiam reditur ex captivitate, et templum renovatur, quis fidelis Christi non intelligat post evoluta tempora quæ septenarii dierum numeri repeti-

GRIAL.

*Ibid.* Grialius in textu *jam quod post*, in not. *nam*

tionem transcurrunt, etiam nobis, id est, Ecclesie Dei A ad illam cœlestem Jerusalem ex hujus sæculi peregrinatione redeundum?

2. Per quem, nisi per Jesum Christum vere sacerdotem magnam, cujus figuram gerebat ille Jesus sacerdos magnus illius temporis, a quo templum ædificatum est post captivitatem? Quem propheta Zacharias vidit in sordido habitu, devictoquo diabolo, qui ad ejus accusationem stabat, ablatam ei sordidam vestem, et datum indumentum honoris et gloriæ; sicut corpus Jesu Christi, quod est Ecclesia, adversario in fine temporum per judicium superato, a luctu peregrinationis in gloriam sempiternæ salutis assumitur.

3. Quod etiam in psalmo dedicationis domus aper- B tissime canitur: *Convertisti luctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, et accinxisti me lætitia, ut cantet tibi gloria mea, et non compungar (Psal. xxix).*

#### CAPUT II.

*De vasis Domini in Babyloniam deportatis.*

1. Quod autem vasa Domini sacrificiis, vel sacramentis mysticis deputata, rex quondam Babylonius de Jerusalem abstulisse, 551 pariterque cum captivis abduxisse, et suis usibus deputasse legitur, miserante autem Deo, post solutam captivitatem vasa illa relata sunt non confracta, et divino rursum

quod etiam post. Alii, jam quod etiam post. Pro Jeremiae alii habent Esdræ. AREV.

2. Alii, Christum verum sacerdotem. Et mox, stabat ablata ei sordida veste datum. AREV.

3. Alii: Cantem tibi gloriam meam. AREV.

cultui mancipata, rex Babylonius diabolus est, qui fidelium populum errorum captivitate vinctum de Jerusalem, id est, Ecclesiam, in Babyloniam, id est, confusionem hæreticæ pravitatis, abduxit.

2. Sed et partem vasorum, id est, sacramentorum simul cum captivis asportavit. Nam vasa sacramentorum ipsa sacramenta significant, per quæ divini cultus perfectio adimpletur. Detulerunt namque ex eis nonnulla secum hæretici. In primo nomen ipsum Christi, quo se Christianos utique dicunt, asportaverunt legem, Evangelium, Apostolum, psalterium, baptismum, amen, alleluia.

#### CAPUT III.

*De reditu populi in Jerusalem.*

1. Cum autem respectu Dei, ignorantie confusione B relicta, populus ad Jerusalem, id est, visionem pacis, quæ est Ecclesia Dei vivi, duce Domino, redire festinat, hæc vasa, id est, sacramenta, secum deferens, non immutat, sed reportat utique integra; nec confringit, quasi in melius renovanda; sed ea templo restituit, usibusque divinis accommodat.

2. Ita ut ea secum non perdit, sed etiam apud impios servata fuisse, plebs restituta congaudeat. Nec delemus Evangelium, nec oblitteramus Apostolum, amen quoque et alleluia non commutamus, baptismum non iteramus.

Cap. II. N. 2. Alii, quo et Christiani utique dicuntur. AREV.

Cap. III. N. 1. Relicta. Al., relictus, ut intelligatur relictus populus. AREV.

## DE MACHABÆIS.

552 1. De Machabæis autem quid fratribus lo- D quar, qui sub Antiocho rege pro sacris legibus dira tormenta perpassi sunt? Mater pia cum diversis suppliciis urgeretur, non solum non flevit, sed et gaudens hortabatur ad gloriam passionis.

2. Sic et mater Ecclesia gaudet, atque in martyribus suis collætatur, majoremque gloriam per martyria filiorum consequitur, dum eos per septiformem Spiritum superasse diabolum gratulatur. Quis poterit omnia quæ illis veteribus legis et prophetarum libris figurate annuntiantur, quantalibet brevitate perstringere? Nisi quis forte putat ingenio fieri, ut ea

1. Quid fratribus loquar? Al., fratribus quid eloquamur? AREV.

2. Quis poterit omnia, usque ad figuræ nostræ fuerunt, ex eod. lib., c. 37. GRIAL.

3. Qui se Christianos. Alii, qui Christiani, quod

quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt ad mysticas significationes interpretando vertantur. Hoc forte Judæi possunt dicere, sive Pagani.

3. Eis autem qui se Christianos esse volunt premit cervicem apostolica auctoritas, dicens: *Omnia hæc in figura contingebant illis (I. Cor. x)*; et hæc omnia figuræ nostræ fuerunt, in quos finis sæculorum omnium venit, suntque universa mysteriis consummata per Dominum nostrum Jesum Christum, cui laus est, et honor, et gloria, regnum et potestas cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

clarius est. Codex Florentinus in-folio, quo sæpe usus sum, exhibet in fine notam, qua asseritur descriptum eum fuisse ex exemplaribus satis fidis Mathiæ regis Hungariæ. Quo ejus pretium commendatur. AREV.

## APPENDIX AD LIBROS REGUM.

**553** *De unitate fidei, et charitate, quæ plenitudo legis est.*

1. Quid vir unus? Non solum ille unus dicitur, sed omnes competentes unus dicuntur. Unam sapientiam omnes habentes unum Christum Jesum confitentur; in uno spiritu Dei replentur; inde dicit Apostolus: *Omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam (1 Cor. ix, 24).*

2. Unusquisque insipientium non est unus, sed multi, quia per Scripturam insipiens, sicut luna mutatur. Luna cum videatur una esse per substantiam, per mutationem dierum semper a semetipsa alia est, et diversa; sic peccatores, qui mutantur semper scientia, et cupiunt diversa.

3. Unus autem dicitur Deus, non de numero, sed quia nunquam a semetipso alter efficitur. Ideo nunquam mutatur, ut est: *Tu autem idem ipse es, et an- ai tui non deficient (Psal. ci, 28).*

4. *De monte Ephraim.* Id est, non de vallibus, ne- que de campis, non de collibus. De monte Ephraim, qui interpretatur *fructificatio*; id est ergo, de monte frugifero, Dominus inquit: *Dominus montium*, non convallium.

5. Elcana interpretatur *possessio Dei est*. Vir ille habuit duas uxores: prima nobilior Anna sterilis erat, ut fuit prima uxor sterilis Abrahæ Sarra nobilior; secunda Ægyptia Agar ignobilior fuit. Et effectus est Abraham pater de ignobili, sic tamen post de nobili conjuge pater.

6. Ita Elcana, qui *possessio Dei*, prius de secunda uxore efficitur pater, quia clauserat Deus vulvam ejus Annæ, ut prius vulvam Sarræ. Post partum Phenennæ aperuit Deus vulvam Annæ. Phenenna interpretatur *conversio*, Anna *gratia* interpretatur.

7. Qui vult effici *possessio Dei* ducat has duas uxores, et jungat sibi primum eam quæ nobilior est, gratiam; hæc enim prima per fidem conjungitur, ut Apostolus ait: *Gratia enim Dei salvati estis per fidem (Ephes. ii, 8).* Secundæ conjungitur Phenennæ, id est, conversioni, quia post gratiam credulitatis morum emendatio fit.

8. Prima filios nobis generat Phenenna, quia primos nobis fructus proferimus. **554** Et nisi convertamur a malo, non poterimus effici patres de Anna. Phenenna filios habet, sed qui non assistant; nec tamen inanes, nam de sacrificiis divinis edunt.

9. Unusquisque ergo, qui convertitur a peccato, ex conversione generat opera justitiæ. Et postea excitata Anna per zelum bonum precem fundit Domino, ut ipsa filios generet, qui assistant Deo, hoc est, filios gratiæ, qui Deo vacent. In Evangelio hujus historiæ forma ostenditur.

10. Videlicet Martha satagit circa frequens ministerium: explet opera conversationis, et per hæc velut filios conversationis generat. Et Maria sedens

1. Fragmentum hoc, ut dixi in Isidorianis, cap. 102, n. 25, in Codice Vatic. Palat. 276, commentario Isidori in lib. quartum Regum annexum est eodem contextu. Quamvis titulus sit *De unitate fidei*, etc., re tamen vera est expositio quorundam locorum librorum Regum, et a primo libro, cap. i, 1, initium ducit, scilicet: *Fuit vir unus de Ramathaim Sopnim, de monte Ephraim*, etc. Pro competentes fortasse legendum *competenter*, etsi illico negatur insipientes esse unum.

2. In Ms. est *cum videtur*. Insipientes multi dicuntur, quia stultorum infinitus est numerus, et hoc sensu nonnulli intelligunt quod dicitur, *multi multa loquuntur*, quia stulti sunt loquaces.

PATROL. LXXXIII.

A secus pedes verbi Domini, optimam partem dicitur elegisse, et intelligitur velut gratia gemina procreare.

11. Sic Anna generat filium Samuel, qui Deo assistit, de quo dicitur: *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus (Psal. xcviij, 6)*; quod interpretatur: *Ubi ipse Deus*. Ubi enim spiritus gratiæ, ibi dicitur Deus, ut Paulus dicit. Et cadens in faciem adoravit Deum dicens: *Vere Deus in vobis est*.

12. Nisi præcedant opera conversionis, non possumus dona spiritus generare in Silo. *Silum* nomen loci, in quo offerebantur sacrificia, priusquam templum ædificaretur in Jerusalem, et purgatio fiebat peccatorum. *Silum* interpretatur *evulsio*, sive *excalceatio*, id est, calceamenti resolutio. Locus autem, in quo purgantur peccata, *evulsio* nominatur, ubi evellitur cor lapideum; et *excalceatio*, quia omnes, donec ad locum veniamus sanctum, calceati sumus; cum autem perveniamus ad eum, discalceari jubemur.

13. Ut Moysi dicitur: *Solve corrigiam calceamenti tui, locus enim in quo stas terra sancta est (Exod. iii, 5)*, ut indicia mortalitatis abjiceret, quæ in calceamenti pelliceis designantur. Unde Salvator dicit: *Neque calceamenta in pedibus vestris*, quippe qui illam viam incederent. Qui dicit: *Ego sum via, et veritas, et vita*. Nemo enim viam vitæ cum indicio mortalitatis incedit.

14. *Silum*, ubi est Heli, vir minus laudabilis; pro peccato enim retrorsum corruens expiravit. Si quis retrorsum convertitur a fide, et veritate, necesse est ut cadat, et continuo moriatur.

15. Heli interpretatur *extraneus*; extraneus quippe a Deo, qui non tenet disciplinam, et filium non cogitat, non corripit, aut emendat, qui indulget vitiis. Filius Heli Ophni interpretatur *excelsus conversionis*, quia longe efficitur ab emundatione, hæc convertit ad Dominum.

16. Duos Phinees novimus in Scriptura, illum justum filium Aaron, **555** et injustum filium Heli. significatur Phinees *oris obturatio* et *ori parcens*. Sunt in sacerdotibus hodie uterque: qui parcat ori suo, et omnis sermo malus in sacerdote non procedit, Phinei filio Aaron comparatur. Comparantur filio Heli hi sacerdotes qui obturatum os habent, sive imperitia, vel vitio, sive conscientia peccatorum.

17. *Donec amoveret eum a lacte*. De rationali lacte Annæ Samuel depellitur, quia qui Deo offertur, offerri ante non potuit, quam depelleretur a lacte; quando puer est sensibus, Paulus dicit: *Lac vobis potum dedi, non escam*.

18. Omnis qui primo ab hæresi ad fidem vertitur, a lacte alitur: alienus est sermo justitiæ, et non habet sensus ad discretionem boni et mali. Parvulus non potest ascendere ad templum Dei; et ad mini-

3. Forte, *ut est scriptum: Tu autem*, etc.

8. In Ms. *Phennæ filios habuit*.

9. In Ms. *erat vacat*.

10. Pro *conversationis* præstiterit *legere conversionis*. Mendosum videtur *gratia gemina*.

13. Ms. *incederat*. Forte *incedebant*. Hæc et seqq. pertinent etiam ad cap. ii lib. i Regum. In Vulgata, loc. cit. Exod., est: *Solve calceamentum de pedibus tuis*.

15. Forte, *filium non castigat. . . longe efficitur ab emundatione*.

16. Forte, *ut omnis sermo malus in sacerdote non procedat*.

18. Forte, *alienus est a sermone justitiæ*.

steria sacerdotum interesse; sed nec mater ejus ascendit, cum posset ascendere; gratia enim est mater ejus, quæ servat eum, et enutrit.

19. Et oravit Anna, et dixit: Non invenitur orare, nisi per duo verba tantum, et dicit: *Lætata sum in salutari tuo.* Et aliud est: *Quia non est Deus præter te.* Apostolus autem dicit: *Orate sine intermissione (I Thess. v, 17).*

20. Is, qui in divino versatur officio, omnia gesta ejus, dictaque ad orationem reputantur, quia justus sine intermissione quæ justa sunt agit. Propter hoc sine intermissione justus orabit. Et in Psalmis dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Psalm. cxi).*

21. Elevat manus actus suos. Aliter, Moysse elevante manum, vincebat Israel, demittente vero, vincebat Amalech, quia donec famulus elevat actus suos ad Dominum, vincit plebs Dei; cum autem demiserit actus suos, vincit Amalech inimicus Dei.

22. Anna inquit: *Exsultavit cor meum.* Necessario addidit, *in Domino.* Ut Paulus dixit: *Gaudete in Domino (Philipp. iv, 4).* Quia potest quis gaudere in carnalibus. Cum me homines laudant, non in Domino gaudeo; si gaudeo, pungar.

23. Propter verbum Domini cornua justorum. Id vel dicentes: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu (Psalm. xlii, 6).* In Græco læta testatio. Quia ergo cornu petimus, vel cornu ventilabimus. Cornua justorum, quia de crucis Christi apicibus justis conferuntur.

24. In his destruemus adversarias potestates de anima nostra. Dein plantatur in nobis vinea. Dilatum est os meum, id est, per meditationem verbi Dei ad elevationem cordis veniamus, etiam Apostolo dicente: *Os meum dilatatum est ad vos, o Corinthii (II Cor. vi, 11).* Ex altitudine enim cordis ori sapientia ministratur.

25. Quia dilatatus sum in salutari tuo, id est, si lætatus fuero in salutare Domini, tunc dilatatum est os meum. *Non est sanctus, sicut Deus.* Distinctione utitur: non dixit, nisi Dominus, sed nullus est, sicut Dominus. *Non est Deus, præter te,* id est, nihil eorum quæ sunt naturaliter. *Qui solus es;* cui, quod es, a nullo datum est. Nam et umbra 556 ad comparisonem corporis non est, et fumus ad comparisonem ignis non est.

26. *Nolite multiplicare loqui excelsa.* Ut Salomon dicit: *Altiora te ne quæsiveris (Eccli. iii, 22).* De quibus præcipitur tibi hæc intelligere: *Nolite multiplicare loqui,* nisi de Patre, et Filio, et Spiritu sancto, ut plenius manifestum fiat, quod loquimur? Post hæc tria nihil loquaris.

27. Non exeat inaniloquium de ore vestro, ut Apostolus ait: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)?* Aliter: *Angelus Satanæ, qui me colaphizet (II Cor. xii, 7).* Id est, ne magna de me ipso loquar. Non exeat magniloquium de ore vestro. *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis (Psalm. cxl, 4).*

28. Et Salomon dicit: *Occasiones quærit piger, et dicit: Leo foris.* Idem dicit: *Diabolus subsannabit me, ut mulier me seduxit (Proverb. xviii, 4; xxii, 15).* Justus primum accusator sui est. Injustus non est sui accusator, sed aliorum. Donec quis peccat, neque justus est, nec accusator sui. Non enim qui agit accusat.

29. *Arcus potentium infirmatus.* Si indutus sis ar-

22. Forte: *Si gaudeo, et non in Domino gaudeo, pungar.*

24. Vulgata: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.*

26. In Vulgata: *Nolite multiplicare loqui sublimia.*

28. Cap. xviii Proverb.: *Occasiones quærit, qui vult recedere ab amico.* Et cap. xxii: *Dicit piger: Leo est foris.* In Ms. fortasse deest aliquid.

53. Pro sustinuisse malle substituisse, seu adhibuisse. Verum non satis hæc coherent cum exposi-

tionem Cantici Annæ: *Deus mortificat, etc.*

35. Hæc pertinent ad librum Ruth, qui libri Judicum veluti appendix est, ac prælatio ad libros Regum. In Ms. est *proximi supra proximo, et fratris pro fratri, et quia reliquerat, et eamque colligentem.*

36. Hic erat mos antiquus in Israel, de quo cap. iv, 7, libri Ruth, ut qui juri suo cedebat solveret calceamentum suum, et daret proximo suo.

38. In Ms., innubatque, et nobis pascat.

35. Ex lege proximo defuncti vel fratri copula deferebatur ejus uxoris, ut semen fratris vel proximi suscicaret. Inde est quod Ruth, licet ipsa alienigena, tamen quia maritum habuerat ex Judæis, qui reliquerat superstitem proximum, eam colligentem manipulos suæ messis, quibus aleret socrum, Boz vidit, et amavit.

36. Non aliter eam accepit uxorem, nisi calceamentum ejus ante solvisset, cui uxor debebatur ex lege. Historia simplex, sed alta mysteria; aliud enim gerebatur, aliud figurabatur. Designabatur enim futurus ex Judæis Christus, qui proximi sui, hoc est, populi mortui semen doctrinæ cœlestis semine resuscicaret.

37. Cui calceamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ perscripta legis spiritualia deferebant? Non Moyses sponsus. Illi enim dicitur: *Solve calceamenta;* ne ex similitudine nominis sponsus Ecclesiæ crederetur. Non alius sponsus, sed solus Christus erat, de quo dixit Joannes: *Qui habet sponsam, sponsus est (Joan. iii, 29).*

38. Illius igitur calceamentum solvitur; hujus solvi non potest, sicut Joannes: *Non sum dignus, inquit, solvere corrigiam et reliqua.* Solus ergo sponsus Christus est: cui illa veniens ex gentibus sponsa ante inops, atque jejuna, sed jam Christi messe dives, innubaque, manipulos fecundæ segetis verbi reliquias gremio ligat mentis interno, ut exhaustam illam viduam morte filii atque inopem defuncti populi

35. Hæc pertinent ad librum Ruth, qui libri Judicum veluti appendix est, ac prælatio ad libros Regum. In Ms. est *proximi supra proximo, et fratris pro fratri, et quia reliquerat, et eamque colligentem.*

36. Hic erat mos antiquus in Israel, de quo cap. iv, 7, libri Ruth, ut qui juri suo cedebat solveret calceamentum suum, et daret proximo suo.

38. In Ms., innubatque, et nobis pascat.

matrem novis pascat alimentis, non relinquens destitutam, et novos quærens.

39. Solus ergo sponsus est Christus, qui nec synagogæ ipsi manipulos suæ messis invidet. Utinam se non ipsa excluderet, habuit, quos per se collegisset, quia populus ejus mortuus est, quasi filio indigena defuncto per Ecclesiam manipulos, quibus viveret, colligebat, quos venientes in exultatione portabant, sicut scriptum est, *Venientes autem venient, et reliqua.*

40. Elicana pater venerabilis Samuelis, qui erat possessio Dei; Helcana quippe in possessionem Dei transfertur; animi virtute vir dicitur, et non solum vir, verum etiam vir unus appellatur. Non enim in diversa vagabundus, velut mobilis, atque instabilis, ferebatur, sed firmus, atque inconcussus persistens vir unus erat.

558 41. Et idcirco in monte Ephraim frugifero morabatur, in alia scilicet contemplatione virtutum, ut a nullis subiacentibus et circumlatrantibus vitiorum cogitationibus mentis ejus sublimitas dejiceretur, vel unitas scinderetur.

42. David cum sociis fugiens a facie Saul figurabat Christum, qui cum apostolis principem mundi lateret, nisi tantum sacerdotibus, ut demonstraret sacerdotalem cibum ad usum transiturum esse prophetam. Sive quia omnes vitam sacerdotalem debeamus imitari, sive quia omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt, offerentes semelipsos Deo hostias spirituales.

43. Ergo intravit David domum sacerdotis, nec sacerdos, periculo mortis proposito, hospitem recusavit; ut sive moraliter hospitalitatis gratia libenter in nos aliena pericula transferamus, sive mystice nec præsumpto mortis exitio Christum hospitio suæ mentis excludant sacerdotes.

44. Ubi Christus spiritualis nequitie manubias sumens, illum Goliath suis spoliis armisque (spoliavit), ibi David panes petivit. Sed unum accepit, quia non quinque libris Moysi, sed Christi corpore cibus fidelibus paratur.

45. Doeg autem, camelorum infructuosi gregis custos, Judæ proditoris typos implet. Sed in domo Achimelech solus Abiathar princeps sacerdotum a persecutore Saul immunis est, quia nemo potest nocere Christo, principi sacerdotum.

46. Quid enim? quia David, qui retribuenti mala non reddidit, cum Saul et Jonathas bello occumberent, Gelboe montibus maledixit dicens: *Montes Gelboe, nec ros, nec pluvius veniat super vos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abjectus est clypeus Saul, quasi non esset unctus oleo.* Quid ergo, Saul moriente, montes deliquerunt, quatenus in eis nec ros, nec pluvia caderet? Sed quia Gelboe interpretatur *decursus*, per Saul unctum et mortuum mors mediatoris exprimitur; non immerito per Gelboe montes superba Judæorum corda signantur: quæ dum in hujus mundi desideriis defluunt, in Christi, id est, uncti, se morte miscuerunt.

47. Et quod in eis unctus rex corporaliter moritur, ipsi ab omni gratiæ rore siccantur, de quibus et bene dicitur ut agri primitiarum esse non possint. Superbiæ quippe Hebræorum mentes primitivos fructus non ferentes, quia in Redemptoris adventu ex parte maxima in perfidia remanentes, primordia fidei sequi noluerunt.

48. Sancta namque Ecclesia in primitiis multitudine

40. Hæc referenda sunt ad lib. I Regum, cap. I.

42. De fuga Davidis agitur lib. I Reg. xix. Mendosus videtur hoc loco Codex, ac fortasse legendum *prophetæ pro prophetam.*

44. In Mss. deerat *spoliavit*, aut simile aliquod verbum. Supra *manubias* erat *manubrias* veteri manu scriptum. Pro *libri* reposui *libris*, aut legend. *Christi corpus.*

45. Quæ de Doeg, sive, ut in Mss. legitur, Doech hic narrantur, existant lib. I Regum, cap. xxii. In

gentium fecundata 559 vix in mundi fine Judæos, quos invenit, suscipit, extrema colligens, eos quasi reliquias frugum ponit; de quibus Isaias: *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arenæ maris, reliquæ salvæ fient (Isai. x, 22).*

49. Possunt demum idcirco Gelboe montes ex ora prophetæ maledici, ut dum fructus, exarescente terra, non oritur, possessores tamen sterilitatis damno feriantur, quatenus ipsi maledictionis sententiam acciperent, quia apud se mortem regis suscipere, iniquitate sua exigente, meruissent.

50. Sic plerumque res quælibet per historiam virtus est, per significationem culpa. Sicut aliquando res gesta in facto causa damnationis, in scripto autem prophetia virtutis. Quod verum citius ostendimus, si David factum ad medium deducamus, in uno testimonio ad utraque probando.

51. Quisnam audiens non solum fidelium, sed ipsorum quoque infidelium, non detestatur, quod David in solario deambulans Bethsabee Uriæ concupiscit uxorem? quem tamen a prælio revertentem ire ad domum admonet pedes lavare. Qui protinus respondit, dicens: *Arca Dei sub pellibus est, et ego in domo mea requiescam?*

52. Quem David ad mensam propriam suscepit, eique epistolas, per quas mori debeat tradidit. Cujus autem David in solario deambulans typum tenet, nisi ejus de quo scriptum est: *In sole posuit tabernaculum suum (Psal. xviii, 6)?* Et quid est Bethsabee ducere, nisi legem litteræ carnali populo conjunctam spirituali sibi intellectu sociare?

53. Bethsabee enim puteus septimus dicitur, quia nimirum per cognitionem legis infusione spiritualis gratiæ perfecta nobis sapientia ministratur. Quem vero Urias, nisi Judaicum populum, significat? cujus nomen interpretatum dicitur *lux mea Dei.* Judaicus autem populus, quia de accepta legis scientia tollitur, quasi de Dei gloriatur luce.

54. Sed huic Uriæ David uxorem abstulit, sibi conjunxit, quia videlicet manu fortis, qui David dicitur, in carne Redemptor apparens, dum de se spiritualiter loqui legem innotuit, per hoc, quod juxta litteram tenebatur, hæc a Judaico populo extraneam demonstravit, sibi conjunxit, qui se per illam prædicari declaravit.

55. Uriam tamen ad domum ire David admonet pedes lavare, quia incarnatus Dominus veniens Judaico populo præcepit ut ad conscientiam redeat, et sordes operum tergat, ut spiritualiter mandata legis intelligat, et post tantam duritiam præceptorum fontem baptismatis inveniens, ad aquam post laborem recurrat.

56. Sed Urias, qui arcam Dei esse sub pellibus meminit, respondit quod domum suam intrare non possit. Ac si Judaicus populus dicat: *Ego mandata Dei in sacrificiis carnalibus video, et redire ad conscientiam per spiritualem intelligentiam non requiro.* Quasi enim arcam esse sub pellibus 560 dicit, qui præcepta Dei non nisi ad exhibendum ministerium sacrificii carnalis intelligit.

57. Hunc tamen etiam redire ad domum nolentem David advocat. Quia quamvis Judaicus populus ad conscientiam reverti contemnat, tamen Redemptor veniens mandata spiritualia prædicat, dicens: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit (Joan. v, 46).*

58. Legem itaque Judaicus populus tenet, quia

Mss. scribitur *Abimelech.*

46. Forte, *cur David?* cum interrogatione. Pro *occumberent* in Ms. est *accumberent.*

47. Forte, *sequi noluerunt.*

48. Vulgata: *Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquæ convertentur ex eo.*

51. Allegoria hæc de David, et Bersabee exposita etiam est in Allegoriis, num. 90, sed ita ut Urias typus sit diaboli.



ejus divinitatem loquitur, cui idem populus credere A  
 dedignatur. Unde et Urias cum epistolis ad Joab, ex  
 quibus occidi debebat, mittitur, quia idem ipse Ju-  
 daicus populus legem portat, qua convincente mo-  
 riatur. Dum enim mandata legis retinens implere  
 nititur, ipse nimirum defert iudicium unde dam-  
 netur.

59. Gaza enim, et Ascalon, et Accaron diversa  
 supplicia sustinebunt. Gaza interpretatur *fortitudo*  
*ejus*. Omnes ergo qui sibi applaudunt in fortitudine  
 corporis, et potentia sæculari, et dicunt cum diabolo:  
 Fortitudinem faciam, diripientur in die iræ Domi-  
 ni, et ad nihilum redigentur.

60. Ascalon quippe, quæ (interpretatur) *pondera*,  
 vel *ignis homicidæ*, cum venerit dies iræ, sceleris  
 sui mensuram sentiet, et eodem quo operatus est  
 pondere deprimetur. Et quia arsit ad effundendum  
 sanguinem, et multas scandalizavit animas, et im-  
 pletum est in ea: *Virum sanguinum et dolosum abo-*  
*minabitur Dominus*, non diripietur, ut Gaza, sed in  
 solitudinem redacta gehennæ ignibus concremabitur  
 usque ad pulverem.

61. Necnon et Azotus, quæ Hebraice dicitur *es*  
*David*, et in lingua nostra sonat *ignis generationis*,  
 clara luce testabitur. Arsit enim libidine, et genera-  
 tionis incendio dissipata est; et quia omnes adulte-  
 rantes, quasi clibanus, corda eorum, et sagittis ar-  
 dentibus vulnerati sunt. Non in tenebris, non in oc-  
 culto iudicio, sed in meridie, hoc est, quando  
 sancti plenam recipient claritatem, projicientur in  
 tenebras, et sanctorum consortium non habebunt in  
 die iudicii.

62. Sed et Accaron, quæ interpretatur *sterilitas*,  
 vel *eradicatio*, quia nullos fructus habuit, et perversi-  
 tate doctrinæ suæ eradicavit plurimos, ipsaque  
 eradicabitur. Has omnes varietates intellige in ani-  
 marum vitiis atque peccatis. Et quod uniuscujusque  
 opus quale sit ignis probabit. Idcirco infirmi diju-  
 dicant sæpe multa, quæ a fortibus dicuntur, quia  
 ignorant quod in bubus calcitrantibus inclinata illa  
 Testamenti arca, jamque casuram credens Levites  
 erigere voluit, moxque sententiam damnationis ac-  
 cepit.

63. Quid est namque mens justi, nisi arca Testa-  
 menti? quæ gestata bubus calcitrantibus inclinatur,  
 quia nonnunquam etiam qui bene præest, dum subji-  
 cietur, populorum confusione concitus, ad dispensa-  
 tionis condescensionem ex sola dilectione permove-  
 tur. Sed in hoc, quod dispensatorie **561** agitur,  
 inclinatio ipsa fortitudinis casus putatur imperitis.  
 Unde et nonnulli subditi contra hanc manum repre-  
 hensionis mittunt, sed protinus ipsa vitæ merita  
 deficiunt.

64. Recte Oza dicitur, qui videlicet *robustus Do-*  
*mini* interpretatur. Quoniam præsumptores quique,  
 nisi audaci mente robustos se esse in Domino cre-  
 derent, nequaquam meliorum facta vel dicta velut  
 infirma iudicarent.

65. *Dabo tibi reges in furore meo*. Si ergo, irascente  
 Deo, secundum nostra merita rectores accipimus, in  
 illorum actione legimus, quia de sola æstimatione  
 pensemus, quamvis plerumque electi subjacent  
 reprobis. Inde et David Saulem pertulit, quia dignus  
 tunc fuit qui tanta præpositi asperitate premeretur.

59. In Ms., *qui sibi applaudent*.

60. Supplevi *interpretatur*, quod verbum exstat  
 num. præc. In Ms. erat *concremetur*, et supra *concre-*  
*mat*.

65. Videtur delendum *de ante sola*. Quæ hoc et  
 seqq. numeris de rectoribus, sive præpositis et sub-  
 ditis dicuntur, uberius Isidorus pertractat lib. III  
 Sententiar., cap. 48 et seqq.

67. Videretur legendum *a culpa alienus non fuit*,  
 vel *a culpa alienos*.

68. Hæc petuntur ex libro IV Regum, cap. VI.

69. Corruptum videtur *Ecce etenim Baal Bethsa-*

Sic ergo, sicut merita subditorum, tribuntur per-  
 sonæ regnantium, ut sæpe qui videntur boni, ac-  
 cepto mox regimine permulentur, Scriptura dicente:  
*Qui cor cum dignitate mutavit*.

66. Unde scriptum est: *Ecce cum esses parvulus*  
*in oculis tuis, caput te constitui in tribus Israel*. Sic  
 pro qualitatibus subditorum disponuntur acta  
 regnantium. Ut sæpe pro malo gregis etiam vere  
 boni delinquant vita pastoris. Ille enim, Deo at-  
 testante, laudatus, ille supernorum conscius David  
 propheta, populum numerando peccavit. Et tamen  
 vindictam populus, David peccante, suscepit.

67. Cur hoc? videlicet per meritum plebium dispo-  
 nitur ordo rectorum. Justus vero iudex peccantis  
 vitium ex ipsorum animadversione corripuit, ex  
 quorum causa peccavit. Sed quia ipsa voluntate  
 superbiens, a culpa alienus non suscipit, vindictam  
 culpæ etiam ipse suscipit. Nam ira sæviens, quæ  
 corporaliter populum percussit, rectorem quoque  
 populi intimo cordis dolore prostravit.

68. *Ibant autem in directum vaccæ per viam quæ*  
*ducit Bethsames, pergentes, et mugientes, et non*  
*declinabant neque ad dexteram, neque ad sinistram*.  
 Quid igitur vaccæ, nisi fideles quosque in Ecclesia  
 designant? Qui dum sacri eloquii præcepta conside-  
 rant, quasi superimpositam Domini arcam portant.

69. De quibus hoc etiam prænotandum, quia fuisse  
 setæ memorantur, quia sunt plerique, qui in via Dei  
 intrinsecus positi, foris carnalibus affectibus ligantur,  
 sed non declinant a recto itinere, qui arcam Domini  
 portant. Ecce etenim Baal Bethsames, quippe dicit  
*domus solis*. Et Propheta ait: *Vobis autem, qui*  
*timetis nomen Domini, orietur sol justitiæ (Malach. IV,*  
*2)*. Si igitur ad æterni solis habitationem tendimus,  
 dignum profecto est ut de Dei itinere pro carnalibus  
 affectibus non declinemus.

70. Tota enim virtute pensandum est, quod vaccæ  
 Dei plastro suppositæ **562** pergunt, et gemunt;  
 dant ab intimis rugitus, et tamen de itinere non  
 declinant gressus. Sic nimirum prædicatores Dei  
 verbi, sic doctores, sic fideles quique esse intra  
 sanctam Ecclesiam debent, ut compatiantur proximis  
 per charitatem, et tamen de via Dei non exorbitent  
 per compassionem.

71. Nix itaque nunc innocentiae nitor et gratiæ,  
 nunc hiems et frigus charitatis intelligi potest. Quod  
 autem legimus in Regnorum libris, Banaïam quemdam  
 de fortibus Israel descendisse in cisternam, et per-  
 cussisse leonem in tempore nivis, indifferenter puto  
 in locis illis positam nivem, quia et Christi gratia,  
 quæ in hoc mundo resplendit, et frigus charitatis  
 Dei, quo refrixerunt homines nivis nomine potuit  
 Scriptura sacra significari.

72. Banaïam vero figuraliter intelligimus *Salvato-*  
*rem*, quia juxta vim nominis sui ipse ædificator  
 Dominus; de quo propheta vaticinaverat, quia per  
 eum ædificandam Ecclesiam dixit: *Ædificans Jeru-*  
*salem Dominus*. Itemque: *Ædificavit Sion*; quod  
 verbum in factura Hevæ, quæ Ecclesiæ typum ha-  
 buit, Scriptura propria significatione posuit, dicens:  
*Et ædificavit dominus Deus costam, quam tulerat de*  
*Adam in mulierem*. Et Paulus construi eam videns,  
 ait: *Dei ædificatio estis*.

73. Samuel cur ter vocatur? quia et propheta  
 mes. Pro dicit crederem reponendum dicitur. Verba  
 Malachiæ in Vulgata sunt: *Et orietur vobis timentibus*  
*nomen meum sol justitiæ*.

71. Banaïæ factum enarratur lib. II Regum, cap.  
 XXIII, 20 et seqq. In Ms. videtur esse *quoniam infrixe-*  
*runt pro quo refrixerunt*.

72. Forte, *qui per eum*. In Ms., *quia verbum*;  
 correxi *quod verbum*.

73. Ita confuso rerum et annorum ordine desinit  
 hoc fragmentum, addita rubrica: *Incipiunt capitula*  
*de libro Esdræ. De septuaginta annis captivitatis, etc.*,  
 ut apud Isidorum. Sacerdotium Samuelis Isidorus

fuit, sacerdos, et dux. David annis XL primum ex A annis, XLI, VII annis, L annis, IV annis, XL annis, VI tribu Juda regnavit. Roboam annis... Abia... Assa annis, XIV annis, XVI annis, XXIX annis, LV annis. justus... Joram... Ochozias... Athalia... Johas... Amasias... Azarias... Joatham... Achaz... Ezechias... Manasses... Ammon... Josias... Joas... Eliachim... Joachim... Ezechias... Astraph XIV, III

## RUBRICA.

Incipiunt capitula de libro Esdræ.  
De septuaginta annis captivitatis, etc.

alibi testatur; negant alii, ut dictum est in not. ad libr. Allegoriar., num. 86.

## VARIÆ LECTIONES.

## AD LIBRUM DIFFERENTIARUM RERUM.

Num. 1, ut in Dei; al. in Dei, omisso ut. Ib., intelligenter; al. intelligunt. N. 3, et color; al. et calor. N. 7, Spiritus sanctus... procedens; al. Spiritus ex Patre, et Filio non genitus, sed procedens. N. 9, nec genitus; alii addunt, nec genitus, nec creatura esse videtur, sed increatus. N. 11, relative tria; al. relativa tria. N. 14, gratiæ et veritatis; al. gratia et veritate. N. 30, facta, præcessit, etc.; al. facta processit, quæ tamen res ex se facta non æternitate. Ib., cantum; al. cantu. N. 32, receptionem; al. resurrectionem. N. 35, genus; al. genus futuri sæculi. N. 36, De rerum, etc.; al. om. titulos, hic, et alibi. N. 41, scripserunt; al. decreverunt. N. 43, singuli animo immortales; al. singulari animo mortales. Ib., impares; al. pares. Ib., ad voluptates... caduci; al. ad voluntatem Dei vita caduci. Ib., queruli; al. quasi soli. N. 53, confert decentiam; al. conferat dignoscentiam. N. 55, aggeribus; al. custodiarum aggeribus. Ib., aer ictus; al. erectus. N. 57, defluendi; al. defluentis. N. 61, partes sunt; al. arces sunt. N. 68, in circulorum, etc.; al. in circulorum complexus ordinati sunt modo. N. 70, admisisse; al. adivisse. N. 74, et actionem; al., et rationem, corporisque virtutem a vicesimo. N. 75, quadragesimo; al. quadragesimo nono. N. 78, inducunt; al. induunt. N. 80, potestatem; al. possibilitatem. Ib., pubertatem, etc.; al. pubertatem autem egressi mox adolescentes. N. 82, mollior; al. mollior. N. 83, virilitate; al. viriditate. N. 93, caro est, quæ proprie; al. omnis caro est corpus, non omne corpus caro est, sed caro est, quia proprie. Ib., non subjaceat; al. om. non. N. 95, sopiri; al. separari. N. 98, corporis; forte, corpori. N. 101, sive colore; al. sine calore. N. 103, Deus esset; al. Deus non esset. N. 104, dixerunt, etc.; al. dixerunt, rationabilem, per quam invisibilem rem concupiscit; irascibilem, per quam impetus iræ sunt, emendat et corrigit; concupiscibilem, per quam, etc. N. 107, non concipiuntur; al. om. non. Ib., alteram propositionem destruit; al. alienæ propositioni deseruit. N. 109, procedens; al. descendens. N. 112, exaltat; al. exultat. N. 113, lapsam; al. lassam. Ib., victores ultimo; al. victores ultimus. N. 115, effectum; al. affectum. Ib., volentem; al. nolentem. N. 116, peccandum; al. prævaricandum. N. 117, obsequentem; al. subsequentem. Ib., prædestinando; al. prædestinatos. N. 124, esus; al. esca. N. 127, omnes servos; al. homines servos. N. 131, transituri; al. transitoria. N. 136, ei qui; forte, ejus qui; vel ille qui. N. 138, destruunt; al. differunt. N. 140, spectationis; al. exspectatione. Ib., cujus; al. cujus charitatis. N. 146, ad boni; al. ad unum. N. 148, ex verbis. Sapientiam; al. ex verbis, sapientia ex sententiis; sed sapientia. Ib., indiserta; apud Grialium indiscreta, quod mendum puto. N. 153, hac, etc.; al. hæc, ut quidam ait, sicut ferrum venenum, sic armat eloquium. N. 156, referre; al. deferre, quod fortasse melius. N. 158, restinguit; al. restringit. N. 160, studioque; al. studioque boni. Ib., tenetur; al. terretur. N. 161, octo sunt; al. septem sunt. Ib., et harum, etc.; al. et earum regina ebrietas, et superbia. N. 165, dum quemlibet; al. dum quia non libet. N. 168, genus eorum; al. genus superbiæ est eorum. Ib., observatione;

al. conversatione. N. 169, reprimunt; al. respuunt. N. 170, et pereat. Jam superbiam; al. et per avaritiam. Superbiam.

## AD ALLEGORIAS.

Num. 1, obteguntur; al. leguntur. Ib., annotata; al. mutata. Ib., brevis, etc., al. breviter stylo scribendi decrevi. N. 2, in ratione; al. in oratione. N. 5, pastor ovium; al. pastor, et rector fidelium. N. 6, ætate; al. fratre. N. 9, spe invocavit; al. primus cœpit invocare. N. 17, altitudinem; al. capita. N. 33, opera pariunt. Sic legendum. Grialius, opere pereunt; al. opere pariuntur. N. 36, stabili; al. stabiliores. N. 38, somno; al. somno quievit. N. 55, consolandi studium; al. consulendi negotium. N. 69, quem Christus, etc.; al. quem cum peccato dies judicii invenerit. N. 70, qui Israeliticum, etc.; al. a quibus Israeliticus populus colligatur, ne cum gratia confiderent. N. 80, reperti; al. præcepti. N. 81, Dalila. Grialius mendose, Dalida. N. 87, sacerdotes; al. sacerdotis, quod non displicet. N. 88, æmulationem; al. imaginem. N. 94, elevationis; al. elationis. N. 95, ita Christus... assumptus est; al. ita Christus carnem suam, in qua natus est, et passus, et resurrexit, assumpsit. N. 99, auctoritatem; al. austeritatem. N. 104, acquirendam; al. exsequendam. N. 110, in otio; al. in vita. N. 113, in gentibus; al. in cantibus. N. 116, constitutus; al. elevatus. N. 120, patet ingressus; al. fuit regressus, vel fuisse regressus comprobatur. N. 123, Judaicæ hirundines; al. Judaici passeris. Ib., dum eos... obcæcant; al. dum ejus luminis sacramentum male obscurant. N. 127, devictam; al. devinctam. N. 131, comparat; al. orsus. N. 137, peragitur; al. spargitur. N. 139, parit; al. parturit. N. 142, populos... cognituros; al. populos, qui fidei luce cognita prædicaverunt. N. 151, detraxit; al. detrusit; forte, retraxit. N. 160, laborabat, figuram; al. add. laborabat, et curata est, filia quidem archisynagogi Judæorum typum tenuit, hæc autem, quæ profluvio sanguinis laborabat, et curata est, figuram. N. 170, recreatur; al. sanatur. N. 174, a diaboli laqueis abstractam; al. diaboli laqueis astrictam. N. 175, præceptorum, sed sicut; al. præceptorum sunt fenerati, sed tamen. N. 182, venerunt; al. convertuntur. N. 183, emundat; al. emendat. Ib., exercuit; al. expressit. N. 188, perdit; al. perdet; forte, perdidit. N. 189, vocaverunt; al. provocaverunt, vel prædicaverunt. N. 191, homo autem, etc.; al. hominem autem non habentem. Quod sustineri potest, ut urbem quam statuo, vesira est. Num. 196, discedunt; al. decidunt. N. 200, eaque morali; al. atque moraliter. Grialius edidit ea quæ mortali. N. 202, corporis acceptos; al. operis accipitur. N. 209, postulabat ab amico; al. postulat amicum. N. 210, auferunt; al. repetunt. Sic Vulgata, Luc. XII, 20. N. 211, humanum... schismatis; al. humanam fidem, et religionem invicem separatam in dissensionem schismatis. N. 213, humilitatis; al. per gratiam humilitatis. Ib., commutabitur; al. renovabitur. N. 214, curata: al. erecta est. Ib., quibus... accipimus; al. quibus curvata erat, erigitur, accipiens. N. 216, conversione; al. confessione. N. 221, ad sacerdotes; al. ad sacramentum. Ib., varietate; al. vanitate. N. 229, accepta gratia; al. acceptam gratiam. Scilicet utor cum accusativo, ut

alibi. N. 231, quod laboravit; al. qui inde plus laboravit. N. 233, mutatur; al. misit. N. 234, per Jesum deductum; al. per Jesum Evangelio priori de Ægypto inductum. N. 239, angelo; al. piscina illa. N. 240, vitiatum; al. venundatum. N. 241, quatruiduanum; al. triduanum. Ib., propago mortis; al. pro plaga mortis. Ib., contemptus; al. tempus. N. 242, servus; al. similis. N. 244, Barabbas; Cod. Flor. Barrabas cum hac nota: « Si legitur per duo rr interpretatur filius magistri, quia rabbi dicitur magister; si vero per unum r, interpretatur filius patris, quia Hebraice barabas dicitur pater. » N. 246, peregrinus; al. ductor. N. 250, per quam; al. in qua.

## DE ORTU ET OBITU PATRUM.

Num. 1, sententia brevitate; al. sententia, et libri novitate. Ib., notata; al. sociata. Ib., leguntur; al. leguntur, qui in Scriptura laudibus præfuerant. N. 2, dominandi; al. dominatus. N. 3, florentis; al. fluentis. Ib., secunda... vere; al. secundabatur perpetuo virore. N. 4, exulem, etc.; al. expulsam se e paradisi gaudiis mortisque labore subactam ingenit. N. 6, non silens; al. nobilis. N. 7, angustias; al. insaniam. Ib., contractibus; al. contactibus, quod genuinum puto pro contagionibus. Ib., expulsus; al. exclusus; scilicet in æqualem habitationem beatæ vitæ. Ib., restituit, etc.; al. restitutus cum Elia ad mortalis vitæ conditionem; quod verum arbitror, ut restitutus sit pro restituendus more Isidoriano. Num. 8, iste jussus; al. iste justus. Ib., nec horruit; al. nec horruit turbulentum diluvii fluctum. N. 9, edocetur; al. educitur. Ib., ac lætus; al. electusque; al. electisque. Forte, electasque. N. 10, versis; al. aversis. N. 11, vere; al. jure. N. 12, Isaac annum; al. Abraham annum. N. 13, peregrinatione; al. peregrinis. Ib., victoria; al. victoriæ præda. Num. 14, in mysterio veneraretur; al. in ministerio demonstraret. Ib., genere; al. germine. Ib., devotus; al. dilectus. N. 15, septimo; al. sexto. Ib., marmore; al. marmore, et opere elegantissimo. N. 16, qui fuit amicus Abraham; al. quæ fuit curia Abraham. Ib., veneratione; al. consecratione; vel sacratione; vel sacramentis. N. 17, amorem; al. timorem. N. 18, et innocentem habitans domum; al. et innocentem abiciens domum, qui peregre profectus, dum consortium exigeret (forte, effugeret) hominum, comitatum meruit angelorum. Hic autem; al. innocenter habitans domum, nec hispidus, ut frater, nec sanguinarius, ut Edon. Hic autem. Ib., pertulit; al. præcipuit. Ib., dum consortio; al. dum consortium, ut accusativus sit pro ablativo. Num. 19, cum patribus suis; al. cum patribus suis, et a filiis reductus est in terram Chanaan, et sepultus juxta patrem. N. 21, possessionis; al. successionis. N. 22, fit, futuro; al. fit interpretatione sapiens in concilio futuro. Ib., ad reddendam, etc.; al. ad reddenda bona pro malis, et ad retributionem gratiæ. Ib., fame depulsa necessitatis; al. famis depulsa necessitate. N. 23, centum, et decem annis; al. cxv annis. Ib., quam nunc, etc.; al. quæ nunc tum Latine, quam Græce Sichima vocatur. Num. 25, primogenitus; al. primitivus. N. 27, junctus; al. unctus. Ib., sortibus; al. sceptris; vel sceptis. N. 29, de benedictionibus, etc.; al. de benedictionibus fructus donans, porrigensque regibus. N. 31, pro fratibus; al. pro filiis Israel. Ib., hostes gentesque; al. hostes gentis. N. 32, replens deliciis principes; al. repletus deliciis principum. N. 33, abundans; al. abundantior. N. 34, escas principibus; al. suo mystico robore possidet tribuens principibus. N. 36, una cum Joseph, etc.; al. una cum fratre possedit Joseph tribum. Num. 37, clarus; al. stabilis. Ib., exemplo; al. exemplo. Ib., fidei lorica armatur; al. fidem religionis armans. Ib., dotuit; al. non dotuit. Ib., inter supplicia; al. super dira supplicia. Ib., male suadentem; al. malesuadam. Ib., duplicem claritatem; al. multiplici claritate. N. 38, in accentu; al. in acinctu. Ib., quadraginta; al. septuaginta; al. septuaginta octo. Ib., quadraginta octo; al. sexaginta quatuor. Ib., notatur; al. notatur, inquis: Amram

A mater, cujus fuit Tocabet, ex tribu. N. 39, firmaret; al. formaret. Ib., insinuatam; al. in sinu; vel in sinum positam. Ib., caloris; al. coloris. Ib., exquirendo; al. exsequendo. Ib., interposuit; al. interposuit irascenti, consulentique opposuit modum irascendi. Num. 40, oppugnatores Israel; al. oppugnatum Israel; vel oppugnatoris. Fortasse propugnatoris Israel; vel oppugnatoris sine Israel. Ib., eorumque; al. ad ultimum. N. 42, pertulit; al. adimplevit. N. 43, non contigit; al. om. non. Ib., superavit; al. separavit. Ib., Nebo; al. Thabor. N. 45, Moysi; al. Moysi uterinus. Ib.; electa; al. ejecta. N. 46, qua percussa Moyses; al. quæ percussa a Moysse. N. 47, expediret victoriam, al. expediretur victoria. Ib., resistere. al. stare; vel sistere. Ib., inexpugnabiles; al. inestimabiles. N. 49, percussit; al. percussit; vel transfixit. Ib., præmiumque... meruit; al. primum æternæ memoriæ nomen Israel meruit. Ib., placavit; al. accepit. Num. 50, explorans; al. exploratus. N. 51, Galaadites; al. filius meretricis mulieris Galaaditis; al. ortus ex tribu Gad. B Ib., exsuperans; al. spernens. N. 52, rugientem; al. fugientem. Ib., mortui; al. leonis mortui. Ib., vincit, al. junctis. Ib., rescissis; al. rescinctis. N. 53, viginti; al. xxi. N. 54, connumeratus Moysi; al. cognominatus cum Moysse. N. 55, in Bethlehem; al. secus Bethleem. N. 57, innocuum non tantum; al. non nocuit, nec tantum. Ib., quadragesimo; al. quadragesimo, atque tertio. N. 58, in Hebron; al. contra Hebron. Num. 59, dispositionem; al. disputationem. Ib., cogitationes; al. iras bestiarum, et cogitationes. N. 61, Elias; al. Elias, qui interpretatur dominus Deus. Ib., disciplinæ structus in sancta; al. districtus in disciplinæ sanctæ. N. 62, vel qui cum e; al. et Enoch, qui cum ipso. Ib., jacebunt; al. tribus diebus, et sex horis jacebunt. N. 63, suscitati; al. suscitata. Id est, cadavera. N. 65, personavit; al. personuit. N. 66, vasculo; al. solis vasculo. Ib., insultantes sibi; al. insultantes se. Ib., plebe refecta; al. ubertate facta. Num. 67, lavacro; al. repletum lavacro. Ib., misso; al. misso resilire et. Ib., fecit; al. cepit. Ib., prædixit; al. prædicavit. N. 68, cadaveri. Sic Mss. Grialius, cadaveris. Ib., satis dignum, etc.; al. satis digno mortuus est, sepultusque in Samaria digna habitus reneratione. N. 69, ex numero; al. ex genere. Ib., quæque... abjecta; al. quamque... abiit et; forte, abjecit, et. N. 70, tempestates; al. potestates. N. 71, ascendentem; al. recedentem; vel redientem, pro redeuntem. Ib., descendere; al. ascendere. Ib., secuit; al. serra secuit. Cod. Florent. sancti Marci sic exhibet hanc periodum: Ultimo a Manasse genero suo a vertice per medium sectus sic perhibetur occisus. Num. 72, non poteris, etc.; al. nemo potest videre faciem meam, et vivet. Ib., narraverat; al. noverat. Ib., ac media, etc.; al. ac mediam tantum ejus vidisse speciem, omisso propheta scribat. Pro mediam, al. nudam. Ib., exposuerat; al. operuerat. N. 74, colunt, etc.; al. coluerunt, cujus sepulcrum insigni cultura hactenus iidem Ægyptii venerantur. N. 76, Chaldæorum; al. Chaldæorum sacerdotum. Ib., Juda post; al. Juda filio Josiæ post. Ib., instantia; al. constantia. N. 77, gestis; al. portentis. Ib., mendacium; al. iudicium. Ib., aspirationis; al. inspirationis. Num. 78, subvertit; al. cum Cyro destruxit. Ib., montes a Borea; al. montis arbores. Ib. ad partem, etc.; al. ad Parthiam non defluerit. N. 79, effecerit; al. effecerit. Et ita accidit. N. 80; hic fuit, etc.; al. filius Phatuel de tribu. N. 81, ruborum mora dstringens; al. sycomoros vellicans; vel roborum moras distribuens. Ib., ad Australem plagam; al. ab australi plaga. Ib., eremi; al. in eremo. Ib., usque ad mare, etc.; Cod. Alban. usque mare Rubrum, atque a mari Rubro usque ad Indorum fines. Num. 83, prophetavit; al. prophetavit annis quinque. N. 84, de Geth, quæ est in Opher; al. de Geth civitate. Ib., sed magister; al. sed sors. N. 85, in poenitentia; al. in presentia. Ib., et saluti; al. et salutem. Ib., umbraculo; al. umbram. N. 86, magno projectus; al. valde porrecto jactatus. N. 92,

agressionem; al. regressionem. Ib., prædicebat; al. A prædicabat. N. 93, esset; al. gessit. Ib., prævaricatus; al. prædicaturus. N. 94, gentium; al. gentium alienigenarum. Num. 95, sepultumque, etc.; al. sepultusque est in Bethel, et propheta ille, qui. N. 97, sacerdotis, qui, etc., al. sacerdotis cxxx annos agens, congregatis... populis... extinctus est. N. 98, lumine; al. cæcitatem luminis incurrit. N. 99, immolatis; al. immolatis. N. 100, restinxerunt; al. exstinxerunt quoque caminum flagrantis incendii. N. 101, fecit Jerusalem; al. fecit templum in Jerusalem. N. 102, Ius quoque sacerdotum; al. ejusque sacerdotes. Num. 103, Susim; al. Susis, quod verum puto, ut Susis sit velut indeclinabile. Ib., cruci tradendum; al. trucidandum. N. 104, viris; al. virorum. Quod non displicet. Ib., principem; al. principem sævum. N. 108, vox Verbi; al. dux Verbi. N. 109, Herodi prohiberet; al. Herodem prohiberet. Ib., præmium; al. promissum. N. 110, sermone; al. nomine. N. 111, clara stirps; al. clara ex stirpe; Cod. Veron. stella clara, sermone Syro Domina, stirps David. N. 112, erudeli necis; al. corporalis necis. Ib., pertransibit; al. pertransiet. Ib., an pro verbo, etc.; al. an per verbum validum, et acutum omni. Ib., reperitur; al. nec reperitur. N. 113, Petrus; al. Petrus obediens, vel agnoscens. Ib., principatus, et caput; al. firmamentum. N. 115, harum virtutum signis; al. his virtutibus magnus. Ib., mortuos animavit; al. infirmos sanavit. Ib. reiteravit. al. redintegavit. N. 116, viduam, al. filiam. Num. 117, sexto; al. septimo. Ib., deorsum; al. deorsum verso capite. Ib., crucifixus est; al. add. eo die, quo et Paulus apostolus decollatus est. Ib., tertio... plagam; Cod. Palat. om. N. 118, ovis; al. agnus. Ib., Tharsus; al. Judæa. Ib., genus; al. genitus de tribu. N. 119, verbi; al. verbi Dei. N. 121, Pythonis, etc.; al. Pythoni discedere imperavit, ac discessisse damnavit. N. 222, nuditatem, etc.; al. nuditatem, die ac nocte profundi maris naufragia, mille pericula ferarum, verbera, etc. N. 123, sexto; al. septimo. Ib., occidentalem; al. orientalem. N. 124, decorus; al. virilis, ac decorus. Ib., Patris; al. Patris, scilicet, ut indeclinabile. Num. 125, Jacobus; al. Jacobus, qui interpretatur supplantator. Ib., in Marmarica; al. in Achaia Marmarica; vel in Marmarica Achaicæ. Vide Isidoriana, cap. 61. N. 126, Joannes; al. Joannes qui interpretatur gratia. N. 127, metallo; al. exsilio. N. 128, fuit; Cod. Pal. fecit. Ib., litoreaue... fragmina; al. litoreaue saxa in gemmarum fragmina. N. 129, sexagesimo septimo; al. LXVIII, vel LXXVII. Ib., vetustatis; al. vetusto; forte, vetustus. N. 131, Philippus; al. Philippus, qui interpretatur os. Ib., unde et Petrus; al. Andreæ, et Petri. Ib., Gallis; al. Galatis, vel Galliis. Ib., crucifixus... obiit; al. crucifixus est, lapidatusque oppetit. Ib., requiescit; al. add. cujus natalis est Kalendas Maias. Num. 132, Thomas, etc.; al. Thomas, qui interpretatur abyssus Christi, Didymus Græce nominatus. N. 133, ex Syra lingua suscipiens; al. Syra lingua suscepit, interpretatur filius suspendentis aquas. Ib., in sorte; al. in sortem. Ib., conditur; al. conditus est, cujus natalitium octavo Kalendas Septembris creditur. N. 134, Matthæus; al. Matthæus, qui interpretatur donatus. Ib., electus, etc.; al. electus est, et in apostolatum translatus. N. 136, in Jerusalem; al. add. hic duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione gentium, epistolam scribit, qui dum in Jerusalem. Num. 137, frater; al. add. qui interpretatur confessor. Ib., urbe; al. urbe v Kalendas Novembris. N. 138, septuaginta; al. septuaginta duobus. N. 139, Zelotes; al. add. qui interpretatur zelus. Ib., Jerosolymorum; al. pontificalem in Jerusalem. N. 144, septuagesimo; al. octogesimo. N. 145, discipulus; al. secundus discipulus. N. 147, sejunctus, al. derelictus. N. 148, episcopus; al. episcopus sanctus. Ib., Litrensi; al. Tharensium; vel Talistrensi. Ib., ethnico; al. Atheniense. N. 149, spiritualis; al. apostoli. Ib., prope; al. proprie; vel proprio; forte, propius. N. 150 a Paulo apostolo; al. a populo. Ib., instruendas Cretæ Ecclesias; al. instituendas Cretæ Ecclesias.

## AD PROOEMIA.

Num. 1. Testamenti, etc.; al. Testamenti in canone catholice Ecclesie tam juxta priorum vetustam traditionem, quam posteriorum. N. 6, acciderunt; al. accesserunt. N. 7, enumerat; al. commemorat. N. 13, apostolorum; al. apostolorum a Luca conscripti. N. 20, ordinantur; al. ordinantur ducentorum. N. 21, signantur; al. add. profectioes quoque eorum usque in locum in quo sepultus est Moyses. N. 23, quoddam legis mediatorium; al. quemdam legis mediatorem. Ib., omnium; al. omnia quasi iterando continet. N. 26, commemorant; al. memorantur. N. 29, ab eis; al. apud Hebræos. Ib., in duabus, etc.; al. in duas discissus est partes. N. 30, textus; al. tempus. Num. 32, proferunt; al. prophetaverunt. N. 33, existimantur; al. existimant. N. 36, Salomon tria; al. Salomon nomina habuit et tria. N. 38, in Canticis; al. in Cantica. N. 39, descriptio; al. ædificatio. N. 44, solitudinem maris; al. solitudines ejus, onus maris. Ib., mutatur; al. mutavit. N. 45, eversione; al. conversione. Ib., tentatio, etc.; al. tentationes declarantur, quæ venturæ ostenduntur. N. 45, per vallem; al. per excidium vallis. Ib., ut sæculi; al. quod vestustates. Ib., convertantur; al. convertatur. Num. 47, LXX; al. LXXII. N. 50, porrigit; al. tradidit etiam Jerusalem. N. 51, increpat; al. increpatur. N. 52, quæque... vidit; al. quoque non tantum prænuntiavit, sed etiam præsentem vidit. Ib., per quatuor, etc.; al. super quatuor regna ostensa. N. 53, contuetur; al. constituit. N. 57, reticeant; al. recipiant. N. 59, manifestior; al. manifestatio. N. 62, operosior; al. copiosior. N. 63, qui præceptorum, etc.; al. qui præcepta Dei custodire se mentiuntur. Num. 65, datæ, etc.; al. datæ legis non abedierunt Dei præceptis. Ib., ignem; al. ignem veni mittere. Ib. judicii; al. supplicii. N. 66, tonitruum; al. cætos. N. 67, Christum, etc.; al. Christum non timuit occidere. Ib., sub Josia; al. sub Josaphat; al. sub Ozia. N. 68, qui salutem, etc.; al. qui ad salutem gentium non tantum Christum advenire. N. 69, Ozia; al. Josia. N. 70, Sophonias; al. Isaias. N. 76, roseum, etc.; al. sive mortem passionis suæ. Num. 77, sordibus carni; al. sordibus, vestimentis, id est, carne. Ib., positas, etc.; al. positas quæ... significant. N. 79, mundo; al. in Evangelio. N. 80, desolationis, etc.; al. quo solutionem et captivitatem populi prædixit. N. 81, mittendum; al. mittendum Jerusalem. Num. 86, processit; al. egrediens. N. 88, intelligentia; al. ad speculandum. N. 92, Apostolus, etc.; al. Apostolus Epistolas prædicationis Græco perstrinxit stylo. N. 95, canonica; al. catholice. N. 104, ardoribus; al. doloribus. N. 105, ab aliis; al. ab omnibus. N. 108, cum dracone; al. contra draconem. N. 109, canticum; al. ædificium.

## AD GENESIN.

PREF. Num. 3, et occulta; al. vel occulta et obscura. Ib., ut præcedente, etc.; al. ut præcedentis historie fundamentum.

CAP. I. N. 2, et carnales; al. terram, id est, carnales. N. 4, conversione; al. confessione. N. 9, eripiendum; al. diripiendum. N. 10, sapientiæ ministrantes; al. scientiæ demonstrantes. N. 15, gradibus, al. sacramentis. N. 17, mandati; al. mandati, experimentum pariter veritatis et erroris.

CAP. II. N. 1, insigniunt; al. insinuant. N. 6, specie; al. plebem. Quod fortasse vestigium est veræ lectionis latentis adhuc. N. 15, prophetiam. Grialius in textu prophetam. Ib., invisibilem; Alborno. Cod., visibilem. N. 16, marcescentum; al. arescentem.

CAP. III. N. 2, fluentis... verbo; al. fluentis, a quo origo est omnium rerum, qui sitientem Ecclesiam suam unicus irrigat verbo. N. 7, ait: Speciosus; al. ait: Quis similis erit Deo inter filios Dei. Et iterum: Speciosus.

CAP. IV. N. 2, quæ media est; al. quæ in Ecclesia est. N. 4, oblectetur illa; al. delectetur illius. N. 7,

*eupiditas*; al. *calliditas*. N. 9, obscuretur; al. *excœetur*.

CAP. V. N. 1, arantur; al. *urantur*. Ib., mendaciorum; al. *mandatorum*. N. 2, vivit; al. *se convertit*. N. 8, leonem, etc.; al. *draconem diabolum, nec occulte insidiantem leonem Antichristum in ultimo aperte sævientem*. Ib., voluntas, al. *voluptas*. Ib., cuni aliquam malam; al. *quæ cum dolore reluctaverat, ut faceret consuetudinem bonam, cum aliquam malam*.

CAP. VI. N. 7, vox sanguinis; al. *vox sanguinis Christi*. N. 8, in confessione; al. *in confusione*. N. 16, dispersionem; al. *subjectionem*. Ib., meruerint; al. *meruerunt, qui superbo regno dominum interfecerunt*.

CAP. VII. N. 1, donantur; al. *dominantur*. N. 3, jubetur, undique; al. *jubetur, sic Ecclesia de sanctis construitur, quadratum enim lignorum undique*. N. 4, compage firmetur unitatis significatur; Grialius, *compage unitatis significetur*. N. 5, litteræ T numerus; Grialius om. T. N. 7, legis autem cor; in Alborn. notatur, ex originali, *lex autem cur*. Ib., tricenis; al. *triginta*; al. *trecentis*. N. 17, quingentis... significatur. Alborn., *quingentis transit usque ad sexcentos significant, id est, anni istius ætatis*. N. 26, teterrimos; al. *improbos, et peccatis teterrimos*. N. 34, in diluvio; al. *in diluvio separati ab Ecclesia*.

CAP. VIII. N. 4, intuentes; al. *intrantes*. N. 5, præteritorum; al. *peccatorum*. Ib., prospectat; al. *expectat*. N. 7, assertionis; al. *assensionis, vel ascensionis*. N. 11, impatientiæ; al. *insipientiæ*.

CAP. IX. N. 3, confusione; al. *et confessione*.

CAP. XI. N. 2, quos ille; al. *nisi quos ille*. N. 6, nasciturum, etc.; Alborn. *quod nasciturum Ecclesie habentis præputium benediceret in Abraham circumcissionis sacerdotium, signatum est*.

CAP. XII. N. 9, considens; al. *considentibus, quod melius videtur*.

CAP. XIII. N. 4, parentum mutantur nomina; al. *ubi parentes mutantur, et nomina*.

CAP. XIV. N. 4, habitaverunt; al. *prædicaverunt*. N. 11, angore; al. *rancore, vel languore*.

CAP. XV. N. 3, concremandi; al. *concrematuri*.

CAP. XVI. N. 2, scire volo; al. om., et forte melius. N. 3, pulchritudinis; al. *pulchritudini, quod magis placet*. N. 7, omnes sancti; al. *addunt sicut ipse dixit, ita dici*. Ib., effabilius; al. *affabilibus*.

CAP. XVII. N. 3, veterasceret; al. *vesceretur*. N. 4, Judaica, etc.; Alborn. *Judaicam purificationem significabatur defecturam, sive doctrinam eorum carnalem... clausam... damnatam*.

CAP. XVIII. N. 2, et cum jam; al. *et cum percuteret, et jam*. N. 4, quæ senecta; al. *qua senectute*. N. 6, humilitatem; al. *humanitatem*. N. 7, impietatis; al. *pietatis*. N. 13, gemina, etc.; al. *geminam vitæ requiem suscipit*.

CAP. XIX. N. 1, subter femur meum; al. *super femore meo*.

CAP. XXI. N. 3, imo quid, etc.; al. *imo quid convenienter accommodatum est Abraham, et Isaac, sic propheta, etc.*

CAP. XXII. N. 3, Paulus; al. *Paulus, et cæteri apostoli, vel doctores*. N. 6, ingerunt; al. *demergunt*.

CAP. XXIII. N. 5, excellentissimæ; al. *clementissimæ*. Ib., et religionis, etc.; al. *et relicto lumine unitatis Deum neglectum significat*. N. 11, ex ore, etc.; al. *ex ea populi parte ignorantis benedicitur*. Ib., ecce, etc.; al. *ecce benedictione promissa, repente major venit: expavit. Quod fortasse genuinum est*.

CAP. XXIV. N. 5, sublimiter; al. *humiliter*. N. 7, inundati; al. *inundati*.

CAP. XXV. N. 2, quarum; al. *quare, quod fortasse melius*. N. 4, delectationem; Alborn., ex Isidoro, *dilectionem*. N. 8, furaberis; al. *perjurabis*. N. 11, tendendum; al. *contradendum*. N. 14, agendi; Alborn., ex Isidoro, *angi*. N. 16, concitantur; al. *cogitantur*. N. 21, incerta; al. *certamina*. N. 28, latius,

etc.; al. *ratio non infametur, sed potius glorificetur*. N. 30, gravida. Alborn. *infirmata*.

CAP. XXVIII. N. 4, obruatur; al. *obsideatur; vel absorbeatur*.

CAP. XXIX. N. 5, mæror; al. *memor; vel terror*. N. 17, pervenire; al. *pervenire cupiens*.

CAP. XXX. N. 7, decoratam; al. *deauratam*. N. 18, exprimitur, induiturque; al. *imprimitur, induiturque*. N. 25, lavat faciem, etc.; Alborn, *lavit faciem suam post fletum, lavit et Christus, ubi baptizatus est*.

CAP. XXXI. N. 1, dicente; al. *benedicente*. N. 5, ferre; al. *ostendisse*. N. 8, gesta, ipso; Alborn. *gesta, et ideo in præteritum non est referendum, ipso*. N. 21, veniant, quæ reposita sunt ei; al. *veniat, qui mittendus est*. N. 27, austeritatem; al. *auctoritatem*. N. 28, comminuendo; al. *comedendo*. N. 40, contingere; al. *constringere*. N. 55, ex cujus ore; Alborn. *ex cujus femore*. N. 64, convertetur; al. *cum venerint*.

## IN EXODUM.

CAP. II. N. 1, attulisset; al. *sustulisset*.

CAP. IV. N. 1, prævaleat; al. *prævaleret*. In Grialii textu mendum *prævalat*.

CAP. VI. N. 1, ab Ægyptio injuriam; al. *ab Ægypto liberavit, injuriam*.

CAP. VIII. N. 4, volvitur; al. *movetur*.

CAP. XI. N. 1, proficisci; al. *producere*. N. 3, placere procurant; al. *placare curant*.

CAP. XII. N. 3, mortem carnis; al. *mortem crucis*.

CAP. XIV. N. 1, erratica; al. *hæretica*. N. 3, importunis; al. *inopportunis*. N. 5, cessaverunt; al. *cesserunt; vel accesserunt*. N. 13, et ignem; al. *et ignem, quo debebat depasci spinas et tribulos*.

CAP. XV. N. 3, efferri; al. *offerri*. Ib., quæ... unitate; al. *qui... veritate*.

CAP. XVII. N. 2, versemur; al. *vescimur*. N. 3, prioribus; al. *pecoribus*.

CAP. XX. N. 3, perfruentes, etc.; al. *fruentes promissam patriam*.

CAP. XXIII. N. 1, prædicationes d. missæ; al. *prædicatores d. missi*. N. 3, corruptibiles; al. *incorruptibile*.

CAP. XXIV. N. 2, est scripta; al. *scripta occidit*.

CAP. XXV. N. 1, extendit; al. *extollit; vel ostendit*.

CAP. XXVI. N. 2, eo suggerente; al. *Evangelio suggerente*.

CAP. XXVIII. N. 4, dixit; Alborn. *textit*.

CAP. XXIX. N. 1, innocentia; al. *ignorantia*. N. 4, diebus, etc.; al. *diebus non est nuntiata operum sanctificatio*. N. 9, quibus parcere; al. *quomodo aliis præstare*.

CAP. XXXI. N. 1, insensibilitatem; al. *insensualitatem*.

CAP. XXXIV. N. 1, inseparabilem; al. *insecabilem*.

CAP. XXXVI. N. 4, signacula; al. *singula*.

CAP. XXXVII. N. 2, et perfectionis percipimus; al. *et bonæ perfectionis donatur*.

CAP. XL. N. 1, ad instar priorum iteratim; al. *instar priorum rursus*.

CAP. XLII. N. 2, proficiat; al. *perferatur; vel proferatur*. Ib., indefessa; al. *indivisa*.

CAP. XLVI. N. 1, jam porro, etc.; al. *erat porro propitiatorium... positum, id est, ipse Christus, etc.*

CAP. XLIX. N. 1, ramorum; al. *calamorum*. N. 3, accenditur; al. *ostenditur*.

CAP. LIII. N. 1, et legis Decalogum significant; al. *significantque fideles populos per complementum mandatorum legis Decalogo servientes*.

CAP. LIV. N. 1, sanctos... ostenderat; al. *perfectionem legis tenentes imaginati sunt*.

CAP. LV. N. 2, habere sancta, etc.; al. *sunt, id est, sancta conversatio esse potest*.

CAP. LVI. N. 1, tum præterea; Alborn. *thus præterea*. N. 3, quod vero, etc.; al. *quod vero in orna-*

mento tabernaculi quæ. N. 7, carnis; al. *charitatis*. A N. 9, crateres; al. *cathedræ*.

CAP. LIX. N. 3, induitur, castitatem corporis; al. *induit, castitatem carnis*, N. 4, muniuntur; al. *tenentur*. N. 10, æreo colore; Alborn. *ærea claritate*. N. 14, eruditur; al. *enutritur*. lb., humilitatem; al. *humilitatem et castimoniam*.

#### IN LEVITICUM.

CAP. I. N. 2, damnaret; Alborn. *dominaret*. N. 3, retinemus; al. *ostendimus*.

CAP. II. N. 1, regnum; al. *Testamentum et regnum*.

CAP. VI. N. 2, perdomuit; al. *perdotavit*. N. 4, tertium; al. *tertium ex persona Patris*. lb., sociatam; al. *sociatam ex persona Patris*.

CAP. IX. N. 7, suem; al. *porcum suemque*. N. 8, mentium; al. *corruptionis*.

CAP. XI. N. 12, macram; al. *tetram*; vel *acrem*.

CAP. XII. N. 1, consecratæ; al. *unctæ*. N. 8, legis, al. *infidelitatis legis*.

CAP. XIII. N. 1, insignes; al. *debiles*.

CAP. XVI. N. 6, desectum, etc.; al. *desectis, vel amputatis testiculis*.

#### IN NUMEROS.

CAP. II. N. 1, ulteriora; al. *interiora*.

CAP. XI. N. 1, dissolutio; al. *desolatio*. N. 2, immunitio; al. *immutatio*.

CAP. XII. N. 5, colluvie; al. *passione*. N. 9, exprimitur; al. *reprimitur*.

CAP. XIII. N. 3, omnes donum; al. *eos bonum*.

CAP. XIV. N. 2, Christo, etc.; Alborn. *Christi Salvatoris Ecclesiæ congregatæ ex gentibus*.

CAP. XV. N. 1, calens; al. *candens*. N. 3, impetum; al. *populum*. N. 4, florem profert, etc.; al. *flores præfert, et folium*. N. 13, formaliter; al. *figuraliter*. N. 16, venitque; al. *venitque inter vivos et mortuos*. N. 18, ipsum florem; al. *ipsum florentem*. N. 24, baptismus; al. *martyrium*. N. 29, combustæ; al. *combustæ, et hyssopti*.

CAP. XXV. N. 1, in Methca; al. *in Methca, in excelsum patris admiratus est*.

CAP. XXXII. N. 1, non ponuntur; al. *componuntur*.

CAP. XXXIII. N. 4, effecta est vita; al. *effusa est, vitam*. N. 5, habemus, etc.; al. *amenu enim de hac re præclaram vitam, et fidelissimam vocem*. N. 6, in cruce; al. *in carne*.

CAP. XXXIV. N. 2, Israel et in locum; al. *Jesus in locum*.

CAP. XXXVI. N. 3, humilitatem; al. *humanitatem*.

CAP. XLII. N. 4, prohibuit; al. *redarguit*. N. 15, repromissionis; al. *remissionis*. lb., quia quos, etc.; al. *quia post mundi implicamenta occupati*.

#### IN JOSUE.

CAP. XI. N. 1, ministrant; al. *ministrant, et serviunt, et aliquid veritatis impendunt ad ornatum Ecclesiæ, etc.*

CAP. XVIII. N. 3, retinentur; al. *nos retinent*. lb., B elatio; al. *elevatio*.

#### IN LIBRUM JUDICUM.

CAP. II. N. 3, et brevi; al. *et suo*. N. 4, Dominus, etc.; al. *Dominus Deus Israel: Et tu ascende*. N. 5, palo; al. *clavo vel palo*.

CAP. III. N. 1, deduceret; al. *reduceret*. N. 3, exureret; al. *exueret*.

CAP. IV. N. 3, in manifestatione, etc.; *cum manifestationem Christi totus orbis habeat, illa vacuata est*.

CAP. V. N. 5, circuiens; al. *circumiens*. N. 9, a bellica intentione; al. *ad bella interdictione*. N. 14, prosternerent; al. *præservarent*.

CAP. VI. N. 1, utrum; al. *si*. N. 8, posuit legem; Alborn. *plantavit vineam*. N. 9, vitem autem, etc.; Alborn. *vitis autem Salvatoris nostri typum figurat, ut Evangelium dicit*.

CAP. VIII. N. 5, reges ipsi; al. *leges ipsæ*.

CAP. IX. N. 2, ad Dominum; al. *a Domino*.

### ORDO RERUM QUÆ IN TOMO QUINTO CONTINENTUR.

DIFFERENTIARUM LIBRI DUO. — Præfatio.	9
LIBER PRIMUS. — De differentiis verborum.	Ibid.
LIBER SECUNDUS. — De differentiis rerum.	Ibid.
ALLEGORIÆ SACRÆ SCRIPTURÆ. — Præfatio.	98
Ex Veteri Testamento.	99
Ex Novo Testamento.	115
DE ORTU ET OBITU PATRUM, etc. — Præfatio.	129
Ex Veteri Testamento.	Ibid.
Ex Novo Testamento.	147
IN LIBROS VETERIS AC NOVI TESTAMENTI PROEMIA.	153
De Genesi, de Exodo, de Levitico.	159
De Numeris, de Deuteronomio.	160
De Josue, de libro Judicum, de libro Ruth., de libro Regum.	161
De Paralipomenon.	162
De Psalterio.	163
De libris Salomonis.	164
De libro Sapientiæ, de Ecclesiastico.	165
De Isaia.	166
De Jeremia.	167
De Ezechiele.	168
De Daniele, de Osee.	169
De Joele, de Amos.	170
De Abdia, de Jona.	171
De Michæa, de Nahum, de Habacuc, de Sophonia.	172
De Aggæo, de Zacharia.	172
De Malachia, de Esdra, de Machabeis.	174
De quatuor Evangeliiis.	175
De Epistolis Pauli.	176
De Epistolis beati Petri.	177
De Epistola beati Jacobi, de Epistolis beati Joannis, de Epistola sancti Judæ apostoli, de Actibus apostolorum, de Apocalypsi.	178
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. 179. — CAPUT PRIMUM. Quid sit numerus. Ibid. — II. De unitate. Ibid. — III. De binario numero.	

181. — IV. De ternario numero. *Ibid.* — V. De quaternario numero. 183. — VI. De quinario numero. 184. — VII. De senario numero. *Ibid.* — VIII. De septenario numero. 186. — IX. De octonario numero. 189. — X. De novenario numero. 190. — XI. De denario numero. *Ibid.* — XII. De undenario numero. 191. — XIII. De duodenario numero. 192. — XIV. De denario ternario numero. 193. — XV. De denario quaternario numero. *Ibid.* — XVI. De quindenario numero. 194. — XVII. De denario senario numero. 195. — XVIII. De duodevicesimo numero. *Ibid.* — XIX. De undevicesimo numero. 196. — XX. De vicenario numero. *Ibid.* — XXI. De vicesimo quarto numero. *Ibid.* — XXII. De tricenario numero. 197. — XXIII. De quadragenario numero. *Ibid.* XXIV. — De quadragesimo sexto numero. 198. — XXV. De quinquagenario numero. 199. — XXVI. De sexagenario numero. *Ibid.* — XXVII. Statio de sancta Pentecoste. 200.

#### DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO QUESTIONES.

201

#### QUESTIONES IN VETUS TESTAMENTUM.

207

IN GENESIM. — Præfatio. — *Ibid.* — CAPUT PRIMUM. Præmissio operis usque ad expulsionem hominis de paradiso. 209. — II. De operibus sex dierum. 213. — III. De paradisi conditione, vel hominis. 215. — IV. De præceptis Dei, et consensione serpentis. 218. — V. De peccato primorum hominum sive supplicio. 220. — VI. De Cain et Abel, eorumque progenie. 225. — VII. De arca Noe et diluvio. 229. — VIII. De Noe et benedictionibus ejus, maximo minimoque collatis filiis. 235. — IX. De Nemrod gigante et confusione linguarum. 237. — X. De egressu Abrahæ a Chaldaeis. 238. — XI. De victoria Abrahæ et Melchisedech. 239. — XII. De sacrificio Abrahæ et promissione Dei. 240. — XIII. De Agar et circumcisione Abrahæ. 242. — XIV. De tribus viris qui venerunt ad ilicem Mambre. 245. — XV. De Sodomis, et Lot, et filiabus ejus. 245. — XVI. De Abimelech et Sara. 246. — XVII. De Isaac et Agar. 248. — XVIII. De eo, quod obtulit Abraham filium suum. 249. — XIX. De

Isaac et Rebecca. 253. — XX. De Cethura, sive de morte Abrahamæ. 253. — XXI. Quod Isaac cum Rebecca lusit. *Ibid.* — XXII. De puteis quos fodit Isaac. 254. — XXIII. De Esau et Jacob. 255. — XXIV. De Scala quam in visione vidit Jacob. 258. — XXV. De Lia, et Rachel, et duabus famulabus. 259. — XXVI. De fuga Jacob et Rachel, quæ furata est deos patris sui. 264. — XXVII. De lueta Jacob cum Angelo. 266. — XXVIII. De Dina, et partu Rachel, et incestu Ruben. *Ibid.* — XXIX. De Juda, quando dormivit cum nuru sua. 268. — XXX. De historia Joseph. 271. — XXXI. De benedictionibus patriarcharum. 276.

IN EXODUM. — *Præfatio.* 287. — CAPUT PRIMUM. De septuaginta animabus. *Ibid.* — II. De morte Joseph. *Ibid.* — III. De afflictione populi. 288. — IV. De masculorum nece. *Ibid.* — V. De inventione Moysi. *Ibid.* — VI. De occiso Ægyptio. 289. — VII. De igne in rubro. *Ibid.* — VIII. De virga in serpentem versa. 290. — IX. De manu Moysi leprosa. *Ibid.* — X. De aquis conversis in sanguinem. 291. — XI. De ingressu Moysi ad Pharaonem. *Ibid.* — XII. De virga in draconem versa. 292. — XIII. De obduratione Pharaonis. *Ibid.* — XIV. De decem plagis. *Ibid.* — XV. De pascha. 294. — XVI. De thesauris Ægyptiorum. 295. — XVII. De azymis. *Ibid.* — XVIII. De columna ignis, et nube. 296. — XIX. De divisione maris. *Ibid.* — XX. De cantico. *Ibid.* — XXI. De aquis amarum. *Ibid.* — XXII. De duodecim fontibus. *Ibid.* — XXIII. De cibis alium et manna. *Ibid.* — XXIV. De petra virga percussa. 299. — XXV. De pugna Amalech. *Ibid.* — XXVI. De cognato Moysi. *Ibid.* — XXVII. De ascensione Moysi in mortem. 300. — XXVIII. De tonitruis et fulguribus. *Ibid.* — XXIX. De decem verbis. 301. — XXX. De duabus tabulis. 303. — XXXI. De lapideis tabulis. *Ibid.* — XXXII. De altari de terra. 304. — XXXIII. De non sectis lapidibus faciendis. *Ibid.* — XXXIV. De non ascendo ad id per gradus. *Ibid.* — XXXV. De Hebræo sex annis serviente. *Ibid.* — XXXVI. De talione. 305. — XXXVII. De decimis et primitiis offerendis. *Ibid.* — XXXVIII. De vitulo combusto igni. 306. — XXXIX. De interfectis tribus milibus. 307. — XL. De confractione tabularum. *Ibid.* — XLI. De quadraginta diebus quos jejunavit Moyses. 308. — XLII. Quod Dominus Deus dixit ad Moysem: Posteriora mea videbis. *Ibid.* — XLIII. De glorificatione Moysi. 309. — XLIV. De ædificatione arcæ. 310. — XLV. De urna aurea, et tabulis, et virga. 311. — XLVI. De propitiatorio et cherubim. *Ibid.* — XLVII. De altari. 312. — XLVIII. De mensa. *Ibid.* — XLIX. De Candelabro et oleo. *Ibid.* — L. De tabernaculo. 313. — LI. De columnis et earum basibus. *Ibid.* — LII. De tabulis deauratis. *Ibid.* — LIII. De decem cortinis. 314. — LIV. De undecim velis cilicinis. *Ibid.* — LV. De oppanso velo in medio tabernaculi. 315. — LVI. De diversis donariis ad constructionem tabernaculi. 316. — LVII. De unguento quo perungitur tabernaculum. 318. — LVIII. De incenso composito. *Ibid.* — LIX. De veste pontificis. *Ibid.*

IN LEVITICUM. 321. — CAPUT PRIMUM. De figuris hostiarum. *Ibid.* — II. De igne sacrificii. 322. — III. Quod mel in Dei sacrificio non offertur. *Ibid.* — IV. Quod sal in omnibus sacrificiis admiscetur. *Ibid.* — V. Quod in sacrificium oleum offertur. *Ibid.* — VI. De quatuor generibus principalium oblationum. 323. — VII. De sacrificio ejus qui sacra mentum protulit, et oblivione transcendit. 324. — VIII. De filiis Aaron extinctis. 325. — IX. De discretione ciborum. *Ibid.* — X. De immunditia partuum. 327. — XI. De lepris. *Ibid.* — XII. De sacerdote magno, et cultu ejus. 330. — XIII. De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium. 332. — XIV. De oblatione Aaron et filiorum ejus. 333. — XV. De oblatione pro sacerdotis delicto. *Ibid.* — XVI. De pecoribus quæ non offerantur in sacrificio. 334. — XVII. De cæteris cæremoniis. 335.

IN NUMEROS. — *Præfatio.* 339.

IN DEUTERONOMIUM. 359. — CAPUT PRIMUM. Cur Deuteronomium undecim diebus scriptum. *Ibid.* — II. De quadraginta annis deserti et vestibus non attritis. *Ibid.* — III. De non plantando ligno juxta altare. 360. — IV. De auferendo præputio ligni pomiferi. *Ibid.* — V. De non operando in bovis præiogenito. 361. — VI. De non arando in bove et asino. *Ibid.* — VII. De non alligando ore bovis triturantis. 362.

— VIII. De non coquendo hædo in lacte matris. *Ibid.* — IX. De non induenda veste ex lana et lino. *Ibid.* — X. De non accipienda loco pignoris superiore et inferiore mola. 363. — XI. De non abominando Ægyptio. *Ibid.* — XII. De non habendis diversis ponderibus. 364. — XIII. De testibus. *Ibid.* — XIV. De uxore fratris accipienda. 365. — XV. De formidoloso et pavido. *Ibid.* — XVI. De septem gentium interemptione. 366. — XVII. Cur Abraham loquens decem gentes, non septem, dinumeraverit Deus. 367. — XVIII. De muliere decora capta in bello. *Ibid.* — XIX. De securi manum fugienti. 369. — XX. De pollutione somni nocturni. *Ibid.* — XXI. De paxillo egredientis ad requisita. 370. — XXII. De quadraginta flagellis. *Ibid.*

IN JOSUE. 371. — CAPUT PRIMUM. De morte Moysi et principatu Jesu Nave. *Ibid.* — II. De duobus exploratoribus, et Raab meretrice. *Ibid.* — III. De transitu arcæ et divisione Jordanis. *Ibid.* — IV. De duabus senis tribubus præcedentibus. 372. — V. De duodecim lapidibus. 373. — VI. De circumcissione secunda. *Ibid.* — VII. De excidio Jericho, et Raab salvatione. 374. — VIII. De furto Achan. *Ibid.* — IX. De constructione altaris. 375. — X. De benedictionibus et maledictionibus. 376. — XI. De Gabaonitis. *Ibid.* — XII. De prælio in Gabaon. 377. — XIII. De extinctis gentibus et terræ divisione. *Ibid.* — XIV. De divisione terræ. *Ibid.* — XV. Quod I-vitæ non acceperunt hæreditatem. 378. — XVI. Quod habitacula levitarum per omnes tribus decernuntur. *Ibid.* — XVII. Quod quadraginta duas urbes accipiunt levitæ. 379. — XVIII. De Chanaanæo populo non extincto. *Ibid.*

IN LIBRUM JUDICUM. *Ibid.* — CAPUT PRIMUM. De servitute populi et liberatione. *Ibid.* — II. De Debhora et Jahel. 380. — III. De Gedeon et ejus sacrificio. 381. — IV. De vellere et arca. 382. — V. De prælio Gedeon cum trecentis. 383. — VI. De Abimelech. 386. — VII. De Jephthe et filia. 388. — VIII. De Samson. 389. — IX. De Ruth. 390.

IN REGUM PRIMUM. 391. — CAPUT PRIMUM. De nativitate Samuelis. *Ibid.* — II. De propheta ad Heli designato. 393. — III. De arcæ captivitate. 395. — IV. De sacrificio Samuelis, et lapide adjutorii. 396. — V. De unctione Saul. 397. — VI. De jejuniis indicto a Saule. *Ibid.* — VII. De Agag rege servato. *Ibid.* — VIII. De abreptione Saulis a spiritu nequam. 398. — IX. De unctione David. *Ibid.* — X. De certamine David cum Goliath. 399. — XI. De comitio Michol filia Saul. 400. — XII. De David repellente cithara spiritum. 401. — XIII. De insidiis Saul contra David. *Ibid.* — XIV. De insidiatoribus prophetantibus. 402. — XV. De David et Abimelech. 403. — XVI. De David et rege Achis. *Ibid.* — XVII. De chlamyde Saulis præcisata a David. 404. — XVIII. De hasta ablata Sauli a David. 406. — XIX. De pugna David cum Amalechitis. *Ibid.* — XX. De Saule pythouissam consulente. 407. — XXI. De morte Saulis et Jonathæ. 410.

IN REGUM SECUNDUM. *Ibid.* — CAPUT PRIMUM. Ne David templum ædificet. *Ibid.* — II. De peccato David in Bethsabee. 411. — III. De Absalom. 412. — IV. Quod David si-liens noluit bibere de aqua cisternæ Bethlehem. 413. — V. De psalmo xvii. 414. — VI. De catalogo virorum fortium. *Ibid.*

IN REGUM TERTIUM. *Ibid.* — CAPUT PRIMUM. De Salomone. *Ibid.* — II. De templi ædificatione. 415. — III. De sapientia Salomonis. *Ibid.* — IV. De judicio Salomonis. *Ibid.* — V. De regina Austri. 417. — VI. De cæteris operibus Salomonis. *Ibid.* — VII. De divisione decem tribuum. 418. — VIII. De Elia et virtutibus ejus. *Ibid.*

IN REGUM QUARTUM. 419. — CAPUT PRIMUM. De duobus quinquagenariis combustis. *Ibid.* — II. De Eliseo, et aquis sanatis. *Ibid.* — III. De parvulis maledictis. *Ibid.* — IV. De mortuo resuscitato. 420. — V. De ferro exsiliente e flumine. *Ibid.* — VI. De additione xv annorum Ezechia. *Ibid.* — VII. De divitiis Chaldæis ostensis. 422.

IN ESDRAM. *Ibid.* — CAPUT PRIMUM. De lx annis captivatis. *Ibid.* — II. De vasis Babyloniam deportatis. 423. — III. De reditu populi in Jerusalem. 424.

DE MACHABÆIS. *Ibid.*

Appendix ad libros regum. 425

Variae lectiones. 435

ELENCHUS OPERUM QUAE IN QUINTO S. ISIDORI OPERUM TOMO CONTINENTUR.

Differentiarum libri duo.  
De ortu et obitu Patrum.  
Prooemia in libros veteris ac novi Testamenti.  
Liber numerorum in sanctis Scripturis occurrentium.  
De veteri et novo Testamento quaestiones.  
Quaestiones in vetus Testamentum.

ORDO RERUM QUAE IN TOMO QUINTO CONTINENTUR.

DIFFERENTIARUM LIBRI DUO. - Proefatio.  
LIBER PRIMUS. - De differentiis verborum.  
LIBER SECUNDUS. - De differentiis rerum.  
ALLEGORIAE SACRAE SCRIPTURAE. - Proefatio.  
Ex Veteri Testamento.  
Ex Novo Testamento.  
DE ORTU ET OBITU PATRUM, etc. - Proefatio.  
Ex Veteri Testamento.  
Ex Novo Testamento.  
IN LIBROS VETERIS AC NOVI TESTAMENTI PROOEMIA.  
De Genesi, de Exodo, de Levitico.  
De Numeris, de Deuteronomio.  
De Josue, de libro Judicum, de libro Ruth., de libro Regum.  
De Paralipomenon.  
De Psalterio.  
De libris Salomonis.  
De libro Sapientiae, de Ecclesiastico.  
De Isaia.  
De Jeremia.  
De Ezechiele.  
De Daniele, de Osee.  
De Joele, de Amos.  
De Abdia, de Jona.  
De Michaea, de Nahum, de Habacuc, de Sophonia.  
De Aggaeo, de Zacharia.  
De Malachia, de Esdra, de Machabeis.  
De quatuor Evangeliiis.  
De Epistolis Pauli.  
De Epistolis beati Petri.  
De Epistola beati Jacobi, de Epistolis beati Joannis, de Epistola sancti Judae apostoli, de Actibus apostolorum, de Apocalypsi.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - CAPUT PRIMUM. Quid sit numerus.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - II. De unitate.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - III. De binario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - IV. De ternario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - V. De quaternario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - VI. De quinario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - VII. De senario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - VIII. De septenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - IX. De octonario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - X. De novenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XI. De denario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XII. De undenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XIII. De duodenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XIV. De denario ternario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XV. De denario quaternario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XVI. De quindenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XVII. De denario senario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XVIII. De duodevicesimo numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XIX. De undevicesimo numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XX. De vicenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXI. De vicesimo quarto numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXII. De tricenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXIII. De quadragenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXIV. - De quadragesimo sexto numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXV. De quinquagenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXVI. De sexagenario numero.  
LIBER NUMERORUM IN SANCTIS SCRIPTURIS OCCURRENTIUM. - XXVII. Statio de sancta Pentecoste.  
DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO QUAESTIONES.  
QUAESTIONES IN VETUS TESTAMENTUM.  
IN GENESIM. - Proefatio.  
IN GENESIM. - CAPUT PRIMUM. Praemissio operis usque ad expulsionem hominis de paradiso.  
IN GENESIM. - II. De operibus sex dierum.  
IN GENESIM. - III. De paradisi conditione, vel hominis.  
IN GENESIM. - IV. De praeceptis Dei, et consensione serpentis.  
IN GENESIM. - V. De peccato primorum hominum sive supplicio.  
IN GENESIM. - VI. De Cain et Abel, eorumque progenie.  
IN GENESIM. - VII. De arca Noe et diluvio.  
IN GENESIM. - VIII. De Noe et benedictionibus ejus, maximo minimoque collatis filiis.  
IN GENESIM. - IX. De Nemrod gigante et confusione linguarum.  
IN GENESIM. - X. De egressu Abrahae a Chaldaeis.  
IN GENESIM. - XI. De victoria Abrahae et Melchisedech.  
IN GENESIM. - XII. De sacrificio Abrahae et promissione Dei.  
IN GENESIM. - XIII. De Agar et circumcissione Abrahae.  
IN GENESIM. - XIV. De tribus viris qui venerunt ad ilicem Mambre.  
IN GENESIM. - XV. De Sodomis, et Lot, et filiabus ejus.  
IN GENESIM. - XVI. De Abimelech et Sara.  
IN GENESIM. - XVII. De Isaac et Agar.  
IN GENESIM. - XVIII. De eo, quod obtulit Abraham filium suum.  
IN GENESIM. - XIX. De